Contemporary innovative and information technologies of social development: educational and legal aspects

edited by Aleksander Ostenda
and Iryna Ostopolets

Series of monographs Faculty
of Architecture, Civil Engineering
and Applied Arts

Katowice School of Technology

Monograph 24

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2019

Contemporary innovative and information technologies of social development: educational and legal aspects

edited by Aleksander Ostenda
and Iryna Ostopolets

Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts

Katowice School of Technology

Monograph 24

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2019

Scientific editors
dr Aleksander Ostenda and dr Iryna Ostopolets

Editorial board
Vladimír Gonda – prof. Ing., PhD., the University of Economics in Bratislava (Slovakia)
Nadiya Dubrovina – PhD., the University of Economics in Bratislava (Slovakia)
Pawel Mikos – Head of the Department of Promotion and Development, Katowice School of Technology
Oleksandr Nestorenko – PhD., Institute for the Study of Spatial Development (Ukraine)
Tetyana Nestorenko – PhD., Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine)
Sylwia Pawlikowska-Musiewicz – mgr inż. arch., Vice-Dean for Science and Development, Katowice School of Technology
Magdalena Wierzbik-Strońska – mgr, Vice-Rector, Katowice School of Technology

Reviewers
dr Natalia Afanasieva
dr Tamara Makarenko
dr Slawomir Śliwa

Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology
Monograph · 24

The authors bear full responsible for the text, quotations and illustrations

Copyright by Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach, 2019

ISBN: 978-83-952000-8-3

Editorial compilation
Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej Katowice
ul. Rolna 43 40-555 Katowice
tel. 32 202 50 34, fax: 32 252 28 75
www.wst.pl / www.wydawnictwo.wst.pl

TABLE OF CONTENTS:

Preface 6

Part 1. Innovative, informational and educational technologies in teaching and learning processes of preschool, primary, secondary and higher education 8

1.1. Use of training technologies in the educational process of higher education in Ukraine 8
1.2. Theoretical basis of using innovative teaching methods in higher education 15
1.3. Theoretical basis for the formation of future teachers' skills in using cloud technologies in their professional activities 23
1.4. The actual questions of saving health of students 30
1.5. Modern educational information technologies in the educational process of high schools of Ukraine 39
1.6. Formation of students` specialty "Technological education" design skills in the process of design and technological activity 46
1.7. Decision making theory for doctors training at medical universities 55
1.8. Peculiarities of the relationship of psychic working capacity with the success of teaching students at the lyceum of the police 85
1.9. The role of personality oriented technologies in the professional and practical training of future social workers 90
1.10 Ecological aesthetics: educational potential in the conditions of higher pedagogical education 99
1.11. Formation of university students of the concept of professional future on the basis of trendspotting 105
1.12. Competency-oriented tasks in the study of algebra of future teachers of mathematics 113
1.13. Modern approaches to the learning of innovative vocabulary 120
1.14. Actuality of students' critical thinking development in the conditions of modern education reforming 127
1.15. Use of innovative technologies in high school 134
1.16. Quest-lessons in elementary school 141
1.17. Innovative technologies of development level of social responsibility in the process of the creation of youth public organizations 148
1.18. Traditional and innovative teaching in higher educational establishment in Ukraine: comparative analysis 157
1.19. Information and educational technologies in the educational process in institutions of higher education 163
1.20. Innovative technologies in the formation of professional competencies for students of apparel design 170
1.21. Modern approaches to the teaching lexicology and phraseology high school pupils in profile education 179
1.22. Motivation of formation of the responsible attitude of students of vocational-technical school and higher educational institutions to the values of recreational activities 185
1.23. Use of psychological training to increase the professional development of future practical psychologists through the development of their autonomy 191

1.24. Modern approaches to studying the linguodidactic terminology system in the course of methodology of teaching Ukrainian (referencing the experience) 200
1.25. Bases of formation of creativity in social educational practice 208
1.26. The current training state of feature preschool and primary school educators for using the information technologies in professional activities 215
1.27. Group forms of communication in the system of distance learning of foreign languages in the institutions of higher education 222
1.28. Pedagogical planning of physical health-improving classes with students of the special medical group 229
1.29. New approaches to teaching clinical disciplines at medical universities 242
1.30. Independent work during the training of Ukrainian students 248
1.31. Features of indexes of the external breathing during physical loads of pupils 253
1.32. Analysis of the problem of formation and motivation for professional activity of the future primary teachers in the conditions of informatization of education 259
1.33. Higher education and science in the ideological policy of the Romanian occupation 272
1.34. Technology of psychological support of students of pedagogical higher education institution at the early stage of professionalization 280
1.35. Modern approaches to structuring of history study program in Ukraine and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland 287
1.36. Modern information technologies in the study of aquaponics 299
1.37. Development of training course «Psychological conditions for prevention and resolution of organizational conflicts in vocational education» 307
1.38. Psycho-pedagogical conditions of professional self-concept development of future pedagogists 316
1.39. Introduction of innovative technologies as a necessary component in the preparation of a competitive graduate of higher educational institution 324
1.40. The using of traditional ornament in contemporary textile art of Republic of Moldova 333
1.41. Theoretical principles of forming of professional competency of future teachers of physical culture 353
1.42. The use of competency approach and innovative technologies in the process of formation of ecological competency of future teachers of natural sciences 362
1.43. Training future specialists in the social sphere for the social and legal settlement of conflicts in the territorial community 369
1.44. Pedagogical technology of life skills development as means of health education of the younger generation 376
1.45. Usage and influence of step aerobics health keeping technology at the physical training lessons with senior preschool children 386
1.46. Pedagogical model of technology of formation of healthcare saving knowledge in the process of physical education 393
1.47. Peculiarities of influence and health improving effect of physical training means on determining biological age of special medical group students 400
1.48. Implementation of educational innovations as away to forming professionalism of teacher of modern education institution 406
1.49. Innovative technologies in the physical training of young children of school age 413
1.50. From text perception – to text creation (for example, the use of symmetric-sequential technology) 421
1.51. Sporting orientation in closed accommodation as a west of the event-marketing 429

Part 2. Modernization of the lifelong learning system in the context of Euro-integration processes 436

2.1. The landscape of higher education internationalisation 436
2.2. Peculiarities of continuing education of teacher of informatics in Ukraine and Poland 444
2.3. Modernization of the activity of the system of continuous education in Horlivka institute for foreign languages “Donbas State Pedagogical University 451
2.4. The impact of innovative technologies on the philosophical and educational paradigm of modernity 460
2.5. Lifelong Learning: Transatlantic experience 468

Part 3. Legal aspects of information society development 477

3.1. Implementation of international agreements on protection and conservation of flora in Ukraine 477
3.2. Legal issues society through the prism of a young family 483
3.3. Formation, development and protection of the information society in the context of globalization 489

Annotation 496

About the authors 511

PREFACE

The modern stage of society's life is characterized by the rapid development of innovative processes in the educational space. The main task of which is to ensure the comprehensive development of personality at all stages of the educational process; disclosure of its potential; the formation of rice, values, interests, motives necessary for independent productive interaction with a changing environment.

Innovation in education is a natural phenomenon, dynamic in nature and developmental in results. Its implementation allows to resolve the contradictions between the traditional system and the needs in qualitatively new education. An essential feature of innovation is its ability to influence the general level of professional activity of the teacher, to expand the innovative field of educational environment in an educational institution, in the region. As a system education, innovation is characterized by integral qualities: innovation process, innovation activity, innovation potential, innovation environment.

The collective monograph examines issues related to the actual problems of innovative educational technologies; modernization of the system of continuous education in the conditions of euro-integration processes; psychological, pedagogical and legal aspects of the development of the information society. The monograph is a collective scientific work of Ukrainian scientists in the field of development and development of the latest educational technologies.

The presented articles highlight that innovation in education is a process of creating, introducing and disseminating new ideas, tools, pedagogical and managerial technologies in practice, as a result of which the indicators of achievements of structural components of education increase, the transition of the system to a qualitatively different state occurs.

The goal of introducing innovations in education at all levels of education is the need to respond to the realities of globalization transformations, environmental problems, and multicultural tendencies in the world. The ideas proposed in the articles focus mainly on the problems of assessing the quality of education, the formation of individual responsibility for the positive change in education in the teachers, overcoming the contradictions between the pace of socio-cultural development of students and the needs of modern society, achieving equal opportunities in obtaining quality basic education, activating socio-pedagogical processes for improving the quality of higher education. Today, the priority of innovation development of

education is based on the modernization of all components of the system (content, pedagogical technologies, assessment of students' educational achievements, training of teaching staff, management, financing, etc.); normative provision of innovative industry policy; the formation of an infrastructure that supports and coordinates innovation processes.

Integration of the educational space of Ukraine into the European one is connected with the problems, which the authors of the monograph consider to be solved in the reform of the training system in accordance with international requirements. It is emphasized that the educational space should be transformed in the direction of individualization of educational interaction, learning, formation of creative thinking and increase of independent work of the person.

The presented monograph is not an entirely comprehensive source of theoretical and practical information on this topic. However, the information provided in the publication will be useful for the international community of educators, psychologists, methodologists of education and other industry professionals.

Aleksander Ostenda

Iryna Ostopolets

Part 1. Innovative, informational and educational technologies in teaching and learning processes of preschool, primary, secondary and higher education

1.1. Use of training technologies in the educational process of higher education in Ukraine

Introduction. We live in a rapidly changing world. Once learned under these circumstances, knowledge quickly becomes outdated. You need to study all the time to be of demandat the labor market. Higher education becomes important, but only as intermediate stage in the system of further continuous expansion and updating of knowledge and skills in this field.

Modern living conditions change requirements not only to the competences of those who get education, but also to those who teach. Teachers of higher education, too, should change during their pedagogical activities, replenish their knowledge, improve their competencies, teaching methods, interaction with students.

The Soviet system of higher education was prescribed and developed in a closed society. Implementing Western experience from ideological positions was not relevant. The policy of openness, which began in education with the achievement of Ukraine's independence, gave us an opportunity to study and introduce in the work of higher education in Ukraine not only domestic but also the best experience of the European universities. It stimulated pedagogical search, improvement of teaching methods in the higher education of Ukraine. In addition to the traditional classical lecture-practical form of work, modern educational teaching technologies have become widely used: design, computer, information and communication technologies, interactive teaching methods, STEM-education, case-method, dual education and others. We find educational trainings one of the promising interactive technologies. They provide the opportunity to receive not only the necessary knowledge, but also develop communication skills, discussions, interactivity, understanding, and joint search.

However, in the process of preparing future teachers, our institutions of higher education do not pay enough attention to the training. Therefore the study of the theoretical and practical aspects of the implementation of trainings into the work of institutions of higher education, popularization of existing practical experience in this direction is relevant.

The aim of this article is to reveal the essence and specifics of the use of training technologies in the work of higher education, as an effective mechanism of work for the training of future teachers; identification of the features of the implementation of the training through the use of interactive learning methods; definition of stages, structure of the training plan and ways of forming the group activity of the participants of the training.

Methodology and theoretical foundations. During the preparation of the publication the theoretical (analysis of psychological and pedagogical literature, analysis, synthesis and systematization of sources of information and researches of scientists for the definition of the basic concepts, aspects from the subjects under study) and empirical (analysis of activity, observation, study, introduction of advanced pedagogical experience of university teachers and studying the results of students) research methods were used.

There are many definitions of the term «training». The concept of training literally means educating, upbringing, coaching, instructing. Let's review some researches of the scientists concerning the essence of the training.

By definition[1], training is, first of all, learning based on human experience, and it also assumes that people present at the training, besides receiving new information, have the opportunity to immediately use it in practice, producing new skills.

[1] Onishchenko, O. V. Training as an Innovative Teaching Method in the System of Postgraduate Pedagogical Education.

The authors[2] believe that training is an intensive learning, the result of which is achieved through the active work of the participants of the training, as well as the ability to apply the knowledge gained practically, turning them into skills.

In most studies[3][4], authors believe that training is a planned activity aimed at the formation, change of skills, behaviour, etc. In particular, Kotenko T. M, specifies that training is the planned process of modifying (changing) the attitude of knowledge or behavioural skills of a learner through the acquisition of educational experience in order to achieve effective performance in one type of activity or in a particular field.

Teachers[5] define training as a model of pedagogical interaction, which is based on group cooparation-interaction, and the main purpose of the training is defined «to teach specific skills and abilities, it becomes part of the process of learning or professional adaptation».

Scientists such as G. Bevz, L. Anne (socio-psychological aspects), V. Strelnikov, I. Britchenko (organization of socio-psychological training), T. Kotenko, Ya. Sikora, C. Torp and J. Clifford (application in professional fields), O. Komar, L. Pirozhenko (as an interactive form of training), V. Guzeev, A. Pruchenkov (as an innovative methodology), V. Dyachenko (as group technologies, collective way of educating), G. Schedrovitsky (as technology of business games), J. Genzerg (as business technologies of education) and many others researched training technologies, methods of conducting training education.

Research results. Training, as a form of development of socio-psychological skills, the ability of the individual to interact with other people, was formed at the beginning of the XX century. A century later, training became widespread, going beyond purely practical psychology. Now it is used by teachers and psychologists in working with children and adolescents, it is applied in education, in the upbringing and development of personality, in correctional and pedagogical work[6]. Training is determined as an innovative form of learning focused on the question and search and fully covers the entire human potential: the level and scope of his competencies (social, emotional and intellectual), independence, decision-making ability, interaction, etc.[7]. The use of training forms of teaching in higher education institutions in the preparation of future teachers involves changing the role of the teacher, who ceases to be an informant, but becomes the organizer of independent work of students, promotes their acquisition of competencies, and increases the dialogic position of the teacher. The teacher acts as a teacher-facilitator, pedagogue-moderator, etc.[8].

Training has several stages such as preparatory, execution and analysis of the results of training.

In preparation for the training, first of all, it is necessary to determine the goals and objectives and to develop a plan-script (manual, guide) of the training. The teacher-leader carries out self-training at this stage: he / she must think up his / her own actions for conducting interactive interaction and active participation of each participant, distribution of roles between them; should provide a plan for discussing the problem and possible conclusions to be drawn by the participants; to predict the emergence of contradictory points of view and the end result of work; choose time and form of synthesis of conclusions, think over feedback, and so on. It is also necessary to prepare premises for conducting training and necessary materials (multimedia

[2] Bevz, G. M., Glavnyk, O. P. Basic Provisions on the Conducting of Trainings.
[3] Kotenko, T. M. Training as a Means of Activating Education in Higher Education, p. 143.
[4] Shtefan, L. V., Prokhorov, O. O., Shyshenko, N. A. Training Work in the Activity of the Engineer-Teacher: manual.
[5] Komar, O. A., Pirozhenko, L. V. Interactive Learning Technology: Organization and Conducting of Trainings (Innovative Forms of Training): Methodical manual, p. 58.
[6] Onishchenko, O. V. Training as an Innovative Teaching Method in the System of Postgraduate Pedagogical Education.
[7] Bevz, G. M., Glavnyk, O. P. Basic Provisions on the Conducting of Trainings.
[8] Guryanova, O. V. The Use of Creative Pedagogical Interaction in Classes on Technologies, p. 65.

projector, badges, tablets, tape, paper for individual and group exercises, markers, printed handouts, etc.).

Handouts that are used during the training should be easily read, should perceive and visualize the information. They should have a little text, the presence of clear schemes instead of some text blocks, drawings, the ability to make notes in these materials, etc. In accordance with the purpose or type of training, it may be necessary to prepare participants in advance, for example, to familiarize with the topic of the training, to distribute the issues that will be considered, the issues that will be discussed, literature for preliminary processing, etc.[9]

The training takes place according to a clearly defined structure, which includes the main three stages: the introductory part (10-15% of the time of the whole training); the main part (70-80%) and the final part (10-15%). The purpose of the introductory part of the training is to create a supportive psychological space, to establish a relationship between the group's participants and the trainer and the participants' preferences for productive work. At the beginning of the work, participants are encouraged to say greetings, followed by the rules of work in the group. The leader announces the topic of a training lesson and invites participants to decide on the expectations of the work. Familiarization with expectations of the participants helps the trainer to assess the level of awareness of the training issues and choose the necessary forms and methods of working with the participants. The tasks of the main part of the training are the formation of competencies of the participants corresponding to the topic of training, actualization of the problem and specific tasks for its solution, information provision and knowledge acquisition. The main part of the training begins with the introductory word of the coach, this may be a presentation, a mini-lecture, a message, instructions, etc. Next it is advisable to apply various methods of group work, interactive techniques, exercises which express views of participants, discussion or presentation of the group work. The purpose of the final part of the training is to summarize the content of the work, discuss and evaluate the experience and adjust the participants to the atmosphere of ordinary life. At this stage, the coach applies reflexive exercises and reinstatement of the participants 'strength and briefly summarizes the participants' work. Reflection (from Latin – consideration) – understanding the person's own actions and their regularities; activity of self-knowledge, revealing the specifics of the spiritual world of a person; self-examination. During the training, it is advisable to carry out movements that help restore attention, eliminate stress, and establish trust between the participants of the training.

The typical structure, purpose and objectives of the training together serve as the basis for compiling its detailed plan (scenario, guide) of conducting. Be sure to think about the risks and expected results of the training. After conducting the training, the leader analyzes what has been succeeded, what has been failed to reach the participants, and the reasons for it.

During training, methods to stimulate the interaction of participants, interactive technologies are widely used: discussion (group discussions, discussions based on dialogue), gaming technologies (situational-role, business, organizational-activity games), case-method, debate and more.[10]

When applying various methods and techniques used during the training, it is necessary to think about ways of forming groups, which will depend on the type and purpose of the group activity of the participants. Depending on the content of the task, group work can be organized when all groups receive the same tasks in the content (undifferentiated) and when groups receive different tasks in the content (differentiated). When performing the tasks of the same content, all participants can be grouped into groups based on any features: eye colour, birth of a particular

[9] Komar, O. A., Pirozhenko, L. V. Interactive Learning Technology: Organization and Conducting of Trainings (Innovative Forms of Training): Methodical manual, p. 60.

[10] Guryanova, O. V. The Use of Creative Pedagogical Interaction in Classes on Technologies, p. 136.

season, favourite colour, and others. It is possible to offer association in groups using «Pandora's Shovels» (small objects of several kinds, in number of microgroups are mixed in the box), then the participants, in spite of their choice, choose one subject, which serves as a reason for the association in the microgroup.[11] But in formulating groups, it is best to take into account the didactic objectives, for example, to ensure that each group has leaders, better prepared students who will set the pace in the work.

For the effective use of training technologies, one must adhere to the following basic principles of their organization and conduct: 1. *The principle of maximum activity of the participants of the training* involves the lively interaction between the participants, the development of their own ideas and creativity, maximum involvement in practical activities and increasing the efficiency of training. This is supported by the results of work, which are the product of the whole group. In addition, participants have the opportunity to take on the risk of success and failure, which also increases their involvement in the process and positively influences learning. 2. *The principle of targeting future professional activities* is to understand the clear link between training exercises and the future professional activity of those who study. 3. *The principle of temporal regulation of training* is characterized by changes in the types of activity during the training, which requires a faster or slower tempo, higher or lower energy costs. In doing so, they must alternated and selected according to the time of day, the level of activity of the group and other indicators. 4. *The principle of taking into account the individual characteristics of participants in the training.* This principle is based on an individualized approach, which is one of the mandatory requirements for its organization and conduct. If there is a possibility of preliminary study of the group of participants, the teacher can survey psychological and pedagogical analysis of the group in order to determine the psychological characteristics of each participant (temperament, type of thinking), their relation to the future profession, leadership qualities, etc. On this basis, a small group is formed to carry out certain training exercises, options for individual exercises are selected. 5. *The principle of choice* assumes that the participants in the training have a free choice in terms of their own behavior in exercising, which enables them to better understand their capabilities and needs. 6. *The principle of openness* is implemented through the creation of a supportive atmosphere at the training, in which participants can freely and openly express their disagreement and objections. This will prevent problems, foolishness, and tolerance in a timely manner. 7. *The principle of feedback.* Effective feedback is a fundamental difference between training sessions. It should be stimulated and encouraged. Therefore, the leader must ensure that all participants have the opportunity to organize feedback both with him and with the participants. In the process of summing up the class, he must become a channel for determining the effectiveness of each participant's work. 8. *Principle of training stage.* The participants of the training should feel that it has a beginning, a middle part and final. At the end, it's important to get a sense of completeness of a certain, albeit small, in time, stage of professional development. This becomes the basis for the formation of readiness to move to the next stage of professional development.[12] 9. *Principle of learning in action*, which is to acquire knowledge and skills during practical activity. This principle is realized primarily because of the large number of practical exercises and compulsory studying of theoretical material on a practical basis (for example, through work in small groups or in role-playing games). 10. *The principle of training interact* involves mastering the methods of team work and motivation to cooperate with the surroundings. As you know, people learn most effectively in groups and from each other. At any training, work is widely used in small groups, which gives a lot of space for horizontal training within the group. Individual learning is, according to many psychologists, an unnatural form of learning that is often

[11] Guryanova, O. V. Pedagogical Innovations in Technological Education: The course of lectures. Training manual, p. 38.
[12] Shtefan, L. V., Prokhorov, O. O., Shyshenko, N. A. Training Work in the Activity of the Engineer-Teacher: manual.

less efficient and effective in group formats. 11. *The principle of mastering educating skills* involves obtaining techniques for the search and processing of information, as well as the ability to analyze their own experience and obtain the necessary knowledge from it. Quite often, students do not have sufficient skills to study independently and do not appreciate the enormous potential of new knowledge and skills that hide in them or those nearby. During the trainings, participants receive both motivation and tools for self-study throughout the class. 12. *The principle of engaging in creative research*, which consists in the fact that participants conduct a multifaceted study of the problem at several levels.[13] 13. *The principle of continuity* is that mastering the methodology of conducting trainings is extremely useful for further professional growth of educators when working in institutions and educational institutions, methodological associations, the system of post-graduate education, etc.

Application of training technologies in the educational process requires the creation of a favourable, positive psychological atmosphere in the classroom. It is necessary to provide students with a motivation for self-disclosure, an open position, and a willingness to work with each other and with a teacher. Optimal arrangement of the educational space is necessary, in particular, special furniture arrangement (for work of small groups, for communication and discussion in the circle, etc.), availability of various materials in the audience: texts, dictionaries, blank paper and markers, etc. Introduction of special rules, norms of group work, which are mandatory for all in the student group are important.

In preparation of future teacher, it is important to create practical skills for performing production functions, which is an important component of teacher training. A number of practices (pedagogical, technological) and the study of teaching methods of teaching disciplines are envisaged in order to prepare teachers for conditions that are close to the real environment of future professional activities.

We have developed and implemented a training on spatial thinking development for future teachers. According to I. Yakimanskaya, spatial thinking is a complex process that includes not only logical (verbal-conceptual) operations, but also a significant number of actions, including creation of objects that are actually represented or depicted by various graphic means on the basis of these adequate images and their operation.[14] Consequently, the ability to create spatial images and manipulate them in the process of solving practical and theoretical problems is one of the important competences of the future teacher. These skills are especially relevant when teaching mathematics, technology, drawing, etc.

The training consists of three stages: visual-effective, visual-figurative and theoretical-practical. Stages were chosen and named taking into account the general laws of the development of spatial thinking. Table 1 shows the plan of the developed training.

Table 1. Training plan on the development of spatial thinking

№	The topic of the lesson	Comment
1. Visual-effective stage		
1.1	Introduction. Initial exercises.	Tests to determine the baseline PM level.
1.2	Exercises. Operations with objects	
2. Visual-figurative stage		
2.1	Cutting, colouring and searching for paths.	
2.2	Spacious figures. Imaginary space.	
3. Theoretical-practical stage		
3.1	Cross-sections and scans of spatial figures	
3.2	Work with images	
4.	Final lesson.	Consideration of similar tasks that caused difficulties during the course.

[13] Trambovetska, N. and others (2015) Ideas. Inspiration. Solution: Manual for non-formal education coaches, p. 12-13.
[14] Yakimanskaya, I. S. (1980) Development of Spatial Thinking of Schoolchildren, p. 5.

The duration of one class is 80 minutes, at the end of each students received homework that included exercises different from those that were considered.

It is important to take into account the factors influencing the development of the imagination and the formation of cognitive interest during conducting the classes: it is necessary to create a friendly, positive atmosphere in the classes throughout the training; permission and even encouraging students to ask questions; stimulating independence, critical thinking and individual view in judgments; encouraging students to find their own solutions to problems; use non-standard tasks.

In order to assess the effectiveness of the training we developed tests before and after its completion, that were conducted to determine the level of formation of spatial thinking of students. The training was attended by 24 students. The results of the measurements are given in Table 2. The assessment of the effectiveness of the training was carried out using the twin T-Wilcoxon criterion.

Table 2. Evaluation of the effectiveness of the training of spatial thinking

№, initials of the participant	Indicator of spatial thinking before training	Indicator of spatial thinking after training	Shift	Absolute differences	Kanks of absolute differences
1. Б.А.	3	3	0	0	2,5
2. В.М.	7	8	+1	1	8,5
3. G.M.	3	5	+2	2	16
4. G.O.	4	5	+1	1	8,5
5. E.L.	3	3	0	0	2,5
6. I.I.	6	5	*–1**	1	*8,5*
7. K.V.	3	5	+2	2	16
8. K.I.	3	5	+2	2	16
9. L.O.	3	4	+1	1	8,5
10. M.E.	5	4	*–1**	1	*8,5*
11. M.M.	4	4	0	0	2,5
12. N.V.	4	3	*–1**	1	*8,5*
13. O.V.	8	8	0	0	2,5
14. O.S.	3	5	+2	2	16
15. П.І.	5	8	+3	3	21,5
16. П.А.	4	6	+2	2	16
17. R.O.	4	7	+3	3	21,5
18. S.M.	2	5	+3	3	21,5
19. S.I.	4	6	+2	2	16
20. F.M.	3	5	+2	2	16
21. F.A.	3	4	+1	1	8,5
22. X.M.	4	8	+4	4	24
23. Ch.V.	7	6	*–1**	1	*8,5*
24. Ch.I.	2	5	+3	3	21,5

By adding the value of the last column, we get the sum of the shift ranks R = 300. The sum of the ranks can be found by the formula: $\Sigma Ri = N \cdot (N + 1) / 2$, then $\Sigma Ri = (24 \cdot 25) / 2 = 300$. Since the rank amounts are equal, levels are ranked correctly.

Now we mark non-standard shifts. In our case, there are four negative shifts (in table 2 they are highlighted*). To find the T_{empo}, we add ranges of atypical landslides. So $T_{empo} = 34$.

By the table of critical values[15] we define the critical values T_{cr} for n = 24:

[15] Mathematical Statistics for Psychologists. Table of Critical Values of the Wilcoxon T-criterion.

$$Tcr = \begin{cases} 91, on & p \le 0{,}05; \\ 69, on & p \le 0{,}01. \end{cases}$$

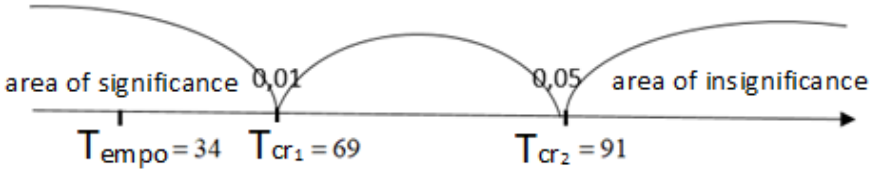

In this case, the area of significance is located on the left, so the empirical value of T_{empo} falls into the zone of significance: $T_{empo}<T_{cr}$ (0.01). Consequently, we were convinced that the indicators of spatial thinking after the training were higher than before it,they were recorded in the experiment, the changes are not accidental and significant at 1% level.

Test results indicate that the application of training technologies in the educational process of higher education institutions gives high results in the formation of competent specialists, bringing them closer to the working conditions of future professional activities.

Conclusions. Consequently, the acquisition of new technologies in education requires inner readiness of the teacher to understand the need for education throughout their life, serious activity in introducing new methods of teaching, adaptation to new conditions of society development. Study of training technology training, the development of training for teaching subjects in the preparation of future teachers and readiness of the teacher to innovate, in particular introducing trainings are prospective. Undoubtedly, work on training technology needs to be improved and developed, but the effectiveness of introducing such learning technology depends on the frequency and correct use of it. As a result of the application of training technologies in the educational process, future teachers will form a more qualitative view of pedagogical skills, their leading role, as well as belief in the need for the development of professional qualities and competences.

References:

1. Bevz, G. M.,Glavnyk, O. P. Basic Provisions on the Conducting of Trainings. [Electronic resource]. Access mode: http: // ru.osvita.ua/school/method/technol/598/.
2. Guryanova, O. V. (2011) The Use of Creative Pedagogical Interaction in Classes on Technologies. // Collection of scientific works of the Berdyansk State Pedagogical University. – Berdyansk, No. 3, pp. 63-68.
3. Guryanova, O. V. (2014) Pedagogical Innovations in Technological Education: The course of lectures. Training manual. – Kirovograd, 60 p.
4. Trambovetska, N. and others. (2015) Ideas. Inspiration. Solution: Manual for non-formal education coaches. – Kyiv, 70 p.
5. Komar, O. A., Pirozhenko, L. V. (2015) Interactive Learning Technology: Organization and Conducting of Trainings (Innovative Forms of Training): Methodical manual. – Uman, 109 p.
6. Kotenko, T. M. (2009) Training as a Means of Activating Education in Higher Education // Scientific papers of Kirovograd National Technical University. Economic Sciences. Vol. 16 (2), pp. 143-147.
7. Onishchenko, O. V. Training as an Innovative Teaching Method in the System of Postgraduate Pedagogical Education. [Electronic resource]. Access mode: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=2416.
8. Mathematical Statistics for Psychologists. Table of Critical Values of the Wilcoxon T-criterion. [Electronic resource]. Access mode: https://statpsy.ru/wilkoxon/tablica-willcoxon/.
9. Shtefan, L. V., Prokhorov, O. O., Shyshenko, N. A. (2011) Training Work in the Activity of the Engineer-Teacher: manual. – Kharkiv, 46 p. – [Electronic resource]. Access mode: https://allrefrs.ru/4-51135.html.
10. Yakimanskaya, I. S. (1980) Development of Spatial Thinking of Schoolchildren. – Moscow, 240 p.

1.2. Theoretical basis of using innovative teaching methods in higher education

One of the priority tasks of the Law of Ukraine "On Higher Education" is "the organic combination of educational, scientific and innovative activity in the educational process"[16]. "The UNESCO Sustainable Development after 2015" report states that in the new information age, higher education itself should become a pivotal element of progress, and innovation in various areas of social activity must ensure high dynamism, rapid change in knowledge, information, and technology. Modern Ukrainian society understands that higher education is one of the leading factors of innovative development, capable of providing a significant impetus to the strategic solution of the tasks of systemic reform in the national higher education; its urgently needed and adequate modernization in order to integrate into the European information, educational, cultural and economic space.

Taking into account the above mentioned, it is advisable to focus attention on the fact that the problem of innovative development of the education system, the introduction of innovative educational technologies, modern teaching methods are the most priority-relevant in scientific-pedagogical and research activities that have an extremely significant social and scientific resonance.

It is the innovation and educational activity that contributes to the development of the creative potential of teachers, lecturers, and researchers, since it involves not only the creation and implementation of innovative educational technologies and teaching methods, but also involves making fundamental changes in the way of activity, the style of thinking, interpersonal communication and interaction of all participants of the process of education, upbringing and research.

The object of the study of both Ukrainian scientists and foreign researchers became the crucial problems of introducing innovative teaching technologies and innovative teaching methods in the educational process of higher education. Scientists N. Artykutsa[17], F. Vashchuk[18], S. Goncharov[19], I. Duchkivska[20], O. Dubiahin[21], L. Kozak[22], A. Kochubey[23], Luhovyi[24], V. Morozov[25],

---

[16] Higher Education: Law of Ukraine on July 1, 2014 № 1556 // VII Supreme Council of Ukraine from 19. 09. 2014. / № 37-38 / str.2716, st.2004. [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.

[17] Artykutsa N. V. Innovative methodologies of teaching of disciplines are in higher legal education [Electronic resource] / N. V. Artikutsa. – Access mode:
http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/2424/1/ArtikutsaInov.pdf.

[18] Vashchuk F. G. Passing to innovative technologies in higher education is a requirement of time / F. G. Vaschuk // Integration in European educational space: achievements, problems, prospects: monograph. – Uzhhorod: ZakDU, 2011. – P. 290-305. – (Series are "Eurointegration: the Ukrainian measuring". № 16).

[19] Goncharov S. M. Methods, forms and interactive technologies of studies, are in the creditmodule system of organization of educational process / S. M. Goncharov // Integration in European educational space: achievements, problems, prospects: monograph / chief editor Vaschuk F. G. it is Uzhhorod: ЗакДУ, 2011. – P. 353-362. – (Series are "Eurointegration: the Ukrainian measuring". № 16).

[20] Duchkivska I. M. Innovative pedagogical technologies: train / I. M. Duchkivska. – K.: Academvudav, 2004. – 352 p.

[21] Dubiahin O. B. Innovative technologies and methods of studies as a factor of improvement of educational process [Electronic resource] / O. B. Dubitation. – Access mode:
http://www.geci.cn.ua/uk/home/item/download/446_a657598348b2a6e8c60b5c4f62a104f0.html.

[22] Kozak L. V. Studies of innovative learning models in higher education. [Electronic resource] / L. V. Kozak. – Access mode: http://elibrary.kubg.edu.ua/4280/1/Kozak_LV_Doslidjennya_innov_mod_2014.pdf.

[23] Kochubey A. V. Innovative methods of teaching the humanities in higher technical education [Electronic resource] / A. V. Kochubey. – access mode: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ozfm_2013_7_27.pdf.

[24] Luhovyi V. I. Management quality of teaching in higher education: theoretical, methodological and practical aspects / V. I. Luhovyi // psycho-pedagogical principles of design of innovative technologies of teaching in higher education: monography / [authors. col.: V. Luhovyi, M. Levshyn, O. Bondarenko, etc.; edit by. V. P. Andruschenka, V. I. Lugovyi]. – K., 2011. – P. 5-34.

A. Kharkivska[26], and others appealed to the study of the theoretical and scientific-practical problems of the innovation paradigm in higher education; modern forms and technologies of training; problems of modeling the content of various pedagogical technologies and developing basic concepts; experience and perspectives of their use in educational practice, etc. In addition, technologies for quality management of higher education, which are based on the integrative application of system approaches and innovative teaching methods for training of modern specialists, have become the subject of consideration in the writings of M. Bulinsky, V. Fedorov, E. Kolegov, and others[27].

It is important to note that introducing new teaching and learning technologies and their mastery requires some mobilization of efforts, internal readiness for significant transformations and changes for both teachers and students in higher schools. Scientists emphasize that the leading innovative directions in the study are related to the need of improving the traditional pedagogical process through modernization, modification, rationalization; radical transformation of the existing educational process through radical and complex changes of the whole system of professional training of specialists.

On the basis of a thorough analysis of scientific works on this problem, we can conclude that the theoretical foundations of innovative teaching methods in higher school have not been developed well enough. In addition, the new educational technologies and teaching techniques are not enough developed; there is a lack of effective mechanisms for their practical implementation and optimization in the educational process of higher educational establishments.

In the Law of Ukraine "On Innovation Activity", innovation is defined as a newly created or improved competitive technology, product, service, organizational and technical solution of administrative, production, and commercial character, which significantly improves the structure and quality of production and social sphere. In particular, the term "educational innovations" is used in the pedagogical process to identify effective, adequate mechanisms of influence, which are combined into one program that covers all areas of transformation of higher education. That is, pedagogical innovation means the introduction of new into the purpose, content, forms, methods of teaching and education; in the organization of the joint activities of the teacher and student. Innovation arises as a result of scientific research, implementation of best practices of innovative experience[28].

Thus, we understand innovative training as a constant desire for the improvement of innovative methods of teaching and learning; reassessment of values (preservation of those that have basic value, and restoration of those that are morally obsolete); creation of possibilities for search of means of practical use of innovations. Innovation in learning is related to the process of active creation and dissemination of new methods and means for innovations in order to solve the didactic tasks of professional training of specialists in harmonious combination of traditional-classical methods and introduction of innovative methods of teaching and learning; application of

---

[25] Morozov V. The philosophy innovation in teaching process. / V. Morozov // Higher education Ukraine. – 2014. – № 2. – P. 36-39.

[26] Kharkivska A. A. The system approach and innovations in modern pedagogical science. / A. A. Kharkivska // International Research Bulletin: collection of scientific articles on materials XXVII International Scientific Conference, Uzhgorod – Budapest, 26-29 November 2013 (edited by V. I. Smolanka, I. V. Artomov and others. – Uzhgorod: State University "UzhNU", 2014. – Vol. 8 (27). – P. 31-35.

[27] Innovations in higher education: challenges, experiences, perspectives: monograph / Ed. P. Y. Sauha. – ZSU of Ivan Franko, 2011. – 444 p.

[28] Innovation Activity: Law of Ukraine // Supreme Council of Ukraine from, 2002, N 36, st. 266. 2002 [Electronic resource]. – Access mode: https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-innovatsiynu-diyalnist-2002-1025.html.

non-standard, progressive technologies, original didactic ideas and forms of educational process provision [29].

Thus, the subject of pedagogical innovations as a new interdisciplinary scientific field, covering the study of issues of philosophical, psychological, psychosocial, information and pedagogical support, are relevant, meaningful and system-organizing innovative processes that have positive effect on its development. In addition, innovative technologies in higher education can be characterized as technologies based on organizational innovations (related to the optimization of educational environment) and methodological (aimed at updating the content of education, improving its quality) which give in the following results:

- students more efficiently use scientific, educational-methodical literature; obtain professional knowledge; develop skills of problem-searching and professional thinking; are engaged in research work; expand possibilities of self-control and self-organization;
- teachers regularly use the new educational-methodical literature; implement technologies of training intensification; use imitation teaching technologies; expand the ability to control knowledge and so on.

Thus, the introduction of innovative technologies for professional training contributes to improving the quality of education in higher education.

In our opinion, it is possible to distinguish the following types of innovations in the field of education:

- *socio-economic innovations* which include innovations that have legal and economic character in the field of education;
- *scientific and industrial innovations* which comprise a set of computer and multimedia technologies used in the pedagogical process;
- *psychological and pedagogical innovations* which are characterized by the direct introduction of innovations in the processes of upbringing, education, and management of higher education.

It is important to emphasize the fact that today the university uses those innovative teaching methods which are the basis for innovative teaching technologies. Let us consider these methods more specifically:

1) Problem learning. It assumes that a student is the initiator of independent search of educational material (knowledge) through solving problem tasks, which a teacher sets and differentiates by the level of complexity. At the same time, the nature of the educational task and academic work of the student varies from reproductive to productive, and creative.

2) Contextual education. The basis of such training is the integration of various types of student activity: academic, scientific, and practical. The tasks are closely related to practice. The part of student's practical work is increasing.

3) Simulation training. It is built on the use of simulation game forms of training, on modeling the learning process in the real system. The share of active teaching methods is significantly increasing.

4) Module learning. It is a kind of program learning, which has a logically structured material in order to furnish its maximum full perception and understanding. In this case, the mandatory blocks of exercises and tasks are intended to control the level of learning the educational material for each individual module. That is, module training is a specific organization of educational material in a concise and understandable form.

[29] Innovation Activity: Law of Ukraine // Supreme Council of Ukraine from, 2002, N 36, st. 266. 2002 [Electronic resource]. – Access mode:
https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-innovatsiynu-diyalnist-2002-1025.html.

5) Distance learning. It is characterized as an independent type of correspondence training using new information and communication and innovative technologies and tools. It provides students with free access to educational resources, the Internet, etc. In this case, the role of the teacher is limited to a mediator; on the contrary, the role of the student is maximally activated, self-interested and self-sufficient.

6) Differentiated learning. It is a kind of specially-organized educational and cognitive activity aimed at optimizing the spiritual, mental and physical development of students; assimilating the necessary amount of knowledge, practical skills and skills in different programs, taking into account social experience, age and individual characteristics[30].

According to a differentiated system of teaching in higher school, it is envisaged that the teacher will use the opportunities of choosing educational components, such as: educational disciplines from the sample subjects of the curriculum, special courses, special seminars; topics for course, diploma and master's theses; topics for research works; long-term tasks of independent work, etc. Instead, under this system of education, every student, having mastered the minimum level of knowledge of general-vocational training, has a guaranteed opportunity to give preference to in-depth study of those subjects of vocational training that maximally satisfy his interests and needs.

The main goal of directing the higher education institution to innovation and educational activities is to increase the effectiveness of the educational process. In particular, the effectiveness of differentiated learning is determined by specific tasks at each stage of learning, taking into account the peculiarities of students and the teacher's teaching skills.

It is important to emphasize that the increase in the effectiveness of the educational process, to a large extent, is contributed to the actual practical significance of the introduction of innovation and educational technologies and the use of modern information technology during teaching at the university. For example, the criteria, indicators and levels of forming the professional competence of social pedagogues for working with students, as well as the author's methodology of implementing the pedagogical conditions for the formation of the professional competence of these specialists, can be used in the process of professional training of other specialists, taking into account the peculiarities of their professional activities.

Here is a set of essential criteria which:

1) activate educational and cognitive activity of students;
2) increase the level of students' motivation for cognitive activity;
3) contribute to the intensification of the educational process, the emergence of readiness and sustained interest of students in the results of their own learning;
4) form the critical needs of students for self-education, self-development, self-esteem, self-determination during educational activities;
5) contribute to raising of the teaching level, as the teacher dramatically changes the professional position. The teacher becomes the bearer of new principles of cooperation and pedagogical thinking; a professional who is capable of designing teaching activities and making permanent changes to projects that contribute to improving methods and forms of teaching.

It is worthwhile to emphasize the fact that among the modern innovative teaching technologies, the practical utility of which is confirmed by the experience of universities, it is necessary to distinguish personal-oriented, integration, informational, distance, creative, modular-creative, and others.

[30] Dubiahin O. B. Innovative technologies and methods of studies as a factor of improvement of educational process [Electronic resource] / O. B. Dubitation. – Access mode: http://www.geci.cn.ua/uk/home/item/download/446_a657598348b2a6e8c60b5c4f62a104f0.html.

It is important to highlight that the above mentioned innovation technologies are based on the fact that a student is the leading subject, and not a means to achieve the goal. As educational practice shows, some of the more commonly used pedagogical technologies can be classified in the following way:

1) *structural and logical technologies* which provide for the gradual organization of the learning system. The latter consists in the logical sequence of setting and solving the didactic tasks based on the perfect selection of their content, forms, methods and means of learning, taking into account the step-by-step diagnosis of the results at each stage of the process;

2) *integration technologies* which promote the creation of didactic systems that ensure the interdisciplinary integration of knowledge and skills, different types and spheres of activity through the development of integrated courses (including electronic ones);

3) *business-professional and gaming technologies* which provide for the creation of didactic systems for using different types of gaming situations that facilitate the formation of skills to solve problems on the basis of a compromise choice (computer programs, business and role games, individual training, simulation exercises, etc.);

4) *"training technologies"* which suppose the creation of the system for a certain type of activity in order to work out certain algorithms for solving typical professional-practical tasks using a computer (solving management tasks, variants of communication and interaction, psychological trainings of intellectual development, etc.);

5) *information and computer technologies* which are applied in the didactic systems of computer training on the basis of various training programs (training, controlling, informational, etc.) through the dialogue "man-machine";

6) *dialogue technologies* which provide for the creation of a certain set of forms and methods of teaching based on the dialogue thinking in the interacting didactic systems of the subject-subject level[31].

These innovative technologies should become the basis for establishing effective psychological, communicative and didactic-methodical interaction of a student and a teacher in order to form personal, professional, competent skills and abilities.

According to the scientific provisions, generally accepted methods of teaching can be classified according to the following features: types of educational work of students (oral, written, classroom, independent, project work); general (collective, group, individual, etc.); source of knowledge, skills and abilities (lecture, analysis of documents, work with the legislative base, use of visual means, internet resources, etc.); the degree of independence and the nature of students' participation in the educational process (active, interactive, passive); level of firmness and novelty (traditional, classical, innovative, new, innovative), authorship (original, author's, general, didactic), etc.

However, when investigating scientific didactic and pedagogical work, we found out that modern teaching methodology of higher education used the classification based on active approach to learning. According to this classification, there are the following methods:

a) providing for mastering of the subject (verbal, visual, practical, reproductive, problem-searching, inductive, deductive);

b) stimulating and motivating educational and scientific activity (educational discussions, problem situations, professional-oriented business games, creative tasks, research, experiments, contests, quizzes, etc.);

c) providing control and self-control in educational activities (poll, credit, exam, control work, test tasks, questions for self-control including computer educational systems).[32]

[31] Duchkivska I. M. Innovative pedagogical technologies: train / I. M. Duchkivska. – K.: Academvudav, 2004. – 352 p.

In the current context, the practical implementation of innovation and communication technologies, presented in the works of scientists, for the educational environment of higher education shows that the basis of learning is grounded on the integral models of educational process, based on the dialectical unity of the methodology and the means of their implementation. Let us consider several methods of teaching as an example of novelty, efficiency, expediency in modern conditions of informatization of higher education. The modern educational services market presents many innovative, active and interactive teaching methods. At the same time, taking into account the significant growth of the creative component of education, the role of all participants in the educational process is intensified, and students' creative and search autonomy increases. The concepts of problem and interactive learning become especially relevant because they use computer systems. When organizing such training, the student can freely communicate with the teacher in the on-line mode; solve creative and problem tasks; simulate situations, including analytical and critical thinking, knowledge, search capabilities, etc.

It is clear that we talk about an innovative teaching method. First of all, let us consider the essence of the concept of "innovative teaching method". In our opinion, this concept is multicomponent because it logically combines new and traditionally effective ways of learning (acquisition, transmission and production of knowledge) that promote the intensification and modernization of the educational process, develop a creative approach and reveal the personal potential of higher education graduates. Among the interactive methods, forms and techniques that are intensively used in the educational process of higher education, we can name the following: analysis of errors, collisions, incidents; audiovisual teaching method; "brain storming"; conversation-discussion with the invitation of specialists; business (role-playing) game (with students doing the role of an expert, lawyer, client, etc.); commenting, evaluation (or self-assessment) of participants' actions; master classes in the specialty; method of analysis and diagnostics of the situation; interview method; project method; modeling method; problem-searching method; method of public speaking; work in small groups; individual and group training, etc.

In our opinion, intellectually competitive games are one of the creative tools for the comprehensive development of the creative activity of those who study. For example, in teaching pedagogy, the program provides for simulation training, which helps reveal the essence of teaching methodology, with the simultaneous formation of pedagogical thinking.

We want to draw attention to the fact that when using active teaching methods the leading role is given to information technologies, and the dominant role is played by teachers-facilitators (communication intermediaries), which must effectively contribute to the development of qualification characteristics of the individual as a specialist in the pedagogical industry, capable of introducing innovations.

It is also worth noting that one of the new forms of training for higher education is mobile learning through mobile devices enabling students to collaborate on-line on the project; conduct mobile blogging; organize personalized learning, work in groups, research online, that is, to get equal access to the education of all interested persons.

We should add that the possibility of using virtual audiences and space is an advantage of a new form of learning, since the use of methodological and electronic materials is not restricted; there is an atmosphere of free access to information; there is a constant renewal and expansion of knowledge of the information space, which stimulates not only the activity of students, but also helps to increase their intellectual potential.

---

[32] Kochubey A. V. Innovative methods of teaching the humanities in higher technical education [Electronic resource] / A. V. Kochubey. – access mode: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ozfm_2013_7_27.pdf.

In addition, mobile learning contributes to the formation of new competences for the implementation of active learning methods that provides a person-centered approach and the development of critical thinking, which are the leading elements of the comprehensive development of learners. It is important that, while taking into account different views and opinions of participants in mobile learning, the problem is simultaneously considered from different points of view[33].

At the same time, there occurs the definition of the level of own knowledge, comparison of new information with the already known; awareness and taking into account the fact of acquiring knowledge on the individualized peculiarities of each person, which is the requirement of time. For example, the creation of virtual groups and an attempt to feel as a researcher (integrating visual means into traditional learning) can form imagery and become familiar with a large number of cultural and scientific achievements of mankind. As a result, all these become effective motivational tools for activating educational and cognitive activity of students.

The mobile learning in the form of a game is worthy of being mentioned. It has long been accepted as a form of obtaining knowledge that has achieved certain results. On the one hand, the players define the rules of their behavior, or the behavior of others, evaluate the suggestions and look for new alternative beliefs. On the other hand, there is a rapid development of comprehensive capabilities that generates skepticism to the correctness of some decisions. However, while continuing to search for solutions, participants can surpass certain game scores, thus gaining confidence in future achievements, in real life or extreme situations.

Instead, there are some issues that need to be taken into account, such as ethical, security and infrastructure, in order to determine the need for large-scale introduction of mobile learning. On the one hand, mobile technologies promote social integration and effectively support lifelong learning, but mental overloading, reducing human relationships, and transforming education into self-education only which will be continuation and revitalization of this form of learning. Therefore, the issue of safety or harm from mobile education has been under way for a long time and the possibility of its use in the educational process is also debatable.

Summarizing the above mentioned, we should note that innovative teaching methods used in the system of modern educational process in higher education include interactive tools, forms and methods of educational activity in the interactive information environment of the university. At the same time, the essence and structure of the innovative educational process in the higher school should adequately reflect the nature and speed of social change in society; a high level of European standards for the training of innovative innovators of competitive skills. Modern content of higher education should be oriented towards the use of information technologies, the comprehensive dissemination of interactive, e-learning with access to digital and intelligence resources for the future of Ukraine. That is why, urgent decision should be suggested to the following issues: 1) the introduction of amendments to the Provisions on the Organization of Educational Process in Higher Education; 2) normative regulation regarding the use of electronic educational and methodological resources in the educational digital space of universities; 3) implementation of educational materials and products of the new generation in accordance with modern requirements and social request of society.

[33] Fenomen innovation, education, society and culture: monography / [Edited by: V. Kremen, V. V. Ilyin, S. V. Proleyev]; chief V. Kremen. – K.: Ped. Dumka, 2008. – 470 p.

References:

1. Higher Education: Law of Ukraine on July 1, 2014 № 1556 // VII Supreme Council of Ukraine from 19. 09. 2014r. / № 37-38 / str.2716, st.2004. [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.
2. Artykutsa N. V. Innovative methodologies of teaching of disciplines are in higher legal education [Electronic resource] / N. V. Artikuca. – Access mode: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/2424/1/Artikutsa Inov.pdf.
3. Vashchuk F. G. Passing to innovative technologies in higher education is a requirement of time / F. G. Vaschuk // Integration in European educational space: achievements, problems, prospects: monograph. – Uzhhorod: ZakDU, 2011. – P. 290-305. – (Series are "Eurointegration: the Ukrainian measuring". № 16).
4. Goncharov S. M. Methods, forms and interactive technologies of studies, are in the creditmodule system of organization of educational process / S. M. Goncharov // Integration in European educational space: achievements, problems, prospects: monograph / chief editor Vaschuk F. G. it is Uzhhorod: ЗакДУ, 2011. – P. 353-362. – (Series are "Eurointegration: the Ukrainian measuring". № 16).
5. Duchkivska I. M. Innovative pedagogical technologies: train / I. M. Duchkivska. – K.: Academvudav, 2004. – 352 p.
6. Dubiahin O. B. Innovative technologies and methods of studies as a factor of improvement of educational process [Electronic resource] / O. B. Dubitation. – Access mode: http://www.geci.cn.ua/uk/home/item/download/446_a657598348b2a6e8c60b5c4f62a104f0.html.
7. Kozak L. V. Studies of innovative learning models in higher education. [Electronic resource] / L. V. Kozak. – Access mode: http://elibrary.kubg.edu.ua/4280/1/Kozak_LV_Doslidjennya_innov_mod_2014.pdf.
8. Kochubey A. V. Innovative methods of teaching the humanities in higher technical education [Electronic resource] / A. V. Kochubey. – access mode: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ozfm_2013_7_27.pdf.
9. Luhovyi V. I. Management quality of teaching in higher education: theoretical, methodological and practical aspects / V. I. Luhovyi // Psycho-pedagogical principles of design of innovative technologies of teaching in higher education: monography / [authors. col.: V. Luhovyi, M. Levshyn, O. Bondarenko, etc.; edit by. V. P. Andruschenka, V. I. Lugovyi]. – K., 2011. – P. 5-34.
10. Morozov V. The philosophy innovation in teaching process. / V. Morozov // Higher education Ukraine. – 2014. – № 2. – P. 36-39.
11. Kharkivska A. A. The system approach and innovations in modern pedagogical science. / A. A. Kharkivska // International Research Bulletin: collection of scientific articles on materials XXVII International Scientific Conference, Uzhgorod – Budapest, 26-29 November 2013 (edited by V. I. Smolanka, I. V. Artomov and others. – Uzhgorod: State University "UzhNU", 2014. – Vol. 8 (27). – P. 31-35.
12. Innovations in higher education: challenges, experiences, perspectives: monograph / Ed. P. Y. Sauha. – ZSU of Ivan Franko, 2011. – 444 p.
13. Innovation Activity: Law of Ukraine // Supreme Council of Ukraine from, 2002, N 36, st. 266. 2002 [Electronic resource]. – Access mode: https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-innovatsiynu-diyalnist-2002-1025.html.
14. Fenomen innovation, education, society and culture: monography / [Edited by : V. Kremen, V. V. Ilyin, S. V. Proleyev]; chief V. Kremen. – K.: Ped. Dumka, 2008. – 470 p.
15. Project about Concept of Education in Ukraine for the period 2015-2025 years. [Electronic resource]. – Access mode: http://mon.gov.ua/ua/prviddil/1312/1390288033/1414672797/.

1.3. Theoretical basis for the formation of future teachers' skills in using cloud technologies in their professional activities

Modern requirements of the society for the level of education and personal development provide for changes in learning technologies, which will allow one to organize the educational process taking into account the professional component of teaching and ensure future specialist's orientation towards the development of the ability to learn, independent acquisition of information and its critical evaluation, formation of communicative skills, the ability to adapt to rapid changes, self-development, and creative application of the received knowledge.

In order to perform this task, it is necessary to introduce cloud services, which are a full-fledged educational tool that allows one to create their own online space and effectively form and develop students' and teachers' personal educational environment, in the educational process of higher education institutions.

Issues related to the use of cloud technologies in the educational process are addressed in the studies carried out by V. Yu. Bykov[34], S. H. Lytvynova[35], V. P. Oleksjuk[36], Z. S. Seidamentova[37], M. P. Shyshkina[38], and others.

Scientific and methodological substantiation of the need for future teachers to develop skills in using cloud technologies in their professional activities has not been provided yet.

Cloud technology is a data processing technology where access to computer resources stored on the server and the ability to use software are provided for the user in the form of an online service. In this case, the user is a client (user of the service), and the cloud is a server (service provider).

Cloud-based learning technologies are a computer-based component of a pedagogical technology, which reflects a particular formalized model of a certain component of learning, as well as methods of its presentation in the educational process, is represented in this process by software tools used in teaching, and provides for the use of information and communication technologies when solving didactic tasks or fragments thereof[39]. Thanks to the cloud, it is possible to work at any time, regardless of the user's location, using any mobile device or computer that has Internet connection.

Let us consider the main cloud-based online services for educational institutions, offered by Google:

– *Gmail* is a full-featured email client with instant messaging, voice and video chats, the possibility of sending an e-mail to many users at once, and protection against spam and viruses. Via Gmail, a teacher (students) can do the following: send (receive) educational materials, assignments, tests, etc. either to all students, to a particular group of students, or to one particular person; receive (send) and store responses on the server; exchange e-mails with colleagues and students.

– *Calendar* is a tool intended for managing and planning various activities. The service allows one: to create a schedule of theoretical and practical classes, consultations, modular

[34] Bykov V. Ju. Cloud technologies, ICT outsourcing and new functions of ICT units of educational and research institutions, pp. 8-23.

[35] Lytvynova S. Gh. Cloud technology as a means of an innovative school.

[36] Oleksjuk V. P. Google Apps Cloud Services Integration Experience in Higher Education Institutions' Informational and Educational Sphere.

[37] Seidametova Z. S., Ablyalimova E. I., Medzhitova L. M., Seitvelieva S. N., Temnenko V. A. Cloud technologies and education.

[38] Shyshkina M. P., Popelj M. V. Cloud-oriented educational environment of an educational institution: the current state and prospects of research development.

[39] Markova O. M. Cloud Computing Technologies: An Attempt to Determine, p. 246.

control, control over the performance of individual work; to inform students about homework, changes in the schedule of classes, etc.; to remind students about tests and individual work, deadlines for the submission of papers or research projects; to invite other participants; to share calendars for the purpose of creating and viewing schedules of classes and consultations, etc.; to make changes at any time; to search for events; to manage multiple calendars.

– *Groups* is a tool for managing group work in a research project on the basis of moderated forums and mailing lists. In such groups teachers can inform students about homework, provide electronic textbooks, notes, assignments for practical and laboratory classes; coordinate students' learning activities related to the work on projects; present the results of students' learning activities on their own pages in a group, and organize discussions of these results.

– *Documents* is a tool for creating text documents, spreadsheets, visual tools, pdf files and presentations, as well as sharing and posting them on the Internet. Documents are either stored on a special Google server or can be exported to a file. Thanks to the automatic saving function, none of the documents will be lost. The service allows students and teachers to work on shared documents and projects remotely, and allows teachers to control and supervise this work. There is a possibility of joint editing of files, a possibility of making changes to a file in real time and tracking changes made to a certain file.

– *Sites* is a website designer with the possibility of posting videos, images, and documents.

– *Drive* is a cloud storage where you can store your own files and manage access thereto. This provides for the joint work of a teacher and students, which allows teachers to upload educational materials and test questions to the cloud, to keep track of the answers received, and to deny access to particular files after a certain period of time; on the other hand, it allows students to use educational material and answer questions at a time which is convenient for them.

– *Hangouts* is an instant messaging and video conferencing software. The service provides the ability to hold webinars, communicate in video chats, etc. Chat history is stored on Google servers, which allows one to synchronize them on different devices. Participants can exchange photos, share files uploaded to Google Drive, come up with ideas together and write them on a shared virtual board. Hangouts is integrated with Google Calendar, so users can schedule video conferences with the help of the calendar. Online broadcasting is carried out via YouTube.

– *Scholar* is an academic search engine which categorizes articles and shows how often a particular work is cited in literary works.

– *Classroom* is a service that helps create and arrange assignments, put marks, comment and organize effective communication with students either in real time or remotely. A teacher creates a classroom, invites students to it, sends them assignments, and organizes thematic discussions. Students do their assignments online in the Google Docs service. All works are stored in a structured form in a Google Drive directory. The list of completed assignments is updated on the teacher's page in real time: they can view these assignments, check them, put an appropriate mark, and write a comment. Individual classes can be organized according to the same principle.

– *Maps* is a service which is presented in the form of a map and satellite images of the entire world with an integrated business directory and a road map. There is also a route planner service.

– *Translator* is a service that allows one to automatically translate words, phrases, and web pages from one language to another.

– *YouTube* is a service that combines a video hosting of custom videos and a search engine, where one can upload and watch videos securely.

– *Blogger* is a blog-publishing service where posts, images, multimedia, and visitor comments are updated on a regular basis. A teacher gets an opportunity to share their own professional experience.

– *Google search engine* is an online service where once can search for information on the Internet.

– *Books* is a service where one can search for e-books and read them.

Based on these services, we can formulate didactic capabilities of cloud technologies:

– the possibility of creating personal learning trajectory (individualization of learning);

– intensification and optimization of the educational process;

– cloud technologies are the object of research;

– promotion of future teachers' professional, learning, and social motivation;

– creation of conditions for independent work;

– promotion of integration of theoretical and practical orientation of learning, as well as classroom-based and individual work;

– creation of a virtual learning environment for students and teachers, which will combine distance, combined, and mobile learning;

– extension of the "student-teacher" and "student-student" communicative fields beyond an educational institution[40];

– facilitation of the work with those who are not able to study in the traditional way – the disabled, people who are working, the elderly, etc. – regardless of their place of residence and education;

– the possibility of encouraging students and teachers to use available educational resources and create new ones;

– promotion of future specialists' universalization (the ability to master new professional skills, form interdisciplinary relations and analytical skills, the ability to change specialty quickly), creation of conditions that promote the development of general intellectual skills.[41]

Ongoing development of new services and improvement of the existing ones is another aspect of Google cloud technology, which, on the one hand, can create some inconvenience in the teachers' and students' work, and, on the other hand, forms readiness for continuous self-improvement.[42]

Disadvantages of using cloud technologies are as follows:

– the need for constant Internet connection;

– there are certain limitations regarding software that can be uploaded to a cloud and provided for users;

– infiltration of unauthorized users into the "cloud" gives them access to the data storage and opportunity to infect the data with viruses.

It should be noted that the use of cloud technologies is ambiguously perceived by teachers, since the majority of them are afraid to upload their work to the virtual space because of the copyright protection. At the same time, many teachers even do not present their work in an electronic form at all, giving preference to the traditional hard copy of teaching aids.[43]

We suggest that cloud technologies are integrated into the educational process of higher education institutions in a comprehensive way.[44]

---

[40] Slovak K. I. Mobile mathematical environments as a tool for cloud technologies, p. 131.

[41] Shevchenko V. G., Shevchuk M. V. Application of cloud technologies in teaching, p. 84.

[42] Oleksjuk V. P. Google Apps Cloud Services Integration Experience in Higher Education Institutions' Informational and Educational Sphere.

[43] Strjuk A. M., Rassovycjka M. V. The system of cloud-oriented teaching aids as an element of the information – educational and scientific environment of Higher Educational Establishment, p. 152.

[44] Hnedko N. M. Use of cloud technologies for organization of educational process in higher educational institutions, pp. 220-221.

– analysis of domestic and foreign experience of the implementation of cloud technologies in the educational process of higher education institutions must be carried out;

– capabilities of modern cloud services must be studied, and methods for introducing cloud technologies into the educational process of higher education institutions must be developed;

– professional skills of teaching staff in using cloud technologies in their professional activities must be improved. Focus of their attention should be set on practical application;

– educational process for future specialists with the use of cloud services must be organized throughout the entire period of study.

We believe that future teachers should develop competencies in using cloud technologies in their professional activities. Such competencies will consist of basic theoretical knowledge, ways of carrying out practical activities, as well as motivation and values necessary for the future teachers' productive professional activities, and there will be the following three levels of their formation: low, medium, and high. Let us set forth the main features of every level of formation for these skills.

The level of development of the aforementioned competencies is evaluated according to the following criteria: values and motivation; learning; and activity.

Table 1. Content and levels of competencies development in using cloud technologies in professional activities

Low level	Middle level	High level
The ability to select cloud services in accordance with professional tasks		
One must know: basic concepts and cloud technologies classification; the main capabilities of cloud services. *One must be able to:* learn capabilities of cloud services; select them in accordance with professional tasks. *One must possess:* skills in working with the main cloud services; the ability to determine capabilities and purpose of cloud services.	*One must know:* didactic capabilities of cloud technologies; criteria for selecting cloud services. *One must be able to:* carry out a comparative analysis of the features of cloud services; evaluate the prospects of using cloud services taking into account particular professional tasks. *One must possess:* the ability to use cloud services and select particular cloud services for professional activities.	*One must know:* methodological requirements for the development of educational materials using cloud technologies; main stages of the development of electronic educational resources with the use of cloud services. *One must be able to:* determine cloud services which will be optimal for particular professional tasks; develop educational materials using cloud technologies. *One must possess:* knowledge about technologies used in the development of educational materials with the use of cloud services.
The ability to use cloud technologies in the professional activities		
One must know: ways of interaction between a teacher and various persons engaged in the educational process with the help of cloud technologies. *One must be able to:* use opportunities presented by cloud technologies in their professional activities; develop and organize online interaction between teachers and persons engaged in the educational process with the help of cloud technologies. *One must possess:* skills in organizing communication between	*One must know:* the main methodological aspects of the use of cloud services in professional activities. *One must be able to:* analyze teaching situation and develop professional activities using cloud technologies; organize innovative activities with the help of cloud services. *One must possess:* the ability to interact with persons engaged in the educational process for the purpose of performing professional tasks using cloud services; the ability to	*One must know:* methods of organizing cooperation between teachers and persons engaged in the educational process with the use of cloud services; didactic capabilities of cloud technologies for the development of educational materials. *One must be able to:* integrate cloud technologies into their professional activities when developing educational materials. *One must possess:* the ability to generalize and adapt educational material to the age of persons

persons engaged in the educational process and teachers with the help of cloud services; skills in applying techniques for using cloud services in professional activities.	use methods that promote educational and learning activities of persons engaged in the educational process with the help of cloud technologies.	engaged in the educational process with the help of cloud services; the ability to use methods of promoting learning activities of persons engaged in the educational process with the help of cloud technologies.
The ability to use cloud technologies for the purpose of performing professional tasks during distance, combined, and mobile learning		
One must know: peculiarities of organizing the system of distance, combined, and mobile learning with the help of cloud technologies; features of cloud services which help organize interaction between persons engaged in the educational process and teachers during these types of learning. *One must be able to:* organize interaction of persons engaged in the educational process during distance, combined, and mobile learning with the use of cloud technologies. *One must possess:* the ability to use techniques for organizing educational process with the use of cloud services during distance, combined, and mobile learning; the skills in using cloud technologies for online communication between persons engaged in the educational process and teachers during these types of learning.	*One must know:* methodological requirements for the organization of distance, combined, and mobile learning with the use of cloud services; current trends in the development of the system of these types of learning with the use of cloud services. *One must be able to:* develop educational materials for these types of learning using cloud technologies; integrate cloud technologies into the system of these types of learning. *One must possess:* the ability to use cloud technologies for the adaptation of previously developed courses to these types of learning; the ability to use methods of carrying out design and innovation activities using cloud technologies during these types of learning.	*One must know:* practical ways of online interaction during distance, combined, and mobile learning with the use of cloud technologies; peculiarities of the use of previously developed educational materials with the help of cloud services during these types of learning. *One must be able to:* use the capabilities of cloud technologies for the purpose of performing the tasks of these types of learning; develop and upload electronic educational resources for these types of learning to a cloud platform. *One must possess:* the ability to use technologies related to the development and introduction of educational materials on the basis of cloud services for these types of learning; the ability to use methods of promoting independent work with the use of cloud services during these types of learning.
The ability to select cloud services for professional activities taking into account information security requirements		
One must know: regulatory documents that ensure compliance with information security requirements in professional activities; the main types of threats to information security on the Internet. *One must be able to:* understand dangers and threats that arise when working with cloud services in professional activities; select secure cloud services which can be used in professional activities. *One must possess:* knowledge in the field of information and communication technologies, which allow them to ensure adequate level of information security when working with cloud services.	*One must know:* information security requirements for the work with cloud services; basic approaches to secure interaction in computer networks using cloud technologies. *One must be able to:* use software tools for the purpose of ensuring secure interaction on the Internet during the work with cloud services. *One must possess:* the ability to use methods of protecting information when working with it in cloud services; the skills of making informed decisions when detecting a threat to information security on the Internet, taking into account its peculiarities.	*One must know:* methods of ensuring information security when working with cloud services; the main stages of analyzing information security when working with cloud services. *One must be able to:* develop the main stages of online interaction of all participants of the educational process with the use of cloud services; create educational materials taking into account information security requirements related to the use of cloud services. *One must possess:* the ability to ensure secure communication between persons engaged in the educational process and teachers during the work with new resources related to cloud services; the ability to use technologies for the development of secure educational material with the use of cloud technologies.

The criterion of values and motivation includes motives, goals, the need for learning activities during the educational process, and self-improvement with the use of cloud technologies. It presupposes that a person is interested in the profession they have chosen.

As for the criterion of learning, we distinguish between the following groups of knowledge here: basic knowledge of information and communication technologies; basic concepts and classifications of cloud technologies; main features and functionality of modern cloud services which can be used in professional activities; methodological requirements for the development of educational materials with the use of cloud technologies; capabilities of cloud technologies related to the development of educational materials; the main stages of the development of electronic educational resources with the use of cloud services; ways of online interaction between a teacher and various persons engaged in the educational process with the help of cloud technologies; peculiarities of organizing the system of distance, combined, and mobile learning with the help of cloud technologies; peculiarities of the use of previously developed educational materials on the basis of cloud services for distance, combined, and mobile learning; information security requirements for the work with cloud services; the main stages of analyzing information security when working with cloud services.

The criterion of activity includes future specialists' ability and practical skills in using information and communication technologies, in particular, cloud technologies, in their professional activities.

Analysis of the aforementioned skills, as well as step-by-step control over their formation, will allow students to form comprehensive understanding of cloud technologies and their possible uses in professional activities and to form future teachers' professional skills.

Introduction of cloud technologies into the educational process creates prerequisites for the improvement of learning quality and effectiveness, will ensure mobility, relevance, and accessibility of educational resources, will make individualization of education possible, will improve students' motivation, will have a positive effect on the communication between the educational process participants, etc., thus contributing to the transition of education to a new level of quality.

Further research should deal with the issue of ensuring integration of cloud technologies into the educational process, preparing future teachers for the effective use of cloud technologies in their professional activities, and developing methodological recommendations for the implementation of these technologies.

References:

1. Bykov V. Ju. (2011) Khmarni tekhnologhiji, IKT-autsorsyngh i novi funkciji IKT pidrozdiliv osvitnikh i naukovykh ustanov [Cloud technologies, ICT outsourcing and new functions of ICT units of educational and research institutions]. *Information technologies in education,* no. 10, pp. 8-23.

2. Hnedko N. M. (2018) Vykorystannja khmarnykh tekhnologhij dlja orghanizaciji navchaljnogho procesu u zakladakh vyshhoji osvity [Use of cloud technologies for organization of educational process in higher educational institutions]. *Innovative Pedagogics. Scientific Journal*, vol 6, pp. 217-222.

3. Lytvynova S. Gh. (2013) Khmarni tekhnologhiji jak zasib rozbudovy innovacijnoji shkoly [Cloud technology as a means of an innovative school developing]. Proceedings of the *Rozvytok suchasnoji pryrodnycho-matematychnoji osvity: realiji, problemy jakosti, innovaciji* (electronic journal) (*Ukraine, Zaporizhzhja, October 21-28, 2013), vol. 4 (14). Available at:*
http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip14.html (accessed 21 January 2019).

4. Markova O. M. (2014) Khmarni tekhnologhiji navchannja: sproba vyznachennja [Cloud Computing Technologies: An Attempt to Determine]. Newest Computer Technologies, vol. 12, pp. 244-247.

5. Oleksjuk V. P. (2013) Dosvid integhraciji khmarnykh servisiv Google Apps u informacijno-osvitnij prostir vyshhogho navchaljnogho zakladu [Google Apps Cloud Services Integration Experience in Higher Education Institutions' Informational and Educational Sphere]. Informacijni tekhnologhiji i zasoby navchannja

[Informational Technology and Learning Tools] (electronic journal), vol. 35, no. 3. *Available at:* http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/download/824/631 (accessed 20 January 2019).
6. Seidametova Z. S., Ablyalimova E. I., Medzhitova L. M., Seitvelieva S. N., Temnenko V. A. (2012). Oblachnye tekhnologii i obrazovanie [Cloud technologies and education]. Simferopol: "DIAIPE" (in Russian).
7. Shevchenko V. G., Shevchuk M. V. (2013) Primenenie oblachnykh tekhnologiy v obuchenii [Application of cloud technologies in teaching]. *Pedagogical informatics,* no. 1, pp. 83-89.
8. Shyshkina M. P., Popelj M. V. (2013) Khmaro orijentovane osvitnje seredovyshhe navchaljnogho zakladu: suchasnyj stan i perspektyvy rozvytku doslidzhenj [Cloud-oriented educational environment of an educational institution: the current state and prospects of research development]. Informacijni tekhnologhiji i zasoby navchannja [Informational Technology and Learning Tools] (electronic journal), vol. 37, № 5, pp. 66-80. *Available at:* https://goo.gl/WfH7eX (accessed 21 January 2019).
9. Slovak K. I. (2012) Mobiljni matematychni seredovyshha jak zasib khmarnykh tekhnologhij [Mobile mathematical environments as a tool for cloud technologies]. Proceedings of the *Khmarni tekhnologhiji v osviti* (*Ukraine, Kryvyj Righ – Kyjiv – Cherkasy − Kharkiv*, *December 21, 2012*), Kryvyj Righ: Vydavnychyj viddil KMI, pp. 131-132.
10. Strjuk A. M., Rassovycjka M. V. (2014) Systema khmaro orijentovanykh zasobiv navchannja jak element informacijnogho osvitnjo-naukovogho seredovyshha VNZ [The system of cloud-oriented teaching aids as an element of the information-educational and scientific environment of Higher Educational Establishment]. Informacijni tekhnologhiji i zasoby navchannja [Informational Technology and Learning Tools] (electronic journal), vol. 42, № 4, pp. 150-158. *Available at:*
http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/download/1087/829 (accessed 22 January 2019).

1.4. The actual questions of saving health of students

Today formed the idea of a healthy person is firmly connected with a harmonious, fully developed personality. A healthy personality in all respects can be called one that has the ability to respond adequately and adapt to constantly changing environmental, biological and social environments, can morally improve one self, maintain a high personal.[45]

At the present stage of the study of this problem, one must use the notions of health as an integral system designed to perform the basic function of the viability of the organism and human life in society. When it comes to the level of integral health, its high degree should be characterized by a functional balance of the organism with the environment in the presence of a state of physical, mental and social comfort. *The young generation health* is one of today's *global issues. It is integral to the human being matter, comes into existence together with a human being and modifies according to human culture motion.*[46] *Health is a state of complete physical, mental and social well-being, but not merely the absence of disease or infirmity. This definition is given in the Preamble to the Constitution of the World Health Organization. One of the most important indicators of health status is the level of human body major adaptive systems functional development.*[47] *Health is a process of preservation and development of physiological, biological and mental functions of optimal labor and social activity within maximum duration of active creative life.*[48]

The maximum level of human health is the goal achievement of which should be provided to each member of the society by the modern state. However, it is not a secret that the modern system of health protection and medical science are mostly aimed at the design of the newest treatment technologies.[49] *But the number of sick people doesn't decrease; on the contrary, the epidemic of chronic non-communicable diseases grows in the world* moreover among the population of the most active age*. These diseases are major causes of death. This situation is also observed in Ukraine and is a threat to the national security.*[50] *It is the youth medico-social status that will determine the quality of the labor, economic, reproductive and defense potential of the country in future.*[51]

Today's formed notions about health person closely connected with harmonious overall developed personality. Healthy in all attitudes person can be named such as able to react adequately and to adapt to constantly changing conditions of ecological, biological and social environment; is able to self-improvement morally, to support highly personality capacity.

Ideas about health as the integrated system fulfils the main function of supporting vital and human life in the society generally can be used advisably on the present stage of research of health human problem. In this connection if it is the level of integrated health, the high level is characterized by functional balance of the organism with environment in the presence of condition of the physical, mental and social comfort.

---

[45] OLSEN, K. M., DAHL, S. Health differences between European countries, p. 1669.

[46] KHRYSTOVAYA, Tetiana. Status of students health: problems and their solutions, p. 20.

[47] APANASENKO, G. L., POPOVA, L. A. Individualnoye zdorovye: teoriya i praktika. Vvedeniye v teoriyu individualnogo zdorovia [Individual Health: Theory and Practice. Introduction to the theory of individual health], 107 p.

[48] GRIMBLAT, S. O., ZAYTSEV, V. P., KRAMSKOY, S. I. Zdorovyesberegayushchiye tekhnologii v podgotovke spetsialistov [Health-technology the training of specialists], 184 p.

[49] JENSEN, B. Two paradigms in health education, p. 42.

[50] AISTRAKHANOV, D. D., KURCHATOV, H. V., HAVRYLIUK, M. F. Uzahalneni tendentsii zmin stanu zdorov'ia dorosloho naselennia Ukrainy [Generalized trends health of the adult population of Ukraine], p. 14.

[51] KHRYSTOVAYA, Tetiana. Optimization of health level of senior pupils, p. 336.

Generalized analysis and systematization of scientific literature prove that the modern information paradigm of personal health of a healthy human is presented as the union of its components: physical, mental and social.[52]

Health of a healthy human as informational problem consists, as minimum of three modules [53]:

- Module of informational knowledge field of basic subject spheres.
- Module of information technology research base.
- Module of information and organizational management tools.

The informational aspect of the consideration of the health problem has allowed us to formulate a generalized idea about individual health of a person from the standpoint of information and structural modelling.

The Ukrainian youth health is characterized with the high incidence morbidity and prevalence of disease, disability and death. Morbidity of 17-18 years old students in the period from 2009 to 2011 increased by 1,6 times and reached 8521,4 cases per 10000 population. Prevalence of disease in this very period grew by 1,8 times that makes 14900 for every 10000 young people.[54]

The researchers note that study load increased, existing forms of physical education either are not applied or used inefficiently, there is widespread curtailment of the preventive direction due to lack of funding.[55]

Various aspects of health of the students of different educational institutions have been subject of researchers' scrutiny.[56] Nevertheless nowadays there is a very small amount of comparative and generalizing works on the health status and self-preservation behavior of students of different countries. Investigation of the health status of students of the northwest to the Azov Sea regions hasn't been carried out.

These statements explain the relevance of the research topic that is related to the need of the necessity of young people health improvement in Ukraine. That is of great theoretical and practical importance.

The work is carried out according to the Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University research work plan, the theme is: "Modern youth health-preserving technologies in an educational establishment by means of physical education and sports".

Research objective is to analyze the level of health status of youth in different educational institutions of Ukraine, Russia and Belarus.

The following tasks were solved:

- to study literature and summarize data on students of higher education establishments of Ukraine, Russia and Belarus morbidity;
- to study levels and systematize general tendencies of health status of students of the northwest to the Azov Sea regions;
- to give scientific substantiation of comprehensive rehabilitation programme.

---

[52] GRIMBLAT, S. O., ZAYTSEV, V. P., KRAMSKOY, S. I. Zdorovyesberegayushchiye tekhnologii v podgotovke spetsialistov [Health-technology the training of specialists], p. 75.

[53] APANASENKO, G. L., POPOVA, L. A. Individualnoye zdorovye: teoriya i praktika. Vvedeniye v teoriyu individualnogo zdorovia [Individual Health: Theory and Practice. Introduction to the theory of individual health], p. 38.

[54] BLAHII, O., ZAKHARINA, Ie. Analiz zakhvoriuvanosti studentiv humanitarnykh VNZ [Analysis of the incidence of Humanitarian students], p. 10.

[55] FUTORNIY, S. M. Sovremennyye innovatsionnyye podkhody k organizatsii fizkulturno-ozdorovitelnoy raboty po formirovaniyu zdorovogo obraza zhizni studentov [Modern and innovative approaches to the organization of sports and recreation activities on the formation of a healthy way of life of students], p. 29.

[56] COCKERHAM, W. C., HINOTE, B. P., ABBOTT, P. Psychological distress, gender, and health lifestyles in Belarus, Kazakhstan, Russia, and Ukraine, p. 2387; GOMEZ-PINILLA, F. The influences of diet and exercise on mental health through hormesis, p. 54; Quality of Life Assessment: an Annotated Bibliography, 223 p.

Theoretic-methodological basis comprises comprehensive use of scientific principles, systematic approach that caused the choice of research methods: general scientific (analysis, synthesis, classification, generalization of scientific and methodical literature); interdisciplinary (analysis of medical records to determine diseases structure (class); empirical: survey (questionnaire "Self-Health"); methods of mathematical statistics. Scientific and special methods were used for solutions of scientific research (Table 1).

40 first – year and second – year students of Natural – Geographical Department of Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University took part in forming experiment.

Table 1. Stages and methods of Research

Stages of research	Methods of research	Resources of information
Study of morbidity and complex research of condition of students' health.	Proportional typological selection. Copying of data from initial medical documents. Comparative analysis.	Medical cards of ambulance patients.
Social hygienic characteristic of ways and conditions of students' life.	Questionnaire, methods of mathematical processing with using statistical programs.	Special devising questionnaires.
Study of students' behavior according to preservation and strengthening of health, the level of youth health.	Questionnaire, questioning, methods of mathematical statistics.	Questionnaire "Self – appraisal of health", estimation of the level of students` physical health according to G. L. Apanasenko's method.
Testing of the comprehensive rehabilitation program.	Experiment, dynamic observation, testing of the level of students' physical readiness, assessment of functional condition of the organism.	Cards of dynamic observation, results of testing of the level of the students' physical readiness and Assessment of functional condition of the organism.

Two homogenous groups of twenty students in every one were formed, an average age amounted 18,57 ± 0,59 years. Students of the control group (CG) studied according to general program "Physical Education" for students of Ukrainian higher educational establishments of the III and IV levels of accreditation. The training methods of girls of Experimental Group (EG) included using of the comprehensive rehabilitation program; its peculiarity was the differentiation of physical workload according to functional characteristic of students' organisms in process of physical education by means of aerobics. This program was aimed to develop girls` strength endurance and flexibility.

Based on the modern health paradigm, we can say that health is a holistic multi-dimensional dynamical system having a definite structure. Health of the nation shows the level of life quality, determined by many parameters: physical, social, psychological and emotional, development of physical culture and sports.

Recent year's scientific publications analysis clearly shows that the problem of youth health is in the field of view of many scientists. For example, Russian researchers[57] *point out that the prevalence of diseases of secondary specialized educational institutions students aged 15-21 makes 1445,2‰ according to consulting doctors level in 2010. In the fourth year, compared to the first, there is a veracious increase in doctor consulting level about diseases of the circulatory system by 2,4 times, the nervous system – 2,0 times, diseases of the digestive system – 1,8 times, the ear and*

[57] ANTONOVA, E. V. Zdorovye rossiyskikh podrostkov 15-17 let: sostoyaniye, tendentsii i nauchnoye obosnovaniye programmy ego sokhraneniya i ukrepleniya [Health Russian adolescents 15-17 years: state, trends and scientific rationale for its conservation program and strengthening], p. 9.

mastoid process – 1,5. Studying the college student's cardiovascular system the authors[58] *found out that during the three years of study the adolescents aged 15-17 show a tendency to tachycardia, development of hypotensive reactions, a decrease in muscle performance both at rest and during exercise. This is explained by the lack of material provision, low level of knowledge and skills in organizing their life, alternation of work and rest, rational organization of the daily routine and diet.*

Similar tendencies in health and disease are also observed among students of Belarus.[59] *Despite the high level of overall life quality index of the main components (social and emotional functioning, life satisfaction, health) about 30% of Belarus high educational institutions students are in the dispensary register. Such diseases as chronic gastritis, asthma, duodenal ulcer dominate. The study of the morbidity incidence of the students of the Belarusian State Medical University has shown that the first place in the structure of morbidity take diseases of the respiratory system (33,4%), second – diseases of the nervous system and sensory organs (27,4%), the third – of the genitourinary system (10,3%). The share of diseases of the digestive, musculoskeletal systems and connective tissue makes for approximately 5,0% per each.*

It was found out[60] *that among university students in Ukraine the main factors contributing to the development of cardiovascular disease are over-nutrition, low physical activity, neuro-emotional stress, bad habits.*

The study of the morbidity dynamics of full-time students of Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University (MSPU) in the last 6 years showed that a quantity of young people, freed from the medical indications from the occupations by physical culture, in the basic group steadily grows: 17,4% in 2012, 22,0% in 2013, 22,9% in 2014, 31,1% in 2015; 34,0% in 2016; 35,9% in 2013. This increase occurs, in essence, due to the students of low-order courses.

The results of the study allow to state that the prevalence of diseases among MSPU students during 2012-2017 was 585,9 ‰ The study of morbidity patterns depending on the year of study has shown that the major part of diseases among freshmen is constituted by respiratory diseases, the second place is taken violations of the musculoskeletal system, followed by diseases of the digestive and nervous systems. Among the fifth-year students, on the contrary to first-year students, the first place is obtained by cardiovascular system diseases, the second – by violations of the musculoskeletal system, followed by excretory system diseases.

Generalized analysis of the nature of diseases among MSPU students for the last 6 years has shown that the first place is taken by the cardiovascular system pathologies: from 35 to 45% (of the total number of cases). They are followed by changes in the musculoskeletal system (violation of posture, scoliosis, flat foot) which make 20-26%. Almost at the same level over the years are excretory system (8-12%), eyes (6-10%) diseases. Incidence of other diseases fluctuates between 5-15%. Morbidity incidence rises in the course of study process, and in the fourth year it is 1,4 times higher than in the first one.

The data obtained as a result of the study also indicate to the existence of negative dynamics in the health status of students of Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University

[58] CHEPEL, V. A. Mediko-gigiyenicheskiye osnovy reabilitatsii zdorovia studentov v usloviyakh obrazovatelnogo protsessa (na primere meditsinskogo kolledzha) [Medical and hygienic bases of rehabilitation of health of students in the conditions of the educational process (for example, College of Medicine)], p. 7; MILLER, K. E. Energy Drinks, Race, and Problem Behaviors Among College Students, p. 492.

[59] RADZEVICH-GRUN, I. Dvigatelnaya aktivnost i zdorovye molodezhi, prozhivayushchey v Belarusi. Polshe i Ukraine [Physical activity and health of young people living in Belarus, Poland and Ukraine], p. 61; COCKERHAM, W. C., HINOTE, B. P., ABBOTT, P. Psychological distress, gender, and health lifestyles in Belarus, Kazakhstan, Russia, and Ukraine, p. 2390.

[60] KHRYSTOVAYA, Tetiana. The rehabilitation of students health, p. 148; ISYUTINA-FEDOTKOVA, T. S. Sotsialno-gigiyenicheskiye problemy zdorovia studentov: istoricheskiy aspekt i sovremennoye sostoyaniye [The socio-hygienic problems the health of students: historical aspects and modern condition], p. 32.

from the first to the last year of study: 32,2% of the first year and 22,6% of the fifth year students are considered to be healthy And if in the first year of study about one third of student suffer from chronic diseases, in the fifth year – more than one half. According to the MSPU students questionnaire their health self-assessment depends on the year of study. 56,5% of the first-year students evaluated their health as good. Unlike junior students senior ones made more negative assessment: 38,0% of respondents evaluated their health as bad, 5,9% – as good.

Irrational daily routine, big study load, examination session stress along with such factors as poor nutrition, lack of physical activity, unhealthy habits are pointed out to be the main causes of students' bad health. Their nutrition is not considered to be rational and balanced by 51,8% of the first year students and by 68,3% of the fifth year students of MSPU in spite of the fact that lack of money was mentioned as a main obstacle of regular nutrition only by the quarter of the respondents.

The main constituents of university students recreation in their spare time are characterized by a predominance of passive forms, only 12,5% of young people do sports. However, 72,5% of students noted that almost have no free time, and 88,2% are not satisfied with the way of its spending. It should be recognized that students almost equally attributed their dissatisfaction as to the lack of money (40,3%), as to their own laziness and lack of organization (33,5%).

The major part of students (74,9%) do sports only at PE classes. Among obstacles for more frequent physical exercise 77,6% of recipients indicated lack of free time, 18,4% – laziness and lack of organization. In the study of students physical activity it was found out that doing exercises on a daily basis is practiced by 9,5% of the first year students and by 7,5% of the fifth year students.

The most important feature characterizing attitude to health is having bad habits. The study of involvement into smoking has revealed that over 24,5% of students smoke. Analysis of the smoking motives makes it possible to make a conclusion about significant contribution of psychological factors in the formation of bad habits. The majority of respondents are aware of the hazards of smoking to health (74,8%). Approximately 4/5 of all respondents (from 75,5% up to 82,0%) are going to quit smoking in future. Among the reasons of readiness to quit smoking the following were called: "health problems", "the decision to become a parent", etc. Statistically significant differences in the prevalence of smoking in the years of study were identified: the proportion of non-smokers increases among senior students. The percentage of persons who had never tried smoking is 19,2%.

High frequency of alcoholic beverages consumption by students has been registered. Alcoholic beverages are consumed by 87,1% of the first year students and by 86,7% of the fifth-year students. In the structure of types of beverages consumed by young people beer ranks first (about half of the students indicated to the use of it). It is followed by dry wines, champagne, alcoholic cocktails (they are consumed by 47,1% of students), about a third of all respondents prefer hard liquors – vodka, cognac, fortified wines.

Analysis of the study results showed that in the contemporary socio-economic conditions students' health state is one of the most acute medical and social problems. Negative trends in health status are caused mainly by the behavior not contributing to its preservation and strengthening. The authors state that only 4,5% of Ukrainian students are in the zone of safe health level. Average Ukrainian student is 5-7 years older of his / her biological age – an aging of Ukrainians phenomenon.[61]

[61] BLAHII, O., ZAKHARINA, Ie. Analiz zakhvoriuvanosti studentiv humanitarnykh VNZ [Analysis of the incidence of Humanitarian students], p. 11.

Scientific literature analysis shows that at the beginning of the XXI century the main threat to health constitute chronic no communicable diseases, which are major causes of adult population disability and mortality in Ukraine.[62]

A superb way out was developed, theoretically proved and experimentally tested by the group of scientists,[63] who were the first to show the functional dependence of physical activity on the health of the population. This vicious cycle can be easily broken by doing physical exercises based on age, sex, fitness, physical development and health status.

Application of the holistic approach to the problem of students health preservation helped us to work out a comprehensive rehabilitation program, that embraced the following components: the unit of organizational and diagnostic procedures (clinical, laboratory, functional diagnostics of diseases of different nosological forms), the unit of information and preventive measures (development and implementation of system informational support of teachers and students on healthy lifestyles and safe behavior), unit of treatment and rehabilitative activities (active means of rehabilitation – physiotherapy, hydrokinesotherapy, occupational therapy, work and rest, tempering, food, sleep hygiene), the unit of evaluation of the measures effectiveness. This program will promote improvement of the students' health and formation of the healthy lifestyle stable motivation.

Analyzing the results of division of students from the experimental and the control groups according to the level of physical health, the next facts were ascertained. The most numbers of students from the EG had the level of physical health – "below average". The same situation was observed with girls from the CG.

General assessment of the health level of girls from the EG was matched as "low" level, and the CG – "below average".

Students from both groups according to the body mass index were not identified reliable differences ($p < 0,05$). This index among representatives from the EG amounted 375,65 ± 0,30 conventional units (0 points), girls CG 377,31 ± 0,33 conventional units (0 points).

Rates of life index among girls were not differed reliably ($p < 0,05$): among girls from the EG – 51,02 ± 1,43 conventional units (4 points); at students from the CG – 52,48 ± 1,00 conventional units (4 points). The health level to the ratio of the vital capacity of the lungs to body mass among students from both groups ($p < 0,05$) was matched as the assessment "above average".

Indicators of power index at students from the EG were ranged on the level 40,02 ± 1,74 conventional units (0 points); at girls from the CG – 52,05 ± 1,54 conventional units (2 points); ($p < 0,05$). The ratio of dynamometry of the hand to body mass among girls from the EG were diagnosed the "low" level of health, and among girls from the CG – "below average".

Robinson's index at students from the EG was equaled to 96,32 ± 2,04 conventional units (0 points) in average, and at girls from the CG – 98,15 ± 2,01 conventional units (0 points); ($p < 0,05$) The level of health "below average" was defined according to the ratio of heart rate and systolic blood pressure, among girls of both research groups. The time for heart rate recovery at girls from the EG was amounted 140,49 ± 6,66 seconds (1 point); and at the CG – 146,74 ± 6,92 seconds (1 point). Among girls from both groups were diagnosed the level of physical health "below average" according to the speed of recovery of normal cardiovascular system functioning after minor physical workload.

---

[62] AISTRAKHANOV, D. D., KURCHATOV, H. V., HAVRYLIUK, M. F. Uzahalneni tendentsii zmin stanu zdorov'ia dorosloho naselennia Ukrainy [Generalized trends health of the adult population of Ukraine], p. 16.

[63] APANASENKO, G. L., POPOVA, L. A. Individualnoye zdorovye: teoriya i praktika. Vvedeniye v teoriyu individualnogo zdorovia [Individual Health: Theory and Practice. Introduction to the theory of individual health], p. 87; SOLODKOV, A. S., SOLOGUB, E. B. Fiziologiya cheloveka. Obshchaya. Sportivnaya. Vozrastnaya [Human Physiology. General. Sport. Age], p. 274; BIDDLE, S. Physical Activity, Health and Well, p. 139.

General assessment of physical girls` health from the CG was amounted as 3,28 ± 0,19 points (the "low" level), the EG – 4,12 ± 0,21 points (the level –"below average").

Reliable differences between rates of students of both groups were not noticed ($p > 0,05$) in test results which were got in the beginning of academic year. The average result in hold the squat position at girls of the CG was amounted – 17,92 ± 2,25 seconds; the EG – 16,93 ± 2,29 seconds. Low results of students from both groups were recorded in flexion – extension of hands from push – up. This rate at girls from the CG was amounted 5,14 ± 0,94 times, the EG – 4,80 ± 1,31 times. Clients retention of the push-up position on forearms from the EG exceeded the girls` result from the CG (38,67 ± 4,62 and 36,05 ± 5,05 seconds accordingly). Results of twisting the torso didn't have reliable differences between students` indicators of both groups. The best result turned out girls` results of the EG – 16,75 ± 2,95 times and in the CG this parameter was equaled 16,47 ± 1,55 times. The low results were fixed in hold the legs in position angle. Girls` result of the EG was lower (5,93 ± 0,93 seconds), than the result in the CG (16,22 ± 0,65 seconds) The best result in test "Tilt toward, standing with the back to the wall" belonged to the girls from the CG and totaled 16,28 ± 1,77 centimeters, and girls` result of the EG was 15,97 ± 1,73 centimeters. Girls` result from both research groups were no different in tests "Wikrut ago with grip tape" and "Bending forward from a standing position".

Statistic processing of data according to Student's t-criterion showed the high level of the significance of differences between both groups after training according to the proposed rehabilitation program for girls of the EG (Table 2). As the result of experiment we were fixed, that at the tend of the study the health level among girls of the experimental group was defined from "low" to "above average". Among the representatives of this group revealed 10% students with "low" general level of physical health, 15% students with "below average" level; 50% – with "average" and 25% – "above average", among girls of the control group these indicators were equaled accordingly – 20%, 25%, 40% and 15%.

Generally after the experiment the number of students of the experimental group with the level of health "low" and "below" decreased to 25%, and with "average" and "above average" – increased to 75%. In the control group changes were less severe: 45 and 55% accordingly.

Table 2. Dynamics of the numbers of students (%) with different levels of physical health

The levels of physical health	low		below average		average		above average	
Stages of the experiment	before	after	before	after	before	after	before	after
	the introduction of the experimental factors							
The control group	30±0,2	20±0,1	50±0,4	25±0,1	20±0,1	40±0,2	0	15±0,1
The experimental group	35±0,2	10±0,1	45±0,3	15±0,1	20±0,2	50±0,3	0	25±0,2

As the result of systematic aerobics practice the levels of indicators of the girls of the experimental group increased; the body mass index – from "average" to "above average"; Robinson`s index – from "below average" to "average"; power index – from "low" to "average", recovery time of heart rate after 20 squats – from "below average" to "average". In the end of research the significant increase of indexes of students from the EG was observed in all tests. The relative increase of parameters of girls of the control group amounted on average 29,3%, and from the experimental group – 67,1%.

Thus, the systemic approach, based on the modern paradigm of health is needed for increasing the health level of the nation. It assumes to develop, to adapt and to implement the comprehensive rehabilitation programs to be provided creation of conditions for realizing healthy way: fitness classes, malnutrition, hardening, giving up unhealthy habits, environmental protection from pollutions.

Preventive role in this direction plays screening of the population with the identification of "at risk" groups among healthy people, formation and implementation of healthy lifestyle, improving of the environment, working and living conditions of people. However, many of these activities require significant expenditures, expensive equipment, personnel special training. At the same time, sufficient physical activity aimed at combating physical inactivity and hyperkinesias, the widespread introduction of physical culture in the everyday life of the population, as it is shown by numerous medical and biological research papers,[64] promotes human health, improves resistance of the body to a variety of environmental factors (temperature, pressure, air pollution and water, infections, etc.), as well as health conservation and restoration, prevents the development of early fatigue and overwork, promotes correction of psycho-emotional overload during professional activity.

Conclusions.

1. Exposure to adverse social and hygiene factors during the study leads to negative tendencies in health of students from different countries. The main factors of students' morbidity with noninfectious diseases are over-nutrition, low physical activity, neuro-emotional overload, bad habits.

2. The health status of youth northwest of Azov regions deteriorates. In particular, up to 45% (of the total number of diseases) constitutes pathologies of the cardiovascular system, up to 26% – violation of the musculoskeletal system. By the end of training in high school, every second student obtains a chronic disease.

3. The efficiency of the proposed rehabilitation technology of using individual physical activities according to functional characteristics of the organism and the level indicators of students` physical fitness in the process of physical education by means of aerobics was proved experimentally. In the final part of the experiment the significant increase of the level of the level of the functional indicators of girls` physical health and their physical fitness ($p < 0,05$) was fixed. In the end of the research the significant increase of the indicators among the students` from the experimental group was observed in all the tests. The relative increase of parameters among girls of the control group equaled in average 29,3%, but of the experimental group – 67,1%.

4. The nation's health improvement requires a modern approach based on the modern paradigm of health. It presupposes the development, adoption and implementation of comprehensive state rehabilitation programs that provide conditions for leading the healthy lifestyle: doing fitness, good nutrition, hardening, avoiding of bad habits, nature protection from pollution.

Further research prospective. It is planned to develop computer programs for determining the health and physical development levels of youth northwest of Azov regions and to test and implement the comprehensive program of physical rehabilitation on the basis of a systematic approach.

References:

1. AISTRAKHANOV, D. D., KURCHATOV, H. V., HAVRYLIUK, M. F. (2008): Uzahalneni tendentsii zmin stanu zdorov'ia dorosloho naselennia Ukrainy [Generalized trends health of the adult population of Ukraine]. Ukraina. Zdorov'ia natsii – Ukraine. Health of the Nation, 2008, No. 1 (5) [in Ukrainian].

2. ANTONOVA, E. V. (2011): Zdorovye rossiyskikh podrostkov 15-17 let: sostoyaniye, tendentsii i nauchnoye obosnovaniye programmy ego sokhraneniya i ukrepleniya [Health Russian adolescents 15-17 years: state, trends and scientific rationale for its conservation program and strengthening]. Extended abstract of Doctor's thesis. Moscow [in Russian].

[64] CORBIN, C. B., LINDSEY, R. Concepts of physical fitness with Laboratories, p. 83; MESSIAH, S. E., ARHEART, K. L., LIPSHULTZ, S. E., MILLER, T. L. Body Mass Index, Waist Circumference, and Cardiovascular Risk Factors in Adolescents, p. 322; YEUNG, D. L. Nutrition of infants and young children in China, p. 107.

3. APANASENKO, G. L., POPOVA, L. A. (2011): Individualnoye zdorovye: teoriya i praktika. Vvedeniye v teoriyu individualnogo zdorovia [Individual Health: Theory and Practice. Introduction to the theory of individual health]. Kyiv: Medkniga [in Ukrainian].
4. BIDDLE, S. (1995): Physical Activity, Health and Well. Being: Quebec City.
5. BLAHII, O., ZAKHARINA, Ie. (2006): Analiz zakhvoriuvanosti studentiv humanitarnykh VNZ [Analysis of the incidence of Humanitarian students]. Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu – Theory and Methodology of Physical Education and Sport, 2006, No. 4 [in Ukrainian].
6. CHEPEL, V. A. (2006): Mediko-gigiyenicheskiye osnovy reabilitatsii zdorovia studentov v usloviyakh obrazovatelnogo protsessa (na primere meditsinskogo kolledzha) [Medical and hygienic bases of rehabilitation of health of students in the conditions of the educational process (for example, College of Medicine)]. Extended abstract of candidate's thesis. Omsk [in Russian].
7. COCKERHAM, W. C., HINOTE, B. P., ABBOTT, P. (2006): Psychological distress, gender, and health lifestyles in Belarus, Kazakhstan, Russia, and Ukraine. Social Science & Medicine, 2006, Vol. 63, No. 11.
8. CORBIN, C. B., LINDSEY, R. (1994): Concepts of physical fitness with Laboratories. WCB Brown&Benchmark publishers. 8th edition.
9. FUTORNIY, S. M. (2011): Sovremennyye innovatsionnyye podkhody k organizatsii fizkulturno-ozdorovitelnoy raboty po formirovaniyu zdorovogo obraza zhizni studentov [Modern and innovative approaches to the organization of sports and recreation activities on the formation of a healthy way of life of students]. Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk – Slobozhansky scientific and sports Gazette, 2011, No. 2 [in Russian].
10. GOMEZ-PINILLA, F. (2008): The influences of diet and exercise on mental health through hormesis. Ageing Research Reviews, 2008, Vol. 7, No. 1.
11. GRIMBLAT, S. O., ZAYTSEV, V. P., KRAMSKOY, S. I. (2005): Zdorovyesberegayushchiye tekhnologii v podgotovke spetsialistov [Health-technology the training of specialists]. Harkov: Kollegium [in Russian].
12. ISYUTINA-FEDOTKOVA, T. S. (2008): Sotsialno-gigiyenicheskiye problemy zdorovia studentov: istoricheskiy aspekt i sovremennoye sostoyaniye [The socio-hygienic problems the health of students: historical aspects and modern condition]. Meditsinskiy zhurnal – Medical Journal, 2008, No. 4 [in Russian].
13. JENSEN, B. (1996): Two paradigms in health education. Denmark.
14. MESSIAH, S. E., ARHEART, K. L., LIPSHULTZ, S. E., MILLER, T. L. (2008): Body Mass Index, Waist Circumference, and Cardiovascular Risk Factors in Adolescents. The Journal of Pediatrics, No. 8.
15. MILLER, K. E. (2008): Energy Drinks, Race, and Problem Behaviors Among College Students. Journal of Adolescent Health, 2008, Vol. 43, No. 11.
16. OLSEN, K. M., DAHL, S. (2007): Health differences between European countries. Social Science & Medicine, Vol. 64, No. 4.
17. Quality of Life Assessment: an Annotated Bibliography (1994). Geneva.
18. RADZEVICH-GRUN, I. (2005): Dvigatelnaya aktivnost i zdorovye molodezhi, prozhivayushchey v Belarusi. Polshe i Ukraine [Physical activity and health of young people living in Belarus, Poland and Ukraine]. Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu – Theory and Methodology of Physical Education and Sport, 2005, No. 2-3 [in Russian].
19. SOLODKOV, A. S., SOLOGUB, E. B. (2005): Fiziologiya cheloveka. Obshchaya. Sportivnaya. Vozrastnaya [Human Physiology. General. Sport. Age]. Moscow: Olimpiya Press [in Russian].
20. YEUNG, D. L. (1988): Nutrition of infants and young children in China. Nutrition Research, 1988, Vol. 8, No. 1.
21. KHRYSTOVAYA, Tetiana (2015): The rehabilitation of students health. Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 15. "Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture / Physical Culture and Sport", 2015, Vol. 3 K2 (57) 15.
22. KHRYSTOVAYA, Tetiana (2017): Status of students health: problems and their solutions. Sports medicine: problems and prospects: scientific papers: ed. in chief O. Romanchuk. Odessa: Yurydychnay literature.
23. KHRYSTOVAYA, Tetiana (2018): Optimization of health level of senior pupils. Contemporary Problems of Improve Living Standards in a Globalized World: Volume of Scientific Papers. The Academy of Management and Administration in Opole.

1.5. Modern educational information technologies in the educational process of high schools of Ukraine

Today, the main resources of social and economic development have become intellectual abilities, educational level. In conditions of globalization and rapid scientific and technological progress, the greatest threat is the inability of a person to cope with the rapid changes taking place in the surrounding world. Among the key issues related to European integration, the educational process traditionally regain an important role. Therefore, taking into account the foreign policy of Ukraine, we can conclude that our country still needs to think about developing and implementing new programs for better understanding, understanding and mastering of academic disciplines, using innovative teaching methods and the latest information technologies.

In today's technological society, there is a growing awareness that the traditional scheme of obtaining education, especially higher, is obsolete and needs to be replaced by continuous education and lifelong learning. Lifelong learning is three types of education and training:

- formal education (HEIs, other educational structures that provide education certificates);
- spontaneous learning (in the daily life of a person associated with his work, family or leisure);
- informal learning (outside the educational institution).

Analysis of the state of informatization in higher educational institutions shows that in most universities with a well-developed information infrastructure, staff and students are not satisfied with the lack of necessary and excessive incorrect or obsolete information. In addition, many users either do not know what resources and services are available or do not understand how to use them, and at times they can't do this. Staff and faculty often do not have the opportunity to promptly publish educational materials or reference documents so that they are accessible to a specific target audience. There is a clear shortage of high-quality digital teaching materials, and the ones that are present are difficult to bring to the attention of students, since various materials (programs, presentations, video lectures, tests, individual tasks, etc.) are not related logically into a single complex or data warehouse. There is a growing need to use video-conference communication technologies, webinars and streaming video services more actively in the learning process.

For new forms of education intensive use of new educational technologies is envisaged. Different approaches to the definition of educational technology can be characterized as a set of ways to implement curricula and curricula, which is a system of forms, methods and means of learning that ensures the achievement of educational goals. Information educational technologies arise using information and computer technology. Educational environment in which educational information technologies are used, determine the components that work with it[65]:

- technical (computer and Internet);
- software and hardware (computer software);
- organizational-methodical (instruction for the implementation of the technical part of educational activities, organization of the educational process).

But we shouldn't expect the improvement of education quality immediately, only from the use of IT technologies. IT provide the collection, processing, presentation and publication of data related to learning, and helps teachers better provide the learning process with materials, identify gaps, adapt content and pedagogical approaches to a particular group. The value of IT for the development of academic activities of the university is as follows:

- Improving the quality of learning through better use of available information, increasing motivation of students and creative activity of teachers;

[65]The Concept of Continuous Education [Electronic Resource]: https://blog.liga.net/user/spoddubnyak/article/17786.

- increase the efficiency of the educational process on the basis of its individualization and intensification;
- introductionfor new educational technologies – developing and design training, business games, visualization, simulation, distance learning;
- integration of different types of activities (educational, research and scientific);
- reduction of dependence on the teacher;
- improved assessment of academic achievements on the basis of computer testing.

In recent years, the issue of how and why to teach professionals to a knowledge-based information society is actively discussed. It is still unknown how this society will be organized, and employers can't clearly formulate requirements in terms of competencies that are needed. But everyone can argue that the model of education, where in the center of the educational process was a teacher with chalk near the board and all the services of the information environment were built around it. The university needs to build another model with student in the center. Under it should be information services and organize the educational process so that the teacher ceases to be simultaneously the only source of knowledge and examiner. IT change the role of the teacher, who transforms from a single bearer of knowledge into an educational manager and mentor, directing and controlling the students efforts to master a specific program – through individual tasks, identifying the appropriate learning resources, creating common learning opportunities, and providing their understanding of the material and counseling support both during an eye process and in learning environments in the process of virtual interaction.

Of course, the teacher remains a key participant in the educational process, and not with chalk near the board, but with a remote control of the projector or computer in the information environment. These changes are easier to voice than to implement, and the success or failure of a new approach depends on the human factor and the readiness of teachers to enter virtual classes and environments. The teacher will become more mentor, guide and teach to think, research, solve problems, and the university as a whole – to prepare the student for real professional career and career growth [66].

The transition to a two-tiered learning modela change in funding conditions, and a benchmarking system for evaluating performance – all of which directly or indirectly affects how to apply to IT. In addition, the large-scale use of digital teaching materials, including multimedia presentation, wireless technologies, presentation equipment, network technologies for access to resources also affects the IT infrastructure.

Under the educational technologies in the higher school, they understand the system of scientific and engineering knowledge, as well as the methods and means used to create, collect, transmit, store and process information in the subject area of higher education. Thus, there is a direct relationship between the effectiveness of the implementation of training programs and the degree of integration in them of relevant information and communication technologies. Information, communication and audiovisual technologies in the aggregate are subject to the task of creating a new educational environment, where they are included in the educational process for the implementation of new educational models. Today, one of the characteristic features of the educational environment is the ability of students and teachers to access educational and teaching materials, educational multimedia complexes throughout the university at any time and anywhere in the space.[67]

[66] Sayfutdinova G. B., Mironenko A. S. Possibility of using information and communication technologies and social networks in the independent work of university students // Problems of modern pedagogical education. – Yalta, 2017. – Issue 54. – P. 183-188.

[67] Karr N. Glare and poverty of information technologies. Why IT is not a competitive advantage. Because of: The Secret of the Firm, 2005. – 176 pp.

For this purpose, at the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"an information and communication system called "Electronic Campus" (E-Campus system) was developed and effectively functioning. Appointment of this system in:

- informatization of the educational process at the university in order to improve the quality of students knowledge;
- providing the educational process with modern information technologies.

The main tasks solved by the E-Campus system:

- information support of the educational process of the departments of the university;
- providing electronic communication between the participants in the educational process.

"Electronic Campus" consists of various electronic information resources, using which participants of the educational process can significantly improve the efficiency of education. Access to the system is both lecturers who download information resources as well as students who use downloaded information in the learning process. Electronic information resources intended for active use and effective training consist of official documents, educational resources and scientific works. Official resources include instructions, orders, regulations, code. Educational resources include methodological recommendations, work done by the student, a student project, a schedule, distance learning courses (Moodle), tests, presentations, a rating system of knowledge assessment (RSO), a list of questions and tasks, a guide, plans, and programs. To scientific works are monographs, dissertation dissertation, dissertation, article, report, abstracts of the report.[68]

The methodical recommendations consist of: methodical recommendations for implementation, methodological recommendations for compilation, methodological recommendations for studying the discipline, practical and laboratory works, course projects, etc.

Using in the process of study the listed methodical recommendations, the student has the opportunity to better master the material and the rapid implementation of semester tasks.

Methodical recommendations for compilation consist of:

- methodical recommendations for examinations;
- methodical recommendations for drawing up credit module programs;
- methodical recommendations for drawing up working programs of credit modules.

Methodological recommendations for studying consist knowledge for studying the credit module and information for the organization of independent work of students.

Projects executed by the students include: draft diploma, course project. Thanks to the information resources "Work done by the student" and "The project executed by the student", the teachers have the opportunity to quickly evaluate the control works, test tasks and individual tasks, and students – to familiarize with the works and projects that are performed by students of other specialties and faculties , which will help interested people to expand their horizons.

To improve the relationship between the teacher and the student in the "E-campus" there is a schedule of classes of a teacher-scientist and a schedule of studies of the training group.

The Plans – electronic information resource which display educational and work curricula.

The information resource "Program" is presented by the program of study discipline and the work program of the credit module, educational and professional training program, as well as description of the credit module, educational qualification characteristic. This resource is most functional because it includes a work program for a credit module, consisting of the following elements:

- structure of the credit module;
- lecture classes (titles of the lectures and a list of key issues);

[68] Automated Information System "Electronic Campus KPI im. Igor Sikorsky (EC system) [Electronic resource]. – URL https://kpi.ua/en/node/11268.

- practical classes (include the main issues that are considered in practical classes, and tasks for independent work of the student);

- independent work (the names of those that are made independent study, explain and deepen the study of lectures and practical classes). In order to better master students of the course material, methodical recommendations for the organization of independent work of students, which are additionally equipped with test questions, have been developed;

- sets of audiovisual didactic materials for lectures and practical (seminar) classes (additional references to video and multimedia materials);

- evaluation and diagnostic tools (tests and topics of individual tasks (abstracts, calculations and graphic works, home control works));

- exams (examples of modular control works are provided, which are an intermediate control event in studying the discipline);

- a rating system for assessing student knowledge;

- information support of the discipline (list of literature and sources);

- a glossary.

"Textbook", "Summary of lectures", "Workshop", "Workbook" will help students to improve their knowledge. The listed information resources were developed by university professors. Relevant links to the listed EIRs are provided in the work program of the loan module.

The "Electronic Campus" allows students to effectively prepare for practical classes, independently acquire knowledge of discipline, using the tasks of the information resource "lecture material" and answering questions of test tasks.

An important part of the learning process is the methods of controlling the acquired knowledge. In the system "Electronic Campus" there is a compulsory assessment of student knowledge using the form "Attestation". Also, there is an opportunity for the teacher to keep a journal of the success of the groups on-line, which greatly simplifies and makes a visible system of distribution of points, which is specified in the rating system of knowledge assessment.

The transition from traditional forms of control and communication to electronic has several advantages: high speed of obtaining of results, simplicity of processing and presentation of results, visibility. However, despite the availability of software solutions for distance learning and computer testing, there are a number of problems often associated with the conservatism of teachers and their low level of training in the field of modern information technology, the quality of test materials, as well as the choice of software tools realization. A comprehensive solution to these problems will enable the transformation of electronic forms of communication into a highly effective knowledge control tool.[69]

A system of surveys is developed for students, with the help of which it is possible to assess the quality of teaching disciplines. The assessment of teachers takes place according to various criteria: from the level of qualification to the sense of humor, which allows the latter to constantly develop in different directions in order to improve their professionalism.

Modern universities are mini-cities. They have libraries, concert halls, sports complexes, swimming pools, shops, hospitals, hotels, dormitories, offices, catering, auditoriums, payment centers, payment terminals. They have inhabitants – students, teachers and staff, there are guests – entrants, parents, employers, partners. For the successful functioning this existing infrastructure it is necessary for the residents and guests of the university to have access to resources, services and services according to their purpose. For this purpose, a university must be established by:

- technical infrastructure – a computer network, including wireless access equipment, computer equipment, telecommunication and communication devices, presentation and video

[69] Karr N. Glare and poverty of information technologies. Why IT is not a competitive advantage. Because of: The Secret of the Firm, 2005. – 176 pp.

equipment, mobile devices for access to digital resources, control systems and access control resources, alarm systems and video surveillance;

- information infrastructure, implemented in the form of digital resources and services of the corporate information environment.

- The concept of the E-campus allows you to better understand the university's potential and optimize resources available at the university. Currently implemented at the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"model of E-campus provides students with:

- access to the territory and in the hostel on the identification plastic card;

- access to the Internet and to the digital resources of the university from any point of the campus through a wired or wireless network;

- access to the library and multiple educational content in the form of text, graphics, video and audio materials, presentations for classes, video collections, tests, etc.;

- access to sports and medical services;

- access to university portal services – individual student training plans, schedule of classes, performance indicators, coursework and graduation theses, development of student projects and works, etc.

For teachers and staff, the digital campus provides:

- access to the territory and in the premises on the identification plastic card;

- access to the Internet and to the digital resources of the university from any point of the campus through a wired or wireless network;

- access to the library;

- the ability to publish educational content (texts, presentations, videos);

- possibility to conduct classes, staying from the campus at a considerable distance.

Information technologies and software products in which they are implemented are important, but without the material and technical basis of their implementation in the educational process is impossible. The material base of the university should be well prepared for the use of technological solutions in the learning process.

The usage of computer software and the Internet in the study of academic disciplines allows the teacher not only to diversify traditional forms of learning, but also to solve diverse tasks, for example, to increase motivation and visibility in learning, to differentiate students work when performing their training tests. Using information technology at classes helps make teaching more meaningful and effective. As practice shows, computer technologies can be used in different situations and at different stages:

- At classroom sessions, the computer acts as a powerful demonstration tool, providing a high level of visibility;

- online testing – one form wich provide control of knowledge, skills and abilities. This form has several advantages (time saving during testing, objectivity in the assessment of knowledge, statistics of assimilation of material by the individual student and the whole group / stream). Modern institutions of higher education have Internet connectivity within the various state education development programs. With the help of Internet technologies, teachers and students can use Internet services that facilitate learning and accelerate the educational process.[70] In the educational process of a higher educational institution, the study of IT involves solving problems at several levels:

- introduction of new information technologies in the educational process;

[70] Sayfutdinova G. B., Mironenko A. S. Possibility of using information and communication technologies and social networks in the independent work of university students // Problems of modern pedagogical education. – Yalta, 2017. – Issue 54. – P. 183-188.

- increasing the level of computer (informational) training of participants in the educational process;
- system integration in the education of information technology, supporting scientific research, learning processes and organizational management;
- construction and development a single educational information space.

Usage of information technology opportunities in traditional education the possibility of distance learning has emerged. In the technological way, the Moodle program is an example of an informational and educational environment – a course management system (e-learning), also known as a learning management system or a virtual learning environment.[71] The program is a WEB application that provides the ability to create online education sites. The program is also widespread because it is free. Each teacher has the opportunity to create an electronic resource of his discipline and place it in the program. Students can open the course and study it at any convenient time.

Within the framework of distance learning, it is possible to distribute educational and methodical literature (lecture material, practical work, calculating work, laboratory work, control work, course work and course project) with the help of computer telecommunications; organize video conferencing online; use text, multimedia and audiovisual teaching materials with the possibility of independent study; electronic directories, dictionaries, the use of which will accelerate the process of self-mastering the course.

Another educational resource available – social networking – an interactive multi-user WEB-site. On-line communications are rapidly expanding and cover a significant part of the informative space. Supporters of information and communication technologies are schoolchildren, teens, students and adults of the country. The forms of communication through the Internet are simple and affordable, convenient for users. Virtually all social networks have their own independent messengers for communication in the form of correspondence, exchange of video or audio files. Among such messengers should stop paying attention to “Telegram”. This is a cross-platform messenger for smartphones, which enables the exchange of messages and media files of various formats. Didactic use of the resource can be as:

- “bulletin board”can be used by the teacher for official announcements and upcoming events;
- the possibility of organizing thematic groups for continuous consultation and information support of all participants in the educational process.

In the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", the information and communication channels are actively working at almost all faculties and among student communities. That because in the universities and studios the company has its own free access to the Internet, which is very convenient for such an exchange of information. The development of innovations in higher education institutions, and information technologies is the basis of innovation in the management and organization of the educational process, is the key to solving the problem of ensuring high competitiveness of higher education institutions. The achievements on this way at The National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", due to the fact that the team of the university trusts the decisions that are taken by the administration and implemented by the IT service, together with the staff of the university. The human factor is of great importance for achieving the goal. Formation and development of a multi-level system of informational support of the sphere of education should be conducted taking into account experience and with the participation of higher educational institutions, which already have real results in solving the problems of informatization. ICTs are

[71] Automated Information System "Electronic Campus KPI im. Igor Sikorsky (EC system) [Electronic resource]. – URL https://kpi.ua/en/node/11268.

new opportunities in educational activities, where the teacher plays a leading role, through his personal qualities, should support the students who are interested in studying the course and suggest new and effective ways of usage modern technologies in the educational process. Mastering the new information technologies helps students to integrate their knowledge, skills and methods of decision-making in relation to the specific conditions of their activity in the new situation, which increases the chances of graduates of higher education to obtain promising and interesting work in employment. For teachers, the use of modern means of ICT in their professional activities ensures an increase in labor productivity.

References:

1. The Concept of Continuous Education [Electronic Resource]: https://blog.liga.net/user/spoddubnyak/article/17786.
2. Sayfutdinova G. B., Mironenko A. S. Possibility of using information and communication technologies and social networks in the independent work of university students // Problems of modern pedagogical education. – Yalta, 2017. – Issue 54. – P. 183-188.
3. Karr N. Glare and poverty of information technologies. Why IT is not a competitive advantage. Because of: The Secret of the Firm, 2005. – 176 pp.
4. Kryvda O. V. Key issues in the economics of education in Ukraine and their solutions / O. V. Kryvda // Vzdelávanie a spoločnosť (Education and Society): medzinárodný nekonferenčný zborník. – Prešovská Univerzita v Prešove. – Prešov, 2016. – P. 298-301. – URL: http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova8.
5. Suk S., Kryvda O. V. The state of the economy of the IT sphere in Ukraine. Development of entrepreneurship as a factor in the growth of the national economy: Materials of the Xth International Scientific and Practical Conference November 23, 2014.– Kyiv: ICT "Polytechnic", 2014.
6. Automated Information System "Electronic Campus KPI im. Igor Sikorsky (EC system) [Electronic resource]. – URL https://kpi.ua/en/node/11268. – Title from the screen.

1.6. Formation of students` specialty "Technological education" design skills in the process of design and technological activity

Introduction. The development of the modern economy, the problems of globalization, technological progress of social life require new approaches to the training of specialists from the educational field who have developed creative abilities, are able to creatively approach the solution of various problems, critically evaluate their own activities and are able to present products of their labor.

According to the previous higher pedagogical institutions of education, the aim is to modernize the content, forms and methods of organizing the educational process through the wide introduction of educational innovative technologies, the development of scientific and methodological support, the creation of appropriate pedagogical conditions for the training of a modern teacher.

One of the forms of organization of educational process is design technology, the organizer who is a teacher of handicraft education. It is at handicraft lessons training, with the help of the introduction of such technologies, it is possible to form the student's creative personality, to develop their intellectual abilities.

In this regard, the organization of the educational process for the training of future teachers of handicraft should be aimed by the developingof their creative abilities, that one of the leading positions is the design skills of future specialists in the field of "Technological Education", because it is the availability of such skills, which guarantees the development of interesting and nice creative projects.

The process of forming design skills in a higher educational institution is aimed at the students developing of professionally significant personal qualities, their creative abilities, interests, etc.

Methodology and theoretical basis for the development of design skills during design and technological activities. The general problems of designing skills at present stage of the development of science were and are the subject of study of many researchers in the field of pedagogy and psychology. In particular, the work of well-known scholars. The study of the psychological aspect of design creativity is devoted to the problems of studying creative thinking: L. Vygotskyiy, G. Ermash, A. Kozareva, A. Matiushkina, Y. Ponomariova and others.

From the standpoint of philosophy, the issue of artistic creation and design was considered in the works of A. Adamyan, D. Blagoev, A. Burov, G. Hacheva, M. Kagan, N. Kilshchenko, V. Kopnina, N. Leyserova and others. The specificity of design thinking has been revealed in the writings of Russian theorists of design such as G. Demosthenova, E. Zherdeva, V. Puzanova, V. Sidorenko and others. Also, the issues of design development are dedicated to individual publications of specialists in the field of design education of Ukraine as O. Bodnar, Yu. Bozhko, O. Boychuk, V. Danilenko, V. Mironenko, M. Yakovleva.

O. Genisaretsky identified methodological and humanitarian artistic design problems, I. Gerasimenko developed the technology of production of art-design shaping. V. Danilenko and E. Lazariev consider design as a techno-aesthetic system, V. Sydorenko is known as a design culture and aesthetics of designer work, O. Troshkin is faamous in the development of the initiative of future designers in the process of educational and creative activity. G. Minervin, I. Ryzhova studied the social nature of the design. O. Fursa analyzes design education at Art colleges. The issues of professional design education are considered by design specialists O. Lazariev, V. Lesniak, O. Matorin, V. Savin, A. Chebykin, V. Shostia, M. Yakovliev.

The problems of forming the design skills and skills of future teachers are reflected in the scientific works of E. Antonovich, O. Bandera, Yu. Bozhko, O. Boychuk, V. Mironenko. Problems of historical and contemporary experience of design education in Ukraine and abroad were studied

by O. Bodnar, O. Boychuk, V. Glazychev, A. Dzhur, S. Migal, P. Tatievsky, O. Khmelevsky, L. Kholmyansky, A. Chebykin, M. Yakovlev and others. The professional training of future technology teachers to teach design disciplines in different countries is disclosed in the works of G. Andreev, B. Wulfson, O. Dzhurinsky, V. Kudin, V. Lapchinskaya and others.

So, the problem of developing design skills of future teachers, for today, is relevant and requires further study and analysis.

Research results. Therefore, the purpose of this publication is the theoretical substantiation of the pedagogical problem of designing skills for future teachers of handicraft and technologies when students use the method of design and technological activity.

At the current stage with the development of society in general and higher education, in particular, an active search for an effective system for the formation of competitive, professionally competent specialists are ready for creative professional activity and constant self-development and self-education is being actively pursued. To accomplish this task and significant changes are required in the content, that means, that the methods of the education system that take into account the individual characteristics of future specialists and the specifics of their professional activities.

Training in a higher educational institution of a professional, who has the basics knowledge of design, technological and artistic activity, design skills and design thinking, is an urgent problem of modern education, in particular in the field of Technological Education. A modern teacher of handicraft must know and understand the laws, the general laws and processes that are reflected in the world through a single scientific picture of the world and related to the areas of their practical application and innovative activities. In the basic of the innovation activity of the current teacher are methodological orientations, emerging both in general sciences, and humanitarian methods of cognition and the development of reality. It should be noted that design education as a powerful educational and potential education is a priority component of the training content of a teacher with the specified titles and skills, and is aimed at forming the design thinking of a person. The design, defined by modern cultural development, is a method of building the world. That is why, there was an interpretation of modern civilization as an era of design culture, which is focused on dynamic changes in the way of life, environment, progress in all spheres of life.

According to the project culture it is closely linked to the project activity and aims to create an artificial human subject environment. In this case, design is a sign of a person, who penetrates into all spheres of life. So, the design permeates the professional activity of specialists from various fields, in particular, designing is a valuable characteristic of vocational education of future teachers of handicraft, which promotes the development of a certain type and culture of their thinking in it.Design as a meaningful basis for the training of future teachers of handicraft faces with the modern requirements also because it provides humanitarian and cultural orientation, greatly increasing the value of professional training.

It should be noted that the development and substantiation of the content of education, taking into account the various aspects of personality-oriented of learning, is possible only with the use of pedagogical design. According to V. Prusak, higher education design is a form of organization of pedagogical interaction, and humanistic pedagogy, that related in any actions to the change of educational systems, are directed to pedagogical values and are oriented towards a person.[72]

According to the designing of a design-educational environment, such a form can perform pedagogical functions, and the principles and methods of design should become the basis for the formation of the content of training pedagogical specialists. Designing provides the opportunity to create both large-scale projects aimed at the reforming of the educational sector, as well as

[72] Prusak, V. F., (1999). Dyzayners'ka osvita v tekhnichnomu vuzi. [Design education in technical college]. L'viv. p. 31.

projects for modernization of the educational process of a particular educational institution or educational program of training in a particular specialty.

The peculiarity of the pedagogical design of the content of the education of future teachers of handicraft is that it has an integrative character and combines the general theoretical, general technical, artistic and design psychological and pedagogical knowledge. During the preparation of future teachers of handicraft is to teach the foundations of design in general education institutions, general technical and artistic-design knowledge is the subject of activity, and psychological and pedagogical – a means of its implementation.

So, the content of teacher training for teaching the basics of design is determined by the existing laws, concepts of the development of educational systems, educational standards, programs and curricula, which is generally a pedagogical design for the creation of a model of education, a project of education and pedagogical structure. At the same time, the content of the training of future teachers of the technological industry is a system of the main components, which are diagnostics, forecasting, modeling, planning and designing of educational and educational environment.[73]

It should be noted that in the process of training of future teachers of handicraft and technology, in particular, when students study the course of "Fundamentals of design and modeling", "Fundamentals of design", "Drawing and composition", "Fundamentals of domestic activity", "Technological practice", " Folk crafts "is formed by design thinking, develops a positive interest and motivation for learning activities, forcing the future teacher of handicraft training and technology during the implementation of creative projects to solve the problems of design education and in visual culture of today. Such complex of educational disciplines is aimed by first of all, at mastering students with special professional knowledge, skills, as well as for the formation of future professional teachers in the field of design activities.

That is why the propensity to design and technological creativity, the presence of spatial-constructive (design) thinking and creative imagination become the necessary qualities of a highly skilled specialist in technology education with advanced design skills and great creative potential. The future teacher of handicraft and technology should be able to transform the images into the creative idea of his own creative project, to decide on the proportional, textured and color relationships in the process of creating a layout of the future product, to find own solution in creating own design project by means of the creative embodiment of a particular idea.[74].

At the present, there is a need to develop design skills and skills of students who would have mastered the basics of design and technological, design culture. Formation of students' design skills as an integral component of the professional qualities of the future teacher of labor training and technology is realized in the process of design and technological activities aimed at providing functional and aesthetic comfort in the environment of the craft, which provides freedom in expressing the creative idea (artistic, methodological, designer)[75]. Before considering the development of the design skills of future teachers of labor training and technology during design and technological activities, we should analyze the concept of "design" and "design skills".

So, the design during its history was formed by engineers, artists, educators, philosophers, bringing withthem a new kind of activity of their former professional representations, knowledge and methods that were trying to adapt to the goals and objectives of the new professional field.

[73] Savenko, I. V., (2016). Teoreticheskoe obosnovanie soderzhaniya podgotovki uchiteley trudovogo obucheniya k prepodavaniyu osnov dizayna [Theoretical substantiation of the contents of the training of teachers of labor education to the teaching of the foundations of design]. Ternopil. P. 122.

[74] Fursa, O. O., (2005). Organizatsiya navchalno-vihovnog oprotsesu u mistetskom koledzhi. [Organization of the educational process at the art college]. Kyiv. P. 16.

[75] Prigodly, A. V., (2006) .Doslidzhennya metodiki navchannya uchniv konstruyuvannyu ob'ektiv z paperu. [Research of methods of teaching students to construct objects from paper]. Chernigiv. P. 47.

Professional representations of artists and scientists, although they have an independent value, but still do not fully correspond to the nature of design thinking.At the same time, these professional representations in the process of practical work on creating a design are the products of formulate a new presentation, creating a special design concept.

The studying the design of historical sources, we see that "design" arose in the early XX century. As a reaction of the spontaneous formation of the visual and functional properties of the subject environment. Translate in English, "design" means – "design", "draw", "think", as well as project, plan, drawing. "Design is a creative activity which purpose is to determine the formal qualities of industrial products. These qualities include the external features of the product, but mainly those structural and functional relationships that convert the product into a single whole, both from the point of view of the consumer and from the perspective of the manufacturer."[76] Design is an art project activity, which aimed at forming a harmonious subject environment and its elements. Designer education of students of artistic specialties is impossible without the formation of design thinking. The study of the problem of thinking in design activities was begun in the mid 1960's of the twentieth century by

G. Schedrovitsky.In his opinion, the study of thinking can be based on the outwardly expressed behavior of people, language and products of speech in two forms: as an image of certain objects and an image or a reflection, and as a process or activity by which this image arises.[77]

The analysis of scientific and methodological literature makes it possible to distinguish the concept of "design thinking", which was first introduced by N. Konysheva. In the opinion of the researcher, design thinking makes it possible for a person to have such appraisal judgments and ways of creative activity that determine the aesthetic attitude to the world of things and to the surrounding reality in general.[78]

Ukrainian designer V. Danilenko believes that design thinking is defined as a process for solving complex project tasks, as well as acquiring new knowledge. Elementary design thinking includes the main structural components of mature design thinking, but in the form that corresponds to the age features of junior schoolchildren. According to L. Malinovskaya, it is formed through the creation of a separate environment and the search for ways to implement them.[79]. Itis the first thing, which is formed under the guidance of a teacher, the level of design thinking. It should be distinguished from the spontaneous, uncontrollable formed level, unformed before the beginning of systematic training and dependent on the special conditions and individual abilities of the child. According to D. Bogoyavlenskaya, the professional thinking of the designer is a deliberate process of creative rethinking of reality in applying to the design object and the problems of forming it associated with it.[80] In the basis of classical design education is the ability of solving the important visual tasks such as to feel the texture and materials, shape and color, space and composition, to see the world of things in rhythmic and color reflection, in plane and in space. Speaking about creativity, usually distinguish several components, of which it

[76] Nemenskiy, B. M., (2000). Izobrazitelnoe iskusstvo I hudozhestvennyiy trud. [Figurative art and aristocratic work]. Moskow, p. 37.

[77] Schedrovitskiy, G. P. (1964). Problemy i metodologii sistemnogo issledovaniya. [Problems of systematic research methodology]. Moskow, p. 32.

[78] Konyisheva, N. M. (1999). Metodika trudovogo obucheniya mladshih shkolnikov. [Methodology of labor education for junior schoolchildren] Osnovy I dizayn obrazovaniya: uchebnoe posobie dlya studentov srednih pedagogicheskih uchebnyih zavedeniy, p. 192.

[79] Malinovskaya, L. P. (2003). Voprosy i formirovaniya dizaynerskogo myishleniya na urokah izobrazitelnogo iskusstva v nachalnyih klassah [Issues of the formation of design thinking on the lessons of visual arts in the elementary classes]. Ternopol. P. 14.

[80] Bogoyavlenskaya, D. B. (1995). O predmete i metode issledovaniya tvorcheskih sposobnostey. [About the subject and method of studying creative abilities]. Moskow, p. 5.

consists: activity and originality of thinking; interest in complex tasks and paradoxes; a sense of beauty; advanced imagination; ability to concentrate on the main and attention to detail; increased sensitivity, empathy; ability to think clearly, concepts; a sense of humor and wit; independence judgments. Considering to the pedagogical essence of design and art is a person-oriented pedagogical technology, which is based on the development of the intellectual and creative potential of the individual and his artistic and creative abilities, the ability to independently conduct a creative search.The need for high-quality designer training for a modern teacher of handicraft training and technology is an obvious requirement of time. It is the best to carry out such training when performing creative projects by students. So let's consider in more detail the essence of design and technological activities.

The term "project" is often associated with the notion of "problem". The project as a problem can mean the true situation of creativity, where a person ceases to be just the owner of ideas, refuses his own, personal, to get a chance to find something different, to know, to reveal it in his work.[81]. The solution of the problem involves the use of various methods, means of training, skills, knowledge in various fields of science and technology. The project is understood as a well-founded, planned and conscious activity, aimed at forming a certain system of creatively-intellectual and subject-transforming knowledge and skills in students.

The method of projects (from Greek means the research) is a system of learning, in which students acquire knowledge in the process of planning and executing project tasks, which gradually become more complicated. As a result of this project there is an active process of technological thinking, but based on a science.Therefore, the essence of the project method lies in the functioning of a comprehensive system of teaching materials (content, methods, techniques, etc.) that adapts the educational process to structural and organizational requirements in learning design. In its own turn, it involves systematic and consistent modeling of problem situations that requires:

- activating the search efforts of participants in the pedagogical process;
- research and development of optimal ways of project resolution;
- an indispensable public defense and analysis of the implementation results.[82]

The method of project is directly implemented in the process, so let's define the concept of "project activity". Project activity is one of the most promising components of the educational process, as it creates the conditions for creative self-development and self-realization of students, forms all necessary vital competencies: multicultural, speech, informational, political and social. Independent acquisition of knowledge, systematization of them, the ability to navigate the information space, the ability to see the problem and make decisions is precisely through the method of projects. The most promising types of project activity, given its potential psychological and pedagogical characteristics, are collective interdisciplinary or subproject projects that not only act as an integrative factor and a factor of modern education, not only systematize knowledge, but also provide maximum project approximation to the real needs of life, creative self-realization, natural development and constructive socialization of the individual pupils.[83]Thus, studying uses the method of projects not only leads to reasonably motivated activities in accordance with the age and educational interests of students, but also significantly transforms the role of the teacher

[81] Polat, E. S. (2000). Metod proektov na urokah inostrannogo yazika. [The method of projects in foreign language lessons], p. 6.

[82] Taran, Z (2004). Transformatsiya roli pedagoga v upravlinni tvorchimi ta praktiko-orientovanimi proektami. [Transforming the role of a teacher in the management of creative and practical-oriented projects] // Vidkritiy urok, p. 19.

[83] Yaschuk, S. M. (2008). Pidgotovka studentiv do organizatsiyi proektno-tehnologichnoyi diyalnosti uchniv na urokah trudovogo navchannya. [Preparation of students for the organization of design and technological activities of students at the lessons of labor training], p. 79.

in its leadership. Therefore, the teacher will definitely turn into a consultant, advisor, coordinator, who convinces in his own.

The student must not only acquire the necessary knowledge and skills, but also learn to use this knowledge in practice. So, the aim of creative projects is to promote the formation of intellectual, special and general cultural knowledge and skills of students. It confirms that the method of projects is focused on the creative realization of the individual. It should be organized in correct way activities of the teacher as the head of the project activity of the student not only brings satisfaction to the students from the work carried out, but also gives impetus to their future activity of the student and professional orientation. Project activity (grounded and planned in advance creative work and educational activities, which provides justification, planning, design, technology, manufacturing and implementation of design objects[84] which is the basis of personally oriented learning and is an important factor of the development of creative and intellectual students` abilities. It means that students should choose the object of technological activity that has practical application; substantiate of choice; to carry out the artistic design of the intended product and its technical design; to find construction materials; to identify technological operations; wipe tools and equipment; to make a product; to analyze and evaluate the process and the result of work; to carry out simple marketing research. The project activity is characterized by a creative process, the final result of which is the development and production of a creative project. The creative project is an educational and labor task that activates the intellectual activity of students and as a result creates a product that has a certain novelty.The project activity involves on using of technology by a teacher of various creative in their essence methods, techniques, teaching aids. The teacher should pay special attention to the development of creative and critical thinking of students, the ability to work with information sources, various types of design and technological documentation; formation of students' skills in project activity, ability to perform analysis and evaluation of technological objects, to deliberately certain technological processes, labor methods, tools, equipment, etc. Therefore, the method of projects is that together with the teacher-supervisor the student is determined in the topic of his work, and the topic of the study may be offered by a teacher or a student. Particularly significant are the work that students have been working on for several years, gradually discovering new facts that were previously unobtainable for understanding. Due to, the student begins to search for the relevant literature. Experience shows that the vast majority of students, even senior students, are not able to process information, write it in a language accessible to a wide range of listeners. Some of them do not hesitate to reproduce the ready-made abstracts from the corresponding computer files. A teacher should have it in mind in order not to turn the research work into a difficult duty or a serious matter. Moreover, this activity itself should contain elements of its own research: the production of a model, own experiment, computer processing of the results, etc.[85]

The next step is to compile a work plan, write the theoretical part, and run the experiment. After that, the stage of protection begins. It should be noted that the protection of work and the abstract report are not the same thing at all. The speaker is asking questions, sometimes even tricky ones. Students in the class act as reviewers, which is more difficult than opposition. This form of protection forms the clarity, connectivity, speed of thinking, and, moreover, such qualities of personality as the ability to debate, to defend their thoughts, self-confidence.The result of the student's scientific activity is an assessment. It may be the ball that the teacher presents to him in the class, and maybe a sense of respect from other children, and, finally, an award received in the competition-defense. But can one express the assessment of all the skills that the student

[84] Ibid.

[85] Davidenko, A. A. (2001). Naukovo-doslidnitska diyalnist uchniv. [Research activity of students – members of the Small Academy of Sciences of Ukraine]. Chernigiv, p. 38.

acquired while studying his scientific problem? Someone received skills in working with scientific literature, planning his research work, learned to put forward problems, to prepare and conduct an experiment, to defend his opinion, to build a system of evidence. In other words, he made a significant step in his intellectual and creative development. And the educational effect of such works is extremely high. The student gets a push, a sense of success, and, as you know, success creates inspiration.[86]

Therefore, in order to train specialists who are able to independently assess and apply any traditional or new approaches to labor training independently, they must be involved as much as possible in the implementation of projects during study or elective classes. The future teacher of handicraft and technology should not only theoretically know about the project activity, but also be able to create and protect a variety of projects. It is in the course of student project management that the teacher shows his versatile thinking, knowledge of his subject and changes the attitude of the pupils to this subject.

So, in modern conditions, the value of handicraft training in general education schools has changed a little in comparison with what it was 20-30 years ago, the future teacher of technology should show students that this discipline is not in place, and develops together with society and can be interesting and necessary for future generations.

That is why, after examining in detail the essence of design and technological activity, it can be argued that the formation of design skills of future teachers of labor education occurs during the study of professional disciplines.

For example, in the course of teaching the discipline "Technology of house activity" students are invited to implement a project whose topic should be aimed at the design of the home and the adjoining area with the help of materials. The main requirements for the project are creativity, originality, efficiency, aesthetics, functionality, social significance. For the implementation of this project, a whole semester is allocated, at the end of which there is a public defense of creative projects from the presentation of the product and its presentation in the interior or exterior in the photo. Such tasks are given to students already for 3 years learning this discipline and the results of their performance are striking by their originality and uniqueness. Future specialists in technology education use a variety of improvised materials to make products for interior design. For example, such products were offered as a flower pot of an old boot, a cloth and cement, a gazebo bowl, a hot cloth stand, a seaweed candle holder and a shell, a linen basket from parts of a spoiled ironing board, a flower decoration from gloves and plaster, etc. Such types of tasks, in the process of learning this discipline, not only allow students to develop design skills, using knowledge of the laws of composition, color studies, but also help future professionals in the further pedagogical activities, and in the future life. Also, the studying of such discipline as "Fundamentals of design and modeling" involves the implementation of creative projects, which allows students to design skills. It is the study of this discipline that includes the study of the basic laws of composition and the foundations of color science, which allows the future teachers of labor education to prepare creative projects. Formation of design skills in the process of studying the aforementioned topics occurs when students conduct practical work on the use of different forms to create an excuse for the future product (clothing or furniture), the application of composition laws (clothing, furniture design, premises), imitate the texture of materials. One of the topics that are considered during the study of the discipline "Fundamentals of design and modeling" is the advertisement of the product, since the obligatory task in the process of implementing a creative project in this discipline is to create an advertisement for their product, during which students can also demonstrate their design knowledge that skill. It should also be noted that the study of the discipline "Fundamentals of design and modeling" involves the study of

[86] Ibid.

a topic such as ergonomics, knowledge of which will help future professionals in the field of technological education in design work to perform convenient and useful, functional design projects that will be safe for health. I'm human and easy to use.

Findings. Design skills are formed by future teachers of labor training and technology when studying them a technological workshop – a discipline that provides practical implementation of theoretical knowledge. In particular, in the manufacture of products using the method of design and technological activity, students must first determine the object of work. For this purpose, it is necessary to carry out the organizational and preparatory stage, that is, to work out scientific, methodological sources, Internet resources, to find analogues of products and analyze them according to different criteria: convenience of manufacturing, reliability of joints, environmentally friendly materials, expediency of manufacturing, practical significance, as well as product design, color gamma, aesthetics, etc. That is why, using of the method of design and technological development develops not only the students' creative abilities, which concern analysis, synthesis, generalization of information, but also contributes to the formation of design abilities that are important for the formation of a coherent personality of the teacher.

Therefore, the presence of design skills for a future technology teacher is a very important indicator for his future professional activity. These skills will provide the future specialist with creative world outlook and thinking; the formation of a high level of culture and the needs for professional creative activity; the formation of a professional through a combination of general cultural, humanitarian, technical, technological, economic and artistic education; Mastering the skills of designing, using new technologies and construction materials; mastering the skills of self-development of scientific and methodological information for the purpose of systematic education. That is why, professional disciplines for the training of future teachers of labor education should be aimed at the design and technological approach in the process of productive technological training. This discipline should enable the future specialist in technology education to master various types of verbal and graphic design using traditional and electronic teaching aids, to acquire practical skills in implementing the design with specially oriented materials and techniques in the original search model.

References:

1. Bogoyavlenskaya, D. B. (1995). O predmete i metode issledovaniya tvorcheskih sposobnostey. [About the subject and method of studying creative abilities], Moscow.
2. Davidenko, A. A. (2001). Naukovo-doslidnitska diyalnist uchniv. [Research activity of students – members of the Small Academy of Sciences of Ukraine], Chernigiv.
3. Konyisheva, N. M. (1999). Metodika trudovogo obucheniya mladshih shkolnikov. [Methodology of labor education for junior schoolchildren] Osnovy i dizayn obrazovaniya: uchebnoe posobie dlya studentov srednih pedagogicheskih uchebnyih zavedeniy.
4. Malinovskaya, L. P. (2003). Voprosy i formirovaniya dizaynerskogo myishleniya na urokah izobrazitelnogo iskusstva v nachalnyih klassah [Issues of the formation of design thinking on the lessons of visual arts in the elementary classes], Ternopol.
5. Nemenskiy, B. M. (2000). Izobrazitelnoe iskusstvo i hudozhestvennyiy trud. [Figurative art and aristocratic work], Moscow.
6. Prusak, V. F. (1999). Dyzayners'ka osvita v tekhnichnomu vuzi. [Design education in technical college], L'viv.
7. Prigodiy, A. V. (2006). Doslidzhennya metodiki navchannya uchniv konstruyuvannyu ob’ektiv z paperu. [Research of methods of teaching students to construct objects from paper], Chernigiv.
8. Polat, E. S. (2000). Metod proektov na urokah inostrannogo yazika. [The method of projects in foreign language lessons].

9. Savenko, I. V. (2016). Teoreticheskoe obosnovanie soderzhaniya podgotovki uchiteley trudovogo obucheniya k prepodavaniyu osnov dizayna [Theoretical substantiation of the contents of the training of teachers of labor education to the teaching of the foundations of design], Ternopil.
10. Taran, Z. (2004). Transformatsiya roli pedagoga v upravlinni tvorchimi ta praktiko-orientovanimi proektami. [Transforming the role of a teacher in the management of creative and practical-oriented projects] // Vidkritiy urok.
11. Fursa, O. O. (2005). Organizatsiya navchalno-vihovnogo protsesu u mistetskomu koledzhi. [Organization of the educational process at the art college], Kyiv.
12. Schedrovitskiy, G. P. (1964). Problemy i metodologii sistemnogo issledovaniya. [Problems of systematic research methodology], Moscow.
13. Yaschuk, S. M. (2008). Pidgotovka studentiv do organizatsiyi proektno-tehnologichnoyi diyalnosti uchniv na urokah trudovogo navchannya. [Preparation of students for the organization of design and technological activities of students at the lessons of labor training]

1.7. Decision making theory for doctors training at medical universities

Introduction. Having subject to own professional peculiarities every specialist in a varying degree meets the difficulties of decision making. However there are few fields for human activity where it is possible to apply decision making process as ordinary and basic professional skill. Medical activity being sequence of diagnosing and treatment is the typical representative of such field. Methods of decision making are multipurpose and universal though their successful application substantially depends on professional qualification of the specialist who must have exact understanding of peculiarities of the system he studies and must know how to lay down the task. Uninterrupted development of informational technologies and improvement of technological and industrial base put the problem of decision making theory in medical field to advanced level. This fact become apparent in all the fields of medical science relating to the activity of medical establishments, for instance, in form of creation and implementation of specialized medical programs, telemedicine technologies and projects of integrated automatization for hospitals or clinics.

Taking into account the professional point of application – a human, his health and ill health – in our opinion, a triad from system analysis, cybernetics and decision-making should be the basic to training program for medical university students.

System analysis in medical researches.

Essence and principles of the system approach. The appearance and development of the system approach was prepared by the progress of scientific researches. Studying these or those elements of living systems, physiologists have been always interested in their structures, considering it as a key to the understanding of the principles of the system functioning, in general. At this the subsequent division of a complicated system to more simple ones was applied. Such an approach supposes the more subtle detailed elaboration of the investigated object structure. By separate elements of a system, its structure and functions the efforts to understand all the complexity of a complex were undertaken.

Simultaneously the second method of investigation – integral, was developed which was applied when the inner construction of a system and the complex interconnection of its elements were not known or not enough known. At this only its “entrance”, through which the information enters from the outside world and “exit” – through which the system “passes” reactions, developed by it in the result of some unknown process of the information procession, are available. All the bases of study about conditional reflexes were laid in the result of experience, carried out by the means, known as a problem of a “black box”[87]. Under the “black box” a system is meant where only input and output signals are available to the outside observer and the inner device isn't known. At this, it turns out that the set of important conclusions about the system behavior can be made, by means of observing only the reactions of output values at the change of input values. “Black box” is used in modern medicine. When a patient visits a doctor, then on the basis of complaints, anamnesis, check-up and initial examination data an assumption about the probabilistic diagnosis appears.

The system approach allows to reveal and explain mechanisms which provide the research object integrity, disclosing all the diversity of its connection and joining them by the unified theoretical basis[88].

[87] White-box or black-box decision tree algorithms: which to use in education? / Boris Delibasic, Milan Vukicevic, Milos Jovanovic, Milija Suknovic // Transactions on Education. – 2012. – P. 1-5.

[88] Systems Analysis in Health Care: Framework and Example / E. Ammenwerth, F. Ehlers, R. Eichstädter, R. Haux, U. Pohl, F. Resch // Methods Inf Med. – 2002. – № 2. – P. 134-140.

The principle of the object integrity comes from the fact that the whole (for example, human's organism) possesses such quality which isn't possessed by any of its parts separately, for example the system of blood circulation. Such a feature is called the emergence (from eng. “emergent”)

The system approach requires the consideration of the investigated phenomenon or process (for example, digestion) not as a separate system, but as a subsystem of some supersystem of the higher level (human's organism). At the system approach the maximum possible quantity of connections is studied out in order not to omit essential connections and factors and to evaluate their efficiency.

Any object of the investigation can be represented as a subsystem of some system of higher rank (it leads to the problem of the system assignment and setting its margins) or as a system regarding the aggregate of subsystems of lower rank which are formed from elements (it leads to the problem of the choice of an initial element).

General notions of the systems theory. Systems and their features. System definition. The term “system” is used in different domains of science and technical science. For example, astronomers use the notion “sun system”, physiologists – “digestion system”, mathematicians – “system of equations”, etc. The general meaning of all these variants of the usage of the word “system” are united by the fact that it is accompanied by the notion of some order of the multitude of elements, the presence of some connection between elements.

System – is the aggregate (multitude) of elements between which there are connections (relations, interactions). This way, under a system not any aggregate is understood, but the ordered one. If to gather together (unite) all homogenous or inhomogeneous elements (medical equipment, patients, doctors, medicines), then it won't be the system, but more or less accidental mixture.

In other words, under the system the multitude of interacting elements is understood. The functioning of each element is subdued to the necessity of the system preservation in general. The separate elements of the system are linked to each other by cause-and-effect relations. It means that the change of one or several relations between elements leads to the change of other elements and relations. For example, the pathological change of the gall-bladder, pancreas and other elements of the stomach structure (gastritis) can evoke the pathology of a gastrointestinal tract. System elements in the frames of the systematic approach are considered, taking into account their “place” and functions within the whole.

Whether to consider this or that aggregate of elements as a system or not depends in many aspects on the researcher's aims and analysis precision which is defined by the possibility to observe and describe a system, for example, for a developer and a doctor the cardiologic diagnostic complex is a system and for a patient it is just the diagnostics means.

Signs which allow to distinguish a system from “non-system” are the following:

1) system as an aggregate of elements which can be considered as systems. Any initial system is the part of a more general system. For example, electrocardiograph can be considered as a part of diagnostic means of a hospital or part of diagnostic means of a city etc (as a system element can be a system itself);

2) the presence of integrative means which are peculiar to the system in general, but not peculiar to any of its elements separately are typical for a system. For example, the blood pressure can be measured by a device, but not by its separate parts (i.e. every system element separately doesn't possess the features which are peculiar to a system in general);

3) for the system it is typical to have the presence of essential connections between elements, i.e. the aggregate of separated and not connected parts isn't a system, (i.e. all the elements must interact between each other). All three signs are connected between each other and the presence of one of them leads to the presence of the other two signs.

An example of a system is the medical information system, which represents the complex of mathematical and technical means which provide the collection, storage, processing, analysis and the giving out of medical information in the process of the solution of medical tasks.

Human's organism is also a system. If to consider it on organ's level, then organs are separate elements. All organs are connected and form the comprehensive whole. Features of an organism in general are not peculiar to its separate organs (they have their own features).

Subsystem is the subset of interconnected elements, joint by some designated purpose.

The division of a system by subsystems and the division of subsystems by smaller ones can continue until 2 elements (minimum) united by the common feature or aim are left.

Any system can be presented as a union (composition) of subsystems of different levels and ranges.

Decomposition (division) of a system by subsystems can be carried out according to certain signs. The decomposition will be considered further in more details.

The division of a system by subsystems by their levels is called *hierarchy*.

“Structure” is the separate notion of the system theory.

System structure – is the partial ordering of system elements and relations between them according to some sign. In other words, structure is everything which puts in order the set of objects, i.e. the set of connections and relations between parts of the whole, necessary for the achievement of the aim. An example of structures: brain convolutions, faculty, state structure, crystal lattice of substance, microscheme. Crystal lattice of a diamond is a structure of inanimate nature; honeycombs, zebra's strips – structures of animate nature; lake is a structure of ecological nature; party (social, political) is a structure of the social nature, etc.

Structures can be of different types: linear (metro stations at one (non-circular) line in one direction; hierarchy: (structure of the higher educational establishment “rector – pro-rector – dean – head of the chair”); network (the organization of work during the construction of a building: some works, for example, the wall mounting, site improvement, etc can be done in parallel); matrix (structure of employees of the scientific research institute, working upon the same topic). In biology and medicine the structure is the morphologically and functionally homogenous part of the system, which is connected with other structures.

System structures are closely connected with the *system environment* – set of factors which influence the system from outside.

One of the basic notions of the system theory is the notion of a system element.

System element – is the part of system considered in every concrete research as the simplest one and which has the connection with other elements. This way under system elements objects, which execute the certain functions and not subject to further partition (in the frames of the set task), are meant.

There is no “element” in the absolute view and it doesn't exist outside the system. Here is one of the manifestations of the gnoseological approach: an element as the indivisible part can be considered only applied to the concrete system model. If to consider the model of another system, then the “element” of the previous model in this model won't be indivisible already. For example, from the point of view of an economical model of the society, a person can't be considered as an element, and from the point of view of a biological model a human is the complicated supersystem, which consists of the multitude of systems (nervous, musculoskeletal, blood circulation).

Each system can be represented as an element of the system of higher level. At the same time elements or groups of elements of this system can be considered as separate systems of the lower level. I.e. this refers to the hierarchy of systems. For example, organs can be considered as systems for elements – cells, and cells, in their turn, can be considered as systems which consist of elements – molecules, atoms, etc.

Living organisms can be considered at different level and in different planes of the system analysis. This way, the structure, elementary for the formation of a system of a higher level is simultaneously a system, formed from elements of the preceding level (Fig. 1).

A biological object in the context of a task being solved can be considered as a system as well as a subsystem and structure.

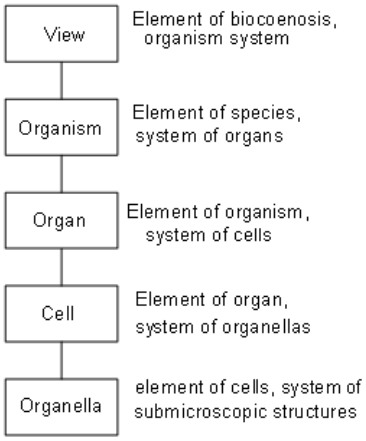

Fig. 1. Schematic image of hierarchy of the organization of a living object, each of which is both an element and a system.

Besides the subdivision of systems according to their complexity, they are subdivided into determined and probabilistic ones.

For a completely *determined system* only one state is possible which probability is equal to 1. Such system doesn't possess the flexibility and can't adapt its features to environmental conditions.

Real systems are probabilistic-determinate, and their division for probabilistic and determinate ones is conditional: systems where the most of possible states have close values of probability, at this the sum of these probabilities is big enough (close to 1) belong to probabilistic ones; those systems at which the probability of one of possible states is bigger than the sum of probabilities of all the other states belong to determinate ones.

Methods, used for the investigation of probabilistic and determinate systems, in most of the cases are different. For example, for the research of determinate systems more often the apparatus of differential equations and theory of automated regulation is used and for the research of probabilistic systems an apparatus of the probability theory and methods of mathematical statistics is used.

In general, the research of all the types of systems is based, mainly, on the study of connections between elements, structures and subsystems of these systems.

Three types of connections are the basic ones:

- stochastic (correlation) – between random events and random values;
- functional – between structures, determined by the quantitative influence of the change of a characteristic of one structure on the change of a characteristic of another structure;
- causal – connection between events.

Let's explain the notion of the stochastic (correlation) relation. Let's remind that a random event is such an event which can take place or not at the given conditions, and the random value is the value which takes one of the multiple possible values in the experiment's course, at this the appearance of this or that value of this value is a random event.

For example, the flu contamination of a person who was in contact with an infectious patient is a random event.

If the value of one value strictly corresponds to the certain value of another one, then the dependency between them is called functional. For example, one can assume that in some limits the changes in blood pressure almost linearly depend on the dose of the prescribed medicine. In this case, knowing the approximate value of the corresponding structure coefficient, it won't be difficult for a doctor to prove this dose for a concrete patient.

The study of causal relation between events allows to build cause-and-effect schemes which connect some event which we take for an initial one with events which follow initial ones. A task in this case is, first of all, to mark out the most important events from other events (the limitation of cause-and-effect scheme), and second, to mark out events which can appear as a sequence of an initial event.

Cause-and-effect schemes are very perspective for the medical diagnostics, where an initial dysfunction (disease) can be considered as an initial event, and pathological events (symptom complex) connected with it can be considered as a sequence. The detection of such a symptom complex will testify about the presence of a disease with big probability.

Main features of systems and their peculiarities. The main features of a system are:

A) purposefulness – defines the system behavior;

B) complexity – many systems (including medical systems) are characterized by big quantity of inhomogeneous elements and connections. They depend on the multitude of components which are included to the system, their structural interaction, complexity and dynamics of external and internal connections. The level of complexity is a determinative feature of systems. The complexity has different meaning while applied to systems: structural, dynamic and calculating one. Usually the level of complexity is evaluated by the information quantity, necessary for the description of a real system. At this approach the evaluation of the system complexity is made through an observer. For example, for the neurophysiologist the brain is complicated and its adequate description demands a lot of information, for a butcher, brain is easy, as it needs to be separated from other types of meat. The system and task complexity is distinguished. The latter is called the computational complexity.

C) divisibility – a system consists of a set of subsystems and elements, distinguished according to a certain feature, which corresponds to concrete aims and tasks;

D) integrity – functioning of the multitude of system elements is subject to the unified aim. At this the system shows integrative and emergent features, i.e. all the features which are peculiar to a system in general, but absent in its separate elements;

E) diversity of elements and the difference in their nature – it is connected with their functional specificity and autonomy;

F) structuredness – is defined by the presence of set connections and relations between elements inside a system, distribution of elements of a system by levels and hierarchy;

F) system adaptivity lies in the capability of a system to preserve its functions at the influence of environment, i.e. to react to the environment so that to receive the favorable sequences for the system activity.

The less adaptive are non-living systems, more adaptive ones are biological (living) systems and technical systems, the most adaptive ones are social systems.

The adaptivity feature is closely connected with the system vitality which lies in the capability of a system to keep balance with the medium.

System analysis. The system analysis found the wide usage in different spheres of activity. It is applied for the modeling of the decision-making process in situations with big initial indeterminacy during the development of information systems, etc.[89].

[89] Systems Analysis in Health Care: Framework and Example / E. Ammenwerth, F. Ehlers, R. Eichstädter, R. Haux, U. Pohl, F. Resch // Methods Inf Med. – 2002. – № 2. – P. 134-140.

System analysis is applied when a task (problem) can't be presented and solved at once by means of formal mathematical methods, i.e. the big initial indeterminacy of a problem situation and multicriteriality of a task The application of the system analysis helps to organize the process of the common decision making, joining specialists in different knowledge domains.

The main method of a system analysis is the division into tasks which are more visible, better subject to the task investigation, during the preservation of integral (system) presentation about a research object and a problem situation.

System analysis means the system division into its subsystems with the intention to discover which of the subsystems and why it can (can't) execute aims (subaims)set in front of it. The notion “system” and “system aim” are inseparably connected between each other and the system analysis allows to reply to the question: why this system can or can't execute the set aim.

Not every analysis is a system analysis.

For example, organ-morphological analysis allows to carry out the classification of diseases according to external anatomic signs (signs of a structure, texture, form), according to organ features (cardio..., pulmo.., gaestro, etc.) and according to morphological signs (tumors, inflammations, structure's defects, etc). Essentially it is the structural analysis and its main analytical tool is statistic mathematical models. However, this analysis doesn't give the system classification of diseases. It is connected with the fact that the central notion of a “system” is a notion of “aim” and organ-morphological analysis can only show which elements the given object consists of. At this organ-morphological analysis doesn't explain for which aim it was meant and which is the role of each element in achievement of the given aim (an object “consist of... and meant for...”).

The most important chain of the system analysis is the formulation of a concrete aim. At this the aim of the system analysis is considered from the point of view of decision-making.

Under the *aim* the system assignment in the frames of a concrete task is meant. Most systems are multi-purpose, as for any system it is possible to compose several *sets of limits*, which lead to new aims and respectively to new tasks.

The aim setting allows to formulate many possible decisions, corresponding to the set aim, in the very beginning of the task solution.

For example, the task aim is the choice of optimal tactics of the treatment of patients with some complex of diseases and symptoms. Initially a lot of medicines are appropriate. Let's formulate the set of limits:

a) pharmaceutical form of the medicine – tablets.
b) intake mode – once a day.
c) the absence of side effects (taking into account contraindications)
d) price of not more than 100 grivnas.
e) the presence of a medicine in a pharmacy.

As it can be seen, the set of limits is significantly decreases the number of decisions.

Aims can be *negative and positive*. It is connected with the fact that problems can be of two types: some of them are connected with destruction, removal or limiting something, others – with the achievement or acquisition of something.

The solution of problems of the first type means the removal of the source of the dissatisfaction by the existing state of events (for example, a disease, noise) – these are negative aims. The solution of problems of the second type means the access to the source of satisfaction (for example, the purchase of the necessary medicine) – positive aims.

Positive and negative aims are relative notions. For example, the desire to get rid of a disease can be considered as a wish to be healthy. However, it is necessary to treat the similar identification with caution. If, for example, someone just doesn't want to undergo through the course of treatment, then the refusal from this treatment represents the negative aim. However,

this unwillingness is connected with the fact that the treatment will be carried out by another, more effective means, then it is a positive aim.

Positive aim often supposes the presence of a negative aim, however the inverse proposition is wrong: the refusal from the undesirable isn't always equal to the achievement of the desirable. This way, for example, the release from toothache by means of the medicine intake or the extraction of a tooth won't be able to provide the full health for a human's organism. At the same time at the achievement of a positive aim – providing with the full health – is automatically achieved by releasing from toothache.

Efforts, aimed to the release from what is undesirable (negative aims), represent the *retrospective* solution of problems, oriented for the analysis of the past.

Efforts, aimed to the achievement of something which doesn't exist, but is necessary (positive aims) represent the *prospective* solution of problems, directed to the future.

The problem of the definition of a true aim of a system is a very important stage and it requires the right choice of the efficiency criteria. The most important requirements during the choice of an *efficiency criterion* are:

- representativeness (criterion must directly reflect the system aim, completely correspond to it, evaluate the efficiency of the main, not secondary task);
- criticality to investigated parameters (sensitivity of a criterion to changes of the investigated parameters);
- maximum possible simplicity (the introduction of secondary values to it can make an investigation complicated).

Concrete examples of the choice of the efficiency criteria won't be considered in this lecture.

This way, the main task of the system analysis is the search of ways to transform the complicated into the simple, division of a task hard for understanding for the set of tasks for which there are elaborated methods of investigation or decision. The division of complicated tasks for the simple ones in many cases allows to evaluate them not only qualitatively, but quantitatively and it is meant to raise the accuracy of the cognitive process. For the quantitative evaluation of the efficiency of the achievement of the system efficiency measures (criteria) are used.

The definition of system margins in general and environment. System in general includes all the systems, which supposedly, will influence the considered problem.

By the method of exception we refer to the environment all the systems which were not included to the system in general and which don't influence the considered problem.

If to include in the system in general few systems it will lead to extreme simplification and wrong decisions, if too many – it will complicate the description, there won't be enough of computational resources and we won't be able to find a solution. This way, the systems margins depend on the analysis aims, which require the accuracy of a result and resources which are at hand.

For example, if it concerns the treatment of one patient (solvable problem), a head doctor can be limited by the frames of a hospital. However, there can be factors which take the system limits beyond the hospital frame: complications which can't be treated in this hospital, negative attitude of relatives to the particular hospital, etc.

Methods of the system analysis. For the solution of a task regarding the division of the complicated by more simple components, the system analysis possesses the set of methods[90]:

- expert-intuitive or non-formal methods: expert evaluations, scenarios, “brainstorming”;
- quantitative (formal) methods: mathematical, statistic;
- graphic methods: tree of aims, tree of interconnection;

[90] Systems Analysis in Health Care: Framework and Example / E. Ammenwerth, F. Ehlers, R. Eichstädter, R. Haux, U. Pohl, F. Resch // Methods Inf Med. – 2002. – № 2. – P. 134-140.

– methods of modeling: imitation, game, models.

Let's briefly stop at basic types of expert-intuitive methods.

Method of expert evaluations is based on the receipt, procession and generalization of information of specialists (experts) which have high qualification and experience in the respective knowledge domain (activity).

Method of «brainstorming» is based on stimulation of creative productive activity of experts by means of general discussion of a concrete problem, which is regulated by certain rules. At this the evaluation of the quality of suggested ideas is “forbidden”, the time of one performance is limited and all the suggested ideas, etc are fixed.

Method of the scenarios creation is used more often during the solution of the task prediction. Scenario is a description of the probabilistic development of the process or state in the future. Usually three types of scenarios are drafted: optimistic, medium and pessimistic ones.

One of the main tasks of the building of the *tree of interconnections*, which belong to methods of the system analysis is to find the full set of system elements at each level of the analysis, definition of interconnection and subordination between them, and also the definition of a coefficient of the relative importance of elements of each level.

For example, for a medical problem, the structure of such a tree is defined in the result of the problem detailed elaboration towards the disclosure of its content, down to concrete normative values of separate indices. These indices (elements) characterize the measure of achievement of the set medical aim. The main aim at null (general) level is the problem aim itself (for example, to provide the necessary level of medical service). On the first level of aims the content of the main aim is disclosed, for what it is structured for separate elements (aims of the first order) by the principle of covering all trends of medical service. On the second level the further concrete definition of the main aim is realized. On the third level, and if necessary, on the fourth level concrete values of normative indices of the set medical aim are formulated. For example, such concrete norm can be the augmentation of the level of medical service in two times.

System analysis of pathogenesis and symptom complex of a disease. The complexity of an organism as a system is defined by the presence of huge quantity of connections on all levels in it. Directly or indirectly, all subsystems are connected between each other. Due to the presence of big quantity of interconnections in a healthy body there are no organs or group of cells which function separately and independently from each other. This way, for example, the breathing subsystem is connected with circulatory subsystem, which in its turn is connected with other subsystems, etc.

Human organism is an open system which is constantly influenced by outside factors: temperature, moisture, sun radiation, etc. Any changes of these factors evoke the adaptation changes in an organism itself and are called disturbing influences. Besides, an organism is connected with the environment energetically, as it consumes from outside all the necessary energy components (oxygen, fats, proteins, carbohydrate).

Apart from connections, directed from the medium to an organism, there are connections from an organism to medium. These connections are conditioned by functions of excretion of food waste, metabolic products, surplus of heat energy, surplus of liquid and salt.

The support of vitally important parameters of an organism in its tight limits favorable for it, the provision of adaptation features of an organism in the conditions of disturbing influences of environment, is provided by diverse negative feedbacks which duplicate each other to the certain extent. Keeping constant the most important parameters (homeostasis) is realized in an organism in a rather reliable way. The dysfunction or weakening of some connection influences the interaction between structures in more or less insignificant way, as other structures and other connections take for themselves the binding load.

Any pathological phenomenon which appears in an organ or tissue, by means of existing connections is the source of the disturbing influence towards other organs.

Principles of the system analysis of the interaction of organism structures. The obtaining of integral, complex presentation about an object is possible only in the result of the study of its structure components. The type of the system analysis, known as structural analysis, is the methodological basis of this fact. It was developed in the 60-70ies of the XX century by Douglas T. Ross. The main principle of the structural analysis is a structural element – object which executes one of elementary functions of a modeled object, process or phenomenon. The structural analysis assumes the investigation of a system by means of its graphic modeling representation, which starts from the general review and then is worked out in details, obtaining the hierarchy structure. For such an approach it is typical to use the formal rules of a record. The aim of the structural analysis lies in transformation of general, vague knowledge about the initial object domain into precise models. None of the particular subsystems of the human's organism can't completely provide the modeling of biological processes in an organism. That's why for the receipt of the integral picture of organs functioning it is necessary to take as the basis the description of one of chosen structures and integrate it with other ones. For medicine the methods of structural analysis are rather topical as they allow, in particular, to determine the pathogenesis of a disease. As it was mentioned above, the division of a system for subsystems is called *decomposition*.

Decomposition is the conditional technique and allows to represent a system in the form convenient of perception and to evaluate its complexity. In the result of a decomposition of a subsystem by certain signs separate structural elements and connections between them are distinguished. Decomposition is a method to avoid difficulties in understanding the system. The decomposition solution of an initial global task is the definition of a solution by means of the system of interconnected local tasks. At this it is meant that private or local tasks are less complicated than an initial task to the certain extent.

The main problem is the research of the structure interaction and their influence on each other in the process of the life support of an organism, its adaptation to current conditions of environment and reacting at different types of pathological processes.

Let's consider the rules of the research formalization of interaction between structures which don't depend on their level.

If changes Δx of *x* structure evokes changes Δy of *y* structure, then it can be expressed in the following way: $\Delta x \rightarrow \Delta y$, when an arrow points from the reason to the consequence. At this if the increase of *x* value results in the increase of *y* value, then above the arrow the sign “plus” is placed: $\Delta x \xrightarrow{+} \Delta y$. For the simplification of the equation it is possible not to put the sign Δ.

If it is known that during the change of *x* for one unit, *y* is changed for *a* units (*a* – constant value), then the record form of the dependency of *y* on *x* looks in the following way: $x \xrightarrow{a} y$ (in the analytical record it is $y = a \cdot x$).

If the change in the characteristics of the structure *x* defines the change in the characteristics of the structure *y*, and it, in its turn, defines the change in the characteristics of *z*, then it is written down as $x \xrightarrow{a} y \xrightarrow{b} z$, where *b* is the dependency of *z* on *y* ($z = b \cdot y$).

As $y = a \cdot x$, then excluding *y* from the consideration, the equation can be written as $z = a \cdot b \cdot x$ or $x \xrightarrow{ab} z$.

Any parameter which determines the dependency of the change of characteristics of one structure on changes of another one is called a *structure coefficient*.

In many cases it is ought to suppose that these coefficients are variable values, depending on the time of the day, organism state, environment state, etc. They are different for the same

interconnecting structures of different individuals. For example, let's consider, the biochemical process, which describes the influence of adrenaline on glucogenesis.

$\xrightarrow{-c}$ Adenosinemonophosphate content $\xrightarrow{-d}$ B phosphorylase content $\xrightarrow{-e}$

phosphorylase content $\xrightarrow{-g}$ Glycogen content $\xrightarrow{-k}$ Glucosecontent.

In this chain in the result of adenylate cyclase activity increase the content of ATP is decreased (b- negative), adenosine monophosphate content is decreased which in its turn evokes the decrease of *B* phosphorylase content; etc.

The same characteristics can be simultaneously influenced by independent influence of 2 or more structures. If, for example, structure *y* is simultaneously influenced by structures x and z, then graphically it is displayed as $\begin{matrix} & & z \\ & & \downarrow b \\ x & \xrightarrow{a} & y \end{matrix}$. Analytically it corresponds to the equation $y=ax+bz$.

If not the change of *y* under the influence *x* is evaluated, but an absolute value of *y*, then it is reasonable to apply a formula $y=ax+k$. Graphically the corresponding record has the following view $\begin{matrix} & & \downarrow k \\ x & \xrightarrow{a} & y \end{matrix}$. The special case is the presence of constant component *k* in the characteristics of some structure, which in the chain of interacting structures is the intermediary one. The simplest similar scheme has the following view: $\begin{matrix} & \xrightarrow{a} & \downarrow k \\ x & & z \\ & \xrightarrow{b} & y \end{matrix}$. Analytically the influence of structures *x* and *z* on the structure *y* has the following view:

In those cases when some structure doesn't only undergo through the influence of another structure, but influences it by itself, the feedback which has the name of a *feedback loop* or just a loop is formed.

Graphically this loop is portrayed as:

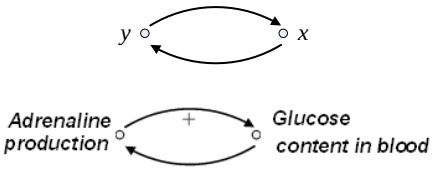

As, for example, the increase of adrenaline synthesis evokes the glucose level increase in blood. At this glucose is more intensively expended in an organism, in particular, as with the increase of adrenaline production the intensification of the standard metabolism is usually connected. However, in case of the excess of the normal level of glucose content in blood the negative feedback with the cells of meduila of adrenal cortex appears, in the result of what the adrenaline synthesis decreases again. Similar cases of mutual stimulation are observed in the process of the organism development, when the coherent mass augmentation of separate organs and tissues take place.

Besides, one more rather rare variant characteristic for some development processes of an organism is possible, when the elimination (withdrawal, exclusion) of some structure and the replacement of its functions by another structure takes place. The interaction process is over at this point if either one of interacting structures stops its existence or its qualitative regenerations take place. For example, the augmentation of a womb during pregnancy is stimulated by a foetus development, at the foetus growth in its turn is stimulated by the womb augmentation during the whole period of its development till the delivery.

Analysis of causes of phenomena, which appear during the pathological process. At the analysis of causes of a pathological process the insignificant quantity of links (more often, it is one) which is the initial for this process can be distinguished. Factors which are the initial cause of the

disease influence these links / such a link (links) can be called the basic ones in the pathogenesis of the disease. For example, the stenosis of the left atrioventricular aperture is the main link in the system of the big quantity of subsequent dysfunctions: formation of constant excessive intrinsic pressure and as its sequence the appearance of the dilatation of the left atrium, dysfunction of the right ventricle due to the insufficient blood flow, stagnation in the greater circulation due to the decrease of the volume of blood pumping by a heart, etc

Biological, medical and physiological cybernetics

Main notions of cybernetics. Cybernetics studies the laws of functioning of the special type of systems, called cybernetic systems, which are closely connected with the control notion. Functioning of these systems is based on the information perception, memorization, exchange and procession. Cybernetics is often called the control science.

The American mathematician Norbert Wiener, who laid the theoretical basics of cybernetics, is considered to be a founder of cybernetics.

Cybernetics is a young science which formation started only after the 2nd World War. Nevertheless, it is being developed so rapidly that already has big influence on the research methods and means of the solution of practical tasks in the diverse areas of science and engineering: biology and medicine, economics and sociology and computer engineering.

Cybernetics considers the control theory regarding the systems, which consist of the elements aggregates and function as one binding unity. Besides, cybernetics studies not isolated systems, but their aggregate. It takes into account all the diverse connections which are regularly formed between separate parts of complicated systems, as these connections define the systems features, their behavior, development, decay and reproduction.

The task of cybernetics isn't the study of the material system content and not the structural submission of its parts, but the result of the system operation and its influence on other systems.

According to the nature of interaction with cybernetics all the sciences can be subdivided into 2 groups:

- sciences which study more general forms of connections and relations than cybernetics (philosophy, mathematics and logic);
- sciences which investigate particular types of control systems (systems of blood circulations, systems of education, health care, etc.).

The main notions of cybernetics systems *are feedback and control.*

The environment is the most complicated system where different events arise as the result of interaction of multiple various elements. While influencing some system events, one can never be sure that it won't lead to such a reaction of the system which will destroy all the efforts for the achievement of the set aims. That's why in order to augment chances for the favorable outcome, there should be the active, purposeful and thought-out influence on the course of event, in other words, the *control* is needed.

The control notion is the basic one in cybernetics as it defines a subject of the investigation of this science.

The presence of control in cybernetic systems involves the presence of 2 interacting blocks: control object (the one who is being controlled) and control subject (the one which / who controls). The control subject produces the control signals which change the controlling impacts. A control subject is also called a controlling system and a control object is called a controlled system.

Control – is the purposeful impact of one system (control subject) on another one (control object), which is chosen from the multitude of possible interactions on the basis of the current information and serves for the condition (behavior) change of a control object in accordance with changing conditions of the environment for its development and functioning improvement.

The division of the cybernetics system for the controlling and controlled components not always can be defined unambiguously. In difficult and developing systems these blocks can be combined. Such a mode is called *self-response*.

The general control scheme looks in the following way (Fig. 2). The controlling system (control subject) transmits the controlling impacts for a control object through effectors via direct communication channel. The information about the condition of a control object is perceived by means of receptors and goes back to the controlling system via feedback channels.

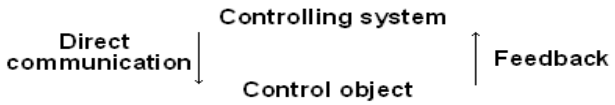

Fig. 2.

Feedback is one of the main notions of cybernetics and means the influence of output system signal for its working parameters. The feedback provides the self-regulation of the system and its adaptation control. The glucose level augmentation in blood stimulates the formation of endogenous (inner) insulin of the pancreas, which lets maintain the glucose level within the physiological norm (3,3-5,5, mmol/l).

The feedback can be negative and positive. *Negative feedback* counteracts the tendency of the output parameter change and contributes to its stabilization. Negative feedbacks provide the stability of the organism functions, constancy of its parameters and steadiness to external exposures. The heat regulation mechanisms of all living beings work according to the principle of the negative feedback.

Positive feed-back, vice versa, saves the tendencies of the system output parameters. The example of the positive feed-back in an organism can be the humoral self-regulation of the excretion of digestive juices, when the absorption of the albumen digestion products, stimulates glands, improving the digestion progressively.

However, positive feedbacks not rarely act as a mechanism of so called “vicious circle”, when malignant impacts, violating the norm, evoke changes in an organism which stimulate the malignant impacts even more. For example, cardiac insufficiency deteriorates the blood circulation of myocardium, which deteriorates its contractility.

This way, if the negative feedback contributes to the restoration of the initial state of organs and their functions, then the positive feedback takes them far from initial state.

The main task of the controlling system (control subject) is such a transformation of the information which enters the system and formation of such controlling impacts which provide the achievement of control aims.

One of the characteristic features of the controlled system (control object) is the ability to change its parameters and to pass to different conditions under the influence of the controlling impacts. As for example, a person can take different positions in space, can move into different directions with different speed. Blood pressure, sugar level in blood, heart rate can be decreased and increased, for example, after the intake of certain drugs.

Under the influence of controlling impacts the system takes the best (in a certain meaning) state, than during the absence of controlling impacts. For example, for the improvement of the patient's condition the correspondent medical-prophylactic means can be considered as controlling impacts. As far as concerns the artificially controlled system created by a person and used in his aims, the notion “best” is evaluated by a system creator.

Biologically controlled systems were formed in the process of the evolutionary development of wild life and during its consideration it is practically impossible to point the subject which has certain aims for the achievement of which the control takes place. The evaluation of the behavior

of the biologically controlled system is defined by its medium and the best behavior is the one which augments the chances of the given organism to survive and procreate.

Between all the possible states of the controlled system (control object) there should always be a choice of the optimal condition. *Where there is no choice, there is no control.*

The presence of control is the essential feature of a complicated system which provides with one of it its main features – integrity.

One of the simplest control type is so called *programmed control.* The aim of such control is to give for a control object this or that strictly definite sequence of controlling impacts. The feedback during this control is absent.

The aggregate of rules according to which the information which enters the controlling system, is transformed into controlling signals, is called the control algorithm (law).

Clinical medicine today is the modern industrial technology which demands scientifically-based approaches to control.

Under the control of the quality of medical help the following options are meant:

- organization of the correct handling of healthy people (discovering the risk factors);
- organization of the correct prophylactics of diseases in the groups of risk;
- organization of the correct *treatment* and correct rehabilitation of patients.

The aim of such control is obtaining maximally possible *results* taking into account the modern level of knowledge at minimal level of expenses. Modern computers can be treated as the universal information converters and represent the main technical means, the main research device of which cybernetics possesses. The other known example of the universal information converter (though based on absolutely different principles) is human brain.

Cybernetics uses the diversity of different mathematical methods: information theory, coding theory, probability theory and mathematical statistics, mathematical logic, theory of image recognition and others, appeared inside cybernetics in the process of its development. However, cybernetics isn't limited only with theoretical researches. This is an experimental science in which frames such a system research method as computer modeling is developed. The artificial intellect model is considered to be the main achievement of the cybernetics.

Academician A. Ch. Berg offered to divide all the cybernetic researches for 3 main parts:

1. general (theoretic cybernetic), which deals with general mathematical control models and represents the mathematical or physical mathematical discipline;

2. technical cybernetics, which area is the technical realization of different complicated objects – robotics, development of technical complexes, systems of management of technical objects;

3. applied cybernetics, which unites different applied directions: biological, economical, etc..

Nature is complicated and diverse, that's why several directions of biological cybernetics, which studies different biological systems and their private functions: medical, physiological, psychological cybernetics. The study of the nervous system activity as the most perfect apparatus of control and connection is defined as a field of *neurocybernetics.*

Cybernetic study of all living organisms opens and discovers general laws of adaptive functioning of complicated systems as well as private qualities of self-regulation of separate organs and organism in general.

Subject, methods and content of biological cybernetics. Biological cybernetics occupies the important place among biological sciences completing classical methods of life study with new approaches, which allow to discover more deeply and precisely the laws of its complicated course.

At present time there is no field of study of living organisms where they wouldn't use new achievements with the usage of cybernetics methods.

The object of the study of biological cybernetics is general principles of existence, specific for living organisms and also concrete mechanisms of expedient self-regulation and active interaction with the surroundings.

Biological cybernetics studies life phenomena predominantly from the point of view of processes taking place in living creatures: processes of system self-organization, information processes and control processes.

At present time the following 7 levels of cybernetic study of life are distinguished:

- Subcellular (on the basis of biochemistry and biophysics);
- Cellular (on the basis of cytology and cell physiology);
- Tissular (on the basis of embryology, histology and histophysiology);
- The level of organs and systems (on the basis of normal and pathological physiology);
- The level of an organism as one unity (on the basis of higher nervous activity);
- Specific (on the basis of evolutionary and ecological physiology, zoology and botany);
- Biospheric (on the basis of biogeocenology, general biology and sociology).

The notion «functional cybernetics». Theory of functional systems as the basis of understanding of processes of vital functions. Patterns of self-regulation of physiological functions in norm make up the trend in *psysiological cybernetics*. The conception of functional system of Anokhin P. K., completed by K. V. Sudakov, which allows to describe the work of all systems of a human's organism – from biochemical to psychic and social levels, belongs to it.

On the basis of theory of functional systems mathematical models of the control processes in the human's organism are built. The theory of functional systems lets describe the most important systems of human's organism for the realization of complex approach in diagnostics and provision of active vital functions.

The main clauses of the general theory of functional systems are:

1. The leading factor of functioning of functional system of any organization level is the adaptive result useful for the vital functions of an organism (i.e. every functional system should be able to adapt).

2. Any functional system of an organism is built on the basis of the self-regulation principle (self-regulation includes the self-response; this is the process of higher level).

3. Functional systems are central peripheral formations, selectively joining different organs and tissues for the achievement of useful for an organism adaptive results (i.e. every system should have controlling (central) and controlled (peripheral) system to provide adaptive reactions.

4. Functional systems of different level are characterized by functional isomorphism: they have an unidirectional (“similar”) functional scheme of organization of all the processes in a system (i.e. all the elements in a system should be subject to one aim by their functions).

5. Separate elements in functional systems interact for the achievement of the results necessary for an organism.

6. Functional systems and their separate parts get mature in the individual development (ontogenesis) in that order and level which are necessary for the organism development. This is the general expression of the system genesis.

Academician Sudakov formed 3 general principles of interaction of functional systems in an organism: *hierarchy principle, multiparameter principle and principle of sequential interaction*.

Hierachy principle lies in the the fact that at every time moment the organism activity is defined by that functional system which dominates in the terms of survival and adaptation to the surroundings. The rest of functional systems are built in hierarchy order regarding the dominant one. Changes of dominant functional systems take place during the whole life of a person.

Multiparameter principle of different functional systems defines the compatibility of their functioning. As a rule, the change of the resulting index of one functional system leads to the changes of indices of other functional systems.

Principle of the sequential interaction lies in the fact that the activity of one functional system in time changes by another one. This principle clearly becomes apparent, for example, in sequential process of intake and procession of food essences. The functional system of the search for food is changed by the system of procession in the mouth cavity and act of swallowing. The functional system of mechanical and chemical procession of food in a stomach comes to its stead (the result is the food intake to duodenum), etc. The sequential activity of functional systems which provide the nutrition of an organism, are genetically programmed by special centers of the nervous system. The programming of the sequential work of functional systems, i.e. systems of digestion is realized according to the advanced principle: only after the perception and evaluation of the result of activity of the previous system by receptors of the subsequent system the change of one functional system by another one can take place.

Principles and features of organism's functional systems need to be taken into account during the consideration of the common functioning of different organs. It is possible to evaluate the casual relationship of the events by means of following direct communications and feedbacks: from controlling centers to the result of work of executive organs and back to controlling centers.

In every functional system the main cybernetic principles are executed:

– regulation by the final result with feedbacks,

– information evaluation of the final result.

The usage of the functional cybernetics allows to distinguish in the general dynamics of the activity of vital functions the most important links, the impact of which can augment the life potential of an organism.

The general cybernetic pattern in the operation of functional systems in the evolution process was formed many millions years before it was discovered in technical devices.

The notion «medical cybernetics». Main trends in medical-cybernetic researches. Regulation of the organs' functions, their systems and human's organism in general with the aim to keep the homeostasis at extreme conditions and pathology makes up the basis of the wide area of research – *medical cybernetics*.

Medical cybernetics is the scientific trend, connected with the implementation of ideas, methods and technical means of cybernetics into the medicine.

Medical cybernetics is mainly occupied by the creation of statistic models of diseases to use them with the aim of diagnostics, prognosis and treatment and also studies the control processes in medicine and health care.

The development of ideas and methods of cybernetics is mainly realized, by means of the development of computer informational systems (i.e. diagnostical) on the basis of mathematical methods of the analysis of data of a patient's examination by using the methods of mathematical modeling of the activity of different functional systems.

Inner organization of a diagnostic system consists of the “medical memory” (accumulated medical experience in the given group of diseases) and “logical device” which allows to compare symptoms, revealed during the investigation of a patient with the existing medical experience and to make the complicated statistic procession of the clinical material in any set direction.

Method of computer modeling of the activity of different functional systems of an organism allows to discover many important sides of their activity and is the basic method to obtain new knowledge in medicine. In order to reveal the patterns of the interaction of studied out systems according to the following parameters, characterizing the function of this or that organism system (for example, cardiovascular system), mathematical equations are written. The solution of these equations allows to evaluate the patterns of an investigated system.

Cybernetical methods are used for the quick evaluation of the patient's state during big and complicated operation and during post-operation period. Traditionally, during such operations the control after the important functions of an operated patient is realized by the entire staff of

specialists by means of different electronic devices and apparatuses. The cybernetic system allows to execute their functions within several seconds: to evaluate, compare and integrate the readings of multiple devices and also to take the correct decision during taking the necessary measures for the restoration of the patient's main functions.

The subject of investigation of the medical cybernetics are medical and other types of information, systems of information accumulation and procession, systems of connection and control, existing in a human's organism and health care. Medical cybernetics is based on knowledge, accumulated by medicine and health care and also on the cybernetics medical apparatus and possibilities of a computer.

Stages of the development of medical cybernetics are divided into 2 periods. In the first period only means of finding a solution for special tasks were developed, for example, diseases diagnostics. The second stage is known by its system approach to the solution of the modeling problems and the control of the health care system in general. At this time medical information systems, which provide the accumulation, procession and giving of any medical information in the process of finding the solution for tasks, which are connected with diagnostics, treatment and control in medicine and health care.

Medical diagnostic process is a typical cybernetic process and is connected with the information accumulation, transmission, storage and procession. The analysis of the diagnosing process by a doctor showed that only this process in the insignificant level depends on the intuition. In general, during diagnosing a doctor widely uses the experience accumulated in his memory, data obtained during the examination of a patient and acts according to the certain rules, which he was either been taught or he has achieved himself in the process of the medical practice. This way, a doctor acts in accordance with the diagnostic algorithm. During the solution of medical-diagnostical tasks a doctor comes across difficulties connected with taking solutions in the condition of uncertainty:

– insufficient qualification, i.e. to simplified algorithm from a concrete doctor;

– the impossibility to process all the incoming information (about a patient, drugs, etc) because of the big quantity of information and from the limited possibilities of the memory (during the rare usage the data are forgotten).

Having analyzed the listed difficulties, it is easy to notice that in all the cases a computer can be as a reliable and unfailing doctor's helper. Automation of the medical diagnostics is the aggregate of mathematical methods and technical means which provide the augmentation of efficiency, accuracy, reliability and the speed of the medical diagnosing. In distinction from usual means of disease diagnosing, common in clinical practice, the medical cybernetics offers methods of the disease recognition, based on the criteria formalization and diagnostics rules, i.e. diagnostic algorithms (or decision rules).

Medical cybernetics studies the functions of the human's organism, on the basis of the control laws, and also considers the problems of treatment and disease prophylactics on the basis of the control laws, objectively peculiar to all natural and artificial objects. A living organism in general and its separate elements in particular are considered to be systems where the information perception, accumulation, procession and transmission take place and also the corresponding reactions are developed (control actions), which provide the normal course of all the vitally important processes. From the point of view of the medical cybernetics any disease is considered to be the violation of the processes of information receipt, transmission and procession or the result of the wrong controlling impact (wrongly prescribed treatment) and it is very topical for medicine as among all the types of medical errors in the medical practice the leading ones (56%) are the medicines mistakenly chosen by a doctor and their doses, 34% of errors are connected with incorrect dose prescription and the length of the application of drugs.

Maximum quantity of errors are made by doctors at combined therapy. In the USA and Germany about 100 000 patients die annually because of medical errors. The usage of medical cybernetics (mathematical modeling, methods based on the usage of computers, etc) are directed to the augmentation of the range of means to research living organisms, augmentation of possibilities of doctors during diagnosing as well as during the treatment of diseases. The intensive development of medical cybernetics is closely connected with the development of computer engineering and newest means of the receipt of information about an organism's condition or its separate organs and systems.

Decision-making in medicine.

Problem of the decision-making. Basic components of the decision-making process. In different medical tasks (accumulation of information about a patient, diagnostics and choice of decision tactics) a doctor faces a general problem – problem of the decision-making. At this with every year the requirements to the diagnosis accuracy and its reliability grow. In other words, to its verity.

Decision theory – a field of study involving the concepts and methods of mathematics, statistics, economics, management and psychology to study the patterns of choice people solutions to all sorts of problems, as well as ways to find the most favorable of the possible solutions[91].

Under the *decision-making* is meant a special process of human activity, directed to the choice of the most acceptable variant of decision-making. The example can be process of the decision-making about the type (form) of disease, about the known initial information (results of analyses, external manifestations of a disease) or the solution of a problem of so-called group choice of decisions, when the main task consists in mentioning the “fair” principles of the calculation of individual choices, leading to a reasonable group decision. This task is solved for example, by means of a consultation where every participant expresses his / her opinion regarding the treatment plan and in the result, one optimal variant is chosen. How to make it? Which result is considered to be the good one and which features should it possess?

The choice of a director of a medical center can be one more example. Let's assume that two candidates claim for the position of a head doctor. Each of them is supported by a group of colleagues. At skillful running of business the minority can impose their opinion on the majority, though the voting will always be carried according to the rules of majority (paradox of the multi-step voting). The idea of this method is shown at Fig. 3.

In the given scheme the second candidate is initially supported by 19 colleagues versus 8 colleagues which support the first candidate. The advantage is evident. However, during the skillful grouping of voters and the carrying out of step-by-step elections, the situation is changed for the quite opposite one and the advantage is in favor of the first candidate.

Let's give one more example. A doctor chooses the medicine for a patient taking into account the following multitude of alternatives:

- x_1: medicine of the world-famous company-producer at the price of 100 USD .
- x_2: medicine of the company producer famous in one country at the price of 70 USD.
- x_3: medicine of the little-known company producer at the price of 30 USD .

It is easy to imagine the situation when a doctor will prefer x_1 to x_2, having considered that the positive experience of application of this medicine will cover the price difference.

This preference can be marked as (x_1, x_2) which will mean that "x_1 is better than x_2", In the similar way it can be assumed that x_2 is better than x_3. At the same time, comparing x_1 and x_3, the

[91] Maryam Temitayo Ahmed, Habeeb Omotunde Theories And Strategies of Good Decision Making / Maryam Temitayo Ahmed, Habeeb Omotunde // International Journal of Scientific & Technology Research. – 2012. – Vol. 1. – № 10. – P. 51-54.

choice "x_3 is better than x_1" (too big difference in price). This way, the system of preferences is set by multitude of pairs (x_1, x_2), (x_2, x_3), (x_3, x_1). Which principles to be guided with for the decision-making in similar situations?

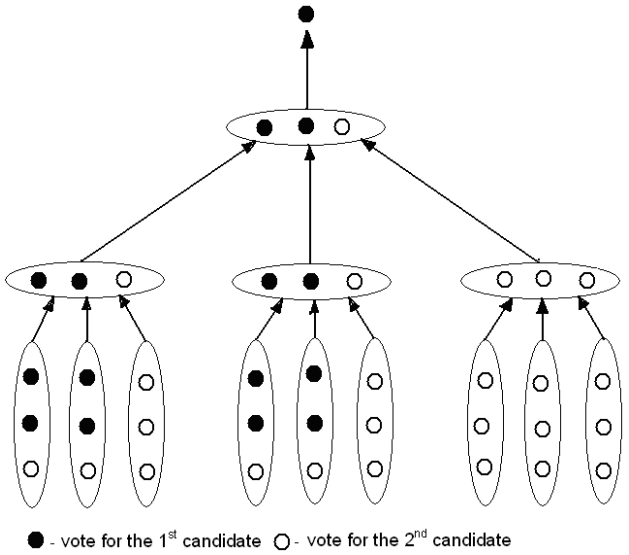

Fig. 3.

Given examples don't exhaust all types of decision-making tasks.

Medicine is the semi-structured knowledge which creates serious difficulties for the process of decision-making. In some cases which are characterized by classical manifestations of diseases, hypothesis or even a final decision appears in the process of an examination, in other cases – after special research. It is important to note that the sequence of diagnostic researches can be subject to correction and sometimes to the fundamental transformation, depending on results obtained in the research process. The speed of the decision-making depends on the qualification and diagnostic "feeling" of a doctor also on the peculiarities of the disease manifestation from a concrete patient.

Obtaining the information from the surrounding world, analyzing the arisen situations a doctor constantly refers to data stored in his memory.

The characteristic feature of the human's (doctor's) memory is that the general quantity of the reproduced information is smaller than the quantity of the perceived information while in a technical storage device these quantities are equal. Besides, in distinction from technical devices in the human's memory in the process of fixation, storage and reproduction, the information loss always takes place.

Lately there has been an immense leap in the development of PCs and software. A lot of software products, which realize the methods of decision-making, have been created. It gives the opportunity to verify the made decisions, preliminary having built a model of the medical-biological process.

Interactive approach to the decision-making. The free access to the software permits to solve medical tasks in the *interactive (dialogue, on-line) mode.* The interactive mode is the operation mode which realizes the interaction between a person and computer. Applying interactive procedures, a doctor can find optimal task solutions in a dialogue mode, changing conditions-restrictions of a task or parameters of objective functions. In every iteration (program execution step) a doctor, as a person who makes decisions (DMP) can generate new conditions of a task for the further investigation.

Interactive procedures give the possibilities for effective division of labor: a computer executes what it does best of all (processes data) and DMP develops methods for the obtaining of

the best decision on the basis of new information. At this the main role always remains with a person[92].

To make a decision means to make a choice out of several alternatives.

Regardless the diversity of existing problems, the following basic stages of the decision-making procedure are distinguished:

- Aim definition.
- Formation of the multitude of alternatives (the definition of the multitude of possible decisions).
- Formation of the evaluation which allows to compare alternatives (evaluation task).
- The choice of the best solution from the multitude of possible solutions (optimization task).

In the theory of decision-making the aggregate of listed tasks makes up the general problem of the decision-making.

The theoretical basis of three first tasks is the system analysis (it will be considered later), and the fourth one is the theory of mathematical programming.

If a task solution isn't known (the analogue is absent or the solution is ambiguous), then the problems of the definition of decision search method come forth.

Most of these methods are based on strategies of complete enumeration, implicit enumeration and enumeration on heuristics basis (heuristic search).

The strategy of the complete enumeration is used at the absence of efficient a priori (initial) information about a task and relatively small multitude of alternatives (up to 10^3 elements at manual computation and up to 10^9 elements at computer computation).

Implicit enumeration contains a big group of so-called gradient methods: simplex method, method of minimal cost, dynamic programming, etc. All of them were based on the consideration of each step of search, not of all the task space, but of some of its fragment.

Heuristic methods are methods of tasks solution based on heuristics or heuristic argumentation, i.e. on the usage of rules and techniques which generalize the past experience and intuition of a person who decides. Heuristic considerations in the broad sense is the division of psychology which studies out the nature of human's intellectual activity, intellectual operations at his/her solution of different tasks. Only those methods belong to heuristic methods which are directly connected with abilities of a person, with suddenly offered decisions, i.e. directly with the term – eureka, insight.

Their application is also appropriate at hard resource limits (actions in extreme and unknown situations).

As it was mentioned already, decision-making, essentially, is nothing but a choice. To make a decision means to choose the concrete variant of actions from multitude of variants. Variants of choice are commonly referred to as alternatives.

Multitude of alternatives, first, depend on the existing knowledge base: either an algorithm of the task solution is already contained in the base or there is no algorithm in the base, but there is its analogue, or a task doesn't have analogues in the knowledge base. Second, multitude of alternatives depend on the problem situation: either a new task is solved or the condition of the system functioning changes or the new information has appeared or the shutdown of a system or its elements has taken place.

The event (outcome), which possibility of occurrence is dictated by the given decision, is called *the sequence of the decision-making*.

[92] Turpin M. A. Marais Decision-making: Theory and practice / S. M. Turpin, M. A. Marais // ORION. – 2004. – Vol. 20. – № 2. – P. 143-160.

System of preferences – rules, criteria, by means of which alternatives are compared and decisions are taken.

Solution – solutions (alternatives), which conform to the rules contained in the system of preferences.

The common task of the decision-making (task of choice) can be formulated in the following way.

Let X be the multitude of alternatives (decisions), Y – the multitude of possible sequences (outcomes, results). The existence of the casual relationship between the choice of some alternative x_i and the occurrence of the corresponding outcome y_i. Besides, the presence of the choice quality evaluation mechanism – usually by means of the outcome quality evaluation – is supposed. It is necessary to choose the best alternative, for which the corresponding outcome has the best quality evaluation .

Classification of decision-making tasks. Based on the connections between decisions and outcomes the following *classification of the decision-making tasks* is common.

Determined tasks of the decision-making. The most simple type of connection – determined – corresponds to it, when each alternative leads to the only one result. In this case there is the functional dependency between the alternative x_i and outcome y_i (Fig. 4).

In case when not only one result corresponds to each alternative, i.e. there is the undetermined type of connection, then the decision-making tasks are divided into two subclasses:

a) task of the decision-making in the conditions of risk;

b) task of the decision-making in conditions of stochastic (probabilistic) indeterminacy.

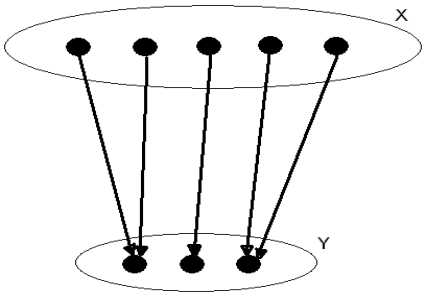

Fig. 4. Determined connection.

In Case (*a*), in distinction from Case (*b*), the probability density function at multitude of outcomes Y corresponds to each x_i alternative (they say that with every x_i some lottery is connected).

At Fig. 5 each arrow is characterized by the weight, i.e. Pij number – the probability of the outcome y_j at the choice of x_i alternative.

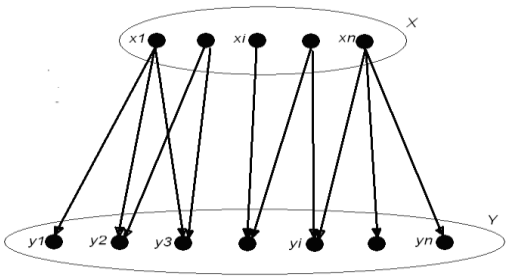

Fig. 5. Probabilistic connection.

In conditions of indeterminacy (case *b*) of the undetermined connection “alternative-outcome” two types of tasks appear :

c) decision-making tasks in the conditions of the passive interaction of DMP (decision making person) and environment, i.e. environment is passive towards DMP;

d) decision-making tasks in the conditions of a conflict (game). In this situation the environment is active towards DMP which is reflected by actions of another person.

At Fig. 6 Case 1 corresponds to the *decision-making in the conditions of indeterminacy*; outcomes, which correspond to the choice of x_1, x_2, x_3 alternatives, are marked by y_1, y_2, y_3 points (three alternatives and three outcomes). Case 2 characterizes the task of *the decision-making in the conditions of risk*: after the choice of any x_1, x_2 or x_3 alternative only the interval of the corresponding *y* outcome can be indicated. Case 3 reflects the situation of the choice *in the conditions of risk*. Graphs of the corresponding densities of the distribution of the event *y* depending on the choice of x_1, x_2 or x_3 alternatives are shown.

Let's consider in details the notion “decision making person” (DMP). DMP is a person who sets the priority and in whose interest decisions are taken. As a rule DMP (for example, a doctor) tends to obtain the best (optimal) decision from its point of view. The choice of a decision depends on the information which DMP possesses in the given knowledge domain and also on the fact how he sets the priorities, i.e. the thinking style and behavior strategy.

For example, one person likes to risk, another one is too cautious, the third one prefers the “golden mean”, etc. This way DMP possesses some freedom of choice. However if he doesn't take into account the peculiarities of the problem solution, then the obtained decision can differ from the reality and lead to negative consequences.

For example, at the calculation of the expenses for nourishment, the necessary quantity of fats, proteins and carbohydrates, etc. should be taken into account: at the choice of remedies it is necessary to take into account the contra-indications, side effects, a pharmaceutical form of the medicine, its price, etc.

In examples shown below the minimum of expenses, maximum treatment effect are objective functions (optimized criteria) and the necessary quantity of fats, proteins and carbohydrates; pharmaceutical forms of the medicine, changes of the patient's condition, side effects and contra-indications of drugs are *conditions-restrictions*.

There are no principal differences in finding maximum and minimum, that's why they usually talk about optimal (lat. optimum – the best), or extreme values of an objective function. The task of finding the minimum of an objective function *f(x) (for example, expenses for nourishement)* is equivalent to the task of finding the maximum of the same function with the minus sign and vice versa.

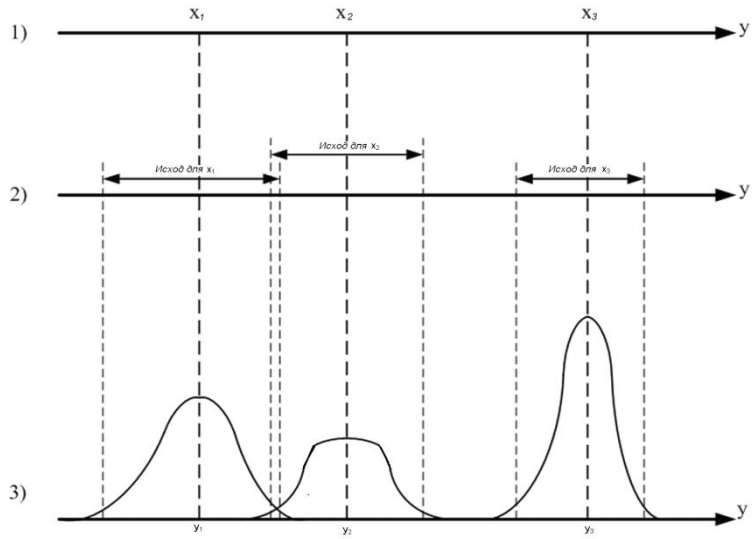

Fig. 6. The connection of alternatives with outcomes at different types of indeterminacy.

All the requirements, formulated in real tasks and written down as mathematical expressions, make up so-called the mathematical task definition[93],[94]. The process of the mathematical task definition and its further solution can be presented as number of stages.

1. The study of an object represents the analysis of object functioning peculiarities. At this stage factors, which influence an object, are revealed and the level of their influence is defined; object characteristics are studied out at different conditions; optimizing criteria (objective functions) are chosen.

2. Descriptive modeling lies in setting and fixation of basic connections and dependencies between characteristics of a process or event according to the optimized criterion.

3. Mathematical modeling.

4. Choice and creation of the method of solution.

Let's give an example of a mathematical model of the nourishment task. Let 3 different nutrients (proteins, fats and carbohydrates) be included in a patient's ratio and they are required to be in the quantity not less than b_1, b_2, b_3 units. They are contained in 5 different products which can be purchased at the price of c_1, c_2,…, c_5.

The product unit of ith product contains a_{ij} of units of j-th nutrients, i.e., for example a_{23} shows that in the unit of the second product there will be a_{23} units of the third nutrient.

How many products of each type x_1, x_2, x_3, x_4, x_5 should be purchased so that their price was minimal and a patient's ration contained all the necessary essences in the required quantity?

The objective function of this task is to minimize the expenses for nourishment (x_1,…, x_5) by the quantity of products [95]*:*

$$c_1x_1+c_2x_2+c_2x_3+c_3x_3+c_4x_4+ c_5x_5= \sum_{i=1}^{5} c_i x_i \to \min_{x_1 \dots x_5}$$

Conditions-limitations of the task are the following: the quantity of the first nutrient should be not less that b_1, i.e.

Similar for other nutrients:

It is evident that the quantity of products is of non-negative value

Such set of sought quantity values (variables) which satisfies the set conditions-restrictions of a task is called *the feasible solution.*

That solution from the multitude of feasible solutions at which the objective function achieves its maximum (minimal) value is called *the task solution.*

---

[93] Fenton N. Bayes and the Law / Norman Fenton, Martin Neil, Daniel Berger // Electronic issue. – 2015. – P. 1-27. Access mode:
http://bayes-knowledge.com/attachments/article/41/(Fenton%20et%20al%202015)%20Bayes%20and%20the%20Law.pdf.

[94] Nguyen T. L., Montemanni R. Mathematical programming models for home healthcare service optimisation / Thi Viet Ly Nguyen, Roberto Montemanni // Operational Research. – 2016. – Vol. 25, № 4. – P. 449-463.

[95] Nguyen T. L., Montemanni R. Mathematical programming models for home healthcare service optimisation / Thi Viet Ly Nguyen, Roberto Montemanni // Operational Research. – 2016. – Vol. 25, № 4. – P. 449-463.

5. The task solution by means of computer. Tasks which describe the behavior of real objects, as a rule, have a lot of variables and many dependencies between them. That's why in reasonable time they can only be solved by means of a computer.

6. The analysis of the obtained decision. Decision analysis can be formal and substantial. At formal (mathematical) analysis the correspondence of the obtained mathematical model (if the initial data are inserted correctly, if the computer programs function operate well, etc) is checked. At substantial analysis the correspondence of the obtained decision to that real object which was modeled is checked. In the result of the substantial analysis some changes can be introduced to the model and the whole process will repeat itself. The importance of the substantial analysis can be demonstrated on the example when the task about nourishment was solved for the first time. Then as an optimization factor they took the minimum of expenses and in the conditions-restrictions only requirements to the food caloric value were included. There was the following task solution: it is necessary to eat vinegar, which is contained in different foodstuff, then the calorie content will be provided and the price will be minimal.

7. The analysis of the decision stability. In order to verify the decision stability changes are introduced to the initial data within the limits of possible tolerances or intervals of sign existence and then the decision behavior is checked by analytical or numeric methods.

The development of the task solution methods, which contain the objective function and conditions-restrictions, is considered in the mathematics section called *mathematical programming* [96].

Mathematical programming is the mathematical discipline where theory and methods of the task solution about finding function extremes on multitudes defined by equality and inequality are studied out.

Tasks with several objective functions or with one objective function, but which take vector values or values of more complicated nature are called *multicriteria* tasks. They are solved by means of the information to tasks with the only objective function or on the basis of "game theory" where it is supposed that a person who makes a decision gambles while trying to achieve the maximally good result. «Game theory» – is the section of mathematics oriented towards the building of formal models of optimal decision-making in the situation of the competitive interaction strictly regulated by a table of wins and losses.

The application of "game theory" in clinical practice is connected for example with the presence of a conflict between a patient and a doctor – not fulfilled hopes for the recovery, non-satisfaction of subjective expectation of polite and courteous attitude, too high demands of a patient towards medical staff, etc. Conflicts in the clinical management are evident – between officials and practical doctors, insurance companies and hospitals, etc. Conflict of sides is the most important element of the play and normal event of the social life. A conflict can take place at the inner personal level, level of interpersonal interaction, between social groups, states. The conflict formation most often is explained by objective conditions: any development predetermines the conflict formation which can't be avoided. Studying the problems of the conflict development, it is necessary to concentrate on the ways to solve them, their transformation to not dangerous condition which can be controlled and changed by a person himself / herself. This way the necessity of the conflict solution appears, including the usage of the decision-making theory by the mathematical method "game theory".

If in the course of the decision-making DMP doesn't receive or lose information, then the decision-making can be considered as a momentary act. Corresponding tasks are called *static tasks.* On the contrary, if in the course of the decision-making DMP receives or loses information,

[96] Nguyen T. L., Montemanni R. Mathematical programming models for home healthcare service optimisation / Thi Viet Ly Nguyen, Roberto Montemanni // Operational Research. – 2016. – Vol. 25, № 4. – P. 449-463.

then such a task is called a *dynamic task*. In dynamic tasks it is expedient to make decisions step by step (multi-step decision). The significant part of dynamic tasks is included to the section of mathematics *dynamic programming.*

In his / her professional activity a doctor constantly faces the situations where this information turns out to be incomplete and only indirectly connected with what he needs to know about a patient in reality. In these cases a doctor has to make decisions about a diagnosis and treatment in the conditions of indeterminacy (inaccuracy, illegibility, inconcreteness, fuzziness, fairness, vagueness, inauthenticity). The additional quantity of information, submitted to a doctor isn't always the means to decrease the indeterminacy.

Basic methods of decision-making in medicine. Diagnosis and the choice of action are terms used in researches of the decision-making in different areas of human's activity. In medicine they are equivalent to the terms of diagnostics and treatment. Processes of the decision-making about the diagnosis and choice of treatment are tightly connected and should be considered together.

As it was mentioned above, the additional information isn't always the sufficient condition to remove the indeterminacy which a doctor comes across with during the work with a concrete patient. That's why the choice of methods, which will help to the doctor to make a decision about a diagnosis according to the available data in the most efficient way and to choose the optimal decision, is very topical**.**

The term “optimal treatment” lies in the frames of conception of maximally expected value and the conception of minimally expected losses which is also connected with it, and it is the important moment in the treatment choice.

For example, it is necessary to analyze the medical data from the point of view of the diagnostic value, i.e. to determine which signs and symptoms are of the most importance for diagnosing (maximum informative weight, minimal information loss).

A person isn't capable to extract from the processed data all that level of determinacy which is contained in them in the hidden form. It is connected with several reasons, in particular, for example, with the errors of observers, misinterpretation of results of diagnostic tests (for example, roentgenograms), insufficient accuracy of diagnostic tests.

Referring to the set of problems, connected with technology of decision-making, medical diagnosis at that is of probabilistic nature and is connected with the hypothesis verification (you have already come across the notion “hypothesis” in the lecture “Statistic methods of the procession of medical-biological researches”).

At the decision-making DMP tries to verify some assumption or hypothesis. As, for example, if in the previous month the average quantity of bed days of patients who went through the treatment with some diagnosis was equal to 15 days, then we could expect that in the current month this quantity would be equal to 15. If it turns out that in the current month this index is equal to 10 days, then our expectations were wrong and the hypothesis that the average quantity of bed days in the considered month will be 15 days will have to be rejected.

However the problem here lies in the fact that the obtained result which is equal to 10 days represents the result of one accidental sampling. Probably, in reality the average quantity of bed days in the considered month consisted exactly of 15 days, but we had been checking that “unsuccessful” random sampling of the volume of, for example, 30 observations that we got the distorted result. What is the probability that the deviation between the factual sampling result (10 days) and our preliminary hypothesis (15 days) is conditioned only by the error of the accidental choice? Exactly these problems are investigated by means of methods of statistic hypothesis verification. As it was mentioned earlier, the special type of statistic hypotheses is so called “null hypothesis” (H_0). In our example the null hypothesis will lie in the fact that the average of the general population is equal to 15 (at the standard deviation equal to 4, i.e. $\overline{X}$ = 15; S = 4).

From the material of the first year you know that the sample average is the point estimate of the mathematical expectation of the general population. The confidence interval for M(x) is calculated according to the following formula

In our example $\overline{X}$ = 15, $S=\frac{4}{\sqrt{30}}$, α = 0,95 (significance level),

k = n-1 = 30-1 = 29, t(0.95; 29)≈2.

Then the interval for the mathematical expectation consists of:

From the data shown above it goes that the average value of any sampling from this population with the probability of 0,95 should lie in the interval 13,55 – 16,45, this way the value 10 is improbable. The assumption about the fairness of the null hypothesis led to the improbable conclusion. That's why the hypothesis needs to be rejected.

The choice of the null hypothesis is the decisive moment during the check of the significance of obtained results. “Significant” result is equal to the fact that the null hypothesis should be rejected as it turned out to be faulty. This way, DMP made an error during the choice of hypothesis, probably due to the lack of knowledge about an investigated object or due to the result of insufficient competence. The obtained results don't correspond to the initial assumptions. Significant results are “good”. It is often reported that the obtained results are significant at the significance level of 0,05%, 0,01%.

In general, it can be said that the essence of the hypothesis verification lies in the fact that the assumed object is compared with the certain standard and in the result of this comparison a correct or erroneous judgment, called the decision, is made. The essence of the statistic hypothesis verification consists in accepting or rejecting a hypothesis according to the data of a random sampling with the minimal risk of an error. Usually the checked out hypothesis is called “null hypothesis” and is marked as H_0.

Hypotheses, which affirm that the difference between the compared values doesn't exist, and the observed deviations are explained only by random fluctuations in samplings, are considered to be null hypotheses. Other hypotheses which differ from H_0, and oppose it are called alternatives and marked as H_1.

The rightness or faultiness of a decision depends on the fact if a hypothesis is true or false. If a hypothesis is true and DMP accepts it, then it is a right decision from his/her side. Statistically, a right decision is characterized by the confidence probability, marked as *1-α.* But if a hypothesis is true, but DMP rejects it due to some reasons, then it is his false decision. It is called the error of the first kind and it is evaluated by the probability marked as *α.* In case if a hypothesis is false but DMP accepts it, then it is a false decision. It is called the error of the 2nd kind and it is evaluated by the probability marked as *β.* If a hypothesis is false then the correct decision is its rejection. In scientific researches those means of the hypothesis verification are preferable by means of which the possibility of errors of the 2nd kind is minimized (i.e. to accept the false hypothesis as the true one). Features of some means to accurately reject false hypotheses is called the *power of* this *means.* Quantitatively the power is characterized by the conditional probability *1-β,* where *β* is the possibility of errors of the 2nd kind[97].

[97] Fenton N. Bayes and the Law / Norman Fenton, Martin Neil, Daniel Berger // Electronic issue. – 2015. – P. 1-27. Access mode:

This way during the acceptance of a statistic decision there is always the possibility to miss an error, these errors can be of two kinds:

1) rejection of H_0 (i.e. thought to be false) while H_0 is true in reality (error of the 1st kind or error of α-type);

2) acceptance of H_0 (i.e. thought to be true) while H_0 is false in reality (error of the 2nd kind or error of *β type*).

All written above can be presented as a table.

Hypothesis characteristic and DMP's actions	Statistic characteristic of a decision	Probability
hypothesis is true and DMP accepts it	true decision	α
hypothesis is true, but DMP rejects it	error of the I kind	$1-\alpha$
hypothesis is false, bur DMP accepts it	error of the II kind	$1-\beta$
hypothesis is false and DMP rejects it	true decision	β

The probability of an error of the first kind is called *the significance level α.*

The probability to accept the true H_0, equal to *1-α*, is called *reliability* (this is the probability not to make an error of the 1st kind).

The probability not to make the error of the 2nd kind (on the condition that H_0 is false, to reject the null hypothesis), equal to *1-β,* is called the *power of test.*

If H_0 is true, there is a possibility to make only the error of the 1st kind. If H_0 is false, there is a possibility to make an error of the 2nd kind. We chose ourselves the probability of an error of the 1st kind α. That's why it can be avoided by decreasing the numeric value of the significance level *α.* Simultaneous decrease of probabilities of both errors is possible with the augmentation of *n* sampling volume.

Those hypotheses, which can be verified in the future, belong to *scientific* hypotheses. The empiric verification of a hypothesis is called *verification.*

For the statistic verification of medical hypotheses the following tests are used: t-Student, λ-Kolmogorov, F-Fisher, χ^2-Pearson, G-Cochran etc.

Such criteria as λ, χ^2, are *nonparametric* tests as they serve for the verification of hypotheses about distributions in general. Tests t, F, G are *parametric,* as they serve for the verification of hypotheses about distribution parameters.

The powerful tool of the probability theory is Bayes' theorem which was considered in the course of biophysics. By means of Bayes' formula it is possible to accumulate the information which comes from different sources with the aim of confirmation or non-confirmation of the certain hypothesis (diagnosis). Bayes' formula allows to use together the observed data and information known before by means of conditional probabilities for the solution of the differential diagnostics task.

Let's give an example. Let a patient be suspected in having the flu. This way, there is some hypothesis *H*, which lies in the fact that a patient will have the flu, not something else. Let's think that in medical establishments on the basis of statistic data obtained earlier a priori (initial) probability *P(H) i*s known that a patient will catch a flu in the given season and location. Let the sign *D* mean that a concrete patient has the high temperature. Bayes' formula allows to get the probability of the flu if a patient has high temperature P(H/D) (final or a posteriori probability). This way we want to precise a priori probability of the *H* hypothesis verity on the basis of the information we have. According to Bayes' formula we've got the following equation[98]:

---

http://bayes-knowledge.com/attachments/article/41/(Fenton%20et%20al%202015)%20Bayes%20and%20the%20Law.pdf.

[98] Fenton N. Bayes and the Law / Norman Fenton, Martin Neil, Daniel Berger // Electronic issue. – 2015. – P. 1-27. Access mode:

In order to use Bayes' formula as an example it is necessary to know probabilities: *P(D/H)* – probability of a high temperature at the flu presence; $P(D/\overline{H})$ – probability of a high temperature at the flu absence. We suppose that both of these probabilities are known for us. They are obtained during the processing of statistic data accumulated earlier. It is clear that all three numbers *P(H), P(D/H),* $P(D/\overline{H})$, can be obtained earlier and don't depend on data of a concrete patient. Knowing that $P(\overline{H}) = 1 - P(H)$, we can use Bayes' formula. Let it be known that:

Let it also be known that:

$P(D/H) = 0,9$

$P(D/\overline{H}) = 0,01$

Then according to Bayes' formula we get:

$P(H/D) \approx 0,009$

This way the probability of catching flu at getting the evidence about high temperature augmented and made up 0,009 in comparison with 0,001 (initial a priori probability).

Bayes' theorem is applied during the decision-making in expert systems. The work scheme of Bayes' expert system lies in the following. Initially we have a priori probability *P(H)* (in the example – a patient has got the flu), which is contained in the knowledge base. But having received the evidence B (high temperature) and having recalculated this probability according to Bayes' formula, we can write it in the place of P(H). The receipt of one more evidence leads to the renewal (increase or decrease) of this probability. Each time the current value of this probability will be considered to be a priori for the application of Bayes' formula. In the result, having gathered all the info, concerning all the hypotheses (for example, diagnoses of diseases), an expert system comes to the final decision, marking the probable hypothesis as the expertise result.

In conformity with diagnostics, Bayes' formula allows to chose one of several diagnostic hypotheses, basing on calculation of the disease probability according to the probability of symptoms revealed in patients.

Bayes' theorem says that the final probability of hypothesis *P(H/D)* is proportional to its initial probability *P(H)*, multiplied by its likelihood P(D/H).

The important role during the calculations according to Bayes' formula has the likelihood ratio (i.e. the ratio of two likelihoods).

$$\frac{P(D/H_i)}{P(D/H_j)} \qquad (i \neq j)$$

This value can express, for example, the ratio of probabilities of set of symptoms during asthma to the probability of the same set of symptoms of a control group. Let's give an example.

In the anamnesis of a patient (age – 16 y.o.) there is a primary osseous tumor. What is the likelihood ratio for chondroblastoma relative to chondrosarcoma for a patient of this age group? The sought likelihood ratio can be obtained by means of initial data: $P(D/H_1)$=P(age 16 y.o./chondroblastoma)=0,75; $P(D/H_2)$=P(age 16 y.o./chondrosarcoma)=0,25. *This way:*

$$\frac{P(D/H_1)}{P(D/H_2)} = \frac{0,75}{0,25} = \frac{3}{1}$$

For two diseases 1 and 2 and the same set of symptoms Bayes' formula can be written twice in the following way:

---

http://bayes-knowledge.com/attachments/article/41/(Fenton%20et%20al%202015)%20Bayes%20and%20the%20Law.pdf.

$$P(H_1/D) = \frac{P(D/H_1)P(H_1)}{P(D)}$$
$$P(H_2/D) = \frac{P(D/H_2)P(H_2)}{P(D)}$$

Having divided the first equation by the second one we will receive:

$$\frac{P(H_1/D)}{P(H_2/D)} = \frac{P(D/H_1)}{P(D/H_2)} \cdot \frac{P(H_1)}{P(H_2)} = Ch_1$$

Value $\frac{P(H_1)}{P(H_2)}$ is called initial chances (i.e. chances "not spoilt" by additional conditions).

Initial chances multiplied by the likelihood ratio (they say, modified by the likelihood ratio) represent final chances – *Ch_1*.

Let's give an example. If a patient younger than 21 year old has the primary osseous growth, what are the chances that this is, most probably, an osseous sarcoma than reticular cells if it is known that:

$P(\text{age below 21 y.o./ osseous sarcoma}) = 65$

$P(\text{age below 21 y.o / reticular cells}) = 10$

$P(\text{osseous sarcoma}) = 25$

$P(\text{reticular cells}) = 5$

$$Ch_1 = \frac{P(\text{age below 21 y.o. / osseous sarcoma})}{P(\text{age below 21 y.o. / reticular cells})} \times \frac{P(\text{osseous sarcoma})}{P(\text{reticular cells})}$$
$$Ch_1 = \frac{65}{10} \cdot \frac{25}{5} \approx 32$$

This way the technology of the decision-making in medicine actively uses the Bayes' theorem and the notion of chances connected with it.

Not less relevant is the technology of the verification of a diagnostic test reliability and the notions of sensitivity and specificity. Let's consider them.

The result of some test and two hypotheses regarding the function of distribution of this test result are given. It is necessary to make the best choice between these two hypotheses.

Regarding a medical diagnostic test, this statement can be paraphrased in the following way. The random population of patients, who can be in one of two states regarding some disease – norm or pathology – is given. The function of distribution of some test result corresponds to one of these states. It is required to make the best choice between these two states for each patient, i.e. practically to diagnose "norm" or "pathology" on the basis of a diagnostic test. The term "norm" is used here as "nonpathologic state".

The reliability of a test used to distinguish healthy people from sick people can be characterized by means of such test characteristics as *sensitivity* and *specificity* [99,100].

Sensitivity – is the capability of a test to give positive result when an investigated patient is really sick or "truly positive" regarding to the considered disease (i.e. to admit truly ill person to be sick according to the test results):

$$\text{Sensivity, } \% = \frac{\text{number of patients with desease and positive TESTS results}}{\text{number of all patients with desease}} \times 100$$

[99] Rydevik G. Evaluating diagnostic tests with near-perfect specificity: use of a Hui-Walter approach when designing a trial of a DIVA test for bovine tuberculosis / G. Rydevik, G. T. Innocent, I. J. McKendrick // Front Vet Sci: electronic issue. – 2018. Access mode: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6104181/.

[100] Krzych-Falta E. Specificity and sensitivity assessment of selected nasal provocation testing techniques/ Edyta Krzych-Falta, Konrad Furmanczyk, Bolesław Samolinski // Postepy Dermatol Alergol: electronic issue. – 2016. Access mode: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5183776/.

Specificity – is the test capability to give a negative response when an investigated patient doesn't suffer from diseases or truly negative regarding to the considered disease (i.e. to admit genuinely healthy people to be healthy):

$$\text{Specificit y, \%} = \frac{\textit{number} \text{ of patients without desease and negative TESTS results (number of truly negative patients)}}{\text{number of all patients without desease}} \times 100$$

During the verification of the test efficiency for the presence / absence of concrete disease (pathology) 4 different outcomes are possible:

a) a patient is rightly admitted to be sick according to the test;

b) a patient is falsely admitted to be healthy according to the test;

c) a healthy person is falsely admitted to be sick;

d) a healthy person is rightly admitted to be healthy.

Faulty test results are characterized by errors of the 1st and 2nd kind.

Test results

«a» – truly positive	«b» – falsely negative (error of the 1st kind, α error)
«c» – falsely positive (error of the 2nd kind, β error)	«d» – truly negative

Error of the 1st kind is considered to be the less desirable for a test (it is bad "not to recognize a patient"), but in several situation the error of the 2nd kind when a healthy person will start to be treated can be very dangerous.

Tasks from the area of "decision-making" appear when a task is so complicated that for its setting and solution the appropriate formalization apparatus can't be determined at once and when the task setting process requires the participation of specialists in different knowledge domains. For these situation the technology of the "decision-making" has special approaches, techniques and methods. For the beginning the area of the decision-making problem (problem situation) is defined, factors which influence its solution are revealed, methods and techniques, which allow to formulate a task so that a decision would be made, are selected. Then an expression, which connects the aim with the ways of its achievement, is obtained. All this is realized in mathematical models – different criteria (functioning criterion, criterion or index of efficiency, objective function, etc.)

If one succeeds in obtaining the expression which connects aims with means, then a task can be solved practically always. It is easy to obtain such expressions if a law which connects an aim with means is known. If a law isn't known then it is necessary to choose the other way to reflect problem situations. The patterns on the basis of statistical researches or functional dependencies can be defined. If even this can't be done, then a theory which contains the set of statements and rules which allow to formulate the conception and construct on its basis the decision-making process, is chosen or developed. If the theory doesn't exist, then a hypothesis is set up and imitation models are created on its basis, by means of which the possible variants of a research are investigated.

In order to help to set a task on the tight schedule, analyze aims, provide with possible means, to choose the required information (characterizing the condition of the decision-making and influencing the choice of criteria and restrictions) and ideally to obtain the expression which connects the aim with the means, system representations, techniques and methods of system analysis are applied.

References:

1. White-box or black-box decision tree algorithms: which to use in education? / Boris Delibasic, Milan Vukicevic, Milos Jovanovic, Milija Suknovic // Transactions on Education. – 2012. – P. 1-5.
2. Systems Analysis in Health Care:Framework and Example / E. Ammenwerth, F. Ehlers, R. Eichstädter, R. Haux, U. Pohl, F. Resch // Methods Inf Med. – 2002. – № 2. – P. 134-140.
3. Maryam Temitayo Ahmed, Habeeb Omotunde Theories And Strategies of Good Decision Making / Maryam Temitayo Ahmed, Habeeb Omotunde // International Journal of Scientific & Technology Research. – 2012. – Vol. 1. – № 10. – P. 51-54.
4. Turpin M. A. Marais Decision-making: Theory and practice / S. M. Turpin, M. A. Marais // ORION. – 2004. – Vol. 20. – № 2. – P. 143-160.
5. Fenton N. Bayes and the Law / Norman Fenton, Martin Neil, Daniel Berger // Electronic issue. –2015. – P. 1-27. Access mode:
http://bayes-knowledge.com/attachments/article/41/(Fenton%20et%20al%202015)%20Bayes%20and%20the%20Law.pdf.
6. Nguyen T. L., Montemanni R. Mathematical programming models for home healthcare service optimisation / Thi Viet Ly Nguyen, Roberto Montemanni // Operational Research. –2016. – Vol. 25, № 4. – P. 449-463.
7. Rydevik G. Evaluating diagnostic tests with near-perfect specificity: use of a Hui–Walter approach when designing a trial of a DIVA test for bovine tuberculosis / G. Rydevik, G. T. Innocent, I. J. McKendrick // Front Vet Sci: electronic issue. – 2018. Access mode: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6104181/.
8. Krzych-Falta E. Specificity and sensitivity assessment of selected nasal provocation testing techniques/ Edyta Krzych-Falta, Konrad Furmanczyk, Bolesław Samolinski // Postepy Dermatol Alergol: electronic issue. – 2016. Access mode: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5183776/.

1.8. Peculiarities of the relationship of psychic working capacity with the success of teaching students at the lyceum of the police

The relevance of the study lies in the fact that one of the features of modern education in Ukraine is the creation of a system of educational institutions with elements of military education — high schools, which are associated with the activities of various security agencies and departments. The main goal of modern lyceums is not only teaching younger generation in the spirit of patriotism, but also the formation of an intelligent, efficient, successful specialist.

Education and upbringing in modern educational institutions contribute to the formation and development of older adolescents of clearer ideas about the world of military professions, which motivate them to choose career paths that are associated with the activities of security agencies. This is evidenced by the growing interest of adolescents in the desire to enter the police lyceum. In addition, the very influence of the organizational and methodological process affects the psychological development of adolescents, which is expressed in the qualitative characteristics of the individual and psychic working capacity of the individual.

Among the main reasons that determine these features are the presence in the teaching and educational process of elements of military education and focus on patriotic education. A special point can be identified strict regulation of the activities at the lyceum students, which involves strict compliance with the requirements in a certain time interval, according to the statute at the lyceum. Adolescents need to develop a certain level of self-organization, the ability to self-regulation in order to carry out the tasks in a quality and timely manner.

Considering that learning at the lyceum of the police includes elements of vocational training, one of the key professionally important abilities of future specialists is psychic working capacity as a complex systemic education, which is caused by motivation, functional state and individual personality characteristics of the subject and ensures the implementation of activities with a certain quality at a given time interval. Researches of the specific personal characteristics students at the lyceum, their motivation and conditions for the development of working capacity, especially psychic working capacity, are presented in the scientific literature in a less degree.

Analysis of recent researches and publications. The study of psychic working capacity,which in this work is interpreted including the subject's ability to productive intellectual activity, is particularly relevant at the present time.

Psychological studies of students of boarding schools with elements of military training were conducted by a number of authors, including P. A. Korchemny, A. D. Glotochkin, D. V. Gander, A. V. Ponomarenko, I. S. Petranyuk and others, but the number of generalizing works on this topic is very limited.

In these works adequately features of training and education of trainee are investigated, at the same time there are single researches of psychological features of increase of psychic working capacity of teenagers who study in specialized educational institutions.

Research of psychological features of psychic working capacity of teenagers who learn the basics of vocational training in the conditions at the lyceum is, urgent, for revealing specific psychological qualities which define success of their activity, is not enough developed by the scientists, and formed base for choice of the topic of this research.

The test subject is a psychic working capacity of teenagers.

The Subject of research is features of psychic working capacity of teenagers who study in the vocational lyceums (police lyceums).

The purpose of our research is investigation of dynamics of psychic working capacity its her interrelation with success of training of pupils at police lyceums. Creation of classification of the types psychic working capacity of pupils of the lyceum of the police will allow to optimize and

provide favourable conditions for success of their training and further professional self-determination.

The description of the main content material. Research of features of psychic working capacity of pupils at the lyceum of the police was carried out based on Kharkov specialized school-boarding school «Police lyceum» of Kharkov regional council. In total 92 lyceum pupils took part in the research.

To solve the problems of research the following methods were applied: theorist-methodological analysis of scientific literature on the problem of research, methods of the interrogation (questioning, conversation), mental diagnostic tests, qualitative and quantitative analysis of received data.

Method of the evaluation of cognitive domain of pupils at lyceum or «psychic working capacity» implied a complex research of specifications of attention, memory and logic thinking. For attention research technique «Continuous account in autorate» was used, for research of logic thinking or definition of specifications of complexity of activity technique «Ravena's progressive matrixes» was executed, for definition of specification of volume of short-term memory during performance of task technique «Storing of geometrical matrixes» was used.

The results were processed with the aid of methods of mathematical statistics: parametrized ratings of descriptive statistics; method of the evaluation of the reliability of distinctions on the Student's t-test; method of rank correlation of Spirmen.

The most common is definition of psychic working capacity in the scientific literature of our country is as ability of a person to perform certain of determined activity within given temporary limits and efficiency parameters.

On the basis of theoretical positions of system approach, psychic working capacity is a difficult system formation which is caused by motivation, functional condition and individually-personal features of the subject and which supplies performance of activity with determined quality in given time interval, as well as ability of the subject to intelligent productive activity.[101]

The purpose of modern specialised educational institutions is development and maintenance of teenagers' interest to trades of military profile, implementation of preparation of teenagers which is required and sufficient to continue professional career.

The pupils of specialised educational institutions represent age groups of coevals who differ among themselves by diversity of individual personal development which is expressed in their behaviour and action. The reasons of these distinctions depend, on the one hand, on those conditions, in which a child lived joining the lyceum, and on the other hand, depends on the atmosphere in the lyceum.

Analysis of existing scientific works allowed to determine three groups of factors, by which the groups of teenagers-lyceum students with behaviour disorder and with normal behaviour differ. Those factors are level of health, a family and the relationships of the teenager.[102] For the group of teenagers with normal behaviour features are as follows – normal health, absence of the hereditary load. Children are raised mainly in full families, at the same time separate cases of partial families were noted, where the child is raised only by the mother, but a favourable atmosphere of the teenager's education is typical. For the group of teenagers with behaviour disorder poor health, the hereditary load, upbringing in one-parent families, the occurrence in the criminal environment are characteristic features.

Among pupils at lyceums we can frequently see teenagers with various behaviour disorder. Principal causes of disorders are the complex of psychophysiological grounds, including,

[101] RYIZHOV B. N. (2010). The systems psychology and sociology, 5-42.

[102] BAYBURTYANTS, E. V. (2007). The psychological studying of infringements of behavior of pupils (teenagers) of military school, 24.

upbringing in one-parent families, stay in the criminal environment, pedagogical neglect. The main kinds of such behaviour are infringements undisciplined behaviour in the establishment; social pedagogical neglect; smoking, alcoholisation, drug addiction; vagrancy, suicidal behaviour.[103,104,105.]

Among the most sharp social, social pedagogical and psychological problems which are typical of specialized educational establishments, there is lack of life experience and training in the conditions of five-day educational week with round-the-clock stay in the walls at the lyceum, and authoritarian education style.

As well here it is possible to add such factors as: living in the conditions of high concentration of people; collectivization of behaviour and consciousness; phenomenon «we»; a dependent position; difficulties in communication; problems in the domain of interpersonal relationships; unreadiness to interact with society; inability to anticipate one's act; absence of entirely generated strong-will domain, self-checking and discipline; low social activity; infringements in personal development, character and behaviour. The common is necessity of development of the reflection which could help to build an adequate representation of yourself, to predict and to generate life and style of dialogue with social environment.[106]

Among lyceum students' dominating personal features are high discipline, self-checking increased level of sense of duty and responsibility, endurance and self-control, high psychological stability at the time an increased tension which causes a high inner mobilization, and a high level of working capacity pupils of the lyceum is emphasized.[107,108]

However these works do not set the task to consider, development of psychological qualities, cognitive domain which should be possessed by modern lyceum students, psychic working capacity of pupils, and its communication with school progress is not considered.

The research conducted of structural elements of psychic working capacity pupils at the lyceum pupils revealed such features:

1. Students at the lyceum have a good developed attention. Pupils of the lyceum quickly and practically without mistakes solve problems presented to them being accurate and correct in answers. This fact is due to the conditions of education and training of lyceum students, when their all activity is specified rigidly so that success depends to a large extent not only on correct performance of tasks, but also on the rate of performance. As well the rate of activity is on high enough level.

2. Results of measurement of difficult logic activity received during experiment showed that for lyceum pupils it is important to find an effective way of the problem solving with minimum expenditure of the time to correct decision, therefore they use ready algorithms of the decision of similar tasks that it is an important condition for successful activity of specialists of many military and policing branch.

3. The lowest rating of psychic working capacity falls on the second year at the lyceum, and the highest psychic working capacity we can see for the third year of training. The pupils of the

[103] VASHUTIN O. (2008). Socialization of youth in a family and becoming of psychology of the individual, 15.

[104] VASHUTIN O. (2000). The political socialization of youth in a family and becoming of psychology of the individual, 67-71.

[105] KONDRATEV M. Yu. (1994). An adolescent in a system of interpersonal attitudes in a closed educational institution, 97.

[106]. VACHKOV I. V. (1999). The bases of the technology of group training. Psychotechnics, 460.

[107] MONASTYRSKIY V. A., MILOVANOVA N. Yu. (2006). Adaptation of students of a cadet corps to life activity, c. 122-127.

[108] ARBENINA V. L.; VOLIANSKA O. V.; ZINCHYNA O. B.; KURIACHA M. A.; NIKOLAIEVSKA A. M.; SOKURIANSKA L. H, SHMACHKO V. B. (2000). The teenager in a big city: factors and mechanisms of socialization, 206.

first grade level showed an average level of psychic working capacity regarding all samples of test subjects

4. Prevailing type of psychic working capacity is a versatile type, for which it is characteristic domination of ability to storing or volume of activity above complexity of activity. Such type of psychic working capacity was revealed almost at half of all students at the lyceum.

5. Students at the lyceum with versatile type psychic working capacity study better those subjects, for successful development of which as leading mental processes memory and attention are operational (a social humanitarian cycle).

Students of lyceum with ingenious type of psychic working capacity show a relative complexity of storing, therefore they manage worse to memorize and to reproduce plenty of the information subsequently – the base of social humanitarian disciplines, but this group of lyceum students learn better on the subjects which rely to greater extent on function of analysis and synthesis in logic thinking.

For students of lyceum with counterbalanced type of psychic working capacity the common abilities are equally advanced. In under study group of students of lyceum prevalence of abilities is which require development of mnemonic activity, abilities to operate big volumes of information, rather than to establish difficult logic connections is discovered.

Conclusions. As conducted empirical research showed, at the lyceum of police pupils the following problems were revealed: quick fatigue and reduction of working capacity, to which, as to the problem which hinders to study, indicated a large part of students. The interrogation of students shows that along with the common problems concerning students at the lyceum of all rates, especially absence of generated self-control and self-organizing is noted, therefore working capacity loss is observed that in turn influences satisfaction with educational activity and reduction in progress.

Basic task of research is studying of psychic working capacity of pupils at the lyceum. As a result of work not only the level of psychic working capacity on all curriculums was determined, but also three her types on the way of inclusion by the subject of determined cognitive abilities are revealed during performance of productive intelligent activity, to which conventionally all students at the lyceum which are related on the grounds of common abilities distinctly expressed at them: to ingenious, versatile and counterbalanced. Pupils at the lyceum quickly and practically without mistakes solve problems presented to them being accurate and correct in answers. This fact is due to the conditions of education and training of students at the lyceum, when their all activity is specified rigidly so that success depends to a large extent not only on correct performance of tasks, but also on the rate of performance. As well the rate of activity is on high enough level.

Results of measurement of volume of short-term memory or simple logic activity students at the lyceum lie within the range of means on age sample. Lyceum students in their activity constantly come across tasks, to solve which to them strictly determined time is taken away, therefore, on the one hand, to foreground specifications of activity act which depend on rate. On the other hand, the solving of defined tasks, in view of the limit of the time, requires search of early reply from students at the lyceum. Necessity to correspond this condition results in a solely effective way: students at the lyceum begin to search for similar algorithm of the problem solving, well it known, that is, produces operation of extraction from the memory of plenty of the information anyhow connected with the conditions of the task. Thereby, in the memory search of ready outlines of the decision of similar tasks is implemented that considerably falls behind to the way decisions based on search of cause-effect attitudes incorporated in the conditions of the task. But for students at the lyceum it is important to find an effective way of the problem solving for within minimum length of time.

The types of psychic working capacity of pupils at the lyceum of the police revealed during experiment assist to define, at the expense of which cognitive abilities pupils carry out tasks delivered them and in what professional work they can reach the largest success.

We will note that division of pupils to groups pursuant to the types psychic working capacity (ingenious, versatile and counterbalanced) allowed to establish significant correlation communications between the type of psychic working capacity and the level of progress on the subjects of different cycles such as social humanitarian, natural and exact.

For successful professional work it is necessary to conduct a special social psychological training of increasing working capacity, taking into account at the same time, to what cognitive processes (attention, memory or thinking) the main load in particular professional work is necessary, that is, allocated types on specifications of cognitive abilities should be compared with trades pupils have chosen.

References:

1. ARBENINA V. L.; VOLIANSKA O. V.; ZINCHYNA O. B.; KURIACHA M. A.; NIKOLAIEVSKA A. M.; SOKURIANSKA L. H, SHMACHKO V. B. (2000). The teenager in a big city: factors and mechanisms of socialization. Kharkov.
2. BAYBURTYANTS, E. V. (2007). The psychological studying of infringements of behaviour of pupils (teenagers) of military school (Master's thesis). Sholokhov Moscow State University for Humanities, Nizhniy Novgorod.
3. VACHKOV I. V. (1999). The bases of the technology of group training. Psychotechnics. Moscow: Axis-89.
4. VASHUTIN O. (2008). Socialization of youth in a family and becoming of psychology of the individual. Person and politics, 4, 115.
5. VASHUTIN O. (2000). The political socialization of youth in a family and becoming of psychology of the individual. Person and politics,5, 67-71.
6. KON I. S. Psychology of an upperclassman. (1982). Moscow: Enlightenment.
7. KONDRATEV M. Yu. (1994). An adolescent in a system of interpersonal attitudes in a closed educational institution. Moscow: The federal institute of psychology of education.
8. MKRTCHYAN D. M. (2008). The role of a family in the domain of protect the health and health promotion of the cadets' in the conditions of cadet boarding school. The problem of protect the health and health promotion of the younger generation: the psychological and pedagogical approach. Proceedings of International scientific and practical conference, Mockow 2008.
9. MONASTYRSKIY V. A., MILOVANOVA N. Yu. (2006). Adaptation of students of a cadet corps to life activity. The psychological and pedagogical journal Gaudeamus, 9 (1), 122-127.
10. RYIZHOV B. N.(2010). Systematic grounds of psychology. The systems psychology and sociology, 1, 5-42.

1.9. The role of personality oriented technologies in the professional and practical training of future social workers

The issue of professional training for future social workers in modern conditions has acquired its particular urgency and actuality. In fact, the success in creation the appropriate conditions depends on the level of professional culture and skills of social workers, their competence and ability to approach the solution of complex tasks creatively to form their clients' positive motivation for solving life problems. The success of the training process depends on many factors, and the introduction of innovative technologies in the educational process, to which also personality oriented technologies belong, takes not the last place among them.

The purpose of this article is to analyze the essence of using personality oriented learning technologies in the process of professional training of future social workers and disclose the possibilities.

In the view of our research we determine the personality oriented learning as the optimal organization of educational process in the university on the basis of personal qualities of students, which provides self-realization, awareness and understanding by future specialists of their personality professional peculiarities, and it also promotes personality self-realization for each student on the basis of interrelation of psychological and pedagogical theory and practice.

The purpose of the personality oriented learning, according to S. Podmazin, is not the formation and not even education, but "... finding, support, development of a personality in a person, development of mechanisms of self-realization, self-development, adaptation, self-regulation, protection and other mechanisms which are necessary for the formation of original personality image and a dialogic and safe way to interact with people, nature, culture, civilization"[109].

Personality oriented learning, according to V. Serikov, does not aim to form a personality with the given pre-qualities, it only "... creates the conditions for the full-fledged detection and, accordingly, the development of personality functions of entities of educational process"[110]. The scientist is confident that the original conceptual position of personality oriented learning is to include the basic characteristics of the educational process in the sphere of self-determination, self-realization of the participants of the pedagogical process, as only a personality must make decisions, what for and how to learn.

We note that an appropriately chosen personality oriented technology is an essential part for the efficiency of professional education. The technology in professional education does not guarantee any final result, but it creates the conditions to obtain it.

Undoubtedly, the main purpose to use personality oriented technologies of professional training for a future specialist is to create a comfortable learning environment, in which they feel their success, intellectual ability that provides the productivity of training and gives an opportunity to maximize their potential, to develop their creative abilities.

Based on the concepts of the personality oriented technologies and in order to intensify the educational and cognitive activity and better acquisition by a student of special knowledge of the problem, we distinguish 4 groups of personality oriented technologies for the professional training, such as a technology of context learning, game technology training, a technology of problem learning, training technologies that help to increase the level of professional maturity of future specialists.

Among the personality oriented technologies, the technology of contextual learning deserves particular attention. This technology is quite common in higher professional education.

[109] Подмазін С. І. (2006) Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз), с. 27.
[110] Сериков В. В. (1994) Личностно-ориентированное образование, с. 17.

For such learning, the educational information is tasked with the professional orientation. One of the forms of the organization of sign and context learning is the method of projects.

The essence of the proposed method and its purpose are as follows, a student performs a project as an independent research of a certain problems during the specified time, that results in the final paper writing and it helps students to trace the correlation of different subjects, it provides future specialists with some practical skills for the organization of their own activity; it creates an opportunity for student collaboration with different categories of people. In the process of work at the project for a little time span, many skills are acquired. Thus, during the health care research disability in their locality, future social workers learned to visit hospitals, rehabilitation centers, communicate with different groups of population, collect statistical data and process them. In the best projects to use all the possibilities of the student, academic, social and creative skills of the future specialist were combined. The result of the student work can be a movie, an exhibition or a lecture. Student projects can be presented to a wide audience, as in our case, when the future social workers of the Black Sea University named after Petro Mohyla were offered the theme of the project "Key Parent Concern in Kids' Drug Abuse Problem" which is a part of the training course "Family Social Work" as well as the theme "How do residents of our city treat refugees from other countries?", the results of which got into the focus of interest by the municipal bodies of Mykolayiv.

While mastering the technology of context learning, the students investigated the method of personal and professional self-portrait creation. As part of our research it was their written reflection on the theme "I am a future social worker", which goal was self-analysis and self-esteem of personal and professional qualities, skills, opportunities and perspectives. In the process of creating a professional self-portrait on practical classes of the training course "Pedagogical Proficiency" (the theme: "Pedagogical technique as a complex of skills of a modern specialist") students were asked to pay attention to the following:

- individual features of a future specialist (temperament, type of thinking, peculiarities of memory and attention);
- dominant features (empathy, tolerance, social intellect);
- value orientations of a personality, future prognosis (personal and professional).

Additionally, while working at the self-portrait, the future specialists had an opportunity to diagnose the following methods: value orientation (M. Rokich), emotional stability (G. Ayzenk), personality thrust (E. Rogov), ability to empathy (I. Yusupov); to find out the features of own behavior while working with different groups of clients (in conversations with peers and tutors), introspection (to analyze yourself as a professional personality through creativity, imagination and fantasy, namely to come up with a story about yourself and your future job "I am a future social worker", to pick up aphorisms, poetic lines, reproducing the inner world of a future specialist).

We focused the students' attention on the fact, that the form of self-portrait can be different, depending on their individual preferences. But the conditions were set as follows: argumentative (it was supposed to contain test results, observations, etc.), illustrated with the examples from the experience of social workers or their own life, displaying the main points mentioned above. The study of the students' creative projects allowed us to determine the level and depth of their motivation to the specified activity. In further analysis we marked the interest of a significant part of students in their own self-development. In addition, the students' skills to create a self-concept has proved to increase. Before the start of the work, such skills had been observed only in a small group of students, whereas at the end of it a sufficient number of students revealed the high and middle level of the skills.

We present a fragment of a professional self-portrait of the student: "To be a true social worker, it is necessary to be attentive to people. Unfortunately, I am quite an unconfident person.

I have a moderate level of motivation to achievements, but I try to be objective to myself and others. I am able to manage my own emotions and care of other people. I rejoice in every day and I am a meaningful part of this world – this understanding will help me, as a future specialist, to self improve. When there is a desire to live and help people, then there is a desire to live decently...".

Our experience shows that the technology of context learning is consistent with such principles of professional activity as a problematic character, individualization and differentiation, harmonious development of various components of thinking, formation of algorithmic methods of mental activity, which stipulate the task of professional training for future specialists.

We analyze the game learning technology. It gives freedom, releases spiritual and physical strengths that are feeble in terms of everyday life, as well as learning process. The games are divided into role plays and business games. Business games are the most common in practice of professional training, they are also called imitating. A business game is considered as a pedagogical method, "connected with intensive group analysis of problems and search of effective solutions in the situations where traditional decision-making methods are not properly efficient"[111].

A business game is a controlled system, because a game procedure is supposed to be prepared and corrected by the teacher. While developing the theory of a business game,

L. Vygotsky, B. Elkonin stated that it served as an important pedagogical tool and an active form of training, by forming the educational activity and providing the process of development of professional skills and habits[112]. Some scientists consider a business game as an important tool to develop professional creative thinking, due to which the personality acquires the ability to analyze specific situations and solve professional tasks[113].

Business games are a pedagogical means and an active form of training, which intensify the educational activity, modeling some management, economic and psychological situations and it allows analyzing them and elaborating optimal actions in the future. A business game is the best of all existing active methods of conducting classes. Unlike other traditional methods of learning, it allows more fully to reproduce practical activities, to identify problems and causes of their appearance, to develop variants of solving problems, to estimate each of the variants of solving the problem, to make a decision and to determine the mechanism of its implementation[114].

In our opinion, a business game differs from entertaining games by having presence in it "an after-action". During the development of a business game we pay attention to the basic principles of its structure. The use of the game technology in our case is appropriate, because it is based on specific situations, taken from professional activity, and it comprises a dynamic model of reality. We assume that the game in the professional training performs the following functions:

- entertaining (psychological and physical stress relieving);
- communicative (gaining of interaction skills with others);
- diagnostic (detection of deviations from the norm of conduct, self-cognition during the game);
- correction during the game (making positive changes in behavior);
- socialization (inclusion in the system of public formation).

In the process of forming the game technology we focused on the intensification of cognitive and creative activities of future specialists and the formation of jurisprudential skills and habits, which is part of professional activity and prepares for work in the future.

[111] Селевко Г. К. (1998) Сучасні освітні технології, с. 156-157.
[112] Виготський Л. С. (1996) Гра і її роль у психологічному розвитку дитини, с. 43.
[113] Хруцький Е. А. (1991) Організація проведення ділових ігор, с. 26.
[114] Абрамова Г. С. (1999) Ділові ігри: теорія і організація, с. 49.

For example, among the first year students of the specialty "Social Work" in the framework of a curriculum science "Social Pedagogy" a press conference "Preventive education and upbringing in foreign countries" was held. The theme of the press conference was dedicated to preventive thrust of the UNO, the WHO, the UNICEF, the UNESCO, Interpol, the activities of the funds of Soros, Turner, and human and child rights.

The event was held in the form of a business game. The students were nominated roles of politicians, representatives of public organizations, independent experts of the UNO, correspondents, etc. The preparation lasted 7-10 days. The contestants used the materials from newspapers, magazines, social and political reviews, television, and then they discussed the aspects of their roles, as well as the questions proposed for the game subject. It was important to have the improvisation element based on the actual materials and knowledge of future social workers. Experience convinces us that this depends entirely on the teacher and the previous preparatory work. According to the results of the game the contestants were offered a creative task – to write reports, articles, reviews or which can be submitted to the student newspaper "the Vagant".

In the context of our research, in order to increase the level of self-control in the emotional sphere, and to clarify the range of problems faced by different groups of clients of social work in the process of gaining life experience, we held a blitz intellectual game "Where the Risk is Concealed" among the second and third year students during their practical work in social service establishments. In our opinion, the educational effect of the game facilitated the formation of collectivist relations based on the principles of mutual assistance and responsibility of the contestants, a positive psychological climate in the group, development the contestants' ability to self-mobilization of own will and emotional motivational resources in the conditions of possible cognitive conflicts.

The use of a business game can have its advantages and disadvantages. The advantages of business games use are the following: high motivation, emotional saturation of the learning process; preparation for professional activity, knowledge and skills are formed, students learn to use their knowledge; after the game the discussion helps to consolidate knowledge acquired. The disadvantages are is: high labour intensity of the lesson for the teacher, he must be an attentive and benevolent leader during the entire course of the game; a greater tension for the teacher, lasting concentrating on creative search, theatrical skills; reluctance of students to participate a business game; difficulties to replace the teacher who ran the game.

A business game helps to achieve some educational, upbringing and developing goals. A specific feature of a business game, unlike other technologies of collective interaction, is its duality: on the one hand, the player carries out a real activity, which is connected with the solution of specific educational tasks, on the other – this activity is conditional and helps distract from the real situation with its responsibility, to be quite free, relaxed, playing a certain role and relieving psychological stress affecting the use of own abilities and capabilities. It is the game duality that provides its developing feature and makes the game educational activity emotionally appealing[115].

The use of business games in the process of professional training of future social workers allows:

– to teach students to form their own opinion, to express it correctly, to prove their point of view, to explain and debate, to respect an alternative opinion; to build constructive relations in a collective; to seek a compromise, to strive for dialogue;

– to analyze a larger range of opinions, to approach creatively the ways to solve the problem;

[115] Алапьєва В. Г. (1990) Методичні рекомендації з організації навчально-технічних ділових ігор, с. 86.

– to implement the idea of cooperation in the educational process, to improve psychological microclimate, to create a friendly atmosphere;

– to make educational process in the institutes of higher education more democratic.

Thus, we have proved that the game technology is a certain degree of rehearsal for human activity, as it provides the possibility of a student to "lose" almost every specific situation and apply it to practice.

Among the personality oriented technologies we pay single out the technology of problem learning. Psychologically problem learning is aimed at the development of thinking, and therefore is implemented as a process of solving tasks. The essence of our problem learning is to create special situations in the educational process, in which students identify contradictions between old and new, known and unknown, given and searched, conditions and requirement. It is in such situations a difficult work of thought is realized. In this process, the student formulates the hypothesis, speculates, decides, proves, verifies the correctness of the solution, and assesses the chosen ways of solution. Thus, the problem learning develops creative abilities and research thinking of students.

We consider, in particular, the exercise "Who can help protect your rights?", offered by us at the practical lesson of the curriculum science "Social Pedagogy" (Subject: Preventive activity in social work"). The purpose of this exercise is to give people guidance, where and to whom to apply in case of infringement of their rights.

After the appeal the teacher-presenter gives a list of organizations, services which the client can contact in case of necessity, hands out students booklets with the list of services. The students scrutinize the booklets and elaborate their own postcard-booklet "Who will help you" (in Mykolayiv).

During such lessons we wanted to help the students learn tolerance to others and increase the level of social intellect of a future specialist. As a result, the students enriched their knowledge of the rights and obligations of a citizen, and the formation process of social and legal culture of the future specialist was implemented.

We used the technology of problem learning during the debate meeting "Methods of Educational Activity", which was carried out in the study of the theme "Preventive work with risk group clients" from the course "Social Pedagogy", the purpose of determination of which are the most effective methods of preventive work. During the debate, the students had to identify the most favorable forms and methods for the preventive work with the risk group client. It was an active and interested conversation, a dispute, during which the participants developed their own approaches to the problem and demonstrated a brief presentation of methods of preventive work with the risk group clients. In our research for the development of problem situations we used the following teaching techniques for the creation of a problem situation: revealing of different perspectives on the same question; creation of contradictions by a teacher; motivation for resolving contradictions; contradictions forming in practical activity of students; consideration of any problem from different positions (for example, on a professional basis: a social worker, a social teacher, a psychologist); encouraging students to compare, compile, make conclusions in problem situations, correlate facts; raise specific questions that promote generalization, justification, concretization, logic of reasoning; set of a research task; set the problem situation in the task; create a problem situation by limiting the time for its solution.

For this purpose, as well as to improve the level of professional competence of future specialists, we proposed a game-competition, which was used during the practical training of the course of "Preventive Pedagogy" (the theme "Preventive Work with Risk Groups").

During the game, the members of the group were divided into two subgroups. The contestants of each subgroup were given cards with notions and cards with their definition (e.g. HIV, AIDS, HIV-infected, immunodeficiency, STIs, etc.).

The task for each team was as soon as possible to match cards with notions and those with definitions. Each subgroup exposes its cards to discuss the entire group. During the general discussion, the representatives exchanged their impressions of the difficulties faced by the contestants of the game when selecting cards; they answered questions that in each of the participants of another subgroup may have. At the request of the leader the participants could be offered to explain the meaning of all or some notions. After the general completion the leader offered each subgroup to provide a generalized definition of each notion.

Practically proved conducting of these exercises-games significantly raises the level of students' awareness on healthy lifestyles, as one of the areas of preventive activity, and increases the idea of students about human's physical, mental and spiritual health.

Pursuing our consideration of the personality oriented technologies, we single out one of the essential technologies for future specialists grounding that is the training technology.

Training is, first of all, learning based on the experience of a person, and it also assumes that the participants of the training can share and exchange knowledge and problems with each other, and also search for the optimal solution. Training is an active form of learning, which aims to transfer knowledge, as well as to develop some appropriate skills and habits; it is a method of creating conditions for self-actualization of the participants and self-searching of ways to solve social and psychological problems[116] [4, p. 15]. Training is one of the effective methods of group activity, based on active involvement of the participants of training and nowadays it is one of the most effective ways of information transferring and assimilation. Any training is built on the mutually active learning, debates, brainstorming, role-playing games, analysis of cases, etc.

Correspondingly, the training in the process of professional preparation of future social workers aims to ensure that the students have the proper systematic professional knowledge, skills, abilities, which will complement the spontaneous obtained social experience and provide more successful mastering of social norms, installations, values and roles. In comparison with other educational methods and forms the training has several advantages:

- group work that allows to know communication barriers, to overcome stereotypes and to establish the process of mutual understanding;
- availability of the work rules that disciplines the participants and optimizes the learning process;
- possibility to get feedback, which allows to feel support and understanding from students and teachers;
- atmosphere of openness and trust, which allows students to better disclose their cognitive, communicative and personality traits;
- usage of active teaching methods (business games, role plays, brainstorming, debates, video file display, etc.), which diversifies the learning process, makes it more vivid and interesting.

Training activity should be composed in such a way to encourage students to introspection, represent their own viewpoint and personal social experience, forming priority personal positions, to personal growth in all spheres. Only in such conditions we can talk about the social and educational effect of training.

With the help of training technologies the following professional skills and abilities, which are basic for a social worker, are formed:

- ability to establish contact with a client;
- establishing relations and removing barriers in communicating with clients;
- active listening skills;
- orientation in the client's situation, keeping the dialogue;

[116] Виготський Л. С. (1996) Гра і її роль у психологічному розвитку дитини, с. 15.

- emotional stress revealing;
- ability to prove their view points, etc.

Training technologies play an important role in solving the problem of mastering professional knowledge and skills by future social workers. Accordingly, each training session includes information that is fully in accordance with the theme of the class and its practical exercises. It is constructive to plan all training sessions varied with the use of training methods and techniques of different kind like, watching movies, discussions, summarizing, games, etc. According to all rules the training session is to be completed with summing up. Every student has an opportunity to say what was the most memorable for them, to express their likes (dislikes), what was interesting, to express his wishes for the next training session.

Therefore, in the process of professional training of future social workers, we use training activities; try to diverse traditional educational classes with active and interactive methods. For example, during the study of the discipline «Social Work Technologies » the students have an opportunity to combine theoretical expose of the material with its practical application in the form of trainings. This approach was especially relevant during the study of social projection technologies. Actually, the process of developing and assembling the social project requires exactly the practical application of all its basic components. The final result of such activity was students' attempt to draw up a social project independently. Obviously, the attempts were to undergo serious improvements, but still it provided students with necessary experience.

The training technologies proved to be rather effective while studying the discipline "Social Prevention". In particular, while examining the theme "Unemployment and Non-employment Prevention" the students were asked to work out job search skills, to write a resume and and to pass a job interview. During the exercises it turned out that many students did not even think about job search, did not have necessary knowledge and skills for it. Moreover, the list of themes that would be interesting for the students for their further review was developed as follows:

- "Young Women Artificial Abortion Prevention";
- "Say 'No!' to Drugs";
- "Student Alcohol Abuse Prevention";
- "STI and HIV/AIDS Prevention";
- "Youth Suicide Causes and Prevention";
- "Tolerant Attitude to HIV-Infected", etc.

The training technologies for learning the discipline "Social Work Practice" were valuable. With the help of the training the students acquired some practical skills like, writing preventive programs, volunteer programs, drawing up a plan of social accompaniment of families and dismissed from the places of imprisonment, technologies of creation of foster families, etc.; they gained practical experience of using such techniques by a social worker, as "the map of power", genomics of a family, Eco-map, "Time line" etc. It should be noted that the specialists of social services were involved in the training sessions on this discipline, which also enabled to diversify and improve the process of obtaining professional skills and abilities.

While using the training technology the main task for us was to encourage the students spiritually and show them that high responsibility for their self-actualization in life is assigned them. In the course of the training programs realization the best conditions are created for future specialists to satisfy their needs in communication, self-expression and self-consciousness. The answers to the following questions are within: "Who am I?", "What do I have to be as a professional?", "How do I get it?", "What do I have to achieve in my life?"

We use the training "General Attention" as an example; it was held at the practical lesson of the course "Pedagogical Proficiency" (the theme: "Pedagogical Communication and its Peculiarities"). The purpose of training was to form adequate reactions in different situations. Each

of the students was offered to demonstrate in the given situation different types of client's answers like non- confident, confident and aggressive. The following scenarios were proposed:

- a client distracts you from talking to others, asking pointless, in your opinion, questions;
- people (clients) in your office interfere with you with their loud speaking;
- a client speaks to you, and you are sure to be late for another meeting, etc.

Only one situation was used for each student. The group discussed the situations of each of the participants.

We believe that the advantage of this technique is that learning is more effective in the cases when:

- own knowledge and possibilities, which constitute the basis of new information, are valued.
- you can share your own experience and analyze it in a comfortable atmosphere;
- there is an opportunity to study on the basis of practical actions;
- participation in the training is voluntary, so you can take responsibility for your learning (i.e. there are no grades, tests and "punitive" means for knowledge evaluation)

The essential advantage of the technique is that it gives a unique opportunity to learn difficult or emotionally meaningful issues in safe training conditions, not in real life with its threats and risks.

We consider the training "Counterarguments" as another example; its goal was to create conditions for self-discovery, ability to debate and to conduct counterargument (the training was conducted during studying the course "Pedagogy" as a part of the theme "The Essence of Pedagogical Technique", the first year students of the specialty "Social Work" took part in it). During the training, each member of the group was expected to tell other participants about their weaknesses they could not tolerate. It could be character traits, habits that hinder the future work of a social worker who would want to change. The other members of the group listened attentively and after the end of the speech they discussed what they had heard, trying to give counterarguments to oppose to certain weaknesses, or even showing that they in some cases could become our strengths.

Generally, the effectiveness of the training during the study of disciplines is confirmed by the results of tests, front polls and term control. The students who participated in the trainings showed a higher level of knowledge and skills. Additionally, based on the analysis of the feedback from the students, we can assert that the training technology helped them to understand and remember the material better and accordingly to work out the necessary skills

We should also emphasize the necessity of using training technologies in extracurricular activities. The students willingly participate in various trainings dedicated to cohesion of their group, self-development, self-discipline, time management, formation of value orientations, preparation for family life, resolution of interpersonal conflicts, to establish effective communication with teachers, etc.

The process of professional training of future social workers is supposed to be purposeful, systematic and to include innovative learning technologies. Consequently, with the help of new approaches the necessary theoretical material can be successfully submitted to the structure of the educational process, and also to work out the necessary skills and abilities of students. The gained experience gives grounds to assert that the effective personality oriented technologies of professional education for future specialists promote communication development, increase social intellect as well as tolerant attitude to different groups of clients and prepare them for further professional activity.

The experience of technology implementation resulted in the students' orientation to the development of mental abilities, their forecasting of the results of their activity, independence of their cognition, and also the development of the student's personality, individuality and originality

that corresponds to the areas of the preventive activity. As a result of the use of the personality oriented professional technologies by the future social workers, clients' knowledge, habits and treatment to negative phenomena and culture of health changed greatly in a positive way. It was observed that some of the clients identified themselves as positive leaders, and they encourages some people from risk groups to re-orientate their leading qualities from negative to positive, to increase the competence of youth in the health culture forming.

The perspectives of further research are further articles on the problems of professional training for future social workers.

References:

1. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософ. наук: спец. 09.00.03 / Подмазін С. І.; Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2006. – 34 с.
2. Сериков В. В. Личностно-ориентированное образование / В. В. Сериков. – Педагогика. – 1994. – № 5. – С. 16-21.
3. Селевко Г. К. Сучасні освітні технології / Г. К. Селевко. – М.: Освіта, 1998. – 256 с.
4. Виготський Л. С. Гра і її роль у психологічному розвитку дитини / Л. С. Виготський // Питання психології. – 1996. – № 6. – С. 24-27.
5. Хруцький Е. А. Організація проведення ділових ігор: Навч. посібник для викладачів середовищ. спец. навч. закладів / Е. А. Хруцький. – М.: Вищ. шк., 1991. – 320 с.
6. Абрамова Г. С. Ділові ігри: теорія і організація / Г. С. Абрамова, В. А. Степанович. – Єкатеринбург: Ділова книга, 1999. – 192 с.
7. Алапьєва В. Г. Методичні рекомендації з організації навчально-технічних ділових ігор / В. Г. Алапьєва. – Єкатеринбург: Ділова книга, 1999. – 232 с.
8. Журавська Л. М. Соціально-психологічний тренінг: розвиток якостей особистостей працівників сфери туризму / Л. М. Журавська. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2006. – 312с.

1.10. Ecological aesthetics: educational potential in the conditions of higher pedagogical education

Introduction. The beginning of the twenty-first century is fairly defined as the era of acute environmental crises, which marks an alarming tendency to lose harmony between a man and nature. Numerous wars, man-made disasters have put humankind on the brink of survival. A man, being under the threat of self-destruction, reflexively began to build a system of prohibitions (taboos) in relations with those objects of nature that were under threat of total destruction. However, the regulation of relations with nature through coercion, control, prohibitions and fines was ineffective.

It becomes increasingly clear that nature and humanity may be saved only with a help of a powerful development of culture and ways of cultural familiarization with the surrounding world. The interconnection between the two elements is evident: nature saturates a culture, making it weighty. The culture uses the possibilities of nature in accordance with its functions. Nature and culture are constantly interacting, as if they help to identify each of its essence. Nature has always been a model for culture, because it personified the norm of a healthy being.

In fact, culture is a human attitude to nature. Culture is the manifestation of humanity in the universal meaning of such an attitude to the world. Contradistinction between nature and culture, in our opinion, is determined by the false concept of culture, which identifies the low effectiveness of interaction with nature. It is about reassessment of material achievements and neglect of spiritual levers of culture. Material achievements of society form a culture only when they help to improve a man and his relationships with nature. According to Albert Schweitzer, a culture that cares only of material aspects without proper spiritual progress is similar to a ship that has lost control of the steering and is fated to get crashed [117] .

The most important purpose of culture in this sense is that culture can have a powerful effect on the attitude of man towards nature. Spiritual values, cultivated by culture, form the general values of the attitude towards nature. In this context, culture is the world of human values and subjective meanings. Culture itself helps mankind to regulate the enormous and powerful potential of mind in the proper way, in order not to make it destructive and dangerous.

In the context of the humanitarization of environmental knowledge, here objectively appears a tendency to create conceptual foundations of modern environmentalism for the conscious acceptance by the general population. One after another vivid ecological paradigms were born, which nowadays do not lose their weight and may become a solid basis of environmental outlook. Among them, intellectual and humanitarian and spiritual concepts take on a prominent place. This is, first of all, the doctrine of the noosphere (V. Vernadskyi), the ethics of reverence for life (A. Schweitzer), cosmic ethics (K.Tsiolkovskyi), the ethics of the Earth (O. Leopold), Living ethics (M. Roerich), the ethics of love for life (D. Filatov), moral concept of nature (D. Datta), deep ecology (A. Naess), the principle of biophyllism (E. Wilson), the concept of co-evolution (M. Moiseev), the principle of responsibility (H.Jonas), ecophilosophy (B. Norton), the concept of nature in the Japanese culture (M. Watanabe) and others.

In accordance with the conceptual searches, new directions of environmental knowledge are also emerging: environmental ethics (V. Boreyko, M. Zibner, T. Kiefer, D. Kozlovskyi, E. Laszlo, J. Minkiavichius, D. Pirs, J. Tinbergen and etc.); ecological psychology (S. Deriabo and V. Yasvin, A. Liovochkina, A. Nazarov, V. Panov, A. Rudomino-Dusiatska, V. Skrebets, Yu. Shvalb, I. Shmeliova and others); ecological aesthetics (H. Husieva, D. Diki, T. Jessop, J. McDermott, L. Liashko, N. Mankovska, Y. Sepänmaa, M. Wallis, N. Filianina, M. Yakovenko, H. Young, etc.)

[117] Schweitzer, A. (1973): Culture and Ethics. Moscow: Progress; 1973.

Modern education should take into account the latest ideas and concepts in the field of ecology. The social dimension of environmental knowledge is gaining strength and significance today. The aim of the article is reasoning and presentation of educational potential of ecological aesthetics and variants of its studying and implementation in the conditions of higher pedagogical education in Ukraine.

Materials and methods. Ecological aesthetics is a humanitarian way of solving the tragic antithesis "nature – culture", namely, it has a pronounced socially meaningful result [118]. Ecological aesthetics, in our understanding, has a significant applied value, because it is designed for direct "output" in pedagogy. It seems to open to educators the ways of universalizing the aesthetic assessment of the environment and the realization of its eco-educational potential.

Until recently, it was believed that the main purpose of ecological aesthetics is the organization of the environment. However, in time, we may observe a deeper understanding of its essence and functional field. This discipline is based on the environmental philosophy and psychology, because it examines the relationship between different variable items of the natural environment and the psyche and human behaviour. It explores human perception, experience, behaviour in their natural, representative contexts. Ecological aesthetics operates with the latest concepts, which have been introduced neither into the scientific field of life, nor into the everyday life. Such a new concept is "environmental behaviour," which, according to the canons of ecological aesthetics, should be appropriate, acceptable and timely set in a particular natural situation, which may have its own plot, the situation of the mise en scene, acts of behavioural ecosystems. Y. Sepänmaa – a modern Finnish eco-philosopher – believes that ecological aesthetics literally teaches to see the value of natural processes which are independent of a man. He emphasizes the importance of interpreting nature as an indirect demonstration of its values. Something interpreted, in his opinion, makes nature understandable. Interpretation does not happen in a vacuum: it has two bases which are knowledge and associations [119].

Contemporary problems posed by the aesthetics of the environment include ecological beauty and harmony, ecological ecumenism, antikallism, ecological and aesthetic know-how [120]. Their discussion is carried out at the intersection of the humanities and natural sciences, denoting common problems, which in the future are capable of giving rise to scientific knowledge.

It refers, in particular, to the theory and practice of environmental and aesthetic education. Overcoming some elements of utopianism, this new area of aesthetic education is experiencing a period of rapid formation, covering general education and higher education. The undisputed positive environmental aesthetics as a whole is its dialogicity. The traditional dialogue between eastern and western aesthetics, aesthetics and ethics, art and science is complemented by search for contacts between aesthetics and technology, economics, sociology and law. Such a scientific search can lead in the future to the emergence of ecological aesthetics as part of the ecology of culture.

Ecological aesthetics is closely connected with the artistic life of a society, which can be considered a kind of barometer, which indicates the level of development of aesthetic thought and its influence on the spiritual and objective and practical orientation of culture. Art is a phenomenon of culture, which the human experience of worldview self-determination is fixed and

[118] Yakovenko, M. (2008): Ecological aesthetics as an actual trend of modern culture. – [Electronic resource] – Available online: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/phd/2008_9/jakovenko.pdf.

[119] Sepänmaa, Y. (1993): The Beauty of Environment: A General Model for Environmental Aesthetics. (2nd ed.). Denton, Texas: Environmental Ethics Books; 1993.

[120] Mankovska, N. (1992): Ecological aesthetics abroad. Philosophical sciences. Vol. 2: 16-31.

concentrated in, as well as the experience of the direct objective realization of this self-determination in the cultural forms of the development of nature [121].

As a rule, in artistic images those aesthetic ideas are reproduced that carry a high intellectual and humanistic charge and which are in harmony with common human interests. In a specific artistic form, art expresses what defines the spiritual and subject-practical orientation of culture. Art accumulates what is experienced or should be experienced by all representatives of a particular society, and mostly by all the inhabitants of the Earth.

Many public institutes should admit that nowadays art becomes a peculiar aesthetic and ecological know-how. This is a specific (artistic) form of exchange of value approaches to nature, ways of interaction with the world, forms of its aesthetic transformation. Within the bounds of art, international development of achievements in human artistic acquaintance with nature is provided. This is facilitated by:

- the sign nature of art;
- peculiarities of artistic language (associativity, metaphor, polysemy);
- commonly used techniques of artistic representation of nature (expression, symbolization, hyperbolization, individualization, etc.);
- polyfunctionality of art, which is realized as a way of acquaintance with nature, as its imaginative philosophy, as a kind of "catalogue" of aesthetic expressiveness of its phenomena and objects, as a powerful regulator of value orientations in relation to its preservation.

Ecological aesthetics in this way is closely connected with the artistic practice of society and relies on associative-figurative thinking.

A modern educator needs ecological aesthetics as an updated view upon the philosophy of nature, which, firstly, will help to build a personal attitude to it on the basis of subjection of perceptions and evaluations; secondly, it will ensure personal positioning in nature; thirdly, it will enable the educator to become aware of the genesis of his own ecological consciousness and behaviour at the level of powerful reflection. Nowadays it is a high time to introduce methods of diagnosis into the system of higher pedagogical education, correction and training of environmental consciousness – both individual and group. It is very important to teach future teachers to organize their own and then children's environmental behaviour through their inclusion in various situations with different subject-matter content [122].

In the context of purpose of the study, we tried to reproduce the experiment, proposed by the Ukrainian psychologist V. Romenets, to study the peculiarities of forming students' abilities for scientific and creative thinking[123]. Students of the graduation course at Pedagogical University (104 persons, specialty – elementary school teacher) were offered to interpret the arguments of the junior pupil: "The fish is cold and stupid. She lives to be caught and eaten by us".

The necessity for such work realized by students with children's considerations is determined by the fact that the early childhood pragmatism, which is being tracked, first of all, in children's assessments, has become widespread today. Teachers often remain indifferent to such manifestations of their pupils' attitude to nature, explaining this fact by excessive impulsiveness in children's reaction to the environment.

Graduate students differently interpreted children's thoughts. The majority of respondents (61%) noted "excessive cruelty" of such an assessment, which in their opinion, was caused by a lack of children's awareness of the interesting features of fish biology.

---

[121] Huseva, A. (2012): Ecological aesthetics as a transformed form of aesthetics of nature. Terra Humana. Vol. 3: 209-213.

[122] Tarasenko, H. (1997): Ecological aesthetics in the system of teacher training: methodological aspect. Vinnytsia; 1997.

[123] Romenets, V. A. (2004): Psychology of creativity. Kyiv: Lybid; 2004.

Only 24% of the students were able to identify the so-called "sympathetic imagination" at the level of artistic and scientific intuition, which eventually helped them to "cover" the proposed situation with a pedagogical view. In the interpretations of these students, an integrative approach to the perception and interpretation of both the fact of fish life and the assessment by a child of primary school age was felt. In particular, the respondents did not rely on a rationalized explanation, but gave an emotionally-shaped commentary, simulating even the future dialogue between the teacher and the child.

As a result of the study of environmental aesthetics, students interpreted the given fact in terms of the unity of philosophy, ecology and art. In the projected responses, an attempt was made to provide the child with an explanation about the uniqueness of the ecosystem with a help of its aesthetic characteristics – available and hidden.

For instance, as a subject of controversy some dilemmas were offered to students: is a fish stupid or smart? Pretty or nasty? In a polemic, a peculiar aesthetics of the behavioural programs of sea inhabitants was affirmed. Here is an example of a creative interpretation by students of this dilemma:

"Why do people have a predominantly consumer attitude towards fish? It is enough tasty. One adores, of course, decorative fish which are colourful, graceful, with lush tails and fins.

What can an ordinary river crucial expect for? For a frying pan? No, my consciousness refuses to accept such pragmatism. I will try to convey to my pupils a different assessment of a fish kingdom. I will show the hidden beauty of these creatures to them, which is not visible to the eyes. Let's take into consideration, at least, the harmony of certain biological processes. Cannot move, for instance, the strange "patriotism" of a salmon? This fish at all costs aspires to return to those waters where it was born, and only there gives birth to offspring. The way to spawning is heavy and dangerous, but salmon stubbornly floats into "native penates" to prolong its genus and immediately die. Sceptics shrug their shoulders: "Instinct." Of course. But how much beauty is shown in those behavioural "programs" that nature offers to their creatures! "(Oksana P., 22 years old).

In addition to the amazing "patriotism" of sturgeon and salmon fish, students have interpreted the equally amazing dolphin altruism that saves people in the sea; sacrificial riot of whales against water pollution and others. In the projected monologues and dialogues there was an appreciable experience of artistic comprehension by students of the aesthetics of the water element due to the perception of its artistic images: these are the iconic images of fish in the literary works by Victor Astafiev and Ernest Hemingway; this is an enthusiastic hymn for wise dolphins in the works by Rene Clark, the obligatory mention of love for the Black Sea by Kostiantyn Paustovskyi, this is a careful listening to the energy of the ocean in the music by a composer and navigator Mykola Rymskyi-Korsakov, this is an admiring of the wonderful world of the aquarium in the music by Camille Saint-Saens and on paintings by Henri Matisse; this is an acquaintance with Paul Winter's environmental jazz, where the sounds of music are intertwined with shouts of whales and dolphins; this is a moving film by Simon Wincer "Free Willy" and many other convincing artistic testimonies of human love not only for the "gastronomic" qualities of the inhabitants of the water world.

Results and discussion. The conducted pilot study of creative and interpretive thinking of university students has shown an insufficient level of readiness of the overwhelming majority of the responded future educators for understanding the aesthetics of nature. Only a third of the students who participated in the survey showed a competency in drawing up interpretive ecological and aesthetic characteristics for certain objects of nature or ecosystems. Such a low level of readiness will not allow future professionals in the field of education to convey knowledge about environmental aesthetics to pupils.

One of the reasons for such a state of affairs is the chaotic accumulation of natural knowledge that does not form in the minds of students a coherent, emotionally painted picture of the world. It is a high time for the development and introduction disciplines of the integrative nature in the higher pedagogical education.

In particular, on the basis of the Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi, a multi-year approbation of the authorial interdisciplinary course "Eco-pedagogical aesthetics" is conducted, which was created on the basis of problematic integration of knowledge (philosophy, psychology, art, ecology). The purpose of the course is to develop a holistic approach for future teachers of any specialty, which means to realize the problem of preserving nature by understanding the uniqueness of ecosystems through their aesthetic characteristics. Among the tasks of the special course we can indicate the formation of peculiar meta-skills of the valuable acquaintance with nature. This course has certain advantages over the differentiated study of nature: it is a deepening of cultural and axiological orientation, strengthening of sociocultural accents, using the potential of artistic reflexivity, providing a general philosophical basis of the ecological worldview. In the process of mastering the interdisciplinary course, students learn to understand the aesthetic dimension of "mathematics of nature" (form, size, symmetry and asymmetry), physics of motion in nature, "music" of the nature sounds (intonation, rhythm), colouring of "painting" of nature, etc.

The results of approbation of the interdisciplinary course "Eco-pedagogical aesthetics" prove that artistic activity is a reliable way of personal interpretation of nature. Therefore, one of the innovative ways of teaching environmental and pedagogical aesthetics is the use of integrated mechanisms of the poly-artistic approach, which involves the universalization of artistic analysis from the point of view of the ideological and psychological influence of artistic images on the person in order to form a holistic picture of the socio-cultural space in one's consciousness. Implementation of the poly-artistic approach in the context of teaching the interdisciplinary course means that the process of professional growth of the future teacher leads to penetration of feeling and awareness of not only literary, musical or spatial-plastic images of nature, but the standard aesthetic values of the human attitude towards nature, which are strongly perpetuated in the artistic experience of humanity. It helps to interpret the artistic images of nature in the humanitarian way with a direct orientation for decoding of their ideological content.

Conclusions. Environmental aesthetics, having enormous educational potential, should occupy an adequate place in the system of teacher training and become a powerful tool for correction of the environmental outlook and professional positions of future teachers.

Attitude towards nature is a reflexive, integral total, which manifests itself in perception as an image of the world. The image itself is a kind of sublimation of the integrity of cognition and sensation. Without proper inclusion of figurative thinking, in our view, it is impossible to humanitarize education in general. This figurative, metaphorical thinking possesses an increased heuristic and provides intuitive comprehension of natural and social connections [124].

An upcoming teacher needs ecological aesthetics as an updated view upon the philosophy of nature, which, firstly, will help to build a personal attitude to it on the basis of subjection of perceptions and evaluations; secondly, it will ensure personal positioning in nature; thirdly, it will enable the educator to become aware of the genesis of his own ecological consciousness and behaviour at the level of powerful reflection. Nowadays it is a high time to introduce methods of diagnosis into the system of higher pedagogical education, correction and training of environmental consciousness – both individual and group. It is very important to teach future

[124] Filianina, N. (2015): Artistic comprehension of nature and ecological. Scientific journal. Series "Philosophy". Vol. 44: 94-107.

teachers to organize their own and then children's environmental behaviour through their inclusion in various situations with different subject-matter content.

Consequently, educational potential of ecological aesthetics should have the opportunity for implementation in the system of higher pedagogical education. The ecological and aesthetic approach to the integration of educational disciplines at pedagogical university is extremely fruitful. Environmental education of future teachers should have a personal dimension. Only integrative personal values may become an essential indicator of teacher's professional readiness for educational work with children and accomplish the function of higher criterion for orientation of the future teacher in the educational space.

References:

1. Huseva, A. (2012): Ecological aesthetics as a transformed form of aesthetics of nature. Terra Humana. Vol. 3: 209-213.
2. Mankovska, N. (1992): Ecological aesthetics abroad. Philosophical sciences. Vol. 2: 16-31.
3. Romenets, V. A. (2004): Psychology of creativity. Kyiv: Lybid; 2004.
4. Tarasenko, H. (1997): Ecological aesthetics in the system of teacher training: methodological aspect. Vinnytsia; 1997.
5. Sepänmaa, Y. (1993): The Beauty of Environment: A General Model for Environmental Aesthetics. (2nd ed.). Denton, Texas: Environmental Ethics Books; 1993.
6. Filianina, N. (2015): Artistic comprehension of nature and ecological. Scientific journ. Series "Philosophy". Vol. 44: 94-107.
7. Schweitzer, A. (1973): Culture and Ethics. Moscow: Progress; 1973.
8. Yakovenko, M. (2008): Ecological aesthetics as an actual trend of modern culture. – [Electronic resource] – Available online: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/phd/2008_9/jakovenko.pdf.

1.11. Formation of university students of the concept of professional future on the basis of trendspotting

1.11. Формування в студентів університету уявлень про професійне майбутнє на основі трендспоттингу

Сучасна професійна діяльність відрізняється високою складністю, оскільки ринок праці потребує висококваліфікованих фахівців, які добре розуміються на новітніх технологіях. Уже сьогодні професії стають все більш комплексними, змінюється сама суть професій. На перший план виходять навички та вміння, які не тільки дозволяють людині реалізувати себе як фахівця в окремо взятій галузі, але й за необхідності кардинально змінити сферу своєї професійної діяльності. А тому проблема професійного самовизначення й становлення особистості набуває особливої актуальності в сьогочасних умовах глобалізації, тотальної інформатизації, швидкого темпу „старіння" інформації, що породжують зміни способів організації діяльності й, зумовлюючи невизначеність та мінливість усіх сфер життя, висувають до фахівців нові вимоги. Це не лише глибокі професійні знання, уміння та навички, а й спеціальні здібності й уміння та особистісні властивості, що забезпечують гнучкість та динамізм професійної поведінки, креативність у професійній діяльності, самостійність у пошуку та засвоєнні нової інформації та нового професійного досвіду. Особливо варто наголосити на необхідності набуття здатності до прийняття адекватних рішень в "нестандартних" ситуаціях у виробничій та соціальній сферах, в умовах дефіциту часу або інших ресурсів та наявності навичок оптимальної взаємодії із іншими учасниками виробничого процесу в спільній професійній діяльності в колективі.

Проблема відставання системи освіти від кадрових потреб реального сектору економіки актуальна майже для всіх країн. Швидкість змін у галузях настільки є великою, що поки стандарт підготовки нового фахівця увійде в практику, галузь вже може згорнутися.

Освіта традиційно вважається дуже консервативною сферою, але розвиток технологій змінює уявлення про способи отримання знань і змушує серйозно переосмислити звичні підходи до навчального процесу. Актуальні тенденції в системі вищої освіти зумовлюють необхідність удосконалення концептуальних та технологічних підходів до підготовки майбутніх фахівців. На порядку денному завдання щодо переорієнтації освітнього процесу з накопичення певного комплексу знань, умінь та навичок на розвиток особистості майбутніх фахівців з урахуванням провідних тенденцій ринку праці та появи нових технологій.

Питання професійного становлення особистості було і є актуальним, його різноаспектно вивчали зарубіжні й вітчизняні дослідники професійної праці: Ф. Парсонсон, Г. Мюнстенберг, З. Фрейд, У. Мозер, Е. Рое, Є. Бордін, А. Маслоу, Х. Томе, Г. Ріс, П. Цилер, Д. Тідеман, Е. Гінзберг, Д. Сьюпер, У. Джейд, Е. Зеєр, Д. Завалішина, О. Іванова, Є. Климов, А. Карпов, М. Пряжніков, А. Маркова, Л. Мітіна, Н. Кузьміна, Б. Ломов, Г. Костюк, Т. Кудрявцев, В. Толочек, В. Шадриков, І. Бондаревська, О. Бондарчук, Т. Канівець, А. Поплавська, М. Сурякова, Н. Шевченко, О. Щотка тощо.

З досліджень вчених випливає, що особистісне становлення професіонала можливе лише в тому випадку, якщо для професійної діяльності є позитивна мотивація, а сама робота викликає почуття задоволеності. Тому ядром професійного самовизначення й подальшого становлення є усвідомлений вибір професії з урахуванням своїх особливостей і можливостей, вимог професійної діяльності й соціально-економічних умов.

Професійне самовизначення – це складний динамічний процес орієнтації особистості у професійно-трудовому середовищі, розвитку та самореалізації духовних і фізичних можливостей, формування адекватних професійний намірів і планів, реалістичного образу себе як професіонала.

Сутністю професійного самовизначення традиційно є визначення людиною себе щодо вироблених у суспільстві (і прийнятих даною людиною) критеріїв професіоналізму. Сучасне ж розуміння професійного самовизначення охоплює проблеми взаємозв'язку професійного самовизначення із загальним життєвим самовизначенням особистості в умовах мінливості й невизначеності навколишнього соціального середовища; професійного становлення та можливої переорієнтації в професії, готовності до опанування не однією професією; необхідністю активної життєвої позиції людини.

Важливим показником професійної перспективи,її реалістичності виступає зв'язок життєвих і професійних очікувань, ціннісних орієнтацій і життєвої мети з професійними планами, здатність пов'язати їх за актуальною життєвою ситуацією. Отже, професійне самовизначення особистості пов'язане не стільки з життєвим досвідом, скільки з її уявленням про майбутнє, яке особистість має враховувати для успішного професійного становлення й на основі прогнозування майбутніх змін визначати перспективи для своєї професійної самореалізації.

Під професійним становленням фахівця розуміють процес прогресивної зміни його особистості внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самоудосконалення і самоздійснення. Становлення обов'язково передбачає потребу у розвитку і саморозвитку, можливість і реальність її задоволення, а також потребу у професійному самозбереженні.[125] Професійне становлення – це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих та професійно важливих якостей і їх інтеграція, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності у відповідності до індивідуально-психологічних особливостей людини.[126]

Успішність становлення особистості професіонала пов'язана із формуванням системи адекватних уявлень про професійне майбутнє, які зумовлюють визначення життєвих планів особистості, спрямовують її активність. Уявлення про професійне майбутнє суттєво впливають на процес підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, виконують мотиваційну та регулятивну функції професійного самовизначення.

Зазначимо, що уявлення про професійне майбутнє виникають на початкових етапах професійного самовизначення та визначають особливості руху людини у професії та можливості її конкурентоздатності на сучасному ринку праці. Стихійне формування уявлень про професійне майбутнє призводить до формування звужених моделей майбутньої професії, складає підґрунтя соціально-психологічних бар'єрів професійного зростання та професійної успішності.

Необхідно зауважити, що сучасні соціокультурні умови розвитку суспільства актуалізують чинники, що призводять до певної деформації образу професійного майбутнього. По-перше, суттєво змінився психологічний час людини, зростає його ритм і швидкість. Відповідно, переживання динаміки цього часу породжує психологічну напругу; невизначеність професійного майбутнього утруднює його планування та визначення перспектив кар'єри. По-друге, відсутність образу майбутнього утруднює прогнозування (планування) власного професійного майбутнього; некомпетентність у виборі майбутньої професії призводить до помилок професійного самовизначення внаслідок невмінь ухвалювати рішення в ситуаціях, що характеризуються суперечливими потребами майбутнього.

---

[125] ЗеерЭ. Ф. Психология профессий: Учебн. пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. – 336 с., с. 29.

[126] Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебн. пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. – 336 с., с. 30.

Одним з напрямків формування образу професійного майбутнього в студентів університету доцільно розглядати *трендспоттинг* як напрямок моніторингу, виявлення та вивчення трендів. Тренд – це новий напрям розвитку будь-якого процесу; це стратегія подальшого розвитку. У більш широкому сенсі тренд – це закономірність, що характеризує загальну довгострокову тенденцію в змінах показників часового ряду, без випадкових впливів та індивідуальних особливостей окремих періодів. Також використовуються поняття *трендвотчинг* (від англ. «trend» – тенденція, «watching» – спостереження)– діяльність, спрямована на спостереження за новими тенденціями та *трендхантинг* (кулхантинг) (від англ. «trend» – загальний напрямок, тенденція; «cool» – чудовий, крутий; «hunting» – полювання) – збір інформації в середовищі потенційних споживачів.

Наукові засади дослідження трендів у розвитку різних сфер життєдіяльності суспільства пов'язано із іменами соціологів Г. Тарда, Е. Роджерса, Ф. Басса. У бестселері світового рівня „Не очевидно. Как выявлять тренды раньше других" (2016) Р. Бхаргава людину, яка вміє відслідковувати тренди, називає „куратором тенденцій", відзначає її якості.[127]

Доцільність звернення у процесі формування в студентів університету уявлень про професійне майбутнє саме до трендспоттингу пов'язана із його орієнтацію не тільки на передбачення тенденцій розвитку різних сфер життєдіяльності суспільства, але й, що найважливіше, на прогнозування змін у поведінці людини, трансформації пріоритетів та потреб. Прогнозування професійного майбутнього – це випереджаюче віддзеркалення професійного становлення особистості на основі передпрогнозної орієнтації, встановлення динаміки розвитку і припущення про розгортання подій у майбутньому при зміні соціально-економічних умов, професійному розвитку особистості і неперервної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за проблемою показав, що професійні уявлення як компонент професійного становлення майбутніх фахівців були предметом дослідження М. Бикова, С. Джанерьян, О. Донцова, Е. Зеєр, Р. Мільруд, Є. Рогова, Е. Симанюк тощо. Так, Є. Рогов особливо наголошує, що професійні уявлення допомагають орієнтуватися в реальності, оскільки мають розглядатися як особливий спосіб інтерпретації та передачі інформації.[128] Важливо зазначити, що адекватні уявлення про професію є необхідною умовою усвідомленого вибору життєвого шляху в цілому та майбутньої професійної діяльності зокрема з урахуванням індивідуальних інтересів, здібностей та переваг.

Аналіз літератури за проблемою показав, що уявлення про професійне майбутнє науковці безпосередньо пов'язують із *професійною ідентичністю* майбутніх фахівців як результатом процесів професійного самовизначення, персоналізації та самоорганізації, що виявляються в усвідомленні кожним студентом себе як представника певної професії, певної професійної спільноти (І. Григорович, Ю. Красникова, Л. Шнейдер, Т.Шахрай тощо).

Досліджуючи питання професійного майбутнього, зарубіжні фахівці соціогуманітарного знання, зокрема Джейн Л. Свансон (Jane L. Swanson) і Мері Б.Войтка (Mary B. Woitke)[129], наголошують на опосередкованості уявлення про професійне майбутнє і його залежності від індивідуального досвіду конкретного суб'єкта та соціокультурних умов існування. Надя А. Фуад (Nadya A. Fouad) і Джон Біннер (John Bynner)[130] указують на важливість своєчасного

[127] Бхаргава Р. Не очевидно. Как выявлять тренды раньше других / Рохит Бхаргава; пер. с англ. О. Медведь. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. – 288 с., с. 35.

[128] Рогов Е. И. Современная парадигма исследования профессиональных представлений / Е. И. Рогов, И. Г. Антипова, С. В. Жолудева и др. ;под редакцией Е. И. Рогова. – Ростов-на-Дону: Изд-во Фонд науки и образования, 2014. – 252 с., с. 10.

[129] Swanson, J. L., & Woitke, M. B. (1997). Theory into practice in career assessment for women: Assessment and interventions regarding perceived career barriers. Journal of career assessment, 5 (4), pp. 443-462.

[130] Fouad, N. A., & Bynner, J. (2008). Work transitions. The American Psychologist, 63 (4), pp. 241-251. Retrieved from http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.63.4.241.

формування правильних уявлень про власне професійне майбутнє як спосіб задовольнити не тільки основні (базові) потреби особистості, а й досягти самореалізації. Андреа Маршал (Andrea D. Marshall)[131] наголошує на провідній ролі правильно сформованого образу професійного майбутнього особистості для успішного її професійного і, головне, життєвого становлення.

Зазначимо, що студентський вік розглядається як один із найважливіших етапів становлення і самовизначення особистості, у тому числі й професійного. В українській педагогічній теорії та практиці проведено значну кількість досліджень з питання професійної орієнтації студентів й особливостей формування уявлень про професійне майбутнє (зокрема, Л. Гуцан, М. Найдьонов, О. Пінська, С.Єрохін).

Проте такий аспект питання, як формування в студентів університету уявлень про професійне майбутнє на основі трендспоттингу ще й досі не було розглянуто.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні особливостей та основних напрямів формування в студентів університету уявлень про професійне майбутнє на основі трендспоттингу (на прикладі впровадження елективного курсу «Трендспоттинг та конкурентоздатність майбутнього фахівця»).

Формування уявлень про професійне майбутнє в студентів університету – це складний динамічний процес складання адекватних професійних планів, створення реалістичного образу себе як професіонала, що передбачає, наявність чіткої системи професійних здібностей, мотивації, активізацію творчого самопізнання й саморозвитку особистості студента.

З упевненістю можна стверджувати, що професійне майбутнє залежить від уявлення про образ професії, а також про майбутнє в цілому (загальні тенденції розвитку суспільства, професійної спільноти тощо), від ступеня розвитку прогностичних умінь та навичок майбутніх фахівців.

Безсумнівно, на процес формування уявлень особистості щодо її професійного майбутнього впливають соціальні й професійні тренди. У сучасних наукових колах під трендом розуміють новий напрям розвитку будь-якого процесу або стратегію подальшого розвитку. У більш широкому сенсі тренд – це закономірність, що характеризує загальну довгострокову тенденцію в змінах показників часового ряду, без випадкових впливів та індивідуальних особливостей окремих періодів.

Інноваційним шляхом формування образу професійного майбутнього в студентів університету доцільно розглядати *трендспоттинг* як багатопрофільне дослідження потреб суспільства в різних галузях і як ефективний механізм виявлення цих потреб та моніторингу нових трендів на ринку послуг і товарів. Трендспоттинг виступає засобом дослідження особливостей розвитку існуючих трендів і прогнозує їх подальший розвиток або зміни. Він допомагає фахівцю отримати інформацію «про майбутні потреби» споживачів у його сфері, а отже,«підказує», як стати актуальним, затребуваним й успішним. За таких умов ми вважаємо, що професійну підготовку майбутніх фахівців в університетах доцільно здійснювати з урахуванням провідних ідей трендспоттингу.

З метою формування в студентів університету уявлень про професійне майбутнє на основі трендспотингу нами було розроблено елективний курс «Трендспоттинг та конкурентоздатність майбутнього фахівця», розрахований на 3 національні кредити (90 годин). Він передбачає вивчення студентами теоретичного матеріалу (28 годин – лекції),

[131] Marshall, A., Guenette, F., Ward, T., Morley, T., Lawrence, B., & Fisher, K. (2011). Adolescents' science career aspirations explored through identity and Possible Selves. In L. Yore, E. van der Keller, D. Blades, T. Pelton & D. Zandvliet (Eds.) Pacific CRYSTAL Centre for science, mathematics, and technological literacy. (pp. 47-65) Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.

проведення семінарських і практичних занять (8 годин), виконання індивідуальних завдань (6 годин) і самостійну роботу студентів (54 годин). Елективний курс складається з двох модулів: «Трендспотинг та конкурентоздатність майбутнього фахівця» та «Основні тренди успішності професійного майбутнього сучасного фахівця». *Мета курсу* – надання майбутнім фахівцям теоретичних знань та практичних навичок у плануванні успішного професійного майбутнього в контексті трендспоттингу, *завдання* – розкрити сутність трендспоттингу як передумови успішності професійного майбутнього фахівця, забезпечення його конкурентоздатності; формувати практичні навички професійного саморозвитку та самопрезентації з урахуванням сучасних вимог ринку праці та основних трендів досягнення конкурентоздатності майбутніх фахівців.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен *знати*: сутнісні характеристики трендспоттингу в контексті прогнозування успішного професійного майбутнього; сучасні тенденції розвитку світу професій; основні вимоги до складання професіограми та професіографічного опису форм трудової діяльності; зміст і технологічні характеристики конкурентоздатності сучасних фахівців; методи й засоби досягнення успішності в професійній діяльності; *вміти*: здійснювати пошук основних трендів у конкретній професійній галузі; визначати професіологічні характеристики власної професії; здійснювати діагностику основних показників конкурентоздатності особистості; володіти методами та засобами побудови власного кар'єрного профілю; володіти методами попередження професійних деформацій; здійснювати пошук інформаційних ресурсів щодо різних форм фрілансу; володіти навичками культури мережевого спілкування фахівців; володіти методами й засобами самоменеджементу та самопрезентації.[132]

Експериментальне впровадження курсу було організовано протягом 2015-2017 рр. для студентів 1-2 курсів денної й заочної форм навчання освітнього ступеня «бакалавр» навчально-наукового інституту торгівлі, обслуговуючих технологій і туризму, навчально-наукового інституту педагогіки і психології та факультету української філології та соціальних комунікацій ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ). Обсяг вибірки становив 123 особи. Контрольна група нараховувала 60 осіб, експериментальна – 63 особи. Експериментальні та контрольні групи студентів було підібрано таким чином, щоб контрольовані параметри несуттєво відрізнялися.

Зазначимо, що елективний курс «Трендспоттинг та конкурентоздатність майбутнього фахівця» має практико зорієнтований характер. Упроваджуючи його у навчально-виховний процес ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», ми користувалися методиками взаємозв'язку викладача й студента, що широко практикуються в системі сучасної української вищої освіти, а саме: 1) створення на заняттях умов забезпечення ціннісно-особистісного самовизначення педагогів і студентів у педагогічній взаємодії, що досягається через вибір оптимальних форм навчально-професійної діяльності та спілкування викладача зі студентами та використання особистісно-орієнтованих технологій навчання студентів; 2) сприяння розвитку здібностей і мотивації студентів у процесі навчання, формування їх професійного мислення та створення умов для набуття досвіду творчого використання теоретичних знань у розв'язанні завдань навчально-професійної практичної діяльності; 3) використання системи зворотнього зв'язку «викладач – студент» як на лекційних, так і на практичних і семінарських заняттях, що дозволяє викладачеві контролювати всі етапи процесу навчання й робить його ефективнішим; 4) виховання в студентів потреби в самоосвіті та професійному самовдосконаленні, підготовка їх до подальшої самостійної безперервної освіти.

[132] Алексєєва О. Р. Трендспоттинг та професійне майбутнє сучасного фахівця: навчально-методичний посібник / О. Р. Алексєєва. – Старобільськ, 2017. – 120 с.

Зазначимо, що оптимізація організації діяльності студентів на занятті, на нашу думку, також забезпечувалося через: 1) удосконалення нами методики виявлення рівня знань студентів (використання системи поточного й підсумкового контролю через програму Moodle); 2) втілення проблемно-пошукового методу навчання, а такожвикористання нетрадиційних методів навчання, зокрема моделювання, мікровикладання, рольових ігор, кейс-технологій, групових дискусій та «круглих столів»; 3) удосконалення методики проведення занять за новітніми технологіями, зокрема застосування ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій); 4) методика використання внутрішньо- та міждисциплінарних зв'язків тощо.

У межах модулю «Трендспоттинг та конкурентоздатність майбутнього фахівця» увагу студентів було спрямовано на питання змісту поняття трендспоттингу як основи прогнозування професійного майбутнього сучасного фахівця, розуміння основних показників конкурентоздатності, аналізі професій, які будуть актуальними в майбутньому; розглядалися способи моделювання професійного майбутнього, зокрема форсайту, і тренди трудової зайнятості, у тому числі фріланс,тощо.

Особливу зацікавленість студентів викликала робота із ресурсами Інтернет: карта „Майбутнє глобальної освіти 2015-2035" (http://map.edu2035.org/futuremap?force), дорожня карта „Освіта – 2030" (http://asi.ru/upload_docs/Forsight/ edu2030print_3364x1189.jpg) тощо. Для визначення особливостей професійного майбутнього корисним було ознайомлення із результатами професіологічних досліджень, прогнозами щодо затребуваності на ринку праці тих чи інших професій, номенклатурою професій майбутнього, наприклад, за Атласом нових професій (http://atlas100.ru) та Атласом нових професій для України (http://ipk.edu.ua/laboratory.pdf).

У межах модулю «Основні тренди успішності професійного майбутнього сучасного фахівця» увагу студентів було спрямовано на питання щодо сучасних трендів кар'єрного розвитку професіоналів, технологій самоменеджменту (наприклад, технології цілепокладання та самоорганізації, тайм-менеджменту) та створення персонального бренду, професійного іміджу.

Узагальнення результатів дослідження підтвердило ефективність впровадження елективного курсу «Трендспоттинг та конкурентоздатність майбутнього фахівця» у навчально-виховний процес вищого навчального закладу з метою формування в студентів університету уявлень про професійне майбутнє на основі трендспоттингу.

Сприймаючи уявлення про професійне майбутнє як динамічне явище, що відображає бачення особистістю себе в певній професії, своїх перспектив та професійних планів, а також розуміння можливих професійних труднощів, ми виділили наступні його компоненти – емоційно-ціннісний (включає уявлення про ціннісне ставлення до майбутньої професії, значущість обраної професії, прагнення до професійного самовдосконалення, кар'єрні очікування, потребу в професійному успіху, готовність до подолання професійних труднощів), знаннєво-змістовий (включає сукупність знань фахових дисциплін і особливостей професійного середовища, розуміння необхідності безперервної самоосвіти задля конкурентоспроможності на сучасному ринку праці, проінформованість про вимоги до професіонала за обраною спеціальністю, знання про методи прогнозування професійного майбутнього і забезпечення кар'єрного зростання), практично-діяльнісний (включає уявлення про професійну діяльність, володіння необхідними практичними уміннями і навичками в обраній спеціальності, оволодіння студентами способами планування професійної кар'єри і здатність їх реалізації), рефлексійно-корекційний (відображає здатність до рефлексії професійного досвіду, готовність до самоаналізу і саморозвитку задля подальшого професійного вдосконалення, наявність системи альтернативних варіантів реалізації успішного професійного майбутнього з урахуванням змін ринку праці та можливих

особистісних обставин). Оцінка показників кожного з зазначених компонентів фіксувалася на трьох базових рівнях – високому, середньому і низькому, що цілком відповідає традиції педагогічних досліджень. Отримані дані наведені у Таблиці 1.

Таблиця 1. Динаміка змін рівня сформованості уявлень про професійне майбутнє студентів ВНЗ (у % до загальної кількості)

Рівень			Високий		Середній		Низький	
Групи			ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
уявлення про професійне майбутнє	Знаннєво-змістовий	До курсу	6,3	6,7	39,7	38,3	54	55
		Після курсу	28,6	10	55,5	41,6	15,9	48,4
	Емоційно-ціннісний	До курсу	22,2	18,3	28,6	35,3	49,2	46,4
		Після курсу	31,7	20	54	38,3	14,3	41,7
	Практично-діяльнісний	До курсу	3,1	3,3	23,8	23,3	73,1	73,3
		Після курсу	15,9	5	47,6	28,3	36,5	66,7
	Рефлекційно-корекційний	До курсу	4,8	3,3	28,6	30	66,6	66,7
		Після курсу	19,1	5	49,2	33,3	31,7	61,7

За даними таблиці ми можемо простежити чітку динаміку росту показників у студентів, яким викладався курс «Трендспоттинг та конкурентоздатність майбутнього фахівця», у той час як у студентів контрольної групи ці показники залишилися майже без змін. Так, у експериментальній групі за даними другого зрізу (після впровадження елективного курсу) значно скоротилася кількість студентів з низьким рівнем знаннєво-змістовного (на 38,1%), емоційно-ціннісного (на 34,9%), практично-діяльнісного (на 36,6%) та рефлексійно-корекційного (на 34,9%) компонентів. При порівнянні аналогічних показників у студентів контрольної групи бачимо, що кількість студентів з низьким рівнемзнаннєво-змістовного, емоційно-ціннісного, практично-діяльнісного та рефлексійно-корекційного компонентів зазнала незначних змін – 6,6%, 4,7%, 6,6%та 5% відповідно (до 4 студентів по кожному з показників).

Таким чином, дослідження засвідчило позитивні зміни в уявленнях про професійне майбутнє у зв’язку із введенням у контекст професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ комплексу питань, пов’язаних із трендами, трендспотиннгом. Протягом навчання у ВНЗ відбувається процес професіоналізації образу «Я», конкретизації вимог до професійного майбутнього згідно сучасних трендів соціального та професійного розвитку суспільства. Отримані за результатами дослідження дані засвідчили достовірний рівень відмінності. За результатами вивчення елективного курсу «Трендспоттинг та професійне майбутнє сучасного фахівця» студенти університету набули знань, умінь та навичок планування та контролю навчальної та професійної діяльності, визначення перспектив власного професійного майбутнього.

Висновки. Для майбутніх фахівців орієнтація в трендах пов’язана із необхідністю розуміти майбутнє й прогнозувати та знаходити в ньому перспективи власного становлення й самореалізації. Для творення адекватного образу професійного майбутнього майбутні фахівці повинні мати достатньо чіткі уявлення про: сутнісні та функційні аспекти професіографічного опису професії, спектр професій майбутнього; основні тренди в майбутній професійній сфері; основні вимоги до конкурентоздатного фахівця, який затребуваний на сучасному та майбутньому ринках праці; сучасні тренди кар’єрного розвитку професіоналів, форми та методи проектування професійної кар’єри; сутнісні ознаки можливих професійних криз і професійних деструкцій фахівців різного профілю; основні тенденції самозайнятості фахівців у сучасних соціокультурних умовах (різні форми фрілансу); особливості культури професійного спілкування в сучасних умовах, особливості мережевого

спілкування в контексті вирішення завдань професійної діяльності; форми та методи самоменеджменту фахівця в умовах конкурентного професійного середовища; основні складники іміджу сучасного фахівця; основні тенденції становлення персонального бренду фахівця; форми та методи самопрезентації фахівця в умовах сучасного ринку праці.

Література:

1. Алексєєва О. Р. Трендспоттинг та професійне майбутнє сучасного фахівця: навчально-методичний посібник / О. Р. Алексєєва. – Старобільськ, 2017. – 120 с.
2. Бхаргава Р. Не очевидно. Как выявлять тренды раньше других / Рохит Бхаргава; пер. с англ. О. Медведь. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. – 288 с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебн. пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. – 336 с.
4. Рогов Е. И. Современная парадигма исследования профессиональных представлений / Е. И. Рогов, И. Г. Антипова, С. В. Жолудева и др. ; под редакцией Е. И. Рогова. – Ростов-на-Дону: Изд-во Фонд науки и образования, 2014. – 252 с.
5. Fouad, N. A., & Bynner, J. (2008). Work transitions. The American Psychologist, 63 (4), pp. 241-251. Retrieved from http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.63.4.241.
6. Marshall, A., Guenette, F., Ward, T., Morley, T., Lawrence, B., & Fisher, K. (2011). Adolescents' science career aspirations explored through identity and Possible Selves. In L. Yore, E. van der Keller, D. Blades, T. Pelton & D. Zandvliet (Eds.) Pacific CRYSTAL Centre for science, mathematics, and technological literacy. (pp. 47-65) Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.
7. Swanson, J. L., & Woitke, M. B. (1997). Theory into practice in career assessment for women: Assessment and interventions regarding perceived career barriers. Journal of career assessment, 5 (4), pp. 443-462.

1.12. Competency-oriented tasks in the study of algebra of future teachers of mathematics

1.12. Компетентнісно орієнтовані задачі у навчанні алгебри майбутніх учителів математики

Постановка проблеми. Інформаційне суспільство вимагає вмінь бачити й розуміти картину світу, виявляти та аналізувати різнобічні аспекти об'єктів, процесів, явищ. На такому тлі метою освітньої діяльності має бути підготовка фахівців, спроможних реалізувати перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство в навчанні.

Вагоме місце під час підготовки майбутніх учителів математики займає курс алгебри. У навчанні алгебри, як і будь-якої математичної дисципліни задачі відведено важливу роль.

Тривалий час поняття «задача» розглядалося як щось цілком зрозуміле, що не вимагає особливого вивчення. Предметом психологічних, педагогічних і частково методичних досліджень, як правило, були не самі задачі, а процеси їх реалізації і механізми прийняття рішень різними фахівцями у фаховій діяльності, а також питання, пов'язані з використанням задач у навчанні окремих предметів і дисциплін.

Важливе місце у фаховій підготовці спеціаліста мають завдання, спрямовані на застосування отриманих знань у ситуаціях близьких до майбутньої професійної діяльності. Найбільший потенціал в цьому напрямку мають компетентнісно орієнтовані задачі, які дозволяють предметом навчальної діяльності майбутніх учителів математики зробити задачі, що моделюють актуальні проблеми їх майбутньої професійної діяльності, серед цих задач можуть бути і задачі дослідницького типу.

Аналіз актуальних досліджень. Окреслена категорія задач є досить новою для психолого-педагогічної теорії і практики, проте їх різні змістовні і технологічні аспекти достатньою мірою відображені в роботах Н. Морзе, О. Кузьмінської, Н. Тарасенкової, І. Богатирьової, О. Коломієць, З. Сердюк, О. Семеніхіної, М. Друшляк, О. Шехоніна, М. Шингарьової, І. Шмігрілової і ін. Більшість з цих досліджень направлені на дослідження ролі і місця компетентнісно орієнтованих задач в шкільному курсі математики або інформатики і недостатню увагу приділено питанню ролі і місця компетентнісно орієнтованих задач під час підготовки майбутніх фахівців в закладах вищої освіти, зокрема майбутніх учителів математики.

Метою статті є дослідження ролі і місця компетентнісно орієнтованих задач з алгебри в процесі підготовки майбутніх учителів математики.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до нашого дослідження вважаємо за доцільне ґрунтуватися на означенні розглядуваної категорії, сформульованому І. Шмігріловою, і розглядати компетентнісно орієнтовані задачі як спеціально сконструйовані завдання, спрямовані на формування динамічної комбінації знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних і світоглядних якостей, що дозволяють успішно здійснювати подальшу навчальну й фахову діяльність.

Виходячи з функцій навчального предмета у вищій школі, а також запропонованих Н. Жуковою ролі і місця компетентнісно орієнтованих задач у структурі процесу навчання, нами було виокремлено функції компетентнісно орієнтованих задач. До них відносяться: гностична, предметно-діяльнісна, виховна, аксіологічна, креативна, керуюча, мотиваційно-стимулююча, контрольно-оцінна. При цьому для навчальних компетентнісно орієнтованих задач домінуючою є предметно-діяльнісна функція, сутність якої зводиться до формування у студентів здатності застосовувати знання й уміння, сформовані в ході засвоєння предмета або дисципліни, під час розв'язування задач професійної діяльності. Для критеріальних компетентностно орієнтованих задач домінуючою є контрольно-оцінна функція.

Компетентнісно орієнтована задача є носієм змісту навчання, формує, структурує цей зміст, тому вона виконує гностичну функцію. Окрім того розв'язування таких задач дозволяє формувати і розвивати внутрішню мотивацію навчальної діяльності студентів. Нарешті, розв'язування задач є простим і достовірним способом перевірки одночасно і гносеологічної, і праксеологічної складових якості підготовки студентів.

На сучасному етапі у психолого-педагогічній літературі активно досліджується питання класифікації компетентнісно орієнтованих задач. В основу представленої нижче типології компетентнісно орієнтованих задач покладено вміння працювати з інформацією, яке є необхідним для розв'язування будь-якої задачі. Охарактеризуємо кожен тип компетентнісно орієнтованих задач більш докладно .

Задача-інтерпретація (текстова, графічна, символьна інформація) орієнтована на використання прийомів інтерпретації, тобто на розпізнавання об'єкта вивчення серед інших об'єктів (розкриття значень), або на розгляд об'єкта в плані різних понять (розкриття змісту) в ході «розгортання» інформації про досліджуваний об'єкт, зв'язки і взаємозв'язки його з іншими об'єктами, коли виявляються нові взаємозв'язки на різних рівнях.

Приклад 1. Задати гомоморфізм:

1) адитивної групи раціональних чисел на мультиплікативну групу додатних раціональних чисел;

2) адитивної групи парних цілих чисел на мультиплікативну групу чисел виду 3k (k є Z);

3) мультиплікативної групи комплексних чисел, відмінних від нуля, на мультиплікативну групу додатних дійсних чисел;

4) мультиплікативної групи коренів десятого степеня з одиниці в адитивну групу цілих чисел;

5) адитивної групи цілих чисел, кратних п'яти на адитивну групу цілих чисел, кратних двадцяти.

Знайти ядро кожного гомоморфізму.

Задача-порівняння (якісного і кількісного) передбачає використання прийомів порівняння виділення спільних і різних властивостей у розглядуваних об'єктів.

У задачі якісного порівняння вимога може бути пов'язаною з:

- виділенням серед інших об'єктів об'єкта, що має конкретні характеристики;
- пошуком якісної основи порівняння для кількох об'єктів;
- виключенням елемента з ряду, який не відповідає наявній закономірності або включенням відсутнього в ряд;
- використанням «третього», добре відомого об'єкта, на основі якісних властивостей якого порівнюються інші об'єкти.

У формулюванні задачі кількісного порівняння вимоги полягають у:

- виділенні об'єкта з найбільшим (найменшим) значенням деякої вимірюваної величини;
- пошуку кількісної основи порівняння для кількох об'єктів;
- виключення елемента з ряду, який не відповідає наявній закономірності або включення відсутнього в ряд;
- використання «третього», добре відомого об'єкта, на підставі кількісних властивостей якого, порівнюються інші об'єкти.

Приклад 2. Обчисліть значення визначника трьома способами: за теоремою Лапласа (розклад визначника за елементами рядка або стовпчика), способом «нулів» (попередньо «обнулити» рядок або стовпчик визначника), спосіб «діагоналі» (зведення визначника до трикутного вигляду). Порівняйте отримані відповіді та способи розв'язування, зробіть висновок:

$$\begin{vmatrix} 7 & 3 & 2 & 6 \\ 8 & -9 & 4 & 9 \\ 7 & -2 & 7 & 3 \\ 5 & -3 & 3 & 4 \end{vmatrix}$$

Задача-аналогія спрямована на отримання нової інформації про об’єкт на підставі встановлення подібності (аналогії) деякого маловивченого об’єкта з добре відомим об’єктом у формі гіпотези.

Приклад 3. Довести, що квадрат непарного числа при діленні на 8 дає в остачі 1.

Задача-модель (знаково-символічна, образна) передбачає застосування прийомів моделювання для подальшого отримання інформації про об’єкт, що вивчається.

Для знаково-символічної задачі-моделі характерно перетворення інформації, в якій елементи, залежності і властивості модельованих явищ будуть виражені за допомогою певних знаків (умовних позначень, рівнянь, формул) природньої і математичної мов.

В образній задачі-моделі об’єкти і зв’язки між ними повинні бути виражені за допомогою креслень, малюнків і схем, де відображені основні досліджувані об’єкти, їхні зв’язки і відношення.

Приклад 4. Скласти таблицю Келі для множення оборотних класів за модулем 24. Обґрунтувати, що множина оборотних класів утворює мультиплікативну абелеву групу.

Задача-пошук прообразу передбачає пошук реального об’єкта або явища, що ілюструє деякі властивості або взаємозв’язки з іншими об’єктами.

Приклад 5. У просторі знайти базис, якщо L є підпростором, натягнутим на наступну систему векторів: a1 = (1; 2; 0; 3; −1), a2 = (1; −1; 1; 0; −2), a3 = (2; 1; 1; 3; −3).

Задача-структурування (лінійне, ієрархічне, таблиця) орієнтована на перетворення інформації за структурою з метою отримання нової інформації про об’єкт вивчення, розкриття нових зв’язків між елементами об’єкта.

Задача лінійного структурування пов’язана з упорядкуванням інформації по горизонталі, з розкриттям певної закономірності.

Для задачі ієрархічного структурування передбачається встановлення зв’язків підпорядкування між елементами структури. Формулювання задачі такого типу найчастіше пов’язане з:

- виділенням деяких об’єктів в якості окремих випадків інших об’єктів;
- доповненням ієрархічної схеми об’єктами;
- розподілом об’єктів на групи за відомими (або невідомими) якісними або кількісними характеристиками;
- побудовою класифікації або типології об’єктів.

У *задачі-таблиці*, де відбувається об'єднання ієрархічної та лінійної структур, вимога структурувати інформацію передбачає: часткове (деякі можуть бути заповнені) або повне заповнення клітинок таблиці з позначеними рядками; побудова таблиці за заданими властивостями і зв’язкам розглядуваних об’єктів.

Приклад 6. На трьохелементній множині {a, b, c}, задано бінарну операцію * у вигляді таблиці Келі. Перевірити:

1) Чи є бінарна операція * комутативною на множині {a, b, c}?

2) Чи є бінарна операція * асоціативною на множині {a, b, c}?

3) Чи існує нейтральний елемент на заданій множині {a, b, c}, відносно бінарної операції *?

4) Чи є бінарна операція * оборотною на множині {a, b, c}?

5) Чи утворює задана множина {a, b, c}, відносно бінарної операції * групу?

*	*a*	*b*	*c*
a	*a*	*a*	*a*
b	*a*	*b*	*c*
c	*a*	*c*	*b*

Задача-можливість спрямована на оцінювання достовірності інформації – встановлення істинності чи хибності тверджень і існування або неіснування об'єктів.

Вимоги задачі-можливості можуть виражатися в явному оцінюванні достовірності:

- перевірка істинності твердження;
- перевірка існування об'єкта, заданого деякими властивостями;
- пошук помилки в умові або виконанні задачі;
- оцінювання правильності запропонованого готового розв'язування.

Приклад 7. З'ясувати, які із заданих відображень є лінійними, для лінійних відображень обчислити їх матриці в канонічному базисі:

Ax = (x1 + x2; 2x1 + x3; 3x1 – x2 + x3)

Bx = (x1; x2 + 1; x3 + 2).

Задача на зайвість передбачає використання прийомів стиснення для оцінювання інформації на повноту.

Приклад 8. Розкласти вектор x = (3, 2, 8), за базисом лінійного простору, якщо простір заданими векторами: a1 = (1, 2, 2), a2 = (1, 1, –5), a3 = (3, 2, 8), a4 = (1, 2, 2), a5 = (1, 1, –5)

Задача на недостатність пов'язана з використанням прийомів доповнення даних у ході оцінювання повноти інформації.

Приклад 9. Звести квадратичну форму x1x2 + x1x3 + x2x3 до канонічного вигляду методом Якобі.

Зауважимо, що в конкретній компетентнісно орієнтованій задачі можуть реалізовуватися відразу кілька зазначених прийомів оброблення інформації.

Такі задачі можуть бути внесені до системи компетентнісно орієнтованих задач алгебри для майбутніх учителів математики, оскільки дозволяють опановувати способи оброблення інформації, що допоможе їх майбутній професійній діяльності.

Фахові компетентності, які можуть бути сформовані в навчанні алгебри, визначають такі види компетентнісно орієнтованих задач у змісті курсу алгебри: алгоритмічні, дослідницькі, математичні, інструментальні, моделювальні.

Під *алгоритмічними компетентнісно орієнтованими задачами* ми будемо розуміти ті, задачі, які сприятимуть формуванню й розвитку алгоритмічних компетентностей. В алгебрі ідеться про задачі на застосування алгоритмів виконання дій над матрицями, знаходження рангу матриці, обчислення визначників різних порядків, знаходження оберненої матриці до заданої, побудови ортогонального та нормованого базису простору, алгоритми дослідження на групу, кільце, поле, дослідження систем лінійних рівнянь на сумісність і визначеність та знаходження їх розв'язків, алгоритм Евкліда для знаходження найбільшого спільного дільника цілих чисел, зведення квадратичних форм до канонічного виду, знаходження рангу й базису системи векторів тощо; у яких потрібно обирати й коректно застосовувати алгоритми, перевіряти або встановлювати правильність алгоритму, а також частково створити власні алгоритми.

Під *дослідницькими компетентнісно орієнтованими задачами* ми будемо розуміти ті, задачі, які сприятимуть формуванню й розвитку дослідницьких компетентностей. В алгебрі ідеться про задачі, в яких потрібно провести дослідження: систем лінійних рівнянь на сумісність та визначеність, системи векторів на лінійну залежність і лінійну незалежність, кілька векторів на ортогональність, перетворення на перевірку лінійності, дослідження властивостей бінарних операцій і відношень, пошуку раціонального методу розв'язання

задач алгебри та інших дисциплін тощо; у яких потрібно аналізувати, досліджувати, самостійно відшукувати дані, опрацьовувати різного типу інформацію.

Під *математичними компетентнісно орієнтовани задачами* ми будемо розуміти ті, задачі, які сприятимуть формуванню та розвитку математичних компетентностей. В алгебрі – це задачі на застосування способів: дій над матрицями, обчислення рангу мариці, розв'язування систем лінійних рівнянь, дії над комплексними числами, розв'язування конгруенцій, зведення квадратичних форм до канонічного виду тощо під час вивчення інших дисциплін і використанні математичних прийомів у процесі розв'язування завдань прикладного характеру.

Під *інструментальними компетентнісно орієнтовани задачами* ми будемо розуміти ті, задачі, які сприятимуть формуванню та розвитку інструментальних компетентностей. В алгебрі ідеться про задачі на складання процедур розв'язування систем лінійних рівнянь, обчислення визначників та обернених матриць, знаходження канонічного представлення натурального числа, дослідження на лінійну залежність і незалежність системи векторів тощо; для розв'язування яких можна або потрібно застосовувати ІКТ для дослідження й аналізу даних, опрацювання інформації.

Під *моделювальними компетентнісно орієнтовани задачами* ми будемо розуміти ті, задачі, які сприятимуть формуванню та розвитку моделювальних компетентностей. В алгебрі – це задачі на застосування методів і прийомів алгебри для розв'язування прикладних задач та дослідження процесів і явищ навколишнього середовища тощо; у яких використовується математичне моделювання під час побудови моделей різних процесів, алгоритми вивчення та побудови моделей явищ і процесів.

Навчальна діяльність із розв'язування задач з алгебри є структурованою, компонентами якої є: цільовий, проектувально-технічний, технологічно-дійовий, організаційно-дослідницький і результатний. Розкриємо зміст кожного компонента:

1) цільовий компонент спрямований на формування аксіологічної складової фахових компетентностей;

2) проектувально-технічний компонент, який передбачає формування гносеологічної і праксеологічної складових фахових компетентностей через набуття умінь розв'язувати стандартні задачі з алгебри, застосовуючи різні методи доведення: пряме, від супротивного, математичної індукції тощо для підтвердження або спростування тверджень з алгебри під час вивчення різних тем математичних дисциплін;

3) технологічно-дійовий компонент охоплює такі елементи, як володіння сучасними ІКТ при математичному моделюванні реальних процесів методами алгебри, та передбачає формування аксіологічної і праксеологічної складових фахових компетентностей;

4) організаційно-дослідницький компонент спрямований на формування здатності раціонально застосовувати різні методи алгебри й засоби ІКТ для розв'язування особистісно й соціально значущих завдань; і безпосередньо здійснює вплив на формування гносеологічної складової фахових компетентностей;

5) результатний компонент визначає здобуті у процесі розв'язування компетентнісно орієнтованих задач стійкі, інтегровані, системні знання з алгебри і професійно-значущі якості, які визначають формування компетентностей у єдності їх гносеологічної, праксеологічної й аксіологічної складових.

Цільовий і результатний компоненти властиві навчальній діяльності з розв'язування компетентнісно орієнтованих задач з алгебри кожного виду. При цьому кожен вид компетентнісно орієнтованої задачі у процесі її розв'язування визначає провідний компонент діяльності. Так, провідним компонентом для алгоритмічних задач є проектувально-технічний; дослідницьких – організаційно-дослідницький; математичних – проектувально-технічний; інструментальних і моделювальних – технологічно-дійовий.

Переваги компетентнісно орієнтованих задач: формують загальні і фахові компетентності; розвивають мотивацію (із пасивного слухача студент перетворюється на активного, цілеспрямованого учасника); активізують творчі і пізнавальні здібності; змінюють емоційну тональність спілкування з викладачем (на занятті виникає атмосфера взаємної поваги, доброзичливості, зацікавленості у спільній діяльності); сприяють збереженню стійкого інтересу до предмета протягом усього часу його вивчення .

Компетентнісно орієнтовані задачі є не лише засобом формування, але й засобом визначення рівня сформованості компетентностей студентів. Під час аналізу розв'язування студентами таких задач звертається увага на правильність розв'язування, раціональність застосування обраних засобів ІКТ, адекватність навчального матеріалу і розглянутих прикладів особливостям студентів, унікальність розв'язку, узагальненість розв'язку відповідно до можливості використання у групах різного напряму підготовки.

Необхідно організовувати студентів до групового визначення теоретичних і практичних особливостей розв'язування компетентнісно орієнтованих задач, групової рефлексії й саморефлексії, а після того, коли студенти вже отримали досвід розв'язування таких задач – до самооцінювання та взаємооцінювання (за критеріями, які створювалися викладачем або самими студентами).

Під час розв'язування компетентнісно орієнтованих задач почасти відбувається синтез міжпредметних знань із різних дисциплін (програмування, фізики, алгебри, економіки, дискретної математики тощо), і це робить їх більш цікавими.

За допомогою використання компетентнісно орієнтованих задач перед кожним із студентів постає значуща проблемна ситуація, що, у свою чергу, ініціює активізацію їх інтелектуальної самостійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті виконання подібних задач студенти самі можуть оцінити свої результати і визначити досягнутий ними рівень сформованості частини загальних, фахових і професійних компетентностей нарівні з викладачем. Компетентнісно орієнтовані задачі дозволяють формувати дескриптори професійних компетентностей, оскільки вони виявляються лише в процесі здійснення діяльності. Цю діяльність потрібно планувати й організовувати, розробляючи задачі, схожі з завданнями, виконуваними в процесі професійної діяльності. Виконання компетентнісно орієнтованих задач дозволяє студенту більш глибоко осмислити навчальний матеріал дисципліни й одночасно стимулює до саморозвитку й самоосвіти. Проектування компетентнісно орієнтованих задач полягає в тому, що студент отримує чітко структуровану інформацію про обсяг і рівень засвоєння змісту навчального матеріалу дисциплін, а викладач отримує можливість через діяльність студентів під час засвоєння навчального матеріалу дисциплін оцінити рівень сформованості дисциплінарної частини компетентностей студентів.

Провідним складником дидактичного інструментарію алгебри має стати система компетентнісно орієнтованих задач, яка сприяє ефективному засвоєнню змісту дисципліни й формуванню компетентностей майбутніх учителів математики. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка системи компетентнісно орієнтованих математичних задач для майбутніх вчителів математики.

Література:

1. Жукова Н. М., Шингарева М. В. Разработка модели системы компетентностно-ориентированных задач. Вестник ФГОУ ВПО «Московский государственный агроинженерный университет имени В. П. Горячкина». 2011. Вып. 4 (49). С. 68-72.

2. Морзе Н. В., Кузьмінська О. Г. Компетентнісні задачі з інформатики. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наукових праць. № 6 (13), 2008.

3. Ревчук С. Алгоритм розробки і застосування компетентнісно зорієнтованих завдань на уроках української літератури. URL: http://ozonlit.org/alhorytm-rozrobky-i-zastosuvannya-kompetentnisno-zorijentovanyh-zavdan-na-urokah-ukrajinskoji-literatury (дата звернення: 16. 11. 2018).
4. Семеніхіна О. В., Друшляк М. Г. Компетентнісні задачі з ІКТ: вказівки до спецкурсу. Суми, 2011. 32 с.
5. Тарасенкова Н. А., Богатирьова І. М., Коломієць О. М., Сердюк З. О. Засоби перевірки математичної компетентності в основній школі. Science and education a new dimension. III (26), Issue: 71. 2015. P. 21-25.
6. Шехонин А. А., Тарлыков В. А., Клещева И. В. та ін. Компетентностно-ориентированные задания в системе высшего образования. СПб., 2014. 98 с.
7. Шингарева М. В. Компетентностно-ориентированная задача как специфический вид учебной задачи. Наука и современность. 2011. Ч. 2. С. 94-98.
8. Шмигрилова И. Б. Компетентностно-ориентированные поисково-исследовательские задания в школьной математике. Мир, науки, культуры и образования. 2012. № 5. С. 182-184.

1.13. Modern approaches to the learning of innovative vocabulary

1.13. Сучасні підходи до вивчення інноваційної лексики

У лексиконі сучасної мови окреме місце займає група інноваційних одиниць. Останнім часом простежується активний процес розширення словникового запасу мови. Інноваційна лексика є вагомим компонентом поповнення та оновлення лексичної системи мови.

Вивчення корпусу нових слів має важливе значення в лінгвістичному плані та в плані науково-технічного і суспільно-історичного розвитку. Дослідження лексичних одиниць «розкриває складні проблеми загальної теорії мови (наприклад, про співвідношення слова і поняття, слова і реалії, про розвиток мови, про роль соціальних і внутрішньомовних фактів, про відношення мови і мовлення та багато інших) і сприяє вивченню багатьох конкретних питань лексикології, граматики, стилістики» [9, с. 7].

В останні десятиліття спостерігається помітний дослідницький інтерес науковців до неологічної лексики, яку сьогодні розглядають у різних аспектах: лексико-семантичному, структурно-граматичному, словотвірному, функціонально-стилістичному, психо-лінгвістичному, лексикографічному та ін. Об'єктом неологічних студій, як правило, виступає семантика, структура, граматична природа, творення, стилістична роль лексичних інновацій.

Велика чисельність у сучасній мові неолексем, різновекторність їх дослідження та активність уживання у мовленні сприяли викремленню нової лінгвістичної галузі – *неології*, або неологіки. Дослідники інноваційної лексики наголошують на «високій «неогенності» XX століття, «неологічному бумі», активізації уваги з боку мовознавців до проблем нових явищ» [5, с. 79]. Все це зумовило появу неології як окремої мовознавчої галузі у другій половині XX століття, особливо активізувалися дослідження нових лексем у перші десятиліття XXI століття, сформувалися наукові неологічні школи у Франції, Польщі, Німеччині, Україні, Росії та ін. Сьогодні курс «Неологія і неографія» належить до вибіркових навчальних дисциплін у багатьох вишах України.

Праці, присвячені комплексному лінгвістичному аналізу нових слів у мові і мовленні, не втрачають своєї актуальності. *Мета* нашої розвідки полягає в окресленні основних питань неології як лінгвістичної галузі, з'ясуванні основних термінів, аспектів вивчення інноваційної лексики.

Відомими дослідниками в галузі неології є В. Г. Гак, О. А. Земська, Н. З. Котелова, О. Г. Ликов, В. В. Лопатін, Р. Ю. Намітокова, Н. І . Фельдман, Е. І. Ханпіра, В. М. Хохлачова та ін. В українському мовознавстві питаннями інновацій займаються Н. А. Адах, Г. М. Вокальчук, В. В. Герман, С. Я. Єрмоленко, Т. А. Єщенко, Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Клименко, Ж. В. Колоїз, Л. П. Павленко, Н. М. Сологуб, О. А. Стишов, Г. М. Сюта, О. М. Турчак та ін.

Різноманітним є термінний апарат неології, основною одиницею якої виступає нове слово. У сучасній лінгвістиці застосовується близько 30 термінів на позначення нової лексичної одиниці, зокрема: оказіоналізм, оказіональне слово, авторський неологізм, інновація, лексична інновація, поетичний неологізм, індивідуально-авторський новотвір, авторський новотвір, лексичний новотвір, художній неологізм, слово-експромт, слово-беззаконник, індивідуальний новотвір та ін.

Традиційно лексичний склад мови вивчають у плані синхронії і у плані діахронії. При синхронічному підході розглядають лексикон *сучасної* мови, при діахронічному – *історичні* процеси, зміни у словниковому складі мови, хоча, звичайно, ці підходи взаємопов'язані. Лексичний склад кожної мови становить відкриту словникову систему, яка потенційно здатна розширювати свої межі під впливом різних екстралінгвальних чинників. Лексикон мови «перебуває в безперервному русі внаслідок тісного зв'язку з позамовною дійсністю, що безперервно змінюється, і з вдосконаленням наших знань про неї, через що в лексиці дуже

помітні процеси і явища, які в сучасній мові виявляють тенденції її розвитку, або, як говорять, динамічні процеси в синхронії» [6, с. 9].

У результаті впливу різних внутрішньомовних і позамовних факторів у лексичному складі мови помітною стає поява нових слів (неологізмів) і зникнення застарілих слів, хоча сьогодні простежується повернення до сучасного словника української мови лексем, які свого часу випали з активного лексикону мови. Йдеться про одиниці на кшталт *гривня, гімназія, гімназист, гвардія, гвардієць* та ін.

Значно більшою є група нових слів, поява і функціонування у мовленні яких пов'язані «з цілим рядом позалінгвістичних факторів: науково-технічною революцією, розвитком засобів масової комунікації, загальним пришвидшенням життя суспільства, різноманіттям форм ідейно-політичної боротьби» [9, с. 37]. Усе це спричинило появу нової галузі лінгвістики – *неології* – науки про неологізми. Сам термін *«неологія»* вживається у двох значеннях: 1) наука про нові слова (новотвори, неологізми); 2) сукупність неологізмів, тому, на наш погляд, коректним і виправданим буде вживання на зразок «неологія письменника» тощо.

В. Г. Гак до сфери неології відносить «формування шляхів виявлення нових слів і значень, аналіз факторів їх появи, вивчення моделей їх створення, вироблення принципів ставлення до них (їх прийняття чи ні) та їх лексикографічного опрацювання (фіксація у словниках, визначення значень і под.)» [9, с. 37]. Дослідник виділяє три основні *аспекти* сучасної неології: *організаційний, теоретичний і лексикографічний.*

Тривалий час основним питанням і завданням неологів залишається термінологічна система, яка ще й сьогодні потребує чіткості та уточнення. Традиційно в неологічній літературі паралельно функціонують терміни: *«неологізм», «оказіональне слово» (оказіоналізм)», «потенційне слово»*. Найдавнішим і найбільш уживаним є термін *«неологізм»,* який використовують і в середній школі. Хоча, як зазначає Е. І. Ханпіра, цього терміна «недостатньо для опису різноманіття фактів, пов'язаних із появою нових слів» [16, с. 153].

Аналіз теоретичних неологічних студій дозволяє стверджувати, що єдиного погляду на ці три терміни *(неологізм, оказіональне слово, потенційне слово)* в сучасних працях поки що не існує. Низка лінгвістів ототожнює поняття неологізм й оказіоналізм, інші науковці, навпаки, розмежовують і наводять їх суттєві відмінності. Чітко охарактеризував ці три терміни Е. І. Ханпіра у праці «Про оказіональне слово й оказіональне словотворення» [16]. Потенційним є слово, яке «може бути утворене за мовною моделлю, але ще не ввійшло в мову» [16, с. 154]. Г. Винокур потенційними називає слова, яких «фактично немає, але які могли б бути, якби цього захотіла історична випадковість» [16, с. 153].

У сучасній неологічній літературі поширеним є термін «оказіональне слово», який, як вважають науковці, вперше вжив Н. І. Фельдман у статті «Оказіональні слова і лексикографія» [15]. На думку Е. І. Ханпіри, оказіональним є слово, утворене «за малопродуктивною або непродуктивною словотвірною моделлю, … а також за оказіональною (мовленнєвою) моделлю, і створені на певний випадок або з метою звичного спілкування, або з художньою метою. Як і потенційне слово, оказіональне слово є фактом мовлення, а не мови» [16, с. 154]. Цим і відрізняється неологізм від потенційного й оказіонального слів, оскільки, на відміну від них, неологізм – це «нове слово мови, це факт мови»[16, с. 154]. Такої ж думки дотримується О. А. Земська, яка також зауважує, що «оказіональні слова – це факти мовлення, а не факти мови. Оказіональні слова протистоять словам узуальним» [3, с. 228].

У сучасній лінгвістиці поширеним є погляд, за яким терміном «оказіональний» позначають «факти, котрі не відповідають мовним нормам» [3, с. 228], при творенні оказіоналізмів порушуються закони словотворення у мові. Відповідно О. А. Земська виділила «два види оказіоналізмів: 1) ті, що утворені з порушенням законів системної продуктивності

словотвірних типів; 2) ті, що утворені за зразком типів непродуктивних і малопродуктивних в ту чи іншу епоху, тобто з порушенням законів емпіричної продуктивності» [3, с. 229].

Погляди Е. І. Ханпіри й О. А. Земської поділяв О. Г. Ликов, який зазначав, що «оказіональність – це мовленнєва реалізація можливостей мовної системи, що суперечить традиції і нормі вживання, …мовленнєвий прояв усього того, що могло б бути в мові, але чого насправді немає у всезагальному вжитку» [7, с. 78]. О. Г. Ликов протиставляє категорію оказіональності узуальності як «усьому усталеному, звичному, природному у вживанні мовних одиниць» [7, с. 78].

Ж. В. Колоїз зауважує, що «оказіональність та узуальність являють собою діалектичну єдність, що забезпечує динамічність мовної системи: їх постійна взаємодія і боротьба призводить до того, що в системній організації мови виникають певні зрушення, зміни, які, як правило, так само мають системний характер. А тому оказіональність та узуальність не є окремими категоріальними константами, а об’єднуються в бінарну опозицію – категорію оказіональності / узуальності, що є родовим поняттям, яке передбачає видові» [4, с. 77].

Основні ознаки оказіональних слів чітко назвав й охарактеризував О. Г. Ликов у монографії «Современная русская лексикология (русское окказиональное слово)» [7]. Це ознаки, які «розрізняють оказіональне слово і канонічне», а саме: «1) належність до мовлення; 2) утворюваність (невідтворюваність), 3) словотвірна похідність, 4) ненормативність, 5) функціональна одноразовість, 6) експресивність, 7) номінативна факультативність, 8) синхронно-діахронна дифузність, 9) індивідуальна належність» [7, с.11]. Особливістю оказіональних слів, як зазначають дослідники, є контекстуальна або ситуативна належність. «Більшість оказіоналізмів, виникнувши в мовленні, так і залишилися за межами мовної системи, тому оказіоналізми завжди індивідуальні й відсутність контексту дає можливість сприймати їх як слова з лише можливими значеннями» [13, с. 50].

На думку Е. І. Ханпіри, «словотворення (як процес) відбувається тільки в мовленні, … тому все словотворення варто поділити на потенційне й оказіональне» [16, с. 157], результатом якого відповідно є потенційні й оказіональні слова. «При потенційному словотворенні застосовуються тільки словотворчі засоби мови і тільки мовні словотвірні моделі. При оказіональному словотворенні використовуються не тільки словотворчі засоби мови, але й словотворчі засоби мовлення (оказіональні суфікси), а також мовні і мовленнєві (оказіональні) моделі» [16, с. 158].

Підтримавши такий погляд, О. А. Земська потенційні й оказіональні слова розглядає «як два полюси словотворення: перші є реалізацією законів словотворення, інші – порушенням цих законів. Це – антиподи. Однак і ті, і інші, по суті, демонструють можливості, закладені в системі мови, тільки в першому випадку це можливості, які ось-ось стануть реальністю, вже знайшовши собі шлях, а в другому випадку – це можливості глибинні, які лише інколи і важко з’являються на поверхні» [3, с. 238].

У сучасній лінгвістичній літературі найбільш поширений термін «*неологізм*», яким, як правило, позначають нове слово. В енциклопедії «Українська мова» (2000 р.) [14] О. О. Тараненко зазначає, що неологізм – «слово, а також його окреме значення, вислів, які з’явилися в мові на даному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальномовні неологізми) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські, неологізми). Неологізми – категорія історично змінна, один з розрядів пасивного словника, тобто це одиниці, які ще не встигли ввійти (або вже не ввійдуть, оскільки, виникнувши, вони майже відразу ж і зникли) до активного слововжитку» [14, с. 377].

О. О. Селіванова в термінологічній енциклопедії «Сучасна лінгвістика» (2006 р.) [10] розглядає неологізми як «слово чи сполука, використані мовою в певний період на позначення нового або вже наявного поняття або в новому значенні й усвідомлюється як такі

носіями мови» [10, с. 417], які згодом входять до загальновживаної лексики. За способом уведення до мови дослідниця поділяє неологізми на «лексичні – новотвори або запозичення; та семантичні – нові значення вже відомих слів» [с. 417]. О. О. Селіванова окремо виділяє серед неологізмів оказіоналізми «як індивідуально-авторські новотвори або нові значення відомих слів». Чітко дослідниця окреслює роль таких лексем у контексті. «Оказіоналізми створюються авторами художніх текстів із метою увиразнення мовлення й не розраховані на загальне вживання, тому їх називають стилістичними неологізмами» [10, с. 417].

Г. М. Вокальчук у монографії «Словотворчість українських поетів ХХ століття» (2008 р.) [2] зауважує, що поняття «неологізм» трактується у вузькому й широкому розумінні. «Вузьке характеризується невиправданим обмеженням розряду одиниць, що визнаються неологізмами. У широкому ж розумінні неологізми – це нові слова, значення слів та стійкі сполучення» [2, с. 30].

Загалом більшість дослідників поділяє неологізми на загальномовні та індивідуально-авторські. Загальномовні неологізми позначають нові явища чи факти мови і створені для загального вжитку, а індивідуально-авторські - вжиті в художньому творі (як правило, один раз) і з певною естетичною метою. О. А. Стишов індивідуально-авторські неологізми називає оказіоналізмами, які «варто розглядати як складне явище системного (реалізація словотвірних можливостей, закладених у системі певної мови) і асистемного (не нормативність, функціональна й емоційно-експресивна зумовленість, створення для ситуативних потреб) характеру» [12, с. 47]. Дослідник зауважує, що оказіоналізми, « як правило, - це позанормативні периферійні лексичні елементи, створені переважно зі стилістичною метою – увиразнення якоїсь ситуації, образу, фрагменту дійсності, на що вказує контекст. Основна сфера функціонування таких одиниць – художній та розмовний стилі, рідше – публіцистичний стиль» [12, с. 47]. У мові сучасної публіцистики оказіоналізми, як зазначає науковець, виконують номінативну, когнітивну, експресивно-оцінну функції.

Г. М. Вокальчук застосовує термін «авторський неологізм». У монографії «Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)» (2004 р.) [1] дослідниця зауважує, що, «беручи до уваги висновки мовознавців, *авторським неологізмом* вважаємо мовленнєве утворення системного й асистемного характеру, що виникло в процесі індивідуального творчого акту як результат свідомого порушення автором мовної норми. Такі новотвори – це периферійні лексичні елементи, створені переважно зі стилістичною метою і вперше засвідчені у письмових текстах художнього, наукового чи публіцистичного стилю; крім того, вони не зафіксовані у словниках національної мови відповідного періоду. Авторському новотворові притаманні ознаки нестандартності і новизни, які усвідомлюються мовцем. За сприятливих умов така лексична номінація може увійти до мовної системи, тобто стати узуальною» [1, с. 30].

Як зазначає Л. Лисиченко, «слово – це не тільки певний звуковий комплекс і не тільки певне значення, а сполучення звукового комплексу із певним значенням, закріплене суспільною практикою. У значенні слова відбивається вся складність мови як суспільного явища взагалі і слова зокрема як одиниці мови, в якій взаємодіють мовні елементи різних рівнів» [6, с. 11]. Авторські неологізми можуть бути виражені різними частинами мови, наприклад,

- іменниками: *кроволюб, скоробрех, слизькоумець, голоп'ятник, верба-підліток, цар-колос* (Михайло Стельмах), *юність-метелиця, сонце мідь, напівдощ, напівсніг, велитель-деспот* (Микола Хвильовий), *орел-падлоїд, одчай-безсилля, праця-конечність, праця-обов'язок, праця-каторга* (Володимир Винниченко), *горобці-хвилини, вечір-мислитель, андрофаги-людоїди* (Ліна Костенко);

- прикметниками: *скрипливобровий* батько, *бестіально-хитрі* очі, *ідіотсько-сентиментальна* звичка (Михайло Стельмах); *тужно-солодке* все, *астрально-містичні* дотики (Володимир Винниченко); *душальна* душа поета (Микола Хвильовий); *пружинно-спіральні* негідники, *ожиново-пташиний* ліс (Ліна Костенко);

- дієсловами: *відгетькуватись, занезграбитись, озватися-задзвеніти* (Михайло Стельмах); *сікти-рубати* (Ліна Костенко);

- прислівниками: *нудливо-безнадійно, уперто-похмуро, палко-сердито*

- (Володимир Винниченко); *достогибелі, хватопеком, сумовито-моторошно* (Михайло Стельмах).

Зауважимо, що значно менша група оказіональних дієслів і прислівників.

Особливо виразно застосовують письменники номінативно-експресивні можливості новотворів у художньому мовленні. Г. М. Вокальчук стверджує, що «індивідуально-авторські лексичні номінації покликані в оригінальній формі віддзеркалити своєрідність світобачення і світосприйняття поета, вони є специфічними знаками авторського стилю, «продуктом» складних взаємовідношень у тріаді «світ-мова-мовець» [2, с. 32].

У художньому мовленні лексичні інновації насамперед виконують номінативну функцію, однак, вагомою є їх емоційно-експресивна та оцінна роль. Авторські неологізми часто виступають компонентами метафоричних конструкцій, зокрема атрибутивних, наприклад, у творах Михайла Стельмаха виявляємо такі метафоричні сполуки: *тепло-гіркуватий* солод церкви, *привабливо-таємний* світи історії і мелодій; у Володимира Винниченка – *боляче-правдива* думка, *образливо-фальшиві* вчення, *чудно-тяжке* чуття; у Миколи Хвильового – *банально-сентиментальна* нудьга, *мажорно-витримана* усмішка; у Ліни Костенко – *пружинно-спіральний* негідник та ін.

Крім виявлення й опису неологізмів, важливим завданням дослідників постало питання фіксації нових слів. Тому поряд із неологією розвинулася ще така галузь, як *неографія*. У сучасній лінгвістиці знаходимо низку лексикографічних джерел, в яких зафіксовані і загальномовні неологізми, й індивідуально-авторські. Так, у словнику Л. В. Туровської і Л. М. Василькової «Нові слова та значення» (2008 р.) [8] подано загальновживані нові слова та значення кінця ХХ – початку ХХІ століття, виявлені в засобах масової інформації. Індивідуально-авторські неологізми в поетичному мовленні ХХ століття подала Г. М. Вокальчук у праці «Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)» (2004 р.) [1], де описано 6000 одиниць.

Зауважимо, що авторські неологізми можуть переходити до загальномовного вжитку. У сучасній українській лінгвістиці загальновизнаними авторськими неологізмами є неолексеми *поступливий, чинник* (Іван Франко); *мрія, страдниця, чарівливий, незагойний* (Михайло Старицький); *бистроплин, блискотінь, весніти, вітровіння, всніжити, глибитися, зласкавіти, кровосіч, наструнчений, незглибний, срібноплин, переструнювати, юнка, яблуневоцвітно* (Павло Тичина); *розхмарений, білоодежний, празима* (Максим Рильський); *урбанізатори, замайданилось* (Остап Вишня) та ін. Зазначимо, що частина наведених індивідуально-авторських лексичних інновацій увійшла до загальномовних словників, наприклад, у найповнішому 11-томному «Словнику української мови»[11] зафіксовано такі лексеми: *поступливий* (т. VII, с. 386), *чинник* (т. XI, с. 326) – новотвори Івана Франка; *мрія* (т. IV, с. 817), *страдниця* (т. IX, с. 747), *чарівливий* (т. XI, с. 269), *незагойний* (т. V, с. 306) – Михайла Старицького; *весніти* (т. I, с. 341); *вітровіння* (т. I, с. 688), *наструнчений* (т. V, с. 206), *юнка* (т. XI, с. 614) – Павла Тичини; *розхмарений* (т. VIII, с. 852) – Максима Рильського. Хоча треба визнати, що малий відсоток індивідуально-авторських неологізмів потрапляє до словників.

Продуктивним способом творення індивідуально-авторських неологізмів виступає складання. Численний корпус новотворів-композитів виявляємо в поезії Ліни Костенко

(*вітер-голодранець, поет-автомат, слово-брила, слово-філігрань, вечір-мислитель, зоря-полин*), у творах Володимира Винниченка (*бог-кавалер, бандит-янгол, горівник-мужик, горе-море, пісня-кохання*), Миколи Хвильового (*збірня-розправа, поет-менестрель, час-зажура, зав'язки-розв'язки*), Михайла Стельмаха (*пустомел-свистун, клекіт-сміх, співати-вискрипувати*).

Переважна більшість інноваційних складних слів утворено способом юкстапозиції, а твірними найчастіше виступає два компоненти, хоча знаходимо авторські неологізми, побудовані на поєднанні трьох твірних компонентів, наприклад: *біло-рожево-блакитний* день (Михайло Стельмах), *нудно-бруднопорожній* світ, *явно-хворобливо-блискучі* (Володимир Винниченко), *задвістілітпозадній* дух (Микола Хвильовий), *нечепура-жмикрутка* (Михайло Стельмах).

Ще одним компонентом поповнення лексикону сучасної мови є неозапозичення, які сьогодні становлять досить численний шар.Такі одиниці належать до різних тематичних груп лексем: суспільно-політичної (*піар, конвенція, макроменеджмент, фейк, епатаж, саміт, антураж*), економічної (*девальвація, офшор, тендер, демпінг, євроінтеграція, інфраструктура, іпотека*), юридичної (*кондомініум, лізинг, ембарго, патент, ратифікація, реверс, контрафактний*), медичної (*стентування)* і под. Поява таких лексем зумовлена історично-політичним розвитком суспільства, науки і техніки, виробництва, мистецтва тощо.

Отже, вивчення інноваційної лексики є актуальним. Теорія неології потребує чіткої конкретизації та систематизації лексичних одиниць, визначення конкретних аспектів дослідження. Багато дискусій і сьогодні викликає термінологічна система. На наш погляд, при вивченні новотворів варто поєднувати кілька підходів до їх аналізу, враховувати не тільки лексико-семантичний аспект, а й структурно-граматичний та функціонально-стилістичний. Всебічний та комплексний аналіз інноваційної лексики сприяє усталеному розумінню мови як складної динамічної системи, підтверджує думку про активний розвиток і збагачення мови сьогодні, динаміку її лексико-семантичних змін, широкі смислові і функціональні потенції неологізмів у мовленні. Найповніше свої естетичні можливості виражають індивідуально-авторські неологізми в художньому мовленні.

Сьогодні ще залишається багато невирішених питань в теорії неології, тому наукові розвідки, присвячені аналізу інноваційної лексики, належать до актуальних у сучасній лінгвістиці.

Література:

1. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект). – Рівне, 2004. – 524 с.
2. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття. – Острог, 2008. – 536 с.
3. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование. – Москва, 1973. – 304 с.
4. Колоїз Ж. Оказіональність / узуальність як концептуальна лінгвістична категорія, Українська мова, 2006, № 1, С. 71-81.
5. Колоїз Ж. До питання про диференціацію основних понять неології, Вісник Запорізького ун-ту: Філологічні науки, № 3, 2002, с. 78-83.
6. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. (Семантична структура слова). – Харків, 1976. – 115 с.
7. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово). – М., 1976. – 120 с.
8. Нові слова та значення: словник. – Київ, 2009, 271 с.
9. Новые слова и словари новых слов. – Львів, 1978, 184 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава, 2006. – 716 с.
11. Словник української мови, В 11 т. – Київ, 1970-1980.

12. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). – Київ: Пугач, 2005. – 388 с.
13. Турчак О. Оказіоналізми як об’єкт лінгвістичного дослідження, Українська мова, 2004, № 2, С. 47-55.
14. Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – 752 с.
15. Фельдман Н. И. Окказиональные слова и лексикография, Вопросы языкознания, 1957, № 4, С. 64-73.
16. Ханпира Эр. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании, Развитием словообразования современного русского языка. – Москва, 1966. – С.153-166.

1.14. Actuality of students' critical thinking development in the conditions of modern education reforming

1.14. Актуальність розвитку критичного мислення учнів в умовах реформування сучасної освіти

Інформаційне суспільство XXI століття потребує реформування освіти, завданням якого є підготовка освіченої, творчої, конкурентно-спроможної на сучасному ринку праці особистості. Тому однією з ключових тем є вдосконалення форм, методів і технологій навчання. Запровадження інновацій викликане самими процесами, що складаються в освітніх закладах, зміною ставлення до процесу навчання його суб'єктів. Та й самі форми і методи навчання з часом застарівають, а тому й потребують оновлення. Сучасній школі сьогодні потрібний учитель, який міг би оновлювати, удосконалювати зміст своєї діяльності. Впоратися з цим завданням можна тільки за умови розумного поєднання традиційних та інноваційних форм і методів навчання.

Сучасні учні повинні думати , розуміти суть речей, осмислювати ідеї та концепції, і вже на основі цього вміти шукати потрібну інформацію, трактувати її та застосовувати в конкретних умовах, формулювати й відстоювати особисту думку. Саме цьому сприяють інноваційні технології, використання яких є засобом для досягнення такої атмосфери в класі, що найкраще сприяє співробітництву, порозумінню й доброзичливості, дає можливість дійсно реалізувати особистісно-орієнтоване навчання, виховати компетентну особистість.

Важливою складовою сучасної, проєвропейської системи освіти є впровадження новітніх освітніх технологій, головними аспектами яких є: технологізація всіх видів наукових досліджень (природничих, математичних, хімічних, гуманітарних, соціальних, політологічних, культурологічних тощо); впровадження сучасних комп'ютерних і мережевих технологій; підвищення національного престижу освіти і науки; зростання й широке застосування нових інформаційно-освітніх технологій.

Актуальність. Метою сучасної освіти є всебічний розвиток особистості учня. Саме цьому сприяє використання інноваційних технологій розвитку критичного мислення. Проблема розвитку основних життєвих компетентностей, навичок критичного мислення в учнівської молоді стоїть дуже гостро. Навички критичного мислення дають учневі вміння:

- формувати власну думку;
- виявляти інтерес до творчої діяльності;
- цінувати спільну роботу, в якій виникає спільне рішення;
- вирішувати проблеми;
- здійснювати обдуманий вибір між різними думками;
- цінувати чужу точку зору;
- аргументовано сперечатися.

Необхідно пам'ятати, що критично мислити учень може у будь-якому віці, але навчитися мислити критично не можна протягом року. Необхідне систематичне застосування прийомів і методів, які б навчили учнів мислити критично, розвивали ці вміння. Сучасність потребує людей, здатних системно й конструктивно мислити, швидко знаходити потрібну інформацію, приймати конструктивні рішення, створювати принципово нові ідеї в різних галузях знань.

Отже, перед сучасною освітньою системою повинно стати таке завдання : виховання всебічно розвиненої особистості, повноцінного члена суспільства, спроможного конкурувати на ринку праці в складних умовах сьогодення. Набуття навичок критичного і творчого мислення, вміння працювати з інформацією й систематизувати її, виступати перед аудиторією, володіти навичками ділової комунікації, здійснювати пошук ефективних способів

діяльності. Тим самим ми вчимося спілкуватись, а уміння спілкуватися – повинно стати невід'ємною рисою життя сучасних людей. Саме така діяльність на уроці сприятиме тому, що навчання буде успішним, а набуті знання – якісними. Однак подібна організація педагогічної діяльності вимагає від учителя знання нових методів роботи, впровадження нових педагогічних технологій, необхідності самому постійно навчатися, творити, розвиватися та самовдосконалюватися.[133]

Аналіз останніх публікацій. Вагомий внесок у визначення і формування теорії особистісно-орієнтованого навчання зробили відомі зарубіжні та вітчизняні педагоги: К. Роджерс, Г. Скок, В. Леві, О. Виговський, Г. Костюк, В. Сухомлинський, І. Підласий, Г. Селевко та інші.

Пошук моделей освіти для ХХІ ст. розпочався ще у другій половині минулого сторіччя. Серед численних дослідників, що займаються вивченням стану та шляхів реформування освіти, можна виділити Дж. Гілі, Й. Масуду, Дж. Нейсбіта, Е. Тофлера, А. Гартвел, Е. Ґіденс, З. Бауман, М. Кастелз, Я. Пелікан, Ф. Фукуяма та ін. У своїх дослідженнях науковці підкреслюють необхідність реформування освіти згідно із змінами вимог сучасного інформаційного суспільства.

Також зростає інтерес і до проблеми розвитку критичного мислення як потужного інструменту для формування особистості в контексті нової суспільної парадигми. Поняття «критичне мислення» набуло поширення у зарубіжній педагогіці на початку 70-тих років, хоча перші дослідження були започатковані ще Дж. Д'юї та У. Кілпатріком.

Серед науковців, що зосереджують увагу на дослідженні критичного мислення, можна виділити таких як: Р. Пауль, М. Вейнстайн, М. Ліпман, Д. Халперн, Д. Клустер, Т. Воропай, О. Іванова, Н. Кірпота, В. Кушнір, О. Лабенко, П. Лушин, О. Неприцький, Т. Олійник, І. Слободянюк, О. Тягло та інших.

Дослідження інноваційних технологій в освіті ведуться з кінця 50-х років ХХ сторіччя, у вітчизняній практиці термін «інновація в освіті» почав використовуватися лише у середині 80-х років ХХ століття у зв'язку з процесами перебудови радянської освітньої системи. Проблемам інноваційної діяльності в освітній сфері присвятили свої дослідження такі вчені, як: К. Ангеловськи, Л. Ващенко, О. Козлова, Н. Артикуца, М. Поташник, В. Журавльов, А. Ніколс, Г. Герасимова, Л. Ілюхина, І. Беха, Л. Даниленко, І. Дичківська, М. Кларіна, О. Пєхота, О. Попова, Л. Подимова, А. Пригожина, В. Сластьоніна, А. Хуторський та інші.

Мета статті: проаналізувати поняття «критичне мислення», схарактеризувати його основні елементи, визначити роль школи у процесі формування критичного мислення у сучасних дітей, підкреслити важливість вміння критично мислити як важливу характеристику розвитку особистості.

Основна частина. З точки зору інноваційної педагогіки новою якістю освіти є належна якість не лише навчання, а й виховання, ступінь розвиненості особистості учня, її підготовленості до самостійного життя. Суспільству майбутнього потрібні люди з гнучкістю і критичністю мислення, творчою ініціативою, високим адаптаційним потенціалом. Сьогодні залишається актуальним твердження видатного американського мислителя минулого століття Джона Дьюї, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не в наданні інформації учням, а в тому, щоб розвивати критичний спосіб мислення, навички , котрі дають змогу адекватно оцінювати нові обставини й формувати стратегію подолання проблем, які у них криються.[134]

---

[133] Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цього навчати / Н. Вукіна, Н. Дементієвська. – Х.: Основа, 2007.

[134] Тягло О. Післямова до статей Метью Ліпмана і Марка Вайнстейна / О. Тягло // Вісник програм шкільних обмінів. – 2006. – № 27. – с. 26-27.

Однією з технологій, що допоможе учневі не тільки засвоїти необхідний обсяг знань, а й сприятиме розвитку його особистісних якостей, є формування та розвиток критичного мислення.

Як освітню інновацію технології критичного мислення в Україні розглядають порівняно недавно, близько десяти років. Освітня система України орієнтована на майбутнє, тому першочерговим є розвиток такого типу мислення, що дає змогу адекватно оцінювати нові обставини та формувати стратегію подолання проблем, які виникають. Зважаючи на це, розвиток критичного мислення стає найбільш актуальним у період інтенсивних соціальних змін, коли необхідно діяти, пристосовуючись до нових обставин життя. Не менш важливі будуть такі якості, як висока моральність, особистісна відповідальність, внутрішня свобода, здатність досягати своєї мети коректним шляхом та засобами. Найголовнішою умовою навчально-виховного процесу є його особистісна зорієнтованість, спрямована на те, щоб кожний вихованець став повноцінним, самодостатнім, творчим суб'єктом діяльності.

Але це не означає що треба кардинально змінювати традиційну систему освіти, на нашу думку, в загальноосвітніх закладах найбільш ефективним є впровадження технологій розвитку критичного мислення в традиційні шкільні дисципліни. У рамках такого підходу сформувалися моделі та стратегії, що поставили критичне мислення у центр навчального процесу.

Отже, критичне мислення – складний процес, що передбачає виокремлення інформації, її критичне осмислення, аналіз, синтез та прийняття рішення. Розглянемо, що ж покладено в основу цього терміна. М. Ліпман, засновник Інституту критичного мислення, характеризує його як кваліфіковане, відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати правильні судження, оскільки засноване на критеріях, самовдосконалюється та враховує контекст. При цьому вчений виокремлює шість ключових елементів критичного мислення:

1. уміння мислити – володіння певними прийомами, які у своїй сукупності створюють перевірену на практиці ефективну методологію опрацювання інформації;

2. відповідальність – усвідомлення обов'язку надання слухачам (читачам) доказів та прикладів відповідно до прийнятих стандартів;

3. формулювання самостійних суджень як продукту критичного мислення – спрямованість на творчу мисленнєву діяльність, а не на репродуктивне мислення, що базується на жорстких алгоритмах і стереотипах. Творчий підхід найбільш необхідний у ситуаціях порівняння різноманітних суджень і визначення альтернатив на основі врахування пріоритетів, чинників, що обумовлюють істинність та вірогідність інформації в цілому й висловлених суджень зокрема;

4. критерії, до яких апелює та на які спирається критичне мислення, – положення, які бере до уваги людина, яка критично мислить, оцінює ідеї у процесі їх аналізу чи критики;

5. самокорекція – використання критичного мислення як методу, зверненого до власних суджень людини з метою їх виправлення чи вдосконалення, постійна рефлексія власних мисленнєвих процесів;

6. увага до контексту – обов'язкова перевірка загальних критеріїв на відповідність та можливість до змін у кожному конкретному випадку, наявність при цьому інших альтернатив, що відповідають ситуації.[135]

Критичне мислення – це процес розгляду ідей з багатьох позицій, відповідно до їх змістових зв'язків, порівняння їх з іншими ідеями. Критичне мислення – це результат, це момент у мисленні, коли критичний підхід стає природним шляхом взаємодії з ідеями та

[135] Ліпман М. Чим може бути критичне мислення / Метью Ліпман // Вісник програм шкільних обмінів. – 2006. – № 27. – с. 17-23.

інформацією, це активний процес, який або стимулюється, або трапляється спонтанно і надає учневі можливість контролювати інформацію, ставити її під сумнів, об'єднувати, переробляти, адаптувати або відкидати.[136]

Щоб навчитися критично мислити, необхідно розвивати в учнів 6 видів розумової діяльності:

- згадувати: відновлювати в пам'яті факти, уявлення і поняття;
- відтворювати: проходити за зразком, алгоритмом;
- обґрунтовувати: підвести окремий випадок під загальний принцип чи поняття;
- реорганізувати: перетворювати вихідні умови задачі в нову проблемну ситуацію, яка дозволяє знайти оригінальне рішення;
- співвідносити: зв'язувати знову набуті знання з засвоєним раніше або з особистим досвідом;
- рефлексії: досліджувати саму думку і причини її появи.

Олександр Володимирович Тягло зазначає, що навчальний процес на засадах критичного
мислення повинен бути побудований так, щоб учні мали змогу працювати таким чином:

- висловлювати власні судження, виділяти головне та робити порівняння, оперуючи доказами та конкретними фактами;
- виконувати певні дослідження, вивчаючи окрему навчальну тему;
- відокремлювати правдиву інформацію від неправдивої, факти від суджень, звертаючи особливу увагу на аргументованість останніх;
- самостійно ставити запитання, формулювати проблему й альтернативні способи її творчого рішення.

На думку Олени Віталіївни Бєлкіної-Ковальчук, розвиток певних елементів критичного мислення в учнів початкових класів дає міцну основу і значно полегшує розвиток критичного мислення в подальшому. Тому варто ретельно добирати вправи й розвивати лише «певні елементи критичного мислення», аби не зашкодити психіці дитини. Адже в цей час у дітей молодшого шкільного віку переважає егоцентризм, відкритість до будь-якої інформації, довіра до вчителя, готовність до заучування. У підлітковому віці з'являються скептицизм, нігілізм, максималізм, які є природними рисами суджень старшокласників. Саме тому в старших класах, коли в учнів закладено певні знання, які необхідно лише розширювати, цілями мають виступати вже застосування знань, аналіз, синтез та оцінювання того чи іншого змісту.[137]

Не можна виділити єдиний алгоритм дій з формування критичного мислення в учнів. Але основні етапі такі:

- актуалізація знань (виклик), пробудження інтересу до теми, визначення мети вивчення конкретного матеріалу;
- осмислення нової інформації;
- роздуми або рефлексія, формування власної думки стосовно навчального матеріалу;
- узагальнення й оцінка інформації (проблеми), визначення способів її розв'язання, з'ясування власних можливостей.

Таким чином, навчальний процес організовується як дослідження учнями певної теми за допомогою інтерактивної взаємодії між ними, розвиваючи в учнів уміння аналізувати,

[136] Бондарук І. П. Формування критичного мислення дев'ятикласників у процесі навчання історії: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Ірина Петрівна Бондарук; Ін-т педагогіки НАПН України. – К., 2012. – с. 276.

[137] Бєлкіна-Ковальчук О. В. Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.09 / О. В. Бєлкіна Ковальчук; Волин. держ. ун-т ім. Л. Українки. – Луцьк, 2006. – с. 21.

синтезувати, порівнювати, абстрагувати, класифікувати, узагальнювати, робити висновки, виявляти проблеми та розв'язувати їх, формулювати гіпотези.

При цьому треба пам'ятати, що формування критичного мислення – процес довготривалий. Не можна навчити людину критично мислити за годину або дві. Однак існують певні умови, дотримання яких спонукатиме і стимулюватиме їх до критичного мислення:

1. час – учні повинні мати його достатньо не лише для збору інформації з певної проблеми, а й її обробки та вибору оптимального способу презентації свого рішення;

2. очікування ідей – школярі повинні розуміти, що всі свої думки та ідеї вони можуть пропонувати у будь-якій формі;

3. спілкування – діти повинні мати час для обміну думками, завдяки цьому вони розуміють свою значущість і свій внесок у розв'язання спільної проблеми;

4. цінування думок інших – учні повинні вміти слухати і цінувати думки інших, усвідомлювати, що для знаходження оптимального вирішення проблеми надзвичайно важливо вислухати всі думки зацікавлених осіб, аби мати можливість остаточно сформулювати власну точку зору;

5. віра у власні сили – учні повинні пам'ятати, що будь-яка їхня думка важлива, навіть у тому випадку, якщо вони мислять «не за шаблоном»; завдання вчителя при цьому – створити середовище, вільне від жартів і глузувань;

6. активна позиція – школярі повинні займати активну позицію у навчанні, отримувати задоволення від здобування знань, що стимулюватиме їх до роботи на більш високому рівні, допомагатиме мислити нестандартно й критично.

Важливою умовою формування в учнів критичного мислення є створення в класі сприятливого психологічного клімату. Для того, щоб діти почувалися на уроці комфортно та безпечно, існує безліч прийомів, зокрема:

- якомога частіше хвалити учнів як за незначні, так і важливі досягнення; спокійно реагувати на неправильні або недостатньо повні відповіді, адже це впливає на формування в учнів почуття захищеності;
- повторювати запитання, перефразовуючи їх, адже це допомагає учням краще зрозуміти матеріал;
- підкреслювати індивідуальні можливості учнів;
- уважно вислуховувати думку учня та з повагою ставитися до неї;
- застосовувати активне слухання, встановлювати зоровий контакт із кожним школярем, звертатися до нього на ім'я, бути доброзичливим, посміхатися тощо.[138]

Усе зазначене потребує врахування того, що критичне мислення передбачає дискусії, зокрема між тими, хто навчається.

Окрему увагу треба приділити розвитку критичного мислення у підлітків для аналізу інформації, отриманої з мережі Інтернет, оскільки вони використовують Інтернет як потужне джерело інформаційних і методичних ресурсів для здобуття нових даних. Як зауважує Н. Дементієвська, необхідно навчитися критично аналізувати дані, розміщені в Інтернеті, з таких причин: підручник та вчитель перестають бути виключними джерелами знань; практично кожен може і вмістити у всесвітню мережу будь-які відомості; вчителі й учні створюють власні веб-сторінки, яким мають довіряти інші учні і вчителі та використовувати їх у своїй діяльності; попередній досвід учнів (надійні друковані джерела) дозволяє їм переносити ці якості і на всі інші джерела інформації; переважна більшість ЗМІ (газет, каналів телебачення) та сайтів Інтернету утримуються та фінансуються окремими комерційними

[138] Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: АПН, 2002.

кампаніями чи політичними партіями, які мають свої інтереси; вчителі і батьки, які виховувалися в тоталітарній системі, не дають прикладу ефективного використання критичного мислення і відбору інформації.[139]

Технології розвитку критичного мислення формують умови для розвитку творчих здібностей учнів, активізують їх пізнавальну діяльність. Сприяють засвоєнню значного обсягу наукової інформації, прийомів і способів застосування знань із метою самовдосконалення та пізнання світу, вмінь та навичок знаходження взаємозв'язків між окремими частинами інформації, добору необхідної інформації, організації пошукової діяльності та доведення власної точки зору; застосування вмінь та навичок перетворення наукової інформації, переносу пізнавальних дій у вже відомі та нові ситуації, вміння аналізувати процес діяльності та передбачати його кінцевий результат, знаходити шляхи вирішення проблеми.

Системне запровадження методів і прийомів технології розвитку критичного мислення є прийнятним і оптимальним у викладанні шкільних предметів, підвищує ефективність і якість засвоєння навчального матеріалу та забезпечує:

- ситуацію успіху для кожного учня і, відповідно, підвищення самооцінки суб'єктів навчання;
- усвідомлене, критичне та оцінне сприйняття інформації (фактів, тверджень, положень, висновків), процесів і результатів;
- надання учням зразків досвіду життєдіяльності, характерів, ситуацій і питань, що допоможе зрозуміти їм подібне, якщо це трапиться в їхньому житті.

Висновки. Застосування технології розвитку критичного мислення формує в учнів позитивні цінності, дитина вчиться здійснювати та відстоювати власний вибір, бути позитивним лідером. Це виявляється також в умінні організовувати свою діяльність: самостійно знаходити потрібну інформацію, аналізувати і застосовувати її. При використанні педагогічних технологій з розвитку критичного мислення активізується процес навчання та актуалізується готовність і здатність до саморозвитку. Найчастіше критичне мислення спрямоване на досягнення певної мети, але може бути і творчим процесом, де цілі не такі вже ясні.

Організація навчання на засадах критичного мислення має свої особливості. По-перше, структура уроку дещо відрізняється від прийнятої класно-урочної системи. Кожен урок починається з актуалізації (передбачення), під час якої педагог спрямовує учнів на те, щоб вони думали над темою, яку починають вивчати, і ставили запитання. Учні активно пригадують, що вони знають із цієї теми, встановлюють рівень власних знань з предмета. Потім вчитель підводить учнів до формулювання запитань, пошуку, осмислення матеріалу, відповідей на попередні запитання, визначення нових запитань і намагання відповісти на них. Завершується урок рефлексією, під час якої учні обмінюються з іншими про те, як нові знання змінили їхні попередні уявлення.

Однією з особливостей уроків розвитку критичного мислення учнів є те, що навчальний процес здійснюється шляхом інтерактивної взаємодії між ними. Кожний може взяти участь в обговорені, послухати думку іншого, спробувати довести власні міркування і бути почутим.

Роль вчителя на уроці полягає у наданні своєчасної допомоги і керуванні навчальною діяльністю школярів. Для цього йому потрібні передусім фундаментальні знання з предмета, висока загальна культура і ґрунтовна дидактична компетентність. Щоб сформувати дидактичну компетентність, треба вивчати і впроваджувати новітні, інноваційні педагогічні

[139] Дементієвська Н. П. Стратегії розвитку навичок критичного мислення учнів при оцінюванні ресурсів Інтернету, Програма спецкурсу підвищення кваліфікації викладачів системи післядипломної педагогічної освіти, Проект Світового банку «Рівний доступ до якісної освіти в Україні» // [Електронна публікація], опубліковано 2008 р. – Режим доступу: http://www.scribd.com/ doc/33487253.

технології українських і зарубіжних учених, педагогів-новаторів, що стане теоретичною базою у формуванні власної педагогічної компетенції. Аналіз рівня підготовки сучасного вчителя в Україні сьогодні дозволяє зробити висновки про необхідність серйозного перегляду її змісту.

Сучасні навчальні програми та стратегічні напрями у розвитку освіти акцентують увагу вчених та практиків на посилення технологічного аспекту підготовки вчителя, на необхідність впровадження школою нових технологій з метою забезпечення умов для всебічного розвитку підростаючого покоління.

Література:

1. Бондарук І. П. Формування критичного мислення дев'ятикласників у процесі навчання історії: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Ірина Петрівна Бондарук; Ін-т педагогіки НАПН України. – К., 2012. – с. 276.
2. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цього навчати / Н. Вукіна, Н. Дементієвська. – Х.: Основа, 2007
3. Бєлкіна-Ковальчук О. В. Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.09 / О. В. Бєлкіна Ковальчук; Волин. держ. ун-т ім. Л.Українки. – Луцьк, 2006. – с. 21.
4. Дементієвська Н. П. Стратегії розвитку навичок критичного мислення учнів при оцінюванні ресурсів Інтернету, Програма спецкурсу підвищення кваліфікації викладачів системи післядипломної педагогічної освіти, Проект Світового банку «Рівний доступ до якісної освіти в Україні» // [Електронна публікація], опубліковано 2008 р. – Режим доступу: http://www.scribd.com/ doc/33487253.
5. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення / Метью Ліпман // Вісник програм шкільних обмінів. – 2006. – № 27. – с. 17-23.
6. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: АПН, 2002.
7. Тягло О. Післямова до статей Метью Ліпмана і Марка Вайнстейна / О. Тягло // Вісник програм шкільних обмінів. – 2006. – № 27. – с. 26-27.

1.15. Use of innovative technologies in high school

1.15. Використання інноваційних технологій навчання у вищій школі

Однією з головних ознак сучасного суспільства є його розвиток на основі інновацій. В умовах сьогодення вища освіта вимагає від науково-педагогічних працівників опанування і впровадження інноваційних технологій навчання й викладання, заснованих на мультимедійних, інформаційних програмах, системах передання знань. Вимога переходу до інноваційної освіти, зокрема у вищій школі, зумовлена викликами сьогодення і належить до пріоритетних напрямів державної політики в Україні в контексті інтеграції вітчизняної освітньої галузі до європейського та світового освітнього простору.

Інновації в галузі освіти сприяютьеволюції змісту, форм і методів навчання, яка спонукає до розробок і впровадження нових освітніх технологій. Досвід показує, що все нове із часом стає традицією і що традиції утверджує соціум, а новаторами виступають яскраві особистості реформаторського типу. На сучасному етапі все очевиднішим стає те, що традиційна освіта, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування. Специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях, основою яких є інноваційні педагогічні технології. Інноваційні педагогічні технології в педагогіці пов’язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань і форм соціального буття.

Метою статті є характеристика окремих інноваційних технологій навчання та визначення їх основних переваг.

Питання щодо сутності впровадження інноваційних технологій у процес вищої освітистали об’єктом вивчення як українських, так і зарубіжних учених. Зокрема, наукові доробки таких вчених, як А. Алексюк, М. Бургін, Л. Ващенко, І. Доброскок, Г. Клімова, Г. Коцура, С. Нікітчина, В. Ільїн, А. Прігожина, С. Пролеєв, М. Лисенко, П. Сауха, В. Сластьоніна, А. Хуторський та ін. присвячені теоретичним і науково-практичним проблемам інноваційної парадигми у вищій школі, окремим технологіям навчання, досвіду та перспективам їх використання в освітній практиці.[140]

Термін «інновація» означає оновлення процесу навчання, який спирається, головним чином, на внутрішні фактори. Запозичення цього терміна пов’язане з бажанням виділити мотиваційний бік навчання, відмежуватися від чергових «переможних методик», які за короткий час повинні дати максимальний ефект незалежно від особливостей класу та окремих учнів, їхніх бажань, здібностей тощо.

Педагогічну інновацію розглядають як особливу форму педагогічної діяльності і мислення, які спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі, або як процес створення, упровадження і поширення нового в освіті. Інноваційний процес в освіті – це сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на її оновлення, модифікацію мети, змісту, організації, форм і методів навчання та виховання, адаптації освітнього процесу до нових суспільно-історичних умов.

Принципова новизна, внесена комп’ютерним технологіями в освітній процес, – інтерактивність, що дозволяє впроваджувати активні форми навчання. Саме ця нова якість дозволяє сподіватися на ефективне, реально корисне розширення сектору самостійної освітньої роботи студентів.

[140] Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: історія, теорія: підручник. Київ: Либідь, 1998. – 558 с.

Ідея втілення інноваційних технологій в навчання стала останнім часом предметом інтенсивних теоретичних та практичних досліджень. Її теперішній етап характеризується як емпіричною спрямованістю – розробкою та проведенням викладачами інноваційних занять різних профілів, так і теоретичною – створенням та вдосконаленням інноваційних та інтегрованих курсів, у ряді випадків поєднуючих численні дисципліни, вивчення яких передбачено навчальними планами. Інноваційні технології дають можливість, з одного боку, показати студентам «світ у цілому», подолавши дисциплінарну розрізненість наукового знання, а з іншого – звільнений за рахунок цього освітній час використовувати для повноцінного здійснення профільної диференціації у навчанні.

Інноваційна спрямованість визначається критеріями педагогічних інновацій, до яких відносять:

- новизну, що дає змогу визначити рівень оригінальності досвіду. Розрізняють абсолютний, локально-абсолютний, умовний, та суб'єктивний рівні новизни;
- оптимальність, яка сприяє досягненню високих результатів за найменших витрат часу фізичних і розумових сил учасників педагогічного процесу;
- результативність та ефективність, що означає певну стійкість позитивних результатів у діяльності викладача;
- можливість творчого застосування нових результатів у масовому досвіді, що передбачає придатність апробованого досвіду для масового упровадження в навчальних закладах.

Інноваційні технології можуть застосовуватися при різних формах навчання:

– при очній та очно-заочній формі – вони допомагають організувати самостійну роботу та проводити безперервний моніторинг освітнього процесу;

– при заочній формі – інформаційні технології є основною формою подання матеріалу, сприяють виробленню навичок практичної роботи, допомагають організувати моніторинг освітньогопроцесу.

Широкий спектр, багатоваріантність педагогічних технологій зумовлюють необхідність їх класифікації. Найдосконалішою серед багатьох вважають класифікацію, за якою педагогічні технології згруповано за різноманітними системними та інструментально значущими ознаками. Відповідно в сукупності педагогічних технологій виокремлено:

1. За рівнем застосування:
- загальнопедагогічні (стосуються загальних засад освітніх процесів);
- предметні (призначені для вдосконалення викладання окремих предметів);
- локальні та модульні (передбачають часткові зміни педагогічних явищ).

2. За провідним чинником психічного розвитку:
- біогенні (провідна роль належить біологічним чинникам);
- соціогенні (переважають соціальні чинники);
- психогенні (провідна роль належить психічним чинникам).

3. За філософською основою:
- матеріалістичні та ідеалістичні;
- діалектичні та метафізичні;
- наукові та релігійні;
- гуманістичні й антигуманні;
- вільного виховання та примусу тощо.

4. За науковою концепцією засвоєння досвіду:
- асоціативно-рефлекторні (в основу покладено теорію формування понять);
- біхевіористські (за основу взято теорію научіння);
- розвивальні (ґрунтуються на теорії розвитку здібностей);
- сугестивні (засновані на навіюванні);

- нейролінгвістичні (засновані на нейролінгвістичному програмуванні);
- гештальттехнології (нім. Gestalt — цілісна форма, образ, структура і технологія) та ін. (засновані на психотерапевтичному впливі).

5. За ставленням до дитини:
- авторитарні (засновані на чіткій надмірній регламентації);
- дидактоцентристські (центровані на навчанні);
- особистісно-орієнтовані (гуманно-особистісні, технології співробітництва, технології вільного виховання).

6. За орієнтацією на особистісні структури:
- інформаційні (формування знань, умінь, навичок);
- операційні (формування способів розумових дій);
- емоційно-художні й емоційно-моральні (формування сфери естетичних і моральних відносин);
- технології саморозвитку (формування самоуправляючих механізмів особистості);
- евристичні (розвиток творчих здібностей);
- прикладні (формування дієво-практичної сфери) технології.

7. За типом організації та управління пізнавальною діяльністю:
- структурно-логічні технології навчання (поетапне формулювання дидактичних завдань, вибору способу їх розв'язання, діагностики та оцінювання одержаних результатів);
- інтеграційні технології (дидактичні системи, які забезпечують інтеграцію різнопредметних знань і вмінь, різних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем, навчальних проблем та інших форм організації навчання);
- ігрові технології (ігрова форма взаємодії викладача і студентів, яка сприяє формуванню вмінь розв'язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету). В освітньому процесі використовують театралізовані, ділові, рольові, комп'ютерні ігри, імітаційні вправи, ігрове проектування та ін.;
- комп'ютерні технології (реалізуються в дидактичних системах за допомогою комп'ютерного навчання на основі взаємодії «викладач – комп'ютер – студент» за допомогою інформаційних, тренінгових, розвивальних, контролюючих та інших освітніх програм);
- діалогові технології (пов'язані зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва на суб'єкт-суб'єктному рівні: «студент – викладач», «викладач – автор», «студент – автор» та ін.);
- тренінгові технології (система діяльності щодо відпрацювання певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів розв'язання типових завдань у процесі навчання – тести, психологічні тренінги інтелектуального розвитку, розв'язання управлінських задач).

У свою чергу інноваційні технології у закладі вищоїосвіти характеризуються, як технології, засновані на нововведеннях: організаційних (пов'язаних із оптимізацією умов освітньої діяльності), методичних (спрямованих на оновлення змісту освіти та підвищення її якості); які дозволяють:
- студентам: ефективно використовувати навчально-методичну літературу та матеріали; засвоювати професійні знання; розвивати проблемно-пошукове мислення; формувати професійне міркування; активувати науково-дослідницьку роботу; розширювати можливості самоконтролю отриманих знань;
- викладачам: оперативно обновлювати навчально-методичну літературу; впроваджувати модульні технології навчання; використовувати імітаційні технології навчання; розширювати можливості контролю знань студентів;

- у цілому: удосконалювати якість наявних технологій підготовки спеціалістів. [141]

На вибір методів, форм та засобів інноваційного навчання впливають особливості навчальної дисципліни, характер освітнього матеріалу, обсяг часу, що відводиться на вивчення матеріалу, рівень загальної підготовленості групи, особливості навчально-матеріальної бази ЗВО та багато інших. Значною мірою вибір методу визначається кількістю студентів, оскільки більшість методів найбільш ефективна при невеликій кількості учасників-студентів. Але передусім вибір методу визначається дидактичними цілями заняття, видом інформації, який опановується, тобто має відповідати властивостям навчальної інформації та освітнім цілям.

Представимо декілька інноваційних технологій навчання, які мають перспективний розвиток в освітній галузі України.

О. Пометун зазначає, що *інтерактивне навчання* в Україні розробляється та пропагується на сучасному етапі. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної активності, що має за мету створення комфортних умов навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що освітній процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх студентів; викладач і студент є рівноправними суб'єктами навчання. Інтерактивне навчання сприяє формуванню навичок а вмінь як предметних, так і загальнонавчальних; виробленню життєвих цінностей; створенню атмосфери співробітництва, взаємодії; розвитку комунікативних якостей. Технологія передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем.

Інтерактивні методи навчання показують нові можливості, пов'язані передусім з налагодженням міжособистісної взаємодії шляхом зовнішнього діалогу в процесі засвоєння навчального матеріалу. Дійсно, між студентами у групі обов'язково виникають певні міжособистісні взаємовідносини; і від того, якими вони будуть, багато в чому залежить успішність їхньої освітньої діяльності. Вміла організація взаємодії на основі навчального матеріалу може стати потужним фактором підвищення ефективності освітньої діяльності в цілому.

Інтерактивне навчання – це навчання діалогу, під час якого відбувається взаємодія учасників педагогічного процесу з метою взаєморозуміння, спільного розв'язання навчальних завдань, розвитку особистісних якостей студентів.

П. Ерднієв стверджує, що використання *інтегрованих технологій* надає можливість викладачучітко визначати реакції, поняття, ідеї та навички, які мають бути засвоєні студентом, а потім за допомогою багатостороннього підходу допомагає студенту спрямувати власну діяльність на досягнення цих цілей. При цьому студент може діяти у власному темпі, заповнюючи прогалини у своїх знаннях або пропускаючи те, що вже засвоєно.

Впровадження *мережевих технологій* сприяє телекомунікаційному спілкуванню студентів із викладачами, працівниками бібліотек, лабораторій тощо. Телекомунікаційний доступ до баз даних здійснюється через всесвітню мережу Internet.

Формами мереженої комунікації є:

- електронна пошта – призначується для обміну інформацією між суб'єктами зв'язку, здійснення консультування;
- телеконференція дозволяє викладачу та студентам, що знаходяться на відстані один від одного, організувати спільне навчання, обговорювати навчальні проблеми, брати участь у ділових іграх.

Використання *мультимедійних технологій* пов'язані із створенням мультимедіа-продуктів: електронних книг, енциклопедій, комп'ютерних фільмів, баз даних та електронних

[141] Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.

посібників. У цих продуктах діяльності об'єднаються текстова, графічна, аудіо- та відеоінформація, анімація. Мультимедіа-технології перетворили комп'ютер на повноцінного співрозмовника, дозволили студентам різних курсів навчання не виходячи з навчальної аудиторії, будинку, офісу, бути присутніми на лекціях видатних вчених, брати участь у конференціях, діалогах, вести кореспонденцію. [142]

Інформатизація вищої освіти асоціюється із пірамідою, основа якої – нові електронні освітні продукти. Зокрема, із появою електронних видань і віртуальних навчальних лабораторій у практичних заняттях з'явилась можливість швидко отримувати інформацію, що надає можливість розвивати форми індивідуальної самостійної роботи студентів. Також, ще одним із таких навчальних ресурсів, який доцільно використовувати у вищій школі, є електронний посібник.

Навчальні комп'ютерні програми і електронні посібники дають можливість кожному студенту незалежно від рівня його підготовки брати активну участь у освітньому процесі, індивідуалізувати свій процес навчання, здійснювати самоконтроль. Бути не пасивним спостерігачем, а активно одержувати знання і оцінювати свої можливості. Електронний посібник має сучасний дизайн і відповідає усім вимогам до комп'ютерних засобів навчання. Перше, це можливість включати в них сучасні (у тому числі мультимедійні) способи подання інформації, у вигляді навчальних програм, що використовують у тому числі засоби анімації. Друге, можливість включати інтерактивні засоби контролю знань для перевірки, у тому числі і для самоперевірки, і третє, при сьогоднішньому складному стані з підручниками, електронну версію легко «скинути» на диск або флешку і користуватися ним на домашньому комп'ютері. Якщо при цьомуелектронний посібник викласти на сервер, то до нього може бути забезпечений необмежений доступ. Студенти починають одержувати задоволення від самого процесу навчання, незалежно від зовнішніх мотиваційних факторів. Цьому сприяє і той факт, що при застосуванні інформаційних технологій на заняттях, комп'ютеру на час передані окремі функції викладача і він може виступити в ролі терплячого педагога - репетитора, що здатний показати помилку і дати правильну відповідь, і повторювати завдання знову і знову, не виражаючи при цьому ні роздратування, ні досади.

У програмах з мультимедійним поданням інформації з'являється можливість створення не тільки зорових, але і слухових відчуттів. Електронні посібникиістотно підвищують якість самої візуальної інформації, вона стає яскравішою, динамічнішою. З'являється можливість наочно-образної інтерпретації істотних властивостей не тільки тих або інших реальних об'єктів, але навіть і наукових закономірностей, теорій, понять.

Електронний посібник може бути виконаний у декількох варіантах:

- для відкритого доступу через глобальну комп'ютерну мережу Internet;
- для використання в процесі аудиторного навчання (для локальної мережі).

Електронний посібник повинен розроблятися для його впровадження як на комп'ютерах, так і інших гаджетах. Потрібно тільки, щоб на комп'ютерах та інших електронних носіях був установлений MS Word і Power Point (з обов'язковим відтворенням звукових файлів).

Електронні навчальні посібники являють собою систематизований матеріал у межах програми навчальної дисципліни, на меті яких вивчення предмета «з нуля» до певного його опанування, якезазначено програмою навчання, та націлені на підтримку роботи й розширення можливостей викладача і самостійну роботу студента. У межах електронного посібника всі розділи взаємопов'язані, в них подається теоретичний матеріал, виділено основні поняття, різноманітні схеми, малюнки, які допомагають у вивченні відповідних тем.

[142] Берестова А. Інноваційні технології та методи навчання у професійній освіті. URL: http://nadoest.com/innovacijni-tehnologiyi-ta-metodi-navchannya-u-profesijnij-osv (дата звернення: 20. 02. 2019)

Після кожної теми розміщені тестові завдання задля формування та перевірки учнями знань,умінь та навичок із відповідної теми. Посібники мають розширену, різнорівневу структуру на базі сучасних технологічних рішень та звуковий супровід. Усі зображення є статичні, анімовані або комбіновані. Нами розроблено авторський електронний посібник з загальної педагогіки. Усі статті наведемо приклад фрагменту з теми «Імітаційні неігрові активні методи навчання». У вигляді дерева представлені методи навчання, перейти до опису яких можна за допомогою гіперпосилання (Рис. 1).

Розроблений нами електронний посібникпоєднує у своїй структурі функції викладача і посібника, а саме: довідково-інформаційну систему, консультативну, тренажерну та систему контролю знань. У ньому закладено системний підхід, орієнтований на такого користувача, який сам обирає матеріал для вивчення, визначає необхідний обсяг та технологію засвоєння. Створені різні моделі презентацій теоретичного матеріалу дозволяють не тільки формувати в користувачів загальне уявлення про предмет, а й, відтворюючи логічні мисленнєві процеси та залучаючи практичні завдання для відпрацювання умінь, відносно повну систему знань, удосконалювати уміння та навички. Залучення до електронного посібника тестів на початковому етапі дозволяє ідентифікувати особистісні якості того, хто навчається, а використання мультимедійних, аудіо- і відеокомпонентів забезпечує наочність у сприйнятті матеріалу.

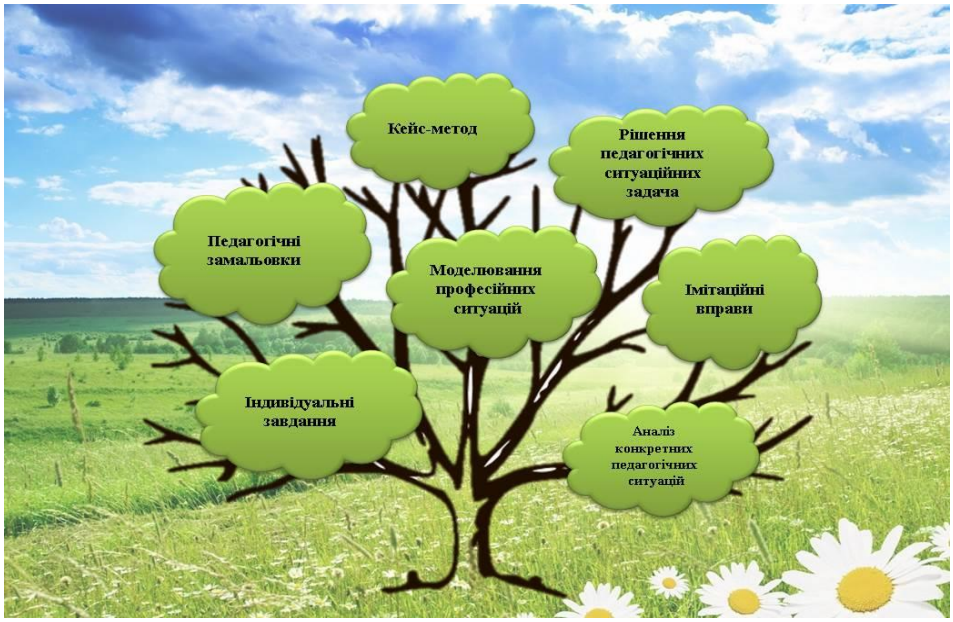

Рис. 1. Фрагмент електронного посібника.

Характерною ознакою інноваційної освіти є особистісно-орієнтоване навчання, яке реалізується через проектування освітнього процесу, що є предметом взаємодії викладача і студента, способом їх життєдіяльності як суб'єктів освіти: освітній процес набуває вигляду дослідження, пошуку, навчальної гри, тобто стають джерелом досвіду.

Ключовими ознаками особистісно-орієнтованого навчання є: опора викладача на суб'єктний досвід студента (на відміну від «суб'єктивний», який передбачає, що десь існує ще й об'єктивний, тобто правильний досвід), не несе в собі негативної оцінки. Поняття вживається на означення обумовленого процесом соціалізації емоційно-ціннісного ставлення особистості до певного факту, явища); суб'єкт-суб'єктні відносини учасників освітнього процесу (студент стає суб'єктом діяльності тільки тоді, коли реально може впливати на неї на всіх етапах: цілепокладання, планування, організації, рефлексії, оцінювання); діяльнісна основа (студенти вчаться самостійно здобувати і застосовувати знання).

Інноваційність у освітньому процесі призводить до зміни взаємовідносин викладачів та студентів. Якщо у традиційному навчанні простежується підсистема «суб'єкт» – «об'єкт», у якій студенту відводиться пасивна та залежна роль, то при інноваційному навчанні студент перетворюється у важливий освітній суб'єкт, залучений до активної, творчої співпраці з викладачем, зацікавлений у здобутті глибоких і актуальних професійних знань. Зосередженість на суб'єкт-суб'єктну, діалогічну взаємодію вимагає реалізовувати освітній процес через поєднання традиційних та інноваційних методів та форм навчання.[143]

Інноваційна діяльність є специфічною і досить складною, потребує особливих знань, навичок, здібностей. Впровадження інновацій неможливе без викладача-новатора, який володіє системним мисленням, розвиненою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до інновацій. Викладачів-новаторів такого типу називають педагогами інноваційного спрямування, їм властиві чітка мотивація інноваційної діяльності та викристалізувана інноваційна позиція, здатність не лише включатися в інноваційні процеси, але й бути їх ініціатором.

Завдяки старанням викладачів-новаторів нових орбіт сягало мистецтво навчання і виховання, їм належать різноманітні відкриття. На новаторську педагогічну практику зорієнтовано і немало представників науки, які свої авторські програми реалізують у закладах вищої освіти як експериментатори. У новаторській педагогіці багатогранно втілена творча сутність освітнього процесу. Якщо наукова педагогіка розвиває загальні закономірності і теоретичні проблеми виховання, то новаторська творить ефективні педагогічні технології.

Зібрані нами статистичні данні показали, що більшість студентів Криворізького державного педагогічного університету (Україна) уже на ранніх стадіях навчання прекрасно усвідомлюють необхідність застосування новітніх інформаційних технологій у подальшій своїй професійній діяльності. Ефект пізнання підсилюється, якщо навчальні завдання пов'язані з подальшою практичною діяльністю майбутнього фахівця-педагога.

Перед кожним із нас два шляхи: жити минулими заслугами, закриваючи очі на кардинальні зміни у світі, прирікаючи своїх студентів (і власних дітей) на життєвий неуспіх або пробувати щось змінити у своєму ставленні до новітніх освітніх технологій. Влучно про це сказав І. Підласий: «Можна бездумно тужити за втраченими ідеалами, скаржитись на падіння духовності та вихованості, втрату людяності й моральності, загалом на життя і зовсім незвичну школу, але хід подій вже не повернути. Погрожувати поїздові, що стрімко віддаляється від перону, дозволено лише дітям». [144]

Таким чином, одним з найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації вищої освіти України є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Розв'язання цього завдання можливе за умови зміни педагогічних методик та впровадження інноваційних технологій навчання у закладах вищої освіти.

Література:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: історія, теорія: підручник. Київ: Либідь, 1998. 558 с.
2. Берестова А. Інноваційні технології та методи навчання у професійній освіті. URL: http://nadoest.com/innovacijni-tehnologiyi-ta-metodi-navchannya-u-profesijnij-osv (дата звернення: 20. 02. 2019)
3. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України / Ю. В. Бистрова // Право та інноваційне суспільство. – 2015. – № 1 (4). – С. 27-33.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.

[143] Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України / Ю. В. Бистрова // Право та інноваційне суспільство. – 2015. – № 1 (4). – С. 27-33.
[144] Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: історія, теорія: підручник. Київ: Либідь, 1998. 558 с.

1.16. Quest-lessons in elementary school

1.16. Квест-уроки в початковій школі

Актуальність теми. Ідеї Нової української школи спрямовані на вдосконалення системи освіти, оновлення її змісту, а також стимулювання інноваційної діяльності сучасного вчителя. Державний освітній документ Національна доктрина розвитку освіти у XXI ст. затвердив політику випереджального розвитку освіти і науки, їх інноваційності, що відповідно має сприяти реалізації умов для самореалізації кожної особистості впродовж усього життя, її розвитку та самоствердження.

Дефініцію «інновація» (лат. «novatio» – оновлення або зміна, та «in» – напрямок) дослівно перекладемо як «в напрямку змін». Визначення, що розглядається, в наукових дослідженнях починає фігурувати в XIX ст. А на початку XX ст. це поняття отримало нового життя у працях економіста Й. Шумпетера. Інновації він визначав як впроваджене нововведення, котре сприяє зростанню якості й ефективності процесів і продукції [145]. На думку економіста, інновації є кінцевим результатом інтелектуальної діяльності особистості, її творчих пошуків, уяви, фантазії, винаходів і відкриттів.

За ідеями Л. Даниленко інновації в освіті – це не лише кінцевий результат застосування новизни в освітньому процесі з метою змін і покращень, а й алгоритм її постійного оновлення.[146]

Сучасна освіта має забезпечити формування в сучасних учнів сучасного світогляду, здатності до самостійного наукового пізнання, розвиток творчих здібностей, а також виробити в дітей і молоді здатність до творчої праці, до професійного розвитку і вдосконалення, до впровадження інформаційних технологій, до конкурентоспроможності на ринку праці. Для виконання озвученого запиту, для навчання і виховання такої особистості сучасний освітній процес має бути побудованим на сучасних освітніх технологіях і методиках. Однією з таких технологій є квест-технологія, яка широко і активно застосовується в освітньому процесі.

Сьогодення вимагає нового підходу до проведення навчальних занять у школі. Сучасні діти це художні натури з високим рівнем мрійливості та уваги, допитливі, непосидючі істоти, які рухаються в майбутнє набагато швидше за своїх батьків. Вони потребують таких форм навчання, де можна проявити ці свої якості. Тому саме квест і може допомогти в вирішенні цього питання.

Аналіз останніх досліджень. Особливості застосування і використання квестів у сучасному освітньому процесі активно досліджують: М. Андрєєва, О. Багузіна, Я. Биховський, О. Волкова, Г. Воробйов, О. Гапеєва, М. Гриневич, Б. Додж, Л. Желізняк, Л. Жук, Л. Іванова, С. Іць, Н. Кононець, Т. Марч, І. Сокол, Г. Шаматонова, О. Шульгіна та ін.

У 1980 р. визначення «квест» проникає з комп'ютерних ігор і позначає рух в ігровому просторі до певної цілі. Досягнення поставленої мети можливе після подолання перешкод, вирішення завдань, пошуку і використання певних речей, взаємодії з іншими персонажами тощо.

На теренах України пригодницькі ігри стають популярними у 90-х рр. XX ст. і отримують назву «квест».

---

[145] Чепіль М. М. Педагогічні технології : навч. посіб. / М. М. Чепіль, Н. З. Дудник. – Київ: Академвидав, 2012. – 222 с.

[146] Даниленко Л. Менеджмент інновацій в освіті / Л. Даниленко. – К.: Шк. світ, 2007. – 120с. – (Б-ка «Шк. світу)». – Бібліогр. – С.108-119.

Розробник веб-квестів Том Марч визначає їх як діяльність за орієнтирами, інформації щодо яких здобувається з мережі Інтернет. Також розробник визначив і мету навчальних квестів, а саме: розвиток в учнів вмінь аналізувати, обробляти інформацію, давати їй оцінку і застосовувати.[147]

До думки, щодо визначення квесту як певної діяльності із застосуванням мережі Інтернет приєднуються Я. Биховський, А. Федоров, А. Новікова, С. Напалков, В. Колесніченко, І. Каруна, В. Шмідт.[148]

І.Сокол при визначенні поняття квесту апелює до міфології і літератури, передбачаючи, що квест є способом побудови сюжету і передбачає подорож, рух героїв до цілі, долаючи труднощі і перешкоди. [149]

Нам імпонує думка дослідників щодо перспективності й інноваційності квест-технологій в дидактиці початкової школи. (М. Гриневич, Т. Кузнєцова (організація інтерактивного освітнього середовища), А. Яковенко (проблемність завдань, можливість застосування елементів сюжетно-рольових ігор), Н. Гончарова (можливість організації проектної діяльності за допомогою мережі Інтернет). На проблемну орієнтованість квестів вказує також О. Волкова.[150]

Дослідник квест-технологій Ф.Бенс вказує навіть на професійну спрямованість квестів, адже вони дозволяють дітям при вирішенні певних завдань пов'язати їх із майбутньою професією.[151]

Постановка проблеми. Концепція Нової української школи проголошує як технологічні інновації, так і зміни в змісті освіти та формах навчання, тому маємо на меті:

- розглянути та проаналізувати психолого-педагогічну літературу та на її основі здійснити розгляд різних трактовок визначення «квест»;
- визначити й окреслити види навчальних квестів, запропонувати типи завдань, котрі можуть реалізовуватись в початковій школі;
- розкрити потенціал квест-технологій, що, на наш погляд, сприятиме зменшенню цифрового розриву між вчителем і учнем.

Виклад основного матеріалу. Повертаючись до питання виникнення та трактування терміну «квест», ми можемо простежити певні напрями:

- квест – це сайт, проте ми цю думку відкинемо, адже сайт може виступати платформою для розміщення інформації про квест, зокрема для проходження веб-квестів;
- квест – це діяльність, адже передбачає активність, наявність мети і результату, процес подолання перешкод;
- квест – це проект, для реалізації якого використовують інформацію з різних джерел, зокрема і Інтернет-ресурсів і тим самим сприяють формуванню творчої особистості;
- квест – це технологія, яка дозволяє застосовувати різні методики навчання зокрема проблемно-пошукового характеру.

Отже, як бачимо, науковці по різному характеризують визначення «квест», що може ускладнити процес донесення його суті до вчителів початкової школи. Так словом «квест»

---

[147] Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: словник-глосарій / М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр, Т. Є. Рак. – Л.: СПОЛОМ, 2011. – 327 с.

[148] Желізняк Л. Д. Технологія „Веб-квест" на уроках інформатики. Освітній портал «Освіта». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/30734/. – Назва з екрану.

[149] Сокол І. М. Квест як сучасна інноваційна технологія навчання / І. М. Сокол // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. пр. – Рівне: РДГУ, 2013. – Вип. 7 (50). – С. 168-171.

[150] Быховский Я. С. Образовательные веб-квесты. Конгресс конференций. Сайт «Информационные технологии в образовании». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ito.edu.ru/1999/III/1/30015.html. – Название с экрана.

[151] Трофимчук В. Как возникли квесты [Электронный ресурс] / Владимир Трофимчук // Библиотека интерактивной литературы. – 2012. – Режим доступа: http://rilarhiv. ru/ifmagazine1/01.2012/history/quest.htm.

спочатку позначали організацію пошукової діяльності, надалі воно стало позначати сучасну ігрову технологію і еволюціонувало до педагогічної технології, котра характеризується сукупністю форм і методів для вирішення учнями освітніх завдань.

Квест-технологія в освітній процес сучасної школи взагалі і, початкової зокрема, впроваджується порівняно недавно. Значну роль у її впровадженні в освітній процес зіграли комп'ютерні ігри жанру «*quest».* В освітньому процесі квест-технології саме і мають на меті пошук рішення поставленого завдання, адже, на наш погляд, саме ці ігрові технології допоможуть у зацікавленні дітей навчальними предметами, поліпшити сприйняття молодшими школярами навчального матеріалу.

Квест технології в освіті почали застосовуватись в 1995р. завдяки Берні Доджу, професору університету з м. Сан-Дієго. Отже, професор Додж впровадив в освітній процес новітню пошукову систему, яка передбачала знаходження рішень і відповідей на поставлені завдання. Також передбачались проміжні етапи, на яких треба знайти ключ, або виконати певну дію для переходу на наступний рівень або етап. У ті часи квест-технологія більше була спрямована на зацікавлення дітей, учасників квесту, більше імітувала процес подібний грі. Саме гра стала тим поштовхом, котрий дав розвиток квест-технологіям в сучасній дидактиці. А розвиток комп'ютерних технологій сприяв залученню до квестів більшої дитячої аудиторії і дозволив зробити цей процес інтерактивним.

Сучасне слово «квест» у перекладі з англійської мови означає «пошук», «пошук пригод». На сьогоднішній день шкільний квест є захоплюючою грою, основним принципом якої стало включення дитини або групи дітей до виконання заздалегідь підготовлених завдань. Крім того, що квест є формою навчання, він ще сприяє вихованню особистості: формує людину, здатну ухвалювати рішення, домовлятися з групою, злагоджено працювати, не конфліктувати, критично мислити, творчо підходити до розв'язання проблем; сприяє соціалізації дитини; розвиває комунікативну компетентність школяра. Також, на нашу думку, квест показує ступінь обізнаності, грамотності дитини, її готовність до співпраці у команді, відповідальність за результат тощо. Самі ці компетентності й покликана формувати Нова українська школа. Тому, залучаючи учнів до такої форми навчання, ми реалізуємо Концепцію НУШ.

Сучасні дидакти і дослідники квест-технологій виділяють наступні види квестів за сприянням їх організації освітнього процесу у початковій школі:

1. лінійні квести передбачають наступність, де вирішення одного завдання дасть можливість розпочати вирішення наступного завдання;

2. штурмові квести передбачають самостійний вибір дитиною шляху вирішення завдання за допомогою підказок, котрі пропонує вчитель;

3. кільцеві квести подібні до лінійних, проте передбачають участь кількох команд, котрі починають долати квест з різних завдань або стартових майданчиків.

Існує й інша класифікація квестів:

1. Ескейп рум. Це вид квесту, де учасники повинні знайти вихід з приміщення за допомогою схованих підказок. Зазвичай він обмежений у часі. Найчастіше обмеження становить 1 годину.

2. Квест у реальності. Дитина повністю включається в сюжет за змістом книги, фільму або, навіть, комп'ютерної гри. Якщо учень задіяний у так званому екшн-квесті, то він за допомогою активних дій досягає мети. Якщо це хорор-квест, то гострі відчуття вам гарантовано.

3. Квест-перфоманс. Це різновид театралізованого квесту, де учні мають змогу взаємодіяти з акторами, впливаючи тим самим на результат гри. Актори грають ролі негативних і позитивних персонажів.

4. Морфеус. Такий вид квесту у навчальних закладах зустрічається дуже рідко, бо гравець має виконувати завдання із зав'язаними очима. Але, наприклад, у групі продовженого дня за наявності невеликої кількості дітей такий квест викличе фурор у учнів.

За кількістю учасників квести поділяються на *групові* (командні) або *індивідуальні.*

Різновидом індивідуального квесту може бути квест-настільна гра. Наприклад, «Карткова квест-гра в пошуках скарбів». Цей квест можна використовувати у класі під час розміщення учнів групами. Це інноваційний ефективний тренажер, який сприяє розвиткові логічного мислення, пам'яті, увазі, творчому підходу до вирішення завдань тощо. Гра включає 28 карт, на кожній з яких потрібно розгадати слово. Слово-відгадку намальовано на сорочці іншої карточки. Так, поступово розгадуючи слова, які зашифровано сімома різними видами шифрів, включаючи розгадування анаграм, шарад, ребусів, дитина знаходить скарб.

Можна провести паралелі між навчальними квестами в початковій школі та комп'ютерними іграми, котрі лягли в основу побудови і розробки навчальних квестів:

- наявність мети, котра досягається через проходження проміжних етапів і задач;
- наявність підказок або навідних питань. Проте вони можуть бути відсутніми і це ускладнить процес проходження квесту.

Під час виконання завдань квесту цінуються наявність гнучкого розуму, логічного мислення, уміння приймати відповідальні рішення та швидко діяти в певних ситуаціях. Людина з набором цих якостей стає лідером групи та приводить свою команду до перемоги.

Педагоги переконані, що можливості квесту осягнути неможливо. Найвідповідальніша роль належить учителю, його вмінню фантазувати, який має докласти багато зусиль, щоб зацікавити учнів грою.

Нова українська школа рекомендує проводити уроки у вигляді групових квестів, які є з одного боку захоплюючою пригодою, а з іншого боку забезпечують оздоровлююче значення на організм людини.

Ураховуючи вік дітей пропонуємо для учнів початкової школи проводити квести-руханки, для учнів середньої ланки – квести-змагання, ну а для старших учнів або батьків – квести-розгадування таємниць.

В умовах інтеграції, коли поєднується зміст декількох предметів у межах однієї теми за допомогою квест-уроку можна сприяти розвиткові логічного та критичного мислення, формуванню вміння аналізувати проблему з різних точок зору.

Залучаючись до квесту учні стають активними учасниками освітнього процесу. Педагоги не стануть заперечувати, що ефективність будь-якої діяльності залежить від пережитих емоцій. Саме тому позитивні емоції під час гри-квесту сприятимуть кращому запам'ятовуванню, а згодом і відтворенню матеріалу.

Проаналізувавши структуру квест-уроків можна виділити спільні етапи:

- організаційний;
- мотиваційний;
- актуалізація опорних знань;
- проходження квесту;
- підсумковий.

Не буде секретом твердження про те, що результат гри прямо залежить від ретельної підготовки. Отже, зупинимося більш детально на кожному з них. Спочатку потрібно обрати місце проведення. Найкращим місцем буде парк, ліс, стадіон, шкільний майданчик зі свіжим повітрям. За несприятливих погодних умов можна обмежитися класною кімнатою, спортивною або актовою залою, музеєм тощо. Якщо гра проводиться в межах закладу, то потрібно визначити межі. Спеціальні наліпки на кабінетах школи, що задіяні у квесті, допоможуть учням зорієнтуватися. Діям потрібно оголосити правила гри, за недотримання яких будуть нараховуватися штрафні бали.

Як і будь-яка інша діяльність, процес створення гри-квесту має свій алгоритм.

У ході аналізу наукової літератури було визначено етапи роботи над підготовкою до проведення квесту :[152]

1. *Визначення теми і мети квесту*. До формулювання теми потрібно поставитися відповідально: вона повинна бути простою й зрозумілою учням, захопити їх відразу, пробудити бажання змагатися та перемагати.

2. *Підготовка сюжету.* Ознайомлювати учнів з сюжетом потрібно максимально створивши відповідну атмосферу. Продумати озвучування, костюми, реквізити тощо.

3. *Визначення ролей учасників*. Учні об'єднуються у групи згідно обраної тими і ролей. Учителю потрібно забезпечити дух творчості та змагання. Під час вирішення завдань, пов'язаних з розгадуванням загадок, ребусів, шарад, головоломок, учні вчать один одного, обмінюються досвідом і знаннями. Інформація засвоюється в умовах підвищеної зацікавленості та емоційної напруги. Отримані ролі допомагають кожному робити свою частину роботи.

4. *Формулювання завдань.* Завдання у квесті пропонують учням у цікавій формі так, щоб їх змогли розгадати всі учні класу. Це можуть бути розшукування виходу з приміщення; розгадування головоломок у вигляді: розшифровки правил, цитат, тему уроку; розгадування загадок, ребусів, анаграм, шарад тощо. Можна запропонувати знайти людину або звичайний скарб.

Після того, як завдання будуть придумані потрібно запропонувати пройти їх своїй дитині, подрузі, колезі. Це дуже гарний спосіб перевірити правильність підібраних завдань.

Потрібно пам'ятати також про те, що занадто складні завдання втомлюють учасників. Обсяг інформації у завданнях потрібно теж контролювати, щоб не розчарувати гравців кількістю інформації та непосильними завданнями.

5. *Створення підказок для учнів.* Підказки мають бути різноманітними, продуманими за тематикою квесту. Наприклад, якщо учні вирушають у подорож до схованих піратських скарбів, то потрібно використовувати карти, пляшки, відповідний піратський одяг. Аквагрім додасть родзинку і незабутні враження у це дійство. Якщо ж ви вирішили помандрувати пустелею, то кактуси стануть невід'ємним вашим атрибутом. Для тропіків підійдуть мотузки… Також, шукаючи старовинні артефакти, можна використовувати спеціальний «старий» папір.

Поділивши територію, на якій відбуватиметься гра, на станції потрібно визначити відповідальних осіб (помічників) з числа колег, батьків, старших учнів, які будуть слідкувати за дотриманням правил, правильністю виконання завдань.

6. *Система оцінювання.* Як і будь-яку іншу діяльність учнів, квест потрібно оцінювати. Якщо це навчальний квест, то звісно, що оцінка має виставлятися у підсумку за дванадцяти бальною системою. Педагоги не радять виставляти низькі бали за участь у грі.

7. *Правила.* Будь-яка гра має чітко встановлені правила, з якими мають бути ознайомлені всі учасники квесту. Правила мають бути простими, зрозумілими, чіткими, адекватними.

8. *Підведення підсумків.* Після завершення гри вчитель повинен продемонструвати дітям чого ж вони сьогодні навчилися, який прогрес відбувся у кожного гравця, навіть якщо переможець одна людина. Потрібно дозволити всім помилуватися на «скарб», дати всім його роздивитися, потримати. Доцільно нагородити всіх учасників призами, грамотами, зробити фото на згадку. Солодкі цукерки згладять програш.[153]

---

[152] Навчальний квест: навчати, шукати, грати. Як створити і провести квест-урок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://naurok.com.ua/post/navchalniy-kvest-navchati-shukati-grati. – Назва з екрану.

[153] Быховский Я. С. Образовательные веб-квесты. Конгресс конференций. Сайт «Информационные технологии в образовании». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ito.edu.ru/1999/III/1/30015.html. – Название с экрана.

Пропонуємо різновиди типів завдань до квестів:

1. збір інформації – такий квест вважається найлегшим для виконання;
2. обговорення завдань – завдання на власний розсуд.
3. передача завдань – пошук інформації для того, щоб передати її далі для інтерпретації;
4. завдання на переконливість – учасники знайомляться з уявною ситуацією, вивчають її, складають розповідь для товаришів по квесту;
5. загадкові завдання – учасники квесту зіштовхуються з проблемою, загадкою, таємницею тощо і мають її розплутати;
6. творчі завдання – передбачається створення результату у реальному форматі: портфоліо, проект, презентація, малюнок тощо;
7. журналістське розслідування – діти можуть відчути себе представниками медіа та змоделювати журналістське дослідження;
9. дизайн завдання – створення реального продукту, який є метою квесту;
10. аналітичне завдання – аналіз і критична оцінка реального чи уявного явища для встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
11. завдання на самопізнання – передбачає логіку, внутрішні ресурси і є найменш популярним серед дітей;
12. пошук згоди – обговорення суперечливих та проблемних питань для вироблення вмінь працювати в команді, цінувати думку кожної особистості, та виховання толерантності;
13. наукові завдання – побудовані на реальних фактах і достовірній інформації.[154]

Під час організації й розробки навчальних квестів радимо комплексно поєднувати різноманітні види завдань, щоб квест-мандрівку урізноманітнити та зробити її більш цікавою, непередбачуваною та корисною.

Сьогодні все більшої популярності набирає *веб-квест.* Він підвищує рівень інформаційної грамотності. Його зручно використовувати під час дистанційного або інклюзивного навчання, якщо потрібно відразу задіяти велику кількість учнів. Така форма квесту набуває популярності в дитячих таборах відпочинку.

Веб-квест – це міні-проекти, засновані на пошуку інформації в Інтернеті. Поняття «веб» тут вказує на місце пошуку або гри, а саме: мережу Інтернет. Такі види квестів впроваджуються в освітній простір початкової школи для глибшої інтеграції Інтернету в навчальні предмети. Веб-квести можуть як торкатись певної проблеми, так і сприяти міжпредметній інтеграції.

Важливою складовою веб-квестів є критерії, на основі яких учасники можуть оцінити себе та інших учасників, та якими може користуватись вчитель. Саме на розвиток таких характеристик має бути спрямоване проведення веб-квесту, а саме:

- оцінка дослідницьких умінь;
- творчість та оригінальність;
- критичне мислення;
- вміння усних висловлювань та аргументування думок;
- вміння працювати в команді;
- наполегливість та працездатність;
- висока самоорганізація;
- розвиток інформаційної культури.[155]

[154] Стань гуру квестів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.osvitaua.com/2017/07/dyj-2017-006/. – Назва з екрану.

[155] Быховский Я. С. Образовательные веб-квесты. Конгресс конференций. Сайт «Информационные технологии в образовании». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ito.edu.ru/1999/III/1/30015.html. – Название с экрана.

Технологія веб-квесту є прогресивною і перспективною дидактичною системою та може використовуватись незалежно від навчального предмету.

Висновок. Дана стаття дозволить небайдужим і енергійним педагогам, студентам, батькам досконало оволодіти методикою проведення захоплюючої сучасної гри-пригоди. На наш погляд впровадження квест-технологій в освітній процес сучасної початкової школи сприятиме підвищенню зацікавленості молодших школярів, активізації їх пізнавальної діяльності та якості навчання. Щодо вчителів, то застосування квест-технологій підвищить рівень їх професійних компетенцій та стане важливою ознакою реформування традиційної системи освіти. Створення і розробка квестів не є складним завданням, не вимагає додаткових технічних навичок, важливою є лише особистісна мотивація.

Література:

1. Быховский Я. С. Образовательные веб-квесты. Конгресс конференций. Сайт «Информационные технологии в образовании». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ito.edu.ru/1999/III/1/30015.html. – Название с экрана.
2. Гриневич М. С. Медіаосвітні квести / М. С. Гриневич // Вища освіта України. Вип. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – К.: Гнозис, 2009. – № 3. – С. 153-155.
3. Даниленко Л. Менеджмент інновацій в освіті / Л. Даниленко. – К.: Шк. світ, 2007. – 120с. – (Б-ка «Шк. світу)». – Бібліогр. – С. 108-119.
4. Желізняк Л. Д. Технологія „Веб-квест" на уроках інформатики. Освітній портал «Освіта». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/30734/. – Назва з екрану.
5. Жигайло О. Підготовка вчителів початкової школи до використання квесттехнологій на уроках математики / О. Жигайло // Молодь і ринок. – 2017. – № 8. – С. 70-74.
6. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: словник-глосарій / М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр, Т. Є. Рак. – Л.: СПОЛОМ, 2011. – 327 с.
7. Навчальний квест: навчати, шукати, грати. Як створити і провести квест-урок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://naurok.com.ua/post/navchalniy-kvest-navchati-shukati-grati. – Назва з екрану.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – Київ: Генеза, 1999. – 389 с.
9. Сокол І. М. Квест як сучасна інноваційна технологія навчання / І. М. Сокол // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб.наук.пр. – Рівне: РДГУ, 2013. – Вип. 7 (50). – С. 168-171.
10. Стань гуру квестів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.osvitaua.com/2017/07/dyj-2017-006/. – Назва з екрану.
11. Трофимчук В. Как возникли квесты [Электронный ресурс] / Владимир Трофимчук // Библиотека интерактивной литературы. – 2012. – Режим доступа: http://rilarhiv.ru/ifmagazine1/01.2012/history/quest.htm.
12. Чепіль М. М. Педагогічні технології : навч. посіб. / М. М. Чепіль, Н. З. Дудник. – Київ: Академвидав, 2012. – 222 с.

1.17. Innovative technologies of development level of social responsibility in the process of the creation of youth public organizations

1.17. Інноваційні технології розвітку рівня соціальної відповідальності в процесі створення молодіжних громадських організацій

Вступ. Сучасні умови геополітичного, ідеологічного, економічного характеру сприяють прояву соціальної активності молоді. Сьогодні в соціумі на всіх соціально-значущих рівнях відчувається гостра, життєво важлива потреба в людях ініціативних, здатних на соціально-значимий, усвідомлений вчинок на основі самостійно прийнятого рішення в умовах високої інформаційної невизначеності і ризику, що не чекають вказівок зверху, самодостатніх, здатних організувати себе і інших, готових відповідати за свої вчинки. Здатність до самоорганізації як на рівні окремої особистості так і на рівні соціальної групи стає вимогою і умовою незалежної спільної творчої діяльності, спрямованої на розвиток цивілізованого суспільства.

Розвинуте громадянське суспільство виступає історичною передумовою становлення правової держави. Тільки свідомі, вільні і соціально-відповідальні активні громадяни здатні створювати найбільш раціональні форми колективного життя.

Перед багатьма країнами світу і нашою країною зокрема, стоїть складне міждисциплінарне завдання побудови правової держави. Тому питання розвитку інститутів громадянського суспільства набувають особливої важливості.

Ідея громадянського суспільства зародилася в середині 17 століття. Вперше цей термін вжив німецький філософ Г. Лейбніц. Концепція громадянського суспільства в той час базувалася на ідеях суспільного договору і природного права. Г. Гегель вважав, що діяльність громадянського суспільства не залежить безпосередньо від держави і регулюється правом[156].

Сучасна політологія розглядає громадянське суспільство як сполучну ланку між державою, як основним інститутом політичної влади, і громадянином[157].

Різноманітність інтересів громадян, їх реалізація через різні суспільні інститути, діапазон використовуваних при цьому прав і свобод становлять основні риси громадянського суспільства.

Інститути громадянського суспільства можна розділити на три групи. Це організації, в яких індивід:

- отримує кошти до задоволення життєвих потреб у їжі, одязі, житлі і т. ін. Ці кошти індивід може отримати у виробничих організаціях, споживчих та професійних спілках тощо;
- задовольняє потреби в продовженні роду, спілкуванні, духовному і фізичному вдосконаленні. Цьому сприяють сім'я, церква, освітні та наукові установи, творчі спілки, спортивні товариства і т. ін.;
- задовольняє потреби в управлінні життям суспільства. Тут інтереси реалізуються за допомогою участі в функціонуванні політичних партій і громадських рухів.

Здатність окремих громадян та співтовариств відстоювати свої приватні інтереси, можливість їх задоволення на власний розсуд, не порушуючи при цьому чужих приватних і громадських інтересів, характеризує зрілість громадянського суспільства[158].

Виклики геополітичного, ідеологічного, військового, економічного характеру загострюють прояви соціальної активності і визначають необхідність самоорганізації

[156] Кутафин О. Е. (2000): Основи государства и права, с. 24.
[157] Решетников С. В. (2000): Политология, с. 65.
[158] Решетников С. В. (2000): Политология, с. 83.

суспільства. У структурі суспільства виникають нові суб'єкти діяльності – громадські організації – зі своїми системами цінностей, ідеологіями, структурою і стратегічними цілями. Культура відносин, що складається в громадській організації, багато в чому визначає стабільність існування, чисельність, довговічність, і, головне, результативність діяльності об'єднання громадян.

Громадська організація являє собою засноване на добровільному членстві громадське об'єднання, створене для захисту спільних інтересів і досягнення статутних цілей громадян.

Роль громадських організацій як інститутів громадянського суспільства в період побудови правової держави значно зросла. Громадські організації, стійко існуючі та взаємодіючі між собою, є основою створення суспільства самоорганізованого і самодостатнього, яке може підтримувати стійкий порядок зусиллями самих громадян[159] .

Громадська організація має специфічні відмінності від інших інститутів суспільства в силу специфіки її впливу на організаційний простір. Можна констатувати, що громадська організація має два типи продуктів діяльності:

- результати спільної роботи, які ініціюють зміни в різних сферах суспільного життя;
- самі члени співтовариства та їх ціннісні та нормативно-поведінкові установки, які є носіями корпоративної культури певної громадської організації в суспільство.

В умовах посилення ролі громадських об'єднань в соціально-економічному розвитку суспільства, актуальними стають наступні питання: якими є механізми створення громадської організації, як працюють процеси самоорганізації всередині громадського об'єднання, посилюючи соціальну відповідальність громадян, які умови потрібні для сталого існування і розвитку громадських організацій, зокрема серед молоді.

Об'єктом дослідження є процес створення соціально-активних об'єднань молоді (молодіжних громадських організацій).

Предмет дослідження – соціально-психологічні передумови створення громадських організацій студентської молоді.

Методологічна основа дослідження. Проаналізуємо процес формування громадської організації з позицій системного підходу. Погляд на досліджуваний об'єкт як систему передбачає прийняття допущення про його відносну незалежність від інших об'єктів і самодостатність з точки зору його функціонування як цілого за притаманними йому внутрішніми законами.

Сучасні системні підходи мають особливі ставлення, що до визначення поняття «система» та відокремленню стадій її розвитку. У дослідженні життєдіяльності громадських організацій нами обрано системний підхід, реалізований у своїй приватній різновиді – інваріантному моделюванні, який базується на теорії гіперкомплексних динамічних систем (ГДС). Інваріантне моделювання – це науковий напрямок, предметом якого є найбільш загальні закономірності побудови і функціонування системних моделей, незалежно від якісної різновиді об'єкта моделювання. В рамках теорії ГДС досліджуються системні інваріанти (основні незмінні системні властивості), на основі яких можна будувати системні моделі різного рівня складності.

Постулат системності в теорії ГДС звучить наступним чином: системність є атрибут будь-якого об'єкта, процесу або явища. З позицій постулату системності громадська організація, будучи елементом громадянського суспільства, розглядається нами як система, що володіє наступними системними властивостями (інваріантами), кожна з яких співвідноситься з певним рівнем розвитку системи[160]: *гіперкомплексність* (наявність деякого безлічі різноякісних елементів); *динамічність* (взаємодія елементів і їх властивості); *структурність*

[159] Малюта А. Н. (1999) Социум: от стихийной самоорганизации к центрам гражданских инициатив, с. 15.
[160] Малюта А. Н. (1989): Гиперкомплексные динамические системы, с. 18.

(система, що досягла цього рівня системної організації, має стійку в часі структуру взаємозв'язків між елементами); *цілісність* (рівень, коли з'явилася нова якість, тобто виникли такі властивості системи в цілому, яких немає і не може бути у елементів системи, взятих окремо); *ієрархічність* (досліджувана система як елемент входить в состав системи вищого ієрархічного рівня; реалізується принцип вкладеності – громадська організація як цілісний елемент вступає у взаємодії з іншими елементами громадянського суспільства на наступному ієрархічному рівні (макрорівні).

В ході процесу самореалізації будь-яка система, згідно теорії ГДС, послідовно проходить всі п’ять означених інваріант, які розглядаються як різні ступені розвитку системи.

Результати теоретико-методологічного дослідження. Системна модель новоутворення громадської організації виглядає наступним чином:

1) Реалізація інваріанти S_1 – гіперкомплексність (перший рівень системної складності) на соціальному рівні відповідає наявності суб’єктів громадської діяльності, що мають спільні потреби, цілі, мотиви до об’єднання.

2) Реалізація інваріанти S_2 – динамічність (другий рівень системної складності): потенційні учасники громадського об’єднання взаємодіють один з одним; виникають міжособистісні стосунки різноманітні за формою, змістом, періодичності, емоційному забарвленню, ступеню довіри. Розпочинається період існування неформального об’єднання, в продовж якого виникають перші елементи внутрішньої культури громадської організації. Ці нові утворення – домовленості про періодичність зустрічей, правила спілкування та етикет, можливі цілі спільних дій є поки нестійкими і залежать від властивостей взаємодій елементів у системі.

3) Реалізація інваріанти S_3 – структурність, (третій рівень системної складності). Взаємодії між членами організації стають стійкими, регламентуються. З'являється внутрішня структура організації – лідер, актив, визначаються внутрішні норми, правила, процедури обміну інформацією; ведеться спільна діяльність (набувається досвід втілення соціальних проектів).

4) Реалізація інваріанти S_4 – цілісність, четвертий рівень системної складності. На практиці це виражається в тому, що громадська організація набуває назви і офіційне оформлення, розроблений логотип, девіз, з'являється фірмова атрибутика (прапори, банери), свій сайт. Визначаються цілі діяльності організації, стратегія та плани дій. Система (громадська організація) володіє тепер якостями, яких не могло бути у кожного суб’єкта соціальної діяльності окремо.

5) Реалізація інваріанти S_5 – громадська організація, як інститут громадянського суспільства, впроваджує соціальні проекті, є активним агентом змін у соціальному середовищі.

Пункти 1-5 відображають послідовність етапів формування громадської організації, черговість етапів системного будівництва.

Процес внутрішньої інтеграції членів організації на базі єдиної культурної парадигми (концептуально-понятійної єдності) набуває особливу значущість для діяльності громадської організації в умовах сучасного соціуму. Єдиний образ організації, об’єднуючи всі рівні внутрішньої корпоративної культури, є її «ядром», що спрямовує, координує й контролює спільну діяльність. Ступінь прийняття образу організації залежить від сили культури, яка визначається трьома факторами: масштабом впровадження її компонентів в організаційне середовище, підтримкою принципів членами організації та ясності пріоритетів, що залежать

від ефективності змістовного й функціонального аспектів організаційних комунікацій (М. Кримчанинова)[161].

Багато наукових досліджень виділяють роль керівників організацій у діяльності співтовариств. На думку Ж. Серкіс, керівник організації, його особистість та управлінська культура є важливим чинником впливу на результативність організації[162]. Громадська організація – це своєрідне творіння лідерів (засновників), тому в ній, як у будь-якому творінні, відображаються особливості особистої культури авторів, їх погляди і помилки. Стан розвитку громадської організації залежить від рівня розвитку культури її керівничого органу.

Серед чинників, що впливають на діяльність будь-якої громадської організації, можна виділити наступне[163]:

- напрям діяльності – формування та розуміння цілей і перспектив організації;
- інтеграція – ступінь, до якої суб'єкти організації користуються взаємною підтримкою в інтересах здійснення скоординованої діяльності;
- структура – взаємодія керівничого органу та учасників організації, налагоджені зв'язки внутрішньої комунікації;
- ідентифікація – ступінь ототожнення членів з організацією в цілому;
- стимулювання – ступінь заохочення до підтримки виконавської дисципліни в організації, дотримання правил і норм взаємовідносин;
- індивідуальна автономність – ступінь відповідальності, незалежності та можливостей вираження ініціативи в організації;
- управлінське забезпечення – ступінь взаємної підтримки та допомоги між керівними органами організації та її рядовими учасниками і ступінь контролю діяльності;
- управління конфліктами – ступінь вирішеності конфліктів;
- управління ризиками – ступінь, до якої члени організації заохочуються в інноваціях і приймають на себе відповідальність за ризики.

Ці характеристики включають як структурні, так і поведінкові виміри. Та чи інша громадська організація може бути проаналізована і детально описана на основі перерахованих вище параметрів і властивостей.

Феномен створення громадської організації обумовлено низкою соціально-психологічних особливостей колективної діяльності. Наприклад, члени організації повинні знати її реальну місію, а не те, що декларується. Це допоможе їм сформувати розуміння власного внеску у виконання організацією своєї мети. Наступна група питань відноситься до встановлення цілей і вибору засобів їх досягнення. В одних громадських організаціях рядові члени беруть участь у встановленні цілей, і таким чином, беруть на себе відповідальність за їх досягнення. В інших – члени беруть участь тільки у виборі методів и засобів досягнення цілей, а в третіх – може не бути ні того, ні іншого або бути і те, і інше.

В будь-якій громадській організації її члени повинні брати участь в наступних процесах: 1) виділяти із зовнішнього оточення важливе і не важливе для організації; 2) розробляти шляхи і способи вимірювання досягнутих результатів; 3) знаходити пояснення успіху і невдач в досягненні цілей.

Громадська організація росте за рахунок залучення нових членів, які, хочуть вони того чи ні, приносять з собою вантаж минулого досвіду, в якому нерідко ховаються «віруси» інших культур. Імунітет організації від подібних «інфекцій» залежить від сили її культури, яка

[161] Крымчанинова М. В. (2002): Создание группового образа как интегративный механизм управления организационной культурой, с. 59.

[162] Серкіс Ж. В. Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до формування організаційної культури в школі, с. 34.

[163] Капитонов Э. А. (2005): Корпоративная культура: теория и практика, с. 44.

визначається трьома аспектами: «глибиною»; тим ступенем, в якій її поділяють всі члени громадської організації; ясністю пріоритетів.

Мотиви до вступу в громадську організацію набагато більшою мірою продиктовані суто соціально-психологічними причинами. Участь в роботі громадської організації дозволяє її членам задовольнити широке коло особистих потреб: знайти коло спілкування серед однодумців, висловити свою індивідуальність, отримати визнання, підтримку у вирішенні особистих проблем; проявити ініціативу в перетворенні соціальної сфери, займатися улюбленою справою, навчатися в результаті обміну досвідом.

З іншого боку, добровільна участь в діяльності громадської організації потребує від її членів вкладення своїх особистих ресурсів – часу, професійних здібностей, матеріального внеску. Це стає спроможним, коли вектор цілей діяльності співтовариства співпадає з особистими очікуваннями на намірами учасників та переважають ціннісні пріоритети спільноти. Необхідною умовою цього є достатній рівень інтелектуальної та соціально-психологічної зрілості людей, що усвідомлюють себе як елемент системи суспільства, свою громадську відповідальність, наслідки свого впливу (або не впливу) на умови розвитку соціального оточення, економічної та політичної сфери. Такі люди мають розвинуту ієрархію системи цінностей, яка включає ціннісні установки різних рівнів – особистісного; рівня співтовариства, об'єднаного спільними цілями; макрорівня оточуючого соціуму та глобального рівня цивілізаційного суспільства. Як правило, люди з зазначеними якостями мають високий рівень соціальної відповідальності, тому виступають ініціаторами створення громадських об'єднань, задають базові напрямки формування та характеристики майбутньої корпоративної культури.

Зовнішня діяльність громадських організацій взагалі проактивна. Метою громадських об'єднань є захист інтересів певних соціальних груп, тому їх діяльність спрямована на ініціювання та впровадження певних змін в суспільстві. Процес зовнішньої «адаптації» громадської організації наповняється другим змістом: не «пристосування» до умов мінливого оточення, а знаходження нових напрямів впливу на нього.

Коли громадянин приймає рішення до вступу до певної громадської організації, то він, як правило, вже має низку очікувань щодо концепції діяльності, філософії та системи цінностей організації, її цілей та стратегії.

Процес *адаптації* учасника умовно поділяється на такі стадії[164]:

1. Ознайомлення з основними нормами та очікуваннями організації.
2. Сприйняття елементів корпоративної культури у формі відповідної діяльності, «примірка до себе».
3. Співвідношення цих норм з власною системою цінностей.
4. Погодження чи непогодження з окремими елементами чи з корпоративною культурою в цілому.
5. Пристосування до цінностей організації та норм діяльності.

Відповідно до результату, процес адаптації може завершитися тим, що учасник чи піде з організації, чи, навпаки, почне роботу над собою з метою пристосування до елементів корпоративної культури, в першу чергу – до норм и правил поведінки.

Адаптація не можлива без когнітивного компоненту у своєму процесі, який включає прийняття цінностей організації, формування концептуальної та понятійної єдності на засадах спільного світогляду, усвідомлення правил та норм поведінки, вольові дії щодо додержання дисциплінарних вимог та ін. Все це потребує у першу чергу певних розумових (інтелектуальних) дій.

[164] Журавлева Е. А. (2010): Корпоративная культура как фактор повышения эффективности деятельности предприятия, с. 32.

Процес *диференціації* на рівні особистості допомагає учаснику усвідомити свою унікальність, визначити свої можливості та вид особистісного вкладу в спільну справу, свою роль та місце в організації як важливого елементу в системі співтовариства; співставити особистісні цілі та цінності з корпоративними.

Процес пристосування відповідає *інтеграції* елементів корпоративної культури до структури особистісного простору нового учасника організації. Під особистісним простором розуміються свідомі та несвідомі зміни, що впливають на потребо-мотиваційну та емоційно-вольову сфери особистості.

Процес інтеграції проходить наступні стадії:

1. Побудова системи взаємовідносин з учасниками організації.
2. Аналіз та самоаналіз емоційних реакцій щодо норм поведінки та діяльності.
3. Корекція та відповідні зміни корпоративних та/чи особистісних норм для їх узгодження та набуття особистісній цінності.
4. Пошук прийнятних особистісних норм участі в діяльності організації.
5. Свідоме чи / та несвідоме засвоєння корпоративної культури та набуття почуття особистісної цільності.

На цьому етапі важливим стає поведінковий компонент процесу засвоєння корпоративної культури новим членом організації. Процеси прийняття, установлення довіри, емоційні взаємостосунки, саморозкриття – все це втілюється у психологічну атмосферу громадської організації та має безпосередній вплив на результати діяльності співтовариства в цілому. Про завершення процесу інтеграції свідчить поява *самоідентифікації* нових членів як дійсних учасників громадської організації. Таким чином, можна виділити послідовні взаємопов'язані етапи вступу нових членів до громадської організації: адаптація (акцент на когнітивному компоненті); диференціація (увага акцентується на ціннісній сфері); інтеграція (акцент на поведінковому компоненті); ідентифікація – акцент на елементах «закріплення» засвоєного та мотивації до роботи в організації.

Кожен новий учасник громадської організації проходить ці етапи, але можливі особистісні відмінності у ході та результаті формування, «зупинки» у процесі, бар'єри формування та інше. У цьому процесі можливо виникнення протиріч між власними цінностями особистості та цінностями організації. Додержання норм обов'язково обмежує особистісну свободу, що не може не позначитися на емоційному стані учасників. Можливо виникнення конфліктних ситуацій.

Важливу роль у розумінні і поясненні особливостей об'єднання людей в соціальні групи грає соціологічна концепція психічної взаємодії[165]. Аналізуючи особливості формування соціальних об'єднань, важливо зрозуміти, на яких спільних інтересах людей будується це об'єднання. Оцінюючи сучасні тенденції створення та існування формальних і неформальних громадських організацій, слід зазначити, що саме відсутність стійких єдиних інтересів і цілей свідчить про слабкість і недовговічність деяких сучасних співтовариств, локальність та обмеженість їх діяльності, слабкість впливу на навколишнє соціальне середовище.

Слід відзначити необхідні системні умови, без яких не можливий ефект самореалізації феномену громадської організації на практиці:

1. Співтовариство повинно відбутися як цілісне явище, досягнув фази стаціонарного розвитку, мати усталену організаційну структуру зв'язків елементів (учасників) між собою.
2. Повинні зберегтися різноманітність та диференціація соціально-психологічних особливостей учасників громадської організації, що є потенціалом (підґрунтям, чинником) існування та розвитку безпосередніх взаємодій системо утворюючих елементів.

[165] Мітічкина О. О. (2012): Соціально-психологічні чинники формування організаційної культури студентів вищих навчальних закладів, с. 5.

При самоорганізації молодіжної громадської організації «знизу» (згідно закономірностей системного розвитку) до рівня цілісності, процес відбувається за рахунок власних внутрішніх можливостей системи, без зовнішнього впливу.

Коли цей процес некерований (метод «проб и помилок»), то він достатньо тривалий та може мати непрогнозований результат. Проява структурних компонентів сталої громадської організації значно пролонгована у часі. Особливо це стосується глибинного рівня культури співтовариства. Існує вірогідність того, що духовна єдність, спільні цінності, переконання, вірування, установки у світосприйнятті, мораль, сенс життя і діяльності зовсім не сформується. Це може проявлятися у проблемному або кризовому стані громадської організації або стати причиною припинення її існування, коли значна кількість учасників покидає організацію, іноді засновуючи свою.

Щоб уникнути цих обставин, треба посилити другий засіб формування громадських молодіжних організацій – шлях «зверху». Провідна роль у цьому належить засновникам організації або її лідерам, які обрані членами співтовариства до керівних органів.

Виходячи з алгоритму успішної діяльності[166], будь-яка спільна ефективна діяльність групи людей починається з виникнення загальної системи цінностей і спільного світорозуміння. Відомо, що найбільш загальною формою світогляду на рівні всього соціуму є філософія, яку можна розглядати, як втілене в слові загальноприйняте і досить чітко відображене соціальне світорозуміння. Зумовлені системою цінностей, аргументовані за допомогою філософії базові парадигмальні позиції, викладені більш вузько і направлено, являють собою ідеологію. Люди, спочатку об'єднані таким духовним блоком – одна система цінностей, філософія та ідеологія – володіють концептуально-понятійною єдністю. Тому мають можливість поставити стратегічні цілі громадської організації, на їх основі розробити і здійснити програму узгоджених дій і разом з цим – визначити правила і норми внутрішньої взаємодії, організаційну структуру, символіку організації, стиль управління та вирішення конфліктних ситуацій та інші.

Крім понятійної єдності для ефективної спільної діяльності необхідні ще деякі соціально-психологічні умови. Громадська організація буде результативною, а система внутрішніх стосунків (культура) зрілою, якщо ядро організації (прихильники) складають люди з певними інтелектуальними та психологічними характеристиками:

- наявність синтетичного (а не тільки аналітичного) мислення;
- володіння мінімальною критичною масою знань основних системних правил та законів, що описують стан і поведінку якісно складних об'єктів з ієрархією;
- здатність до вирішення завдань стратегічного рівня, що носять міждисциплінарний характер.

Таким чином, сформована концептуально-понятійна єдність інтелектуально підготовлених учасників соціального об'єднання повинна з самого спочатку задати певний тип внутрішніх стосунків, що дозволяє побудувати громадську організацію з високим рівнем якості відносин, і, як наслідок, високою результативністю.

Важливими соціально-психологічними умовами розвитку громадських організацій, є, на нашу думку, залучення до цього процесу керівників, лідерів співтовариств та їхня інтелектуально-психологічна підготовка.

Висновки:

1. Створенню громадської організації як закономірному результату підвищення рівня соціальної відповідальності та громадської активності, повинна передувати інтелектуальна підготовка молоді, яка сформує концептуально-понятійну єдність учасників. Це підвищить рівень гнучкості та стійкості молодіжного об’єднання в мінливому соціальному оточенні,

[166] Малюта А. Н. (1999) Социум: от стихийной самоорганизации к центрам гражданских инициатив, с. 16.

полегшить процеси адаптації, диференціації та соціальної інтеграції серед інших інститутів громадянського суспільства.

2. Внаслідок рішення задачі концептуально-понятійного єдності у слухачів виникає явище світоглядної спільності. Це в свою чергу дає можливість гармонійного єднання цих людей для виконання будь-яких соціально значущих завдань у розвитку сфер людської діяльності. Світоглядна єдність і системна організованість дозволяють більш ефективно, за більш короткий час, при знижених ресурсних витратах формулювати і вирішувати стратегічні соціальні завдання, що особливо важливо в умовах сучасного кризового етапу соціального розвитку нашого суспільства.

В ході інтелектуальної підготовки для вирішення завдання формування концептуально-понятійного єдності потрібно організувати і почати реалізовувати процес формування синтетичного мислення: дати слухачам мінімальну критичну масу знань, що містять в собі основні правила і закони, які описують стан і поведінку якісно складних об'єктів з ієрархією; навчити використовувати універсальний міждисциплінарний підхід, що дозволяє вирішувати задачу моделювання та аналізу системно складних об'єктів незалежно від їх якісної різновиди. Системна організація мислення є основним найбільш високим фактором сталого впливу на поведінку особистості, як в особистих, так і в соціальних планах.

3. Інноваційна програма інтелектуальної підготовки до результативної громадської діяльності підготовки у своєму змістовно-смисловому компоненті обов’язково повинна містити основні положення теорії систем. Засвоєння системної методології є не тільки інструментальним забезпеченням ефективної діяльності. Теоретичне засвоєння і використання системних методів на практиці певним чином організує мислення. Це є способом формування «спільноти однодумців», який значно зміцнює ціннісно-мотиваційну сферу за рахунок її розвитку на глибинному рівні. Оперування системними методами дозволяє учасникам враховувати в своїй діяльності наявність цілей і цінностей зовнішніх систем (по відношенню до тієї, в якій вони знаходяться). Розвиток системного мислення, усвідомлення і прийняття надособистісних цінностей, підвищує ефективність спільної діяльності і мотивує молодь до участі в ній.

Змістовно-смисловий (когнітивний) компонент соціально-психологічної підготовки, на наш погляд, повинен містити такі теоретичні розділи:

- поняття «система», алгоритм системної реалізації, стадії розвитку системи, її внутрішні та зовнішні цілі, системні кризи, ієрархічний зростання, види міжсистемних взаємодій;
- роль самоорганізації в побудові громадянського суспільства, алгоритм успішної діяльності;
- теорія командної роботи (роль лідера, розподіл функцій, групові норми, ділове спілкування)
- розвиток людини в процесі діяльності (духовність, стандарт мислення, емоційний інтелект, діяльність, розвиток взаємин).

4. Окрім когнітивного компоненту, інноваційна програма інтелектуальної підготовки до соціально-відповідальної діяльності, на підставі принципу єдності розвитку свідомості і діяльності, повинна мати діяльнісний компонент. За нашим задумом, з метою розвитку системного мислення як одного з основних умов ефективної самоорганізації соціальних систем, теоретична частина змістовного компонента програми повинна знайти практичне закріплення в розробці і реалізації учасниками групи спільних міні-проектів. Багатий потенціал для підвищення ефективності вирішення організаційних задач і задоволення соціальних потреб учасників молодіжного співтовариства має колективна взаємодія. Позитивний соціально-психологічний груповий ефект створює в ході підготовки проекту атмосферу довіри і взаємодопомоги в групі, актуалізує в практичній діяльності загальні

цінності. Технологія колективної взаємодії через організацію спільних заходів (проектів), повинна бути обов'язковим компонентом програми підготовки майбутніх учасників та лідерів молодіжних громадських організацій.

Література:

1. Журавлева Е. А. Корпоративная культура как фактор повышения эффективности деятельности предприятия: дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / Екатерина Алекстандровна Журавлева. – М., 2010. – 165 с.
2. Капитонов Э. А. Корпоративная культура: теория и практика : учебное пособие / Э. А. Капитонов. – М.: Альфа-Пресс, 2005. – 352 с.
3. Крымчанинова М. В. Создание группового образа как интегративный механизм управления организационной культурой / М. В. Крымчанинова // Ежегодник Российского психологического общества: Материалы V Всероссийской научно-практической конференции «Психология и ее приложения». – Т. 9. – Вып. 3. – М.: АНО «Учебно-методическое объединение «ИНСАЙТ», 2002. – С. 59-61.
4. Малюта А. Н. Гиперкомплексные динамические системы / А. Н. Малюта. – Львов: «Высшая школа», 1989. – 157 с.
5. Малюта А. Н. Социум: от стихийной самоорганизации к центрам гражданских инициатив / А. Н. Малюта // Бизнес и политика. – Дн., 1999. – № 14. – С. 15-17.
6. Мітічкіна О. О. Соціально-психологічні чинники формування організа¬ційної культури студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи / Ольга Олександрівна Мітічкіна; Східноукраїнский національний університет ім. В. Даля. – Луганськ, 2012. – 20 с.
7. Решетников С. В. Политология / С. В. Решетников. – Минск: ТетраСистемс, 2000. – 379 с.
8. Серкіс Ж. В. Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до формування організаційної культури школи [Текст]: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Жанна Василівна Серкіс; Центр, ін-т післядиплом. освіти АПН України. – К., 2004. – 268 с.

1.18. Traditional and innovative teaching in higher educational establishment in Ukraine: comparative analysis

1.18. Традиційне та інноваційне навчання у вищих навчальних закладах України: компаративний аналіз

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інтегрування України до Європейської спільноти вимагає усвідомлення концептуальних засад і принципів сучасної професійної підготовки студентів.

На сьогодні вища освіта динамічно розвивається завдяки сучасним інноваційним технологіям тим самим продукуючи нові виклики як перед педагогами України так і Європи. Установлено, що в XXI столітті нові інноваційні технології не тільки є головною рушійною силою прогресу, вони виступають потужним засобом якісного засвоєння наукових знань, підвищують рівень їх узагальненості та формують оригінальну філософсько-освітню парадигму. В свою чергу посилення конкуренції на ринку надання освітніх послуг, кадрові вимоги щодо забезпечення провадження освітньої діяльності ставить нові виклики перед викладачами вищої школи. На сьогодні закладам вищої освіти необхідні не просто кваліфіковані викладачі, потрібні викладачі – технологи, викладачі – майстри, викладачі – новатори. Відтак, зростають вимоги й до студентства, вони повинні не тільки володіти фаховими компетенціями, здатних до самореалізації, а й самостійно продукувати засоби досягнення поставлених професійних цілей. Тому, задля ефективного розв’язання сучасних освітніх проблем актуальним є проведення компаративного аналізу традиційного та інноваційного навчання у вищих навчальних закладах України. Саме останні формують той рівень вимог, який становить зміст вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання означеної проблеми. До нормативно-правових документів України, які визначають пріоритетні напрями освітнього діяльності в сфері інноваційних технологій відносять: Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.); «Про інноваційну діяльність» (2002 р.); Укази Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010 р.), «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013 р.) та ін. На базі європейського законодавства в Україні реалізуються та впроваджуються загальнодержавні та галузеві програми, які спрямовані на вивчення, апробацію та впровадження інноваційних освітніх технологій, а саме «Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності в Україні» (2012 р.) та ін.

Звернення до тесту згаданих вище нормативних документів переконує в розумінні світовою та вітчизняною спільнотою необхідності модернізації системи вищої освіти України, яка передбачає осучаснення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; впровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій. У зв’язку з цим актуалізуються наукові пошуки, що мають на меті теоретичне обґрунтування та апробацію нових підходів, моделей, технологій реалізації інновацій, спрямованих на підвищення їх системності та результативності.

Тому, задля ефективного розв’язання сучасних проблем пов’язаних із впровадженням та використанням інноваційного навчання у вищих навчальних закладах України актуальним є здійснення компаративного аналізу традиційної та інноваційної педагогічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання означеної проблеми. Теоретико-методологічні аспекти інноваційних освітніх процесів досліджують у своїх роботах (І. М. Дичківська[167], О. А. Дубасенюк[168], М. І. Романенко[169], П. Ю. Саух[170] та ін.);

[167] Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології.

порівняльний аналіз теорії та практики інноваційних процесів у вищих навчальних закладах України здійснено такими науковцями як О. А. Марущенко[171], О. В. Попова[172] та ін.; систематизацію і класифікацію інноваційного досвіду загальноосвітніх навчальних закладів висвітлено в наукових розвідках Н. Г. Баліцької[173], В. Ф. Паламарчук[174], Л. М. Прокопів[175] та ін.; питання освітнього менеджменту засадах стратегічного, інформаційного, проектного, організаційного, персоналізованого, регіонального та інших підходів актуалізовано такими науковцями як Л. М. Ващенко[176], Л. В. Вознюк[177], Л. М. Калініна[178], О. І. Мармаза[179] та ін.

Постановка завдання. Звернення до наукових праць із визначеної тематики переконує нас у необхідності здійснення компаративного аналізу традиційної та інноваційної педагогічних систем навчання задля виокремлення переваг та недоліків вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Євроінтеграційні процеси та соціально-економічні перетворення, які відбуваються в Україні зумовлюють не тільки удосконалення чинного законодавства у сфері інноваційної діяльності, а й вимагають відповідного оновлення освітньої політики, прагнення педагогів до використання педагогічних новинок, зокрема використання сучасних інноваційних технологій навчання. Нажаль, сьогодні використання традиційних та інноваційних технологій навчання проходить дещо не упорядковано. На шляху їх відбору, реалізації та впровадженні в навчальному процесі вищих навчальних закладів існують певні перешкоди та суперечності між:

- новими інноваційними технологіями та застарілою системою засвоєння та оцінки знань студентами;
- великим об'ємом навчальної інформації та обмеженою кількістю навчального часу для читання лекцій та проведення практичних занять;
- нагальною потребою у практичному використанні різноманітних інноваційних технологій і недостатньою розробленістю методології застосування сучасних технологій в освіті України

Позитивний досвід застосування різноманітних освітніх технологій потребує подальшого вивчення, зокрема, важливим видається узагальнення основних підходів до розуміння таких понять як «традиційне» та «інноваційне» навчання.

Слід вказати, що терміни «традиційне» та «інноваційне» навчання, а також ідея їх альтернативності були запропоновані групою вчених у доповіді Римського клубу в 1978 році. Означена доповідь привернула увагу світової спільноти до факту невідповідності принципів та методів традиційного навчання молоді новим вимогам тогочасної вищої освіти.

Огляд сучасних наукових публікацій, присвячених традиційному та інноваційному навчанню, свідчить про наявність великої кількості визначень, які певною мірою відрізняються одне від одного. Найбільш поширеним у сучасній науковій літературі є такі

---

[168] Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті.

[169] Романенко М. І. Освітня парадигма: генезис ідей та систем.

[170] Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: монографія.

[171] Марущенко О. А. Становлення інноваційної освіти в Україні: автореф. дис. … канд. соціолог. наук: 22.00.04.

[172] Попова О. В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні у ХХ столітті: монографія.

[173] Баліцька Н. Г. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх учителів: монографія.

[174] Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики.

[175] Прокопів Л. М. Інноваційні технології навчання і виховання у ВНЗ: навчально-методичний посібник.

[176] Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: монографія.

[177] Вознюк О. В. Педагогічна синергетика : генеза, теорія і практика: монографія.

[178] Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси, технології: монографія.

[179] Мармаза О. І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом.

визначення. Поняття «інновація» в перекладі з латинського означає оновлення, зміну, введення нового. Вчена Т. В. Захарчук підкреслює, що в педагогічній інтерпретації інновація розглядається як нововведення, що поліпшує хід і результати навчально-виховного процесу.[180] Доктор педагогічних наук, професор А. С. Нісімчук вважає, що «Інноваційне навчання зорієнтоване на динамічні зміни в навколишньому світі, це навчальна та освітня діяльність, яка ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості»;[181] дослідниця в галузі порівняльної педагогіки І. М. Дичківська вказує, що «Інноваційні педагогічні технології є процесом, який передбачає цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес від визначення його мети до очікуваних результатів».[182] Вчений І. П. Подласий тлумачить термін «інновація» як нововведення та додає, що в найзагальнішому сенсі інновації покращують не тільки процес і результати навчально-виховного процесу. Проте нововведення можуть і погіршити систему. Окрім того І. П. Подласий виділяє основні критерії інноваційності навчальних закладів:

1. Навчально-виховний процес базується на принципі природної доцільності і підпорядкованих йому принципах класичної педагогіки.
2. Педагогічна система еволюціонує в гуманістичному напрямку.
3. Організація навчально-виховного процесу не веде до перевантажування студентів та викладачів.
4. Підвищені результати навчально-виховного процесу досягаються не за рахунок селекції студентів і викладачів, а за рахунок використання нерозкритих і незадіяних можливостей системи.
5. Продуктивність навчально-виховного процесу не є прямим наслідком впровадження дорогих засобів і медіа систем.[183]

Дослідниця М. В. Артюшина чітко розмежовує традиційне та інноваційне навчання. Традиційне навчання – зорієнтоване на збереження і відтворення культури, забезпечує стабільність у соціумі за рахунок переважно репродуктивної діяльності учня, формування виконавських здібностей, розвиток уваги і пам’яті. Натомість інноваційне навчання – стимулює новаторські зміни в культурі, соціальному середовищі; орієнтоване на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми.[184] Професор Л. Є. Петухова звертає увагу на те, що «Традиційні підходи до вивчення гуманітарних дисциплін сьогодні вже недостатньо узгоджуються з новою парадигмою й доктриною розвитку освіти України в XXI столітті, зокрема, в частині використання нових інформаційних технологій для підвищення ефективності процесу навчання, розвитку творчого мислення студентів, формування умінь працювати в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища».[185]

Звичайно, наведені визначення не повною мірою репрезентують всю багатогранність підходів до розуміння сутності поняття «традиційне» та «інноваційне» навчання проте дають змогу визначити сучасні домінаторні тенденції. Нині науковці одностайні в тому, що

[180] Захарчук Т. В. Інноваційні технології навчання в сучасній школі, с. 48.
[181] Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології : навч. посібник, с. 134.
[182] Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології, с. 31.
[183] Петухова Л. Є. Аналіз традиційних та інноваційних педагогічних систем у професійній підготовці вчителя початкової школи, с. 210.
[184] Артюшина М. В. Інноваційно-зорієнтований підхід до професійного навчання майбутніх кваліфікованих робітників, с. 9-10.
[185] Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: учебник для студ. пед. вузов, с. 6.

традиційне навчання – це навчання з чітко визначеними форми та методами організації навчального процесу, яке передбачає що весь навчальний процес побудований на принципах дидактики, сформульованих Я. А. Коменським; на противагу інноваційне навчання – це навчання з використанням сучасних засобів і методів науково-технічного прогресу, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій.

Сучасні дослідники роблять спроби узагальнення наявних у педагогіці підходів щодо визначення понять «традиційне» та «інноваційне» навчання, але переважна більшість науковців уважає, що будь-яке навчання повинно відповідати суспільним потребам і бути спрямованим на особистісний розвиток людини, формування ціннісних орієнтирів та переконань відповідно до усталених суспільних та моральних норм. Здійснимо порівняльний аналіз традиційного та інноваційного навчання виокремлюючи переваги та недоліки у використанні (Таблиця 1) та (Таблиця 2).

Як видно з Таблиці 1 у традиційному навчанні увага студента акцентується на запам'ятовуванні та відтворенні інформації. Викладач відіграє роль суб'єкта, котрий визначає зміст, методи навчання та стиль взаємовідносин. Натомість студент виступає в ролі об’єкта навчання дії якого жорстко регламентовані і не передбачають урахування цілей, змісту, вікових та індивідуальних особливостей молоді. Крім того, традиційне навчання не завжди дає можливість повністю реалізувати творчий потенціал студентів та виявити їх лідерські нахили та наукові уподобання. Варто зазначити, що організація вищої освіти в Україні передбачає одночасно використання традиційних та інноваційних технологій навчання, з переважним домінуванням традиційних, що на сьогодні не відповідає інтересам і запитам студентів, відтак не забезпечує сучасних вимог до випускників ВНЗ.

Таблиця 1. Переваги та недоліки традиційного навчання у вищих навчальних закладах України

Традиційне навчання	
Переваги	*Недоліки*
Науковість (помилкових знань бути не може, можуть бути тільки неповні)	Характер відносин між викладачами та студентами типу «суб'єкт-об'єкт»,
Організаційна чіткість педагогічного процесу	Орієнтація на формування шаблонного мислення
Постійний ідейно-емоційний вплив особистості викладача на студентів	Відсутність уваги до розвитку творчих здібностей особистості, надання їй можливості виявити їх
Оптимальні витрати ресурсів при масовому навчанні	Пригнічення ініціативи
Усвідомлення завдань і активність	Однаковий підхід до всіх студентів
Впорядкована, логічно структурована подача навчального матеріалу	Викладач може приділяти більшу увагу одним студентам лише за рахунок інших
Орієнтація на розвиток пам'яті (запам'ятовування і відтворення)	Ініціатива студентів частіше придушується, ніж заохочується
Доступність	Керована викладачем інформація
Врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів	Відсутність балансу між контролем і самоконтролем

Дані Таблиці 2 свідчать, що інноваційне навчання передбачає відмову від репродуктивного відтворення матеріалу підручника та використання принципово нових методів засвоєння інформації, які в свою чергу сприятимуть формуванню наукового світогляду студентів, розвитку творчих здібностей й креативності.

Нині інноваційне навчання це не простий виклад навчального матеріалу, це діяльність яка передбачає володіння викладачем такими навичками та функціональними обов’язками: 1) експертного знання; 2) практичних навичок із галузі; 3) володіння методами дослідження,

тобто виконання трьох відповідних ролей – експерта, практика та дослідника, від нього вимагаються вміння виконувати й інші функції, що не вміщуються у звичні рамки та належать до площини «мета-професійних» навичок. До них належать, зокрема, такі, як: 4) розробка програм із навчальних дисципліни або курсу; 5) викладання предмета/курсу; 6) оцінювання викладання; 7) управління курсом; 8) володіння методами та прийомами наукового дослідження з навчальною метою / цілями. Крім того, викладачеві вищого навчального закладу необхідні знання й навички з широкого кола галузей, як-от: 9) психометрія та статистика; 10) епістемологія; 11) теорія навчання й учіння; 12) розвиток особистості; 13) інформаційні технології; 14) написання програм; 15) графічний дизайн; 16) риторика та ведення презентацій перед широким загалом, 17) стилі спілкування й комунікації; 18) управління конфліктами; 19) розвиток груп; 20) управління ресурсами; 21) управління персоналом; 22) консультування та також уміння; 23) розраховувати фінанси й бюджет; 24) аналізувати та спрямовувати політику закладу.[186] Як бачимо розлога характеристика кваліфікаційних вимог запропонована американськими вченими Michael Theall (Youngstown State University) та Raoul A. Arreola (University of Tennessee Health Science Center) свідчить, що сучасний викладач вищого навчального закладу, повинен володіти ефективними засобами передачі знань і умінь студентам; організаційними уміннями планувати й здійснювати педагогічний вплив; умінням встановлювати правильні взаємостосунки з молоддю, організовувати і спрямовувати їхню діяльність; умінням переконувати; володіти ґрунтовними знаннями не лише в галузі свого предмета, а й мати широку ерудицію тощо. Тому, набуття високого рівня професійної кваліфікації – це процес тривалий і складний. З огляду на це, неабияке значення має відмова від традиційних методів навчання.

Таблиця 2. Переваги та недоліки інноваційного навчання у вищих навчальних закладах України

Інноваційне навчання	
Переваги	*Недоліки*
Активне засвоєння і генерування знань, отриманих із різноманітних джерел	Інноваційне навчання потребує значної кількості часу для підготовки студентів та викладачів
Навчання відбувається на прикладах і в умовах проблемних ситуацій, що сприяє формуванню знань, умінь та навичок	Студенти повинні мати технічні можливості та вміння знаходити необхідну інформацію, тлумачити її, застосувати за конкретних умов
Наукова діяльність викладача є різноманітною, а навчання студентів носить яскраво виражений творчий характер	Проблемою може бути дисципліна під час проведення лекційних та практичних занять. Спілкування студентів під час занять не завжди є правильним та доцільним
Гнучкі індивідуалізовані форми контролю навчання студентів, самоконтролю та рефлексії	Викладачу потрібно постійно урізноманітнювати аудиторну та поза аудиторну роботу зі студентами, яка б максимально враховувала рівень їх теоретичних знань та практичні уміння та навички
Студенти виступають як суб'єкти навчання, активна підтримка професорсько-викладацького колективу в реалізації намічених планів	Інноваційне навчання можливе якщо викладач не тільки досконально володіє базовими знаннями, а й є активною, креативною особистістю здатною до пошуку нових форм та методів навчання, спонукає студентів до активної самостійної діяльності

Висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у порушеному напрямі. Компаративний аналіз традиційного та інноваційного навчання у вищих навчальних

[186] Theall M. The Multiple Roles of the College Professor.

України показав, що традиційне навчання не відповідає сучасним освітнім запитам. Нажаль, традиційна вища школа продовжує бути орієнтованою на соціум, цілеспрямовано формувати особистість, потрібну для держави, спеціаліста-професіонала, який відповідає соціальному замовленню. Слід констатувати, що проблеми використання інноваційної та моделі професійної підготовки до сих пір залишаються невирішеними та потребують подальшої наукової розробки, тому подальші дослідження вимагають з'ясування змісту та засобів ефективної реалізації освітньої концепції інноваційного розвитку освіти на кожному окремому рівні. Безумовно сучасна вища школа повинна враховувати процеси, що несуть у собі інноваційні зміни, які передбачають: впровадження аналітичних та інформаційно-комунікаційних засобів навчання, комп'ютерних технологій, залучення викладачів і студентів до науково-дослідної діяльності та ін. Зарубіжний досвід показує, що інноваційна освіта – це не лише створення і впровадження нововведень, а й такі зміни, які мають визначальний характер й супроводжуються кардинальними змінами в різних видах діяльності поведінки, стилі мислення та сприйманні та відтворенні інформації як викладачами так і безпосередньо студентами. Отже, зважаючи на все вище викладене, впровадження інновацій у навчальний процес вищих навчальних закладів України передбачає забезпечення підвищення якості навчання студентів або зниження витрат на досягнення звичних результатів освіти.

Література:

1. Артюшина М. В. Інноваційно-зорієнтований підхід до професійного навчання майбутніх кваліфікованих робітників. *Професійна освіта: проблеми і перспективи: зб. наук. праць*. 2014. № 6. С. 9-14.
2. Баліцька Н. Г. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх учителів: монографія. Київ, 2003. 138 с.
3. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: монографія. Київ, 2005. 380 с.
4. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика: монографія. Житомир, 2012. 811 с.
5. Дерев'яна Л. Й Роль креативних освітніх методик у процесі творчої самореалізації особистості. *Загальна педагогіка. Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2009. № 2. С. 12-14.
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ**,** 2004. 352 с.
7. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних*. Житомир, 2014. С. 12-28.
8. Захарчук Т. В. Інноваційні технології навчання в сучасній школі. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*: *Український науковий журнал.* 2011. Т. 3. С. 48.
9. Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси, технології: монографія. Київ, 2008. 472 с.
10. Мармаза О. І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. Харків, 2004. 240 с.
11. Марущенко О. А. Становлення інноваційної освіти в Україні: автореф. дис. … канд. соціолог. наук: 22.00.04. Харків, 2004. 18 с.
12. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології: навч. посібник. Київ, 2000. 316 с.
13. Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики. Київ, 2005. 420 с.
14. Петухова Л. Є. Аналіз традиційних та інноваційних педагогічних систем у професійній підготовці вчителя початкової школи. *Проблеми сучасної педагогічної освіти.* 2008. № 18. С. 3-10.
15. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: учебник для студ. пед. вузов. Москва, 1999. 576 с.
16. Прокопів Л. М. Інноваційні технології навчання і виховання у ВНЗ: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2017. 166 с.
17. Попова О. В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні у ХХ столітті: монографія. Харків, 2001. 256 с.
18. Романенко М. І. Освітня парадигма: генезис ідей та систем. Дніпро, 2000. 160 с.
19. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: монографія. Житомир, 2012. 382 с.
20. Theall M. The Multiple Roles of the College Professor: http://www.nea.org/home/34715.htm (дата звернення: 22. 02. 2019).

1.19. Information and educational technologies in the educational process in institutions of higher education

1.19. Інформаційно-освітні технології у навчальному процесі в закладах вищої освіти

Сучасний період розвитку суспільства характеризується сильним впливом на нього інформаційних технологій, які проникають в усі сфери людської діяльності і створюють глобальний інформаційний простір. Невід'ємною і важливою частиною цих процесів є інформатизація освіти.

В даний час йде становлення нової системи освіти, яка орієнтована на входження у світовий інформаційно-освітній простір. Цей процес супроводжується певними змінами в педагогічній теорії і практиці навчально-виховного процесу. Інформаційні технології покликані стати не додатковим засобом в навчанні, а невід'ємною частиною цілісного освітнього процесу, що значно підвищує його ефективність.

Отже, інформаційні технології та освіта в сукупності стають тими сферами людських інтересів і діяльності, які знаменують епоху XXI століття і повинні стати основою для вирішення поставлених перед людством проблем.

В останнє десятиліття, проблема широкого застосування інформаційних технологій у сферу освіти, викликає підвищений інтерес у вітчизняній педагогічній науці.

Класиками наукової інформатики, що бере свій початок від кібернетики і математики, були відомі вчені А. Берг, А. Єршов, А. Колмогоров, П. Ландо, Н. Вінер, Д. Нейман, С. Пейперт, К. Шеннон та інші.

Дослідження в області інформатизації освіти, внесли Р. Вільямс, Н. Вірт, Д. Грісс, Е. Дейкстра, П. Деннинг, Д. Коллінс, Д. Кнут, С. Пейперт, Б. Хантер тощо.

Очевидно, що рішення проблем освіти починається з професійної підготовки педагогів. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним стає таке навчання майбутніх вчителів шкіл і викладачів вузів, яке грунтується не тільки на фундаментальних знаннях в обраній сфері (математика, хімія, біологія, література і т.д.), в педагогіці і психології, але і на загальній культурі, що включає інформаційну. Якщо на перших етапах появи персональних комп'ютерів, в основному, була необхідність в підготовці вчителя інформатики, то тепер завдання вузівської освіти розширюється до підготовки випускника будь-якого фаху до використання інформаційних технологій у своїй педагогічній діяльності. Тобто, необхідна грунтовна підготовка в сфері сучасних інформаційних і комунікаційних технологій.[187]

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – визначити особливості застосування інформаційно-освітніх технологій для якісного забезпечення навчального процесу в закладах вищої освіти, що забезпечить якісний переходу до нової моделі освіти орієнтованої на європейські стандарти.

Говорячи про можливості інформаційних технологій (ІТ) в освітньому процесі, багато дослідників наводять такі аспекти:

- необмежені можливості збору, зберігання, передачі, аналізу та застосування різноманітної за своєю природою інформації;
- підвищення доступності освіти, з розширенням форм отримання освіти;
- забезпечення безперервності отримання освіти і підвищення кваліфікації протягом всього активного періоду життя;
- розвиток особистісно-орієнтованого навчання, додаткової і випереджаючої освіти;

[187] HEVKO, I. (2017): Formation and development of the professionalism of the teacher of technologies: theory and methodology: monograph Kamyanets-Podilsky: Axioma, 2017. – 392 p.

- значне розширення і вдосконалення організаційного забезпечення освітнього процесу (віртуальні школи, лабораторії, університети тощо);
- підвищення активності суб'єктів в організації освітнього процесу;
- створення єдиного інформаційно-освітнього середовища навчання;
- незалежність освітнього процесу від місця і часу навчання;
- значне вдосконалення методичного та програмного забезпечення освітнього процесу;
- забезпечення можливості вибору індивідуальної траєкторії навчання;
- розвиток самостійної творчо-розвиненої особистості;
- розвиток самостійної пошукової діяльності;
- підвищення мотиваційної сторони навчання.

Безперечно, що можливості ІТ в реорганізації освітнього процесу вражають і надають величезне поле діяльності для педагога. Але головне, що рішення цих непростих завдань багато в чому залежить від підготовленості педагога до роботи в умовах лавиноподібного наростання потоку інформації. Підготовленість майбутнього і практикуючого педагога до роботі в новому інформаційному просторі, прогресивність його поглядів є необхідною умовою розробки нових форм і технологій навчання на основі активного використання ІТ.[188]

Інформатизація освіти є однією з найважливіших умов успішного розвитку процесів інформатизації суспільства. Адже у саме сфері освіти готуються і виховуються ті люди, які не лише формують нове інформаційне середовище суспільства, але яким належить самим жити і працювати в цьому новому середовищі. Перші кроки в галузі інформатизації освіти були зроблені на пострадянському просторі в 1985 р., коли було прийнято виключно важливе урядове рішення про впровадження в сферу освіти декількох тисяч перших радянських персональних ЕОМ і про введення в середніх школах загального курсу основ інформатики і обчислювальної техніки.

Інформатизація суспільства – сукупність взаємозв'язаних політичних, соціально-економічних, наукових чинників, які забезпечують вільний доступ кожному членові суспільства до будь-яких джерел інформації, окрім законодавчо секретних.

Аналіз процесу впровадження і використання засобів обчислювальної техніки і комп'ютерних технологій в навчальному процесі дозволив виділити три етапи інформатизації освіти (умовно названі *електронізацією*, *комп'ютеризацією* і *інформатизацією* освітнього процесу).[189]

Перший етап інформатизації освіти (електронізація) характеризувався широким впровадженням електронних засобів і обчислювальної техніки в процес підготовки студентів спочатку технічних (кінець 50-х – початок 60-х рр.), а потім гуманітарних спеціальностей (кінець 60-х – початок 70-х рр.) і приділяв навчання основам алгоритмізації і програмування, елементам алгебри логіки, математичного моделювання на ЕОМ. Відносно мала продуктивність комп'ютерів того часу, відсутність зручних в роботі, інтуїтивно зрозумілих для звичайного користувача (не програміста) програмних засобів не сприяли широкому використанню обчислювальної техніки у сфері гуманітарної освіти.[190]

Другий етап інформатизації освіти (комп'ютеризація) (середина 70-х – 90-і рр.) пов'язаний з появою потужніших комп'ютерів, програмного забезпечення, і характеризується в першу чергу використанням діалогової взаємодії людини з комп'ютером. Комп'ютерні

[188] HEVKO, I. (2017): Formation and development of the professionalism of the teacher of technologies: theory and methodology: monograph Kamyanets-Podilsky: Axioma, 2017. 392 p.

[189] DYCHKIVSKA, I. (2004): Innovative pedagogical technologies: teaching. Manual. National ped Un-t them. M. P. Dragomanov: Kyiv: Academic Edition, 2004. 352 p.

[190] DYCHKIVSKA, I. (2004): Innovative pedagogical technologies: teaching. Manual. National ped Un-t them. M. P. Dragomanov: Kyiv: Academic Edition, 2004. 352 p.

освітні технології дозволили на основі моделювання досліджувати різні (хімічні, фізичні, соціальні, педагогічні і інші) процеси і явища. Комп'ютерна техніка стала виступати потужним засобом навчання у складі автоматизованих систем різного рівня інтелектуальності. У сфері освіти все більше сталі використовуватися автоматизовані системи навчання, контролю знань і управління навчальним процесом.

Третій, сучасний етап інформатизації освіти характеризується використанням потужних персональних комп'ютерів, швидкодіючих накопичувачів великої місткості, нових інформаційних і телекомунікаційних технологій, мультимедіа-технологій і віртуальної реальності, а також філософським осмисленням процесу інформатизації і його соціальних наслідків, що відбуваються.[191]

Інформатизація освіти – це процес забезпечення системи освіти теорією і практикою розробки і використання нових інформаційних технологій, орієнтованих на реалізацію цілей навчання і виховання.

У свою чергу, прийнято виділяти наступні *основні напрями впровадження інформаційних технологій в освіту:*

1) використання комп'ютерної техніки як засобу навчання, що удосконалює процес викладання та підвищує його якість і ефективність;

2) використання комп'ютерних технологій як інструменту навчання;

3) розгляд комп'ютера і інших сучасних засобів інформаційних технологій в якості об'єктів вивчення;

4) використання засобів нових інформаційних технологій як засобів творчого розвитку;

5) використання комп'ютерної техніки як засобів автоматизації процесів контролю, корекції, тестування і психодіагностики;

6) організація комунікацій на основі використання засобів інформаційних технологій з метою передачі і набуття педагогічного досвіду;

7) використання засобів сучасних інформаційних технологій для організації інтелектуального дозвілля;

8) інтенсифікація і вдосконалення управління навчальним закладом і навчальним процесом на основі використання системи сучасних інформаційних технологій.[192]

Основними завданнями інформатизації освіти є:

- підвищення якості підготовки фахівців на основі використання в навчальному процесі сучасних інформаційних технологій;
- застосування активних методів навчання, підвищення творчої і інтелектуальної складової навчальної діяльності;
- інтеграція різних видів освітньої діяльності (навчальної, дослідницької);
- адаптація інформаційних технологій навчання до індивідуальних особливостей;
- розробка нових інформаційних технологій навчання, що сприяють активізації пізнавальної діяльності і підвищенню мотивації для освоєння засобів і методів інформатики та ефективного застосування в професійній діяльності;
- забезпечення безперервності в навчанні;
- розробка інформаційних технологій дистанційного навчання;
- вдосконалення програмно-методичного забезпечення навчального процесу;
- впровадження інформаційних технологій навчання в процес спеціальної професійної підготовки фахівців різного профілю.

[191] PROKOPENKO, I. (2005): Pedagogical Technologies: Teaching manual. Kharkiv: Collegium, 2005. 224 p.
[192] TARADUK, N. (2009): Innovative Technologies: The Creative-Educational Aspect. – Lutsk: Tverdinya, 2009. 164 p.

Одним з найважливіших завдань інформатизації освіти є формування *інформаційної культури* фахівця, рівень сформованості якої визначається: по-перше, знаннями про інформацію, інформаційні процеси, моделі і технології; по-друге, уміннями і навичками застосування засобів і методів обробки і аналізу інформації в різних видах діяльності; по-третє, умінням використати сучасні ІТ в професійній діяльності; в четвертих, світоглядним баченням навколишнього світу як відкритої інформаційної системи.

Ще одним із завдань інформатизації освіти є побудова єдиного інформаційного освітнього простору (держави, регіону).[193]

Процес інформатизації освіти включає систему наступних заходів:

1) оснащення установ освіти і органів управління освітою апаратними і програмними засобами інформаційних технологій;

2) підключення по високошвидкісних каналах до регіональних, національних і міжнародних комп'ютерних освітніх мереж, до глобальної мережі Інтернет;

3) створення і розміщення в мережі Інтернет інформаційних ресурсів освітнього призначення, інтеграція різних баз даних на регіональному і державному рівні: освітні портали, офіційні сайти установ освіти і органів управління, тематичні ресурси, методичні сайти, електронні бібліотеки, інформаційно-пошукові і аналітичні системи тощо;

4) розробка, експертиза, апробація і впровадження програмного забезпечення освітнього призначення, у тому числі цифрових освітніх ресурсів;

5) створення системи супроводу і обслуговування засобів інформаційних технологій в установах освіти і органах управління;

6) створення системи безперервного навчання педагога інформаційним технологіям (курси, експрес-курси, міні-семінари, постійно діючі семінари, конференції, конкурси, рішення педагогічних завдань, система індивідуальних консультацій, самоосвіта, професійне спілкування тощо).[194]

У концепції інформатизації освіти охарактеризовані декілька етапів цього процесу.

1 етап характеризується наступними ознаками:

- починається масове впровадження засобів нових інформаційних технологій, і в першу чергу комп'ютерів;
- проводиться дослідницька робота по педагогічному освоєнню засобів;
- комп'ютерної техніки і відбувається пошук шляхів її застосування для інтенсифікації процесу навчання;
- суспільство йде шляхом усвідомлення суті і необхідності процесів інформатизації;
- відбувається базова підготовка в області інформатики на усіх рівнях безперервної освіти.

2 етап характеризується наступними ознаками:

- активне освоєння і фрагментарне впровадження засобів НІТ в традиційні навчальні дисципліни;
- освоєння педагогами нових методів і організаційних форм роботи з використанням комп'ютерної техніки;
- активна розробка і початок освоєння педагогами навчально-методичного забезпечення;
- постановка проблеми перегляду змісту, традиційних форм і методів навчально-виховної роботи.

[193] HEVKO, I. (2017): Formation and development of the professionalism of the teacher of technologies: theory and methodology: monograph Kamyanets-Podilsky: Axioma, 2017. 392 p.

[194] HEVKO, I. (2017): Formation and development of the professionalism of the teacher of technologies: theory and methodology: monograph Kamyanets-Podilsky: Axioma, 2017. – 392 p.

3 етап характеризується наступними ознаками:

- повсюдне використання засобів сучасних ІТ в навчанні;
- перефоматування змісту безперервної освіти усіх ступенів на основі його інформатизації;
- зміна методичної основи навчання і освоєння кожним педагогом широкого кола методів і організаційних форм навчання, що забезпечуються відповідними засобами сучасних інформаційних технологій.

Практична реалізація комп'ютерних технологій і перехід на подальші етапи інформатизації пов'язані з відбором змісту окремих предметів з метою створення комп'ютерних програм. Програмне забезпечення повинно відображати діючий навчальний план і бути узгодженим з годинами в навчальному плані закладу освіти. Таким чином, однією з провідних науково-методичних проблем в даному випадку стає створення методології проектування сучасних інформаційних технологій стосовно вищої освіти.

Як бачимо, кожен період інформатизації освіти має дві паралельні гілки розвитку: технологічна основа і інноваційні процеси в самій системі освіти.

Зважаючи на величезний вплив сучасних інформаційних технологій на процес освіти, педагоги активно включають їх у свою методичну систему. Проте процес інформатизації освіти не може стати миттєвим, згідно реформ він є поступовим і безперервним.

Українські і зарубіжні учені, що вивчають процеси інформатизації освіти, пропонують багато оцінок можливостей інформаційних технологій. Розглянемо деякі з них.

І. Роберт розглядає можливості комп'ютера з точки зору цільового підходу в навчанні і виділяє наступні основні педагогічні цілі використання засобів сучасних інформаційних технологій :

1. Інтенсифікація усіх рівнів навчально-виховного процесу за рахунок застосування засобів сучасних інформаційних технологій:

- підвищення ефективності і якості процесу навчання;
- підвищення активності пізнавальної діяльності;
- поглиблення міжпредметних зв'язків;
- збільшення об'єму і оптимізація пошуку потрібної інформації.

2. Розвиток особистості майбутнього фахівця і підготовка його до комфортного життя в умовах інформаційного суспільства:

- розвиток різних видів мислення;
- розвиток комунікативних здібностей;
- формування умінь приймати оптимальне рішення або пропонувати варіанти рішення в складній ситуації;
- естетичне виховання за рахунок використання комп'ютерної графіки, технології мультимедіа;
- формування інформаційної культури, уміння здійснювати обробку інформації;
- розвиток навичок моделювати завдання або ситуації;
- формування умінь здійснювати експериментально-дослідницьку діяльність.
- Робота по виконанню соціального замовлення суспільства:
- підготовка інформаційно грамотної особи;
- підготовка користувача комп'ютерними засобами;
- здійснення роботи профорієнтації в галузі інформатики.

В. Красильнікова доповнила розглянуті вище цілі ще однією важливою для педагогічного процесу – це вдосконалення інформаційно-методичного забезпечення педагогічної діяльності:

- значне розширення інформаційно-методичної підтримки педагогів;

- розширення можливостей спілкування і співпраці на основі комп'ютерних засобів комунікації;

- надання можливостей безперервного підвищення кваліфікації і перепідготовки незалежно від віку, місця проживання і часу;

- створення єдиного інформаційно-освітнього середовища на основі активного використання комп'ютерних мереж різного рівня (глобальних, корпоративних, локальних).

Є. Машбіц до набору істотних переваг використання комп'ютера в навчанні перед традиційним заняттям відносить наступне:

1. Інформаційні технології значно розширюють можливості представлення навчальної інформації. Застосування кольору, графіки, звуку, усіх сучасних засобів відеотехніки дозволяє відтворювати реальну робочу ситуацію.

2. Комп'ютер дозволяє істотно підвищити мотивацію студентів до навчання. Мотивація підвищується за рахунок застосування адекватного заохочення правильних рішень завдань.

3. ІТ залучають студентів до навчального процесу, сприяючи найбільш широкому розкриттю їх здібностей, активізації розумової діяльності.

4. Використання ІТ в навчальному процесі збільшує можливості постановки навчальних завдань і управління процесом їх рішення. Комп'ютери дозволяють будувати і аналізувати моделі різних предметів, ситуацій, явищ.

5. ІТ дозволяють якісно змінювати контроль діяльності студентів та забезпечують гнучкість управління навчальним процесом.

6. Комп'ютер сприяє формуванню у студентів рефлексії. Навчальна програма дає можливість їм наочно представити результат своїх дій, визначити етапи вирішення задач, визначити та виправити помилки.

Перераховані можливості можуть сприяти не лише забезпеченню первинного становлення підлітка до навчання, але і сприяти розвитку у неї здібностей, щодо формуванню умінь і бажання вчитися, створенню умов для засвоєння в повному обсязі знань і умінь.

Таким чином, можна виділити декілька аспектів освітніх засобів ІТ:

1. *Мотиваційний аспект.*

Застосування ІТ сприяє збільшенню інтересу і формуванню позитивної мотивації студентів, оскільки створюються умови:

- максимального обліку індивідуальних освітніх можливостей і потреб;
- широкого вибору змісту, форм, темпів і рівнів проведення навчального зайняття;
- розкриття творчого потенціалу;
- освоєння студентами сучасних інформаційних технологій.

2. *Змістовний аспект.*

Можливості ІТ можуть бути використані:

- при побудові інтерактивних таблиць, плакатів і інших цифрових освітніх ресурсів по окремих темах і розділах навчальної дисципліни;
- для створення індивідуальних тестових міні-уроків;
- для створення інтерактивних домашніх завдань і тренажерів для самостійної роботи студентів.

3. *Навчально-методичний аспект.*

Інформаційні технології можуть бути використані в якості навчально-методичного супроводу освітнього процесу. Педагог може застосовувати різні освітні засоби ІТ на усіх етапах навчального заняття. Крім того, викладач може використати різноманітні цифрові освітні ресурси при проектуванні навчальних та поза аудиторних занять.

4. *Організаційний аспект.*

ІТ можуть бути використані в різних варіантах організації навчання.

5. *Контрольно-оцінювальний аспект.*

Комп'ютерні тести і тестові завдання можуть застосовуватися для здійснення різних видів контролю і оцінки знань.

Тести можуть проводитися в режимі online (проводиться на комп'ютері в інтерактивному режимі, результат оцінюється автоматично системою) і в режимі offline (оцінку результатів здійснює викладач з коментарями, роботою над помилками).

Таким чином, підсумовуючи вище викладене, відзначаємо, що проникнення сучасних інформаційних технологій в сферу освіти дозволяє педагогам якісно змінити зміст, методи і організаційні форми навчання. Метою інформаційних технологій в освіті є посилення інтелектуальних можливостей майбутніх фахівців в інформаційному суспільстві, а також гуманізація, індивідуалізація, інтенсифікація процесу навчання і підвищення якості навчання на усіх рівнях освітньої системи.

Література:

1. Гевко І. В. Формування і розвиток професіоналізму вчителя технологій: теорія і методика: монографія / Ігор Васильович Гевко. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. 392 с.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб / І. М. Дичківська. – Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова: Київ: Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Зеер Э. Ф. Профессиональное самоопределение и потенциал профессионала / Э. Ф. Зеер. // Мир психологии. 2005. С. 141-147.
4. Нісімчук А. С. Педагогічні технології у вузі / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, І. О. Смолюк – К.: Укр. державний педагогічний у-т, 1994. 124 с.
5. Прокопенко І. Ф. Педагогічні технології: навч. посібник / І. Ф. Прокопенко, В. І. Євдокимов. – Харків: Колегіум, 2005. 224 с.
6. Тарадюк Н. В. Інноваційні технології: креативно-виховний аспект: монографія / Н. В. Тарадюк, О. П. Панасюк. Луцьк: Твердиня, 2009. 164 с.
7. Торубара О. М. Інформаційні технології у професійній підготовці майбутніх вчителів трудового навчання: монографія. 2009. 304 с. / О. М. Торубара. Чернігів: ЧДПУ, 2009. 304 с.

References:

1. HEVKO, I. (2017): Formation and development of the professionalism of the teacher of technologies: theory and methodology: monograph Kamyanets-Podilsky: Axioma, 2017. 392 p.
2. DYCHKIVSKA, I. (2004): Innovative pedagogical technologies: teaching. Manual. National ped Un-t them. M. P. Dragomanov: Kyiv: Academic Edition, 2004. 352 p.
3. ZER, E. (2005): Professional self-determination and potential of a professor, World of Psychology. 2005. pp. 141-147.
4. NISIMCHUK, A. (1994): Pedagogical technologies in high school, K. Ukr. State Pedagogical University, 1994. 124 p.
5. PROKOPENKO, I. (2005): Pedagogical Technologies: Teaching manual. Kharkiv: Collegium, 2005. 224 p.
6. TARADUK, N. (2009): Innovative Technologies: the Creative-Educational Aspect: - Lutsk: Tverdinya, 2009. 164 p.
7. Torubara, O. (2009): Information technologies in the training of future teachers of labor education: monograph . Chernihiv: ChTPU, 2009. – 304 p.

1.20. Innovative technologies in the formation of professional competencies for students of apparel design

1.20. Інноваційні технологій у формуванні професійних компетентностей у студентів модельєрів-конструкторів

Розвиток сучасної освіти базується на впровадженні освітніх технологій, що дозволяють не лише передавати знання від викладача до студента, а перш за все сприяють формуванню всебічно розвинутої особистості, здатної до самоосвіти та самовдосконалення у сучасному мінливому світі. Потреба в людях, готових до життя у постійно змінюваному соціумі, налаштованих і здатних творити нове у своїй діяльності, покликала до життя і стимулює, прискорює інноваційні освітні процеси, вихід яких на новий рівень забезпечує стабільність і розвиток соціуму.

Попит на висококваліфікованих робітників існував у всі часи, а тому не дивно, що на сьогоднішній день роботодавці зацікавлені у професійно компетентних фахівців. Для роботи на підприємствах необхідні компетентні, мобільні й конкурентоспроможні кваліфіковані спеціалісти, інженери на рівні сучасних і перспективних вимог.

Постановка проблеми. Одною з ключових програм ЮНЕСКО у галузі освіти є програма "Освіта, підготовка кадрів і суспільство" направлена на підтримку і розвиток дослідницьких проектів і заходів, що стосуються головних аспектів взаємодії між діяльністю у галузі освіти і процесами, що відбуваються у суспільстві: освіта й економіка; освіта й проблеми її соціальної адаптації; освіта і сфера праці; освіта і культура; освіта, наука і техніка; освіта і комунікація; освіта і спорт (Юнеско: діяльність в сфері освіти)[195].

На рівні держави однією із складових формування і реалізації державної політики у сфері вищої освіти є «забезпечення розвитку наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності закладів вищої освіти та їх інтеграції з виробництвом» (Про вищу освіту: Закон України).[196]

Для забезпечення виконання цього завдання в Україні розроблена Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Національна доктрина розвитку освіти (2002), прийнятий у 2014 році Закон України «Про вищу освіту», підготовлені та знаходяться на громадському обговоренні проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років та проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року. Всі зазначені документи передбачають докорінне реформування освітньої галузі з метою формування творчого професіонала з глибокими знаннями, міцними вміннями та навичками через «навчання здобувачів вищої освіти сучасним науковим знанням з використанням новітніх навчально-інформаційних технологій»

Сучасні інноваційні освітні технології характеризуються особистісною орієнтацію освіти, гуманітарною спрямованість та педагогіку співробітництва. Становлення особистісно орієнтованого навчання у вищому навчальному закладі зумовлене соціально-економічними змінами в нашому суспільстві, розвитком ринкових відносин. Суб'єкти праці вільно розпоряджаються своїм основним капіталом – кваліфікацією, самостійно обирають для себе вид праці. Ринкові умови вимагають професійної мобільності, високої компетентності, низки особистісних якостей. Усе це повинно бути включене в освітній процес вищого навчального закладу, особливо – при викладанні профільних дисциплін та формування професійних компетентностей майбутніх модельєрів-конструкторів.

---

[195] ЮНЕСКО: діяльність в сфері освіти (Дата звернення: 28. 02. 2019) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://kimo.univ.kiev.ua/MOrg/36.htm.

[196] Про вищу освіту: Закон України, редакція від 25 лип. 2018 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.help/law/1556-VII/.

Актуальність дослідження. Проблема професійно-технічної освіти вимагає оновлення й удосконалення змісту професійного навчання та системи кваліфікацій, оскільки працедавці вважають її недосконалою через те, що вона не дає об'єктивної інформації про якість набутих знань, умінь і компетенцій, які б відповідали реальним потребам ринку праці. Сучасні роботодавці більше зацікавлені у працівникові, який: вміє самостійно думати і мислити, працювати з інформацією, шукати шляхи раціонального подолання поточних виробничих питань, володіти критичним і творчим мисленням, приймати рішення при виникненні робочих або виробничих питань, бути відповідальним та комунікабельним.

Реалізація цього завдання можлива лише за умови системного підходу до впровадження інноваційних технологій в освіті на всіх рівнях та етапах навчання студентів. При цьому особливу увагу слід приділити застосуванню інноваційних технологій під час викладання профільних дисциплін та формування професійних компетентностей у студентів.

Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців швейної промисловості полягає в набутті та розвитку у студентів під час навчання набору ключових, загально-галузевих та предметних компетентностей, а саме знання та уміння, що характеризують кваліфікацію, такі якості як ініціативність, співпраця, здатність до роботи в колективі, комунікативні здібності, уміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, відбирати і використовувати відомості.

Тому професійної підготовки майбутніх фахівців у швейній промисловості, повинна бути спрямована на випуск спеціалістів здатних на основі інваріантних, стрижньових знань знаходити розв'язки нових виробничих і соціальних проблем, а також на формування креативних якостей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що психологи і педагоги, які досліджують проблему професійної компетентності, визначають її як складне, інтегроване особистісне утворення, яке має багато складових. Сучасний етап модернізації вищої освіти України характеризується посиленням уваги до особистості, спрямуванням зусиль педагогів на розвиток творчого потенціалу учасників навчально-виховного процесу, поєднанням традицій, що склалися у вітчизняній вищій школі, з новими ідеями, пов'язаними із входженням України в європейський і світовий освітній простір. Протягом останніх двох десятиліть проблемами впровадження інноваційних технологій і моделей навчання у вищих навчальних закладах займалося багато вітчизняних науковців – К. О. Баханова, О. В. Канарська, М. В. Кларіна, В. Я. Ляудіс, Л. С. Подимова, В. О. Сластьоніна, С. Сисоєва та інші. Питання впровадження інноваційних освітніх технологій при підготовці дизайнерів, модельєрів-конструкторів описано Колосніченко М. В.[197], Пашкевич К. Л., Ніколаєвою Т. В.[198], а в підготовці педагогів-дизайнерів – Внуковою О. М.[199], Кириченко Р. В.[200], Колодяжною А. В.[201].

[197] Грищенко І. М., Колосніченко М. В., Ніколаєва Т. В. (2018): Науково-практичні засади формування фахових компетентностей дизайнерів костюма (до 30-річчя відкриття спеціальності «Дизайн» та 25-річчя кафедри художнього моделювання костюма). Art and Design, 2018, No 2, с. 9-17.

[198] Колосніченко М., Пашкевич К., Остапенко Н. (2015): Інформаційні технології навчання – шлях до підготовки конкурентоздатних фахівців з дизайну одягу. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. "Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України", 2 жовтня 2015 р., 2015, Спец. вип.: Серія "Економічні науки", с. 182-188.

[199] Внукова О. М. (2016): Педагогічна компетентність для здобувачів освітньо-наукового рівня вищої освіти. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики, 2016, No 26, с. 7-11.

[200] Кириченко Р. В. (2013): Особливості розвитку креативності майбутніх педагогів. Актуальні проблеми психології. 2013, No 1, с. 185-193.

Поставлені завдання сучасної освіти, особливо творчих спеціальностей, в тому числі модельєрів-конструкторів, на думку Колосніченко М. В. [202], Ніколаєвої Т. В., Пашкевич К. Л., Остапенко Н. В.[203], Внукової О. М.[204], Колодяжної А. В.[205], Прокопова Л.[206], досягається невпинним розвитком освітніх технологій та впровадження їх у навчальний процес. Зокрема, трансформація у напрямі індивідуалізації освітньої взаємодії, навчання, формування творчого мислення і збільшення самостійної роботи студентів.

Мета дослідження. На основі системного аналізу теоретичних положень і сучасної педагогічної практики дати узагальнену характеристику освітніх інновацій, розглянути інноваційні підходи до навчального процесу у вищій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вимоги до посилення фундаментальних основ профільних дисциплін потребують включення в ці курси нових матеріалів, що відповідають сучасному і перспективному стану науково-технічних розробок галузі, або додаткових матеріалів загальноосвітньої і технікотехнологічної складових з відповідною професійною спрямованістю. На рівні профільної технічної підготовки формулюються відповідні вимоги до змісту і сучасного викладання дисциплін у межах загальноосвітньої і техніко-технологічної складових у частині визначення ключових розділів курсів для професійного ядра дисциплін.

Інновації в освіті – це процес створення, упровадження та поширення в освітній діяльності нових підходів, ідей, методів та прийомів, технологій, спрямованих на оновлення, модернізацію, трансформацію навчального процесу відповідно до вимог часу (Юнеско: діяльність в сфері освіти).[207]

Характерною ознакою інноваційної освіти є особистісно-орієнтоване навчання, яке реалізується через проектування навчального процесу, що є предметом сумісної діяльності викладача і студента, способом їх життєдіяльності як суб’єктів освіти: навчальний процес набуває вигляду дослідження, пошуку, навчальної гри, тобто стають джерелом досвіду. Метою особистісно-орієнтованого навчання є процес психолого-педагогічної допомоги студенту в становленні його суб'єктивності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенні. Головними завданнями цієї технології є:

– розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей;

– максимальний вияв, ініціювання, використання індивідуального (суб'єктивного) досвіду студента;

---

[201] Колодяжна А. В. (2017): Проблема індивідуалізації та диференціації у підготовці фахівців для професійної освіти. Virtus: scientific journal, 2017, No 12, с. 111-113.

[202] Грищенко І. М., Колосніченко М. В., Ніколаєва Т. В. (2018): Науково-практичні засади формування фахових компетентностей дизайнерів костюма (до 30-річчя відкриття спеціальності «Дизайн» та 25-річчя кафедри художнього моделювання костюма). Art and Design, 2018, No 2, с. 9-17.

[203] Колосніченко М., Пашкевич К., Остапенко Н. (2015): Інформаційні технології навчання – шлях до підготовки конкурентоздатних фахівців з дизайну одягу. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. "Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України", 2 жовтня 2015 р., 2015, Спец. вип.: Серія "Економічні науки", с. 182-188.

[204] Внукова О. М. (2016): Педагогічна компетентність для здобувачів освітньо-наукового рівня вищої освіти. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики, 2016, No 26, с. 7-11.

[205] Колодяжна А. В. (2017): Проблема індивідуалізації та диференціації у підготовці фахівців для професійної освіти. Virtus: scientific journal, 2017, No 12, с. 111-113.

[206] Прокопів Л. (2017): Інноваційні технології навчання і виховання у ВНЗ: навчально-методичний посібник, Івано-Франківськ, 2017, 166 с.

[207] ЮНЕСКО: діяльність в сфері освіти (Дата звернення: 28. 02. 2019) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://kimo.univ.kiev.ua/MOrg/36.htm.

– допомога особистості у пізнанні себе, самовизначенні та самореалізації, уникнення формування попередньо заданих якостей;

– формування в особистості культури життєдіяльності, яка дає змогу продуктивно вибудовувати своє повсякденне життя, правильно визначати його лінію.

Особистісно-орієнтоване навчання у вищому навчальному закладі ґрунтується на принципах:

– пріоритет індивідуальності, самоцінності студента, який є суб'єктом навчального процесу;

– співвіднесення освітніх технологій на всіх рівнях освіти із закономірностями професійного становлення особистості;

– визначення змісту освіти рівнем розвитку сучасних соціальних, інформаційних, виробничих технологій і майбутньої професійної діяльності;

– випереджувальний характер освіти, що забезпечує формування професійної компетентності майбутнього фахівця;

– визначення дієвості освітнього закладу організацією навчального середовища;

– врахування індивідуального досвіду студента, його потреби в самореалізації, самовизначенні, саморозвитку.

Особистісно-орієнтована технологія навчання має відповідати таким вимогам:

– забезпечення виявлення навчальним матеріалом змісту суб'єктивного досвіду студента, в тому числі й досвіду попереднього навчання;

– спрямованість викладених у навчальних посібниках (викладачем) знань не тільки на розширення їх обсягу, структурування, інтегрування, узагальнення предметного змісту, а й на постійне перетворення набутого суб'єктивного досвіду кожного студента;

– постійне узгодження у процесі навчання суб'єктивного досвіду учнів з науковим змістом отриманих знань;

– активне стимулювання студентів до самооцінної освітньої діяльності, зміст і форми якої повинні забезпечувати їм можливість самоосвіти, саморозвитку, самовираження під час оволодіння знаннями;

– конструювання та організація навчального матеріалу з орієнтацією на те, щоб студенти мали змогу обирати його зміст, вид та форму виконання завдань тощо;

– виявлення та оцінка способів навчальної роботи, якими користується студент самостійно, стійко, продуктивно;

– забезпечення контролю й оцінювання не тільки результату, але передусім процесу навчання;

– забезпечення у процесі навчальної діяльності студента рефлексії, оцінювання навчання як суб'єктивної діяльності.

Ефективність особистісно-орієнтованої освіти залежить від правильно вибудуваного її змісту, до якого ставлять такі вимоги:

– навчальний матеріал повинен забезпечувати виявлення змісту суб'єктивного досвіду студента, в т. ч. досвіду його попереднього навчання;

– виклад знань викладачем (у навчальному посібнику) повинен бути спрямований не лише на розширення їх обсягу, структурування, інтегрування, узагальнення, а й на постійне перетворення набутого суб'єктивного досвіду кожного студента;

– у процесі навчання необхідне постійне узгодження досвіду студентів з науковим змістом здобутих знань;

– активне стимулювання студента до самоцінної діяльності, можливість самоосвіти, саморозвитку, самовираження;

– конструювання і організація навчального матеріалу у такий спосіб, щоб студент сам вибирав зміст, вид і форму при виконанні завдань, розв'язуванні задач тощо;

– виявлення та оцінювання способів навчальної роботи, якими користується студент самостійно, постійно, продуктивно.

До найпоширеніших засобів забезпечення особистісного підходу відносять: світоглядні парадокси, проблемні ситуації, показ криз, що призводять до створення наднових теорій; фундаментальні експерименти та їх обговорення; авторські пізнавальні задачі, вправи, дидактичні ігри; засоби автоматизованого контролю; парадоксальні досліди, висунення гіпотез; рефлексію логіки викладу; спостереження та експерименти; ефективні технології навчання; різноманітність форм самостійної роботи; розповідь про історії наукових революцій; зміни парадигм та їх значення для розвитку науки та ін.

Таким чином, серед сучасних технологій навчання, своєчасність і корисність яких підтверджена досвідом роботи ВНЗ, слід виділити: особистісно-орієнтовані, інтеграційні, колективної дії, інформаційні, дистанційні, творчо-креативні, модульно-розвивальні тощо. Вони мають стати основою для ефективної дидактико-методичної, психологічної, комунікативної взаємодії студента і викладача та прояву компетентних навичок. У цій технології особистість, тобто здобувач вищої освіти, – головний суб'єкт, мета, а не засіб досягнення поставленої мети (Прокопів Л.[208]).

Усі існуючі педагогічні технології поділяють на 6 класів (Прокопів Л.)[209]:

– *структурно-логічні:* поетапна організація системи навчання, що забезпечує логічну послідовність постановки і вирішення дидактичних завдань на основі поетапного відбору їх змісту, форм, методів і засобів із урахуванням діагностування результатів;

– *інтеграційні*: дидактичні системи, що забезпечують інтеграцію міжпредметних знань і вмінь, різноманітних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів (у т. ч. електронних);

– *професійно-ділові ігрові:* дидактичні системи використання різноманітних «ігор», під час проведення яких формуються вміння вирішувати завдання на основі компромісного вибору (ділові та рольові ігри, імітаційні вправи, індивідуальний тренінг, комп'ютерні програми тощо);

– *тренінгові засоби:* система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів вирішення типових практичних завдань за допомогою комп'ютера (психологічні тренінги інтелектуального розвитку, спілкування, розв'язання управлінських завдань);

– *інформаційно-комп'ютерні*: реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі діалогу «людина-машина» за допомогою різноманітних навчальних програм (тренінгових, контролюючих, інформаційних тощо);

– *діалогово-комунікаційні:* сукупність форм і методів навчання, заснованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня.

На вибір технологій, форм та засобів навчання впливають особливості навчальної дисципліни, характер навчального матеріалу, обсяг часу, що відводиться на вивчення матеріалу, рівень загальної підготовленості групи, особливості навчально-матеріальної бази ВНЗ та багато інших. Значною мірою вибір викладення та засвоєння матеріалу визначається кількістю студентів, оскільки більшість методів найбільш ефективна при невеликій кількості учасників-студентів. Але передусім вибір визначається дидактичними цілями заняття, видом інформації, який опановується, тобто має бути адекватним властивостям навчальної інформації та освітнім цілям.

Інноваційну діяльність викладача можна трактувати як творчий процес і творчий результат, як особистісну категорію, де основою є рефлексія – осмислення особистістю власної пошуково-творчої діяльності, креативно-перетворювальної діяльності і співтворчості.

[208] Прокопів Л. (2017): Інноваційні технології навчання і виховання у ВНЗ: навчально-методичний посібник, Івано-Франківськ, 2017, 166 с.

[209] Там само.

В освітній практиці диверсифікація навчальних технологій дозволяє активно і результативно їх поєднувати через модернізацію традиційного навчання та переорієнтацію його на ефективне, цілеспрямоване. За такого підходу акцентується на особистісному розвитку майбутніх фахівців, здатності оволодівати новим досвідом творчого і критичного мислення, рольового та імітаційного моделювання пошуку вирішення навчальних завдань та ін. (Прокопів Л.[210], Бистрова Ю. В.[211]).

Для навчального процесу у вищій школі характерним є органічне поєднання навчального і науково-дослідних аспектів, підвищення активності і самостійності студентів, тому інноваційні технології навчання спрямовані на переорієнтацію діяльності викладача від інформаційної до організаційної – з управління самостійною навчально-пізнавальною, науково-дослідною та професійно-практичною діяльністю студентів (Козак Л. В.).[212] До них належать: впровадження в лекційні курси методології та методики науково-дослідного пошуку; застосування науково-дослідних занять; орієнтація різних видів практики (навчальної, виробничої, асистентської) на інноваційну діяльність майбутніх фахівців; спрямування роботи студентських наукових гуртків та інших форм науково-дослідної роботи на пошук і творче засвоєння інноваційних ідей вітчизняної та світової науки і практики; використання підсумкових щорічних науково-практичних вузівських, міжвузівських, міжнародних конференцій та інших форумів для системного аналізу та оцінювання проведеної роботи за певний період з огляду на її інноваційний характер.

Серед інноваційних педагогічних професійного розвитку майбутніх фахівців особливе місце займають кейс-технології. До найбільш ефективних кейс-технологій, що сприяють активізації освітнього процессу у вищих навчальних закладах на думку Мачинської Н. і Комарової Ю. [213] належать: метод ситуаційного аналізу (метод аналізу конкретних ситуацій, ситуаційні завдання і вправи, кейс-стаді); метод інцинденту; метод ситуаційно-рольових ігор; метод розбирання ділової кореспонденції; метод проектування; метод дискусії. Найбільш поширеним методом ситуаційного аналізу є традиційний аналіз конкретних ситуацій (АКС) – глибоке й детальне дослідження імітаційної ситуації.

Застосування цих методів, на думку Кошечко Н.[214], сприяє перетворення навчального процесу з пасивного на активний та інтерактивний процеси, що підвищує цікавість до навчання та рівень залишкових знань.

Сучасні наукові досягнення, широке запровадження наукоємних, інформаційних технологій вимагають значного підвищення якості професійної підготовки кваліфікованих робітників швейного профілю, випереджувального та інноваційного розвитку професійно-технічної освіти.

Базові дисципліни в системі практичної фахової підготовки модельєрів-конструкторів враховують основну властивість особистості, а саме: прагнення до творчості та краси.

Компетентність у художньо-естетичній галузі виступає важливою складовою частиною формування загальної професійної компетентності фахівця швейного виробництва, що зумовлюється, перш за все, самою специфікою цієї галузі виробництва. Так, витонченість

[210] Прокопів Л. (2017): Інноваційні технології навчання і виховання у ВНЗ: навчально-методичний посібник, Івано-Франківськ, 2017,

[211] Бистрова Ю. В. (2015): Інновційні методи навчання у вищій школі України. Право та інноваційне суспільство, 2015, No 1 (4), с. 27-33.

[212] Козак Л. В. (2014): Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі. Освітологічний дискурс, 2014, No 1 (5), с. 95-107.

[213] Мачинська Н., Комарова Ю. (2015): Упровадження інноваційних технологій навчання у вищій школі. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету, Серія: Педагогіка, 2015, No 1 (14), с. 240-246.

[214] Кошечко Н. (2015): Інноваційні освітні технології навчання та викладання у вищій школі. ВІСНИК Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Педагогіка. 2015, с. 35-38.

готового одягу залежить від мистецтва модельєра-конструктора, дизайнера. Не кожному знаючому основи швейної справи вдається додати виробу “родзинку”, зробити так, щоб пошита сукня або костюм “заграли”, а для цього фахівцю треба щораз проявляти творчість, вигадку: запропонувати нову, оригінальну лінію або деталь обробки. Необхідно мати художні здібності, фантазію, естетичний смак. Професія модельєр-конструкор – творча. Вона потребує спеціальних знань, художнього смаку, любові до своєї справи, уміння орієнтуватися в направленнях моди. Здатність аналізувати, узагальнювати, образно мислити, мати добре розвинуту уяву та творчу фантазію при створенні різноманітних моделей одягу.

Майбутній фахівець повинен володіти такими навичками, як: чітка координація рухів, добре розвинене зорове сприймання, окомір, кольоро-сприймання, образна й оперативна пам’ять, висока концентрація уваги, добре розвинене просторове уявлення, художній та естетичний смак, що дасть змогу досягти високої професійної майстерності. Такі навички формують естетичну свідомість у модельєра-конструктора.

Естетична свідомість – це форма суспільної свідомості, яка являє собою художньо-емоційне відображення дійсності через естетичні почуття, переживання, оцінки, смаки, норми, ідеали тощо й дістає концентроване вираження у мистецькій творчості та естетичних поглядах.

Фахові дисципліни включають у себе лекційні заняття, лабораторні заняття та самостійну роботу студентів. Основними завданнями лабораторних занять є: поглиблення та уточнення знань, здобутих на лекціях і в процесі самостійної роботи; формування інтелектуальних умінь і навичок планування, аналізу та узагальнень; опанування техніки; нагромадження первинного досвіду організації виробництва та оволодіння технікою управління ним тощо.

Лабораторні заняття дають змогу студентові глибоко вивчати механізм застосування набутих знань, оволодівати важливим для фахівця умінням інтелектуального проникнення у виробничі процеси. Під впливом цієї форми занять у студентів часто виникають нові ідеї наукового і технічного характеру, які використовуються у курсових, кваліфікаційних, дипломних роботах. Такі заняття значною мірою забезпечують відпрацювання вмінь і навичок прийняття практичних рішень у реальних умовах виробництва.

Для розвитку естетичних смаків, почуттів, потреб, знань, ідеалів, вироблення художньо-естетичних умінь, творчих здібностей, тобто формування естетичної культури студентів, викладачі на лабораторних заняттях застосовують метод колективної творчості – “мозкову атаку”. Творчий підхід у розв’язанні професійної проблеми є основою “мозкової атаки”. Водночас “мозкова атака” – це комплексний підхід до розв’язання складних проблем сучасної професійної педагогіки. Притаманна “атаці” атмосфера емоційної піднесеності позитивно сприяє викриттю глибинних творчих резервів студентів.

Теми лабораторних занять визначаються робочою програмою навчальної дисципліни, і побудовані таким чином, що кожна з них побудована на основі кейс-технологій, а саме – різновидів ситуаційного аналізу. Під час виконання лабораторних робіт навчання здійснюється за активною та інтерактивною моделями, відбувається формування відповідних умінь і навичок роботи студента враховувати особливості статури замовника, надавати правильних співвідношень окремим його частинам, поєднувати їх з формою виробу в цілому, тим самим підсилюючи поєднання зовнішньої краси особистості через одяг з її внутрішньою сутністю. Вивчаються методи проектування деталей одягу необхідних форм та розмірів відповідно будові та розмірам тіла людини; гігієнічні вимоги до одягу; властивості матеріалів; технологічності обробки виробу в процесах швейного виробництва; набуваються навички роботи з вимірювальною апаратурою, розрахунки окремих вузлів і процесів, формування окремих технологічних умінь і навичок, необхідних фахівцю у сфері виробництва.

Важливим сучасним напрямом формування художньо-естетичної компетентності майбутніх модельєрів-конструкторів є вивчення ними основ комп’ютерної графіки, надбання навичок її застосування у практичній сфері моделювання та конструювання швейних виробів. Глибоке освоєння методологічних і теоретичних основ комп'ютерного конструювання є необхідною умовою підготовки висококваліфікованих фахівців.

Успіх проведення конкретного лабораторного заняття із застосуванням інноваційних технологій залежить від підготовки студента, яка охоплює: глибоке вивчення студентами теоретичного матеріалу; підготовку необхідної навчально-матеріальної бази і документації; підготовку викладача, обслуговуючого персоналу і студентів.

Підготовка до лабораторного заняття здійснюється в кілька етапів: попередня підготовка, початок роботи, її виконання, складання звіту і оцінювання роботи викладачем. Попередня підготовка до роботи в лабораторії здійснюється у відведений для самостійної роботи час. Готуючись до неї, студент передусім повинен усвідомити її мету, засвоїти теоретичний матеріал, домогтися чіткого уявлення про фізичні та інші процеси, покладені в основу роботи приладів чи установок. У відведений для самопідготовки час студент ознайомлюється в лабораторії з обладнанням, правилами техніки безпеки; особливо це стосується робіт з використанням електричних приладів, хімічних вибухових речовин тощо. У лабораторіях має бути встановлено чергування лаборантів і викладачів, які могли б дати вичерпну консультацію студентам при підготовці до лабораторної роботи.

Проведення заняття передбачає такі етапи: попередній контроль підготовленості студентів до виконання конкретної лабораторної роботи; виконання конкретних завдань відповідно до запропонованої тематики: оформлення індивідуального звіту; оцінювання викладачем результатів роботи студентів.

У практиці вищих навчальних закладів сформувалося кілька методів проведення лабораторних робіт: фронтальний метод, проведення робіт циклами і метод практикуму. Вибір методу залежить від навчально-матеріальної бази і завдань курсу в усій системі підготовки фахівців певного профілю. Під час фронтальної лабораторної роботи усі студенти разом або кожен зокрема чи по кілька виконують одночасно одну й ту саму роботу. Відбувається це в процесі вивчення певної теми.

Лабораторні роботи можуть виконуватися студентами індивідуально або колективно. Найчастіше вдаються до бригадної форми, за якої студенти допомагають один одному, їм легше й зручніше вести спостереження і знімати показники приладів у складних роботах. Однак у такому разі участь студентів у виконанні поставлених завдань нерівнозначна, що є істотним недоліком.

З метою якісного виконання лабораторної роботи викладачі перевіряють готовність студентів. Це відбувається у формі бесіди з кожним студентом, у процесі якої виявляють знання теоретичного матеріалу з теми роботи, її обладнання і перебігу виконання, або у формі машинного чи безмашинного стандартизованого контролю з цих самих питань. У такий спосіб виявляють рівень теоретичної підготовки студентів, практичні навички, вміння застосовувати знання для розв'язування практичних завдань.

Завершується лабораторна робота оформленням індивідуального звіту та його захистом перед викладачем. Підсумкові оцінки виставляються в журналі обліку виконання лабораторних робіт і враховуються при виставленні семестрової підсумкової оцінки з навчальної дисципліни.

Такий підхід до організації навчального процесу загалом і проведення лабораторних занять зокрема, дозволяє впровадити інноваційні технології, забезпечити здійснення особистісного підходу, гуманістичну спрямованість навчання та співробітництво студента і викладача в освітньому процесі.

Інноваційний підхід у підготовці майбутніх модельєрів-конструкторів полягає у діагностиці навчальними закладами ринку праці, а саме: визначення мережі підприємств, які потребують робітничих кадрів; асортименту виробів, які виготовляються; рівень технічного обладнання підприємств і діючих інноваційних технологій на цих підприємствах.

Висновки. В результаті проведених теоретичних досліджень визначено, що пріоритетною задачею освіти є впровадження сучасних інноваційних освітніх технологій, які характеризуються особистісною орієнтацію освіти, гуманітарною спрямованість та педагогіку співробітництва. Становлення особистісно-орієнтованого навчання у вищому навчальному закладі зумовлене соціально-економічними змінами в нашому суспільстві, розвитком ринкових відносин. Було розглянуто можливості впровадження інноваційних технологій на прикладі практичної підготовки модельєрів-конструкторів. Здійснення особистісно-орієнтованого підходу, гуманітарної спрямованості та педагогіку співробітництва можливе при системному їх впровадженні на лекційних та лабораторних заняттях, а також організації самостійної роботи студентів. Отже, умовами формування професійної компетентності майбутніх модельєрів-конструкторів можна вважати наступне: подальшу інтеграцію професійно-технічної освіти у світову систему підготовки робітників шляхом упровадження інноваційних технологій навчання та виробництва; модульнокомпетентнісний підхід; методи формування художньо-естетичного виховання та інноваційні підходи співпраці з підприємствами легкої промисловості.

1.21. Modern approaches to the teaching lexicology and phraseology high school pupils in profile education

1.21. Сучасні підходи до навчання лексикології та фразеології учнів старших класів профільної школи

У сучасному суспільстві посилилася роль закладів загальної середньої освіти у фаховому становленні старшокласників, що пов'язано з оновленням змісту освіти і вимагає трансформації технологій усього навчання, і української мови зокрема, розроблення інноваційних методик, спрямованих на формування мовної особистості учня, адаптованої до конкретних соціальних умов.

Учителі закладів загальної середньої освіти шукають нові ефективні підходи до навчання мови загалом і лексикології та фразеології зокрема.У наукових студіях обґрунтовано особливості впровадження компетентнісного (А. Богуш, Н. Голуб, О. Караман, С. Караман, М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін.), комунікативного (З. Бакум, О. Горошкіна, Л. Мамчур, М. Пентилюк, Л. Струганець та ін.), особистісно зорієнтованого (О. Копусь, І. Кучеренко, В. Нищета), функціонально-стилістичного (М. Пентилюк, А. Нікітіна), системного (Т. Гнаткович, Г. Дідук-Ступ'як, Т. Симоненко, І. Хом'як та ін.), етнопедагогічного (В. Загороднова, Р. Друженеко, Д. Кобцев, М. Стельмахович та ін.), проблемного (І. Дроздова, Н. Остапенко та ін.), дослідницького (М. Вашуленко, С. Омельчук та ін.) та ін. підходів.Актуальність і своєчасність профільності теоретично обґрунтована вченими у Концепції профільного навчання в старшій школі (Л. Березівська, Н. Бібік, О. Горошкіна, Л. Калініна, О. Корсакова, Л. Мацько, Л. Онищук, М. Пентилюк, О. Семеног).Однак відсутні розвідки, які більш докладно висвітлювали б особливості засвоєння лексикології й фразеології учнями старших класів профільної школи.Це й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження:

- екстраполювати впровадження сучасних підходів до навчання української мови у профільній школіу площину лексикології й фразеології;
- окреслити ієрархію підходів до навчання лексикології й фразеології у профільних класах;
- запропоновутиметодичні рекомендації щодо впровадження окреслених підходів у практику.

Опанування лексико-фразеологічних особливостей сучасної української мови – тривалий і складний процес, що потребує від здобувачів освіти сформованості комплексу відповідних знань і вмінь. З огляду на те,що провідною функцією мови науковці визначають комунікативну, доцільно розглядати сутність підходів до вивчення лексикології й фразеології в комунікативній площині.

Досить важливими для нашої статті виявилися лінгвістичні студії Н. Арутюнової, Ф. Бацевича, О. Городенської, С. Єрмоленко, А. Зеленька, С. Карамана, К. Климової, М. Кочергана, Л. Мацько, М. Пентилюк, Г. Почепцова, К. Сержим, І. Стерніна, Н. Шумарової, у яких наголошено на тому, що свідоме ставлення носіїв мови до власної комунікативної діяльності, уміння аналізувати причини конфліктів або невдач у спілкуванні дає змогу гармонізувати міжособистісні стосунки кожної людини. Дослідниками доведено, що процес ефективного спілкування полегшує розвинений словниковий запас людини. Звідси випливаєнеобхідність розроблення проблеми збагачення словникового запасу учнями старших класів профільної школи, які в подальшій професійній діяльності зможуть використовувати сформований словниковий запас.

Робота зі словом проходить через увесь шкільний курс української мови. У лінгвістиці слово визначено провідною категорією лексикології. У лінгводидактиці слово є основою і в процесі вивченнялексикології і морфології як системи частин мови, складника граматики, мовної системи. Це дозволяє розглядати основні ознаки та якості одиниць мови, які вивчаються в лексикології, морфології, а також їх функціонування в мовленні, що й було помічено багатьма відомими українськими мовознавцями та лінгводидактами. Продуктивними для нашого дослідження є позиції науковців у визначенні категорії «слово» як стрижневої функціональної одиниці мови: «*Слово* – це *основна функціонально-структурна й семантична одиниця мови*, що становить звук або комплекс звуків і, характеризуючись самостійністю та відтворюваністю, є будівельним матеріалом для речення».[215] «Слово – самостійна значуща одиниця мови, яка становить собою єдність звучання і значення і виступає компонентом вислову, речення».[216] Слово – одиниця лексичної й граматичної системи. Разом з тим його можна розглядати як систему морфем, як одиницю морфології.[217] «*Основною одиницею морфології, як і лексикології, є слово.* Якщо в лексикології вивчається його лексичне значення, походження, місце в словниковому складі, то в морфології – граматичні зміни та граматичні характеристики слова. Слово як граматична одиниця – це система всіх його форм з їх граматичними значеннями».[218]

У словотвірних поняттях (спільнокореневі слова, складні слова, способи творення слів та ін.) відображено побудову слова і його творення.

Ми поділяємо позицію А. Грищенка[219], який слову відводив особливе, специфічне місце з-поміж мовних одиниць різних рівнів, пов'язаних ієрархічною залежністю.

В освітньому процесі теж необхідно посилювати увагу до слова (в оволодінні нормами літературної мови: орфоепічними, лексичними, граматичними, у збагаченні словникового запасу учнів).

Крім того, слово як органічна частина мови містить у собі сліди уявлень цілого народу й окремої людини про світ, відбиває його історичне життя. Це дає змогу збагатити учнів засобами мови фоновими, супровідними знаннями, що значною мірою відображають особливості життєвих стереотипів українського народу. Опорні знання є підвалинами для формування культурологічної компетентності учнів старших класів профільної школи, містять сукупність знань про мову як національно-культурний феномен, що відбиває характер, психічний склад, звичаї, нахили, традиції народу – носія мови, а також усвідомлення студентами краси,виразності й естетичних можливостей української мови.

Особистісний підхід зумовлює доцільність збагачення словникового запасу старшокласників, у тому числівласне українською лексикою. Учнів старших класів під час вивчення лексикології і фразеології важливо орієнтувати на максимальний розвиток власних природних здібностей, на вміння вільно спілкуватися в різних ситуаціях, вести дискусію і відстоювати власну позицію. Реалізація особистісного підходу здійснюється передусім через упровадження відповідного змісту, що інтегрує відомості з мовознавства, літературознавства, етнографії, фольклору, історії власного народу. Опановуючи лексичну систему української мови, учителі акцентують увагу здобувачів освіти на її мобільності,

[215] Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Харків, 2007. С. 3-65.

[216] Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі засобів масової інформації): монографія. Київ, 2005. 388 с.

[217] Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 352 с.

[218] Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас, та ін.; за ред. М. Я. Плющ. 4-те вид., стер. Київ: Вища школа, 2003.

[219] Сучасна українська літературна мова: Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; за ред. А. П. Грищенка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Вища школа, 1997.

неоднорідності, відкритості, складності структури, різних темпах розвитку окремих її шарів. Усі ці якості, як свідчить практика, створюють певні труднощі в процесі опанування лексики, головною з яких є великий обсяг словникового складу та його постійний рух.

Перед вчителями закладів загальної середньої освіти стоїть складне завдання – вивести старшокласників на метарівень оволодіння мовою, тобто навчити їх свідомо, правильно, комунікативно доречно використовувати мовні засоби під час вирішення відповідних ситуативних завдань, зробити мову знаряддям опанування знань у майбутній професійній діяльності.

Навчання, орієнтоване на розвиток особистості, може здійснюватися тільки за умови рівноправності суб'єктів навчання, їхньої спільної розвивальної діяльності.

Загальнодидактичний підхід передбачає насамперед урахування загальнодидактичних принципів навчання, що виступає підґрунтям для методики, у тому числі методики навчання української мови в профільних класах.

Системно-лінгвістичний підхід зумовлює вивчення й усвідомлення мови як системи мовних одиниць, що складається з мовних рівнів. Цей підхід уважаємо одним із дієвих компонентів процесу наукового пізнання. Досвід викладання у школі та виші свідчить, що той комплекс знань, який визначений чинними програмами для випускників шкіл, не завжди системно відтворюється у свідомості більшості здобувачів освіти. Вони, на жаль, не всі володіють цілісною системою знань з основного курсу мови, вивченого у початковій та середній ланці. зокрема основних розділів мови. Основний недолік, на нашу думку, полягає в тому, що самі знання, що подаються з основних розділів мови, викладаються досить часто розрізнено, мають фрагментарний, несистемний характер.

Розвиток системних знань у профільній школі – це насамперед процес засвоєння змісту і структурної організації навчального матеріалу з метою комплексного засвоєння старшокласниками теоретичної та практичної бази знань.

Теоретичним підґрунтямупровадження системного підходу для вивчення мови є теорія мотиваційної діяльності, а також когнітивна психологія, за якої здійснюється повною мірою індивідуальний підхід до особистості здобувача освіти. Системний підхід може бути реалізований, якщо педагог застосовує практично комплекси дій, спрямовані на узагальнення й систематизацію теоретичної інформації. Під час засвоєння мови у закладах загальної середньої освіти комплексно закладається база культури мовлення особистості майбутнього фахівця, навичок ораторського мистецтва, а також дотримання в мовленні старшокласників норм літературної української мови, здатності швидко опановувати ці норми.[220]

Професійно спрямований підхід передбачає створення умов для формування в старшокласників комунікативної компетентності, необхідної для їхнього подальшого життя та майбутньої професійної діяльності.

Як показують спостереження, основне місце у профільній школіпосідає робота з професійно спрямованими текстами (творами, уміщеними у підручниках для профільної школи, актуальним текстами, до яких відносимо ті, що відбивають реалії сьогодення), проведення мовознавчих квестів, створення відповідних комунікативних ситуацій, використання ділових ігор тощо.[221]

Уважаємо, що підведення старшокласників до тексту має значний навчально-розвивальний потенціал. Крім того, текст, виступаючи джерелом інформації, збагачує знання здобувачів освіти, їхній словниковий запас.

---

[220] Караман С. Методика навчання української мови в гімназії. Київ: Ленвіт, 2000. 272 с.

[221] Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю. Луганськ: Альма-матер, 2004. 362 с.

Процес формування свідомої мовної особистості учня профільної школи нерозривно пов'язаний зі збагаченням їхнього словникового запасу, тобто кількісним збільшенням слів української мови в їхньому мовленні та комунікативно доречному їх уживанні. Самі старшокласники вважають таку роботу корисною й важливою, оскільки ознайомлення зі значенням власне української лексики дозволяє їм швидше опановувати матеріал, привчає їх працювати з лексикографічними виданнями. У роботі з ведення й укладання словників важливо дотримуватися принципів послідовності й систематичності.

Комунікативно-діяльнісний підхід можна визначити як вивчення мови на основі моделювання відповідних ситуацій, які б спонукали здобувачів освіти до комунікації.

На важливості застосування комунікативно-діяльнісного підходу в навчанні лексикології і фразеологіїнаголошено в багатьох дослідженнях (О. Біляєв, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, М. Жинкін, І. Зимня, С. Караман, В. Кузовлєв, В. Мельничайко, Г. Онкович, М. Пентилюк, Л. Скуратівський, Г. Шелехова та ін.). У поняття комунікативного навчання автори вкладають такий зміст: процес навчання мови повинен активізувати мовленнєво-розумову діяльність учня, сформованість комунікативної компетентності є запорукою формування конкурентоздатного випускника закладу загальної середньої освіти.

Упровадження цього підходу в освітній процес підвищить не тільки комунікативно-прагматичне спрямування, а й загальноосвітній, розвивальний, виховний вплив лінгвістичної теорії на здобувачів освіти.

У програмі з української мови для профільної школимає бути закладений весь методично адаптований матеріал комунікативно-базисного ядра сучасної української літературної мови. Уважаємо, що паралельно з цим необхідно включити до курсу соціокультурний, полікультурний складники, що репрезентуютьцікаві відомості про традиції, звичаї, обряди українців, видатних українців, особливості спілкування з представниками інших народів, українську літературу не тільки як дидактичний матеріал, а передусім як засіб духовного й естетичного виховання. Це забезпечує формування комунікативної компетентності учнів старших класів.

Аналізуючи стан лексики української мови, лінгвісти (Л. Козловська, Т. Космеда, Т. Коць, Л. Мацько, О. Стишов та ін.) відзначають ряд змін у її складі, зумовлених процесами, що відбуваються в соціально-економічному, політичному, культурному житті суспільства. Лексика, відбиваючи хід історичного розвитку, завжди перебувала в динаміці, однак нині, як відзначають дослідники, темпи цих змін значно зросли. Це викликає труднощі в осмисленні, лексикографічному описові, а, отже, і в засвоєнні слів.

Для реалізації мети й завдань вивчення лексики й фразеології необхідно знати й обов'язково брати до уваги основні тенденції розвитку сучасної лексичної системи з урахуванням останніх змін. Так, для відбору лексичного та фразеологічного матеріалу для учнів профільної школи треба враховувати, що словниковий склад української мови значно збільшився. Актуалізувалася лексика, що в словниках радянського періоду мала примітку застаріле або діалектне, наприклад, *осоння, смолоскип, часопис* тощо.

Як уже зазначалося раніше, особливої уваги з боку вчителів вимагає збагачення словника здобувачів освіти власне українською лексикою, словами, що витворилися в українській мові й були засвідчені в історичних пам'ятках, художніх творах українського народу. Вони складають основу української лексики й формують національні ознаки мови: *будинок, бондар, громада, жоржина, красень, лелека, мереживо* тощо.

Важливим чинником процесу засвоєння лексичного матеріалу є усвідомлення. Саме тому вконтексті комунікативно-діяльнісного підходу особливого значення набуває вибір таких методів і прийомів навчання, які б відповідали змісту й спонукали учнів до творчості. З огляду на це зрозумілим є застосування педагогами завдань пошуково-дослідницького характеру, ділових ігор, методики програмово-алгоритмічного типу тощо.

Аналіз методичної літератури, власний досвід, спостереження за процесом навчання дають підстави стверджувати: комунікативно-діяльнісний підхід – альтернатива формам і методам механічної передачі інформації в готовому вигляді, монологічності вчителя, пасивності школярів.

Вагоме значення для підвищення загальної мовленнєвої культури студентів має *функційно-стилістичний підхід* до вивчення мови, що передбачає розгляд функціонування одиниць мовної системи на фонетичному, лексико-фразеологічному, граматичному рівнях з урахуванням типу, жанру, стилю мовлення.Знання стилістики сприяють піднесенню мовленнєвої культури людини, виробленню вмінь користуватися мовними засобами в різних сферах спілкування й життєвих ситуаціях.[222]

У вітчизняній лінгводидактиці М. Пентилюк уперше обґрунтувала теоретичні засади та розробила методику навчання стилістики в контексті загальної системи мовної освіти та формування мовної особистості.[223]

Мовну одиницю, зокрема й слово як основну одиницю лексикології не можна вивчати без постійного врахування їхнього стилістичного значення. Тому засвоєння лексем має відбуватися з урахуванням їх стилістичного потенціалу. Зміст і місце стилістичної роботи на заняттях з української мови можуть бути різними. Найчастіше вони здійснюються за рахунок комбінованих завдань – фонетико-, лексико-, граматико-стилістичних і власне стилістичних. Так, наприклад, під час вивчення звертань не можна обійтися без аналізу синонімічних етикетних формул, їхньої ситуативної закріпленості (власне звертання, знайомство, прощання, подяка тощо).

Українська мова є відображенням і невід'ємним складником культури українського народу, тому навчання української мови повинно бути нерозривно пов'язаним із засвоєнням культури українського народу, а отже, з послідовним включенням до змісту навчання національно-культурного компонента.

У сучасній методиці поступово утверджується *соціокультурний підхід* до вивчення української мови. Провідні ідеї цього підходу були закладені В. фон Гумбольдтом, який визначав світогляд народу через його мову.

Студіювання фахових джерел, спостереження за освітнім процесом довели необхідність розроблення ефективної методики навчання лексикології й фразеології у профільних класах, що ґрунтується на поєднанні компетентнісного, особистісно зорієнтованого, комунікативно-діяльнісного, функційно-стилістичного підходів, і передбачає використання сучасних технологій навчання, спрямованих на розв'язання практичних завдань.

Література:

1. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю. Луганськ: Альма-матер, 2004. 362 с.
2. Караман С. Методика навчання української мови в гімназії. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с.
3. Лесняк Н. Міжпредметні зв'язки у формуванні мовленнєвих умінь майбутніх учителів початкової школи: дис…. канд. пед. наук: 13.00.02. Рівне, 1997. 351 с.
4. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Харків, 2007. С. 3-65.
5. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навч. посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 352 с.
6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум, М. М. Барахтян,

[222] Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум, М. М. Барахтян, І. В. Гайдаєнко, А. Г. Галетова, Т. В. Коршун, А. В. Нікітіна, Т. Г. Окуневич, О. М. Решетилова. Київ: Ленвіт, 2009. 400 с.
[223] Там же.

І. В. Гайдаєнко, А. Г. Галетова, Т. В. Коршун, А. В. Нікітіна, Т. Г. Окуневич, О. М. Решетилова. Київ: Ленвіт, 2009. 400 с.
7. Проект концепції профільного навчання у старшій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://prof.moippo.org.ua.
8. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі засобів масової інформації): монографія. Київ, 2005. 388 с.
9. Сучасна українська літературна мова: навч.посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. Київ: Літера ЛТД, 2011. 560 с.
10. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас, та ін.; за ред. М. Я. Плющ. 4-те вид., стер. Київ: Вища школа, 2003.
11. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; за ред. А. П. Грищенка. 2-ге вид.,перероб. і допов. Київ: Вища школа, 1997.
12. Українська мова. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль – українська філологія) / уклад. Л. І. Мацько, О. М. Семеног. Київ: Грамота, 2011. Режим доступу: www.ippo.org.ua/files/glazova/1.doc.
13. Українська мова (профільний рівень): підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків: Ранок, 2018, 272 с.

1.22. Motivation of formation of the responsible attitude of students of vocational-technical school and higher educational institutions to the values of recreational activities

1.22. Мотивація формування відповідального ставлення студентів професійно-технічних та вищих навчальних закладів до цінностей оздоровчої діяльності

Вступ. Студенти – це майбутнє країни, від стану їхнього здоров'я залежить здоров'я всієї нації. Науковці свідчать про те, що 90% випускників шкіл мають відхилення у стані здоров'я (Андреєва О. В., Благій О. А., Гілова Г. В.). За даними А. В. Домашина та інших авторів, кількість здорових випускників шкіл становить від 5 до 25%, а понад 50% мають незадовільну фізичну підготовленість, а це майбутні студенти вищих та професійно-технічних навчальних закладів. Тому проблема збереження і поліпшення здоров'я студентської молоді є пріоритетною проблемою сучасності. Сьогодні спостерігається тенденція зниження стану здоров'я молоді, збільшується кількість учнів та студентів, які займаються в спеціальних медичних групах.

Основними завданнями навчальної програми «Фізична культура» є: зміцнення фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я, загартування їх організму і підвищення рівня фізичної працездатності, зняття психологічного навантаження. Мета реалізовується комплексом завдань (навчальних, оздоровчих і виховних): – формування загальних уявлень про фізичну культуру, її значення в житті людини, збереження та зміцнення здоров'я, фізичного розвитку; – розширення рухового досвіду, вдосконалення навичок життєво необхідних рухових дій, використання їх у повсякденній та ігровій діяльності; – розширення функціональних можливостей організму дитини через цілеспрямований розвиток основних фізичних якостей і природних здібностей; – формування ціннісних орієнтацій щодо використання фізичних вправ як одного з головних чинників здорового способу життя; – формування практичних навичок для самостійних занять фізичними вправами та проведення активного відпочинку.

Проблемі фізичного виховання учнівської та студентської молоді завжди приділялася належна увага, зокрема таким її аспектам: вихованню професійно-прикладних фізичних навичок (Б. Ведмеденко, В. Волков, Р. Раєвський, Л. Сущенко); удосконаленню методики фізичного виховання в системі загальної середньої та вищої освіти (Е. Вільчковський, О. Демінський, О. Дубогай, Т. Круцевич, Б. Шиян); організації фізичного виховання (В. Балсевич, Т. Гнітецька, Ж. Холодов); формуванню й розвитку життєво-важливих рухових навичок і умінь людини (В. Артюшенко, О. Вацеба та , ін.).

Формулювання мети дослідження. Визначені аспекти окреслюють *мету статті*, яка полягає у характеристиці мотивації формування відповідального ставлення студентів вищих та професійно-технічних навчальних закладів до цінностей оздоровчої діяльності.

Результати дослідження. Збереження і зміцнення здоров`я перебувають у прямій залежності від рівня загальної культури та культури здоров`я. На сьогоднішній день здоров`я населення безпосередньо пов`язане не тільки з роботою системи охорони здоров`я, але і з самим способом життя людей. Останнім часом спостерігається стійке погіршення стану здоров`я населення, в тому числі студентської молоді, тоді як суспільство потребує активних, здорових, творчих особистостей, готових реалізувати себе в усіх життєвих сферах, в першу чергу в професійній діяльності.[224]

[224] Замалетдинова Н. Ш. (2014): Саморазвитие культуры здоровья студентов в системе дистанционного обучения, с. 71.

За даними всесвітньої організації охорони здоров‘я, здоров’я людини на 70-80% визначається її власним ставленням до здоров’я та відповідною поведінкою.[225] Найважливіша роль у формуванні та зберіганні здоров’я належить самій людині, її способу життя, цінностям, ступеню гармонізації її внутрішнього світу і стосунків з оточенням, а суб’єктивне ставлення людини до свого здоров’я і здорового способу життя є як важливим чинником регуляції її здоров’я.

Сергеєвою Т. П. було визначено складові культури здоров`я, які необхідно сформувати в майбутніх фахівців, особливо медиків, а саме: гуманістичні ціннісні орієнтації та ідеали, які дозволяють орієнтуватися особистості в широкому спектрі цінностей та формувати на цій основі відповідне ставлення до навколишнього світу; знання духовного, психічного та фізичного аспектів здоров`я людини; володіння оздоровчими технологіями для формування, збереження й зміцнення свого здоров`я та здоров`я майбутніх вихованців.[226]

Л. Головіна та Ю. Копилов доводять, що фізична оздоровча діяльність – це система реалізації природних здібностей і адаптаційних можливостей організму людини на підставі активізації цілеспрямованої м’язової діяльності.[227]

Дослідники Т. Круцевич, Ю. Куралєшин, В. Петровський відзначають, що *фізичні якості* – це розвинуті в процесі виховання і цілеспрямованої підготовки рухові задатки людини, що визначають її можливості успішно виконувати певну рухову діяльність.[228]

В. Ягупова вважає, що мотив – це процес, що лежить в основі вибору всіх дій і вчинків людини. Людські мотиви виражаються у вигляді відповіді на питання: для чого я це роблю? «Я працюю наполегливо для того, щоб» і т.д.[229]

Як стверджує В. Гордашников та А. Осина, під мотивами розуміються конкретні спонукання, причини, що змушують особистість діяти, робити вчинки, а також ставлення людини до предмету його діяльності, спрямованість на цю діяльність. У ролі мотивів у взаємозв'язку виступають потреби та інтереси, прагнення та емоції, установки та ідеали. Тому мотиви – дуже складні утворення, являють собою динамічні системи, в яких здійснюються аналіз і оцінка альтернатив, вибір і прийняття рішень. Класифікація мотивів припускає їх розподіл за видами, рівнями, спрямованістю та змістом. За видами виділяють мотиви: соціальні і пізнавальні (когнітивні); спонукальні і змістотворні; зовнішні і внутрішні; усвідомлені і неусвідомлені; реальні та уявні.

Зовнішні мотиви виходять від педагогів, інших осіб, суспільства в цілому і набувають форми підказок, натяків, вимог, вказівок, підганянь, примусів.[230]

Соціальні мотиви пов’язані з різними взаємодіями учнів та студентів між собою, а пізнавальні мотиви пов’язані зі змістом самої навчальної діяльності та процесом її виконання, саме з цими видами мотивів учні найчастіше стикаються в навчальному процесі.

У найзагальнішому плані мотив є тим, що стимулює людину до здійснення якої-небудь дії. На відміну від мотиву мотивація є «сплавом» рушійних сил поведінки у вигляді потреб, інтересів, потягів, орієнтирів та ідеалів. Мотивація є основою дій особистості, на які спрямовані такі її властивості, як ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, емоції, вольові якості, а також інші соціально-психологічні характеристики.

Мотивація – це один із компонентів структури особистості, що спонукає до дії, яка викликає активність організму і визначає її спрямованість, що визначає поведінку людини.

---

[225] Всемирная организация здравоохранения. Основные документы. (1988) С. 5.

[226] Сергеєва Т. П. (2011): Теоретичні засади формування культури здоров`я студентської молоді.

[227] Комков А. Г. (1996): Социально-педагогический мониторинг показателей физической активности, состояния здоровья и культурного развития школьников, с. 45.

[228] Теория и методика физического воспитания. (2003), с. 424.

[229] Ягупов В, (2002): Педагогіка, с. 560.

[230] Осин А., Гордашников В. (2009): Образование и здоровье студентов медицинского колледжа, с. 228.

Мотивація, що пов'язана з процесом навчанням може мати різні джерела походження та залежить від бажання, причин, цілей чи умов існування.[231]

Для досягнення результату спортивної діяльності, а результат – це мета, до якої потрібно прийти, має значення як фізіологічний стан організму спортсмена, так і відповідна мотивація на досягнення успіху.

На думку В. М. Дрозденко особи, які мотивовані на досягнення успіху зазвичай активні, ініціативні. Якщо зустрічаються перешкоди – шукають способи їх подолання. У основі активності людини лежить надія на успіх і потребу в досягненні успіху.[232]

Діяльність у галузі фізичної культури має і матеріальні, і духовні форми вираження. Впливаючи на біологічну сферу людини комплексом засобів і методів, фізична культура неминуче впливає на інтелектуальну, емоційну, духовну сфери особистості в силу єдності та взаємообумовленості функціонування матеріального і духовного в людині.[233]

А. Комков вважає, що постійно потрібно робити акцент на можливості зміцнення здоров'я, в навчальний план фізичної культури необхідно включати матеріал, що розкриває фізичні, соціальні і психічні фактори, дослідник визначає користь фізичної активності. Автор наполягає на необхідності підтримання фізично активного способу життя та його самооцінку, визначення мети, здійснення самоконтролю і саморегулювання, прийняття рішення, розуміння і подолання негативних "бар'єрів".[234]

Прагнення до самопізнання психофізичних можливостей, розуміння краси людського тіла і спортивних рухів, а також до розуміння автономії свого внутрішнього світу веде до формування творчої індивідуальності людини високого рівня фізичної культури. Зазвичай такі люди не задовольняються досягнутими результатами, а постійно прагнуть до творення нового. Причому їх творчий настрій не обмежується лише фізичним самовдосконаленням і охоплює інші сфери життя – праця, побут, спілкування, організацію відпочинку.

Цінність життя людини містить фундаментальну складову, а саме цінність здоров'я людини, її гармонійне співіснування і взаємодія з природою в контексті моральної відповідальності як необхідних умов виживання соціуму.

Фізична культура у вищих навчальних медичних закладах як навчальна дисципліна є частиною загального виховання особистості – майбутнього фахівця, керівника виробництва, здатного бережно ставитися до свого здоров`я. Розуміючи, що єдиний спосіб вести красиве і повноцінне життя, бути сильним, здоровим і щасливим можна тільки займаючись фізичною культурою і спортом, більшість студентів приділяють цьому велике значення.[235]

Особливості навчально-виховного процесу в учнів та студентів професійно-технічних та вищих навчальних закладах зумовлюються великим обсягом денного і тижневого навантаження, що призводить до малорухливого способу їхнього життя. Тому питання мотивація формування відповідального ставлення учнів та студентів професійно-технічних та вищих навчальних закладів до цінностей оздоровчої діяльності та підвищення рухової активності стає надзвичайно актуальним. У зв'язку з чим зростає необхідність перегляду й перебудови організаційно-методичних основ і змісту фізичного виховання в означених закладах освіти щодо залучення студентів та учнів до організаційних та самостійних занять фізичною культурою.

---

[231] Мороз О., Падалка О., Юрченко В., (2006): Психолого-педагогічні основи підготовки, с. 267.

[232] Дрозденко В. (2011): Прагнення до успіху та уникнення невдач як мотиви навчальної діяльності студентів вищого навчального закладу, с. 40.

[233] Ведмеденко Б. Ф. (1993): Теоретичні основи і практика виховання молоді засобами фізичної культури, с. 312.

[234] Комков А. Г. (1996): Социально-педагогический мониторинг показателей физической активности, состояния здоровья и культурного развития школьников, с. 5.

[235] Мудрік В. І., Леонов О. З., Мудрік І. В. (2010): Організаційно-методичні основи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів, с. 192.

У структурі досліджуваного процесу мотивація виражається у потребі в оволодінні новими знаннями про цінності оздоровчої діяльності, бажанні до вивчення проблематики здоров'я з метою застосування отриманих знань в практиці занять оздоровчої спрямованості.

Мотиваційний критерій визначає мотивацію до здорового способу життя і є сполучною ланкою між просто бажанням «бути здоровим» і реальними діями із збереження і зміцнення свого здоров'я в першу чергу, до занять оздоровчої спрямованості. Відповідальне ставлення до власного здоров'я в сукупності з мотивацією сприяє появі здоров'язміцнювального стилю поведінки, представленого стратегіями активної поведінки щодо зміцнення свого здоров'я за допомогою занять оздоровчої спрямованості.

Діяльнісний критерій визначається, передусім, тим, що учні та студенти професійно-технічних та вищих медичних навчальних закладів на практиці використовують знання про цінності оздоровчої діяльності, перетворюючи їх на компетенції. Цей критерій виражається через установку студента на активну участь в оздоровчій діяльності; готовність до постійного самовдосконалення, саморозвитку засобами фізичної культури; здатність до самостійного адекватного вибору цих засобів з урахуванням своїх індивідуальних особливостей; уміння творчо використовувати на заняттях різні оздоровчі методики і прийоми.

Емоційний компонент характеризується емоційно забарвленою і переживаною системою життєвих пріоритетів. Цей компонент представлений, по-перше, наявністю емоційного настрою, пов'язаного з усвідомленням свого потенціалу здоров'я, оскільки людина переважно має бути налаштована не лише на лікування хвороб і подолання неблагополуччя, але й на постійне збереження і зміцнення здоров'я. По-друге, здоров'я в системі ціннісних орієнтацій людини є однією з провідних цінностей. Позитивний настрій і прийняття здоров'я як цінності є основою для відповідального ставлення учнів та студентів професійно-технічних та вищих медичних навчальних закладів до цінностей оздоровчої діяльності.

Емоційний критерій виражається через комплекс таких показників, як наявність ціннісної орієнтації на оздоровчу діяльність, здоровий спосіб життя, позитивна емоційна спрямованість занять, здатність протистояти стомленню і стресам, знання і застосування прийомів саморегуляції.

Практика показує, що у студентів та учнів, включених в систематичні заняття з фізичної культури і виявляють на цих заняттях досить високу активність, виробляється певний стереотип режиму дня, спостерігається розвиток соціально орієнтованих установок і більш високий життєвий тонус. Вони більшою мірою комунікабельні, висловлюють готовність до співпраці, цінують суспільне визнання, адекватно реагують на критику в свою адресу. Цій категорії студентів більшою мірою притаманні відповідальність, почуття обов'язку, сумлінність, зібраність. Вони більш успішно взаємодіють у роботі, що вимагає систематичної напруги організму, їм легше дається ефективний самоконтроль. Все це вказує на ґрунтовний позитивний вплив регулярних фізичних навантажень на характерологічні особливості особистості студентів.[236]

У процесі оздоровчої діяльності здійснюється вплив не тільки на рухові здібності людини, а й на його почуття і свідомість, психіку та інтелект, що забезпечує формування соціально-психологічних проявів, що особливо важливо для майбутнього фахівця.

Дослідження проводилося на базі 3-х вищих навчальних закладах, а саме: Національний медичний університет імені О. О. Богомольця (м. Київ), Запорізький державний медичний університет (м. Запоріжжя) та Харківський національний медичний університет (м. Харків). Анкетування проведено серед студентів-медиків 2-го курсу та отримано такі результати:

[236] Виленський М. Я., Беляева В. А. (1984): Физическая культура в самовоспитании, с. 97.

1. Показник кількості студентів, опитаних щодо того чи потрібно, на їхню думку, формувати у них відповідальне ставлення до цінностей оздоровчої діяльності (%)				
Відповідь	Загальний показник	Вищий навчальний заклад		
		НМУ	ЗДМУ	ХНМУ
Так, потрібно	71,48	63,08	67,35	84,00
Частково потрібно	22,28	27,68	24,49	14,67
Ні, не потрібно	4,02	4,62	6,12	1,33
Важко відповісти	2,22	4,62	2,04	-
2. Показник кількості студентів, опитаних щодо того яку роль, на їхню думку, відіграють цінності оздоровчої діяльності у формуванні здорового молодого покоління (%)				
Відповідь	Загальний показник	Вищий навчальний заклад		
		НМУ	ЗДМУ	ХНМУ
Відіграють важливу роль	85,68	78,46	95,92	82,67
Відіграють неважливу роль	7,55	9,23	4,08	9,33
Взагалі не відіграють ніякої ролі	1,85	1,54	-	4,00
Важко відповісти	4,92	10,77	-	4,00
3. Показник кількості студентів, опитаних щодо того чи задоволені вони розвитком своїх фізичних якостей (%)				
Відповідь	Загальний показник	Вищий навчальний заклад		
		НМУ	ЗДМУ	ХНМУ
Так, задоволений (так, задоволена)	25,67	29,23	22,45	25,33
Частково задоволений (частково задоволена)	57,57	50,77	63,27	58,67
Ні, не задоволений (ні, не задоволена)	14,78	15,38	14,28	14,67
Важко відповісти	1,98	4,62	-	1,33
4. Показник кількості студентів, опитаних щодо того чи є у них мотивація до занять оздоровчою діяльністю (%)				
Відповідь	Загальний показник	Вищий навчальний заклад		
		НМУ	ЗДМУ	ХНМУ
Так, є	59,48	49,23	61,22	68,00
Частково є	34,07	41,54	32,66	28,00
Ні, немає	6,45	9,23	6,12	4,00
Важко відповісти	-	-	-	-
5. Показник кількості студентів, опитаних щодо того які мотиви підштовхнули їх до занять оздоровчою діяльністю (%)				
Відповідь	Загальний показник	Вищий навчальний заклад		
		НМУ	ЗДМУ	ХНМУ
Покращення статури	67,28	56,92	79,60	65,33
Зменшення ваги	20,22	23,08	12,24	25,34
Поради друга (подруги)	5,77	9,23	4,08	4,00
Отримання заліку з фізичного виховання	6,73	10,77	4,08	5,33
6. Показник кількості студентів, опитаних щодо того чи займаються вони ранковою гімнастикою (%)				
Відповідь	Загальний показник	Вищий навчальний заклад		
		НМУ	ЗДМУ	ХНМУ
Так, займаюсь	20,89	32,31	18,37	12,00
Частково займаюсь	27,23	33,84	26,53	21,33
Ні, не займаюсь	49	29,23	55,10	62,67
Важко відповісти	2,88	4,62	-	4,00
7. Показник кількості студентів, опитаних щодо того чи виділяють вони у режимі дня час для занять оздоровчою діяльністю (%)				
Відповідь	Загальний показник	Вищий навчальний заклад		
		НМУ	ЗДМУ	ХНМУ
1 годину на день	45,7	41,54	44,90	50,67
Менше 1 години на день	34,89	40,00	32,65	32,00
Ні, не виділяю	17,19	13,84	20,41	17,33
Важко відповісти	2,22	4,62	2,04	-
8. Показник кількості студентів, опитаних щодо того наскільки вони володіють знаннями про цінності оздоровчої діяльності (%)				
Відповідь	Загальний показник	Вищий навчальний заклад		
		НМУ	ЗДМУ	ХНМУ
Так, повністю володію	28,48	32,31	22,45	30,67
Частково володію	63,82	55,38	69,39	66,67
Ні, не володію	6,58	12,31	6,12	1,33
Важко відповісти	1,12	-	2,04	1,33
9. Показник кількості студентів, опитаних щодо того чи беруть вони участь у фізкультурно-оздоровчих заходах, що проводить кафедра фізичного виховання вищого навчального закладу, в якому вони навчаються (%)				
Відповідь	Загальний показник	Вищий навчальний заклад		
		НМУ	ЗДМУ	ХНМУ
Так, беру участь	28,25	20,00	36,73	28,00
Частково беру участь	25,03	30,77	16,33	28,00
Ні, не беру участь	45,53	47,69	44,90	44,00
Важко відповісти	1,19	1,54	2,04	-
10. Показник кількості студентів, опитаних щодо того чи покращилось їхнє самопочуття після занять оздоровчою діяльністю (%)				
Відповідь	Загальний показник	Вищий навчальний заклад		
		НМУ	ЗДМУ	ХНМУ
Так, покращилось	45,5	36,92	44,90	54,67
Частково покращилось	34,5	40,00	40,82	22,67
Ні, не покращилось	14,95	20,00	10,20	14,66
Важко відповісти	5,05	3,08	4,08	8,00

Висновки. Життя студента – це повний спосіб інтеграції його потреб і відповідної діяльності. Зміст оздоровчої діяльності студентів відображає результат поширення індивідуального або групового стилю поведінки, спілкування, організації життєдіяльності, закріплених у вигляді традиційних зразків. Він багато в чому залежить від ціннісних орієнтацій студента, світогляду, соціального і морального досвіду. Громадські норми, цінності приймаються студентами, як особистісно значущі, але завжди збігаються з цінностями, виробленими суспільною свідомістю.

Ми вважаємо, що ставлення студентів та учнів до занять оздоровчою діяльністю буде змінювати їх до відповідальної сторони лише в тому випадку, якщо виховний процес буде спрямований на розуміння ними необхідності занять оздоровчою діяльністю для підтримки власного здоров'я, для одержання задоволення і радості від фізичних навантажень, якщо молодь зрозуміє, що здоров'я – це цінність, яку потрібно зберігати протягом життя, якщо студенти будуть намагатися вдосконалювати свою фізичну підготовленість, набувати уміння оздоровчої діяльності і ретельно оцінювати свій стан фізичного розвитку.

Література:

1. Ведмеденко Б. Ф. Теоретичні основи і практика виховання молоді засобами фізичної культури. – Київ, 1993. – 312 с.
2. Виленський М. Я., Беляева В. А Физическая культура в самовоспитании: Учебное пособие. – М.: Высш. шк., 1984. – 97 с.
3. Всемирная организация здравоохранения. Основные документы. – Женева, 1988. – С. 5.
4. Головина Л. Л. Средоориентированная физкультурно-оздоровительная деятельность учащихся младшего школьного возраста / Л. Л. Головина, Ю. А. Копылов // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2001. – № 4. – С. 45.
5. Дрозденко В. Прагнення до успіху та уникнення невдач як мотиви навчальної діяльності студентів вищого навчального закладу / В. М. Дрозденко// журнал – Вісник 90 – 2011. – С. 40-43.
6. Замалетдинова Н. Ш. Саморазвитие культуры здоровья студентов в системе дистанционного обучения // Педагогическое образование и наука. – 2014. – № 1. – С. 71-74.
7. Комков А. Г. Социально-педагогический мониторинг показателей физической активности, состояния здоровья и культурного развития школьников / А. Г. Комков // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 1996. – № 3. – С. 5.
8. Мороз О., Падалка О., Юрченко В., Викладач вищої школи: Психолого-педагогічні основи підготовки / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, І. В. Юрченко. – К.: НПУ, 2006. – С. 267.
9. Мудрік В. І., Леонов О. З., Мудрік І. В. та ін. Організаційно-методичні основи фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів: монографія / Мудрік В. І., Леонов О. З., Мудрік І. В., Ільченко А. І., Козак Є. П. // За ред. В. І. Мудріка. – К.: Педагогічна думка, 2010. – 192 с.
10. Осин А., Гордашников В. Образование и здоровье студентов медицинского колледжа / Осин А. Я., Гордашников В. А. – «Академия Естествознания», 2009 – 228 с.
11. Сергеєва Т. П. Теоретичні засади формування культури здоров`я студентської молоді / «Наука і освіта» № 2, 2011.
12. Теория и методика физического воспитания. В 2-х томах. – Т. 1. / Под ред. Т. Ю. Круцевич. – К.: Олимпийская литература, 2003. – С. 424.
13. Ягупов В. Педагогіка / В. В. Ягупов. Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

1.23. Use of psychological training to increase the professional development of future practical psychologists through the development of their autonomy

1.23. Використання психологічного тренінгу щодо підвищення успішності професійного становлення майбутніх практичних психологів шляхом розвитку їх самостійності

Актуальність дослідження зумовлена зростаючими вимогами до сучасних фахівців та сучасних умов становлення українського суспільства. Ураховуючи сучасні умови становлення українського суспільства, держава постійно підвищує вимоги до професійних якостей майбутніх фахівців, зокрема практичних психологів, зорієнтовуючи їх підготовку на стандарти міжнародної освіти. Спираючись на Національну доктрину розвитку освіти України у ХХ1 столітті, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» пріоритетом виступає створення умов для самореалізації кожної особистості: здатність самовизначатися, робити свідомий вибір серед значної кількості соціальних взаємин і соціальних зв'язків, уміння взаємодіяти та співпрацювати, вирішувати конфлікти і домовлятися, бажання брати на себе різні соціальні ролі, розвивати навички самоосвіти, здобувати інформацію, обробляти її, знаходити необхідне в потоці знань, приймати відповідальні рішення в умовах вибору, постійних змін, самостійно організовувати свою діяльність, ставити собі мету й досягати її, бути відповідальним за свої рішення й дії. Основою цих якостей виступає самостійність як особистісна властивість.

На важливість розвитку самостійності як особистісної якості з давніх часів розвитку науки вказували філософи (Аристотель, І. Кант, С. Кьєркегор, Г. Сковорода та ін.), фізіологи (П. Анохін, М. Бернштейн, І. Павлов, І. Сеченов та ін.), психологи (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, В. Котирло, Г. Люблінська, Л. Подоляк та ін.), педагоги (М. Монтессорі, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.).

Проблема розвитку самостійності як особистісної якості, характер її виявлення в ранньому онтогенезі вивчалася у ряді вітчизняних та зарубіжних досліджень (Н. Аксаріна, Л. Божович, А. Валлон, Л. Венгер, Д. Ельконін, Я. Неверович, Є. Субботський та ін.).

Проблема професійної підготовки практичних психологів цікавить останнім часом науковців різних країн, зокрема й України (В. Панок[237]).

У більшості досліджень так чи інакше наголошується на важливості в діяльності практичного психолога, рівня його особистісного розвитку, самоактуалізації особистості. Визначаються різні шляхи активізації цього процесу: формування особистісної позиції в процесі освоєння спеціальності психолога (Р. Павелків, О. Подолянюк, Л. Просандєєва, О. Холодєва), самопізнання як елемент освіти майбутніх практичних психологів у ВНЗ (В. Михайлова, Т. Скрипченко); використання активних методів навчання, різноманітних тренінгів, розв'язування психологічних ситуацій, робота з інтеракційними методиками (Т. Яценко), усвідомлення студентами змісту особливостей самоактуалізації особистості майбутніх практичних психологів (Л. Долинська) та ін.

Наше психологічне дослідження базувалося на втіленні положень особистісно-діяльнісного підходу, сутність якого полягає у тому, що особистість розглядається як суб'єкт діяльності, яка сама, формуючись в діяльності та спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності і спілкування.

Особистісно-діяльнісний підхід розглядається в єдності особистісного і діяльнісного компонентів і в своєму особистісному компоненті передбачає, що в центрі навчання знаходиться той, хто сам навчається: його мотиви, цілі, психологічні особливості, тобто студент як особистість. Виходячи з інтересів того, хто навчається, рівня його знань і умінь,

[237] Панок В. Г. Основні напрями професійного становлення особистості практичного психолога у вищий.

викладач визначає навчальну мету заняття і формує, спрямовує і коригує весь освітній процес з метою розвитку особистості студента (І. Булах).[238]

Особистісно-діяльнісний підхід, передбачаючи організацію самого процесу навчання як організацію і керування навчальною діяльністю студентів, означає переорієнтацію цього процесу на постановку і самостійне розв'язування ними конкретних навчальних задач (пізнавальних, дослідницьких, перетворюючих, проектних тощо).

На основі аналізу науково-теоретичної бази дослідження й отриманих під час роботи зі студентами було розроблено експериментальну психологічну програму тренінгу підвищення успішності професійного становлення майбутніх практичних психологів шляхом розвитку їх самостійності, яка охоплювала: чотири етапи (інформаційно-ознайомлювальний, діагностично-аналітичний, самостійно-діяльнісний, закріплюючий); форми, методи й прийоми роботи з розвитку самостійності.

Зміст та напрями програми психологічного тренінгу відображено у Рис. 1

Організація навчальної діяльності з майбутніми практичними психологами відбувалася у таких формах роботи: групова, індивідуально-групова (для роботи зі студентами різних рівнів розвитку самостійності в навчальній діяльності), індивідуальна (використання окремих завдань зі студентами з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей).

Більш детальніше опишемо етапи авторського психологічного тренінгу розвитку самостійності.

Метою інформаційно-ознайомлювального етапу було: викликати інтерес до самостійності як вольової якості особистості. Ознайомити зі структурою та рівнями самостійності. На цьому етапі ми здійснювали презентацію сучасних досліджень, огляд літератури, націлювали на роботу в особистісному зростанні та професійному становленні.

На цьому етапі було використано такі методи та прийоми: вступна лекція, актуалізація знань щодо психологічних проблем, звернення до психолого-педагогічних досліджень, постановка проблем.

На інформаційно-ознайомлювальному етапі реалізувалося уміння визначати свою мету, обирати засоби її досягнення, контролювати відповідність дії плану та цілям, організовувати свою діяльність у колективній роботі.

Другий етап – діагностично-аналітичний – присвячено вивченню та аналізу стану розвиненості самостійності майбутніх практичних психологів.

Ми використовували такі методи та прийоми роботи: комплекс діагностичних методик, анкетування, опитування, бесіди, спостереження за діяльністю студентів у процесі професійного становлення тощо; залучення до самодіагностики та самооцінки.

Після проведення діагностичного обстеження нами організовувалося обговорення, в якому ми запрошували майбутніх практичних психологів до самоаналізу, перегляду та оцінки розвитку.

На цьому етапі реалізувалися використання ТЗН, робота з довідковою літературою, відеоматеріалами, комп’ютером тощо.

Робота з книжкою. Попередній перегляд книжки. Довідковий апарат книжки: анотація, зміст, передмова, вступна стаття, примітки, коментарії, додаток, список використаної літератури, глосарій психологічної термінології, допоміжні вказівки. Помітки та умовні позначення у власній книзі. Робота з бібліотечними та цінними книгами (прийоми «вкладних сторінок», прозорих аркушів). Реєстрація та облік опрацьованих книг.

[238] Булах І. С. Змістовний контекст поняття ''особистісне зростання'' в ракурсі феноменологічного та гуманістичного напрямків у психології / І. С. Булах // Психологія. Зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. – Випуск 2 (9). – С. 176-185.

Рис. 1. Експериментальна психологічна програма тренінгу підвищення успішності професійного становлення майбутніх практичних психологів шляхом розвитку їх самостійності

Робота з психологічним журналом «Практична психологія та соціальна робота». Ознайомлення зі змістом журналу, анотаціями на статті, ключовими словами, списками використаної літератури. Правила перегляду-перелистування журналів. Робота на картках – облік прочитаного, переглянутого та того, що необхідно опрацювати.

Робота з психологічною газетою «Психолог». Вибірковість читання газети. Статті з продовженням. Заголовки та рубрики газети. Газетні облікові картки. Вирізки з професійних газет та правила їх зберігання.

Самостійно-діяльнісний етап зазначеної методики було зорієнтовано на реалізацію самостійної діяльності майбутніх практичних психологів; стимулювання бажання самостійно оволодівати психолого-педагогічними вміннями, якими необхідно оволодіти майбутньому фахівцю у сфері практичної психології, та залучали до планування свого професійного становлення.

Нами використано такі методи та прийоми роботи: стимулювання бажання самостійно оволодівати психолого-педагогічними уміннями, якими необхідно оволодіти майбутньому фахівцю у сфері практичної психології та залучати до планування свого професійного становлення.

На закріплюючому етапі майбутні практичні психологи мали можливість з'ясувати, наскільки вони компетентні у своїх професійних знаннях. Перевагу надавали самостійній роботі майбутніх практичних психологів. Дотримання демократичного стилю спілкування з викладачами, демонстрація поваги до особистості студента, дискусії щодо важливості самостійної роботи, введення хронокарт та інше сприяло закріпленню потреби діяти самостійно.

Серед методів та прийомів роботи, що застосовувалися на цьому етапі, були такі: лекційні, практичні заняття, дискусії, перегляд фільмів на психологічну тематику (наприклад, «Похорони меня за плинтусом», 2009 р., реж. С. Снежкін) та з досвіду роботи психологів, розробка, впровадження та презентація проектів, написання творчих та курсових робіт.

У рамках вивчення теми «Основи спеціальності «Практичний психолог**»** студентами експериментальної групи був здійснений проект на тему: «Особистість психолога в системі освіти», що виник за ініціативою самих майбутніх психологів, які відчули недостатню обізнаність з цієї теми.

Мета: розширити уявлення про характеристику особистості практичного психолога в закладах освіти, познайомити студентів із загальними принципами та правилами роботи психолога в закладах освіти, правами та обов'язками практичного психолога освіти. Розвивати самостійність, прояви творчості, прагнення досягати поставленої мети.

План проведення:

1. Вимоги до особистості психолога в системі освіти.
2. Характеристика особистості практичного психолога в закладах освіти.
3. Типи психологів: інтелектуальний і соціабельний, теоретик (академічний психолог) і психолог-практик (експериментатор). Психограма професії психолог.
4. Професійна психогігієна практичного психолога. Професійні проблеми самих психологів («профзахворювання»).
5. Загальні принципи та правила роботи психолога в закладах освіти.
6. Права та обов'язки практичного психолога освіти.
7. Етичні норми практичного психолога освітніх закладів.

Практичне заняття з теми «Основні напрямки роботи практичного психолога**»**.

Мета: розширити знання про особливості діагностичної роботи в практичній психології. Спонукати до активної участі в корекційній та корекційно-розвивальній роботі. Розвивати самостійність, творчість. Виховувати розуміння практичної спрямованості та корисності діагностичної роботи практичного психолога.

План проведення:

1. Особливості діагностичної роботи в практичній психології.
2. Вивчення практичного запиту та формулювання психологічної проблеми.
3. Вибір методів дослідження. Психологічний діагноз.
4. Ефективність діагностики та фактори ризику, що характеризують психічний розвиток дітей та підлітків.
5. Основні форми психокорекційної роботи.
6. Психологічне консультування.

Враховувалося, що професійна підготовка у ВНЗ має забезпечувати вихід на методичний та дослідницький рівень. Студенти, які проявили інтерес до проблем психології (дитячої, вікової, практичної, педагогічної та ін.), мали можливість виконувати курсові дослідження.

Кожен етап експериментальної методики підвищення успішності професійного становлення майбутніх практичних психологів шляхом розвитку їх самостійності передбачав реалізацію завдань через спеціально-організовану, партнерську та самостійну діяльність студентів.

Реалізація названих принципів, що відображають необхідні і достатні чинники розвитку самостійності майбутніх практичних психологів у процесі професійного становлення, здійснювалася уведенням конкретних форм і засобів навчання.

По-перше, проведенням підготовчої роботи як з викладачами, так і зі студентами. Це необхідно для зняття в майбутніх практичних психологів внутрішньої напруги, корекції їхньої тривожності, тренінгу взаємодії в навчальному й виробничому середовищі. Таку роботу доцільно проводити у вигляді спеціального навчального курсу, який складається із теоретичної та практичної частин. У процесі читання теоретичного курсу майбутні практичні психологи знайомляться з проблемою становлення професіоналізму практичного психолога, генеральною якістю й умовою розвитку професіоналізму, психологією самостійності, особливостями ефективної навчальної діяльності, умовами навчання у вищому навчальному закладі та прийомами збереження працездатності, успішної навчальної діяльності, секретами культури навчальної праці та успішності в життєдіяльності. Паралельно з теоретичним курсом проводяться практичні заняття щодо формування показників структурних компонентів самостійності, відпрацювання прийомів взаємодії з тими, хто оточує, саморегуляція діяльності, психокорекція емоційно-мотиваційної сфери, створення звички щодо планування (яке сприяє формуванню «відчуття часу»), послідовності мислення та рефлексії. Необхідно також ознайомити майбутніх практичних психологів із послідовністю етапів навчально-пізнавальної діяльності, складеної на основі її теорії.

До навчального курсу вміщено заняття щодо складання перспективних планів життя на різні його періоди. Варіанти хронокарт і графіків самостійної роботи показано в додатку Д. Хронокарти дозволяють раціонально використовувати час доби (години, тижня, місяця), а також аналізувати витрату часу на кожний вид діяльності і, за необхідності, знайти його резерв. Графіки самостійної роботи також дозволяють, дозовано розподіливши навантаження, спланувати пізнавальну діяльність, знайти час для відпочинку й підтримки побуту.

Підготовча робота викладача полягає в наданні студентам навчально-методичного інструментарію. Наприклад: необхідно поділити курс навчальної дисципліни на модулі – логічно завершені частини навчального матеріалу, які супроводжуються різними формами контролю знань і умінь; підготувати зразки результатів вивчення модулів, пам’ятки щодо виконання роботи, список рекомендованої літератури, додаткові довідкові та дидактичні матеріали. За кожним модулем необхідно виділити тезаурус – понятійну базу основних смислових одиниць: терміни, поняття, засоби. Це формує теоретичні знання майбутніх

практичних психологів, засвоюється як система знань. Іншими словами, методично підкріплювати свою дисципліну. Крім того, необхідно укласти договір із загальноосвітніми школами про співпрацю, щоб студенти могли в будь-який час їх відвідувати для вивчення методики викладання тієї чи тієї теми (модуля), власної апробації отриманих знань і переведення їх на вміння.

По-друге, майбутнім практичним психологам пропонується свобода у виборі форм, засобів і прийомів навчання: відвідувати лекції викладачів, вивчати навчально-методичну психологічну літературу чи досвід психологів-практиків. Вибір залежить від стратегічних цілей студентів, їх мотивації, настрою й багажу знань. У процесі вивчення дисципліни майбутні практичні психологи повинні мати можливість отримувати індивідуальну консультацію у ведучих викладачів.

Згідно з принципом індивідуалізації рекомендується заповнення кожним студентом індивідуальної карти навчання, яка, так само, розробляється на основі структури навчально-пізнавальної діяльності. У ній, залежно від стратегічної мети навчання студента, складається план вивчення модуля чи теми дисципліни, вказується час виконання, графік консультацій і звітних заходів. Під час складання індивідуальної карти навчання варто враховувати закономірність: чим нижчий рівень самостійності студента, тим у більшій мірі повинно здійснюватися керування його самостійною навчально-пізнавальною діяльністю викладачем і дотримування чіткої структури, частіше надавати методичну допомогу, проводити консультації та контрольні заходи. Завдання викладача полягає в тому, щоб поступово, від теми до теми, скорочувати керування, зменшувати кількість консультацій, змінювати їх зміст і збільшувати траєкторію бачення студентом етапів свого просування до мети. У подальшому аналогічно складається й індивідуальна карта роботи над курсовими чи дипломними дослідженнями. Це сприяє систематизації навчальної та наукової роботи, рівномірному розподілу навантаження й плануванню інших заходів життєдіяльності.

Для реалізації систематичного й регулярного контролю, на нашу думку, найбільше підходить введення до навчального процесу рейтингової системи оцінювання навчально-професійної діяльності. Рейтинг – експертна оцінка явища за заданою шкалою, він реалізує мотиваційну й виховну функцію, дає можливість розвивати навички самооцінки та самоконтролю, сприяє формуванню здібності прогнозувати результат. Умови рейтингу оголошуються студентам раніше, через пам’ятку. У ній подано перелік завдань і шкала балів за їх виконання за рівнями. Уведено заохочувань й штрафні бали. Заохочувальні бали додаються студентам за продуктивне, доцільне відхилення від заданого зразка чи алгоритму, за усвідомленість і творче виконання дій. Штрафні бали введено за необґрунтовано й несвоєчасно подані звіти та виконання завдань, які (за якістю) нижчі свого рівня.

Отримані за рейтингом оцінки дають студенту можливість бути оціненим на екзамені так само, як протягом семестру за сумою набраних балів. Студент має право спробувати отримати на екзамені оцінку вище рейтингової, складаючи екзамен на загальних основах (згідно з положенням про екзамени й заліки). Основною умовою рейтинговою системи було те, що, отримавши в семестрі за сумою балів ту чи ту оцінку, на екзамені студент не може бути оцінений нижче за ту, що вже мав.

Отже, розвиток самостійності майбутніх практичних психологів як умови професійного становлення на *першому етапі* вимагає**:**

1) від викладачів:

а) підготовчої роботи щодо оснащення процесу вивчення фахових дисциплін, які читаються; доступності консультацій; розробки ефективної системи оцінювання знань і умінь; створення бази для практичного здійснення діяльності; відношення до студента, індивідуальний підхід;

б) розробки алгоритму самостійної навчально-професійної діяльності згідно з її теорію, ознайомлення з нею студентів і викладачів та введення до процесу навчання; діагностики вмінь самостійності (за компонентами) і психокорекції емоційно-мотиваційної, регуляторно-операційної та комунікативної сфер особистості студента; заходів щодо зняття тривожності та конфліктних ситуацій;

2) від самих майбутніх практичних психологів підготовчої роботи щодо формування образу професії; уявлень щодо психології професіоналізму, динаміки й умов розвитку професійної компетентності; якісного оволодіння уміннями самостійності; емоційно-вольового настрою добровільного вибору форм навчання; персональної відповідальності за результат.

На *другому етапі:* спільної з викладачем і студентом розробки індивідуальних планів (карт) навчання, які сприяють регулюванню майбутнім практичним психологом своєї діяльності; ефективних засобів контролю, що сприяють систематичності й регуляторності діяльності та формуванню вмінь вільного вибору й особистої відповідальності за результат; діалогового спілкування.

Надалі – безпосередня самостійність майбутніх практичних психологів в експериментальних умовах із використанням запропонованих засобів.

Проблема особливостей розвитку самостійності є актуальною для всіх учасників навчально-виховного процесу: викладачів та майбутніх практичних психологів. Нагадаємо, що одним із показників успішності професійної освіти є самостійність студентів, що необхідна для прийняття ними самостійних суджень і дій у процесі подолання труднощів у навчанні.

Завданням викладачів вищих навчальних закладів є створення сприятливих умов для самопізнання, саморозвитку, самовизначення та самореалізації студентів. Зазначимо, що студенти не вміють самостійно працювати ні з науковою, ні з методичною літературою. Студенти ж мають набувати самостійно максимально можливий обсяг знань, працюючи з різноманітною літературою, проводячи певні дослідження, тобто стати активними суб’єктами навчання.

З огляду на вище вказане, ми пропонуємо викладачам вищих навчальних закладів використовувати у роботі наступні рекомендації: 1) важливо усвідомлювати, що научіння й навчання, будучи компонентами єдиного освітнього процесу є різними видами діяльності суб'єкта, які вирішують різні завдання. Завдання научіння – педагогічні, завдання навчання – навчальні. Ці види діяльності відрізняються цілями, засобами й результатами. Видається більш правильним трактувати навчання як спільну взаємозалежну та взаємообумовлену діяльність. Така взаємодія припускає відомі зовнішню й внутрішню організацію та управління як самих себе, так і один одного; 2) треба визнати стратегічні цілі й мотиви учіння майбутніх практичних психологів і в цих умовах надати їм право на свободу й відповідальність за те, що відбувається з ними й навколо них. Це сприяє формуванню внутрішньої готовності особистості добровільно брати на себе зобов'язання за свою долю; 3) вирішальне значення для розвитку й саморозвитку особистості є позиція студента як суб'єкта діяльності – суб'єкта управління й самоврядування. Суб'єктність будучи найважливішим засобом освіти, повинна ґрунтуватися на основі наукової організації праці. Управління діяльністю як головний механізм навчання студентів, передбачає керування психічним розвитком людини, у нашому випадку – розвитком майбутнього практичного психолога. Процес психічного розвитку зумовлюється послідовним переведенням студентів з одного психічного стану в інший, що забезпечується систематичною зміною діяльності вивченням теорії та освоєнням практики, отриманням знань як аудиторно, так і за межами ВНЗ. Засобом психічного розвитку є самостійна навчально-професійна діяльність майбутнього практичного психолога; 4) процес навчання доцільно представити як педагогічну технологію. Саме технологія є тією взаємодією, де перетинаються інтереси й потреби навчання й учіння. Технологія складається

з процесів цілепокладання, інформації, прогнозування, прийняття рішення, організації виконання, комунікації, контролю й корекції за провідної ролі цілепокладання.

Важливо відмітити, що студент, не підготовлений до самостійного здобуття нових знань, не зможе розвинути в собі ці якості в процесі професійної діяльності. Саме тому вищі навчальні заклади покликані забезпечити не лише високий рівень професійних знань і вмінь студентів, але й сформувати творчу особистість фахівця, здатного до самовдосконалення й самоосвіти. Науково вірно організована й систематично здійснювана самостійна робота є необхідною умовою успішного навчання, одним із визначальних чинників, що впливає на професійне становлення особистості.

З метою активізації розвитку самостійності майбутнім практичним психологам пропонуємо використовувати наступні рекомендації: 1) визначте свої можливості, знайте свої позитивні сторони й недоліки, особливості своїх когнітивних процесів: пам'яті, уваги, мислення, волі та ін. Знайдіть найбільш придатні для себе методи самостійної роботи та дбайте про їх поліпшення. Без зволікання опановуйте різними навчальними вміннями та навичками. Створіть гігієнічні умови для праці, виконуйте вимоги гігієни праці. Умійте вчасно відпочивати. Постійно пам’ятайте: навіщо, заради чого Ви навчаєтесь, щоб кожен раз при знайомстві з новою темою це мати на увазі, що запам’ятати, знати, до чого можна докласти отримані знання, де і для чого застосовувати їх на практиці, і намагайтеся навчитися такому застосуванню; 2) послідовно й систематично готуйтеся до лекційних, практичних і семінарських занять. Раціонально працюйте на лекційних та практичних заняттях. Не переписуйте чужі конспекти, а виробляйте свою систему їх складання; 3) здійснюйте самоконтроль, самоперевірку в процесі роботи. Це умова успішної роботи; 4) на початку роботи завжди дивіться, що було зроблено за досліджуваним предметом у попередній раз. Психологія вчить: якщо встановлено зв'язок нового матеріалу з попереднім, то новий матеріал повинен бути більш доступним, краще розумітися й засвоюватися; 5) починаючи роботу, установіть її мету (навіщо я працюю, чого повинен досягти у своїй роботі); 6) працюйте щодня, систематично, а не від випадку до випадку. Якщо є можливість, то той же час дня. Плануйте чіткий графік роботи на день, тиждень, місяць, семестр і працюйте, дотримуючись цього графіку. Планувати підготовку з точністю до години, враховуючи відразу кілька чинників: неоднорідність матеріалу, етапи його опрацювання (бо на заучування йде більше часу, ніж на повторення), свої індивідуальні здібності, ритми діяльності та звички організму; 7) беріться за роботу енергійно. Деякі студенти витрачають багато часу на «розкачку», втягування в роботу. Поставте своїм девізом – бути готовим почати роботу без зволікання. У кінці кожного дня потрібно підвести підсумок роботи: ретельно перевірити, чи все виконано за наміченим планом, із якої причини були порушення; 8) умійте створити сприятливу обстановку для своєї роботи й постійно вдосконалювати її; 9) не чекайте сприятливого настрою, а створюйте його. Потрібно вміти працювати регулярно й ритмічно. Прагніть виробити інтерес навіть до нецікавої, але потрібної роботи. Помилку роблять ті студенти, які працюють добре, із бажанням тільки з улюбленого предмета, а з інших предметів – абияк; 10) приділяйте більше часу важкому матеріалу, намагайтеся долати труднощі самостійно. Працюйте з твердим наміром зрозуміти, засвоїти, закріпити, розвинути в собі впевненість, що Ви можете й повинні зробити; 11) користуйтеся різними прийомами, щоб змусити себе глибоко й ґрунтовно зрозуміти досліджуваний матеріал, записуйте, складайте схеми, таблиці, розповідайте матеріал собі та своїм товаришам; 12) частіше ставте питання, не залишайте нічого незрозумілим, не створюйте собі зайвих проблем, пам'ятайте, що виникнення питання – ознака зародження думки, початок роботи мислення й вияву активності, тренінг взаємодії та співпраці.

Доцільним є впровадження до змісту навчання спеціалізованого курсу з назвою «Твоя майбутня професія», який полягає в ознайомленні майбутніх практичних психологів зі світом

сучасних професій, їх класифікацією, основними вимогами щодо них, а також актуалізацію в майбутніх практичних психологів навичок самопізнання та самоаналізу у напрямку обрання професії.

Одним із методів активізації особливостей розвитку самостійності є залучення майбутніх практичних психологів до навчально-практичної діяльності, яка може здійснюватися як в урочний (виконання на заняттях завдань, притаманних професійній діяльності за певними спеціальностями), так і позаурочний час (виконання творчих завдань, заняття в психологічних гуртках). Застосування зазначених вище форм та методів роботи з майбутніми практичними психологами надає можливість позитивно вплинути на рівень розвитку самостійності.

Кожна із форм і засобів, що реалізують розвиток самостійності, спрямована на розвиток певних інтегрованих структурних компонентів самостійності. Наприклад, психодіагностика й консультування сприяють виявленню й корекції слабких особистісних і діяльнісних сторін студентів. Попередній теоретичний курс спрямований на формування мотиваційних і соціальних компонентів. Практичні заняття – на закріплення емоційної сфери особистості, регуляторно-орієнтаційних і комунікативних умінь. Карта навчання й хронокарти – на розвиток як інтелектуальних, мотиваційних, так і регуляторних умінь. Такому ж розвитку сприяє введення рейтингової системи оцінювання навчально-професійної діяльності. Власне самостійна діяльність майбутніх практичних психологів дозволяє закріпити всі вміння діяти самостійно.

Підсумкові зрізи засвідчили ефективність запропонованої авторської експериментальної психологічної програми підвищення успішності професійного становлення майбутніх практичних психологів шляхом розвитку їх самостійності та підтвердили наші припущення про те, що самостійність є умовою успішного професійного становлення майбутніх фахівців даної спеціальності. Так, отримані результати довели, що до закінчення навчання у вищому навчальному закладі, порівняно з первинними результатами, кількість майбутніх практичних психологів низького рівня розвитку самостійності в обох групах зменшилася, високого рівня – зросла.

Унаслідок зростання самостійності підвищилась і успішність професійного становлення майбутніх практичних психологів, а це свідчить, що самостійність є умовою професійного становлення майбутніх практичних психологів.

Література:

1. Булах І. С. Змістовний контекст поняття ''особистісне зростання'' в ракурсі феноменологічного та гуманістичного напрямків у психології / І. С. Булах // Психологія. Зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. – Випуск 2 (9). – С. 176-185.
2. Ендеберя І. В. Професійне становлення майбутніх практичних психологів як психологічна проблема / Ірина Володимирівна Ендеберя // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Збірник наукових праць – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 26. – С. 384-388.
3. Панок В. Г. Основні напрями професійного становлення особистості практичного психолога у вищий школі // Практична психологія і соціальна робота. / В. Г. Панок. – № 4. – 2003. – С. 14-17.
4. Рибалка В. В. Психологічна культура особистості у професійній підготовці та діяльності практичного психолога / В. В. Рибалка // Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. – К.: Ніка-Центр, 2002. – С. 29-32.
5. Яценко Т. С. Психологічні основи груповової психокорекції. / Тамара Яценко / — К.: Либідь, 1996. — 264 с.

1.24. Modern approaches to studying the linguodidactic terminology system in the course of methodology of teaching Ukrainian (referencing the experience)

1.24. Сучасні підходи до вивчення лінгводидактичної терміносистеми в курсі «методики навчання української мови» (з досвіду роботи)

Вступ. У нормативних документах, що регламентують діяльність вищої школи України (Конституція України, Закон про освіту, Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Концепція мовної освіти в Україні), ураховано зростання соціальної ролі особистості, гуманізацію та демократизацію суспільства, інтелектуалізацію праці, передбачено створення таких умов навчання, за яких здобувач вищої освіти формується як мовна особистість.

Підготовка вчителя-філолога до здійснення освітнього процесу в загальноосвітніх навчальних закладах різного типу передбачає засвоєння лінгводидактичної теорії, формування вмінь та навичок організації пізнавальної діяльності учнів, використання найдоцільніших методів та прийомів навчання школярів. В освітній програмі підготовки здобувача ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література) навчальна дисципліна «Методика навчання української мови» входить до циклу основних професійно орієнтованих і передбачає набуття студентами

– *загальних компетентностей*: здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; використання інформаційних і комунікаційних технологій, зокрема для вирішення стандартних завдань професійної діяльності; здатність до проектування освітнього процесу, до обґрунтування ефективності обраних методичних підходів, до відстеження результатів навчання;

– *фахових компетентностей*: уміння працювати з підручником; складати план-конспект уроку: визначати тип уроку, його структуру, формулювати мету, визначати основні внутрішньопредметні та міжпредметні зв’язки, розробляти зміст, добирати дидактичний матеріал, визначати систему завдань і вправ, прогнозувати пізнавальну діяльність учнів; застосовувати основні методи й прийоми навчання мови, оптимально використовувати різні види наочності й технічні засоби навчання, елементи програмування, алгоритмізацію й комп'ютеризацію у вивченні мови.

Особливу увагу в підготовці майбутнього вчителя акцентовано на формування комунікативної та дидактичної компетентностей, необхідних для кваліфікованої інформаційної і творчої діяльності в різних сферах і ситуаціях професійного спілкування.

На думку багатьох дослідників М. Вашуленка, Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, Л. Мацько, Т. Мішеніної, М. Пентилюк, О. Семеног та ін., сучасна лінгводидактика потребує уточнення змісту навчання, принципів, методів і засобів, спрямованих на формування загальних і фахових компетенцій майбутнього вчителя-філолога, з-поміж яких особливо значущою є лінгводидактична. Лінгводидактична освіта залишається однією з недостатньо вивчених педагогічною наукою галузей. Незважаючи на обговорення в лінгвістичному середовищі конкретних проблем лінгводидактики, не проведено системного науково-педагогічного аналізу такого навчання. Т. М. Мішеніна вважає, що «… професійне засвоєння фахової термінології в підготовці вчителів філологічних спеціальностей є однією з найважливіших проблем сучасної вищої педагогічної освіти. Для задоволення професійних потреб та забезпечення належної культури фахового спілкування майбутньому вчителеві-словесникові слід засвоїти значну систему термінів, зокрема лінгводидактичних, що в останні десятиліття значною мірою зазнали структурно-семантичних трансформацій й оновлення. Лінгводидактична термінологія, поряд із психологічною, дидактичною, лінгвістичною тощо,

складає фаховий словник учителя філологічних спеціальностей; володіння нею свідчить про глибоке розуміння професійних понять і явищ».[239]

Метою нашої розвідки є узагальнення досвіду організації лінгводидактичної освіти філологів у процесі вивчення навчальної дисципліни «Методика навчання української мови» на факультеті філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Методологія. Змістом кожної терміносистеми є певний корпус термінів, відповідно науково опрацьований, структурно упорядкований, комплексно описаний і стандартизований. Узагальнено-теоретична характеристика терміносистеми «Методики навчання української мови» розроблена лінгводидактичними школами під керівництвом О. Біляєва, М. Вашуленка, Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, О. Караман, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Семеног, Т. Симоненко, Г. Шелехової.

З 80-х років минулого століття методична терміносистема зафіксована в лексикографічних розвідках «Посібнику з методичної термінології» Д. Поуві та І. Чолш, 1982, переклад з англійської мови; «Словнику-довіднику з української лінгводидактики» за ред. М. Пентилюк, 2003; «Словнику-довіднику з методики викладання української мови» І. Качан, Н. Захлюпаної, 2005; «Термінологічному словнику» за ред. А. Сипченка, 2008.

Частково терміносистема «Методики навчання української мови» репрезентована в українських педагогічних словниках та психологічних словниках, а саме: «Термінологічному словнику з педагогіки» Е. Гришина та М. Рудакевич, 1995; «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка, 1997; «Словнику термінів з педагогічної майстерності», 1995.

Окремі аспекти функціонування аналізованих терміноназв досліджено в наукових розвідках Н. Бородіної, Т. Мішеніної, О. Туркевич. Н. Бородіна аналізує генезу терміносистеми лінгводидактики, зосереджуючи увагу на актуальних проблемах: «багато понять, що формуються, не мають чіткого визначення, а ознайомитися з ними можна лише в періодичних виданнях з лінгводидактики та нормативних документах. Це такі поняття: пріоритет у навчанні мови, синтезований диктант, диктант-алгоритм, диктант-диспут, технологія уроку мови, комунікативна компетенція тощо. Деякі поняття, не отримавши чіткого визначення свого змісту, змінюють свою назву: культурологічна – соціокультурна – українознавча, комунікативна – мовленнєва, лінгвістична – мовна змістові лінії програми тощо».[240]

О. Туркевич уважає, що опис терміносистеми лінгводидактики в контексті досліджень фахової мови небезпідставно набуває актуальності в українських лексикологічних розвідках, а виділення методичних терміноодиниць на основі фахового наукового співвіднесення їх зі спеціальними найменуваннями суміжних наук також сприяє становленню системності методичної лексики.

Дослідники констатують розбіжності в підходах до класифікації термінів «Методики навчання української мови», умотивовані зарахуванням до відповідної терміносистеми міжгалузевих загальнонаукових термінологічних одиниць суміжних наук: педагогіки, психології, інформатики тощо.

Результати дослідження. Формування дидактичної компетентності студента є поетапним процесом засвоєння й розуміння лінгводидактичної термінології, яка, унаслідок реформування шкільної освіти й оновлення методичної науки, потребує уніфікації та стандартизації. Лінгводидактична термінологія так само, як і психологічна, дидактична, лінгвістична, є складником *фахового словника* вчителя філологічних спеціальностей. Процес

[239] Мішеніна Т. М. (2012): Формування лінгводидактичної компетенції як складової дидактичної компетентності майбутніх учителів філологічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів, с. 146.
[240] Бородіна Н. (2006): Становлення й розвиток лінгводидактичної термінології в українській мові, с. 52.

її опрацювання в закладах вищої освіти педагогічного профілю – досить складний, що зумовлено стрімким розвитком шкільної освіти й методичної науки в останні десятиліття, зміною пріоритетів і підходів до навчання гуманітарних предметів, пов'язаний не тільки з вивченням курсу «Методики української мови», а й суміжних із лінгводидактикою дисциплін.[241]

Для реалізації означених завдань створено навчально-методичне забезпечення дисципліни «Методика навчання української мови». Базова терміносистема лінгводидактики цілісно представлена в основному компоненті навчально-методичного комплексу – навчальній програмі дисципліни, укладеній відповідно до сучасних вимог, що висувають до підготовки майбутніх учителів; вона акумулює в собі основні стратегічні лінії навчання, сприяє вивченню тактичних прийомів та способів досягнення мети і завдань освітнього процесу.

Програма вміщує такі *змістові модулі:*

1. Вивчення методики української мови у вищих навчальних закладах та особливості організації уроків української мови в загальноосвітніх школах.
2. Технологія навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах.
3. Методика навчання основних розділів шкільного курсу української мови.
4. Методика розвитку мовлення учнів і засвоєння мовленнєвознавчих понять.
5. Удосконалення знань, умінь і навичок учнів на уроках української мови в старших класах, на факультативних заняттях і позакласних заходах. Удосконалення професійної майстерності вчителя-словесника в процесі методичної роботи.[242]

Кожен змістовий модуль програми передбачає засвоєння тем для опанування компоненту змісту мовної освіти; для формування вмінь планувати освітній процес; створювати програмно-методичне забезпечення; організовувати та проводити різні типи уроків; раціонально та науково обґрунтовано організовувати самостійну роботу учнів.

Укладач навчальної програми передбачив поетапне засвоєння студентами лінгводидактичної терміносистеми й розширення фахового словника вчителя-філолога.

Першим етапом формування *фахового словника* вчителя філологічних спеціальностей на заняттях із «Методики навчання української мови» вважаємо *актуалізацію загальнодидактичних термінів* (педагогічних і психологічних): *навчання, освіта, едукація, освітній процес, урок, програмоване навчання, комп'ютеризоване навчання, інтерактивне навчання,засоби навчання, підручник, вправа, навчально-методичний комплекс, метод навчання, прийом навчання, компетенція, знання, уміння, планування, педагогічний досвід, педагогічний експеримент.*

Ефективною формою роботи на цьому етапі, як засвідчує досвід, є опрацювання студентами на лекційному занятті узагальненої матриці «*Процес навчання української мови*» (Рис. 1), що супроводжується розкриттям значення термінів і коротким коментарем викладача. Наприклад, *едукацію* (від лат. *educatio* «навчання», «виховання») витлумачуємо як процесуальний компонент освіти в його триєдності – навчання, розвитку і виховання. Потреба запровадження цього терміну й поняття зумовлена тим, що досі вживаний термін «навчально-виховний процес» не вказує на його природну триєдність і фактично «приховує» найактуальніший сьогодні аспект – розвиток дитини.

[241] Мішеніна Т. М. (2012): Формування лінгводидактичної компетенції як складової дидактичної компетентності майбутніх учителів філологічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів, с. 147.

[242] Методика навчання української мови: програма обов'язкової навчальної дисципліни для студентів галузі знань 0203 Гуманітарні науки напряму підготовки 6.020303 Філологія*. Українська мова і література, галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 Філологія. Українська мова і література, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література) (2018), с. 3.

Розмежовуємо також мовну компетенцію (*компетентність*) як імпліцитну компетенцію, яка уможливлює користуватися системою мови задля спілкування, та *мовленнєву компетенцію* (*компетентність*) як таку, що дає змогу здійснювати мовленнєву діяльність[243].

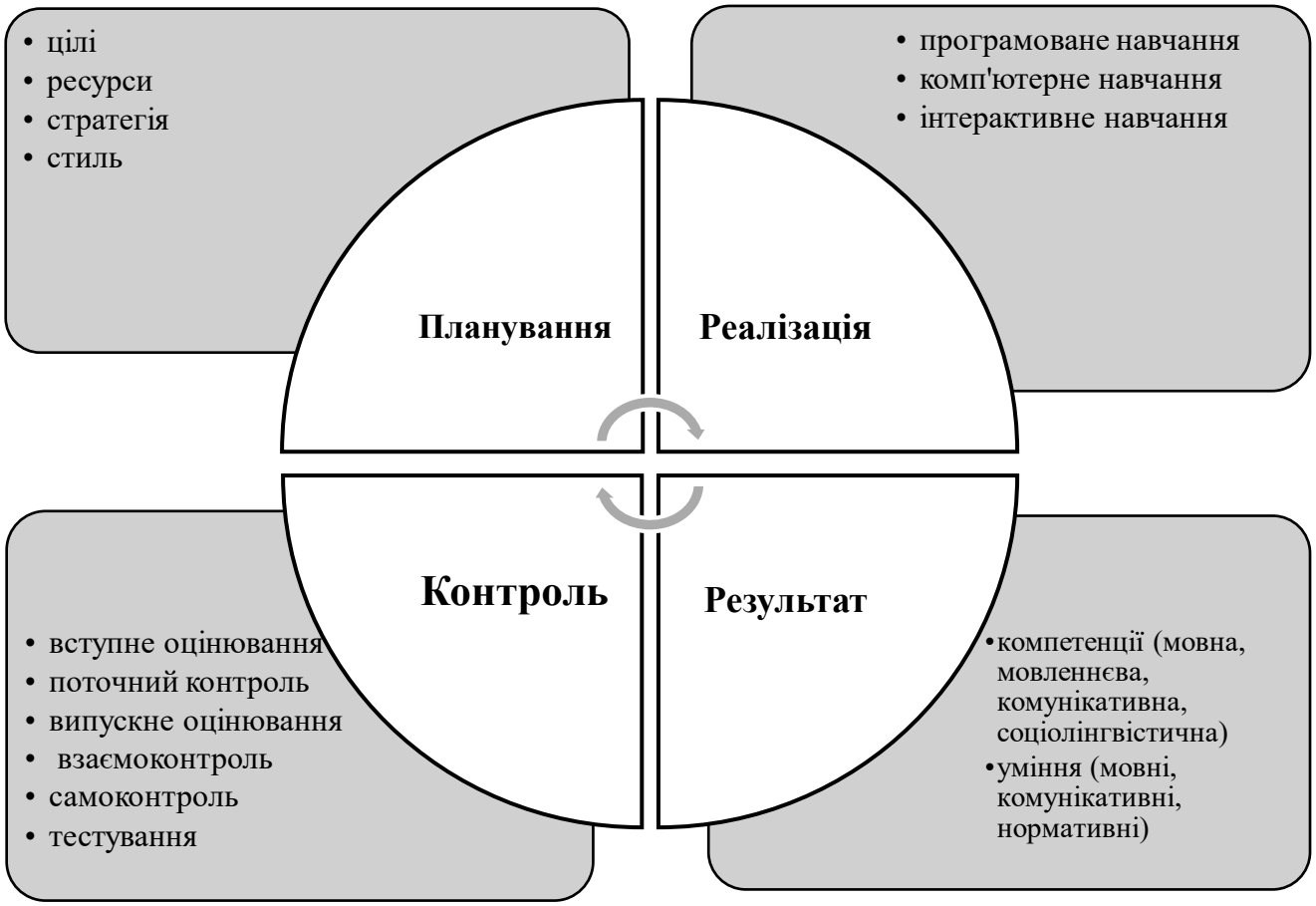

Рис. 1. Процес навчання української мови

Аналіз пропонованої схеми засвідчує, що ядро лінгводидактичної терміносистеми становлять лексеми «планування», «реалізація», «контроль», «результат». Решта взаємопов'язаних із ядром одиниць уміщує відповідний глосарій, запропонований для опрацювання студентам в якості самостійної роботи. На основі матеріалу лекції, а також самостійно опрацьованої літератури студенти конструюють аналогічну методичну матрицю (зміст мовної освіти, міжсуб'єктна взаємодія в освітньому процесі, перспективи саморозвитку особистості).

Актуальною є підготовка студентів до профільного навчання відповідно до Концепції профільного навчання у старшій школі, його визначають як один із шляхів забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Завданням профільного навчання визнають поглиблену підготовку старшокласників із вибраних ними дисциплін, розвиток у школярів навичок самостійного оволодіння знаннями і пошуково-дослідницької наукової роботи. У процесі профільного навчання розв’язується одне з головних завдань сучасної загальноосвітньої школи України – формування і розвиток особистості на основі врахування індивідуальних особливостей учнів, їхніх освітніх потреб, нахилів, інтересів і здібностей, зумовлених орієнтацією на майбутню професію.

[243] Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник (2002), с. 42.

Зміст програми старшої школи відповідно до типових навчальних планів складається із змісту курсів української мови для 10, 11 і 12 класів трьох рівнів: 1) рівня стандарту – для учнів, що обрали негуманітарні профілі навчання; 2) академічного рівня – для учнів суспільно-гуманітарного і художньо-естетичного напрямів профільного навчання, а також для тих, хто ще не визначився з напрямом профільного навчання; 3) рівня профільного навчання (української філології).

Профілізація навчання української мови передбачає засвоєння матеріалу підвищеної складності, а, отже, урок української мови змінює зміст і структуру за рахунок інноваційних технологій, зокрема, проблемного навчання і проектування. Готуючи студентів до роботи в профільних класах, пропонуємо опрацювати низку лінгводидактичних термінів: *академічний стандарт, варіативність програм, підручників, методична майстерність, методичне об'єднання, методичний кабінет, шкільний кабінет.*

Другий етап – актуалізація лінгвістичної термінології відповідно до рівневої будови мови (фонетико-фонологічна, морфонологічна, морфологічна, словотворча, лексико-семантична, фразеологічна, граматична підсистеми). Продемонструємо його на прикладі вивчення теми «*Методика навчання фонетики, орфоепії й графіки». Програмою визначено наступний інформаційний обсяг теми:*

Зміст шкільного курсу фонетики. Його тісний зв'язок з орфоепією та графікою. Значення навчання фонетики, орфоепії й графіки.

Завдання вивчення фонетики: вироблення вмінь і навичок правильно артикулювати звуки; розвиток мовного слуху учнів, мовної та слухової пам'яті; чітке розмежування звуків і літер; установлення відповідності чи невідповідності між вимовою і написанням.

Зіставлення діалектної й літературної вимови. Подолання фонетичних діалектизмів.

Особливості вивчення фонетики, орфоепії й графіки української мови у школах з іншою мовою навчання.

Засоби навчання фонетики, графіки й орфоепії. Робота з орфоепічними словниками. Специфіка дидактичного матеріалу для уроків фонетики, графіки, орфоепії.

Засвоєння матеріалу відбувається в процесі актуалізації термінів лінгвістики: *фонетика, фонема, орфоепія, артикуляція, артикуляційна база, мовленнєвий апарат людини, графіка, голосний звук, приголосний звук, позиційні зміни звуків, комбінаторні зміни звуків, зміни звуків за аналогією, дикція, орфоепічні норми, літературна вимова, склад, наголос, фонетичний діалектизм, орфоепічний словник, фонетико-графічний аналіз слова.* Відповідну терміносистему студенти опрацьовували на заняттях із «Сучасної української літературної мови», розділ «Фонетика. Фонологія. Орфоепія».

Оптимальними методичними прийомами актуалізації є проблемний виклад лекційного матеріалу:

– шляхом демонстрації перед студентами зразків пошукової діяльності: порівняти дефініції термінів у шкільному підручнику і в галузевому словнику. Для прикладу:

Звук – найменша одиниця мови та мовлення;[244]

Звук у мові – найдрібніша акустико-артикуляційна одиниця *мовлення;* конкретний варіант *фонеми* як звукового варіанта в системі мови;[245]

– ознайомлення студентів з існуванням різних поглядів, із незавершеністю розв'язання деяких проблем фонетико-фонологічного зрізу мови, як от: *акцентуаційні норми української мови, теорії складу, літературна вимова*;

[244] Глазова О. (2005): Рідна мова. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів, с. 21.
[245] Українська мова: енциклопедія (2004), с. 201.

– постановка в лекції питань типу парадоксів із чітко визначеними суперечностями: *зіставлення літературної й діалектної вимови* (порівняння й аналіз аудіозаписів регіонального мовлення);

– залучення до тексту лекції проблемних завдань із демонстрацією кількох варіантів їх можливого розв'язання: *формування орфоепічних навичок, удосконалення дикції, виховання вміння володіти голосом (змінювати його за висотою, силою, темпом, тембром)*;

– постановка в лекції питань, що вказують студентам на брак їхніх знань або способи розв'язання проблеми: *методи і прийоми вивчення фонетики, графіки й орфоепії: спостереження над звуковим складом слів, фонетичний і фонетико-графічний розбір, визначення наголосу в словах, списування з фонетичним завданням, правильна літературна вимова звуків і звукосполучень, виразне читання текстів, з'ясування співвідношень між написанням і вимовою в словах*.

Часткове засвоєння терміносистеми загального мовознавства реалізуємо у вигляді лекції-консультації як інноваційної форми. Цей вид заняття застосовуємо при вивченні тем, які мають чітко виражену професійну зорієнтованість. Наприклад, лекцію *«Методика засвоєння відомостей про мовлення, спілкування й текст»* структуруємо так:

1. Монологічна частина лекції, де викладач ознайомлює студентів із основними поняттями теми: *мовлення, мовленнєва діяльність, мовна компетенція, соціокультурна компетенція, комунікативні якості мовлення, говоріння, ситуація спілкування, адресант, адресат мовлення, національний колорит мовлення, етнонім, зв'язне мовлення, висловлювання, переказ, твір, спілкування.* Акцентуючи на засвоєнні мовленнєвозначних понять для розвитку комунікативних умінь учнів, лектор дає практичні рекомендації щодо використання мовленнєвознавчих термінів у типових ситуаціях професійного спілкування.

2. Рефлективна частина лекції реалізується у формі відповіді на питання студентів щодо обсягу мовленнєвознавчих понять, визначених чинною програмою з української мови; методики формування загального уявлення про спілкування, мовлення та види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння й письмо), адресата мовлення, монологічне й діалогічне, усне й писемне мовлення, основні правила спілкування, вимоги до мовлення.

Центральним питанням лекції-консультації є текст як лінгвістичне поняття. Ми пропонуємо студентам альтернативні дефініції поняття «текст». У Словнику української мови подано таке тлумачення: *1. Відтворена письмово або в друкованому вигляді авторська праця, документ, пам'ятка тощо. // Папір із написаними на ньому авторськими словами. 2. Зміст певного словесного твору // Словесна частина альбомів, ілюстрованих видань. // Слова до музичного твору. 3. Основна частина друкарського набору без коментарів, виносок, приміток, малюнків і т. ін. 4. Літературний чи інший твір або його уривок для читання, аналізу тощо. // Уривок із біблії, євангелія тощо для проповіді, бесіди, що його наводять як вислів, цитату. 5. друк. Шрифт, розміром близько 8 мм*.[246]

Енциклопедія «Українська мова» вміщує таку дефініцію: *текст (від лат. textum – зв'язок, поєднання, тканина) – писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю.*[247]

Лектор наголошує на значенні тексту у формуванні мовної й мовленнєвої компетенції учнів, окреслює дидактичні можливості тексту як основного продукту мовлення; установлює змістові й функціональні відмінності між розповіддю, описом, роздумом; визначає структурні й мовні особливості кожного типу висловлювання, можливості поєднання різних

[246] Словник української мови: в 11 томах (1979), с. 57.

[247] Українська мова : енциклопедія (2004), с. 679.

типів мовлення у структурі текстів. Окремого розгляду потребують критерії добору текстів для мовного аналізу учнями стандартної, академічної і профільної шкіл.

Засвоєння інноваційних лінгводидактичних термінолексем здійснюємо шляхом теоретико-пошукової діяльності, у процесі якої студенти укладають бібліографічні списки науково-методичної літератури з обраної педагогічної технології (індивідуальні завдання з коментарями), рецензують методичні посібники, статті з певної проблеми навчання української мови. Пропонуємо також виконати такі пошукові завдання:

- зробити порівняльний аналіз класно-урочної та модульно-розвивальної систем;
- розробити запитання для взаємоопитування про фундаментальні нововведення модульно-розвивальної системи шкільної мовної освіти;
- провести презентацію інваріантів особистісно-орієнтованих творчих уроків.

Формування фахового словника студента у процесі вивчення «Методики навчання української мови» також реалізуємо шляхом виконання комплексу проектів. Метод проектів з-поміж інших інноваційних форм навчальної роботи має суттєві переваги: широкі можливості для самостійного використання студентами без спеціальної допомоги викладача; зорієнтованість на розвиток потенціалу особистості, її здатності до навчання; вплив на внутрішню структуру особистості: формування мотивації, ціннісних настанов, інтересів та потреб.

Подаємо орієнтовний перелік проектів для індивідуальної роботи студентів з навчальної дисципліни «Методика навчання української мови»:

1. *Навчання як інноваційна діяльність* (нетрадиційне/альтернативне; жорстке/гнучке управління навчальними діями учнів; формування фонетичної/лексичної/граматичної компетентностей).
2. *Сучасний урок* (види педагогічної взаємодії: індивідуальна, парна, фронтальна робота).
3. *Інноваційний підручник* (навчально-методичний комплекс; опорний конспект; електронний підручник).
4. *Планування навчальної роботи* (цілі, ресурси, стратегія, стиль).
5. *Інноваційні форми контролю* (вступне оцінювання, поточний контроль, випускне оцінювання, взаємоконтроль, самоконтроль; тестування).

Обов'язковою умовою виконання проектних завдань є укладання термінологічного реєстру. Наприклад, проект «Сучасний урок» має такий термінологічний реєстр: *інтегрований урок, урок-лекція, урок-семінар, урок-диспут, урок-екскурсія, урок-колоквіум, урок-залік, урок-консультація.*

Висновки. Отже, засвоєння дидактичної терміносистеми «Методика навчання української мови» має важливе значення у формуванні загальних і фахових компетенцій здобувача ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література). На факультеті філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського запроваджено ефективну систему підготовки майбутніх фахівців для загальноосвітніх навчальних закладів, які володіють сучасними освітніми технологіями, відкриті до інноваційних методичних пошуків. Досвід роботи з навчальної дисципліни «Методика навчання української мови» переконує в доцільності використання в лінгводидактичній освіті студента-філолога, поряд із традиційними формами, низки інноваційних занять. Загалом формування лінгводидактичної компетентності майбутнього учителя української мови зреалізовано як поетапний процес засвоєння, актуалізації, систематизації відповідної термінології з урахуванням її інтегративної природи та пріоритетів.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в удосконаленні освітніх технологій засвоєння фахової терміносистеми, зокрема, використання електронних словників і підручників.

Література:

1. Бородіна Н. Становлення й розвиток лінгводидактичної термінології в українській мові / Н. Бородіна // Українська література в загальноосвітній школі. − 2006. − № 3. − С. 51−54.
2. Глазова О. Рідна мова. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. Глазова, Ю. Кузнєцов. – Київ: «Педагогічна преса», 2005. – 288 с.
3. Мішеніна Т. М. Формування лінгводидактичної компетенції як складової дидактичної компетентності майбутніх учителів філологічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів / Т. М. Мішеніна // Педагогічна освіта: теорія і практика. − 2012. . − Вип. 10. − С. 146-153. − Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2012_10_30.
4. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / кол. авт. під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – Київ: Ленвіт, 2002. – 328 с.
5. Методика навчання української мови: програма обов'язкової навчальної дисципліни для студентів галузі знань 0203 Гуманітарні науки напряму підготовки 6.020303 Філологія*. Українська мова і література, галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 Філологія. Українська мова і література, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література) / В. В. Богатько – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2018. – 20 с.
6. Словник української мови: в 11 томах. – Том 10, 1979. – 658 с.
7. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. – Вид. 2-ге, випр. і допов. – Київ: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – 820 с.

1.25. Bases of formation of creativity in social educational practice

1.25. Основы формирования креативности в социальной практике образования

Инновационные социальные и экономические реформы сегодня в Украине невозможны без создания интеллектуальной и творческой базы общества, основой которой является система образования. Ведь именно она являет собой наиболее значимый фактор общественного воспроизводства: от нее зависит как качество будущих поколений, так и жизнеспособность, и эффективность развития социума. Ведь именно образование формирует человека конкретного общества, отвечающего его потребностям, осознающего цели его развития и служащего их реализации. Включая человека в пространство общественно значимых ценностей, формируя универсальные модели поведения и ценностные установки, образование способствует усвоению значимых общечеловеческих ценностей, развитию основополагающих факторов роста, одним из которых является креативность.

Исследование креативности в контексте современного образования целесообразно осуществлять в рамках социальной философии. Это связано с тенденциями глобализации и информатизации, когда образование практически повсеместно становится массовым по своему характеру и приобретает определяющее влияние на социализацию и развитие людей в современном обществе. В XXI веке со всеми его глобальными социальными, политическими, научными изменениями идет поиск новых технологий, соответствующих тенденциям развития общества. Однако модернизация в образовательной системе наталкивается на трудности и часто не успевает за изменениями в экономике, науке, культуре, в социальных отношениях и общественном сознании. Социальная философия, а также включенный в нее блок проблем системы образования, сделали вопросы использования ресурсов образования при решении проблемы актуализации креативных навыков обучаемых, приоритетным объектом и предметом исследования.

Д. Дьюи подверг критике в книге «Школа и общество» существовавшую в его время школьную систему, где «все приспособлено для слушания», «очень мало места для самого ребенка, для его самостоятельной работы». Философ выдвинул проект идеальной школы, для которой образование тождественно развитию, оказывается реконструкцией или реорганизацией опыта детей. По мысли Дьюи: «Всё, что общество создало для себя, оно через посредство школы предлагает в распоряжение своих будущих членов. Все свои лучшие мысли о себе самом оно надеется осуществить при посредстве новых возможностей, таким образом, открывающихся для него самого в будущем. В этом индивидуализм и социализм единодушны. Только будучи справедливым к полному росту всех личностей, составляющих его, общество имеет хоть какую-нибудь возможность оставаться верным самому себе при всех случаях.[248]

Размышляя о специфике образования в наше время, ученые А. П. Огурцов и В. В. Платонов приходят к выводу, что «в XX в. образование предстает как:

– формирование самосознающей личности в различных исторических способах объективации духа (гуманитарная функция образования с ее акцентом на методы понимания и герменевтической интерпретации целей и ценностей культуры образования);

– выработка свободного от ценностей, нейтрального языка наблюдения, на базе которого можно унифицировать и науки, и образование (ф. о. логического эмпиризма);

[248] Дьюи Д. Школа и общество / Д. Дьюи; [пер. с англ. Г. А. Лучинского]. – М.: Государственное издание, 1924. – С. 7-9.

– достижение языковой компетенции и научение многообразию «языковых игр» внутри прагматики родного, естественного языка;

– диалогическая Встреча «Я» и «Ты», которые взаимоинтенциональны и составляют исходную диаду педагогического отношения – симметричного отношения «учитель – ученик» (диалогическая философия образования);

– последовательность проб и ошибок, постановки и решения проблем, открытый и инновационный процесс, развивающий критическое рациональное сознание и самосознание (философия образования критического рационализма);

– становление личности, включающей в себя необходимость образования или вследствие биологической недостаточности человека, или его социализации и аккультурации; представление укорененное в новом образе Homo educandus, в его историчности, открытости, в отношениях к Другому».[249,250]

Ученые отмечают, что в условиях постоянной дифференциации знаний о человеке, особенно актуальной является проблема интеграции знаний в рамках концепции развивающегося воспитания и образования. Громадную роль в этой интеграции может сыграть образование. По мысли исследователей, в современном образовании не только формированы различные цели воспитания и сформулирована проблема взаимосвязи ценностей образования и ценностей культуры, но и задан новый образ человека, который оказывается наиболее адекватным для реалий нового тысячелетия. Ситуация современного глобального социокультурного кризиса явилась стимулом в социально-философском дискурсе для научных поисков и разработки стратегий, концепций, подходов, практических инноваций при решения проблемы, прежде всего, дегуманизации общества. Актуальность и новизна подходов, предлагаемых социальной философией в решении многих образовательных проблем, находит отражение в том обилии литературы и концепций, которые на сегодняшний день носят пока экспериментальный характер.

Кризис образовательной системы в нашей стране, обусловленный распадом нормативной и унитарно-идеологизированной педагогики, нацеленной на утверждение коммунистических идеалов и ценностей, обострил интерес и философов, и педагогов к тому философскому наследию, которое существует за рубежом. С середины 40-х годов XX века на Западе философия образования получает институциальную форму – создаются объединения ученых, специализирующихся в области воспитания и образования, теоретиков и практиков педагогики, строятся различные философские концепции, которые осмысляют цели, ценности и нормы педагогического знания, выдвигают различные принципы и методы в качестве фундаментальных для педагогики. Многообразные философские построения, связанные с осмыслением образовательной деятельности, ее целей, норм и ценностей, с взаимоотношением систем образования и культуры, вызвали острые дискуссии в философском и педагогическом сообществе, в той или иной мере нашли свое приложение в педагогической практике.

Важными импульсами для разработки концепции современной образовательной системы стали массовые общественные движения за гуманизацию образования, за альтернативные школы и т.п. Создатель «диалогической философии» М. Бубер применил принципы своей концепции к процессу образования. В противовес прежним концепциям образования, делавшим акцент на изолированном существовании «Я» и на его самосознании, М. Бубер трактует образование, как встречу «Я» и «ТЫ», как взаимное отношение между людьми, основанное на любви. Образование рассматривается им как

[249] Огурцов А. П. Образы образования. Западная философия образования. XX век / А. П. Огурцов, В. В. Платонов. – СПб.: РХГИ, 2004. – С. 6-7.

[250] Бурмистренко. Д. Любовь и стройка. Концептуализация строительства в частной дискурсологической практике. – Одесса. – 2018.

непреднамеренное, нецелесообразное воздействие учителя на ученика, осуществляющееся в игре, при непосредственном участии в труде и совместной деятельности.

Применение стратегий и принципов философии диалогизма в решении образовательных проблем на сегодняшний день наиболее продуктивно и подтверждается исследованиями отечественных и зарубежных ученых. Причем философия диалога в данном случае выступает методологической базой выстраивания оптимальной модели образовательного процесса.

Спецификой украинской системы образования всегда была первостепенная значимость культа учителя и школы. Свидетельством тому являются масштабные личности Г. Сковороды, П. Могилы, Ф. Прокоповича, К. Ушинского, А. Макаренко, В. Сухомлинского. Говоря о роли украинской образовательной системы в европейском континууме, Ф. Андрушевич подчеркивает: «Высокая гуманистическая направленность украинского образования, начатая еще Г. Сковородой, П. Юркевичем и продолженная

В. Сухомлинским по принципу «сердце отдаю детям», находит свое инновационное воплощение в современных концепциях учебно-воспитательной работы и является важным фактором продвижения украинских образовательных идей в европейское пространство».[251]

Философское наследие Г. Сковороды относится к социокультурным достояниям украинской гуманитаристики. Оно основано на принципах демократизма и гуманизма, народных традициях в вопросах обучения и воспитания. Одна из ключевых идей Г. Сковороды, являющая чрезвычайно актуальной и востребованной в современной педагогике, состоит в том, что, прежде всего, необходимо формировать и воспитывать в людях высокие моральные качества, которые в дальнейшем стают основой для любых видов человеческой деятельности и творчества. Важно то, что идея посредством образования развивать в человеке творческое начало, и через творчество уходить от негативных проявлений человеческой деятельности являются не только основой для развития гуманистической идеологии современных приоритетных направлений образовательных инноваций, но и представляют собой историко-теоретическую почву для дальнейшего развития, которые признаются сегодня необходимым элементом образовательного процесса.

Продолжением линии формирования человека как целостной личности в украинской социальной философии, стали идеи П. Юркевича о необходимости учитывать в учебном процессе индивидуальных духовных и психологических качеств человека, а также его стремления к моральному становлению. Ученый предупреждал, что без моральных ценностей, гуманистической основы знаний, они могут привести к обесчеловечиванию мировоззрения и к значительному ущербу для человека и общества.

Современная наука, безусловно, должна учитывать традиции гуманизма, заложенные Г. Сковородой и П. Юркевичем, тем более что сегодня проблема гуманизации образования звучит актуально и является затребованной в гуманистически-инновационной деятельности.

В XX веке система украинского образования стала частью огромной, монолитной парадигмы советского образования. В учебных заведениях Украины основной акцент делался на идеологическом воспитании молодежи для внедрения в жизнь коммунистической программы в общественную жизнь. Одной из тенденций украинской системы образования являлось приобщение учебных заведений к производству, усовершенствование их структуры, устранение параллелизма в подготовке кадров, открытие новых учебных заведений на периферии. Динамика сегодняшних процессов глобализации,

[251] Андрушкевич Ф. Глобализационный концепт современных образовательных инноваций (философско-компаративный анализ модернизационных процессов в образовательных системах Украины и Польши) / Ф. Андрушкевич. – К.: Изд-во НПУ имени М. П. Драгоманова, 2011. – С. 196.

формирование элементов экономики знаний и европейского образовательного пространства потребовали модернизации системы образования в Украине и пересмотра границ, форм и методов государственного регулирования этой стратегически важной сферы.

Размышляя о специфике современного образовательного пространства, М. И. Романенко констатирует: «Найоб'єктивнішим процесом розвитку інформаційного суспільства в основу його процвітання закладено розвиток особистісного потенціалу людини. Тому головною тенденцією розвитку освітніх систем кінця ХХ ст. стала переорієнтація навчально-виховного процесу на формування розвиненої особистості, створення максимально сприятливих умов для розкриття всіх потенційних здатностей індивіда і формування потенції самостійної життєвої активності у всіх соціальних сферах».[252]

В качестве стратегически важного задания современного украинского общества, следует назвать создание необходимой теоретической основы и условий для реализации инновационных проектов и принципов, которые с одной стороны будут приближать нашу систему образования к европейским стандартам, а с другой – будут учитывать полезный национальный опыт и сохранят ту особую специфику, которая присуща украинскому образованию в разных измерениях – от дидактики до организации.

В современной украинской системе образования можно выделить три основных направления:

1) первое направление – основное образование (от детских садов до высших учебных заведений); результаты его подтверждаются документами государственного образца – аттестатами и дипломами;

2) второе направление – дополнительное образование, осуществляемое на базе детских школ искусств и домов творчества, спортивных секций, кружков научно-технической и художественной направленности и т. д.;

3) третье направление представлено многообразными институтами, составляющими культурную среду, духовный ареал обитания современного человека (Интернет, телевидение, библиотеки, музеи, театры, кино, клубы и др.).

Сегодня приоритет в системе образования явно отдается первому направлению – основному образованию. Но в современном мире развитие творческих способностей невозможно без системного воздействия всех трех перечисленных направлений. Сегодня доминирующей установкой украинского образования становится процесс увеличения человеческих знаний, как одного из самых динамичных ресурсов, способного обеспечить формирование и функционирование инновационной среды и являющейся движущей силой развития общества. Одной их главных прикладных дидактик высшей школы, исследователи Н. Тарадюк, А. Бляшевская считают интеллектуально-креативные технологии, которые обеспечивают приоритет субъектно-смыслового обучения, диагностику личностного развития учащихся.[253]

В современной науке все чаще исследователи говорят о кризисе самой системы наших знаний, нашей культуры и вообще о кризисе человека. Одно из проявлений этого кризиса состоит в том, что те знания, которые провозглашаются с кафедры, не имеют ничего общего с тем, какие знания и в каких формах функционируют в реальной жизни. Существуют как бы два потока знаний, почти не связанных между собой. Взаимодействие этих потоков минимально. Те знания, к которым мы пытаемся приобщить подрастающее поколение, не только не выявляют их личный индивидуальный опыт, а напротив – даже способствуют его деградации. В итоге, интеллектуальное развитие не сопровождается духовным

[252] Романенко М. І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід / М. І. Романенко. – Дніпропетровськ: Промінь, 2001. – 160 с.

[253] Тарадюк Н. Інтелектуальні технології: рефлективно-креативний аспект / Н. Тарадюк, А. Бляшевська. – Луцьк: Твердиня, 2009. – С. 12.

становлением личности, рассматриваемым в логике процесса становления и самоопределения человека. Эта ситуация напрямую касается системы украинского образования. Поэтому противоречия современного этапа существования образовательной системы в Украине основываются на трудностях и диверсификации нужд общества в представителях интеллектуального труда. В современной науке для преодоления описанного кризиса в последние годы обращаются к идее «гармоничного телесного и духовного формирования человека, реализующего все его способности и возможности. Одной из таких способностей мы считаем креативность.

Креативностью принято называть: «…способность к умственным преобразованиям и творчеству, ⟨которая⟩ включает в себя прошлые, сопутствующие и последующие характеристики процесса, в результате которого человек или группа людей создает что-либо, не существовавшее прежде. Основными факторами креативности признаются: оригинальность, семантическая гибкость, образная адаптивная гибкость, способность к обостренному восприятию недостатков, дисгармонии. Рядом зарубежных исследователей креативность связывается с личностными чертами».

Согласно А. Маслоу, креативность – «творческая направленность, свойственная врожденно всем, но теряемая большинством под воздействием среды. Но реализация этой способности и одаренности зависит от развития личности в целом и, в частности, от развития других общих и специальных способностей»[254].

Следует отметить, что развитие креативности на современном этапе является одним из основополагающих принципов образования. Безусловно, предпосылкой и почвой для внедрения данного принципа в систему образования является творческий потенциал учащихся, творческие способности, которых должны быть эксплицированы в учебном процессе. С целью более полного освещения проблемы креативности в современной системе образования обратимся к научной традиции различных философских школ и направлений, осмыслявших феномен творчества.

В современных исследованиях проблемы креативности во многом новаторским представляется поход Е. П. Щекиной, изложенный ею в статье «Деструкция как философия креативности в теориях классического авангарда». Исследовательница связывает понятие креативности с неким отступлением от общего хода и порядка вещей, с феноменом разрушения и стихийности творческого процесса. При этом свою концепцию она апробирует на стыке философии и искусствоведения, что наиболее продуктивно в современном гуманитарном дискурсе. Такое «пограничье» позволяет наиболее адекватно выявить в самой стихии разрушения, деструкции творческий феномен, потенцию к динамике, развитию, формированию новых смысложизненных ориентиров. Интересными являются размышления Е. П. Щекиной о дифференциации культурного пространства на традиционную культуру консервативного общества и на культуру как сгусток энергии новаторства, творчества индивидуальности. Первая появляется как ложь, бессмысленное уравнивание лиц с деструктивной направленностью ко всему творческому и новаторскому. Вторая выступает в роли истины с деструктивной сутью в своей основе, направленной против ханжества, морализаторства, отсталости мышления и ценностных ориентиров «старой» консервативной культуры. Именно эта вторая, возникающая как реакция по отношению к первой, и является залогом креативности.[255]

О необходимости использования в процессе обучения креативных методов пишет в своей работе «Креативні методи навчання у дидактичному процесі» исследователь

[254] Маслоу А. А. Теория человеческой мотивации / Маслоу А.; [пер. с англ. Татлыбаевой А. М.] // Мотивация и личность. – СПб.: Евразия, 1999. – С. 77.

[255] Щекина Е. П. Деструкция как философия креативности в теориях классического авангарда – www.culturalnet.ru/main/getfile/1082.

В. В. Боксогорн: «З метою формування особистості студента в навчальному процесі сучасна дидактика рекомендує збагачувати традиційні методи навчання такими прийомами та способами, які сприяли би формуванню у суб'єктів учіння мотивації, майбутньої професійної діяльності та змістовних життєвих настанов, високого рівня активності й емоційної заангажованості в навчально-пізнавальній діяльності, створенню умов для активного самостійного набуття учнями загальнонаукових та професійних знань, навичок та вмінь».[256]

На наш взгляд, развитию креативности обучающихся способствуют такие факторы как взаимосвязь дисциплин – благодаря ей вырабатывается умение комплексно применять знания в практической деятельности одной дисциплины во взаимосвязи с другой; и индивидуальный подход, призванный учитывать специфику личности в процессе получения знаний.

Творческая продуктивность учащихся проявляется при участии их в олимпиадах, конкурсах, конференциях. Они с успехом могут использоваться для решения творческих задач, формирования инициативы, повышения уровня мотивации к обучению. Самореализация творческого потенциала личности возможна только в процессе общения, дискуссии. Так происходит не только процесс усвоения знаний, но и проявляется характер, формируются интеллектуальные и моральные качества специалиста.

В целом, развитие креативности в современном обществе в корне меняет подход к самой модели образования и изучения той или иной дисциплины. Сегодня имеются большие возможности получения информации, ее переработки и передачи. В связи с этим задача преподавателя значительно модифицируется. Он становится не столько носителем информации, сколько организующим субъектом, основная задача которого – развить творческие, исследовательские способности обучаемых. Меняется сам подход к преподаванию.

Таким образом, цель обучения и образования в целом, как объективная реальность, состоит в формировании специалиста, способного мыслить творчески, обладающего необходимой волей и настойчивостью в исполнении решений, способностью нестандартными методами решать конкретные практические задачи, а этого можно достичь только путем развития универсальных способностей к творчеству.

Организация учебно-воспитательного процесса опосредует собой креативную систему образования. Креативность есть высший уровень интеллектуальной активности, мышления, дефиницией которых может быть совокупность мыслительных и личностных способностей (качеств), влияющих на становление и проявление творчества. Исходным положением для нас является утверждение психологов: каждый психически нормальный человек обладает определенным творческим потенциалом, творческими способностями, которые надо развивать, и как можно раньше.

Вероятно, комплексное развитие творческих способностей в образовательном процессе может быть обеспечено посредством актуализации и приведения их во взаимодействие на основе единого связующего деятельностного стержня – специально организованной творческой деятельности, направленной на интеграцию полученных умений и навыков.

[256] Боксгорн В. В. Креативні методи навчання у дидактичному процесі ВНЗ / В. В. Боксгорн // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційні підходи до застосування технологій у соціально-педагогічній роботі» (Черкаси, 15-16 лютого 2009). – С. 24.

Литература:

1. Андрушкевич Ф. Глобализационный концепт современных образовательных инноваций (философско-компаративный анализ модернизационных процессов в образовательных системах Украины и Польши) / Ф. Андрушкевич. – К.: Изд-во НПУ имени М. П. Драгоманова, 2011. – 343 с.

2. Боксгорн В. В. Креативні методи навчання у дидактичному процесі ВНЗ / В. В.Боксгорн // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інноваційні підходи до застосування технологій у соціально-педагогічній роботі» (Черкаси, 15-16 лютого 2009). – С. 23-26.

3. Дьюи Д. Школа и общество / Д. Дьюи; [пер. с англ. Г. А. Лучинского]. – М.: Государственное издание, 1924. – 175 с.

4. Маслоу А. А. Теория человеческой мотивации / Маслоу А.; [пер. с англ. Татлыбаевой А. М.] // Мотивация и личность. – СПб.: Евразия, 1999. – С. 77-105.

5. Огурцов А. П. Образы образования. Западная философия образования. XX век / А. П.Огурцов, В. В. Платонов. – СПб.: РХГИ, 2004. – 520 с.

6. Романенко М. І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід / М. І. Романенко. – Дніпропетровськ: Промінь, 2001. – 160 с.

7. Тарадюк Н. Інтелектуальні технології: рефлективно-креативний аспект / Н. Тарадюк, А. Бляшевська. – Луцьк: Твердиня, 2009. – 168 с.

8. Щекина Е. П. Деструкция как философия креативности в теориях классического авангарда – www.culturalnet.ru/main/getfile/1082.

1.26. The current training state of feature preschool and primary school educators for using the information technologies in professional activities

1.26. Сучасний стан підготовки майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності

Створення і розвиток інформаційного суспільства передбачає широке впровадження інформаційних технологій у підготовку педагогів дошкільної та початкової освіти, що зумовлено низкою чинників: впровадження інформаційних технологій у сучасну освіту суттєво прискорює передавання знань і накопиченого технологічного та соціального досвіду людства не тільки від покоління до покоління, а й від однієї людини до іншої; сучасні інформаційні технології підвищують якість навчання й освіти, дають змогу особистості успішніше й швидше адаптуватися до навколишнього середовища та соціальних змін; активне й ефективне впровадження інформаційних технологій в освіту є важливим чинником створення нової системи освіти, що відповідає сучасним вимогам і процесу модернізації традиційної системи освіти.

Важливість і необхідність впровадження інформаційних технологій в освітній процес відзначили міжнародні експерти у «Всесвітній доповіді з комунікацій та інформації 1999-2000 роки» (World communication and information report)**,** яку було підготовлено ЮНЕСКО. [257]

Генеральний директор ЮНЕСКО Федеріко Майор вважає, що нові технології повинні сприяти створенню кращого світу, в якому кожна людина буде отримувати користь від досягнень освіти, науки, культури і зв'язку. Інформаційно-комунікаційні технології торкаються усіх цих сфер, але найбільший позитивний вплив вони здійснюють на освіту, оскільки відкривають можливості використання абсолютно нових методів викладання і навчання (там само).[258]

Слід зазначити, що при правильно організованому навчальному процесі інформаційні технології – не просто зручна форма отримання освіти. Це також навчання, завдяки якому відбувається накопичення особистого досвіду практичного застосування отриманих знань, розвиток навичок самостійної роботи з пошуку, накопичення і переосмислення наукового матеріалу, а також орієнтації в сучасному інформаційному суспільстві.

Упродовж останніх років відбуваються значні зміни в дошкільній та початковій освіті. Існує тенденція до пошуку нових підходів до навчання і виховання дітей, реалізації інноваційних напрямків у діяльності закладів освіти. Саме на це спрямовують педагогічних працівників законодавчі акти, Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (2012), Концепція Нової української школи (2016), Державний стандарт початкової освіти (2018).

Якість освіти безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки педагога. Саме тому зростають вимоги до підготовки педагога, обсягу його знань, культури мовлення, поведінки. Він повинен володіти до певної міри універсальними, фундаментальними знаннями, щоб мати можливість ефективно використовувати сучасні інформаційні технології, створювати для дітей умови, що найбільш повно розкривають їхні нахили і здібності, сприяють досягненню високої якості та результативності навчання. [259]

В Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні (2018) визначено забезпечення безперервного професійного та особистісного розвитку педагогів шляхом впровадження сучасних альтернативних освітніх моделей та програм. Значної уваги потребує формування та розвиток інформаційно-комунікаційних навичок, медійної грамотності, іншомовної

[257]World communication and information report 1999-2000.

[258] World communication and information report 1999-2000.

[259] Формування та розвиток ІКТ-компетентності педагогів.

компетентності та ін.[260] Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяє зростанню об'єму корисних знань, супроводжується дедалі більшою їх відкритістю для всіх людей, незалежно від їхнього місця проживання, віку чи соціально-економічного статусу.

На сучасному етапі є можливість і необхідність використання інформаційних технологій в усіх ланках освіти, починаючи з дошкільної. Але існують об'єктивні причини, що заважають педагогам у повній мірі використовувати інформаційні технології. Однією з таких проблем є недостатній рівень компетентності педагога щодо використання інформаційних технологій у власній професійній діяльності. Зокрема, недостатнє розуміння педагогами характеру залучення дітей до роботи з комп'ютером, прикладу дорослих, дозування часу використання інформаційних комп'ютерних технологій, впливу інформаційних технологій на розвиток дітей і на їх фізичний та психічний стан. Саме тому актуальності набуває дослідження стану підготовки майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності.

Аналіз теоретичних джерел засвідчує, що багато вчених розвивають педагогічний потенціал інформаційних технологій, зокрема, Б. Гершунський, Р. Гуревич, М. Жалдак, М. Кадемія, Г. Селевко, В. Хуторський та ін. Проблемі підготовки майбутнього педагога до використання інформаційних технологій у навчальному процесі присвячені праці А. Єршова, А. Касперського, О. Коберника, Ю. Машбиць, Н. Морзе, В. Бикова, О. Суховірського, М. Юсупової, С. Яшанова та ін. Водночас проблема підготовки майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності залишається актуальною та недостатньо розробленою.

З огляду на викладене, *метою статті* є висвітлення сучасного стану підготовки майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності.

Процес інформатизації освіти передбачає використання інформаційних технологій, методів і засобів з метою реалізації ідей інтенсифікації навчального процесу, підвищення його ефективності і якості, підготовку майбутніх педагогів до повноцінного опанування знаннями, уміннями і навичками, що необхідні у життєдіяльності сучасного інформаційного суспільства.

На основі аналізу наукових досліджень (В. Биков, М. Жалдак, О. Мініч та ін.) [261] [262] [263] ми дійшли висновку, що інформаційні технології – це сукупність принципово нових методів, прийомів і засобів обробки даних, пошуку, збору, передачі, збереження та відображення різної за видами інформації, її моделювання і структурування; перевірка принципово нових рішень з найменшими витратами відповідно до закономірностей освітнього процесу.

Інформаційні технології відкривають навчальним закладам можливість доступу до широкого спектру інформаційно-комп'ютерного забезпечення педагогічної діяльності та істотно впливають на формування нового змісту освіти, на зміну організаційних форм і методів навчання. Використання Інтернет-технологій створює умови для самоосвіти та дистанційної освіти, тим самим дозволяючи здійснювати перехід до неперервної освіти, у поєднанні з телекомунікаційними технологіями вирішує проблему доступу до нових джерел різноманітної за змістом і формами представлення інформації.

Інформатизація педагогічної діяльності є ефективним засобом зміни традиційного характеру професійної діяльності педагога на таку, що передбачає опанування

[260] Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні. Наказ МОН України № 776 від 1 липня 2018 р.

[261] Биков В. (2003). Інформатизація загальноосвітньої і професійно-технічної школи України: концептуальні засади і пріоритетні напрямки. Професійна освіта: педагогіка і психологія / Польсько-Український журнал. Ченстохова-Київ. 2003. Випуск IV. С. 502.

[262] Жалдак М. І. (2003). Педагогічний потенціал комп'ютерно-орієнтованих систем навчання математики. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наук. праць. К., 2003. Випуск 5. С. 3-13.

[263] Минич О. А. (2008). Информационные технологии в образовании. Минск, 2008, 171 с.

інформаційною культурою. Оволодіння інформаційною культурою для педагога − шлях його професійного й інформаційно-культурного становлення, що сприяє реальному розумінню самого себе, свого місця і ролі в діловому інформаційному суспільстві.

Інформаційна культура педагога − системне, багатоаспектне поняття, частина його професійної культури, досягнутий рівень готовності до виконання професійної діяльності в інформаційно-комп'ютерному середовищі, новий стиль мислення, засіб збагачення цілісного наукового світогляду з інформаційних технологій, новий тип інтерактивного спілкування, що відповідає вимогам і умовам інформаційного суспільства. [264]

Предметом інформаційної культури педагога є знання, уміння, навички, досвід і ерудиція з інформаційних технологій, якими повинен він не лише володіти, а і вміти вдосконалювати їх відповідно сучасним інформаційним тенденціям та процесам у суспільстві, а також професійно-значущі якості, необхідні йому для успішного ведення педагогічної інформаційно-комп'ютерної діяльності. [265]

Характеристики зазначених вище понять показують, що їх осучаснення здійснюється безперервно в контексті швидкозмінного розвитку інформаційних технологій та положень інформаційної парадигми соціально-економічного розвитку суспільства.

Нова соціально-економічна реальність потребує інтенсивного включення студентів і викладачів у сучасні інформаційні системи, формування готовності майбутніх педагогів до застосування інформаційних технологій у сфері професійної діяльності. З метою вивчення сучасного стану підготовки майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності нами було проведено анкетування студентів старших курсів спеціальностей «Дошкільна освіта» і «Початкова освіта» денної та заочної форм навчання Київського університету імені Бориса Грінченка. Слід зазначити, що серед опитаних більшість − вже мають досвід роботи в закладах освіти.

У нашому дослідженні важливо було визначити здатність майбутнього педагога орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію і оперувати нею відповідно до власних професійних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства, залучати дітей до роботи з комп’ютером, надавати необхідну консультаційну допомогу батькам щодо використання інформаційних технологій дитиною вдома.

Аналіз результатів анкетування з показав, що лише 5% опитаних не використовують інформаційні технології у власній професійній діяльності. При цьому з’ясовано, що 95% педагогів користуються мережею Інтернет для пошуку матеріалів до навчальних занять; 86% створюють або знаходять роздаткові матеріали для подальшого друку, таким чином не залучаючи дитину до роботи з комп’ютером; 55% використовують комп’ютер під час заняття у якості презентаційного інтерактивного засобу; 30% залучають дітей до роботи з Веб сервісами, що передбачає створення матеріалів дітьми; 23% поширюють використання інформаційних технологій до інших форм повсякденної роботи з дітьми (ігри, самостійна діяльність, індивідуальна робота, спостереження, чергування тощо); 9% мають особисті блоги педагогічної тематики.

Відповіді респондентів щодо педагогічних ситуацій, в яких доцільно використовувати інформаційні технології, охоплюють різні сфери їхньої професійної діяльності, включаючи як власне роботу з дітьми, так і підготовку до проведення занять та діловодство. 68% опитаних зазначають, що доцільність використання ІТ залежить, у першу чергу, від того, чи зможе обраний засіб забезпечити ефективність заняття та сприймання матеріалу дітьми. При цьому більшість респондентів вважає доцільним використовувати інформаційні технології під час закріплення знань, а не на етапі подачі нового матеріалу.

[264] Коваль Т. І., Сисоєва С. О., Сущенко Л. П. (2009). Підготовка викладачів вищої школи: інформаційні технології у педагогічній діяльності: Навч.-метод. посібник. К., 2009, 380 с.
[265] Там само, с. 33-34.

Було цікаво дізнатися, якими гаджетами користуються педагоги. У процесі дослідження з'ясовано, що переважна більшість опитаних використовує у власній діяльності мобільні гаджети: ноутбуки 90,9% та смартфони 93,2%. Стаціонарним комп'ютером користується лише половина респондентів – 47,7%. На нашу думку, це пояснюється тим, що педагогам зручніше мати свої документи та матеріали на фізичному пристрої на відміну від доступу до матеріалів за допомогою мережі Інтернет та хмарних технологій. Крім того, використання ноутбуків усуває усі незручності роботи з такими носіями інформації, як флеш накопичувачі та оптичні диски.

Комп'ютер використовується педагогами переважно як презентаційний засіб для дітей та засіб організації електронного документообігу. Несподіваним виявилося використання педагогами смартфонів, вони теж виступають презентаційними засобами. Незначна кількість педагогів (близько 7%) також використовує такі гаджети, як смарт годинники, портативні приставки та електронні книги.

Результати проведеного анкетування щодо обізнаності майбутніх педагогів з електронними освітніми ресурсами та їх використанням у навчальній та професійній діяльності засвідчили, що більшість респондентів – 98% віддають перевагу пошуку потрібних матеріалів за допомогою універсальної системи Google, в тому числі таких продуктів, як Google Academy та YouTube. Третина опитаних користується електронною енциклопедією Wikipedia. Ще 20% підписані на групи педагогічної спрямованості у популярних соцмережах. Лише окремі респонденти назвали суто педагогічні ресурси Childdevelop, Teacherspayteachers, Osvita.ua, Studopedia.

Опитування дозволило також виявити, які ще джерела могли б використовувати, але не використовують у навчальній та професійній діяльності педагоги. Так, перше місце серед таких джерел посідають онлайн та офлайн бібліотеки, про що згадали 40% респондентів. Ще 40% опитаних хотіли б використовувати блоги інших педагогів, як відео так і Live journal. 5% респондентів вказали масові онлайн курси, 2% – періодичні педагогічні видання.

У контексті дослідження важливо було дізнатися, чи потребують педагоги створення у закладі дошкільної освіти (початковій школі) курсів з навчання основ комп'ютерної грамотності. Результати анкетування показали, що необхідність у таких курсах відчуває 41% опитаних. 23% вважають, що такі курси будуть корисними, але першочерговим є забезпечення навчального закладу необхідною технічною базою. Майже 30% вважають такі курси зайвими, 7% − проти створення таких курсів. Респонденти аргументують таку відповідь тим, що переважно користуються особистим обладнанням та матеріалами, відповідно викликає труднощі розробка курсів, які були б корисними кожному окремому педагогу. Іншою причиною є велике робоче навантаження педагогів.

Результати анкетування засвідчили, що переважна більшість респондентів (86%) вважають за потрібне консультувати батьків щодо використання комп'ютера дитиною вдома. На їхню думку, такі консультації необхідно організовувати та проводити на базі навчального закладу, залучаючи педагогів. Майже 14% підтримують проведення таких консультацій у формі масових онлайн курсів, блогів та інших онлайн матеріалів без залучення навчального закладу. Жоден з опитаних педагогів не виступив проти консультування батьків щодо використання комп'ютера дитиною.

Можемо зробити висновок, що більшість майбутніх педагогів здатна на достатньому рівні орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію і оперувати нею відповідно до власних професійних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства. Педагоги здатні залучати дітей до роботи з комп'ютером та надавати необхідну консультаційну допомогу батькам щодо використання інформаційних технологій дитиною вдома. Переважна більшість опитаних виявляють інтерес до інформаційних технологій і прагнуть оволодіти ними.

Підготовка майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти у Київському університеті імені Бориса Грінченка до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності неможлива без опанування ними дисциплін інформаційної спрямованості. Вивчення таких дисциплін передбачає вирішення комплексу завдань професійної підготовки педагогів, таких як:

- інтенсифікація навчального процесу на основі інформаційних технологій;
- розвиток інформаційної культури майбутніх педагогів;
- опанування системою знань, формування професійних умінь і навичок, необхідних для використання інформаційних технологій у роботі з дітьми.

Навчальний курс «ІКТ в сфері «Освіта»», впроваджений у підготовку студентів спеціальності «Дошкільна освіта», дає базові знання та вміння з обробки інформації різними засобами (в більшості інструментами MS Windows і MS Office).

Студенти практикуються у плануванні і розробці навчальних занять, отримують навички аналізу та підготовки супроводу − мультимедійних презентацій, засобів наочності, роздаткових матеріалів для дітей.

Курс також формує у студентів загальну ІК-компетентність на рівні впевненого користувача персонального комп'ютера. Це пов'язано з тим, що подальше навчання у закладі вищої освіти передбачає виконання навчальних завдань, студентських наукових робіт, проходження дистанційних курсів з використанням в тому числі ІК-компетентності.

У процесі проходження курсу «Комп'ютерні технології в роботі з дітьми» студенти спеціальності «Дошкільна освіта» вчаться аналізувати з педагогічної точки зору сучасні програми комп'ютерного навчання дошкільнят; освоюють навички роботи з відео і аудіо редакторами (Audacity, Filmora, Camtasia); практикуються у розробці інтерактивних занять засобами SMART; створюють мультимедійні проекти засобами різних WEB ресурсів.

Освітня програма підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта» включає три курси, які готують майбутніх педагогів до викладання дисциплін інформаційної спрямованості у початковій школі.

Перший з них − «Інформатична та технологічна освіта з методикою навчання», метою якого є формування у студентів інформаційно-комунікаційної та технологічної компетентностей, здатності до розв'язання проблем з використанням цифрових пристроїв, інформаційних технологій, критичного мислення для творчого самовираження, навичок безпечної та етичної діяльності в інформаційному суспільстві; оволодіння навичками практичної діяльності щодо організації уроків різних типів за змістом освітніх галузей інформатичної та технологічної, орієнтовною структурою уроків у початкових класах. Окрім роботи з веб ресурсами, такими як Scratch, Powtoon, Learning.apps, Prezi.com, Childdevelop.com.ua, дисципліна ознайомлює студентів з елементами Lego-програмування та конструювання.

Другий − «Інформатика з методикою навчання», під час проходження якого студенти мають опанувати професійно-методичними вміннями, необхідними для плідної роботи в галузі навчання інформатики. Програма курсу розділена на три модулі, перший з яких складається з різнопланових завдань у офісному пакеті MS Office. Другий розглядає можливості продуктів Google у контексті роботи вчителя початкової школи. Третій присвячений сучасним апаратним платформам та принципам алгоритмізації та програмування.

Наступний курс − «Математика та інформатика з методикою навчання».

Мета курсу: набуття студентами компетентності у формуванні математичних понять, обчислювальних умінь, навичок роботи з інформацією у дітей молодшого шкільного віку, оволодіння навичками практичної діяльності щодо організації уроків різних типів з математики та інформатики у початковій школі.

Крім того, Університет пропонує студентам можливість пройти варіативні курси ІКТ освіти. Особливої уваги заслуговує проект Microsoft Imagine Academy − міжнародна програма підготовки ІТ спеціалістів. Договір, укладений між Університетом і корпорацією Microsoft, дозволяє студентам будь-якої спеціальності безкоштовно пройти навчання і отримати міжнародний сертифікат ІКТ користувача або спеціаліста. Також для студентів доступний сертифікаційний центр CERTIPORT, який дозволяє пройти іспити з трьох напрямів:

Microsoft Office Specialist (MOS);

Microsoft Certified Educator (MCE);

Microsoft Technology Associate (MTA)

Будь-який бажаючий також може пройти навчання в освітньому центрі SMART, курси програмування і робототехніки; 3д друк і моделювання.

Для співробітників і студентів також є обов'язковим використання електронного середовища ЗВО, яке включає в себе інтегровані сервіси проектів Google, Wiki, Moodle. Це передбачає наявність акаунта в домені kubg.edu.ua, корпоративної пошти, доступу до всіх сервісів Google, в тому числі необмеженого в обсязі хмарного сховища, особистої вікі сторінки і аккаунта в системі дистанційної освіти.

Інформаційні засоби, що застосовуються в освітньому процесі закладу вищої освіти, ми пропонуємо розділити на такі категорії:

Мультимедійні засоби − поєднують у собі одночасно аудіо, відео матеріали, графіку, форматований текст. До цієї категорії відносяться презентації, освітні фільми та аудіозаписи, музика.

Інтерактивні засоби − припускають безпосередню участь студента та викладача в процесі роботи з ними. Прикладом можуть служити програми для створення музики, малювання, тести, мультфільми з розгалуженням сюжету, карти знань, документи зі спільним доступом.

Ігрові − містять в собі сюжет, або проблемну ситуацію, яка може бути досягнута в процесі гри, але для її досягнення необхідно докласти певних зусиль і подолати певні труднощі, при цьому дотримуватися правил гри.

Найбільш поширеною формою застосування мультимедійних технологій в освітньому процесі Університету є використання електронних навчальних курсів.

Електронні навчальні курси − це систематизоване зібрання матеріалів та засобів навчально-методичного характеру, необхідних для засвоєння навчальних дисциплін (програм), які доступні через Інтернет. Електронні навчальні курси складаються з комплексу навчально-методичних матеріалів та інформаційних засобів, створених для організації індивідуального та групового навчання.

Для впровадження електронного навчального курсу в освітній процес, він має пройти сертифікацію відповідно до вимог Університету. Розглянемо основні вимоги для сертифікації електронного навчального курсу.

Електронний курс має містити: загальну інформацію про дисципліну, робочу навчальну програму дисципліни, тематичний план, критерії оцінювання, друковані та Інтернет джерела, відомості про автора, термінологічний словник, форум для оголошень, путівник курсом.

Основним наповненням курсу є лекції, які є структурованим текстом з гіперпосиланнями та мультимедіа вставками; цифрові копії друкованих видань; демонстраційні матеріали у вигляді презентацій. Практичні, семінарські та лабораторні роботи мають включати тему, мету, список завдань, форму подання результатів виконаної роботи, критерії оцінювання та терміни виконання. Завдання для самостійної роботи мають схожу з практичними структуру, але орієнтовані на виконання кожним студентом індивідуального проекту.

Модульний та підсумковий контроль дозволяє провести автоматизоване оцінювання студентів, може містити як закриті тести, так і відкриті варіативні завдання. Цей компонент містить контрольні запитання, зразки білетів, опису проведення підсумкового оцінювання.

Система електронного навчання MOODLE є базовою платформою для створення ЕНК. Вона також забезпечує засоби зворотнього зв'язку між студентом та автором курсу, що дозволяє провести незалежну оцінку курсу користувачами.

Висновок. Аналіз сучасного стану підготовки майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти до застосування інформаційних технологій дав змогу зробити висновок, що переважна більшість майбутніх педагогів здатна на достатньому рівні орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію і оперувати нею відповідно до власних професійних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства. Педагоги здатні залучати дітей до роботи з комп'ютером та надавати необхідну консультаційну допомогу батькам щодо використання інформаційних технологій дитиною вдома. Переважна більшість опитаних виявляють інтерес до інформаційних технологій і прагнуть оволодіти ними.

Аналіз анкет демонструє розбіжності у змісті програм підготовки майбутніх фахівців та вимогах сучасного освітнього процесу щодо ролі цифрових технологій у ньому. Зокрема, у освітніх програмах замало часу приділяється побудові освітнього процесу з використанням тих апаратних та програмних платформ, з якими стикається майбутній педагог. Іншим аспектом є активне використання майбутніми педагогами мережевих ресурсів, зокрема соціальних мереж для підготовки до проведення занять і недостатнє використання наявної бази під час самого заняття.

Навчальні програми дуже багато часу приділяють вивченню інструментарію для створення власних освітніх матеріалів в той час, коли сучасні освітні ресурси пропонують уже готовий контент відповідної якості. Вирішення цих розбіжностей ми бачимо у таких напрямах освітньої діяльності вищого навчального закладу:

- створення власного освітнього ресурсу університету, який буде наповнюватися студентами, містити чіткі вимоги щодо змісту та якості розміщених матеріалів;
- розробка масових онлайн курсів, що зможуть забезпечити майбутнього фахівця необхідними знаннями;
- актуалізація змісту освітніх програм.

Саме ці напрями освітньої діяльності закладу вищої освіти, на наш погляд, є актуальним для подальших наукових досліджень і практичних розробок.

Література:

1. Биков В. (2003). Інформатизація загальноосвітньої і професійно-технічної школи України: концептуальні засади і пріоритетні напрямки. Професійна освіта: педагогіка і психологія / Польсько-Український журнал. Ченстохова-Київ. 2003. Випуск IV.

2. Жалдак М. І. (2003). Педагогічний потенціал комп'ютерно-орієнтованих систем навчання математики. Компютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наук. праць. К. 2003. Випуск 5.

3. Коваль Т. І., Сисоєва С. О., Сущенко Л. П. (2009). Підготовка викладачів вищої школи: інформаційні технології у педагогічній діяльності: Навч.-метод. посібник. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. – 380 с.

4. Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні. Наказ МОН України № 776 від 1 липня 2018 р. [Електронний ресурс]. [Дата цитування 25. 02. 2019.] Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti.

5. Минич О. А. (2008). Информационные технологии в образовании. Минск, 2008, 171 с.

6. Формування та розвиток ІКТ-компетентності педагогів [Електронний ресурс]. [Дата цитування 20. 02. 2019.] Режим доступу: http://wiki.ciit.zp.ua/index.php/ Формування_та_розвиток_ІКТ-компетентності_педагогів.

7. World communication and information report 1999-2000. [online]. [Cited 05. 02. 2019.] Available online: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000119077.

1.27. Group forms of communication in the system of distance learning of foreign languages in the institutions of higher education

1.27. Групові форми комунікації у системі дистанційного навчання іноземних мов у ЗВО

Вступ. Сьогодення характеризується, з одного боку, все більш відчутною глобалізацією, аз іншого, – неймовірно швидким розвитком інформаційних технологій, активним використанням можливостей Інтернету та медіа-комунікацій. Все це створює виняткові можливості для розвитку суспільної, політичної, комунікативної діяльності, ділової та професійної активності. Сучасне світове суспільство має бути готовим до конкурентної боротьби не тільки на ринках капіталів, ресурсів, товарів, послуг і зайнятості, але й у сфері освіти. Від того, наскільки суспільство сьогодні готове опануватиінформаційно-комунікаційні та освітні технології, настільки зміниться рівень життя кожного з нас та держави в цілому у найближчому майбутньому.

Розширити можливості та повноцінно інтегруватись у світове співтовариство ефективно допомагає якісне знання іноземних мов – це для багатьох є необхідною умовою і запорукою успішної кар'єри, – перепусткою у світ успіху. Здобувати освіту, брати участь у програмах, конференціях і грандах, стажуватися за кордоном, мати доступ до іноземних сайтів та друкованих видань – це і престижно, і комфортно, і в багатьох випадках – необхідно. Для успішної професійної реалізації в найрізноманітніших сферах та напрямах однієї рідної мови недостатньо, – необхідні знання хоча б ще однієї іноземної мови. Ефективно, як показує практичний досвід, опановувати іноземні мови допомагає дистанційне навчання.

Проблемі дистанційного навчання постійно приділяли увагу психологи, педагоги, методисти, розроблені спеціальні курси та програми, які дозволяють дистанційно опанувати іноземну мову. Варто відзначити внесок у вироблення методологічних основ та популяризацію дистанційної освіти таких дослідників: О. О. Андрєєв, Ю. М. Горвіц, Є. І. Дмітрієва, К. Ю. Кожухов, В. М. Кухаренко, Н. В. Майєр, Н. І. Муліна, Є. С. Полат, В. П. Свиридюк та інші.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні, яка активно інтегрується у європейський та світовий простір, щодень зростає потреба у вивченні іноземних мов, відповідно зростає необхідність запровадження нових методів та форм дистанційного навчання іноземних мов. З огляду на актуальність та перспективність цієї проблематики метою нашого дослідження будуть групові форми комунікації у системі дистанційного навчання іноземних мов у закладі вищої освіти.

Мета роботи. Узагальнити ефективність використання дистанційного навчання іноземних мов, окреслити особливості та переваги групових форм дистанційної комунікації для студентів та викладачів закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Традиційна система освіти без використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій не відповідає вимогам часу. У журналі «Форбс» наведено п'ять трендів як технології змінять освіту XXI століття: дистанційна освіта, персоналізація, гейміфікація, інтерактивні підручники, навчання через відеоігри. Якщо чотири останні належать до суто ігрових форм навчання, то дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.[266]

[266] Закон України «Про освіту», ст. 9, п. 4. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

Дистанційне вивчення іноземних мов дає можливість не тільки забезпечити активне залучення студентів до навчального процесу, але і дозволяє керувати цим процесом на відміну від більшості традиційних навчальних середовищ. Інтеграція звуку, руху, образу і тексту створює нове, надзвичайно багате за своїми можливостями навчальне середовище, з розвитком якого збільшується і ступінь залучення студента у процес навчання.[267]

Дійсно, інтегрований підхід до вирішення основних завдань дистанційної освіти, тобто поєднання комплексу психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, комп'ютерне навчання, технології мультимедіа та методи інтенсивного навчання іноземних мов – це не тільки джерело глибоких знань, а й формування позитивних установок продовжувати післядипломненавчання іноземних мов.

Дистанційне навчання – це дуже зручний та найбільш доступний спосіб інтерактивної взаємодії учасників освітнього процесу з метою передачі та засвоєння знань, навичок і способів пізнавальної діяльності.

Дистанційна форма навчання іноземних мов має ряд переваг:

– *забезпечує швидкість отримання знань зі світових інформаційних ресурсів;*

– *дає можливість вивчати мовиу процесі навчання або з відривом на незначний період (мобільність, гнучкість,індивідуальність);*

– *максимальнанаближеністьдо учасників (незалежно від місця проживання, стану здоров'я і соціального статусу).*

Дистанційне навчання іноземних мов спрямоване на формування, у першу чергу, навичок і вмінь писемних видів мовленнєвої діяльності (вправи для читання, на вироблення орфографічної грамоти, формування граматичних і лексичних навичок письма), удосконалення вмінь аудіювання на основі адаптованих та автентичних текстів та підготовку до усного спілкування в аудиторії.

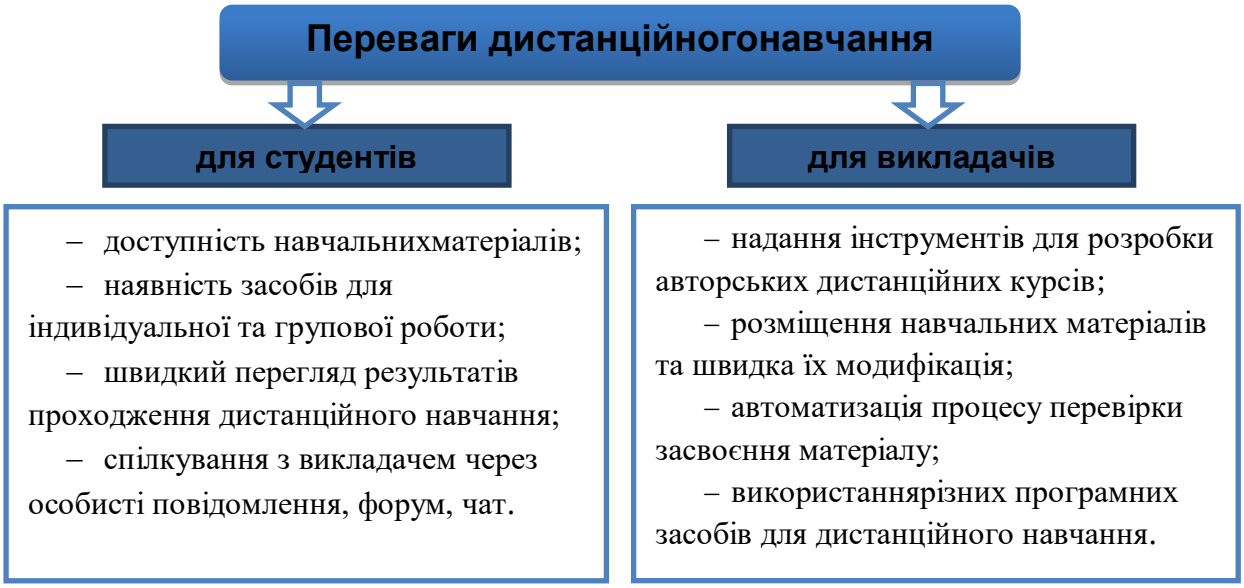

Рис. 1. Переваги від впровадження дистанційної освіти у закладі вищої освіти

Дистанційне навчання іноземних мов кристалізує у студентів практичні фахово спрямовані навички, які знадобляться їм у майбутній професійній реалізації, а також формує іншомовну професійну компетентність, розвиває внутрішню мотивацію до творчої

[267] Котлярова В. Ю. Дистанційне навчання англійської мови студентів педагогічного ВУЗу / В. Ю. Котлярова, М. В. Ткач // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки. – 2016. – Вип. 10. – С. 124-130. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2016_10_20, с.125.

самореалізації, ініціативність у роботі, набуття знань з різних популярних галузей (туризму, бізнесу, менеджменту, маркетингу тощо), швидкість, гнучкість, асоціативність мислення.

Підготовка до використання дистанційного навчання іноземних мов повинна починатися із глибокого аналізу: по-перше, цілей навчання; по-друге, дидактичних можливостей нових технологій передачі навчальної інформації, по-третє, вимог до психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання іноземних мов.

Досвід іноземних країн засвідчує важливість і можливість створення ефекту присутності викладача при використанні дистанційних форм навчання, що може посилити співпрацю викладача та студента, продукувати групову обстановку під час вивчення курсу та генерувати відчуття, наче студенти та викладач знаходяться разом у віртуальній аудиторії.[268]

При дистанційному навчанні суб'єктами інтерактивної взаємодії виступають викладачі та студенти, а засобами здійснення такої взаємодії – електронна пошта, телеконференції, діалоги в режимі реального часу, вебінари, веб-квести, відео-лекції, мультимедіапрезентації тощо.

У дистанційному навчанні здійснюються різні види взаємодії.

При здійсненні взаємодії *викладача зі студентом*, викладач здійснює керівництво діями окремого студента, дає поради, рекомендації, аналізує та контролює результати діяльності.

При взаємодії *студента з викладачем*, коли студент здійснює запит, повідомляє викладачеві, яких саме знань він зараз потребує, – відбувається усвідомлення студентом прогалин у знаннях, студент вчиться передбачати можливі труднощі у засвоєнні певного матеріалу, вчиться самостійно мислити. Крім того, при такому спілкуванні студент може представляти результати своєї праці у мережі.

Взаємодія *студента з іншими студентами* під час дистанційного навчання спочатку виникає стихійно. Як правило, першими починають контактувати найбільш активні учасники дистанційного курсу.[269]

Співпраця з референтними партнерами, тобто у взаємодії *група-група* є необхідна умова ініціативності студента, яка формує здатність до рефлексії.

Ефективність використання того чи іншого засобу навчання багато у чому залежить від його дидактичних особливостей. Сьогодні глобальна мережа Інтернет є абсолютно унікальним середовищем для дистанційного навчання іноземних мов, адже потенціал дистанційного навчання може бути найбільш ефективним при обговоренні, інтенсивній розумовій активності та груповій діяльності і саме на останній ми зупинимося докладніше.

У навчальній діяльності співпраця з учасниками групи є важливим моментом розуміння понять. У студентів, які брали участь у груповій роботі, рефлексивні здібності формуються значно ефективніше, ніж у студентів, що освоювали матеріал самостійно або тільки в ході загального обговорення. Студенти відстоюють власну точку зору і вивчають можливі варіанти інтерпретації інформації. Студенти вчиться виокремлювати проблему, планувати шляхи її можливого вирішення і безпосередньо вирішувати.

Психолого-педагогічні технології, зорієнтовані на групову роботу студентів, є найбільш прийнятними для дистанційного навчання іноземних мов, тому що саме вони спрямовані на

---

[268] Тимошенко О. В. Особливості організації дистанційної форми навчання майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах України / О. В. Тимошенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – 2014. – Вип. 118 (2). – С. 237-242. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPN_2014_118(2)__60.

[269] Постоленко І. С. Навчання іноземних мов дистанційно: інтеграційний аспект / І. Постоленко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2014. – № 9 (2). – С. 54-60. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2014_9(2)__9.

застосування проблемних, дослідницьких та інтерактивних методів; на мобільне отримання та гнучке застосування знань; на розвиток культури спілкування, у тому числі розвиток ділової професійної лексики; самостійного критичного мислення; вміння спільно виконувати різні соціальні ролі. Одночасно ці технології є особистісно-орієнтованими: ті, що навчаються, отримують можливість відповідно до індивідуальних здібностей досягати певних результатів, осмислювати одержувані знання, розвивати комунікативні здібності, у них формується власна думка на багато проблем, виробляються вміння не просто читати і писати іноземною мовою, але й думати, а отже, створювати іншомовні презентації, брати участь он-лайн у міжнародних конференціях та тренінгах, вести ділове листування. Такі навички знання іноземної мови майбутній роботодавець обов'язково оцінить.

Рис. 2

Переваги групової комунікації у системі дистанційногопредставлення всіх учасників групи (у тому числі викладача-координатора, який обов'язково повинен мати таку ж візитну картку), починається безпосередня взаємодія.

Такі сторінки дають можливість студентам об’єднатися за інтересами, знайти спільну мову, стають позитивним початком інтерактивного спілкування у групі. Викладач, як координатор групи, для ефективної організації взаємодії може для початку давати навчання

На етапі формування групи кожен студент створює свою особисту сторінку, яка допоможе іншим членам групи і координаторам скласти враження про людину. У цій своєрідній візитній картці використовуються такі елементи: фотографія (вона не повинна бути офіційною), опис професійних інтересів, хобі та зазначення електронної адреси. Після студентам завдання, які спрямовані одночасно на встановлення контактів між студентами та оволодіння ними комунікативнимита інформаційними можливостями засобів навчання.

Для запуску механізму дистанційної комунікації можна застосовувати різнігрупові форми роботи, використовуючи можливості телекомунікаційних мереж: електронної пошти, списків, розсилок, форуму, чату, дошки оголошень, відеоконференції тощо. При дистанційному навчанні необхідно приділяти особливу увагу спілкуваннюу мережі, оскільки пізнавальне і творча співпраця позитивно позначиться на ефективності засвоєння знань студентами. Під час такого навчання студенти можуть ставити питання, які стосуються актуальних подій; отримувати інформацію про подорожі за допомогою офіційних

туристичних веб-сайтів, блогів, журнальних ресурсів; порівнювати ціни на товари та послуги за допомогою реклами; вивчати поп-культуру на основі ток-шоу та музичних відео. Кожен студент може мати окремі завдання для роботи, а в процесі їх виконання – спілкуватися один з одним і створювати спільні постери та презентації для всієї групи. Завдання такого типу є цікавими і привабливими, вони спрямовані на співпрацю між студентами, самостійну роботу, а також на розширення кругозору студента.[270]

Отже, спілкуючись з викладачем-координатором та одногрупниками, студент обирає для себе темп навчання, його інтенсивність; має можливість у процесі оволодіння навчальним матеріалом обговорювати, дискутувати; брати участь в інтерактивних формах роботи, демонструвати власні напрацювання, викладати свої наукові чи художні твори у мережі Інтернет тощо.

Викладач, який організовує та координує систему дистанційного навчання, повинен мати універсальну підготовку: з одного боку, – володіти сучасними педагогічними (вправно використовувати імітаційні вправи, віртуальні екскурсії, кейси, проблемні ситуації, ігрові моделі та інші форми активних методів навчання)та інформаційними технологіями (знати текстові редактори, електронні бази даних, електронні таблиці, електронну пошту, можливості Інтернет, інтерактивні комп'ютерні навчальні програми тощо),а з іншого, – бути психологічно готовим до роботи зі студентами у новому навчально-пізнавальному середовищі. Викладач – координатор групи створює практичні ситуації, дає можливість кожному виявити себе, самореалізуватися, чітко організовує процес комунікації, контролює дотримання певного стилю, змісту та форми подання повідомлень, ввічливість у віртуальному спілкуванні, корегує допущені граматичні, орфографічні та інші помилки.

Успішність реалізації групової комунікації у системі дистанційної освіти навчання іноземних мов великою мірою залежить від викладача – координатора групи, який створює належне навчально-методичне забезпечення викладання лексико-семантичних та граматичних особливостей іноземних мов, підтримує фахову комунікацію та творчу атмосферу, пробуджує пізнавальний інтерес та активність під час групових дистанційних занять. За матеріалами розділів вивчення іноземних мов викладач створює підсумкові тести і завдання, які також потрібно студентам вчасно виконувати.

Досвідчений та компетентний викладач уміло організовує навчальний процес і керує ним, підтримує високий рівень взаємодії зі студентами – учасниками групи, є одним із ключових факторів якісного навчання студентів з використанням дистанційних технологій.

Як зазначають студенти, під час дистанційного навчання іноземних мов у групі вони підвищують не тільки свої знання, відповідальність перед учасниками групи, але й вміння самостійно працювати, з’являється впевненість у своїх силах і планах на майбутнє. Студенти стають більш стійкими до зовнішніх умов, більш самостійними, товариськими й комунікабельними, не бояться приймати важливі рішення, а значить, – у сучасному світі їм буде легше будувати кар'єру чи в Україні, чи за кордоном, навчатися і стажуватися, комфортно подорожувати, брати участь у міжнародних наукових конференціях, працювати з іноземними партнерами.

Викладач – координатор групи, готуючи навчально-методичні матеріали для дистанційного навчання іноземних мов у групі, повинен брати до уваги психологічні закономірності сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, а також професійну орієнтацію студентів. Врахування цих особливостей сприятиме підвищенню рівня сприйняття інформації й засвоєнню навчального матеріалу тими, хто навчається у системі дистанційного освіти.

---

[270] Постоленко І. С. Навчання іноземних мов дистанційно: інтеграційний аспект / І. Постоленко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2014. – № 9 (2). – С. 54-60. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2014_9(2)__9.

Завдяки засобам групової комунікації (дискусійні форуми, он-лайн конференції, електронні обговорення засвоєного матеріалу, заповнення анкет, складання резюме, ділове листування тощо) створюється нове навчальне середовище, у якому студенти почувають себе невід'ємною частиною колективу, що значно збільшує мотивацію до навчання. А викладачі створюють та підтримують таке навчальне середовище, розробляють нові стратегії проведення такого типу взаємодії між учасниками навчального процесу, підвищують їх творчу і пізнавальну активність тавласну кваліфікацію.

У системі дистанційного навчання іноземним мовам психологічний комфорт досягається зворотним зв'язком між студентом (учасником групи) і викладачем (координатором групи). Суть зворотного зв'язку полягає в тому, що в міжособистісному спілкуванні процес обміну інформацією характеризується безпосередністю, емоційною складовою, а в дистанційному спілкуванні обмін інформацією відбувається опосередковано, віртуально: координатор впливає на такі природні людські інстинкти як конкуренція, самовираження, альтруїзм, статусність, розвиває мотиваційні установки у студентів.

При взаємодії викладача з групою основним є постановка цілей та аналіз результатів діяльності студентів. Учасники групи, які колективно несуть відповідальність за отримання конкретних результатів та мають спільні цілі, допомагають узагальнити і систематизувати знання, взаємодоповнюють вміння та навички один одного, розділяють відповідальність за досягнення кінцевої мети.

Пошук шляхів розвитку мотивації студентів є однією з головних проблем дистанційного навчання. На нашу думку, формування мотивації навчання, полягає в тому, щоб негативне, байдуже ставлення до навчання студента змінити на активно-позитивне. Для цього необхідно сприяти перетворенню широких спонукань студента (нестійких, визначених зовнішніми стимулами, малоусвідомлених) у стійку мотиваційну структуру, застосовуючи методи психологічного впливу (тренінги, консультації, бесіди).[271]

Мотивацією вивчення іноземних мов для переважної більшості студентів (понад 50%) сьогодні є перспектива кар'єрного зростання, можливість професійної реалізації на іноземних підприємствах, закладах, фірмах; чверть студентів хочуть брати участь у програмах обміну і стажування у закордонних ВНЗ, 10% відсотків студентів мотивацію вивчення іноземних мов бачать у можливості комфортно подорожувати, відпочивати.

Проте у групових формах комунікації у системі дистанційного вивчення іноземних мов залишається невирішеним ряд питань, зокрема: стандартизація компонентів дистанційного навчання іноземних мов; авторські права на створювані навчальні матеріали та продукти; облік робочого часу (дистанційного години роботи викладача у співвідношенні з академічним часом); оплата роботи викладача при дистанційному навчанні та виплата авторської винагороди за розроблені методики; облік відвідуваності студентами дистанційних занять тощо.

Висновки. Застосування у закладах вищої освітигрупових форм комунікації у системі дистанційного навчання сприятливо позначається на психолого-педагогічному аспекті освітнього процесу, сприяє розвитку індивідуальногопотенціалу і студентів, і викладачів, формує мотивацію, самостійне мислення, ініціативність та відповідальність за виконувану роботу, а також знижує морально-психологічні навантаження на учасників групових форм навчання у процесі взаємного обміну знаннями.

[271] Лук'яненко В. В. Досвід упровадження дистанційного навчання для організації самостійної роботи студентів з англійської мови / В. В. Лук'яненко // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2014. – Вип. 2. – С. 70-75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2014_2_17, с. 73.

Література:

1. Закон України «Про освіту» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.
2. Котлярова В. Ю. Дистанційне навчання англійської мови студентів педагогічного ВУЗу / В. Ю. Котлярова, М. В. Ткач // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки. – 2016. – Вип. 10. – С. 124-130. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2016_10_20.
3. Лук'яненко В. В. Досвід упровадження дистанційного навчання для організації самостійної роботи студентів з англійської мови / В. В. Лук'яненко // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2014. – Вип. 2. – С. 70-75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2014_2_17.
4. Постоленко І. С. Навчання іноземних мов дистанційно: інтеграційний аспект / І. Постоленко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2014. – № 9(2). – С. 54-60. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2014_9(2)__9.
5. Тимошенко О. В. Особливості організації дистанційної форми навчання майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах України / О. В. Тимошенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – 2014. – Вип. 118 (2). – С. 237-242. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPN_2014_118(2)__60.

1.28. Pedagogical planning of physical health-improving classes with students of the special medical group

1.28. Педагогічне проектування фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами спеціальної медичної групи

Вступ. Сучасний етап розвитку незалежного європейського суспільства характеризується вираженим погіршенням стану здоров'я населення, що підтверджується в працях багатьох провідних вітчизняних науковців. З кожним роком зростає кількість сучасної молоді з ослабленим здоров'ям, які відносяться до спеціальної медичної групи (СМГ). Кількість такої молоді знаходиться в межах 30-45% від загальної кількості студентів і продовжує зростати, а до 15% з них мають звільнення від практичних занять з фізичного виховання (В. Осипов, В. Трофімов, Г. Шилкін).

За даними досліджень найчастіше зустрічається студентська молодь з порушеннями в стані кардіореспіраторної системи та опорно-рухового апарату, захворюваннями органів зору, травневої та сечостатевої системи[272]. В той час у студентів, які відносяться до спеціальної медичної групи, спостерігається зростання подвійних патологій, а рівень їх фізичного стану оцінюється як незадовільний (О. Т. Кузнєцова, В. А. Самойлович). Постійно ведуться дослідження щодо цього питання. Обґрунтовано, що даний контингент студентської молоді потребує особливого підходу при проектуванні і проведенні занять з фізичного виховання[273].

На даний час викладачам кафедр фізичного виховання ЗВО надаються великі можливості в організації освітньо-виховного процесу з фізичного виховання зі студентами, що мають відхилення в стані здоров'я. В той же час відсутня чітка нормативна база для розробки типових та робочих програм з дисципліни "Фізичне виховання" для студентів СМГ. Крім того, до теперішнього часу не отримали свого належного науково-практичного обґрунтування питання комплектування навчальних груп, обґрунтування спрямованості, змісту (включаючи використання фізкультурно-оздоровчих та фітнес-технологій), особливостей організації та оцінювання ефективності занять з фізичного виховання зі студентами спеціальної медичної групи.

Проблема педагогічного проектування є однією з найбільш актуальних проблем сучасної педагогіки. Її вивченню присвячено велика кількість навчально-методичних та наукових праць. Особливу увагу звернули на цю проблему і фахівці з галузі оздоровчої та адаптивної фізичної культури (В. К. Бальсевич, М. М. Венгерова, С. Г. Адирхаєв, С. П. Євсєєв, Ю. А. Бріскін). В даний час досліджено об'єкти, напрямки, функції, форми, принципи, етапи, можливі результати та критерії результативності педагогічного проектування в галузі освіти. Визначено методологічні основи та запропоновано алгоритми педагогічного проектування фітнес-програм для осіб зрілого віку (Т. Ю. Круцевич, Т. В. Імас, В. Ю. Давидов) та дітей (О. Ю. Кібальник), розроблена типова схема опису фізкультурне-оздоровчої технології, яка використовується в освітньому просторі сучасного ЗВО (І. Ф. Бережна, П. І. Образцов, О. М. Микуля). Проте педагогічне проектування фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами спеціального медичного відділення до теперішнього часу не виступало предметом спеціально організованого дослідження.

[272] Адирхаєв С. Г. (2013). Організаційно-педагогічні основи фізичного виховання і спорту студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі: монографія. с. 281.

[273] Дубогай О. Д., Завацький В. І., Короп Ю. О. (1995). Методика фізичного виховання студентів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи. с. 32.

Основна гіпотеза дослідження − проектування і проведення фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами спеціального медичного відділення стануть ефективними, якщо вони :

– базуються на методологічній основі системно-структурного, нормативного, особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів;

– базуються на принципах педагогічного проектування (наукової обґрунтованості, прогнозованості, економічності, продуктивності, зворотного зв'язку, відтворюваності);

– допускають визначення спрямованості, змісту занять (вибір засобів і методів фізичного виховання, параметрів навантаження і відпочинку) і способів оцінювання навчальних досягнень студентів СМГ з урахуванням рівня і характеру мотивації, переваг у виборі засобів фізичного виховання, особливостей нозології і рівня психофізичного стану;[274]

– націлені на отримання наступних результатів:

1. мотиваційних (високий рівень мотивації до фізкультурно-оздоровчих занять; готовність до подальшого продовження фізкультурної діяльності);

2. емоційно-ціннісних (нормалізація психоемоційного стану; високий ступінь задоволення процесуальною стороною і досягнутими результатами занять; прийняття цінностей та правил здорового способу життя);

3. кондиційних (зниження рівня захворюваності; поліпшення самопочуття; нормалізація показників, що характеризують діяльність основних життєво важливих систем організму (серцево-судинної, дихальної, центральної нервової, опорно-рухової); наявність позитивних зрушень (до своїх належних значень) в індивідуальних показниках фізичної підготовленості;

4. практично-дієвих (належний (відповідний віковим нормам) рівень рухової активності; високий (100 %) індивідуальний рівень відвідуваності фізкультурно-оздоровчих занять; використання правил здорового способу життя;

5. когнітивних (здобутки нових знань в галузі фізичного виховання; розширення спектра засвоєних рухових дій, високий рівень якості їх виконання.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали :

– базові положення теорії та методики фізичного виховання (Б. А. Ашмарин, А. А. Васильків, Ю. Ф. Курамшин, П. Ф. Лесгафт, Л. П. Матвєєв);

– фундаментальні і прикладні розробки в галузі теорії і методики фізичного виховання студентів (С. М. Ахметов, М. Я. Віленський, В. Ю. Волков, А. В. Лотоненко, Т. Ю. Круцевич, Л. П. Пилипей), включаючи студентів ЗВО, віднесених за станом здоров'я до СМГ (О. Т. Кузнєцова, В. А Самойлович, І. В. Переверзева, В. М. Осипов, Т. Е. Вилетська, О. Д. Дубогай, Є. І. Едешко, Г. В. Коробейников, Н. І.Турчина);

– праці, що висвітлюють проблеми теорії і методики оздоровчої (В. К. Бальсевич, М. М. Венгерова, О. Андрєєва), лікувальної (В. І. Завацький, В. С. Соколовський, В. В. Клапчук, Г. В. Дзяка, Б. П. Грейда, В. А. Столяр, Ю. М. Валецький, Н. Б. Грейда, Є. Н. Вайнер, В. А. Епифанов, Л. О. Єрьоміна) та адаптивної (С. Г. Адирхаєв, С. П. Евсєєв, Ю. А. Бріскін) фізичної культури;

– праці, присвячені проблемам педагогічного проектування (І. Ф. Бережна, П. І. Образцов, О. М. Микуля), в тому числі в галузі оздоровчої та адаптивної фізичної культури (О. В. Черепов, К. О. М'ясоєденков, О. М. Копилов).

Методологія педагогічного проектування фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами спеціальної медичної групи. Методологічні орієнтири дослідження: системно-структурний, нормативний, особистісно-орієнтовний і діяльнісний підходи. Для досягнення мети і вирішення завдань дослідження використовувалися: методи теоретичного рівня

[274] Вилетська Т. Е. (2005). Принципы формирования и организация физического воспитания в специальных медицинских группах. с. 25.

(аналіз спеціальної літератури з проблеми дослідження, узагальнення, синтез емпіричного матеріалу, порівняльний аналіз, моделювання, проектування); методи емпіричного рівня (опитування (інтерв'ю, анкетування, бесіда, експертне опитування), анамнез, педагогічне спостереження, антропометрія, метод антропометричних індексів, пульсометрія, проба з присіданням, проба Руф'є, вимірювання артеріального тиску, спірометрія, тест PWC_{170}, динамометрія кисті, оцінювання фізичного здоров'я за Г. Л. Апанасенко, проба Штанге, проба Генча, тестування фізичної підготовленості та педагогічне оцінювання його результатів, оцінювання загального рівня фізичного стану та "рухового віку" за Ю. М. Вавіловим, проба Ромберга, тести "ловля лінійки" і "кидок−реакція", оцінювання рівня рухової активності за Т. Н. Парфьоновим, оцінювання тривожності (методика Ч. Спілбергера), дослідження рівня самооцінювання (методика Н. П. Пейсахова), методика САН (тест "Самопочуття – активність − настрій"), педагогічний експеримент.

Результати дослідження. В працях вітчизняних науковців та за допомогою педагогічних спостережень доведено, що студенти спеціального медичного відділення мають (окрім порушень здоров'я) низький рівень фізичного розвитку, функціонального стану і фізичної підготовленості[275]. Одночасно доведено, що ці відхилення можуть бути значно скориговані за умовою використання в освітньому просторі сучасного європейського ЗВО науково обґрунтованих сучасних засобів оздоровчої фізичної культури за нозологічною спрямованістю. До таких засобів фахівці відносять: аеробні циклічні вправи (дозована ходьба, біг і плавання; рухливі ігри та елементи спортивних ігор; силові вправи; вправи з дихальної та водної гімнастики, а також гімнастики за системою йогів; вправи з фітнесу: класичної, танцювальної та степ-аеробіки, ритмічної і атлетичної гімнастики, вправи на кардіотренажерах[276].

В наукових працях існує ціла низка обмежень та суперечностей з проблеми використання зазначених питань в системі фізичного виховання студентів закладів вищої освіти. На основі результатів комплексного обстеження студентів спеціального медичного відділення Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка досліджено рівень психофізичного стану студенток, які мають відхилення в стані здоров'я.

Під час обстеження студентів СМГ були виявлені такі показники (Табл. 1): середній рівень фізичного розвитку (студенти групи А (із захворюваннями опорно-рухового апарату) мають певний дефіцит маси тіла, а студенти групи В (із захворюваннями кардіореспіраторної системи) близькі до свого нормативного рівня); рівень рухової активності − низький (0,30 ± 0,01 ум. од. при віковій нормі 0,50 − 0,60 ум. од.); низький (близький до незадовільного) загальний рівень фізичного стану (за Ю. Н. Вавиловим); значне відхилення від норми студентів (від 25% до 64%) в прояві таких фізичних якостей, як гнучкість, спритність, загальна і силова витривалість та суттєве (на 7 років) перевищення "рухового віку" обстежених студентів над віком який записаний в паспорті. Рівень функціонального стану студентів спеціального медичного відділення був оцінений як незадовільний. Це підтверджується тим, що :

– у студентів групи В (із захворюваннями кардіореспіраторної системи) були виявлені незадовільні показники ЧСС в стані спокою, незадовільні показники (систолічного и діастолічного) артеріального тиску (до 14%), погіршилась життєва ємність легень на 11%;

[275] Петренко М. І., Голубович А. М., Микитюк Є. П. (2003). Фізичне виховання студентів в спеціальній медичній групі. С. 83.

[276] Кузнєцова О. Т. (2014). Впровадження інноваційних технологій в навчальний процес фізичного вдосконалення студентів спеціальних медичних груп. С. 124.

загальна фізична працездатність, яка досліджувалася за тестом PWC_{170} погіршилася на 23%; показники проби Штанге, яка досліджувала стійкість організму до гіпоксії на 24%;

– у студентів групи А (з захворюваннями опорна-рухового апарата) та групи С (з захворюваннями органів зору та внутрішніх органів): відхилення від норми в показниках життєвої ємності легень на 5% та 12% відповідно в гіршу сторону; загальна фізична працездатність, яка досліджувалася за тестом PWC_{170} – на 11,5% та 13% відповідно, результати проби Штанге, що характеризується стійкістю організму до гіпоксії на 10% у студентів групи А та 21% у студентів групи С.

Психоемоційний стан студентів спеціальної медичної групи всіх нозологічних груп може бути оцінений як незадовільний. Про це свідчить: підвищений рівень ситуативної (на 42,5%) та особистісної (на 81,7%) тривожності, занижене самооцінювання (в середньому на 35,3%) та значно (на 31%) не "досягає" до норми рівень самопочуття, активності і настрою.

Таблиця 1. Показники фізичного стану студентів спеціальної медичної групи ГНПУ ім. О. Довженка (n = 65)

Показники	Група А (n =23)	Група В (n =21)	Група С (n=21)	X±a
Зріст, см	165,1±7,3	166,2±7,7	162,1±7,0	164,4±7,8
Вага тіла, кг	51,3±4,0	53,9±4,2	57,0±3,9	54,1±5,4
ІМТ, кг/м	18,8±4,4	19,5±3,3	20,6±4,2	19,6±3,3
Індекс Кетле, г/см	311,6±24,3	324,5±25,8	351,7±31,6	329,8±29,2
Обвід грудей, см	83,2±4,8	85,1±4,7	89,1±4,4	85,6±4,5
Обвід талії, см	61,2±0,9	65,1±0,7	68,0±0,8	64,7±1,1
Обвід стегон, см	86,4±5,4	90,2±5,5	92,2±4,9	89,3±5,9
Індекс Ліві, %	50,4±5,2	51,2±5,5	55,0±4,9	52,2±5,9
Життєва ємність легень, мл^3	3425±250,1*	3225±214,1*	3292±221,1*	3513±268,3*
Систолічний АТ, мм. рт.ст.	110,1±7,0	117,4±9,9*	112,4±9,5	113,3±9,1
Діастолічний АТ, мм рт.ст.	70,5±7,6	85,2±7,7*	81,1±7,2	78,9±7,4
Частота серцевих скорочень в стані спокою, уд/хв	67,3±12,0	73,1±10,9	68,0±10,7	70,2±11,8
Індекс Руф'є	7,4±3,1	10,3±1,6	7,3±2,7	7,8± 4,0
PWC_{170},КТМ/МНН/Кг	10,4±1,7*	9,2±1,6*	10,6±1,3	10,4±1,8*
ПробаГенча,с	31,1±4,3	29,1±4,7	24,6±3,2	37,3±4,2
Проба Штанге, с	40,3±4,2*	34,1±2,2*	35,7±2,1*	36,7±2,8*
Рівень фізичного здоров'я за Г. Л. Апанасенко	14,0±4,1	11,0±3,9*	12,0±3,4*	11,6±3,8*
Нахил тулуба вперед з положення сидячи, см	4,1±5,7*	7,0±5,9*	5,6±4,5*	5,5±5,8*
Тест "кидок-реакція", с	2,8±0,2*	2,9±0,3*	2,9±0,4*	2,9±0,3*
Тест "ловля лінійки", см	30,7±1,9*	34,3±2,5*	31,8±2,3*	32,8±2,6*
Проба Ромберга "Лелека", с	6,4±3,3*	8,8±3,7*	7,4±3,0*	7,8±3,3*
Біг 1000 м, с	325±7,9*	331±10,7*	329±7,8*	328±8,8*
Піднімання тулуба з положення лежачи на спині, разів	31,2±4,0	28,1±4,8	24,3±4,9	27,8±4,4
Рівень фізичного стану за Ю. М. Вавиловим, ум. од.	-0,29±0,1*	-0,34±0,4*	-0,31±0,3*	-0,32±0,3*
Руховий вік, років	24,9±3,3*	28,1±3,1*	26,3±3,0*	25,6±3,1*
Стрибок у довжину з місця, см	154±10,4	159±6,3	156±6,1	156±7,6
Динамометрія, %,	43,4±6,8*	38,4±6,5*	40,1±6,3*	41,6±6,5*
Утримання тулуба в висі на перекладині, с	9,0±3,5*	8,1±3,9*	8,1±4,1*	8,3±3,7*
Коефіцієнт рухової активності, ум. од.	0,22±0,09*	0,33±0,07*	0,35±0,10*	0,30±0,09*

** - відхилення від норми*

В процесі проведення анкетування зі студентами (n=65) спеціального медичного відділення Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра

Довженка було встановлено, що переважна більшість студентів (72% із захворюваннями опорно-рухового апарату, 90% із захворюваннями кардіореспіраторної системи та 85% із захворюваннями органів зору, нирок та інших внутрішніх органів) мають низький рівень мотивації до занять з фізичного виховання. Позитивне ставлення до фізкультурно-оздоровчих занять мають тільки 12,3% студентів, при цьому "позитивний" рівень мотивації зафіксовано у одного студента, а "позитивне ставлення" до занять з фізичного виховання − всього у 7 опитуваних.

В результаті опитування студентів спеціального медичного відділення ГНПУ ім. О. Довженка та подальшої обробки отриманих даних методом якісно-кількісного контент-аналізу було встановлено перелік, структуру та ієрархію мотивів (домінуючих цілей, особистісних орієнтирів) фізкультурної діяльності студентів СМГ. Отримавши результати дослідження доводимо, що незважаючи на низький рівень мотивації до занять з фізичного виховання, заняття фізичними вправами розглядаються студентами з ослабленим здоров'ям як привабливий вид рекреації і засіб підвищення якості життя, реальний шлях до оздоровлення, фізичної й духовної досконалості, отримання позитивних емоцій[277].

Результати анкетування показали, що спектр пріоритетів студентів спеціальної медичної групи ГНПУ ім. О. Довженка у виборі видів рухової активності та спорту досить великий. Студенти виявили бажання займатися волейболом (80,0%), настільним (76,9%) і великим (33,8%) тенісом, бадмінтоном (70,7%), баскетболом (38,5%), оздоровчим бігом (63,1%), ходьбою (55,4%) та плаванням (26,2%), катанням на лижах і ковзанах (35,4%). Студенти виявили бажання залучити в навчальний процес комплекси лікувальної фізичної культури, що відповідають особливостям їх нозології (27,7%) і дихальної гімнастики (12,3%). Найкраще місце в ієрархії пріоритетів студентів СМГ зайняли елементи фітнес-програм (92,3%): степ-аеробіка (86,2%), танцювальна (83,0%) і фітбол-аеробіка (75,3%), стретчинг (72,3%), вправи на кардіотренажерах (61,5%), йога (49,2%), гімнастика (47,1%), пілатес (43,1%), силові вправи в тренажерному залі (41,5%), бодіфлекс (15,4%).

За результатами анкетування було виявлено, що переважна більшість студентів надала перевагу одночасно декільком програмам та виявили бажання тим самим застосовувати комплексні засоби оздоровчої, лікувальної фізичної культури та фітнесу. Аналізуючи праці науковців, які займалися проблемами педагогічного проектування, нами була розроблена технологія педагогічного проектування фізкультурно-оздоровчих занять зі студентками, що мають відхилення в стані здоров'я[278].

Дана технологія представлена у вигляді технологічної картки (Табл. 2), яка містить опис мети, завдань, методів і процедур (як засобів досягнення обраної мети і вирішення поставлених завдань), а також очікуваних результатів кожного з п'яти етапів педагогічного проектування: діагностичного, передпроектувального, власнепроектувального, реалізаційного і контрольно-коригувального.

Мета першого (діагностичного) етапу технології – оцінювання рівня психофізичного стану, дослідження особливостей мотиваційної сфери студентів СМГ. Даний етап має заключний результат комплексної медико-біологічної, педагогічної та соціологічної діагностики:

а) для вибору стратегії і побудови проекту програми фізкультурно-оздоровчих занять;

б) для комплектування навчальних груп.

[277] Захаріна Е. А. (2008). Формування мотивації до рухової активності в процесі фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів. с. 3.

[278] Переверзева И. В. (2008).Технологии проведения занятий в специальном медицинском отделении: учебно-методическое пособие. с. 24.

Мета другого (передпроектувального) етапу полягає у виборі стратегії занять. Його основним змістом є формулювання (на основі педагогічної опозиції “реальний рівень” та “ідеальний результат”): а) мети, завдань та критеріїв ефективності фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами СМГ; б) рекомендацій з побудови проекту занять − вибору засобів і методів оздоровчої та адаптивної фізичної культури, параметрів навантаження і відпочинку, прийомів організації занять.

Третій (власнепроектувальний) етап присвячений побудові програми фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами СМГ − розробка проектів: а) план-схеми (моделі) фізкультурно-оздоровчого заняття; б) план-графіка занять з описом комплексу засобів, методів, методичних прийомів, параметрів навантаження і відпочинку, що забезпечують досягнення запланованих результатів; в) програми навчальної дисципліни
“Фізичне виховання” для студентів спеціального медичного відділення.

Четвертий (реалізаційний) етап присвячений впровадженню в практику розробленого проекту програми фізкультурно-оздоровчих занять.

П’ятий (контрольно-коригувальний) етап передбачає оцінювання ефективності і (при необхідності) доопрацювання запропонованих проектних рішень. В числі основного очікуваного результату слід вказати: належний (відповідний віковим нормам) рівень рухової активності, психоемоційного стану студентів; високий ступінь задоволення студентів процесуальною стороною і досягнутими результатами занять; високий рівень мотивації, стійку потребу в систематичних заняттях фізичними вправами, ведення здорового способу життя. На основі запропонованої технології і результатів обстеження розроблена методика фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами СМГ. Дана методика спрямована на вирішення наступних завдань: 1. підвищення (до нормативних показників) рівня рухової активності; 2. дослідження наслідків перенесених захворювань; 3. відновлення втраченого внаслідок малорухливого способу життя і перенесених захворювань рівня функціонування основних, життєво важливих систем організму (серцево-судинної, дихальної, м’язової); 4. поліпшення самопочуття; 5. досягнення нормативних показників прояву (“підтягування”) відстаючих фізичних якостей (гнучкості, спритності, загальної та силової витривалості); 6. підвищення (до вікових норм) загального рівня фізичного стану; 7. поліпшення психоемоційного стану. Дана методика передбачає отримання наступних результатів :

- мотиваційних: високий рівень мотивації до фізкультурно-оздоровчих занять; бажання до подальшого продовження фізкультурної діяльності;
- емоційно-ціннісних: нормалізація психоемоційного стану (поліпшення настрою, зниження рівня тривожності, підвищення самооцінювання та психологічного комфорту); високий ступінь задоволення процесуальною стороною і досягнутими результатами занять (беручи до уваги задоволення свого фізичного “Я”); прийняття цінностей, норм і правил здорового способу життя;
- кондиційних: зниження рівня захворюваності; поліпшення самопочуття; нормалізація показників, що характеризують діяльність основних життєво − важливих систем організму (серцево-судинної, дихальної, центральної нервової, опорно-рухової); наявність позитивних зрушень (як мінімум, до своїх належних значень) в індивідуальних показниках фізичної підготовленості;
- практично-діяльнісних: належний (відповідний віковим нормам) рівень рухової активності; високий (в ідеалі, 100%) індивідуальний рівень відвідування фізкультурно-оздоровчих занять; дотримання норм та правил здорового способу життя;
- когнітивних: оволодіння новими знаннями в галузі фізичної культури; розширення спектра засвоєних рухових дій, високий рівень якості їх виконання; передбачає використання таких засобів фізичного виховання, які: підібрані з урахуванням інтересів і потреб студентів;

Таблиця 2. Технологічна карта проектування фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами СМГ (фрагмент)

Етап	Мета	Завдання	Методи та прийоми	Передбачуваний результат
Підготовчій	Оцінити рівень психофізичного стану, установити особливості мотиваційних потреб з питання спеціальної медичної групи.	Визначити характер нозології, оцінити рівень функціонального стану, встановити характер порушень в діяльності органів або систем організму.	Аналіз медичних карт, пульсометрія, спірометрія, вимір артеріального тиску, функціональні проби і тести, метод індексів, зіставлення отриманих даних з віковими нормами.	Результати комплексної медико-біологічної, педагогічної та соціологічної діагностики як орієнтири: • для вибору стратегії і побудови проекту програми фізкультурно-оздоровчих занять; • для комплектування навчальних груп.
		Оцінити рівень фізичного розвитку, виявити особливості статури.	Методи антропометрії, соматоскопії, динамометрія, розрахунок коефіцієнтів і індексів, зіставлення отриманих даних з показниками норми.	
		Оцінити рівень фізичної підготовленості і визначити перелік “відстаючих” фізичних якостей.	Метод контрольних випробувань з подальшим педагогічним оцінюванням їх виконання (тестування), розрахунок коефіцієнтів і індексів, зіставлення фактичних результатів з їх належними значеннями.	
		Визначити рівень і характер щоденної рухової активності.	Педагогічні спостереження, хронометраж рухів, опитування, розрахунок коефіцієнта рухової активності і зіставлення з рівнем норми.	
		Виявити особливості психоемоційного стану.	Психологічне тестування (тест САН, оцінка тривожності, рівня самооцінки та ін.).	
		Оцінити ступінь задоволення своїм фізичним і психоемоційним станом. Оцінити рівень мотивації до занять фізичними вправами. Виявити фізкультурні інтереси і потреби, найулюбленіші види рухової активності.	Методики вивчення задоволення, рівня мотивації, мотивів фізкультурної діяльності (анкетування, опитування).	

Продовження таблиці 2

Етап	Мета	Завдання	Методи та прийоми	Передбачуваний результат
Основний	Обрати стратегію занять-визначити орієнтири для побудови програми фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами СМГ	На основі педагогічної опозиції “реальний рівень” і “ідеальний результат” сформулювати: ■ мету, завдання, очікувані результати і критерії ефективності фізкультурно-оздоровчих занять зі студентками СМГ; ■ рекомендації з побудови проекту занять - вибір засобів і методів оздоровчої і адаптивної фізичної культури, параметрів навантаження і відпочинку, прийомів організації занять.	■ Узагальнення, систематизація та аналіз емпіричних даних, отриманих на діагностичному етапі; ■ Вивчення (аналіз, узагальнення, порівняння, систематизація даних) наукової та методичної літератури; ■ Узагальнення передового педагогічного досвіду; ■ Аналітичні (опитування, обговорення та ін.) і креативні (мозковий штурм, експертне фокусування, метод інтеграції рішень, дискусія) експертні методи. ■ Прогнозування (пошукове і нормативне), висування гіпотез, екстраполяція, моделювання, конструювання, експеримент.	■ Сформульована мета, завдання, очікувані результати, критерії. Умови ефективності фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами СМГ. ■ Рекомендації по вибудовування проекту фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами спеціального медичного відділення.
Заключний	Спроектувати програму фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами СМГ.	Розробити проекти: ■ типового фізкультурно-оздоровчого заняття); ■ план-графіка оздоровчого тренування студентів СМГ з описом комплексу засобів, методів, методичних прийомів, параметрів навантаження і відпочинку, що забезпечують досягнення запланованих результатів; ■ програми навчальної дисципліни “Фізичне виховання” для студентів спеціального медичного відділення.	Методи проектування (евристичні експериментальні, формалізовані) і фіксація проектних рішень.	■ План-схема (модель) фізкультурно-оздоровчого заняття (занять) зі студентами СМГ. ■ План-графік фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами СМГ. ■ Робоча програма навчальної дисципліни “Фізичне виховання” для студентів спеціального медичного відділення.

є різноманітними, розвиваючими (тобто досить координаційно-складними і енергоємними) і, в той же час, підтримувати стійкий інтерес до занять; відповідають особливостям нозології; сприяють збільшенню рухової активності до вікової норми; забезпечують можливість тривалої як силової роботи, так і роботи в аеробному режимі; передбачає, що кожне фізкультурно-оздоровче заняття триває дві академічні години (90 хв.) і має трьочастину структуру (Табл. 3); закладає такі вимоги до інтенсивності навантаження: у підготовчій частині заняття – 40-55% від ЧСС та 80-110 уд/хв; в функціональному блоці – 60-70% від ЧСС та 130-140 уд/хв; в кондиціонному блоці − (в залежності від типу застосовуваних засобів фізичного виховання) − 50−70% від ЧСС та 110-140 уд/хв; в корекційно-профілактичному – 50-55% від ЧСС та 110-120 уд/хв; в заключній частині заняття – 35-15% від ЧСС та 60-90 уд/хв; реалізується в рамках розробленої робочої програми навчальної дисципліни “Фізичне виховання” для студентів спеціальної медичної відділення, яка викладається студентам (2 рази на тиждень по 2 академічні години) протягом 6 семестрів.

Таблиця 3. План-схема фізкультурно-оздоровчого заняття зі студентами спеціальної медичної групи

Частина заняття	Блоки заняття	Спрямованість	Зміст
Підготовча	“Розминка” (10-15 хв)	“Розігрівання і розминка” підготовка основних систем організму до майбутньої рухової діяльності.	Розігріваючі аеробні вправи низької інтенсивності, вправи з арсеналу стретчинг.
Основна	Функціональний (25-30хв)	Підвищення рівня функціонального стану організму.	Тривала робота в аеробному режимі (циклічні вправи, вправи на кардіотренажери і з арсеналу аеробіки).
	Розвиваючий (15-20 хв)	Підвищення рівня фізичної підготовленості (“підтягування” відстаючих фізичних якостей.)	Силові вправи (з обтяженнями і без, на тренажерах), елементи рухливих і спортивних ігор, вправи з арсеналу фітнесу (фітнес-йоги, фітбол-аеробіки, шейпінгу, пілатесу, калланетики) ін.).
	Корекційно-профілактичний (15 хв)	Профілактика наслідків наявних захворювань.	Комплекси вправ лікувальної фізичної культури для кожної нозологічної групи.
Заключна	Релаксаційний (10-15 хв)	“Затримка і релаксація” - зниження функціональної і рухової активності до фонового рівня, зняття зайвого м’язової і психоемоційної навантаження.	Вправи на розслаблення, стретчинг, дихальна гімнастика, елементи аутогенного тренування.

Істотним ($P < 0,05$) покращенням і входженням в межі вікових норм результатів проб Генча (на 30,2% в групі А, на 27,1% в групі В та на 40,6% в групі С) і Штанге (на 24,3% в групі А, на 19,4% в групі В та на 17,1% в групі С), проби Руф’є (на 10,6% в групі В) і тесту PWC_{170} (на 13,0% в групі В), що відображають рівень загальної фізичної працездатності і реакцію серцево-судинної системи на фізичне навантаження; наявністю позитивних, але статистично незначних зрушень в таких показниках функціонального стану, як життєва ємність легень і діастолічний артеріальний тиск;

– вираженим підвищенням рівня рухової активності студентів груп А, В і С (на 72,7%, 39,4% і 40,0% відповідно при $P < 0,05$);

– істотним покращенням і входженням в межі норм таких показників фізичної підготовленості, як гнучкість (зміни в групах А, В і С − 26,8%, 44,2% і 73,2% відповідно; $P < 0,01$), сила (на 59,6-64,5%, 58,0-82,3% і 50,0-71,2% в групах А, В і С відповідно; $P < 0,01$) і

силова витривалість (на 27,6-52,2% в групі А (Р < 0,01-0,05), на 25,9-29,6% в групі В (Р < 0,05) і на 30,9-49,4% в групі С (Р < 0,05)).

В Таблиці 4 представлені засоби, що застосовуються в основній частині заняття (1-2 семестри) зі студентами групи А (із захворюваннями опорно-рухового апарату); аналогічні дані для 3-6 семестрів і студентів групи В (із захворюваннями кардіореспіраторної системи) і групи С (з захворюваннями органів зору, нирок та інших внутрішніх органів)[279].[280].

Таблиця 4. Засоби, що застосовуються в основній частині фізкультурно-оздоровчого заняття для студентів із захворюваннями опорно-рухового апарату (група А)

Засоби фізичного виховання (вправи)	Порядковий номер заняття	
	1 семестр	2 семестр
Функціональний блок		
Оздоровчий біг, ходьба	3,4,5	41,42,43
Елементи танцювальної аеробіки	6,7,8,9,10,11,12,13	44,45,46,47,48,49,50,51
Елементи класичної аеробіки	14,15, 16, 17,18, 19,	52,53,54,55,56,57,58,59
Елементи ритмічної гімнастики	22, 23,24,25,26, 27,	60,61,62,63,64,65,66,67
Циклічні вправи на кардіотренажерах (біговій доріжці, велотренажерах)	30,31,32	68, 69, 70
Розвиваючий блок		
Елементи рухливих і спортивних ігор (“Лабіринт”, естафети, настільний теніс, волейбол) на розвиток загальної і силової витривалості, координації, швидкісно-силових здібностей	6,10,14,18,22,26, 30	44, 48, 52, 56, 60, 64,68
Фізичні вправи на нестабільних поверхнях (фітболах, півсфері “босу”) на розвиток силових і координаційних здібностей	6,17,27	44, 55, 65
Елементи степ-аеробіки для підвищення загальної і силової витривалості, координації	3,4,14,15,25	41,42,52,53,63
Елементи шейпінгу на розвиток силової витривалості і зміцнення м’язового корсету	5,16,26	43, 54, 64
Силові вправи без обтяжень на розвиток силових	3,11,19,27	79, 87, 95, 103
Силові вправи з невеликими обтяженнями (на розвиток власне силових здібностей і силової витривалості)	7,18,28	45, 56, 66
Вправи на силових тренажерах для зміцнення м’язового корсету	8, 19,29	46, 57, 67
Елементи пілатесу і калланетики (на розвиток гнучкості і силової витривалості, для профілактики захворювань опорно-рухового апарату)	9,10,19,20,30	47, 48, 57, 58, 69
Елементи фітнес-йоги (для поліпшення постави, розвитку гнучкості)	11,12,21,22,31	49,50, 59, 60,71
Елементи бодіфлекса (з метою нормалізації діяльності дихальної та нервової систем)	13,24,32	51,62,70
Корекційно-профілактичний блок		
Комплекси лікувальної фізичної культури, що відповідають особливостям нозології студентів	3,4,5,7,8,9,11,12, 13, 15, 16,17,19, 20, 21, 23, 24, 25, 27,28,29,30,31	41,42,43,45,46,47,49,50,51,53, 54,55,57,58,59,61,62,63,65, 66, 67, 69, 70, 71

[279] Едешко Е. И. (2002). Комплексная система в физическом воспитании студентов специальных медицинских групп по нозологическим типам заболеваний. с. 140.

[280] Осипов В. М., Трофімов В. А., Шилкін Г. М. (2008). Особливості проведення занять з фізичного виховання у спеціальній медичній групі. с. 192.

В процесі педагогічного експерименту, проведеного на базі Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, доведена висока ефективність розробленої технології фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами спеціальної медичної групи.

Це підтверджується:

– покращення результатів проби Ромберга “Лелека”, що характеризує координаційні здібності (на 46,8%, 28,4% і 43,2% у студентів груп А, В і С відповідно ($P < 0,05$)), тестів “кидок-реакція” (на 17,2% в групі А та на 13,3% в групі С ($P < 0,05$)) і “ловля лінійки” (на 10,5% в групі А, на 13,1% в групі В та на 12,8% в групі С ($P < 0,05$)), що оцінюють координацію і здатність до реагування;

– достовірним покращенням швидкісно-силових здібностей (на 8,4% в групі А; $P < 0,05$); зростанням рівня загальної витривалості (на 7,7% в групі А, на 6,6% в групі В і на 6,7% в групі С) студентів;

– значним покращенням рівня загального фізичного стану студентів (на 51,7%, 52,9% та 35,5% в групі А, В та С відповідно ($P < 0,01$)), зниженням ($P < 0,05$) та входженням рухового віку студентів в межі реальних (паспортних) показників; зростання і наближення до позначки “абсолютно влаштовує” рівень фізичного стану задовольнив студентів усіх трьох нозологічних груп;

– покращання психоемоційного стану студентів: зниженням і входженням в межі

– помірних показників ситуативної (на 23,9%, 20,7% і 24,3% відповідно; $P < 0,05$) і особистісної (на 26,9%, 26,1% і 24,7% відповідно; при $P < 0,05$) тривожності студентів групи А, В і С; достовірними (39,1% в групі А, 26,9% в групі В і 24,7% в групі С ($P < 0,05$)) змінами і нормалізацією рівня самооцінювання студентів; істотно значущим ($P < 0,01$) зростанням (до оцінки “добре”) показників самопочуття (на 53,8% в групі А, на 57,1% в групі В і на 37,5% в групі С), активності (95,2% в групі А, на 76,2% в групі В і на 85,7% в групі С) і настрою (на 80,0% в групах А та С і на 70,0% в групі В); збільшенням (до оцінки “відмінно”) рівня психологічного комфорту студентів;

– високим рівнем задоволення студентів спеціальної медичної групи організацією і процесом фізкультурно-оздоровчих занять (4,5-4,8 балів із 5 можливих), так і їх готовності надалі (після закінчення ЗВО) продовжувати оздоровчі заняття (4,3 -4,5 балів).

Висновки. Розроблено технологію педагогічного проектування фізкультурно-оздоровчих занять зі студентками СМГ. Дана технологія представлена у вигляді технологічної карти, що містить описання мети, завдання, методів і процедур (як засобів досягнення обраної мети і вирішення поставлених завдань), а також очікуваних результатів кожного з п’яти етапів педагогічного проектування: діагностичного, передпроектного, власнепроектного, реалізаційного і контрольно-коригувального.

Встановлено, що домінуючі позиції серед захворювань студентів займають захворювання опорно-рухового апарату (39%), серцево-судинної системи (25%), захворювання нирок мають 14%, органів зору − 12%, дихання – у 6%, внутрішніх органів − у 4% студентів спеціальної медичної групи.

Студентам СМГ притаманно: дуже низький (до 50%) рівень рухової активності; істотне (на 5-9 років) перевищення “рухового віку” над паспортним; низький рівень фізичної підготовленості, відставанні від норми в прояві таких фізичних якостей, як гнучкість, спритність, загальна і силова витривалість.

Рівень функціонального стану студентів СМГ може бути оцінений як незадовільний. Це підтверджується:

– у студенток групи В (із захворюваннями кардіореспіраторної системи): близькі до незадовільних показників ЧСС в стані спокою; відхилення від норми в погану сторону показників (систолічного і діастолічного) артеріального тиску (на 14%), життєвої ємності

легенів (на 11%), загальної працездатності, що оцінюється за тестом PWC_{170} (на 23%), результатів проби Штанге, характеризує стійкість організму до гіпоксії (на 24%);

– у студентів групи А (із захворюваннями опорно-рухового апарату) та С (з захворюваннями органів зору та внутрішніх органів): відхилення в погану сторону від норми показників життєвої ємності легень (на 5% і 12% відповідно), загальної фізичної працездатності, яка оцінена за тестом PWC_{170} (на 11,5% і 13% відповідно), результатів проби Штанге, що характеризує стійкість організму до гіпоксії (на 10% у групи А і 21% у групи С).

Психоемоційний стан студентів усіх нозологічних груп може бути оцінений як "незадовільний". Про це свідчать: підвищений рівень ситуативної (на 42,5%) і особистісної (на 81,7%) тривожності, занижене (в середньому на 35,3%) самооцінювання і істотно (на 31%) не "дотягуючий" до норми рівень самопочуття, активності і настрою.

Переважна більшість студентів (72% осіб із захворюваннями опорно-рухового апарату, 90% із захворюваннями кардіореспіраторної системи і 85% із захворюваннями органів зору, нирок та інших внутрішніх органів) мають низький рівень мотивації до занять фізичним вправами.

Основні мотиви фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів СМГ є: прагнення до фізичного удосконалення та рекреативний, оздоровчий і оцінний ("отримати залік") мотиви, а також мотиви спілкування, перебування в соціально-сприятливому середовищі, причетності та підготовки до майбутньої професійної діяльності, придбання корисних валеологічних знань, схвалення та успіх.

Визначено переваги студентів СМГ у виборі видів рухової активності та спорту: фітнес (92,3%), волейбол (80%), настільний (76,9%) і великий (33,8%) теніс, бадмінтон (70,7%), баскетбол (38,5%), оздоровчих біг (63,1%), ходьба (55,4%) і плавання (26,2%), катання на лижах і ковзанах (35,4%), лікувальна фізична культура (27,7%), дихальна гімнастика (12,3%). Найбільш популярні фітнес-програми серед студентів СМГ: степ-аеробіка (86,2%), танцювальна (83,0%) і фітбол-аеробіка (75,3%), стретчинг (72,3%), вправи на кардіотренажерах (61,5%), йога (49,2%), каланетіка (47,1%), пілатес (43,1%), силові вправи в тренажерному залі (41,5%), бодіфлекс (15,4%). При цьому переважна більшість опитаних студентів вибрали не одну, а одночасно кілька програм, надали тим самим перевагу комплексному застосуванню засобів оздоровчої, лікувальної фізичної культури та фітнесу.

Розроблено методику фізкультурно-оздоровчих занять зі студентами СМГ, яка спрямована на отримання мотиваційних, емоційно-ціннісних, кондиційних, практично-діяльнісних і когнітивних результатів і передбачає комплексне використання елементів фітнесу, дозованої ходьби і бігу, рухливих ігор і елементів спортивних ігор, засобів лікувальної фізичної культури, дихальної гімнастики і аутогенного тренування, підібраних з урахуванням інтересів, потреб і переваг студентів, особливостей нозології і рівнів фізичного стану студентів.

Кожне фізкультурно-оздоровче заняття триває 90 хв і реалізується за наступною схемою: 1. підготовча частина, що складається з теоретичного (10 хв) і практичного – "розігрівання і розминка" (10-15 хв; інтенсивність навантаження − 40−55% від ЧСС) блоків; 2. основна частина, що має в своєму складі три блоки: а) функціональний (виконання циклічних вправ, вправ на кардіотренажерах і з арсеналу аеробіки) (25-30 хв; інтенсивність 60−70% від ЧСС); б) розвиваючий (кондиційний), спрямований на підвищення рівня фізичної підготовленості і "підтягування" відстаючих фізичних якостей (силові вправи (з обтяженнями і без, на тренажерах), елементи рухливих і спортивних ігор, вправи з арсеналу фітнес-йоги, фітбол-аеробіки, шейпінгу, пілатесу, калланетики) (15-20 хв, інтенсивність 50−70% від ЧСС); в) корекційно-профілактичний (комплекси вправ ЛФК для кожної нозологічної групи) (15 хв, інтенсивність 50-55% від ЧСС); 3) заключна частина – "заминка і релаксація" (10-15 хв;

інтенсивність 35-45% від ЧСС), що включає вправи на розслаблення, стретчинг, елементи дихальної гімнастики і аутогенного тренування.

Доведено високу ефективність розробленої технології фізкультурно-оздоровчих занять у вирішенні завдань підвищення рівня рухової активності, оздоровлення, нормалізації показників фізичного розвитку, фізичної підготовленості, функціонального та психоемоційного стану студентів СМГ. Також доведено, що експериментальна технологія сприяє зростанню показників задоволення студентів досягнутими результатами занять, зростанню рівня мотивації до занять з фізичного виховання, формуванню готовності студентів до подальших (після закінчення ЗВО) систематичних занять фізичними вправами, ведення здорового способу життя.

Література:

1. Адирхаєв С. Г. Організаційно-педагогічні основи фізичного виховання і спорту студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі: монографія. Київ: Університет "Україна", 2013. 381 с.
2. Вилетська Т. Е. Принципы формирования и организация физического воспитания в специальных медицинских группах. Москва: Теория и практика физической культуры, 2005. № 1. С. 25-26.
3. Дубогай О. Д., Завацький В. І., Короп Ю. О. Методика фізичного виховання студентів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи. Луцьк, 1995. 220 с.
4. Едешко Е. И. Комплексная система в физическом воспитании студентов специальных медицинских групп по нозологическим типам заболеваний. Гродно: ГрГУ, 2002. 140 с.
5. Захаріна Е. А. Формування мотивації до рухової активності в процесі фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис…. кандидата наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України. Київ, 2008. 20 с.
6. Кузнєцова О. Т. Впровадження інноваційних технологій в навчальний процес фізичного вдосконалення студентів спеціальних медичних груп. Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні: досвід, проблеми, перспективи. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 124-126.
7. Осипов В. М., Трофімов В. А., Шилкін Г. М. Особливості проведення занять з фізичного виховання у спеціальній медичній групі. Молода спортивна наука України. Львів: НФВ "Українські технології", 2008. № 12, Т. 2. С. 192-196.
8. Переверзева И. В. Технологии проведения занятий в специальном медицинском отделении: учебно-методическое пособие. Ульяновск: УлГТУ, 2008. 58 с.
9. Петренко М. І., Голубович А. М., Микитюк Є. П. Фізичне виховання студентів в спеціальній медичній групі. Вінниця: ВДТУ, 2003. Ч. І. 83 с.

1.29. New approaches to teaching clinical disciplines at medical universities

1.29. Нові підходи до викладання клінічних дисциплін у медичних вузах

Підвищення якості професійної підготовки майбутніх лікарів відповідно до світових і загальноєвропейських стандартів з метою посилення конкурентоспроможності вітчизняної вищої медичної освіти, оптимізації умов для міжнародної мобільності студентів-медиків і розширення можливостей українських медичних фахівців на вітчизняному та міжнародному ринках праці зумовлені проголошенням Україною курсу на євроінтеграцію. Процеси євроінтеграції вимагають від медичної освіти модернізації навчальних технологій.[281] В умовах ринкових відносин потрібен новий підхід до підготовки конкурентоспроможних медичних кадрів. МОЗ України запропонувало стратегію реформування системи охорони здоров'я на 2015-2020рр, яка полягає у визначенні основних проблем, напрямів, формування нової державної політики в галузі.[282] Формування світогляду, що базується на ставленні до людини як до найвищої цінності, стимулювання гармонійного розвитку й прояву творчого потенціалу особистості в праці – основа гуманізації сучасної вищої освіти.[283] Але вона може залишитися набором добрих намірів, якщо на практиці не вживати заходів для підвищення ефективності навчального процесу, поліпшення умов взаємодії викладача і студента, переведення студента на рівень активного суб'єкта навчального процесу. В період реформування галузі актуальним є питання якісної підготовки студентів. Інтеграція України в європейський освітній простір вимагає як підвищення якості вищої освіти в цілому, так і підвищення рівня контролю якості освіти.

Вирішення багатьох завдань, яких потребує зміст педагогічної освіти вчена вбачає в наданні вузам свободи у процесі створення навчальних програм, базованих на освітніх стандартах.Вдосконалення стандарту для педагогічної освіти, розроблення і запровадження механізмів порівняння вітчизняного та зарубіжного стандарту покликане необхідністю забезпечення досягнення й підтримки навчальними закладами високого рівня освіти. Основним завданням модернізації вищої школи є розробка та вдосконалення науково-методичного забезпечення викладання дисциплін, покращання самостійної та індивідуальної роботи студента, розробка і запровадження нових засобів контролю якості знань і вмінь. До методик, які допомагають студентам відкривати в собі нові якості, розкривати свою особистість, підвищують якість навчання належать інтерактивні технології навчального процесу. Ще понад 2500 років тому Конфуцій наголошував: те, що я чую, я забуваю, те, що я бачу, я пам'ятаю, те, що я роблю, я розумію, що є актуальним і сьогодні.

При викладанні медичних дисциплін надзвичайно актуальними є інтерактивні форми навчання, де навчальний процес відбувається через активну взаємодію всіх учасників, як студента, так і викладача.[284] Задачами інтерактивних форм навчання є пробудження зацікавленості до відповідної теми, мотивація студентів до поглиблення знань, ефективне засвоєння навчального матеріалу, самостійний пошук шляхів та варіантів вирішення поставленої навчальної задачі, взаємодія між студентами в процесі навчання, набуття навичок роботи в команді, прояв терпимості до іншої точки зору, формування у студентів власної думки та професійних навичок.[285] До основних інтерактивних методів навчання

[281] Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015-2020 рр.(2015), с. 18

[282] Нестеренко І. Б. **(**2014): Модернізація змісту вищої педагогічної освіти в Польщі (науково-педагогічні розвідки). с. 54.

[283] Скринник З. Е. **(**2012): Психологія і педагогіка. Проведення індивідуального заняття за методом аналізу конкретних навчальних ситуацій (casestudy), с. 26.

[284] Сисоєва С. О. (2011): Інтерактивні технології навчання дорослих, с. 33.

[285] Войцещук Л. Є. (2011): Інтерактивне навчання – технологія сучасного навчання, с. 46.

належить метод проектів, рольової гри, мозкового штурму, метод кейсів, які можна використовувати при вивченні клінічних дисциплін у медичних вузах. В дослідженнях чітко визначаються знання, уміння і компетенції, яких повинен набути студент на заняттях з подальшим навчанням та самовдосконаленням.[286]

Важливим структурним компонентом навчального процесу, що пов'язаний з його цілями, змістом і методами, є контроль. Від результатів контролю значною мірою залежать постановка цілей і завдань навчання, вибір і послідовність застосування його методів. Завдяки контролю реалізується зворотний зв'язок, що дає змогу можливість швидко змінювати процес навчання, ставити конкретні завдання на наступне заняття залежно від результатів навчання. Однак, будь-яке оцінювання знань пов'язані з емоційним навантаженням студентів, які негативно впливають на об'єктивність результатів оцінювання. В літературі не освітлені питання використання у процесі контролю знань і вмінь інтерактивних технологій. У зв'язку з цим, поряд з традиційними методами оцінювання пропонується використання інтерактивних занять, де в сприятливій атмосфері може відбувається процес контролю навчальних результатів студентів.

При проведенні занять на тему: «Сучасні уявлення про спортивну медицину. Поняття про лікарський контроль. Сучасні методи обстеження фізкультурників і спортсменів», «Фізична працездатність та її зв'язок з показниками здоров'я», «Передпатологічні стани і захворювання при нераціональних заняттях фізичною культурою та спортом. Поняття про допінги», «Оцінка функціональних здібностей організму людини за допомогою функціональних проб», «Загальні основи фізичної реабілітації та лікувального масажу» актуальна активізація заняття з використанням проектної методики. Вона дозволяє підвищити активність студентів, формує вміння студента обирати рішення, творчо мислити, робити висновки, представляти свій виступ. Для створення проекту, студент вивчає тему, ставить мету і завдання, підбирає певний відеоматеріал і презентує свій матеріал на занятті. Ця методика може бути використана для викладення любої теми зі спортивної медицини і багатьох тем з фізичної реабілітації.

При викладанні тем:«Фізична реабілітація при захворюваннях серцево-судинної системи», «Фізична реабілітація при захворюваннях органів дихання, травлення, нирок та порушеннях обміну речовин», «Фізична реабілітація в хірургії, травматології та ортопедії», «Основи фізичної реабілітації при захворюваннях та травмах центральної і периферичної нервової системи», «Основні принципи застосування засобів фізичної реабілітації в педіатрії та акушерсько-гінекологічній практиці» можливе використання рольової гри, яке визначає ставлення студента до кожної медичної ситуації, набуття досвіду шляхом гри. Студенти на занятті отримують завдання: один виступає в ролі пацієнта, другий в ролі лікаря, інший дає оцінку діям як лікаря, так і пацієнта. Рольова гра проводиться в невеликих групах по декілька чоловік. Студенти отримують завдання на картках, розподіляють ролі, розбирають ситуацію і показують всій групі. Далі викладач проводить аналіз діям кожного учасника, коментує відповіді. Рольова гра, як один з методів інтерактивного навчання, формує у студентів навички і вміння, створює атмосферу співпраці, взаємодії, вчить працювати в команді. Рольова гра як різновид ділової ігри передбачає розігрування її учасниками ситуації за заздалегідь розподіленими ролями з метою оволодіння певними поведінковими та емоційними якостями професійної ситуації. Використання рольових ігор під час занять дозволяє зробити заняття більш різноманітними, бо студенти спілкуються між собою, що дає їм можливість проявити самостійність, правильно висловлювати свою думку, реалізувати

[286] Полянська О. С. (2016): Використання інтерактивних технологій при викладанні дисципліни «Фізична реабілітація. Спортивна медицина», с. 119.

комунікативні вміння. При цьому вони можуть виправляти колегу або допомагати один одному, а також відстоювати свою думку.

Метод кейсів або метод конкретних ситуацій це педагогічний прийом, який дає можливість моделювати ситуацію з метою аналізу даного випадку, виявлення проблем, пошуку альтернативних методів прийняття рішення, який може використовуватись при вивченні всіх тем з фізичної реабілітації. Студенти всі разом аналізують ситуацію, оцінюють запропоновані алгоритми та вибирають найкращий в рамках поставленої проблеми. За типом задач кейси поділяють на кейс-випадок, кейс-вправу та кейс-ситуацію. Цей метод використовують як педагогічний прийом, щоб спровокувати дискусію в навчальній аудиторії. Він відображає не тільки певну практичну проблему, але й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти в процесі вирішення даної проблеми. Як основна перевага даного методу виступає можливість оптимально поєднувати теорію і практику, що представляється досить важливим при підготовці висококваліфікованого фахівця. Використання цієї технології дозволяє організувати самостійну роботу студентів, роблячи її осмисленою, цікавою та ефективною. При вирішенні кейса студент не тільки використовує отримані знання, але і проявляє свої особисті якості, зокрема вміння працювати в групі, демонструє навички володіння та застосування теоретичних знань на практиці.[287]

Метод мозкового штурму активізує колективну творчу діяльність. Він базується на активному процесі генерації ідей, який відділений від процесу їх оцінювання. Група людей може генерувати до сотні пропозицій по певній проблемі і далі переходить до їх обговорення. Із загального числа відбирають найбільш вдалі для використання на практиці. Цей метод можна застосовувати при вивченні тем «Гостре перенапруження в спорті», «Раптова смерть у спортсменів». Використання інтерактивних технологій дасть змогу виховати фахову, наукову еліту у медичній галузі, формувати самодостатніх особистостей. Особливість інтерактивних форм навчання – високий рівень суб'єктів взаємодії, емоційне, духовне єднання учасників.

В процесі вивчення клінічних дисциплін у майбутнього лікаря повинні сформуватися необхідні творчі здібності, вміння та навички:

- спілкуватися з хворим та його родичами; - самостійно визначити та сформулювати проблему;
- виявити симптоми і синдроми, проаналізувати їх, запропонувати ефективні методи їх діагностики та інтерпретації;
- виставити попередній діагноз, знайти способи їх перевірки;
- сформулювати висновки і клінічний діагноз, визначити прогноз захворювання і можливі шляхи лікування хвороби.

Для створення та вирішення проблемних ситуацій, що виникають в подальшій практичній діяльності лікаря, пропонується використання клінічних ситуаційних задач, які містять в собі складну нетипову ситуацію з невизначеними умовами при встановленні діагнозу, які потребують пошуку необхідної додаткової інформації. При використанні таких задач необхідний діалог між викладачем і студентом:

- задачі с невизначеністю ефективного способу лікування, коли необхідно зробити вибір його оптимального варіанту;
- задачі з надлишковими відомостями в умовах, коли інформація про наявні захворювання пацієнта, містить відомості, які не мають прямого відношення до даного випадку;
- задачі з частково невірними або суперечливими відомостями між анамнезом захворювання і результатами об’єктивного обстеження.

[287] Максименко С. Д. (2014): Педагогіка вищої медичної освіти, с. 54.

До недоліків організації сучасного контролю у вищій школі фахівці відносять: застосовування форм і методів оцінювання навчальних досягнень студентів без урахування педагогічних цілей, слабку реалізацію навчальної функції студента, бо він не працює над своїми помилками, недооцінювання навчальних досягнень студента як результату старанності в його пізнавальній діяльності, фіксацію лише нижчих рівнів засвоєння знань, відсутність орієнтації на ґрунтовні знання та бажання до накопичення позитивних оцінок, неврахування під час розробки тестів пізнавальних можливостей студентів.

Критеріями навчально-пізнавальної активності виступають, усвідомленість діяльності як її вмотивованість і усвідомлене цілепокладання, раціональність як вибір оптимальних засобів, методів, інструментів для досягнення мети, результативність як позитивна характеристика підсумків навчально-пізнавальної діяльності та рівня її оцінки і самооцінки.[288] Виділяють чотири рівні активності: 1) рівень пасивної діяльності, коли суб'єкт не усвідомлює необхідності навчання і він не зацікавлений у результатах діяльності, а також відсутні зовнішні впливи щодо стимулювання його навчальної діяльності; 2) рівень зовнішньо-стимульованої активності, коли суб'єкт не має відповідного комплексу потреб щодо здійснення навчально-пізнавальної діяльності, проте під впливом зовнішніх чинників вимушений діяти; 3) рівень внутрішньо-вмотивованої активності, коли суб'єкт усвідомлює особистісну необхідність навчальної діяльності як методу задоволення його потреб, проте він не завжди раціонально та адекватно організує таку діяльність і може потребувати стимулюючого впливу зовнішніх факторів; 4) рівень системної активності, коли суб'єкт діє усвідомлено, має сформовану ієрархію внутрішніх мотивів, раціонально та ефективно здійснює діяльність відповідно до плану, досягає конструктивних результатів. Діяльність викладача щодо активізації навчально-пізнавальної діяльності в цьому випадку має бути спрямована на розвиток усіх її фаз – потребово-мотиваційної, цілепокладальної, орієнтовно-виконавчої та рефлексивно-оціночної, – рівні розвитку яких і визначають загальний рівень активності навчально-пізнавальної діяльності. Проведення будь-яких контрольних робіт завжди пов'язані у студентів із хвилюваннями, емоційними стресами, особливо це відчувається у студентів-першокурсників і щоб уникнути подібної ситуації, доцільно проводити інтерактивні заняття і корекції знань, умінь і навичок. Структура заняття з використанням інтерактивних технологій розглядається як послідовність таких етапів:

1) організаційний: мобілізація студентів до початку заняття;

2) інформаційний: повідомлення теми, мети заняття, коротка характеристика його перебігу;

3) мотиваційний: мотивація активної навчально-пізнавальної діяльності студентів;

4) функціональний: сукупність навчальних ситуацій, спрямована на досягнення загальної мети заняття, адекватно до змісту й цільових завдань яких обираються інтерактивні технології навчання;

5) рефлексивний: оцінювання кінцевого результату заняття, самоаналіз і самооцінка.[289]

Завдання поточного контролю зводяться до того, щоб виявити обсяг, глибину і якість сприйняття матеріалу, що вивчається; визначити недоліки у знаннях і намітити шляхи їх усунення, виявити ступінь відповідальності студентів і ставлення їх до роботи, встановивши причини, які перешкоджають у навчанні, виявити рівень опанування навиків самостійної роботи і намітити шляхи і засоби їх розвитку, стимулювати інтерес студентів до вивчення дисципліни і їх активність у пізнанні.

---

[288] Сердюк Т. В. (2009): До проблеми впливу лідерів на діяльність навчальних груп в умовах застосування інтерактивних технологій навчання, с. 54.

[289] Філоненко М. М. (2012): Психолого-педагогічна готовність викладача ВМНЗ в інноваційних умовах освіти, с. 333.

Упровадження в навчальний процес рольових ігор, семінарів, диспутів, обговорень сприяє виникненню у студентів довіри, терпимості, взаємодопомоги, що впливає на створення сприятливої морально-психологічної атмосфери навчального процесу. Студенти на занятті отримують завдання: один виступає в ролі досліджуваного, другий в ролі медика, а інший коментує дії як медика, так і досліджуваного. Студенти вчаться у вигляді гри: пізнають і запам'ятовують новий матеріал, орієнтуються в незвичних ситуаціях, поповнюють запас знань. Викладач на занятті проводить аналіз діям кожного учасника, коментує відповіді. Рольова гра як різновид ділової ігри передбачає розігрування її учасниками ситуації за заздалегідь розподіленими ролями з метою оволодіння певними поведінковими та емоційними якостями професійної ситуації. Використання рольових ігор під час занять дозволяє зробити заняття більш різноманітними, бо студенти спілкуються між собою, що дає їм можливість проявити самостійність, правильно висловлювати свою думку, допомагати один одному, відстоювати свою думку. Метод кейсів дає можливість моделювати ситуацію з метою аналізу даного випадку і студенти всі разом аналізують ситуацію, оцінюють запропоновані алгоритми та вибирають найкращий в рамках поставленої проблеми. Використання цієї технології дозволяє організувати самостійну роботу студентів, вчить працювати в групі, демонструє навички володіння та застосування теоретичних знань на практиці, що і оцінює викладач.

Особливість інтерактивних форм навчання – високий рівень суб'єктів взаємодії, емоційне, духовне єднання учасників. Основна мета контролю як дидактичного засобу управління навчанням полягає в забезпеченні ефективності навчання шляхом систематизації знань, умінь і навичок студентів, самостійного застосування ними здобутих знань на практиці.

До його завдань також належить стимулювання студентів старанно навчатися, формування в них прагнення до самоосвіти. Серед функцій контролю головною є забезпечення зворотного зв'язку, під час якого з'ясовується ступінь відповідності досягнутих результатів функціонування навчальної системи прогнозованій меті. Контроль завжди пов'язаний з оцінюванням реалізації намічених завдань і планів.

Отже, при інтерактивному навчанні створюється середовище освітнього спілкування, яке характеризується відкритістю, взаємодією всіх його учасників на рівних правах, що веде до накопичення спільних знань і дозволяє забезпечити високу мотивацію, міцність знань,творчість, комунікабельність, активну життєву позицію, збереження індивідуальності,свободу самовираження, взаємоповагу. Інтерактивні методи сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу, допомагають студентам навчитися вирішувати проблеми, правильно формулювати власну думку, аналізувати отриману інформацію, дискутувати, відстоювати свою точку зору, бути більш впевненими та незалежними, що оцінюється викладачем. Використання інтерактивних технологій оптимізує формування професійної компетентності у майбутніх медиків, дає можливість краще засвоїти знання, сприяє опануванню практичними навичками, а викладачу дає змогу в сприятливій атмосфері оцінити знання студента, визначити недоліки і намітити шляхи їх усунення, виявити ступінь відповідальності студентів, встановивши причини, які перешкоджають у навчанні, виявити рівень опанування практичних навиків і намітити шляхи їх розвитку, стимулювати інтерес студентів до вивчення дисципліни. Усі методи орієнтовані на активізацію пізнавальної діяльності та реалізацію потреб студентів, тому особлива увага приділяється створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, в якій учасники процесу більш мобільні, відкриті та активні.

Таким чином, одним з основних переваг інтерактивних методів навчання є наближення процесу навчання до реальної практичної діяльності майбутніх фахівців. Інтерактивні методи сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу, допомагають студентам

навчитися вирішувати проблеми, правильно формулювати власну думку, аналізувати отриману інформацію, дискутувати, відстоювати свою точку зору, бути більш впевненими та незалежними. Впровадження інтерактивних технологій при підготовці майбутніх лікарів підвищує ефективність формування їх професійної компетентності, розвитку комунікації вмінь і навичок, навчає працювати в команді, сприяє опануванню практичним навичками. Подальше вивчення нових інтерактивних методів навчання дасть можливість змінювати форми викладання, що буде сприяти розвитку комунікативних умінь і навичок майбутнього фахівця.

Література:

1. Войцещук Л. Є. Інтерактивне навчання – технологія сучасного навчання / Л. Є. Войцещук // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. № 3 (15). – С.46-49.
2. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти / С. Д. Максименко, М. М. Філоненко. – К.: «Центр учбової літератури». – 2014. 288 с.
3. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015-2020 рр / Еженедельник Аптека-2015 – № 11 (982) – С. 18-23.
4. Нестеренко І. Б. Модернізація змісту вищої педагогічної освіти в Польщі (науково-педагогічні розвідки) / І. Б. Нестеренко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології – 2014. – № 3 (37). – С. 54-61.
5. Полянська О. С. Використання інтерактивних технологій при викладанні дисципліни «Фізична реабілітація. Спортивна медицина» / О. С. Полянська, І. Ю. Полянський // Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doswiaczenie. – N 1 (5). – 2016. – P. 119-122.
6. Сердюк Т. В.До проблеми впливу лідерів на діяльність навчальних груп в умовах застосування інтерактивних технологій навчання / Т. В. Сердюк // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – Вип. 149. – Черкаси, 2009. – С. 54-56.
7. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / НАПН України, Педагогічної освіти і освіти дорослих. К.: ВД «ЕКМО», 2011. – 324 с.
8. Скринник З. Е. Психологія і педагогіка. Проведення індивідуального заняття за методом аналізу конкретних навчальних ситуацій (casestudy): Навчально-методичний посібник – Львів: ЛІБС УБС НБУ, 2012. – 145 с.
9. Філоненко М. М. Психолого-педагогічна готовність викладача ВМНЗ в інноваційних умовах освіти / М. М. Філоненко // Гуманітарний вісник-Додаток 1 до Вип. 27, Т.ІІ (35): Тематичний випуск «Вища освіта України в контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». – К.: Гнозис, 2012. – С. 333-339.

1.30. Independent work during the training of Ukrainian students

1.30. Самостійна робота під час навчання українських студентів

Входження України до єдиного європейського та світового освітнього простору не можливе без впровадження такого багатоцільового механізму, як Європейська кредитно-трансферна та акумулююча система (ECTS). Звідси нагальною потребою є розширення впровадження елементів ECTS за рахунок введення кредитно-модульної системи формування навчальних програм, посилення ролі самостійної роботи студентів та змін педагогічних методик, впровадження активних методів і сучасних інформаційних технологій навчання.

В умовах переходу людства до інформаційно-технологічного суспільства за роки навчання у вищому навчальному закладі не можна запастися необхідними знаннями на все життя. Тому нинішній етап розвитку національної вищої освіти характеризується модернізацією навчального процесу в руслі вимог Болонської декларації, яка передбачає значне збільшення обсягів самостійної роботи студента (до 50-60%). Отже, головним завданням вищої школи поряд із задоволенням потреб особи в інтелектуальному, культурному й моральному розвиткові є оволодіння майбутнім фахівцем ефективними і раціональними методами самостійної навчальної роботи відповідно до особливостей конкретного фаху, підготовка його до участі у процесі неперервної освіти.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема організації самостійної навчальної роботи у школі досить ґрунтовно висвітлена в працях учених-педагогів Є. П. Бруновт, Є. Д. Видро, Короткової Л. С., П. І. Підкасистого та інших.

Самостійна робота студентів стала предметом досліджень учених А. М. Алексюка, В. М. Вергасова, І. І. Ільясова, В. А. Козакова, А. І. Кузьмінського та інших науковців.

Під самостійною роботою студента (СРС) ми розуміємо навчальну діяльність студента, яка планується, виконується за завданням, під методичним керівництвом і контролем викладача, але без його прямої участі.

Високо оцінюючи роль самостійної роботи у процесі навчання, відомий чеський педагог Я. А. Коменський на титульному аркуші своєї книги «Велика дидактика» написав: «Альфою та омегою нашої дидактики нехай буде пошук і відкриття засобу, за якого ті, хто вчить, менше б вчили, а учні більше б училися» [6, с. 162].

Німецький педагог А. Дістервег зазначав: «Розвиток і освіта ні одній людині не можуть бути дані або повідомлені. Усяк, хто бажає до них прилучитися, повинен досягнути цього власною діяльністю, власними силами, власним напруженням» [5, с. 162].

Як показав вітчизняний [1; 2] і власний досвід [8; 10; 11], у традиційній лекційно-семінарській системі навчання провідна активність залишається за викладачем фактично у всіх видах занять. Він виступає головним чином у ролі ретранслятора та контролера знань.

Професор А. М. Алексюк у монографії «Педагогіка вищої освіти України» сформулював труднощі, пов’язані з організацією, керівництвом і контролем самостійної роботи студентів під час аудиторних та позааудиторних занять за традиційної лекційно-семінарської системи навчання: 1) несформованість умінь та навичок самостійної роботи у деяких студентів; 2) відсутність в них бажання систематично працювати; 3) несформованість пізнавальних інтересів у частини студентів; 4) перевантаженість їх обов’язковими аудиторними заняттями і браком вільного часу для індивідуальної самостійної роботи [1, с. 435].

Однак оволодіння знаннями – це, насамперед, процес самостійного пізнання та наполегливої активної діяльності мозку студента. Тільки знання, здобуті власною працею, є міцними, глибокими і дієвими. Саме з метою стимулювання систематичної, ритмічної самостійної роботи студентів, підвищення об’єктивності оцінки їх навчальних досягнень,

визначення рейтингу студента, запровадження здорової конкуренції між студентами у навчанні й розвитку їх творчих здібностей у вищих навчальних закладах України запроваджено кредитно-модульну систему організації навчання [3].

Посилення ролі самостійної роботи студентів в умовах упровадження Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи (ECTS) актуалізує створення належного науково-методичного забезпечення навчального процесу. З огляду на зазначене, мета нашого дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні змісту та структури навчально-методичних посібників для самостійної роботи студентів, створенні та експериментальній перевірці ефективності їх в умовах кредитно-модульного навчання.

Відповідно до мети визначено такі дослідницькі завдання: 1) здійснити аналіз теорії і практики організації самостійної роботи студентів за традиційною лекційно-семінарською системою навчання; 2) теоретично обґрунтувати зміст і структуру навчально-методичних посібників для самостійної роботи студентів; 3) експериментально перевірити ефективність розроблених навчально-методичних посібників в умовах кредитно-модульного навчання.

Навчально-методичні посібники для самостійної роботи студентів повинні містити систему різнорівневих навчальних завдань. Під навчальними завданнями ми розуміємо «різноманітні за змістом і обсягом види самостійної навчальної роботи, які виконуються за вказівками викладача, обов'язкова складова процесу навчання й важливий засіб його активізації» [4, с. 128], а під їх системою – цілісне утворення, що складається з багатьох взаємопов'язаних елементів, де під елементом розуміють складні, ієрархічно організовані структури. Сукупність навчальних завдань стане системою тільки тоді, коли завдання виступають у щільній єдності, створюючи такий логічний ланцюг, кожна ланка якого зв'язана з іншими ланками, і коли провідне місце серед них займають завдання на міркування.

Система розроблених нами навчальних завдань спрямована на виконання таких дидактичних функцій: навчальної, виховної, контролюючої, розвивальної. Навчальна функція системи завдань реалізована за рахунок того, що, виконуючи завдання, студенти повторюють, систематизують, уточнюють матеріал, збагачують своє уявлення про нього. Виховна функція системи завдань передбачає формування наукового світогляду студентів, відповідального ставлення до природи, мотивації здорового способу життя. Контролююча функція системи завдань полягає у встановленні рівня навчальних досягнень студентів. Розвивальна функція системи завдань виявляється в тому, що під їх впливом удосконалюються психічні процеси та особистісні можливості студентів: самостійність, увага, пам'ять, мислення.

Під час розробки змісту навчальних завдань ми дотримувались таких дидактичних вимог:

1. Науковість, що базується на відповідності даним сучасної науки.
2. Доцільність, що відповідає цілям навчання.
3. Доступність (посильність), що ґрунтується на врахуванні рівня підготовки студентів, їхніх вікових та індивідуальних особливостей.
4. Цілеспрямованість, що сприяє досягненню певних цілей – засвоєння певних знань, формування умінь і навичок.
5. Різнорівневість (за характером складності: від репродуктивних до продуктивних, творчих).
6. Послідовність, яка відображається у тому, що розв'язання кожного попереднього завдання готує до розв'язання наступного, в якому враховується відпрацьований у попередніх завданнях матеріал.

Таким чином, система завдань характеризується науковістю, доцільністю, доступністю, цілеспрямованістю, різнорівневістю та послідовністю. Якщо відсутня хоча б одна з перерахованих характеристик, система завдань перетворюється у їх комплекс або серію.

До кожного модуля розроблено систему завдань, основою для її створення є методичний аналіз конкретної теми, який включає такі послідовні етапи:

1) визначення ролі та місця розв'язання завдань у сукупності застосованих методів під час вивчення теми;

2) поділ навчального матеріалу на самостійні за смислом частини – елементи знань та вмінь;

3) виявлення функціональних зв'язків і відношень між елементами знань і виділення з них тих, які розкриваються у ході розв'язання відповідних завдань;

4) визначення обсягу і характеру практичних умінь та навичок, набутих студентами при розв'язанні завдань.

У побудові системи завдань закладені й методичні прийоми її застосування в навчальному процесі. Покажемо це на прикладі розробленого нами навчально-методичного посібника «Нормальна анатомія людини», побудованого з урахуванням завдань навчального курсу, передбачених програмою вищої педагогічної школи для студентів небіологічних спеціальностей [9].

До кожної теми модуля у розробленому навчально-методичному посібнику є чотири рубрики: «Самостійна робота з інформаційними джерелами», «Самостійна робота з термінами», «Лабораторний практикум», «Перевірте свої знання».

Завдання рубрики «Самостійна робота з інформаційними джерелами» мають велике значення для формування і розвитку навичок самостійної роботи з джерелами інформації, без якої неможливе систематичне поповнення знань. Опрацювавши навчальний матеріал підручника або матеріалу з Інтернету, студент зможе виконати завдання на складання схем і таблиць. Ці завдання відіграють важливу роль у формуванні наукових понять. Адже відомо, що саме у схемах і таблицях компактно викладається великий обсяг інформації. Для того, щоб скласти схему або таблицю необхідно з навчального матеріалу виділити найсуттєвіше, що сприяє формуванню понять. Таким чином, головна ідея схем і таблиць розробленого нами посібника – сконцентрувати зміст навчального матеріалу навколо провідних наукових понять.

Істотну роль в формуванні наукових понять відіграє робота над засвоєнням мови науки – термінології. Однак засвоєння термінів може викликати труднощі, пов'язані, у першу чергу, з тим, що вони, як правило, грецького чи латинського походження, а без знань цих мов вони залишаються тільки словесними оболонками, які ні про що не говорять. Без спеціальної роботи терміни залишаються словами незнайомої мови і важкими для запам'ятовування. Кращому розумінню терміну сприяють знання про його походження (етимологію) і смислове значення (семантику). У рубриці «Самостійна робота з термінами» запропоновані завдання, які передбачають знання про походження (етимологію) біологічних термінів. Завдання типу «Знайди пару, якщо знаєш походження термінів» вимагають об'єднати складову частину терміну з його походженням. Як це зробити – наведено приклад у кожному завданні. Після цього виписується термін та виявляється його смислове значення, а це означає виявлення суттєвих ознак біологічних понять, виражених відповідними термінами. Завдання типу «З'єднай лінією термін з його визначенням» передбачає знання означень біологічних понять. Ці завдання подані у вигляді таблиці, складеної з двох колонок: у першій – терміни, у другій – означення. Але проти окремого терміну наведено означення іншого терміну. Завдання полягає у знаходженні правильного означення кожного терміну, поданого в таблиці. Допоможе виконати завдання цієї рубрики словник термінів, поданий у кінці посібника. Систематично виконуючи подібні завдання, студент зможе свідомо засвоїти біологічні терміни.

Для опанування наукових понять обов'язковим є виконання лабораторних і практичних робіт. Саме тому в даному посібнику в рубриці «Лабораторний практикум» вміщено

інструкції до виконання практичних і лабораторних робіт. Крім того, під час виконання лабораторних робіт у студентів формуються уміння та навички, що також позитивно відбивається на формуванні та розвитку наукових понять.

У рубриці «Перевірте свої знання» подані завдання різних рівнів складності з метою письмової та усної перевірки знань. Відкриті запитання, біологічні диктанти, тестові завдання тощо спрямовані на виявлення умінь студентів самостійно порівнювати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Застосування різноманітних завдань забезпечує перехід з одного виду діяльності на інший, а це стає своєрідним «відпочинком» для ділянок кори головного мозку без фактичного припинення роботи.

Важливим підходом під час створення системи завдань є те, що завдання кожної рубрики не замкнуті в собі, а мають прямий вихід у інші рубрики. Це означає, що, формуючи основні елементи знань з певної теми, завдання рубрик орієнтовані на пропедевтику тих знань, які знайдуть своє втілення в інших темах. Наскрізною лінією через усю систему завдань чотирьох рубрик проходять фундаментальні біологічні поняття. Таким чином, у розроблених нами посібниках кожне поняття опрацьовується в усіх рубриках. Нами експериментально доведено, що систематична робота над завданнями усіх рубрик забезпечує свідоме формування наукових понять і засвоєння відповідних термінів. Тому виключення із запропонованої системи завдань хоча б однієї рубрики призведе до порушення системи як цілісної структури, що включає й цілісний підхід у засвоєнні наукових понять.

З огляду на зазначене вище, пропоновані у посібнику навчальні завдання можна вважати системою, тому що вони:

1) включають необхідний і достатній мінімум взаємопов'язаних і взаємодіючих понять; ці поняття розкриваються в різних контекстах і наповнюються новим змістом;

2) з дидактичної точки зору забезпечують осмислення нового матеріалу і застосування знань та вмінь, прогнозують діяльність студентів під час роботи з текстом підручника, орієнтують на добір і обробку необхідного для виконання завдання матеріалу;

3) характеризуються науковістю, доцільністю, доступністю, цілеспрямованістю, різнорівневістю, послідовністю;

4) дозволяють кожному студентові реалізувати себе на тому чи іншому рівні навчальної діяльності.

Досвід використання описаного навчально-методичного посібника у системі організації самостійної роботи студентів ще незначний, однак уже дає підстави для висновку, що він:

- активізує систематичну самостійну роботу студентів упродовж семестру (навчального року);
- сприяє формуванню глибоких та міцних знань, що забезпечує об'єктивне підвищення навчальних досягнень студентів;
- забезпечує повну відкритість оцінювання навчальної праці;
- дає змогу кожному студентові підвищити свій рейтинг шляхом поглибленого опрацювання того чи іншого модуля;
- розвиває самостійність, відповідальність, творчість студентів.

Література:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.

2. Балицька Т. В. Організаційно-педагогічні умови самостійної роботи студентів у процесі кредитно-модульного навчання // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, № 13 92240, Ч. 1, 2011. – С. 53-59.

3. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / за редакцією В. Г. Кременя. Авторський колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Дистервег А. В. Избранные педагогические сочинения / Сост. В. А. Ротенбер / Общая редакция Е. Н. Мединского. – М.: Педагогика, 1956. – 362 с.
6. Коменський Ян Амос. Великая дидактика // Избр. соч. – Москва, 1965. – С. 162.
7. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
8. Неведомська Є. О., Тимчик О. В. Від якості навчальних завдань до якості освіти / Євгенія Олексіївна Неведомська, Олеся Володимирівна Тимчик // Щомісячний науковий журнал «Smart and Young» – № 7. – 2016. – С. 48-54.
9. Неведомська Є. О. Нормальна анатомія людини: навч. посіб. для практичних і самостійних робіт для студ. вищ. навч. закл. / Євгенія Олексіївна Неведомська. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2017. – 66 с.
10. Неведомська Є. О. Педагогічні аспекти вдосконалення професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту / Є. О. Неведомська. // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2018. – № 4.3 (56.3) – С. 60-64.
11. Nevedomska Jevgenija. Quality education in Ukraine // Modern Management: Logistics and Education. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2018; pp. 114-120.

1.31. Features of indexes of the external breathing during physical loads of pupils

1.31. Особливості показників зовнішнього дихання під час фізичного навантаження у школярів

Вступ. Дослідження адаптивних можливостей дитячого організму до м'язової діяльності є однією з центральних проблем вікової фізіології, спортивної медицини і педагогіки. Очевидно, що без знання критеріїв фізіологічної адаптації неможливо оцінити характер поточних змін, які відбуваються в організмі під впливом м'язової діяльності, прогнозувати можливі розлади стану здоров'я і раціонально організовувати процес фізичного виховання.[290]

Актуальність проблеми адаптації організму дітей до фізичного навантаження визначається ще й тим, що нерідко в практиці фізичного виховання дітей застосовують принципи щодо фізичних навантажень, які використовуються в ході підготовки дорослих спортсменів. Між тим, у процесі вікового розвитку на кожному етапі онтогенезу змінюється діапазон пристосованості до фізичних навантажень. [291]

Одним з найважливіших завдань сучасної освіти є перехід до індивідуалізації та диференціації навчання. Фізичне виховання в школі є невід'ємним складником навчально-виховного процесу. Проте, традиційні форми фізкультурної і спортивної роботи з дітьми ще не відповідають сучасним вимогам і потребують зміни на більш ефективні.

Важливим напрямком у зміцненні здоров'я дітей є виховання рухових навичок на основі індивідуального підходу до нормування фізичних навантажень.[292,293,294]

Методологія. Формування рухових навичок визначається особливостями вищої нервової діяльності, в основу яких І. П. Павлов поклав основні властивості нервової системи: функціональну рухливість і силу нервових процесів, які відіграють головну роль у варіаціях фізіологічної індивідуальності. Ця думка знайшла свій розвиток в сучасних дослідженнях. Обґрунтовано роль індивідуально-типологічних особливостей вищої нервової діяльності в ході професійного відбору в дорослих, у визначенні індивідуальних рівнів фізіологічних витрат під час розумової праці, в забезпеченні пристосувальних реакцій до емоційного стресу.[295]

На жаль, недостатньо дослідженими залишаються особливості формування пристосувальних реакцій зовнішнього дихання на фізичне навантаження у дітей молодшого шкільного віку з різними рівнями властивостей нервових процесів.

Мета дослідження: експериментальне виявлення особливостей зміни показників частоти дихання під час виконання фізичного навантаження дітьми 6 років з різними рівнями показників властивостей нервових процесів.

Завдання дослідження: виявити особливості зміни показників частоти дихання у хлопчиків 6 років з різними рівнями функціональної рухливості й сили нервових процесів під час виконання ними фізичного навантаження відносної потужності 1 Вт на 1 кг маси тіла.

---

[290] Rovnyi, A. S. (2007): "Respiratory reserves in the process of adaptation to physical exertion".

[291] Rovnyi, A. S., Jazlovetskyi, V. S. (2005): *Fiziologiia sportu* [Physiology of sports].

[292] Nievorova, O. V. (2011): "Indicators of respiratory system in a condition of rest at younger schoolboys with different properties of nervous processes".

[293] Nievorova, O. V. (2011): "Indicators of respiratory volume during exercise in children with different levels of the properties of nervous processes".

[294] Nievorova, L. V., Nievorova, O. V. (2008): "Features of dynamics of indicators of frequency of breath with levels of properties of the basic nervous processes at children of 6-10 years at performance of standard physical activities".

[295] Makarenko, M. V. (2001): "The role of individual-typological properties of higher nervous activity in professional selection".

Результати дослідження. Під час формування групи дітей для дослідження ми враховували ряд умов, які забезпечують отримання результатів вимірювань з мінімальною похибкою для подальшої обробки: відсутність хронічних захворювань; функціональний стан основних органів і систем, які забезпечують гомеостаз; резистентність організму; рівень досягнутого фізичного розвитку й ступінь гармонійності; ступінь біологічного дозрівання; тривалість відсутності гострих вірусних захворювань.

За результатами лікарського контролю стану здоров'я дітей, визначали наявність або відсутність хронічних захворювань, тривалість відсутності гострих вірусних інфекцій, резистентність організму, а також функціональний стан органів і систем, які забезпечують гомеостаз.

У відповідності з комплексною програмою оцінки рівня фізичного розвитку, яка враховує як рівень біологічного розвитку, так і морфофункціональний стан організму, оцінку фізичного розвитку здійснювали в два етапи. На першому етапі, враховуючи, що в молодшому шкільному віці провідними показниками біологічного розвитку є довжина тіла й кількість постійних зубів, визначали рівень біологічного розвитку (біологічний вік) за цими показниками. На другому етапі ми визначали морфофункціональний стан організму за антропометричними (центильними) таблицями для дітей і соматотип. Морфофункціональний стан оцінювали не за абсолютним значенням основних показників, а за співвідношенням між ними. Водночас вираховували відповідність маси тіла та окружності грудної клітки до довжини тіла. Вимірювання маси тіла дитини здійснювали за допомогою медичних важелів, довжину тіла вимірювали у вертикальному положенні зростоміром (з точністю до 0,5 см).

Окружність грудної клітки визначали на висоті максимального вдиху, максимального видиху і дихальної паузи. Величини антропометричних показників вимірювали в одиницях Міжнародної системи одиниць. Серед молодших школярів 6 років у відповідності з антропометричними стандартами відбирали хлопчиків, фізичний розвиток яких відповідав середньому гармонійному для цієї вікової групи, які недостовірно відрізнялись за антропометричними показниками всередині вікової групи, не займалися спортом, належали до основної групи здоров'я, їх функціональні показники зовнішнього дихання в стані спокою відповідали середнім для даного віку.

Після проведеного відбору дітей 6 років за даними лікарського контролю на основі вивчення медичних карток та антропометричними показниками, ми визначали показники функціональної рухливості нервових процесів (ФРНП) і сили нервових процесів (СНП) за допомогою зорово-моторної методики М. В. Макаренка.[296] Нами були одержані показники ФРНП у дітей 6 років – від 37,0 до 67,8 та СНП – від 35,8 до 55,0.

Відібрану групу дітей 6 років нами було умовно розділено на три підгрупи за рівнями показників ФРНП та СНП: високий, середній і низький.

Такий розподіл показників ФРНП і СНП, які достовірно різняться між собою в межах вікової групи ($p < 0,001 – 0,01$), визначив проведену нами вибірку молодших школярів за рівнями показників властивостей нервових процесів для наступного дослідження показників зовнішнього дихання під час виконання фізичних навантажень (Рис. 1, 2).

Слід також зазначити, що під час розподілу хлопчиків 6 років на підгрупи за рівнями показників ФРНП та СНП, нами було враховано необхідність отримання достовірних для аналізу параметрів функції зовнішнього дихання з 95% ймовірністю, для забезпечення репрезентативності вибірки дослідження дітей на основі підгрупи у віковій групі. Використання статистичного критерію Стьюдента (t-критерію) у межах ± 2,2 стандартного

[296] Makarenko, M. V. (2001): "The role of individual-typological properties of higher nervous activity in professional selection.

відхилення від значення середньої вимірюваної величини, дозволяє визначити об'єм такої вибірки у 10-12 осіб.

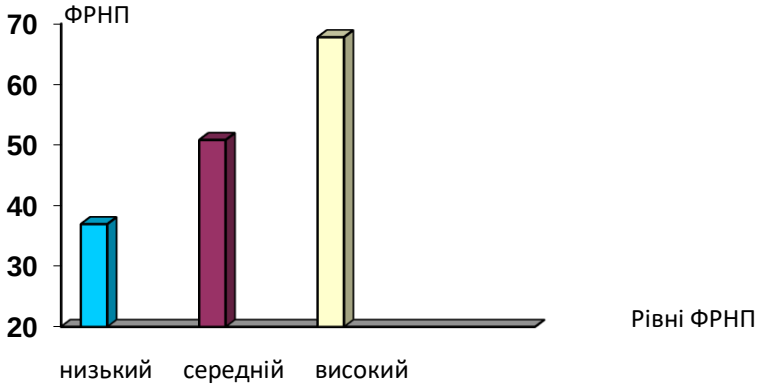

Рис. 1. Розподіл дітей 6 років за середніми показниками ФРНП.
Джерело: розробка авторів.

Для дослідження пристосувальних реакцій зовнішнього дихання організму дітей під час адаптації до фізичного навантаження використовували стандартне тестове навантаження. Відомо, що функціональна недостатність організму більше проявляється в умовах навантажень, що дозволяє досліджувати резервні можливості, особливості і механізми пристосувальних реакцій до стандартного навантаження.[297] Тестування за допомогою навантаження передбачає виявлення ступеня змін і стабільності показників зовнішнього дихання, як функціональної підсистеми функціональної системи забезпечення організму киснем.

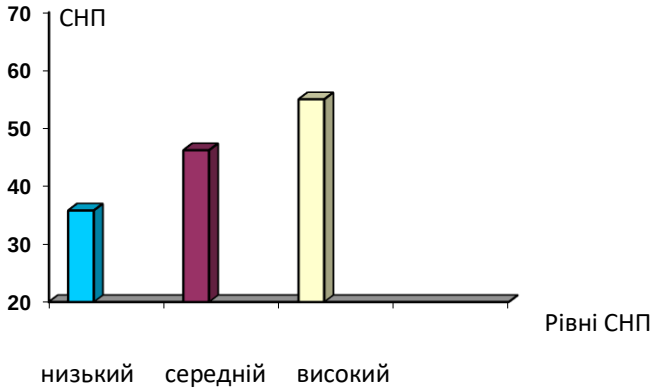

Рис. 2. Розподіл дітей 6 років за середніми показниками СНП.
Джерело: розробка авторів.

Дослідження пристосувальних реакцій і резервних можливостей функції зовнішнього дихання у дітей здійснювали з використанням степ-тесту, оскільки він найбільш фізіологічний і відповідає умовам легкості виконання без спеціальних навичок, можливості контролю за навантаженням, отримання фізіологічних параметрів для порівняння результатів досліджень.

Для проведення степ-тесту використовували подвійну сходинку, за допомогою якої діти 6 років виконували фізичне навантаження відносної потужності 1,0 Вт на 1 кг маси тіла.

Висоту сходинки добирали такою, щоб під час підйому ноги на сходинку, кут між стегном і гомілкою був дещо більшим за прямий, що забезпечувало найбільш фізіологічні

[297] Tambovtseva, R. V. (2011): "General and particular patterns of age development of energy supply of muscular activity".

умови руху (сума кутів стегна з тулубом і гомілки із стегном складає біля 210 градусів). Індивідуальний підбір висоти сходинки здійснювали залежно від довжини вільної нижньої кінцівки досліджуваної дитини, яку вимірювали від вертельної точки до підлоги, за допомогою номограми Хеттінгера.

Висоту сходинки встановлювали від 23 до 28 см. Залежно від потрібної (стандартної) величини навантаження змінювали висоту сходинки, й швидкість підйому та спуску, яку встановлювали за метрономом. Коефіцієнт, що враховує роботу на спуск із сходинки, приймали за 1,2.

Враховуючи, що вплив на організм людини фізичного навантаження визначається не тільки фактором потужності але й режимом її зростання в часі, діти однієї вікової групи піднімались на сходинку з однаковою частотою, яка визначалась тільки потужністю навантаження, оскільки антропометричні показники дітей були однаковими. При цьому час виконання навантаження складав три хвилини.

Дослідження параметрів зовнішнього дихання здійснювали з дотриманням наступних умов: від 10 до 12 години (оскільки саме в цей час у дітей спостерігається найбільш сприятлива реакція організму на фізичне навантаження); у добре провітреному приміщенні, з температурою повітря в межах 22-23 градуси; після попередньої адаптації дітей до умов лабораторії. Перед початком тест-навантаження досліджувана дитина отримувала інструкцію для виконання навантажень. Особливо її увагу звертали на необхідність стояти прямо на верхній сходинці й після кожного спуску ставити обидві п’яти на підлогу.

Потужність проведеної роботи визначали: за показниками маси тіла дитини, висотою сходинки й кількістю підйомів за даний час за формулою N = hnvk, де: N – потужність навантаження (кгм/хв.); h – висота сходинки (м); n – кількість підйомів за 1 хвилину; v – маса тіла (кг); k – коефіцієнт на поправку, який враховує роботу на спуск із сходинки.

Таким чином, потужність навантаження отримували у кгм/хв. Однак, в міжнародній системі одиниць «Si» потужність навантаження визначається у ватах. Тому перераховували отримані показники потужності у Вт до 1 кг маси тіла, оскільки для порівняльного аналізу показників потужності стандартного фізичного навантаження у дітей з різною масою тіла доцільно використовувати відносний показник потужності на одиницю маси тіла.

Навантаження дозується індивідуально, з урахуванням маси тіла досліджуваної дитини. Відносна потужність навантаження, яке ми використовували в нашому дослідженні складала 1 Вт на 1 кг маси тіла дитини (або 6 кгм/хв.).

Кількість підйомів на сходинку визначали за формулою: n = N/hvk. Наприклад, маса тіла дитини дорівнює 40 кг, тоді величина відносного навантаження 1 Вт на 1 кг маси тіла повинна бути 240 кгм/хв. (6 х 40), висота сходинки дорівнює 0,3 м, коефіцієнт (k) на спуск зі сходинки – 1,2. Таким чином, для виконання навантаження потрібної потужності необхідно здійснювати: 240 : (40 х 0,3 х 1,2) = 17 підйомів за хвилину.

Показники зовнішнього дихання досліджуваних дітей визначали шляхом аналізу спірограм, отриманих зо допомогою спірографа відкритого типу «Спіро 2-25», який використовується для вимірювання й реєстрації в часі дихальних циклів та об’ємів дихання. Частоту дихання (ЧД) визначали рахуванням числа вдихів або видихів за хвилину.

Після отримання показників ЧД під час виконання фізичного навантаження, визначали критерій значущості результатів дослідження (істотність різниці показників між двома середніми) за критерієм Стьюдента. Для аналізу отриманих показників складали варіаційний ряд. Потім визначали розподіл всіх випадків у варіаційному ряду і встановлювали частоту, з якою кожна варіанта в ньому повторюється. Далі визначали зважену середню арифметичну і середнє квадратичне відхилення, що дозволило нам визначити статистичну значущість різниці показників між групами дітей з різними рівнями властивостей нервових процесів з деякою достовірністю.

Результати досліджень були зведені в таблиці відповідно до розподілу показників за рівнями ФРНП і СНП та відображені в графічній формі. Для забезпечення достатнього рівня точності й відтворення показників, фактичний матеріал обробляли за допомогою методу варіаційної статистики за пакетом програм: Statistica (StatSoft, США).

У дітей з високими і середніми рівнями показників ФРНП і СНП на першій, другій і третій хвилинах виконання стандартного фізичного навантаження відносної потужності 1 Вт на 1 кг маси тіла показники ЧД зростали.

Водночас, у підгрупах дітей з високими рівнями ФРНП і СНП показники ЧД зростали достовірно ($p < 0,05$) від першої до другої хвилини, і меншою мірою – від другої до третьої. Однак, у підгрупах дітей із середніми рівнями ФРНП і СНП показники ЧД зростали достовірно ($p < 0,05$) від другої до третьої хвилини виконання навантаження .

У підгрупі дітей з низькими рівнями ФРНП і СНП характер змін ЧД на першій, другій і третій хвилинах виконання навантаження був іншим. Так, від першої до другої хвилини показники ЧД зростали достовірно ($p < 0,05$), а від другої до третьої – достовірно знижувались ($p < 0,05$), нижче за рівень ЧД на першій хвилині виконання навантаження.

Таким чином, розподіл дітей 6 років на підгрупи з високими, середніми і низькими рівнями ФРНП і СНП дозволив виявити особливості змін показників ЧД на першій, другій і третій хвилинах в процесі адаптації до фізичного навантаження відносної потужності 1 Вт на 1 кг маси тіла (Рис. 3).

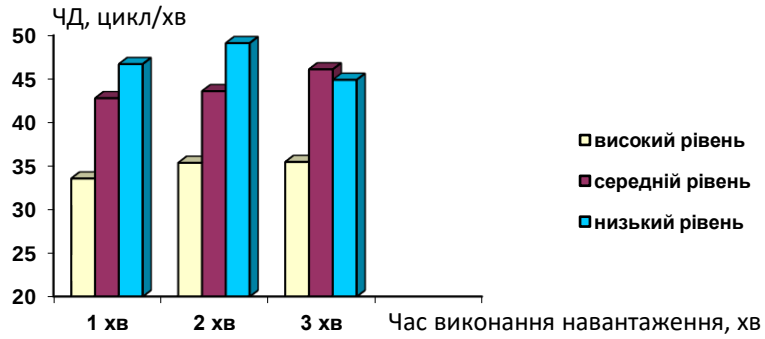

Рис. 3. Показники ЧД на першій, другій і третій хвилинах виконання навантаження потужністю 1Вт на 1 кг маси тіла у хлопчиків 6 років з високими, середніми і низькими рівнями РНП і СНП.
Джерело: розробка авторів.

Зокрема, у дітей з високими і середніми рівнями ФРНП і СНП зміни ЧД під час виконання навантаження відносної потужності 1 Вт на 1 кг маси тіла мали односпрямований характер – від першої до другої і від другої до третьої хвилини показники ЧД зростали, але різною мірою, залежно від рівня властивостей нервових процесів.

У підгрупі дітей з низькими рівнями ФРНП і СНП характер змін показників ЧД від першої до другої хвилини мав односпрямований характер разом з підгрупами дітей з високими і середніми рівнями. Однак, зміни ЧД від другої до третьої хвилини в цих підгрупах вже набували різноспрямованого характеру – у дітей з високими і середніми рівнями ФРНП і СНП показники ЧД зростали, а в дітей з низькими рівнями – достовірно знижувались ($p < 0,05$).

Аналіз абсолютних показників ЧД на першій, другій і третій хвилинах виконання стандартного фізичного навантаження відносної потужності 1 Вт на 1 кг маси тіла виявив, що показники ЧД в підгрупах дітей з високими, середніми та низькими рівнями властивостей нервових процесів достовірно відрізнялись ($p < 0,05$). Лише на третій хвилині виконання навантаження, відбулось різке зниження показників ЧД у підгрупі дітей з низькими рівнями ФРНП і СНП, що наблизило їх до величин ЧД підгрупи дітей із середніми рівнями.

Під час виконання стандартного фізичного навантаження відносної потужності 1 Вт на 1 кг маси тіла на першій, другій і третій хвилинах найменшими були показники ЧД в підгрупах дітей з високими рівнями ФРНП і СНП, а найбільшими – в підгрупах з низькими рівнями. Однак, на третій хвилині виконання навантаження, показники ЧД у підгрупах з низькими і середніми рівнями – відрізнялись недостовірно.

У ході виконання фізичного навантаження, для забезпечення організму киснем, зростає хвилинний об'єм дихання (ХОД), у формуванні якого беруть участь два компонента: частотний – ЧД та об'ємний – дихальний об'єм (ДО).

Аналіз окремих досліджень адаптивних реакцій дихальної системи вказує на те, що зростання ХОД за рахунок частотного компоненту свідчить про несприятливий тип адаптації до фізичного навантаження, але, водночас з цим, зростання ХОД більшою мірою за рахунок об'ємного компоненту (ДО) – свідчить про сприятливий тип адаптації.[298,299]

Враховуючи це під час аналізу абсолютних показників ЧД на першій, другій і третій хвилинах виконання стандартного фізичного навантаження відносної потужності 1 Вт на 1 кг маси тіла, можна припустити, що в підгрупах дітей з високими рівнями ФРНП і СНП характер пристосувальних реакцій дихальної системи був найбільш сприятливим, а в підгрупі дітей з низькими рівням – несприятливим. Характер пристосувальних реакцій дихальної системи в підгрупі дітей із середніми рівнями ФРНП і СНП – займає проміжне положення.

Висновки:

1. Розподіл дітей на підгрупи за рівнями показників функціональної рухливості й сили нервових процесів дозволяє виявити особливості пристосувальних реакцій дихальної системи на фізичне навантаження.

2. Під час виконання фізичного навантаження у дітей з високими рівнями ФРНП і СНП показники ЧД були найменшими, а в дітей з низькими рівнями – найбільшими.

3. Зміни показників ЧД на першій, другій і третій хвилинах виконання фізичного навантаження потужністю 1 Вт на 1 кг маси тіла в підгрупах дітей з високими і середніми рівнями ФРНП і СНП мали односпрямований характер – зростали. Водночас, у дітей з низькими рівнями властивостей нервових процесів показники ЧД від першої до другої хвилини навантаження достовірно зростали, а від другої до третьої – достовірно знижувались.

References:

1. Makarenko, M. V. (2001): "The role of individual-typological properties of higher nervous activity in professional selection", *Fiziolohichnyi zhurnal* no 5, pp. 97-108.

2. Nievorova, O. V. (2011): "Indicators of respiratory system in a condition of rest at younger schoolboys with different properties of nervous processes", *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii*, issue 12, Vols. 3, pp. 93-98.

3. Nievorova, O. V. (2011): "Indicators of respiratory volume during exercise in children with different levels of the properties of nervous processes", *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk*, no 4, pp. 136-138.

4. Nievorova, L. V., Nievorova, O. V. (2008): "Features of dynamics of indicators of frequency of breath with levels of properties of the basic nervous processes at children of 6-10 years at performance of standard physical activities", *Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi*, Vols. 3, pp. 94-97.

5. Rovnyi, A. S. (2007): "Respiratory reserves in the process of adaptation to physical exertion", *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk*, no. 12, pp. 195-197.

6. Rovnyi, A. S., Jazlovetskyi, V. S. (2005): *Fiziologiia sportu* [Physiology of sports], RVTS KDPU imeni Volodymyra Vynnychenka, Kirovograd, Ukraine.

7. Tambovtseva, R. V. (2011): "General and particular patterns of age development of energy supply of muscular activity", *Almanakh "Novye issledovaniia"*, no 1 (26), p. 73.

[298] Rovnyi, A. S. (2007): "Respiratory reserves in the process of adaptation to physical exertion".

[299] Rovnyi, A. S., Jazlovetskyi, V. S. (2005): *Fiziologiia sportu* [Physiology of sports].

1.32. Analysis of the problem of formation and motivation for professional activity of the future primary teachers in the conditions of informatization of education

1.32. Аналіз проблеми формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкових класів в умовах інформатизації освіти

В умовах інформатизації освіти важливим завданням професійної підготовки конкурентоспроможних фахівців у галузі початкової освіти, здатних до інноваційної діяльності на рівні світових стандартів, є формування в них мотивації до професійної діяльності. В умовах Нової української школи сучасний учитель початкових класів повинен уміти орієнтуватися в потоці інформації, працювати з різноманітними джерелами даних, знаходити й обробляти необхідний матеріал, критично до нього ставитися, творчо розв'язувати різноманітні задачі педагогічної діяльності.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті особлива увага приділяється пошуку інноваційних підходів до професійної підготовки педагогічних кадрів, спроможних забезпечити ефективні умови для розвитку й самореалізації кожної особистості, навчати й виховувати генерацію нових поколінь, здатних до життєдіяльності за умов ринкових відносин. У зв'язку з цим все більш вагомими стають дослідження, пов'язані з обґрунтуванням ефективних шляхів формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкових класів.

Для того, щоб учитель початкових класів відповідав вимогам сучасного суспільства, він повинен не тільки мати необхідні знання, уміння і навички з предметів, які вивчає, але й бути готовим до вмотивованої професійної діяльності, бути компетентним, ерудованим, мобільним, активним, творчим, конкурентоспроможним спеціалістом, у якому вдало поєднані індивідуально-психологічні та професійно важливі якості. Отже, успішність педагогічної діяльності залежить не тільки від індивідуально-психологічних особливостей особистості майбутнього фахівця та рівня компетентностей, якими він володіє, а й від сформованої мотивації до професійної діяльності, інтересу до обраного фаху, бажання працювати, особистісної значущості професії тощо.

Завдання дослідження – проаналізувати погляди вчених на проблему формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкових класів в умовах інформатизації освіти, розкрити сутність поняття «мотивація до професійної діяльності», її ознаки, структуру, умови та шляхи формування в умовах вищого закладу освіти.

Аналіз різних підходів до вивчення проблеми формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкових класів в умовах інформатизації освіти засвідчив її складність та багатогранність. Темпи інформатизації освіти вимагають високого рівня сформованості мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкової школи, що забезпечить їм можливість ефективно розв'язувати професійні завдання в умовах інформаційного суспільства.

Питання формування мотивації до професійної діяльності майбутніх фахівців досліджували В. Апельт, А. Бакурадзе, В. Безруков, А. Вербицький, Д. Грищенко, Р. Гуревич, Е. Зеєр, Н. Іванова, Є. Ільїн, Л. Кандибович, С. Каверін, Е. Климов, Т. Ладзіна, А. Маркова, Н. Нестерова, А. Овчаренко, А. Печников, М. Сметанський, В. Шахов, Н. Ярошенко та ін. Розкриттям сутності мотиву професійної діяльності, його функцій, структури, особливостей займалися Р. Гуревич, Е. Зеєр, Є. Ільїн, Л. Кандибович, С. Каверін, Е. Климов, Т. Ладзіна, А. Маркова, Н. Нестерова, А. Овчаренко, А. Печников, М. Сметанський, В. Шахов, Н. Ярошенко та ін.

Учені (О. Бодалев, А. Вербицький, Р. Гуревич, Є. Ильїн, Л. Кандибович, О. Леонтьєв, А. Маркова, Н. Нестерова, М. Сметанський, В. Шахов та ін.) підкреслюють, що успішність

професійної діяльності насамперед залежить від сформованості у студентів мотивації до професійної діяльності. Підвищена увага дослідників до даної проблеми цілком зрозуміла, адже саме мотиваційний компонент навчання не тільки забезпечує високі результати при безпосередньому педагогічному впливові, але й гарантує пролонговану пізнавальну активність тих, хто навчається, в їх майбутньому та в будь-яких ситуаціях життєдіяльності.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить про різноманітність поглядів на сутність поняття «мотивація до професійної діяльності», її ознаки, структуру, умови та шляхи формування в умовах вищого закладу освіти.

Особливий інтерес для нашого дослідження становлять наукові розробки Н. Іванової. На думку вченої, мотивація до професійної діяльності – це процес формування мотивів, залежно від його інтелектуальних й індивідуально-психологічних особливостей, та під впливом чинників (зовнішніх і внутрішніх, позитивних і негативних), які активізують, регулюють і спрямовують поведінку на сумлінне та якісне виконання професійних завдань. Основними функціями мотивації до професійної діяльності є такі: спонукальна, організаційна, регуляторна та корегувальна.[300]

Мотивація до професійної діяльності, як зауважує Н. Іванова, може спонукатися не одним, а кількома мотивами, тобто вона полімотивована. Найстійкішими мотивами у полімотиваційній структурі виступають спонукання, усвідомлювані фахівцем як такі, що забезпечують потребу, яка відповідає його певній самооцінці, рівню домагань. Мотиви розміщені в певній ієрархії за своєю значущістю для особистості. Ієрархія мотивів не є сталим мотиваційним комплексом: вона змінюється з часом та віком. Мотиви, які займають лідируюче місце, постійно актуалізуються і здійснюють істотний мотиваційний вплив на професійну діяльність фахівців. Погоджуємося з думкою дослідниці, що мотивація до професійної діяльності детермінується значною кількістю чинників, серед яких варто виділити: професійна компетентність та індивідуально-психологічні особливості спеціаліста; умови діяльності, з урахуванням яких відбувається цей процес; вимоги, які висуває робота до особистості фахівця.[301] Дані чинники сприяють появі нових мотивів або актуалізують чи формують вже існуючі мотиви.

О. Бухтєєва, О. Кравець поняття «мотивація до професійної діяльності» розуміють як інтеграцію спонукань, пов’язаних з навчальною та професійною діяльністю, на основі взаємних трансформацій пізнавальних і професійних мотивів. Так, усвідомлення студентами в процесі навчання необхідності знань для успішного оволодіння професією, для орієнтації в різних ситуаціях професійної діяльності викликає у них потребу в оволодінні професійними вміннями та навичками.[302] Отже, як бачимо, у структуру мотивації до професійної діяльності вчені включили групу пізнавальних мотивів, які спонукають студента до саморозвитку та самовдосконалення, що впливають на формування особистості і розкриття її творчого потенціалу, на вироблення у майбутніх фахівців прагнення до постійного вдосконалення професійних знань, безперервного професійного розвитку.

За переконанням А. Полякова, мотивація до професійної діяльності студентів є сукупністю їхніх стійких мотивів і спонукань, що визначають зміст і спрямованість динамічного, неперервного й гуманістично спрямованого процесу зростання внутрішньої потреби в особистісному перетворенні, здатність до актуалізації внутрішнього потенціалу й усвідомленого вибору індивідуальної професійно особистісної стратегії й освітнього шляху

[300] Іванова Н. Г. Мотивація фахівця до професійної діяльності: поняття, зміст та функції. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2016. Вип. 1. С. 23.

[301] Іванова Н. Г. Мотивація фахівця до професійної діяльності: поняття, зміст та функції. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2016. Вип. 1. С. 23.

[302] Бухтєєва Е. Е., Кравець О. И. Педагогические условия формирования мотивации к профессиональной деятельности. Среднее профессиональное образование. 2013. № 2. С. 39-40.

впродовж життя, результатом чого є високий рівень сформованості професійної компетентності майбутнього фахівця.[303] Безперечно, погоджуємося з думкою А. Полякова, що мотивація здійснює великий вплив на якість професійної підготовки майбутнього вчителя.

На думку І. Баклицького, в умовах вищого закладу освіти мотивація до професійної діяльності формується, у першу чергу, як спонукання, спрямування, ставлення до професії, що виявлятимуться в мотивах майбутньої професійної діяльності. Особисті мотиви, потреби, цілі, наміри, бажання, інтереси студента виступають як внутрішні причини його навчання. Водночас, мотиви майбутньої професійної діяльності виступають психологічними причинами, які визначають цілеспрямовані дії студента щодо отримання знань, вмінь і навичок, що сприяють його активності, успішності його навчання, котрі зумовлюють спрямованість навчання і якість його професійної реалізації в майбутньому.[304]

Спираючись на дослідження Т. Євменової[305], вважаємо за необхідне виокремити основні функції мотивації, які є значущими для педагогічної діяльності зокрема, це такі :

– спонукаюча (пов'язана із силою мотивів, які викликають активність особистості, активізують професійну діяльність майбутнього фахівця);

– направляюча (пов'язана зі стійкістю мотивів, які вибирають і здійснюють певні лінії професійної діяльності);

– регулююча (домінуючі мотиви визначають характер професійної діяльності особистості);

– змістотвірна (проявляється в особистісному сенсі професійної діяльності для особистості);

– контролююча (мотиви контролюють виконання професійної діяльності, її переривання, переорієнтування, зупинку).

Новій українській початковій школі потрібен компетентний учитель початкових класів, який не лише володіє глибокими теоретичними знаннями, а і здатний самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях. Однією з умов ефективного розв'язання цього питання є наявність у майбутніх фахівців сформованої мотивації до професійної діяльності. Різні аспекти формування мотивації до професійної діяльності майбутніх учителів початкових класів досліджували О. Буздуган, О. Гандабура, І. Єнгаличева, О. Книш, В. Колосовська, Л. Орел, О. Павлова, Н. Пилипенко, І. Размолодчикова, А. Степанко, І. Сусліна, Н. Теличко, І. Толмачова, О. Фаст та ін.

І. Єнгаличева, досліджуючи проблему стимулювання майбутніх учителів початкових класів до педагогічної діяльності в умовах навчання у ВЗО, виділила такі умови здійснення стимуляційних впливів на майбутніх фахівців у галузі початкової освіти:

– створення ситуації успіху для кожного студента;

– заохочення і покарання;

– створення позитивного емоційного фону на занятті;

– диференційований підхід до розвитку рухових умінь студентів;

– оцінка;

– гласність досягнень;

– використання різноманітних засобів, прийомів і методів організації студентів на академічних заняттях;

– виконання педагогічних спостережень, досліджень тощо[306].

---

[303] Поляков А. О. Педагогічні умови мотивації професійного зростання студентів педагогічних університетів у процесі неперервної освіти: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2008. С. 7.

[304] Баклицький І. О. Психологія праці: посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. 512 с.

[305] Евменова Т. И. Концепция и технология развития мотивации к педагогической деятельности у обучающихся в вузе: дис. … д-ра пед. наук: 13.00.01. Санкт-Петербург, 2004. 310 с.

На думку вченої, дієвими спонуканнями майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діяльності в умовах навчання у ВЗО є такі:

– впровадження нових методів і форм навчання й виховання, вивчення досвіду роботи передових учителів;

– взаємне відвідування уроків, розробка різних планів, пам'яток, методичних рекомендацій;

– творчі семінари з проблем удосконалення навчально-виховного процесу;

– регулярний огляд матеріалів періодичних видань з проблем навчання і виховання;

– робота пошукових груп;

– проведення науково-практичних конференцій.[307]

Таким чином, автор переконує, що у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності необхідно сприяти повноцінному засвоєнню ролі та значення педагогічної діяльності для майбутнього професійного та особистісного становлення. Викладач ВЗО при цьому, як зауважує дослідниця, повинен підтримувати відповідне ставлення до всіх структурних компонентів педагогічної діяльності, яке було б наповнене готовністю самостійно здобувати інформацію, вільно оперувати набутими педагогічними знаннями, реалізовувати уміння та навички у практичній діяльності.

О. Павлова, вивчаючи проблему розвитку професійної мотивації до педагогічної діяльності майбутніх вчителів початкових класів під час навчання у педагогічному закладі вищої освіти, зазначає, що неабияке значення для реалізації сучасних вимог щодо професійної підготовки компетентного, ерудованого, творчого, конкурентоспроможного вчителя початкових класів має актуальна проблема розвитку професійної мотивації протягом всього періоду навчання. На думку вченої, розвиток професійної мотивації майбутніх учителів початкових класів можна уявити у вигляді послідовності наступних чотирьох закономірних етапів: 1) адаптація, актуалізація мотивів; 2) розвиток мотивів; 3) посилення мотивів; 4) оцінка й самооцінка.[308] Отже, мотивація майбутнього вчителя початкової школи має пройти шлях розвитку від мотивації оволодіння професією до стійної професійної мотивації майбутньої педагогічної діяльності.

І. Сусліна, О. Гандабура, взявши за основу результати досліджень мотивації Д. Макклелланда, виділили такі етапи формування мотивації професійного саморозвитку майбутнього учителя початкової школи:

1) привернення уваги до поняття професійного саморозвитку;

2) одержання студентами при виконанні спеціальних вправ та в ході різноманітних ігор досвіду мислення, поведінки, емоційного реагування, характерного для мотивів професійного саморозвитку;

3) засвоєння студентами спеціальних термінів, які означають компоненти мотивації професійного саморозвитку;

4) співвіднесення мотивів професійного саморозвитку кожним студентом зі своїм ідеалом, зі своїми духовними цінностями та особисте прийняття даних мотивів;

5) практичне використання студентами набутих знань у реальних життєвих ситуаціях;

---

[306] Єнгаличева І. В. Стимулювання майбутніх учителів початкових класів до педагогічної діяльності в умовах навчання у ВНЗ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 27. С. 51-52.

[307] Там само. С. 52.

[308] Павлова О. Г. Розвиток професійної мотивації майбутніх учителів початкових класів як складова фахової підготовки. Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. 2018. Вип. № 2. С. 112.

6) самостійна поведінка студентів відповідно до засвоєних мотивів.[309]

На думку вчених, щоб розв'язати проблему розвитку мотивів, що спонукають професійному саморозвитку, та навчити студентів розуміти значущість професійного саморозвитку, потрібно створити механізм формування мотивації професійного саморозвитку (створити систему методів та прийомів, які б спонукали студента до усвідомлення важливості професійного саморозвитку). Серед методів формування мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи вони виділяють такі, як дискусія, диспут, метод включення студентів у ситуації емоційно-моральних переживань та особистого переживання успіху, метод опори на здобутий життєвий досвід, пізнавальні, дидактичні, рольові ігри, різного виду тренінги, індивідуальний підхід та ін.; серед основних прийомів формування мотивації професійного саморозвитку – опора на бажання, використання ідентифікації, урахування інтересів та нахилів студента, заохочення бажання досягти успіху, демонстрування наслідків професійного саморозвитку, визнання успіхів, використання виховних та педагогічних ситуацій та ін.[310]

І. Размолодчикова, досліджуючи особливості мотивації учіння як складника професійного становлення майбутнього вчителя початкових класів, визначає такі основні методи і прийоми мотивації, а також стимулювання: комунікативна атака; доведення та переконання; сугестія (навіювання); подолання перешкод; делегування; закріплення позитивного враження. Для підсилення у студентів мотивації навчання, на думку дослідниці, викладач має працювати щонайменше у трьох напрямах: 1) задіяти якомога більшу кількість мотивів; 2) збільшити активізацію найбільш значущих мотивів; 3) забезпечити необхідні ситуативні фактори.[311] Отже, за переконанням І. Размолодчикової, мотивація є процесом спрямовуючим, регулюючим і активізуючим діяльність суб'єкта навчання.

О. Буздуган займалася вивченням проблеми формування в майбутніх учителів початкових класів позитивної мотивації до педагогічної взаємодії з батьками учнів. Дослідниця наголошує, що «Забезпечення позитивної мотивації необхідно для виявлення реального рівня та можливих перспектив взаємодії майбутніх учителів початкових класів із батьками учнів, а також зони її найближчого впливу на розвиток кожного студента. У зв'язку з цим виявляється необхідним формування в студентів нових цілей і потреб».[312] Отже, на думку вченої, вивчення мотивації та її формування – це дві сторони одного й того ж процесу виховання мотиваційної сфери цілісності особистості майбутнього педагога.

За переконанням О. Майданик, основне завдання ВЗО щодо підготовки вчителя початкової школи полягає не в акцентуванні трансляції знань, а в створенні мотивації освіти, особистісному самовдосконаленні, активізації життєвої позиції, вихованні у студентів таких якостей, як: комунікативність, тактовність, критичність, креативність тощо. Це дозволить надалі подолати об'єктивно чинне протиріччя між постійно мінливими вимогами і можливостями системи освіти, оскільки соціально-економічні та суспільно-політичні фактори не тільки впливають на загальні перспективи розвитку освіти, але й пред'являють принципово нові вимоги до всіх його структур і до його головної постаті – вчителя.[313]

---

[309] Сусліна І. В., Гандабура О. В. Особливості формування мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 13 (23). С. 36.

[310] Там само.

[311] Размолодчикова І. В. Мотивація учіння як складник професійного становлення майбутнього вчителя початкових класів. Педагогіка вищої та середньої школи. 2016. Вип. 47. С. 262.

[312] Буздуган О. А. Забезпечення позитивної мотивації в підготовці майбутніх учителів початкових класів до педагогічної взаємодії з батьками учнів. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 1. С. 49-53. С. 53.

[313] Майданик О. Фахова підготовка вчителя початкової школи в умовах реалізації нового державного стандарту початкової загальної освіти. URL: https://fpo.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/10/Majdanyk-O.V.docx.

Важливим завданням професійного становлення майбутніх учителів початкових класів є формування професійно-педагогічної спрямованості. Дана якість особистості охоплює сукупність професійних потреб, стійко домінуючих мотивів надання переваги професії вчителя, професійних інтересів, цілей, потягів, ідеалів, настанов, ціннісних орієнтацій і характеризується його позитивним емоційно-ціннісним ставленням до педагогічної професії, бажанням, схильністю займатися нею, прийняттям її мети й завдань, орієнтує його поведінку й діяльність, спонукає до аналізу й оцінки професійно-педагогічної діяльності на основі набутої системи психолого-педагогічних, методичних, фахових знань, умінь і навичок.

О. Пінська вважає, що одним зі шляхів формування професійно-педагогічної спрямованості студентів є розширення їх досвіду педагогічної діяльності, якого вони набувають в процесі педагогічної практики. У ході практики відбувається доробка, корегування сформованих в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін знань та навичок. Дослідниця підкреслює, що «практика – це той лакмусовий папірець, за допомогою якого виявляється наявність (чи відсутність) інтересу до професії вчителя, життєвих установок, пов'язаних з цією професією, ступеня готовності до здійснення педагогічної діяльності. Практика повинна організовуватися таким чином, щоб кожен студент мав можливість перевірити себе у різноманітних формах навчально-виховного процесу.[314]

Учитель початкових класів виступає ключовою фігурою в процесі формування та відтворення інтелектуального та духовного потенціалу нації. Справжня педагогічна спрямованість, як зауважує А. Маркова, виявляється в інтересі до своїх учнів, до творчості, пов'язаної з вихованням в них людських якостей, що забезпечують їм подальша самоосвіта засобами самоорганізації, самоконтролю. У такому випадку найважливішими ознаками педагогічної спрямованості є інтерес до педагогічної професії, схильність займатися нею, усвідомлення своїх здібностей і характеру як відповідних даної професії.[315]

Таким чином, професійно-педагогічна спрямованість майбутнього вчителя початкової школи – це якість особистості, яка характеризується стійким інтересом до професії вчителя початкових класів в єдності з суспільною і пізнавальною активністю, що виявляється у прагненні та готовності відповідально виконувати свої педагогічні обов'язки та функції. Професійно-педагогічна спрямованість визначає внутрішнє розуміння мети й завдань педагогічної діяльності і залежать від характеру провідного мотиву в структурі мотивації майбутнього педагога.

Першочергового значення для нашого дослідження набувають наукові праці, у яких визначаються теоретико-методичні засади формування мотивації до професійної діяльності в вчителів початкових класів в умовах інформатизації вищої освіти. Аналіз праць учених (Н. Бахмат, Н. Воропай, В. Денисенко, В. Імбер, А. Коломієць, В. Коткова, М. Левшин, О. Майданик, Л. Макаренко, Н. Олефіренко, Л. Петухова, Л. Ситникова, І. Смирнова, О. Співаковський, О. Хмизова, О. Шиман та ін.) переконує, що професійний розвиток майбутнього вчителя початкових класів безумовно проходить в умовах інформатизації вищої освіти, зокрема під впливом інформаційного середовища, за допомогою якого формуються професійні компетенції, професіоналізм, інформаційний світогляд, творче мислення.

Вагомий внесок, на нашу думку, у розроблення теоретико-методологічних засад фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах інформатизації освіти і, зокрема, в умовах трисуб'єктних відносин, зробили О. Співаковський, Л. Петухова, В. Коткова,[316] які обґрунтували філософію сучасної трисуб'єктної дидактичної моделі (студент

[314] Пінська О. Професійна мотивація як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності студентів. Проблеми трудової і професійної підготовки. 2009. Вип. 14. С. 113.

[315] Маркова А. К. Психология труда учителя : книга для учителя. Москва : Просвещение, 1993. С. 4.

[316] Співаковський О. В., Петухова Л. Є., Коткова В. В. Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі: навч.-метод. посіб. Херсон: ХДУ, 2011. 267 с.

– викладач – інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище), здійснили порівняльну характеристику основних форм організації навчання у вищій школі в різних дидактичних моделях та описали досвід організації професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища.

Учені переконливо доводять, що саме в умовах трисуб'єктних взаємин, під якими вони розуміють неперервні і постійні (як у просторі, так і у часі) взаємодії студента, викладача та інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища, ефективно формується в майбутніх учителів початкової школи мотивація до професійної діяльності. На думку авторів концепції, еволюція сучасної освіти, інформатизація навчання, масова комп'ютеризація закладів освіти, постійна модернізація комп'ютерної техніки, розвиток комп'ютерних мереж, розширення персональної комп'ютеризації суспільства, збільшення обсягу програмних продуктів, розрахованих на застосування в навчальному процесі – умови, які створюють нове інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище. Воно постійно і все більш агресивно збільшує мотивацію студентів до споживання контенту, що циркулює в ньому, створюючи трисуб'єктну дидактичну модель, яка обґрунтовує існування трьох повноправних суб'єктів навчання – студента, викладача та середовища.[317] Отже, інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище – це сервісно-орієнтоване середовище, що реалізує умови формування успішної людини сьогодення. Індикатором успіху є вміння розмірковувати, що має бути розвинене в умовах реалізації ІКПС вищим навчальним закладом.

Розглядаючи специфіку трисуб'єктних відносин, О. Співаковський, Л. Петухова, В. Коткова визначили такі особливості організації традиційного навчання в інформаційно-комунікаційному педагогічному середовищі: активізує роботу студентів завдяки використанню ІКТ; підвищує інтерес студентів до заняття, реалізує контроль знань як на кожному занятті, так і після завершення кожної теми курсу; забезпечує доступ студентів у будь який зручний час до повного комплексу навчальних матеріалів і завдань для виконання для організації самостійної роботи із застосуванням технології дистанційного навчання.[318]

Обґрунтовуючи філософію сучасної трисуб'єктної дидактичної моделі, автори концепції зауважують, що трансформація традиційної суб'єкт-суб'єктної дидактичної моделі в трисуб'єктну, а відповідно активне залучення майбутнього вчителя до співпраці з ІКПС, дає можливість безпосередньо формувати необхідні інформатичні компетентності, зокрема, такі: здатності до пошуку і накопичення інформації; аналізу, класифікації та систематизації отриманих даних; вибору доцільного програмного забезпечення і створення оптимальної файлової структури для зручного зберігання і швидкого пошуку необхідної інформації, а також захисту даних; навичок створення відповідних матеріалів і публічного представлення результатів своєї роботи, реалізації професійної діяльності в Інтернет мережі.[319]

Таким чином, за переконанням учених, закономірно з розвитком інформаційного суспільства змінюється парадигма освіти як наслідок відкритого доступу до навчальної інформації, освітніх ресурсів і платформ. Це історичний рух від слова до книги, а далі до інформаційно-комунікаційних технологій. Відповідно змінюються відносини між студентом і викладачем від суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних та до трисуб'єктних. Саме в умовах трисуб'єктних взаємин ефективно відбувається фахова підготовка майбутніх учителів початкової школи й, зокрема активно формується мотивація до професійної діяльності.

У науковій праці О. Хмизової окреслено функціональні можливості використання ІКТ у фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів. Серед основних переваг

[317] Співаковський О. В., Петухова Л. Є., Коткова В. В. Філософія трисуб'єктної дидактики в системі підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2014. № 3. С. 7.
[318] Там само. С. 9-10.
[319] Співаковський О. В., Петухова Л. Є., Коткова В. В. Філософія трисуб'єктної дидактики в системі підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2014. № 3. С. 10.

використання ІКТ у вивченні педагогічних дисциплін в умовах кредитно-модульної системи підготовки майбутніх учителів початкових класів дослідниця виділяє підвищення мотивації та пізнавальної активності студентів,[320] підкреслюючи, що використання ІКТ значно підвищує активність студентів у навчальній діяльності, їх інтерес до самостійного вивчення педагогічних дисциплін. Таким чином, відбувається формування активної позиції студента, який усвідомлює себе суб'єктом навчання, здатним самостійно приймати певні рішення та забезпечувати їх реалізацію.

Серед основних шляхів ефективного використання ІКТ у фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів О. Хмизова виділяє, зокрема, такі:

– надання студентам доступу до інформаційно-довідникових ресурсів комп'ютерної мережі; стимулювання інтересу, потреби у професійному самовдосконаленні;

– зростання ефективності управління навчальною роботою;

– вдосконалення форм і методів контролю і самоконтролю пізнавальної діяльності студентів.[321]

Основними функціями використання ІКТ при вивченні педагогічних дисциплін в умовах кредитно-модульної системи підготовки майбутніх учителів початкових класів, за переконанням О. Хмизової, є: мотиваційно-стимулююча, інформаційна, організаційна, тренувально-навчальна, контрольно-коригуюча. Підвищення мотивації та пізнавальної активності студентів відбувається за рахунок різноманітності форм роботи, можливості включення ігрового моменту, позитивної психологічної атмосфери.

Цінним доробком для розв'язання проблем у нашому дослідженні є наукові напрацювання Л. Макаренко, яка обґрунтувала особливості інформаційно-освітнього середовища вищого закладу освіти як важливого чинника процесу професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя та визначила основні етапи створення та інтеграції ресурсів інформаційно-освітнього середовища в традиційний навчальний процес вищої школи. На думку дослідниці, інформатизація навчального процесу позначається на всій структурі освітнього процесу, зокрема, і на комунікативній взаємодії студента і викладача. Причому вплив інформаційно-освітнього середовища виявляється вже в тому, що формула учасників взаємодії «викладач – студент» вже не є кінцевою, оскільки в неї додається новий учасник – представник інформаційно-освітнього середовища – ПЕОМ. Для авторки концепції становить інтерес структура взаємодії «викладач – студент – комп'ютер», у якій місце комп'ютера може змінюватися, тобто комп'ютер успішно може виступати посередником комунікативної взаємодії і при дистанційному навчанні, самонавчанні студентів, і як засіб зв'язку за допомогою глобальних мереж.[322]

Важливого значення для нашого дослідження є розроблення та обґрунтування Л. Макаренко технології взаємодії викладача і студента в умовах інформаційно-освітнього середовища. На основі теоретичних передумов щодо структури учасників процесу комунікативної взаємодії дослідниця розглядає дві функціональні моделі учасників процесу спілкування: перша – «викладач – студент – комп'ютер», де комп'ютер використовується як допоміжний, демонстраційний засіб; і друга – «студент – комп'ютер», що часто спостерігається при самонавчанні. Кожен компонент інформаційно-освітнього середовища є мікросередовищем, всередині якого студент здійснює діяльність певного типу. Наприклад,

[320] Хмизова О. В. Функціональні можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів. Педагогічний дискурс : зб. наук. праць. Хмельницький : ПП Балюк І. Б., 2011. Вип. № 10. С. 507.

[321] Там само. С. 508-509.

[322] Макаренко Л. Л. Інформаційно-освітнє середовище вищого навчального закладу як важливий чинник процесу професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія : Педагогічні та історичні науки. 2013. Вип. 115. С. 120.

при взаємодії з інформаційним блоком студент може планувати свою самостійну діяльність, орієнтуватися в інформаційно-освітньому просторі спеціальності, вибирати напрям своєї науково-дослідної діяльності. Взаємодіючи з програмно-методичним і технологічним блоками, студент зможе отримати нові знання, набути уміння і навички, а також закріпити і поглибити ті, що має. Він може використовувати електронні навчально-методичні матеріали, представлені в середовищі для випереджаючого навчання і підготовки до занять, мати доступ до електронних каталогів бібліотек, до баз даних і електронних підручників.

Отже, на думку дослідниці, в інформаційно-освітньому середовищі треба використовувати такі педагогічні інформаційні технології, які інтегрують ідеї інформатизації навчального процесу, а також моделювання процесів використання ІКТ у професійній діяльності фахівця, що, у свою чергу, забезпечує ефективній фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи й активному формуванню в них мотивації до професійної діяльності.

Особливий інтерес для нашого дослідження становлять наукові напрацювання В. Імбер, яка визначила особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті сучасних інформаційних вимог. На думку автора, навчальний процес у ВЗО має базуватися на таких теоретично обґрунтованих та експериментально перевірених педагогічних умовах застосування мультимедійних засобів навчання у підготовці майбутніх учителів початкових класів: мотиваційне забезпечення оволодіння студентами мультимедійних засобів навчання в умовах створення мультимедійно-навчального середовища; алгоритмізація викладачами навчального процесу у ВНЗ на основі системного використання МЗН; оволодіння студентами етапами мультимедійної візуалізації навчального матеріалу.[323] Як підкреслює дослідниця, використання мультимедійних продуктів у навчанні полегшує сприймання і засвоєння нового матеріалу, сприяє розумовому розвитку студентів, підвищує інтерес до предмету, що вивчається, стимулює до самостійного та творчого пошуку нових ідей.

У науковій праці Н. Бахмат[324] представлено модель сучасного конкурентоспроможного вчителя початкових класів. Учена зауважує, що у сучасних умовах постає необхідність підготовки вчителя початкової школи як високоосвіченого фахівця, здатного до своєчасного гнучкого переформатування напряму та змісту своєї професійної діяльності, відбору та оцінювання нових форм, методів та засобів навчання, які вмотивовані впливом інформатизації освіти та суспільства в цілому.

Автор вказаної моделі серед показників конкурентоспроможності вчителя початкової школи виділяє такі ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, інформаційно-технологічний. На думку дослідниці, педагогічна підготовка конкурентоздатних вчителів початкових класів потребує розроблення й теоретичного обґрунтування наукових основ освітніх інновацій у вищому педагогічному навчальному закладі – розроблення теоретико-методичних засад проектування інноваційного інтегрованого ІТ-середовища, яке опирається на активне впровадження інформаційних технологій.[325] Отже, за переконанням Н. Бахмат, саме інноваційне інтегроване ІТ-середовище сприяє ефективній фаховій підготовці конкурентоспроможного учителя початкової школи, готового до вмотивованої професійної діяльності.

---

[323] Імбер В. І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів контексті сучасних інформаційних вимог. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2013. Вип. 35. С. 258.

[324] Бахмат Н. Конкурентоспроможність учителя початкової школи в умовах інформатизації освіти. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. № 9 (1). С. 257-263.

[325] Бахмат Н. Конкурентоспроможність учителя початкової школи в умовах інформатизації освіти. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. № 9 (1). С. 263.

Н. Олефіренко проаналізувала проблему модернізації підготовки сучасного вчителя початкової школи в умовах інформатизації освіти, висвітлила вплив інформаційно-комунікаційних технологій на процес підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Дослідниця зауважує, що підготовка сучасного фахівця спирається на світові інформаційні ресурси, результати найновіших досягнень світових наукових співтовариств, світовий досвід щодо розв'язання професійних завдань. З появою веб 2.0. технологій студент отримав можливість не тільки користуватися готовими розробками, але й розміщувати у мережі власні роботи для отримання оцінки їх ефективності, висловлювати думки, публікувати результати власних досліджень, брати участь у повноцінних наукових дослідженнях.[326]

Отже, на думку Н. Олефіренко, сучасне інформатизоване та високотехнологічне суспільство потребує фахівців в галузі початкової освіти, який є не тільки різнобічно розвиненою особистістю, але й спеціалістом, здатним швидко адаптуватися до освітніх інновацій, що привносяться інформаційно-комунікаційними технологіями, спроможним ефективно розв'язувати професійні завдання за допомогою новітніх технологій, здібним до самостійного перенавчання, самостійного удосконалення власної підготовки.

Важливим доробком для педагогічної науки є напрацювання В. Денисенко, яка, обґрунтовуючи теоретико-методичні засади впровадження та застосування інформаційних технологій у підготовці майбутніх учителів початкових класів, доводить, що для розв'язання даної проблеми необхідно залучати студентів до широкого використання можливостей інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища: навчання методам роботи з сучасними освітніми засобами, методиці педагогічного проектування при проведенні конкретного уроку, в організації позакласної діяльності молодших школярів тощо. Як зауважує дослідниця, інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище дозволяє: по-перше, вивести теоретичну психолого-педагогічну підготовку на якісно новий рівень; по-друге, надасть можливість студентам усвідомити педагогічну цінність інформаційних технологій як засобу багатофакторного впливу на особистість молодшого школяра й відповідно їх значущість в освітньому середовищі.[327] Таким чином, інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище є ефективним засобом формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкових класів. В умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища формується позитивне ставлення до навчання, інтерес до педагогічної діяльності, бажання працювати вчителем початкових класів.

Важливою складовою навчально-виховного процесу у ВЗО є перехід студента від навчальної діяльності до засвоєної ним професійно-педагогічної діяльності, що пов'язано з трансформацією навчальної мотивації у професійну. Цей процес, як зауважують В. Михайличенко, Л. Грень, В. Полянська, тісно пов'язаний із цілепокладанням студентів. Завдяки постановці цілей студент може краще організувати навчальну діяльність і спланувати свою роботу з оволодіння майбутньою професією, розкрити зміст спільної діяльності з викладачем та основні вимоги до виконання навчальних завдань.[328]

У процесі пошуку ґрунтовних варіантів розв'язання проблеми формування мотивації до професійної діяльності в майбутнього вчителя початкової школи ми переконалися, що формування особистості майбутнього фахівця є складним і багатогранним процесом,

---

[326] Олефіренко Н. В. Модернізація підготовки сучасного вчителя початкової школи в умовах інформатизації освіти. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. № 3. С. 146.

[327] Денисенко В. В. Теоретико-методичні засади використання інформаційних технологій підготовки майбутніх учителів початкової школи. Інформаційні технології в освіті. 2013. Вип. 16. С. 63-67.

[328] Михайличенко В. Є., Грень Л. М., Полянська В. В. Динаміка мотиваційної структури студентів вищих технічних навчальних закладів і значення цілепокладання у цьому процесі. Теорія і практика управління соціальними системами. 2011. № 2. С. 80-81.

успішність якого забезпечується, насамперед, ефективною організацією та плануванням навчальної діяльності, створенням зовнішніх і внутрішніх умов для інтенсивного прояву необхідних якостей. Навчання для майбутнього спеціаліста повинно набути особистісного життєвого сенсу, який виявлятиметься в спрямуванні його активності на розвиток професійних здібностей і можливостей, реалізацію внутрішнього потенціалу в оволодінні професією вчителя початкових класів, виявлення особистісних ресурсів та спрямування їх на досягнення успіху в професійному спілкуванні з молодшими школярами.

Ефективність формування мотивації до професійної діяльності в майбутнього вчителя початкової школи залежить від того, яким чином здійснюється оволодіння студентами знаннями, вміннями і навичками, необхідними для майбутньої професійної діяльності, чи є у них потреба в цих знаннях, наскільки усвідомлюють вони необхідність знань і навичок для професійної досконалості, визнання цінності знань для становлення професіоналізму. Продуктивність навчання в значній мірі залежить від того, на якому місці ієрархії цінностей знаходиться цінність самої професії, тобто від професійних мотивів.

Висновки. Таким чином, вивчення та аналіз стану формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх вчителів початкових класів дозволив зробити такі висновки:

1. Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить про різноманітність поглядів на сутність поняття «мотивація до професійної діяльності», її ознаки, структуру, умови та шляхи формування в умовах вищого закладу освіти. Мотивація до професійної діяльності сучасною психолого-педагогічною наукою розглядається як необхідна складова професійної підготовки майбутніх фахівців. У нашому дослідженні поняття «мотивація до професійної діяльності» трактується як дія конкретних спонукань (мотиви, потреби, інтереси, прагнення, стимули, настанови, ціннісні орієнтації), які зумовлюють вибір професії і тривале виконання обов’язків, пов’язаних з цією професією. Мотивація до професійної діяльності майбутнього вчителя початкової школи характеризується позитивним ставленням та інтересом до професії вчителя початкових класів, усвідомленням свого покликання, прагненням стати висококваліфікованим фахівцем в галузі початкової освіти, що дозволить майбутньому фахівцеві ефективно здійснювати педагогічну діяльність.

2. Здійснений та викладений вище аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень свідчить, що у науковому середовищі та практичному просторі привертають увагу вчених різні аспекти проблеми формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкових класів. Особлива увага приділяється окресленню інноваційності навчання та впровадженню різних технологій навчання з метою підвищення мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкових класів. У цілому, формується концепція підготовки сучасного конкурентоспроможного, ерудованого, мобільного, активного, творчого, вчителя початкових класів, який вирізняється високим рівнем професіоналізму та професійної компетентності, здатний до творчої діяльності, готовий до ефективного використання досягнень науки та техніки у професійній діяльності.

3. Аналіз наукових розробок із проблеми дослідження дав змогу констатувати про різноманітність існуючих наукових підходів до питань формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкових класів в умовах інформатизації освіти. У ході дослідження встановлено, що теоретичне та практичне обґрунтування суті означеної проблеми, умов, необхідних для її розв’язання, ще недостатньо розроблені; не знайшов свого відображення мотиваційний підхід під час організації педагогічної практики як важливої частини навчально-виховного процесу, у ході якого проходить безпосереднє поєднання і реалізація теоретичних знань, що отримують студенти з їхньою практичною діяльністю педагога.

4. Аналіз сучасного стану формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх вчителів початкових класів показав, що успішність процесу формування даної якості

особистості залежить від урахування особливостей мотиваційної сфери майбутніх фахівців, професійної самоактуалізації, потреби реалізувати свій внутрішній потенціал в оволодінні професією, створення психолого-педагогічних умов для переведення зовнішньої мотивації у внутрішню, яка спонукає особистість до постійного вдосконалення, творчості, професійного розвитку. Така ситуація визначає доцільність визначення та обґрунтування змісту, форм і методів формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх вчителів початкових класів.

Література

1. Баклицький І. О. Психологія праці: посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. 512 с.
2. Бахмат Н. Конкурентоспроможність учителя початкової школи в умовах інформатизації освіти. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. № 9 (1). С. 257-263.
3. Буздуган О. А. Забезпечення позитивної мотивації в підготовці майбутніх учителів початкових класів до педагогічної взаємодії з батьками учнів. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. 2015. № 1. С. 49-53.
4. Бухтєєва Е. Е., Кравець О. И. Педагогические условия формирования мотивации к профессиональной деятельности. Среднее профессиональное образование. 2013. № 2. С. 39-41.
5. Денисенко В. В. Теоретико-методичні засади використання інформаційних технологій підготовки майбутніх учителів початкової школи. Інформаційні технології в освіті. 2013. Вип. 16. С. 63-67.
6. Евменова Т. И. Концепция и технология развития мотивации к педагогической деятельности у обучающихся в вузе: дис. … д-ра пед. наук: 13.00.01. Санкт-Петербург, 2004. 310 с.
7. Єнгаличева І. В. Стимулювання майбутніх учителів початкових класів до педагогічної діяльності в умовах навчання у ВНЗ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 27. С. 50-52.
8. Іванова Н. Г. Мотивація фахівця до професійної діяльності: поняття, зміст та функції. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2016. Вип. 1. С. 21-24.
9. Імбер В. І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів контексті сучасних інформаційних вимог. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2013. Вип. 35. С. 258-263.
10. Майданик О. Фахова підготовка вчителя початкової школи в умовах реалізації нового державного стандарту початкової загальної освіти. URL: https://fpo.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/10/Majdanyk-O.V.docx.
11. Макаренко Л. Л. Інформаційно-освітнє середовище вищого навчального закладу як важливий чинник процесу професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія : Педагогічні та історичні науки. 2013. Вип. 115. С. 113-126.
12. Маркова А. К. Психология труда учителя : книга для учителя. Москва : Просвещение, 1993. 192 с.
13. Михайличенко В. Є., Грень Л. М., Полянська В. В. Динаміка мотиваційної структури студентів вищих технічних навчальних закладів і значення цілепокладання у цьому процесі. Теорія і практика управління соціальними системами. 2011. № 2. С. 76-82.
14. Олефіренко Н. В. Модернізація підготовки сучасного вчителя початкової школи в умовах інформатизації освіти. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. № 3. С. 144-148.
15. Павлова О. Г. Розвиток професійної мотивації майбутніх учителів початкових класів як складова фахової підготовки. Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. 2018. Вип. № 2. С. 108-114.
16. Пінська О. Професійна мотивація як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності студентів. Проблеми трудової і професійної підготовки. 2009. Вип. 14. С. 111-115.
17. Поляков А. О. Педагогічні умови мотивації професійного зростання студентів педагогічних університетів у процесі неперервної освіти: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2008. 20 с.

18. Размолодчикова І. В. Мотивація учіння як складник професійного становлення майбутнього вчителя початкових класів. Педагогіка вищої та середньої школи. 2016. Вип. 47. С. 260-265.
19. Співаковський О. В., Петухова Л. Є., Коткова В. В. Філософія трисуб'єктної дидактики в системі підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2014. № 3. С. 7-11.
20. Співаковський О. В., Петухова Л. Є., Коткова В. В. Інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі: навч.-метод. посіб. Херсон: ХДУ, 2011. 267 с.
21. Сусліна І. В., Гандабура О. В. Особливості формування мотивації професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 13 (23). С. 33-36.
22. Хмизова О. В. Функціональні можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів. Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. Хмельницький: ПП Балюк І. Б., 2011. Вип. № 10. С. 506-509.

1.33. Higher education and science in the ideological policy of the Romanian occupation

1.33. Вища освіта та наука в ідеологічній політиці румунської влади

Донедавна поза увагою істориків залишалось чимало проблем, які торкались окупаційної політики. Досить довго дослідники були позбавлені можливості об'єктивно і неупереджено вивчати питання, пов'язані з реалізацією німецько-румунською окупаційною владою освітньої та наукової політики на Півдні України.

Важливою складовою проблеми окупаційної політики влади є формування ідентичності.

Актуальність проблеми обумовлена недостатньою вивченістю цієї сторінки історії Одеси. Без вивчення окреслених проблем неможливе цілісне бачення історії Другої Світової війни.

Румунська влада приділяла надзвичайно велику увагу ідеологічній пропаганді на окупованих територіях, У цьому вона була схожою на німецьку адміністрацію. Так, директивою начальника штабу верховного головнокомандування Німеччини Йодля від 6 червня 1941 р. передбачалося безпосередньо перед початком бойових дій посилити роти пропаганди фахівцями-пропагандистами та офіцерами-цензорами. Головною метою агітаційної діяльності, згідно зі вказівками до ідеологічної пропаганди, було «справляти на населення заспокійливий вплив, утримувати від будь-яких актів саботажу» [329].

З цієї причини на окупованій румунською владою території стали відкривати театри, кінотеатри, школи, технікуми, вищі навчальні заклади, науково-дослідні інститути. Агітація та пропаганда здійснювалася за допомогою періодичних видань, радіо та кіномережі, закладів культури, освітніх, науково-дослідних установ. Цим офіційно займалася субдирекція пропаганди дирекції культури Одеського муніципалітету. В той самий час у Німеччині було розроблено вказівки, якими активно користувалася румунська окупаційна влада. Згідно з ними, ідеологічна пропаганда зводилася до того, що «ворог Німеччини – не народи Радянського Союзу, а «жидо-більшовицький» радянський уряд зі своїми функціонерами та комуністичною партією; німецький вермахт та румунські війська – не ворог, а визволитель від тиранії» [330].

Ідеологічний вплив румунська адміністрація намагалася здійснювати одразу в декількох напрямках. Передусім, нова влада прагнула прищепити місцевому населенню поважне ставлення до Румунії.

Прорумунське спрямування політики окупаційної влади полягало, по-перше, в обґрунтуванні історичного права королівської Румунії на територію Трансністрії, по-друге, в популяризації румунської культури.

На окупованій румунами території Одеси створювався типовий для Румунії адміністративний устрій, було широко розрекламовано соціальну, економічну політику.

У румунської адміністрації існувало розуміння того, що відкриті факультети університету, а особливо гуманітарного спрямування (історико-філологічний та румунської культури), початкові, середні і середньо-спеціальні навчальні заклади, можна успішно використовувати як один із засобів у боротьбі з радянською владою за вплив на місцеве населення, поширюючи на молодь, яка вчиться, свої політичні і національні ідеї. Губернатор

[329] Директива начальника штаба верховного главнокомандования вооруженных сил по вопросам пропаганды в период нападения на Советский Союз от 6 июня 1941 г. // Дашичев В. И. Банкротство стратегии германского фашизма: Исторические очерки: Документы и материалы. – М.: Наука, 1973.– с. 196.

[330] Там само.

Трансністрії, професор Алексяну, у декларації, оприлюдненій в "Одеській газеті" проголошував: "Молодь в державному організмі є домінуючою силою"[331].

Тому румунська влада приділяла досить велику увагу освіті та науці. Останнє було обумовлено по-перше тим, що румунська окупаційна адміністрація сподівалась на підтримку місцевого населення, в тому числі одеситів; по-друге, румуни виходили з того, що вся територія Трансністрії є споконвічно румунською, саме це стало головною концепцією яка розроблялася, тому що мала підтримку від влади. Це так би мовити було державним замовленням того часу.

Передусім варто розглянути «румунський погляд на історію».

Для вирішення цього завдання була підключена інтелігенція. Формувався цілий напрям досліджень, в основі яких лежала ідея «історичного права». Так, румунський професор Е. Діонеску у своїй праці «Східні румуни. Трансністрія» заявляв, що «виховання румунського народу» проводилося невірно, оскільки йому навіювали думку, нібито кордон Румунії має пролягати тільки по Дністру. Професор доводив, що румунські поселення простягаються далеко на Схід, і, оскільки румуни становлять «історичну перманентність» відносно кочових племен варварів, відповідно, вони мають право включити цю територію до складу Румунії. Створення «Великої Румунії», як зазначав учений, «єдиної, сильної, добре підготовленої, проникнутої наступальним духом» конче необхідне для спокою Європи. Таким чином, дослідник обґрунтовував ідею історичної місії румунів. Розширення території Королівства визнавалося об'єктивно важливим для стабільності на Європейському континенті. Е. Діонеску підкреслював, що «возз'єднання західних кордонів не повинне залежати від їх розширення на Сході» [332].

Бухарестська газета «Viaţă» («Життя»), обґрунтовуючи правомірність румунської наступальної політики, писала: «Дакія простягалась не тільки до Дністра, як це раніше вказувалося, а й до гирла Дніпра». Відповідно, продовжувала газета, «румуни мають на задністровські території стародавні права, більш давні, ніж інші проживаючі там народи» [333]. Румунський науковець Н. Смокіне на шпальтах газети «Timpul» («Час») писав: «Навіть Одеса була створена румунами» [334].

З метою розповсюдження подібних ідей та легалізації окупаційного режиму до Трансністрії приїжджали доповідачі з лекціями на теми «Звідки походять і хто такі задністровці»; «Наше задністровське походження, історична і цивілізаційна роль Румунії»; «Стародавнє походження румун у Трансністрії» порівняно з іншими проживаючими там народами» [335].

Активну діяльність у підготовці приєднання Трансністрії до Румунського королівства розгорнула заснована 15 грудня 1941 р. в Тирасполі Національна рада задністровських румунів. Головною метою організації була співпраця з адміністративними органами у справі приєднання Трансністрії до Румунії. До складу ради входили румунські професори Н. Смокіне, Зафтур, Булат, Ільїн, С. Думітрашку. Восени 1941 р. вони заснували молдавський Науковий інститут в Тирасполі, який мав таку ж мету, як і Національна рада задністровських румун [336].

---

[331] Одесская газета. – 1941. – 13 декабря.

[332] Левит И. Э. Крах политики агрессии диктатуры Антонеску 19.XI.1942. – 23.VIII.1944 / Левит И. Э. – Кишинев: Штиинца, 1983. – 376 с., с. 238.

[333] Viaţă – 1941. – 24 august.

[334] Timpul – 1941 – 1 august.

[335] Левит И. Э. Крах политики агрессии диктатуры Антонеску 19.XI.1942. – 23.VIII.1944 / Левит И. Э. – Кишинев: Штиинца, 1983. – 376 с., с. 244.

[336] Там само. – с. 245.

Головною метою румунської влади було переконати місцевих жителів у їхній багатовіковій приналежності до румунської культури. Для досягнення цієї мети в Одесі був, зокрема, заснований Науково-дослідний інститут Трансністрії, який працював з осені 1943 р. до березня 1944 р. Основним завданням інституту було дослідження історії та сучасності Трансністрії у контексті румунських витоків життєдіяльності її населення та культури. Директором інституту було призначено професора Т. Херсені, секретарем – професора Р. Зізе, який проводив консультації в приміщенні Одеського університету на вулиці Петра Великого, № 2 [337].

У Науково-дослідному інституті Трансністрії функціонувало дев'ять секцій. Шкільною секцією керував професор Р. Зізе, його секретарем був призначений професор К. Стамеру. Секцією антропології опікувався доктор Д. Тітерану при секретарюванні професора Т. Багдасарьянца. Історичну секцію очолив професор В. Селінов при секретареві Д. Попеску, секцію етнографії – професор Т. Херсені, його секретарем був призначений Бербулеску, юридичну секцію – Медвецький, секретар – Данипол, секцію політики – Панфіл, секретар – Баас, соціологічну секцію – професор Т. Херсені, секретар – К. Єремі[338]. При інституті організували музей, який мав 9 відділів відповідно до секцій інституту[339]. Найбільш плідно працювали секції географії і природничих наук, історична та етнографії й фольклору.

Секція географії і природничих наук, якою завідував професор Р. Зізе, підготувала до друку монографію під назвою «Трансністрія», в якій висвітлювалися фізико-географічні особливості регіону, зверталася увага також на економічну та геолого-мінералогічну специфіку краю. Крім того, працівниками секції було написано та підготовлено до друку понад 10 наукових публікацій, які планувалося оприлюднити в першому номері бюлетеня Науково-дослідного інституту Трансністрії[340].

Історичну секцію, як уже зазначалося, очолював професор В. Селінов, який одночасно був директором Археологічного музею та керівником кафедри російської історії Одеського університету. Основним завданням цієї секції стало висвітлення історії Трансністрії стародавніх часів. Професор В. Селінов написав наукову працю «Стародавні причорноморські поселення між Бугом і Дністром періоду торгівельного розквіту Ольвії в IV і III ст. до Р. Х.» [341].

Групою наукових працівників музею, які входили до складу Інституту досліджень Трансністрії, а саме асистентами О. Занчевським, М. Москетті, Л. Кузнецовою за участю професора В. Селінова була підготовлена наукова праця на тему: «Процес колонізації Трансністрії», історичну карту до якої – «Історико-етнографічна мапа Трансністрії» склав художник музею Х. Чернятинський[342].

На подібній ідеологічній основі були написані й інші роботи, як то: «Поселення трипільської культури в селі Собанівка на Південному Бузі» Добровольського, «Легенди про походження скіфів» М. Болтенка[343].

В. Селінов опрацьовував архівні матеріали фонду управління новоросійського і бессарабського генерал-губернаторства часів князя М. Воронцова (1823-1854 рр.), Розпорядчої Думи та Міської Управи, які стосувалися періоду діяльності реформованої Міської Управи, зокрема часів Г. Маразлі, досліджував матеріали канцелярії попечителя Одеського навчального округу часів попечительства М. Пирогова, а також матеріали одеського будівничого комітету і одеської митниці. На основі опрацьованих джерел

[337] Державний архів Одеської області (далі ДАОО) Ф. Р. 2249. – Оп. 3. – Спр. 120. – арк. 1-4.
[338] Одесская газета. – 1943. – 29 июля.
[339] Там само.
[340] Там само.
[341] Там само.
[342] Одесская газета. – 1943. – 5 сентября.
[343] Там само.

планувалося написання праці з історії муніципального управління Одеси протягом всього періоду її існування, а також комплексного дослідження з історії Одеси 1794-1944 рр., присвяченого 150-річчю міста, під назвою «Одеса» [344]. Однак, робота над ними так і не була завершена.

Готувалася до друку колективна праця професора В. Селінова, архітекторів Скорупка і Куцегіоргіу та асистента С. Донича «Ольвійські монети римського періоду»[345], робота, присвячена розкопкам курганів епохи Золотої Орди поблизу Одеси[346].

Розгорнула дослідницьку роботу секція етнографії й фольклору. Так, з 15 липня до 1 вересня 1943 р. було досліджено 56 румунських сіл в Овідіопольському, Тираспольському, Дубосарському, Рибницькому, Балтському і Голтському повітах. В 10 етнографічних командах працювало 104 осіб: професори університету, викладачі середніх шкіл, вчителі початкових шкіл і студенти[347]. У результаті пошукової збиральницької роботи було зафіксовано велику кількість фольклорних та етнографічних матеріалів: пісень, казок, легенд, колядок, описів свят, церемоній, хрещень, весіль, похоронних обрядів тощо. Всього було зібрано 4260 пісень, 529 колядок. Співробітники секції підготували та видали методичні рекомендації для збирачів фольклорного та етнографічного матеріалу, том раніше неопублікованих колядок, спеціальний бюлетень. Готувалися до друку збірка байок, пісень і звичаїв, а також альбом фотокарток під назвою «Трансністрія в малюнках»[348].

Тематика досліджень, що розроблялася географічною, історичною та етнографічною секціями, підпорядковувалася головній ідеї, яка полягала в обґрунтуванні споконвічного румунського «історичного права» на українські землі. Науковим інститутом було проведено велику науково-дослідницьку роботу, присвячену історії півдня України, зокрема Одеси.

Румунські науковці доводили присутність румун на території Трансністрії з давнини. Розшукувались молдавсько-румунські корені в історичному минулому Одеси і України в цілому (такі як: митрополит Київський у XVIIст – Петро Могила; румунський митрополит XIX – Редумеску-Бедоні; район Одеси, де мешкали молдавани – «Молдаванка»).

За стародавніми джерелами встановлювалося, що провінція між Дністром і Бугом, була заселена румунами. Саме тут у районі Дубоссар, за свідченням російських вчених, мало місце перше стикання між слов'янами і румунами у VI-VIIIст. На підставі цього доводилась присутність румун в Трансністрії, яка називалася Задніпровською Молдавією

В статті альманаху «Transnistria» «Трансністрія навіки буде румунською» зазначалось «В галузі військового мистецтва наші військові начальники поклали основи козацтва. Ще в 1577 Іон Підкова був одностайно обраний гетьманом українського народу. Такі діячі як Скапа, Цирка, Дракул Чорба, Булацел (всі румунського походження) були військовими начальниками, які організували російські і українські армії. З 1792 р. тобто за 20 років до відторгнення Бессарабії і до сьогоднішнього дня, задністровська гілка нашого народу була відірвана від нашої країни. Трансністрія залишиться назавжди румунською»[349]. Історія Румунії та Трансністрії викладалась, виходячи з концепції О. Болдура. У зв'язку з цим варто звернутися до її головних положень.

Румунський історик, професор Яського університету Олександр Болдур поділяв історію Румунії на три періоди:

1. Стародавній період з VII ст. до Р. Х. до XII після Р. Х., який починається пануванням скіфів перетворюється в державу гето-даків і закінчується навалою варварів.

[344] Одесская газета. – 1943. – 24 августа.
[345] Одесская газета. – 1943. – 5 сентября.
[346] Одесская газета. – 6 ноября.
[347] ДАОО. Ф. Р. 2249. – оп. 3. – Спр. 120. – арк. 5-8.
[348] Одесская газета. – 1943. – 6 ноября.
[349] Одесская газета. – 1941. – 13 декабря.

2. Середній період з XII ст. до XVI ст. починається володарюванням болоховців (валахів).

3. Польсько-турецько-російський період.

Розглядаючи детально ці 3 періоди, автор, користуючись численною літературою, доводить наявність гето-даків (предків румун) на території Трансністрії ще в VII ст. до Р. Х. Наприкінці стародавнього періоду автор відмічає розселення гето-даків, які поширювалися до півночі і сходу від Дністра, досягаючи басейнів Дніпра і Прип'яті.

В середньому періоді автор розглядає історію болоховців або волохів у XII і XIII ст., які після боротьби з князем Данилом Галицьким покидають свої володіння (у верхньої течії ріки Буг, у верхній течії ріки Случ до впадіння у нього притоку Хомор і у верхньої течії ріки Тетерев) і осідають за Дністром, де з валахами верхніх частин Дністра, Прута, Серета заснували Молдавське князівство.

Далі простежується діяльність валахів в місцевості, яка знаходилася в межах Трансністрії. Наприклад, при будуванні Очакова і його відновлення молдавани грали велику роль: молдавський господар Петро Хромий у 1578р. надіслав 15000 робочих і 5000 возів на відновлення зруйнованого Очакова.

Новий період автор розпочинає з володарювання татар в Трансністрії і румунського населення в XVII столітті, розглядає роль молдаван «в Поділлі і на Україні»[350].

Румунський професор Е. Діонеску у праці «Східні румуни. Трансністрія», заявляв з приводу того, що невірно проводилося «виховання румунського народу», якого вчили, що кордон Румунії повинен бути лише на Дністрі. Румунські поселення, доводить професор, простягаються далеко на Сході, і оскільки румуни являють собою «історичну перманентність» по відношенню до кочових племен варварів, вони мають право включати цю територію до складу Румунії. Створення «Великої Румунії» – «єдиної, сильної, добре підготовленої, проникнутої наступальним духом» – потрібно для спокою Європи. Діонеску підкреслював «Возз'єднання західних кордонів не повинно залежати від їх розширення на Сході»[351].

Саме розробкою такої концепції історії Румунії і зокрема Трансністрії займалися науковці історико-філологічного факультету Одеського університету; історико-археологічний музей, яким керував професор Є. І. Селінов[352]; одеського товариства історії та старожитностей при університеті.

Саме така концепція історії Румунії і зокрема Трансністрії, викладалась у всіх вищих, середніх та середньо-спеціальних навчальних закладах, які були відновлені за румунської влади.

Історико-філологічний факультет розпочав свою роботу 28 вересня 1942 року. У відновленій структурі історико-філологічного факультету посаду декана займав спочатку Борис Варнеке, а пізніше Володимир Лазурський.

Археологічний музей, який перейшов до Одеського університету, за його дорученням теж займався науковою діяльністю. Були розроблені дві теми: «Одеса в радянські часи» і «Процеси колонізації Трансністрії». До другої теми надійшли роботи В. І. Селінова і асистентів А. Занчевського, М. Москетті, Л. Кузнєцової,а також карта Трансністрії художника Х. Чернявського («Історико-етнографічна мапа Трансністрії»), «Поселення трипільської культури в селі Собанівка на Південному Бузі» Добровольського, «Легенди про походження скіфів» Болтенка, «Стародавні причорноморські поселення між Бугом і Дністром періоду торгівельного розквіту Ольвії IV-IIIст. до н. е» професора Селінова.

[350] Одесская газета. – 1942. – 4 ноября.

[351] Левит И. Э. Крах политики агрессии диктатуры Антонеску 19.XI.1942. – 23.VIII.1944 / Левит И. Э. – Кишинев: Штиинца, 1983. – 376 с., с. 238.

[352] Одесская газета. – 1943. – 1 апреля.

Передбачалось розробка історії муніципального управління м. Одеси за весь період її існування, а пізніше повинна була продовжуватися праця «Процес колонізації Трансністрії» за матеріалами історичного архіву працівниками музею і іншими істориками[353].

В жовтні 1943 року був відкритий факультет румунської культури в Одеському університеті, деканом якого була призначена Німфа Джионат[354].

В листопаді 1943 року до Одеси прибули професори Ясського інституту національної історії на чолі з професором Болдуром, для читання доповідей. Зокрема, на факультеті румунської культури при одеському університеті професор Болдур 1 листопада 1943 року прочитав доповідь на тему: «Молдавські господарі Василій Лупа і Георгій Стефан і революція Богдана Хмельницького»[355].

Політика румунізації на окупованій території здійснювалася також шляхом популяризації румунської культури. У цьому напрямку активно працював Народний румунський університет, директором якого призначили С. Думітрашку. Його відкрили у липні 1942 р. у будівлі колишньої Біржі[356]. Від імені Одеського університету виступив проректор професор І. Шеттле. Він вказував на дві значні події в культурному житті окупованої Одеси – відкриття Одеського університету в грудні 1941 р. та Народного румунського університету в липні 1942 р.[357] На відкритті університету виступав міський голова Г. Пинтя: «Чим буде цей заклад? В першу чергу це буде осередок культури, відкритий не тільки для румунів, й для всього населення Одеси і Трансністрії»[358]. Княгиня Кантакузіно заявляла: «Я відчуваю серед вас носіїв наших предків. В Одесі є багато записів хронікального характеру про перебування, життя та діяльність сімейств Кантакузіно і Стурдза»[359].

Таким чином, відкриття університету мало на меті об'єднання всіх місцевих румунів, незалежно від місця народження, для їх виховання у дусі національних і соціальних ідеалів румунського народу, а також поширення румунської культури серед місцевого нерумунського населення.

На кошти Народного університету проводилися регулярні зібрання, на яких обговорювалися проблеми та шляхи румунізації окупованих територій, організовувалися спеціальні курси, готувалися повідомлення з питань віри, мови, літератури, історії, географії і освіти.

Дирекція університету вдавалася до співпраці з рядом установ, а саме: румунською патріархією, румунським товариством в Бухаресті, румунським товариством «Астра», культурним товариством буковинських румунів, македонським румунським товариством з Тімоку, королівською фундацією в Бухаресті, Одеським, Яським, Бухарестським університетами, Інститутом історії Румунії Клуж-Сібіу, румунським соціальним інститутом, лігою єднання усіх румун, національними будинками в Бухаресті, народним університетом в Кишиневі, Національним науковим румунським інститутом в Тирасполі[360].

У Народному румунському університеті викладалися наступні курси: історія православної церкви, класична та сучасна румунська мова, румунська література, історія румунської літератури, румунська мова і література в Трансністрії, історія румунів у Трансністрії, історія румунської землі між Бугом і Тисою, психологічні особливості

[353] Одесская газета. – 1943. – 5 сентября.
[354] Одесская газета. – 1943. – 23 октября.
[355] Одесская газета. – 1943. – 2 ноября.
[356] ДАОО. Ф. Р.-11. – Оп. 11. – Спр. 156. – арк. 8.
[357] Одесская газета. – 1942. – 14 июля.
[358] Там само.
[359] Там само.
[360] Одесская газета. – 1942. – 10 июля.

румунського народу та його історична місія, Європа завтра і роль Румунії в її створенні[361]. Слухачі курсів університету отримували посвідчення. Студенти, які старанно відвідували лекції, отримували залікові книжки. Для представників румунської та молдавської національності, які навчалися в університеті, відвідування курсів було обов'язковим[362]. Заняття проводилися 3 рази на тиждень, о 17 годині.

До читання лекцій були залучені як місцеві, так і румунські науковці. Серед них професор С. Берекет, консил'єр військово-польового суду А. Атанасіу, архімандрит О. Харгел, професор Памфіл, Д. Марку та ін. В Народному університеті лекції читали члени Румунської Академії Наук Н. Густя і Н. Смокіна[363]. Останнього у жовтні 1942 р. Рада університету обрала своїм головою. Під час перебування у Трансністрії заняття відвідував Міністр наукової просвіти І. Петрович. З лекціями виступала професура Одеського університету, а також інші наукові працівники Одеси, а саме професор П. Єршов, професор В. Соколов, професор В. Селінов, професор А. Балясний. З окремих питань запрошувалися професори з міста Регату[364]. У квітні 1943 р. в університеті було створено 2 відділи – російський і румунський, де лекції читалися відповідно румунською і російською мовами. Було підготовлено навчальний план[365].

Отже, аналіз діяльності Народного румунського університету дає можливість зробити висновки, що головною метою функціонування закладу була популяризація румунської культури, науки та мистецтва. Запрошені румунські та місцеві університетські професори розробляли проблеми історії, географії, філософії, психології, педагогіки, літератури, права та мистецтва Румунії, а також досліджували вплив румунської культури на формування населення Трансністрії. Велика увага приділялася популяризації релігійних проблем та морально-етичного виховання у руслі православ'я.

Таким чином, оскільки румунська окупаційна влада хотіла довести, що українські землі є споконвічно румунськими, вона всіляко сприяла історичним концепціям, які доводили присутність румун на нашій території ще з VI століття. З цією метою були відкриті історико-філологічний факультет, археологічний музей, відновлена діяльність товариства історії і старожитностей.

Для румунізації був встановлений режим найбільшого сприяння, задля цього був відкритий факультет румунської культури Одеського університету та Народний університет. За часи окупації проводилась досить плідна видавнича діяльність, присвячена румунській культурі, але при цьому румунській адміністрації не вдалося створити нову етнорегіональну ідентичність на території міста Одеси.

Література:

1. Директива начальника штаба верховного главнокомандования вооруженных сил по вопросам пропаганды в период нападения на Советский Союз от 6 июня 1941 г. // Дашичев В. И. Банкротство стратегии германского фашизма: Исторические очерки: Документы и материалы. – М.: Наука, 1973. – с. 196.
2. Одесская газета. – 1941. – 13 декабря.
3. Левит И. Э. Крах политики агрессии диктатуры Антонеску 19.XI.1942. – 23.VIII.1944 / Левит И. Э. – Кишинев: Штиинца, 1983. – 376 с.
4. Viaţă – 1941. – 24 august.
5. Timpul – 1941 – 1 august.
6. Державний архів Одеської області (далі ДАОО) Ф. Р. 2249. – Оп. 3. – Спр. 120. – арк. 1-4.

[361] Там само.
[362] Одесская газета. – 1942. – 15 июля.
[363] Одесская газета. – 1942. – 16 октября.
[364] Там само.
[365] ДАОО. Ф. Р. 2274. – оп. 1. – Спр. 44. – 16 арк.

7. Одесская газета. – 1943. – 29 июля.
8. Одесская газета. – 1943. – 5 сентября
9. Одесская газета. – 1943. – 24 августа.
10. Одесская газета. – 1943. – 5 сентября.
11. Одесская газета. – 6 ноября.
12. ДАОО. Ф. Р. 2249. – оп. 3. – Спр. 120. – арк. 5-8.
13. Одесская газета. – 1943. – 6 ноября.
14. Одесская газета. –1941. – 13 декабря.
15. Одесская газета. – 1942. – 4 ноября.
16. Одесская газета. – 1943. – 1 апреля.
17. Одесская газета. – 1943. – 5 сентября.
18. Одесская газета. – 1943. – 23 октября.
19. Одесская газета. – 1943. – 2 ноября.
20. ДАОО. Ф. Р.-11. – Оп. 11. – Спр. 156. – арк. 8.
21. Одесская газета. – 1942. – 14 июля.
22. Одесская газета. – 1942. – 10 июля.
23. Одесская газета. – 1942. – 15 июля.
24. Одесская газета. – 1942. – 16 октября.
25. ДАОО.Ф. Р. 2274. – оп. 1. – Спр. 44. – 16 арк.

1.34. Technology of psychological support of students of pedagogical higher education institution at the early stage of professionalization

1.34. Технология психологического сопровождения студентов педагогического ВУЗа на раннем этапе профессионализации

Введение. Образование – важнейший стратегический ресурс развития общества. Ускорение геополитических, экономических и технологических процессов, которые оказывают влияние на весь мир, не обходит стороной и университеты. В современных условиях главной целью образования становится формирование личности профессионально и социально компетентной, способной к творчеству и самоопределению в условиях меняющегося мира, обладающей развитым чувством ответственности и стремлением к созиданию.

Молодость – период, когда происходит самопознание, саморазвитие и самоопределение в социальном мире. Эффективность этих процессов зависит, прежде всего, от самой личности, ее активности, способности к самоанализу, силы воли, психологической устойчивости, смысложизненных ориентаций, задатков и способностей к различным видам деятельности. В этот период происходит внутренняя самореализация в процессе формирования способностей и личностных качеств на основе задатков, формируются смысложизненные цели и создается потенциал для внешней самореализации, выступающей движущей силой достижения социально значимых целей. С другой стороны, социальная среда, вследствие отсутствия жестко заданных жизненных траекторий, обуславливает необходимость освоения молодежью социальных и профессиональных ролей и функций, достижения определенного социального статуса, формирование гражданских качеств[366].

Обучение в высшем учебном заведении - важнейший этап приобретения новых знаний, умений, навыков, формирования профессионально необходимых компетенций, а также социализации молодежи, связанной с формированием социально зрелой и всесторонне развитой личности. Переход от школьного обучения к вузовскому, сопряжен с дезадаптивными тенденциями в жизни человека, а также с изменениями ценностно смысловых ориентации у студентов, обусловленных необходимостью адаптации к новым условиям: новая социальная среда, новый коллектив, новые требования, новые перспективы. Эта новая социальная ситуация требует от молодых людей перехода на иной уровень отношений как с собой, так и с другими людьми. Именно поэтому многие студенты испытывают трудности при включении в учебный процесс вуза, который, кроме прочих, отличается от школьной системы обучения[367].

В связи с этим существенно возрастает роль психологического сопровождения образовательного процесса в вузе, необходимость которого в последние годы активно обсуждается учёными и практиками.[368,369,370] Единодушно признается, что решение стоящих перед системой высшего профессионального образования задач невозможно без квалифицированного психологического обеспечения. Именно поэтому сейчас на первый план выходят задачи поиска путей и способов эффективного психологического

[366] Шматова Е. П. (2014) Психологическое сопровождение студентов педагогического вуза в процессе обучения, с. 639.

[367] Ostopolets I. (2018) Ecofacilitative accompaniment of training in pedagogical university, p. 162.

[368] Панок В. Г. (2010) Психологічна служба вищого навчального закладу, с. 12.

[369] Лушин П. В. (2013) Экологическая помощь личности в переходный период: экофасилитация, с. 138.

[370] Остополец И. Ю. Особенности использования экофасилитативных технологий в подготовке будущих учителей физической культуры в педагогическом вузе, с. 315.

сопровождения студентов на этапе профессионализации в вузе, повышения качества образования и разработки технологий для наиболее полного раскрытия их творческого потенциала, реализации профессиональных способностей.

Целью исследования является изучение особенностей психологического сопровождения студентов университета в условиях трансформаций и изменений в обществе и системе образования в Украине.

Методологические основы психологического сопровождения личностно-профессионального развития студента вуза. Предпосылкой для исследования психологического сопровождения явились труды психологов-классиков, таких как Б. Г. Ананьев, А. А. Бодалев, Л. И. Божович, П. П. Блонский, Л. С. Выготский, П. Я. Гальперин, А. В. Запорожец, А. Н. Леонтьев, А. Р. Лурия, В. Н. Мясищев, А. В. Петровского. В качестве теоретико-методологических основ психологического сопровождения можно обозначить следующие: – принцип гуманизации образования (И. В. Дубровина, А. К. Маркова, И. В. Кузьмина, И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов); – принцип системности (Б. Ф. Ломов, Б. Г. Ананьев, В. К. Платонов); – принцип активности субъекта (А. Н. Леонтьев, С. Л. Рубинштейна); – концепцию отношений личности В. Н. Мясищева.

Психологическое сопровождение и его содержание рассмотрены в ряде исследований: С. П. Ждановой (2007)[371] применительно к студентам-психологам; Т. В. Киящук (2006)[372] в связи с учебной деятельностью студентов; И. В. Молочковой (2005)[373] относительно развития педагога; Л. И. Слободенюк (2010)[374] применительно к процессам самовоспитания и саморазвития личности в процессе профильного оьучения; В. Г. Панка (2010)[375] применительно к работе практической психологической службы вуза и др.

В настоящее время в научной литературе термин «сопровождение» понимается, прежде всего, как поддержка психически здоровых людей, у которых на определенном этапе развития возникают какие-либо трудности. Необходимо заметить, что поддержка понимается как сохранение личностного потенциала и содействие его становлению. Сущность такой поддержки заключается в реализации права на полноценное развитие личности и ее самореализацию в социуме.

М. Р. Битянова под психологическим сопровождением понимает систему профессиональной деятельности психолога, направленную на создание условий для успешного обучения и развития человека в ситуации учебного взаимодействия[376]. Э. Ф. Зеер описывал в своих трудах, что психологическое сопровождение – это движение вместе с изменяющейся личностью, своевременное оказание помощи и поддержки[377]. С. П. Жданова считает, что психологическое сопровождение – это системно организованная работа психологической службы, направленная на профессиональное развитие будущего специалиста в период вузовского обучения, раскрытие потенциальных возможностей студента, его индивидуальности, а также коррекцию разного рода затруднений в его личностном развитии и саморазвитии[378].

---

[371] Жданова С. П. (2007) Психологическое сопровождение профессионального развития студентов-психологов, с. 34.

[372] Киящук Т. В. (2006) Теоретические и практические аспекты социально-психологического сопровождения студентов в учебной деятельности, с. 22.

[373] Молочкова И. В. (2005) Психологическое сопровождение профессионального развития педагога, с. 34.

[374] Слободенюк Л. І. (2010) Психологічний супровід профільного навчання, с. 12.

[375] Панок В. Г. Психологічна служба вищого навчального закладу, с. 11.

[376] Битянова М. Р. Модели деятельности психолога в образовательном учреждении, с. 24.

[377] Зеер Э. Ф. (2003) Психология профессий, 336 с.

[378] Жданова С. П. (2007) Психологическое сопровождение профессионального развития студентов-психологов, 252 с.

Актуальной проблемой психологического сопровождения студентов является приоритет опоры на внутренний личностный потенциал субъекта учебной деятельности, его выбор и ответственность за него (П. В. Лушин[379], И. Ю. Остополец[380] и др.).

Несмотря на широкое разнообразие работ, подавляющее большинство программ сопровождения субъектов образования базируются на общих методологических основаниях, в качестве которых выступают:

Личностно ориентированный (личностно центрированный) подход (К. Роджерс, П. В. Лушин, И. С. Якиманская), определяющий приоритетность потребностей, целей и ценностей развития личности при построении системы психолого-педагогического сопровождения образовательного процесса, максимальный учет индивидуальных, субъектных и личностных особенностей. С этих позиций сопровождение должно ориентироваться на потребности и интересы конкретного человека, логику его развития, а не на заданные извне задачи.[381]

Антропологическая парадигма в психологии и педагогике (Б. С. Братусь, Е. И. Исаев, В. И. Слободчиков), предполагающая целостный подход к человеку, смещение анализа с отдельных функций и свойств (внимание, память, мышление, произвольность и др.) на рассмотрение целостной ситуации развития личности в контексте его связей и отношений с окружающими людьми.

Концепция психического и психологического здоровья (И. В. Дубровина), рассматривающая в качестве предмета работы практического психолога в образовании – проблемы развития личности в условиях конкретного образовательного пространства, влияющие на состояние ее психологического здоровья, и отдающая приоритет психопрофилактике возникновения проблем, в том числе через мониторинг и коррекцию параметров образовательного пространства.

Парадигма развивающего образования (Д. Б. Эльконин, В. В. Давыдов), утверждающая необходимость проектирования такой системы образования, которая не только знаниям и умениям, но обеспечивает развитие у учащихся фундаментальных человеческих способностей и личностных качеств, что предполагает серьезную «психологизацию» педагогической практики.

Теория педагогической поддержки (О. С. Газман, Н. Н. Михайлова), утверждающая необходимость сопровождения процесса индивидуализации личности, развитие ее «самости», создания условий для самоопределения, самоактуализации и самореализации через субъект-субъектные отношения, сотрудничество, сотворчество, в которых доминирует равный, взаимовыгодный обмен личностными смыслами и опытом.

*Проектный подход **в*** организации психолого-медико-социального сопровождения (М. Р. Битянова, Е. В. Бурмистрова, А. И. Красило), ориентирующий на создание (проектирование) в образовательной среде условий для кооперации всех субъектов образовательного процесса в проблемной ситуации.

Таким образом, аналитический обзор педагогической и психологической научной литературы показывает, что в течение последнего десятилетия проблема теоретико-методологического обоснования психолого-педагогического сопровождения продолжает оставаться актуальной.

Экофасилитация: технология повышения ефективности профессионализации студентов в вузе. Термин «профессионализация» отражает одно из ведущих направлений

[379] Экологическая помощь личности в переходный период: экофасилитация, с. 44.

[380] Остополець І. Ю. Психологічний супровід й екофасилітація в процесі підготовки майбутніх фахівців із фізичного виховання і спорту, с. 345.

[381] Экологическая помощь личности в переходный период: экофасилитация, с. 117.

социализации личности – становление специалиста, которое начинается с момента поиска и выбора будущей профессии и заканчивается с прекращением активной трудовой деятельности. Исследователи отмечают, что в рамках этого направления разрешается специфический комплекс противоречий, присущих социализации личности, и ведущим из этих противоречий является степень соответствия между личностью и профессией. Разрешение этого противоречия обеспечивает профессиональную пригодность личности.

Психологическое сопровождение будущих педагогов на этапе обучения в вузе выступает одним из путей становления их готовности к выполнению профессиональных функций, формирования профессиональной надежности, развития компетенций. В качестве основных характеристик психологического сопровождения выступают его процессуальность, пролонгированность, недирективность, реалистичность, особые отношения между участниками данного процесса. Решение личных психологических проблем студентов в процессе оказания им консультативной или психотерапевтической помощи в значительной степени способствует становлению ряда их профессиональных компетенций: ценностно-смысловой ориентации в окружающем мире, саморазвития, социального взаимодействия, здоровьесбережения.[382]

Одной из передовых технологий психологического сопровождения личности студента на этапе его профессионализации является экофасилитация. Метод экопсихологической фасилитации уходит корнями в клиент-центрированную психотерапию К. Роджерса, который выдвинул тезис о том, что создание положительного среды «безусловного принятия» обеспечивает полноценное развитие и раскрытие личности.[383] Эта технология предусматривает создание атмосферы эмпатии, понимания, толерантности, сочувствия со стороны психолога к клиенту. Она помогает раскрыть клиенту собственный оптимизм, доверие и те природные способности, которыми он пользуется неосознанно, повысить уверенность в себе.

Технология экофасилитации, направленная на личностно-ориентированное обучение, предполагает не только накопление знаний, умений и компетенций, но и непрерывное формирование механизма самоорганизации и самореализации специалиста. Особенно это актуально на современном этапе системных изменений в обществе и системе образования Украины. Ведь согласно Болонской декларации, подписанной Украиной, становится очевидным постепенный переход профессиональной подготовки студентов на приоритет самостоятельной их деятельности. При этом педагогическая деятельность преподавателей вуза превращается в педагогическое сопровождение самостоятельной учебной стратегии личности студента. Логично, что в рамках данной перспективы студент отвечает не только за выполнение учебных задач, но и за их постановку и оценку, что в прежних директивных системах не представлялось возможным. Студент, погружаясь в образовательную среду, самостоятельно движется в ней в своем темпе, в своем стиле по направлению тех приоритетов, которые сам для себя определяет. Одним из таких приоритетов является общение со специалистами и педагогами, функция которых состоит в содействии этому движению.[384]

В настоящее время мы являемся свидетелями преобразования образовательного пространства. Так, формальная система образования, представленная различными жестко структурированными и управляемыми директивно учреждениями дополняется не только малоструктурированными формами неформального образования по типу кружков,

[382] Ефремова О. И. (2011) Становление готовности будущих педагогов-психологов к профессиональному труду на этапе вузовского образования, с. 23.
[383] Rogers C. R. (1980) A way of being, p. 200.
[384] Экологическая помощь личности в переходный период: экофасилитация, с. 47.

спортивных секций, тренинговых программ и т.п., но и информального или спонтанного образования в сети интернет, телевизионных и других источников и способов саморазвития и самообучения. При этом заметим, что все эти формы тесно связаны друг с другом, взаимодействуют и дополняют друг друга: то, что студенты не могут получить в условиях формального образования, может быть компенсировано в двух других формах, и наоборот. Речь уже идет о глобальном процессе самоорганизации и самоуправлении образовательной социальной экосистемы, как указывает автор экофасилитативного направления П. В. Лушин.[385]

Таким образом, набор компетентностей отдельного студента только отчасти формируется в рамках формального образования, направленного на усвоение им базовых профессионально важных курсов и учебных предметов. Значительная часть будет вынуждена конструировать себя как личность и профессионала, прибегая к неформальным и информальным формам образования. По сути, студенты во время обучения в вузе могут получить дополнительное образование параллельно, например: психолога (конструируя в дальнейшем свою карьеру в качестве спортивного психолога), спортивного арбитра, судьи, посещать различные частные тренинговые программы, научные кружки, планируя карьеру научного исследователя и преподавателя высшей школы (аспирантура) и т.д.

Таким образом, конструирование себя, своей профессиональной карьеры студентом зависит от требований внешней и внутренней среды личности, экономической и образовательной конъюнктуры. Задачей же педагогов, психологов, работающих с ним, будет входить сопровождение субъекта учебной деятельности не только в создании собственного набора компетенций и их преобразования, но индивидуального подбора форм и методов их обретения, развития своей личности.

В своей работе со студентами мы, вслед за П. В. Лушиным[386], исходим из не дифицитарного, а профицитарного похода, суть которого состоит в совместной со студентом деятельности, направленной на конструирование личности-человека, личности-профессионала с учетом всех имеющихся у него возможностей и потенций. Именно такой поход позволяет студентам формировать собственное личностное образовательное пространство, самостоятельно развивать и координировать его. Такой поход предоставляет возможность студенту выступать в роли не только потребителя образовательных услуг, но и активного создателя своей профессиональной компетентности. Это особо актуально в условиях нестабильного развития как профессионального, так и образовательного пространства.

Таким образом, особый акцент личностно-ориентированной образовательной системы делается не на определении и предоставлении условий для получения тех или иных компетентностей, а на недирективном сопровождении субъектов учебной деятельности в реализации создаваемых ими же индивидуальных стратегиях профессионального развития. Четкое определение и освоение нормативных компетенций выступает в качестве только подчиненного элемента в реализации образовательной самоорганизации студента. Образовательный продукт этой личностно-ориентированной подготовки оказывается полимодальным, гибким и постоянно развивающимся.

Следует отметить и тот факт, что в традиционной системе формального обучения будущего педагога, наиболее типичной является ситуация, когда будущий специалист знаком с ситуацией практического использования профессиональных знаний только опосредованно. Реально соотнести свою личность с требованиями профессии возможно студенту лишь в ситуациях краткосрочной практики. Подразумевается то, что студенту

[385] Лушин П. В. Психология личностного изменения, с. 112.

[386] Лушин П. В. Психология личностного изменения, с. 23.

следует «вмонтировать» себя и свои особенности в некий (весьма отвлеченный от самой личности студента и санкционированный государством) компетентностный стандарт. Все случаи несоответствия или не успешного освоения этого стандарта обычно выступают в качестве признака плохой подготовки и возможного профессионального несоответствия.

В личностно-ориентированной системе подобные расхождения – напротив области развития, формирования зоны ближайшего развития профессионала, пространство проектирования уникальных компетентностей и личностно-опосредованной структуры будущей профессиональной деятельности.

Нами открыт филиал Школы экофасилитации профессора П. В. Лушина в г. Славянске Донецкой обл., в которой принимают участие и преподаватели, и студенты, и спортивные психологи, и тренеры. На факультете физического воспитания работает научный психологический кружок, где студенты овладевают умениями ведения научно-исследовательской работы по проблеме, а также в задачу которого входит личностно-ориентированное сопровождение студентов как субъектов профессиональной деятельности. Постоянно действует консультативный центр, в котором любой студент может получить бесплатную психологическую помощь.

Выводы. Многообразие и сложность задач профессиональной подготовки будущих специалистов, переосмысление целей высшего образования, переход украинских вузов к работе в рамках Болонского соглашения ставит перед высшими учебными заведениями новые задачи, поднимает уровень требований к выпускникам, преподавателям и кураторам вуза, переносит акцент с привычной деятельности (лекция – семинар – зачет) на самостоятельную работу студента.

В обществе возрастает спрос на инициативного, творческого специалиста, сочетающего в себе высокий уровень культуры, образованности, интеллигентности, профессиональной компетентности, способного к самостоятельному поиску эффективных способов решения профессиональных задач.

Очевидно, что в свете новых требований профессионального образования и общества в целом, идея психолого-педагогического сопровождения в процессе формирования будущего специалиста в образовательном пространстве вуза приобретает особую значимость, так как призвана содействовать студентам на пути их личностного и профессионального становления.

Психологическое сопровождение – это интегративная технология, сердцевина которой – создание условий для укрепления личностных ресурсов, восстановления потенциала развития и саморазвития личности в условиях неопределенности, в которых мы сейчас все находимся.

Прежде всего, стоит отметить, что в настоящее время активно разрабатываются программы психологического сопровождения именно на стадии профессионального обучения; в учебных заведениях предпринимаются попытки организации служб психологического сопровождения. Однако этот вопрос окончательно не решен и продолжается поиск эффективных технологий оказания содействию этому процессу. Экофасилитация является одной из таких эффективных современных технологий, разработанных в Украине.

Согласно экопсихологической фасилитации, студенту не навязывают нормативное построение его деятельности, а всячески способствуют созданию более свободных условий, которые дают возможность самому определять темп и траекторию индивидуального развития, принятия решений, в том числе и педагогических.

Преимущество экофасилитации заключается в в том, что даря личности уверенность в собственных силах, эта технология позволяет успешно решать многочисленные задачи не только в области образования, самообразования, но и личной жизни.

Литература:

1. Битянова М. Р. Организация психологической службы в школе [Текст] / М. Р. Битянова. – М.: Совершенство, 1998. – 298 с.
2. Ефремова О. И. Становление готовности будущих педагогов-психологов к профессиональному труду на этапе вузовского образования [Текст] / О. И. Ефремова и др. – Таганрог, 2011. – 300 с.
3. Жданова С. П. Психологическое сопровождение профессионального развития студентов-психологов [Текст] / С. П. Жданова. – Томск, 2007. – 252 с.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессий [Текст]: учеб. пособ. для студентов вузов. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.
5. Киящук Т. В.Теоретические и практические аспекты социально-психологического сопровождения студентов в учебной деятельности [Текст]: учеб. пособ. – М. Изд-во РУДН., 2006. – 137 с.
6. Лушин П. В. Психология личностного изменения [Текст] / П. Лушин. – Кировоград: Полиграфическо-издательский центр ООО «Имекс ЛТД», 2002. – 360 с.
7. Молочкова, И. В. Психологическое сопровождение профессионального развития педагога [Текст]: учеб. пособ. / И. В. Молочкова. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2005. – 130 с.
8. Остополец И. Ю. Особенности использования экофасилитативных технологий в подготовке будущих учителей физической культуры в педагогическом вузе / И. Ю. Остополец // «Восток-Беларусь-Запад. Физическая культура, спорт, здоровый образ жизни в XXI веке»: сборник научных статей XYII Международного симпозиума; Могилев, МГУ имени А. А. Кулешова, 11-13 декабря 2014 г. – Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2015. – С. 315-320.
9. Остополець І. Ю. Психологічний супровід й екофасилітація в процесі підготовки майбутніх фахівців із фізичного виховання і спорту / Педагогіка і сучасні аспекти фізичного виховання: зб. наук. Праць III Міжнар. наук.-практ. конф., (18-19 квітня 2017 року) /за заг. ред. Ю. О. Долинного. – Краматорськ: ДДМА, 2017. – С. 344-349; ISBN 978-966-379-791-5.
10. Панок В. Г. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти) [Текст]: / В. Г.Панок, В. Д.Острова. – К.: Освіта України, 2010. – 230 с.
11. Пилюгина Е. И., Бережнова О. В. Психологическое сопровождение личностно-профессионального развития студента вуза // Молодой ученый. – 2012. – № 10. – С. 289-291. – URL https://moluch.ru/archive/45/5480/ (дата обращения: 21. 02. 2019).
12. Слободенюк Л. І. Психологічний супровід профільного навчання [Текст]: / Л. І. Слободенюк. – Херсон: РІПО, 2010. – 147 с.
13. Шматова Е. П. Психологическое сопровождение студентов педагогического вуза в процессе обучения // Молодой ученый. – 2014. – № 1. – С. 639-641. – URL https://moluch.ru/archive/60/8844/ (дата обращения: 21. 02. 2019).
14. Экологическая помощь личности в переходный период: экофасилитация [Текст]: Монография / Лушин П. В. – Киев, 2013, 296 – (Серия «Живая книга»; Т. 2).
15. Ostopolets I. Ecofacilitative accompaniment of training in pedagogical university / Conference Proceedings of the 7 th International Scientific Conference Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development (April 4 – 7, 2018, Opole, Poland). The Academy of Management and Administration in Opole, 2018 – Pp. 161-163 ISBN 978-83-62683-25-3; pp. 345, illus., tabs., bibls.
16. Rogers C. R. A way of being. – Boston – Mifflin Houghton Company, 1980. – 395 p.

1.35. Modern approaches to structuring of history study program in Ukraine and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland

1.35. Сучасні підходи до структурування навчальної програми з історії в Україні і Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії (Англія)

Постановка проблеми. Система освіти України і зокрема, існуюча досі модель викладання історії у середній школі, перебуває у процесі трансформації від догматично однолінійного, орієнтованого на механічне засвоєння і дзеркальне відтворення учнем відповідної інформації, до пізнавально-творчого, критичного освоєння історичного досвіду і набуття в кінцевому підсумку не стільки конкретного історичного фактажу, скільки навичок і методів пізнання минулого заради розуміння сучасного і творення майбутнього[387].

Нова історична дидактика повинна сформувати стійкий імунітет проти маніпуляцій історією заради певних ідеологічних чи політичних цілей, сприяти утвердженню плюралізму поглядів і думок, вихованню толерантності до інших поглядів, звичаїв, культур, врешті-решт сприяти формуванню вільної, самодостатньої, відповідальної, критично і творчо мислячої особистості.

Вперше як окремий предмет історія України («Історія УРСР») була запроваджена 1989 р., і це була класична радянська програма з усіма принадами відповідної схеми історії. Першу нову програму ввели з 1992 р. Вона акцентувала передусім на процесах державотворення в українському минулому. У 1996 р. та сама програма, зазнала смислових уточнень; у 1998 р. програма була продубльована. Врешті у вересні 2001 р. у змісті курсу «Історія» було підсилено акцент на національній складовій. У 2005 р. ця версія зазнала незначних редакційних змін, зокрема за рахунок пом'якшення пропагандистської риторики. У 2008 р. програма була адаптована до змін навчальних годин у зв'язку з запровадженням дванадцятирічного терміну навчання. Тобто, за ці роки, у своїй концептуальній суті зміст шкільної історії фактично не змінювався від 1992 р. У 2007 р. науковці ініціювали на громадських засадах моніторингову групу, що мала розглянути шкільний підручник на предмет його відповідності вимогам сучасного історичного знання і новим потребам суспільства[388].

Водночас, у країнах Європи, зокрема, Сполученому Королівстві з посиленням інтеграційних процесів ще у 80-хх рр. ХХ ст. чимала увага почала приділятися питанням вивчення у середній школі історії, як основного джерела знань про основні події у рідному і світовому суспільстві, а також цінності людства загалом. У 1988 р. у затвердженому на державному рівні Національному курикулумі, історію визначено обов'язковим предметом для вивчення учнями до 16 років. Значна увага приділялася ролі предмету історії у формуванні з молодого покоління розсудливих громадян. Крім того, стандарт викладання історії став каталізатором оновлення професійної підготовки вчителів історії, так як передбачав ті навички та уміння, якими мали володіти вчителі для успішної професійної діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. У цьому відношенні особливий інтерес становить досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в аспекті модернізації змісту середньої освіти. Починаючи з останньої чверті ХХ ст. тут відбуваються освітні реформи, спрямовані на забезпечення відповідності освіти запитам британського суспільства та Європейської спільноти. Упровадження Національного курикулуму для Англії та Уельсу (1988), Курикулуму Північної Ірландії (1992), Курикулуму для досконалості Шотландії (2004),

[387] Історична освіта (2010): Викладання національної історії в школа, 288 с.

[388] Яковенко Н. (2010): Концепція нового підручника української історії, Історія України, с. 14.

їх перманентна модернізація (2009, 2011, 2014, 2018) сприяє накопиченню перспективного для України досвіду, потреба в ознайомленні з яким задекларована в урядових стратегічних документах з питань розвитку освіти, зокрема, у Національній стратегії розвитку освіти на 2012-2021 рр[389].

На сьогоднішній день зміст шкільної історії України формується в контексті таких нормативних документів як концепції, державні стандарти, навчальні програми. Їх аналізом займалися вітчизняні дослідники, зокрема, Н. Яковенко, В. Мисан, К. Баханов, О. Малій, О. Пометун, О Удод.

Досвід зарубіжних країн у галузі освіти висвітлюється в працях Н. Абашкіної, Н. Авшенюк, Г. Єгорова, О. Заболотної, О. Кузнецової, Н. Лавриченко, О. Локшиної, О. Овчарук, О. Огієнко, Л. Пуховської, А. Сбруєвої.

Мета статті – розглянути особливості наповненості та стратегії формування шкільних програм з історії; здійснити порівняльний аналіз навчальних програм з історії в Україні та Англії.

Виклад основного матеріалу. Дослідження змісту освіти у Сполученому Королівстві А. Россом та іншими науковцями ґрунтуються на теорії курикулуму. Необхідно зазначити, що в умовах глобалізації курикулум з суто англо-американського педагогічного явища перетворюється на загальноєвропейський феномен. А термін «курикулум», який охоплює структуру, трансляцію й оцінювання засвоєного учнями соціального досвіду в межах навчального закладу на сучасному етапі набуває статус міжнародного[390]. Термін «курикулум» офіційно використовується в Британії, Ірландії, Італії, Нідерландах, Португалії, Румунії та фламандській спільноті Бельгії[391].

Здійснений аналіз засвідчує, що вперше поняття «курикулум» зустрічається у документах університетських міст Лейдена у 1582 р. та Глазго у 1633 р. Першою друкованою роботою, де використовувався термін «курикулум» був Оксфордський словник англійської мови (The Oxford English Dictionary), де він визначався як «обов'язковий курс навчання або підготовки в освітньому закладі».

Курикулум, на думку директора Міжнародного бюро з освіти ЮНЕСКО С. Браславські, визначає основи та зміст освіти, їх послідовність у часі, який відводиться на навчання, особливості навчального закладу, процесу навчання щодо методів та ресурсів, які використовують для викладання та навчання (тобто підручники і нові технології), оцінювання та профіль викладачів[392].

Зміст освіти в Україні визначається Державним стандартом базової та повної загальної освіти. Державні стандарти загальної середньої освіти – це вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувача загальної середньої освіти відповідного рівня. Документи визначають загальний обсяг навчального навантаження та форми державної атестації здобувачів освіти на відповідному рівні загальної середньої освіти, характеристики змісту навчання, принципи організації освітнього процесу, систему управління змістом освіти, змістові лінії та очікувані результати навчання за освітніми галузями[393].

---

[389] Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf.

[390] Локшина О. (2009): Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу (друга половина XX – початок XXI ст.), с. 82.

[391] Локшина О. (2009): Розвиток курикулуму в європейській шкільній освіті, с. 22-29.

[392] Браславски С. (2003): Международ. Бюро Образования, 5 с.

[393] Державні стандарти. Міністерство освіти і науки України Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna.../derzhavni-standarti.

Державний стандарт України складається з Базового навчального плану загальної освіти; загальної характеристики складових змісту освіти; державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

Натомість досвід упровадження курикулуму в Сполученому Королівстві допомагає з'ясувати, що саме Національний курикулум Англії та Уельсу; Курикулум Північної Ірландії та «Курикулум для досконалості» Шотландії виконують функції національного стандарту шкільної освіти, визначають цілі і зміст навчання, надають вчителям, учням, батькам, керівництву і широкому загалу чітке уявлення про знання, уміння та навички, які діти опановують у школі.

Згідно з законом 1988 р. навчання в школах Англії поділено на ключові стадії, початкова школа охоплює ключовий етап 1 (вік учнів 5-7 років) і ключовий етап 2 (вік учнів 7-11 років), середня школа складається з ключового етапу 3 (вік учнів 11-14 років) та ключового етапу 4 (вік 14-16 років).

Спільними для усіх національних курикулумів Сполученого Королівства є освітні галузі, які охоплюють обов'язкові і базові предмети, міжпредметні теми, а також навчальні програми (programmes of study) і показники досягнутих результатів (attainment targets). Навчальні програми охоплюють загальні вимоги до предмета; перелік обов'язкового і необов'язкового об'єму знань на визначеному етапі, на основі яких формуються вміння, навички, ставлення. Йдеться про стандарт змісту кожного предмета, оскільки навчальні програми окреслюють мету і завдання кожної дисципліни, необхідний обсяг знань, а також уміння та навички, які учні мають набути протягом визначеного часу. В Англії поміж базових знань, якими мають оволодіти учні, до навчальної програми з кожного предмета вміщено рекомендації стосовно розвитку ключових умінь, які в контексті практико орієнтованої спрямованості навчання набувають особливого значення.

У навчальних програмах визначено також очікувані результати навчальної діяльності учнів у форматі показників досягнутих результатів. Як в Україні, так і в Англії навчальна програма складається з інваріантної та варіативної складової з кожного виду діяльності. До першої відноситься обов'язковий мінімум знань, умінь та навичок, який учні повинні опанувати наприкінці ключового етапу. Цей матеріал повинен транслюватися учням в повному обсязі. Варіативна складова вміщує зміст необов'язкового навчального матеріалу, методичні рекомендації щодо джерел додаткової інформації для вчителів та учнів. Втім, в Англії школи більш автономні у вирішенні питань щодо методів і форм навчання та вибору підручників[394].

Самостійно розроблені школами курикулуми використовуються як інструмент реалізації процесуальної характеристики національного стандарту – на цьому рівні відбувається укладання навчальних планів (з врахуванням цілей національних курикулумів, потреб громади, школи та учнів) з розподілом навчального часу; визначення кількості семестрів у навчальному році; навчального навантаження на тиждень; тривалості уроку; додаткових годин для вивчення окремих предметів. Школи відповідальні також за добір методів і форм навчання та підручників.

Важливим для нашого дослідження є порівняльний аналіз змісту навчальних програм, оскільки в цьому нормативному документі окреслюється коло основних знань, умінь і навичок, які необхідно засвоїти з кожного навчального предмета. Програма містить перелік тем матеріалу, що вивчається, рекомендації щодо кількості годин, що відводяться на кожну тему, розподіл тем за роками навчання та час, відведений на вивчення всього курсу. В українських школах використовують два види навчальних програм: типові програми та робочі шкільні програми.

[394] Roberts N. (2018): The school curriculum in England, p. 8.

Нагадаємо, що освітня програма в Україні – це єдиний комплекс освітніх компонентів, спланованих і організованих закладом загальної середньої освіти для досягнення учнями результатів навчання. Основою для розроблення освітньої програми є Державний стандарт загальної середньої освіти відповідного рівня.

Освітня програма має містити:

- загальний обсяг навчального навантаження та очікувані результати навчання здобувачів освіти;
- вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за програмою;
- перелік, зміст, тривалість і взаємозв'язок освітніх галузей та/або предметів, дисциплін тощо, логічну послідовність їх вивчення;
- форми організації освітнього процесу;
- опис та інструменти системи внутрішнього забезпечення якості освіти;
- інші освітні компоненти (за рішенням закладу загальної середньої освіти) (Державний стандарт).

Освітня програма схвалюється педагогічною радою закладу освіти та затверджується його керівником.

Міністерство освіти і науки України затверджує типові освітні програми, які спрямовані на реалізацію мети та завдань освітньої галузі. Заклади загальної середньої освіти можуть використовувати типові або інші освітні програми. Освітні програми, що розробляються на основі типових освітніх програм, не потребують окремого затвердження центральним органом забезпечення якості освіти.

На основі освітньої програми заклад освіти складає та затверджує навчальний план, який конкретизує організацію освітнього процесу.

Навчальні програми предметів та курсів створюють вчителі (самостійно або об'єднавшись) на основі Стандарту, або за зразком типової (модельної) навчальної програми[395].

Протягом останніх декількох років Міністерством освіти і науки України затверджено 40 оновлених навчальних програм для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Відповідний наказ підписаний міністром освіти і науки Лілією Гриневич. Відповідно до наказів Міністерства освіти і науки України № 52 від 13 січня 2017 р. і № 201 від 10 лютого 2017 р., на громадське обговорення (на сайті EdEra) з метою модернізації навчальних програм на основі компетентнісного підходу було винесено: дві програми пропедевтичного курсу історії для учнів 5 класу, а саме Вступ до історії України та Історія України (Вступ до історії), програма інтегрованого курсу Всесвітня історія. Історія України для учнів 6 класу, програми з Історії України та Всесвітньої історії для учнів 7-9 класів.

Оновлена програма направлена на виконання Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р. та з метою модернізації навчальних програм для 5-9 класів на основі компетентнісного підходу. За основу для модернізації було прийнято програму 2012 р. з історії для основної школи з урахуванням змін, яких вона зазнала під час розвантаження в 2015 р. і оновлення в 2016 р.

Пропозиції й коментарі учасників обговорення стосувалися здебільшого «розвантаження» змісту окремих тем з історії України і всесвітньої історії та уточнення вимог до навчальних досягнень учнів. При оновленні навчальних програм більшість висловлених пропозицій було враховано. Нижче представлені зміни внесені до програм.

- Програми перебудовано на основі результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, які є сукупністю знаннєвого, смислового і діяльнісного компонентів. Зміст історичної

[395] Освітні програми // https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi.

освіти в оновлених програмах виступає не як самоціль, а як інструмент для досягнення окреслених результатів, що забезпечують формування життєво важливих компетентностей.

- Збалансовано обсяги часу, виділеного на навчання історії по класах і реального (тобто потрібного для досягнення програмних цілей). Із змісту навчального матеріалу вилучено другорядні для цілісного сприймання і системного розуміння історії фрагменти або запропоновано (як у випадку історії Сходу) вивчати їх оглядово.
- Забезпечено доступність і системність цілей навчання. Їх сформульовано щодо кожного розділу як очікувані результати навчання (навчальні досягнення учнів). Збережено тільки досяжні для учнів відповідного віку очікувані результати навчання і скорочено вимоги щодо знання фактологічного матеріалу (дат, імен, подій, термінів).
- Суттєво розширено можливості для вчителя самостійно планувати навчальну роботу з учнями як за змістом, так і за видами. Орієнтуючись на результати навчально- пізнавальної діяльності (що акцентують на зв'язок знаннєвого, смислового і діяльнісного компонентів), учитель зможе самостійно визначати навчальний час за розділами програм. Що фактично зближує стратегії модернізації змісту освіти України і Англії.
- Вилучено обов'язкові теми практичних занять, які обмежували самостійність учителя в доборі джерельного матеріалу, методів і прийомів навчання. Натомість запропоновано орієнтовну тематику практичних і творчих робіт із зазначенням, що вони є невід'ємною частиною навчання історії в сучасній школі і можуть відбуватися в різних формах, зокрема й у формі практичних занять.

Слід зазначити, що у навчальних програмах Сполученого Королівства також визначено очікувані результати навчальної діяльності учнів у форматі показників досягнутих результатів (attainment targets). Навчальна програма складається з інваріантної та варіативної складової з кожного виду діяльності.[396].

У контексті модернізації змісту освіти в Україні розроблена нова пояснювальна записку до програм, в якій визначено наступні складові:

- мета шкільної історичної освіти;
- компетентнісний потенціал предмета, соціально й особистісно значущі ідеї, які послідовно розкриваються в процесі навчання і виховання учнів (їх співвіднесено з ключовими компетентностями);
- наскрізні, міжпредметні й предметні змістові лінії, що забезпечують формування школяра як культурно освіченої, інформаційно свідомої й морально зрілої людини;
- базові елементи історичної компетентності.

Зокрема, метою шкільної історичної освіти в українській шкільній освіті визначено:

а) формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям громадянської відповідальності у власній поведінці;

б) виховання засобами історії громадянської свідомості, зорієнтованої на патріотичне почуття приналежності до власної країни та до її спільних історичних, політичних і культурних цінностей, а також на демократичні пріоритети й злагоду в суспільстві;

в) прищеплення толерантності й поваги до різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей.

Реалізація цієї мети здійснюється через розвиток основних складових історичної свідомості, зокрема:

а) накопичення знань про основні події, явища та процеси, їх давніші та сучасні інтерпретації;

[396] Roberts N. (2018): The school curriculum in England: House of Commons, p. 8.

б) оволодіння способами розумових дій, необхідних для розуміння минулого, осягнення сучасного і прогнозування майбутнього, а саме: бачення зв'язку між історичними кутами зору (критичне мислення); знаходження нових аспектів змісту чи нових способів розв'язання проблем (творче мислення);

в) співпереживання людям, що опинилися у вирі несприятливих історичних подій (емпатійне мислення).

Компетентнісний потенціал предмета вміщує наступні складові:

- спілкування державною (і рідною, в разі відмінності) мовами;
- спілкування іноземними мовами;
- математична компетентність;
- основні компетентності у природничих науках і технологіях;
- інформаційно-цифрова компетентність;
- уміння вчитися впродовж життя;
- ініціативність і підприємливість;
- соціальна та громадянська компетентності;
- обізнаність та самовираження у сфері культури;
- екологічна грамотність і здорове життя;
- предметні компетентності.

Комплексним показником рівня історичної освіти є історична компетентність учнів, тобто здатність пізнавати минуле, така, яка заснована на знаннях, ціннісних орієнтирах і досвіді, набутих під час навчання. До елементів історичної компетентності належать:

- хронологічна компетентність, тобто уміння орієнтуватися в історичному часі, встановлювати близькі та далекі причино-наслідкові зв'язки, розглядати суспільні явища в конкретно-історичних умовах, виявляти зміни і тяглість життя суспільства;

- просторова компетентність – уміння орієнтуватися в історичному просторі та знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і природного довкілля;

- інформаційна компетентність – уміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їх надійність, виявляти і критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел;

- логічна компетентність – уміння визначати і застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій та явищ, ставити запитання та шукати відповіді, розуміти множинність трактувань минулого та зіставляти різні його інтерпретації;

- аксіологічна компетентність – уміння формулювати оцінку історичних подій та історичних постатей, суголосну до цінностей та уявлень відповідного часу чи відповідної групи людей, осмислювати зв'язки між історією і сучасним життям[397].

На основі винесених на обговорення чинних програм з історії для учнів 5 класу створено програму пропедевтичного курсу «Вступ до історії». Її укладено так, аби в навчальній роботі вчитель міг надалі використовувати наявні підручники і водночас мав можливість залучати інформацію з інших джерел. Пропедевтичний курс має на меті підготувати школярів до сприйняття історії як важливої складової інтелектуального життя сучасного суспільства. Результати навчально-пізнавальної діяльності учнів у межах пропедевтичного курсу досягаються через роботу з матеріалом з історії України.

Програму інтегрованого курсу для 6 класу укладено на основі цивілізаційного підходу до розуміння історії стародавнього світу. Переформатування змісту цієї програми дало змогу інтегрувати навчальний матеріал навколо поняття європейської цивілізації, формування якої розгорталося й на теренах України.

[397] Освітні програми // https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi.

Програми для 7-9 класів суттєво «розвантажено». Відібрано відповідні до віку учнів навчальні досягнення, частину з них сформульовано заново, декілька тем об'єднано. Відтак учні зможуть здобути знання (базові відомості), розуміння (ключові ідеї/поняття) і вміння (тобто дії, що забезпечують систематизацію, застосування й поглиблення знань і розумінь) на основі опрацювання менших обсягів інформації.

Запропоновано варіант для синхронізованого вивчення курсів історії України та всесвітньої історії. Послідовність вивчення тем двох курсів наведено в пояснювальній записці і вступних частинах до програм історії України і всесвітньої історії для сьомого, восьмого і дев'ятого класів.

Розділи програм доповнено посиланнями на міжпредметні зв'язки, тобто на можливості використання навчальних ресурсів географії, природознавства, української та зарубіжної літератури, інформатики, мистецтва. Положення, які стосуються реалізації наскрізних змістових ліній, відображено через очікувані результати і зміст навчально-пізнавальної діяльності.

Важливим для нашого дослідження є порівняльний аналіз змісту навчальних програм, оскільки в цьому нормативному документі окреслюється коло основних знань, умінь і навичок, які необхідно засвоїти з кожного навчального предмета. Програма містить перелік тем матеріалу, що вивчається, рекомендації щодо кількості годин, що відводяться на кожну тему, розподіл тем за роками навчання та час, відведений на вивчення всього курсу. В українських школах використовують два види навчальних програм: типові програми та робочі шкільні програми.

У табл. 1 подано порівняльний аналіз навчальних програм з історії для учнів середньої школи України і Англії.

Особливість укладання навчальних програм в Англії полягає у відсутності державних вимог до переліку тем, їх послідовності, розподілу навчального часу. Це питання вирішується на рівні місцевих органів освіти.

Цілі навчальних предметів обох країн постійно оновлюються з урахуванням особистісно зорієнтованої парадигми сучасної освіти, що обумовлено необхідністю швидко реагувати на запити швидкозмінного суспільства. Навчання історії в обох країнах спрямовано на формування світоглядних орієнтирів, національної самосвідомості та критичного мислення.

Протягом навчання в школах України учні повинні оволодіти ключовими компетентностями. Враховуючи світовий досвід і потреби української освіти, у вітчизняній педагогіці визначено три види компетентностей: ключові, предметні і міжпредметні. Ключові компетентності трактуються як інтегровані утворення, які формуються засобами всіх предметів, у взаємозв'язку урочної і позаурочної діяльності, у взаємодії з соціумом.

У Сполученому Королівстві термін «компетентність» не вживається, натомість, поміж базових знань, на всіх етапах навчання в школі учні мають застосовувати опановані знання на практиці, сформувавши на їх основі практичні вміння. Ключовими вміннями у змісті освіти Англії передусім проголошено загальнонавчальні як передумову подальшого успішного навчання.

Формування ключових умінь передбачає визначення дидактичних умов, які розглядаються як визначена комплексна сукупність потенційно містких дидактичних ресурсів і вихідних положень, створення й реалізація яких буде сприяти вдосконаленню процесу навчання з урахуванням постійно змінюваних вимог до якості отриманих знань, умінь, навичок, що у своїй структурно-функціональній єдності забезпечують формування необхідних компетенцій і компетентностей діяльності[398].

[398] Малихін О. (2013): Методологічні основи визначення дидактичних умов у дослідженнях з теорії навчання (у вищій школі), с. 11-14.

Таблиця 1. Навчальна програма освітньої галузі «Історія» в Україні та Англії

Україна	*Англія*
Навчальний предмет	
Історія	
а) формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям громадянської відповідальності у власній поведінці; б) виховання засобами історії громадянської свідомості, зорієнтованої на патріотичне почуття приналежності до власної країни та до її спільних історичних, політичних і культурних цінностей, а також на демократичні пріоритети й злагоду в суспільстві; в) прищеплення толерантності й поваги до різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей.	а) отримання послідовних знань для розуміння минулого Британії і навколишнього світу; б) формування і розвиток пізнавального інтересу учнів до минулого країни; в) вміння формулювати пізнавальні питання, критично мислити, виважено оцінювати факти, аналізувати аргументи, розвивати перспективи і судження щодо подій; г) сприяння розуміння багатогранності людського життя, процесів, змін, різноманіття суспільств і взаємовідносин між різними громадами, почуття приналежність до свого народу.
Предметна компетентність	*Розвиток вмінь (Skills progression)*
Комплексним показником рівня історичної освіти є історична компетентність учнів, тобто здатність пізнавати минуле, заснована на знаннях, ціннісних орієнтирах і досвіді, набутих під час навчання. До елементів історичної компетентності належать: - хронологічна компетентність; - просторова компетентність; - інформаційна компетентність; - логічна компетентність; - аксіологічна компетентність.	- хронологічне розуміння подій; - якість знань на основі таких параметрів як глибина і діапазон; - вміння інтерпретувати історичні джерела; вміння вести наукові дослідження з історії; вміння збирати, структурувати і усно представляти інформацію з тем.
Змістовні лінії	*Зміст предмета на 3-му ключовому етапі*
Загальні змістові наскрізні лінії освітньої галузі – людина – людина, людина – суспільство, людина – природа	Розвиток церкви, держави і суспільства середньовічній Британії (1066-1509 рр). (Наприклад, Норманське завоювання Англії. Хрестові походи. Боротьба між церквою і короною. Магна Карта, виникнення парламенту. Походи з завоювання Уельсу і Шотландії до 1314 р.). Розвиток церкви, держави і суспільства в Британії в період 1509-1745 рр. Погляди, політична влада, промисловість та імперія: Британія в період 1745-1901 рр.
Очікувані результати	
Запропонований «Новою українською школою» структурний компонент «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів» укладено з урахуванням компетентнісного підходу (на основі рубрики «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів»).	Очікувані результати відображають національні стандарти до рівня засвоєння учнями змісту навчання з кожного предмета. В кінці кожного етапу навчання учнів повинні отримати знання, застосовувати їх на практиці, розуміти суть предмета, опанувати вміннями і навичками визначеними в рамках кожної навчальної дисципліни.

Слід зазначити, що не існує спільного формату для визначення предметних компетентностей, які формуються змістом навчального предмету «Історія» в Україні та вмінь в Англії. Особливість навчальних програм в Англії полягає в тому, що перелік вмінь, що формуються засобом навчального предмету є відносно сталим для всіх ключових етапів навчання в школі, але їх характеристика подається у форматі розвитку. На кожному етапі навчання до вже сформованого вміння додається нове, більш складне відповідно до вікових особливостей учня.

В цілому навчальні програми в освітній стандарті Англії мають рекомендований характер, на основі яких кожна школа розробляє свої власні освітні документи. Варто зазначити, що з 2014 р. навчальна програма з історії доповнилися темами з історії Англіії, починаючи з 1066 р,. та історії стародавньої Греції[399]. В таблиці 1 зазначені обов'язкові теми для вивчення, що окреслені в Національному курикулумі, натомість шкільний курикулум може охоплювати різноманітні теми в межах визначеного періоду.

У результативній складовій кожної освітньої галузі Державного стандарту визначено державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів середньої школи, які відповідають змісту і структурі предметних компетентностей. Показники досягнутих результатів у школах Англії розробляються з урахуванням 8-рівневої схеми оцінювання. Передбачається, що учні повинні досягнути шостого рівня наприкінці навчання на ключовому етапі 3 (вік учнів – 14 років).

У Національному курикулумі Англії, крім обов'язкових і базових предметів, визначені загальні вимоги до всіх навчальних предметів, у яких робиться акцент на принципі рівного доступу до навчання всіх учнів, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, а також обдарованих і талановитих дітей. Положення про вимоги надає вчителям можливість добирати зміст навчального матеріалу відповідно до індивідуальних потреб і можливостей учнів.

В контексті оновлення змісту історичної шкільної освіти у лютому 2013 р. міністр освіти Великої Британії Майкл Гоув оголосив про те, що незабаром в усіх державних школах країни запровадять новий обов'язковий навчальний план.

Істотні зміни передбачалося внести до викладання практично всіх предметів: від математики та географії до дизайну та іноземних мов. Проте лише один новий курс викликав хвилю обурення з боку викладачів і вчених і спровокував бурхливу дискусію в загальнонаціональному масштабі – курс історії.

На міністра накинулися всі професійні співтовариства – від Британської академії до Королівського історичного товариства та Асоціації істориків Британії.

Критика часом звучала і «зправа», і «зліва», хоча початкова ідея міністра виглядала цілком невинною і вельми логічною. На його думку, на той час історія в британських школах викладалася занадто художньо і узагальнено, а учням потрібна конкретика: точні дати, події, історичні постаті. В результаті мав вийти «послідовний, хронологічний курс британської історії».

«Історія: менше казок, більше фактів», – ця цитата Гоува миттєво потрапила до усіх газет і піддалася критиці.

Не зважаючи на всі переваги оновленої програми з історії в Англії, її впровадження у 2014 р. викликало жваві дискусії в загальнонаціональному масштабі. Нову програму звинувачували в англоцентрічності, надмірній зацикленості на вітчизняній історії, але головне – у надмірній регламентованості і наративності[400].

[399] Changes to the Primary Curriculum (2013). A Guide to Parents and Careers. Department for Children, Schools and Families, p. 11.

[400] Воронін М. (2013): Чого навчають у британських школах на уроках історії?

В Україні у 2018 р. Міністерством освіти та науки було створено робочу групу з доопрацювання програм з історії України для 5-9 класів та 10-11 класів до листопада 2018 р., потім планували громадське обговорення.

Врешті з 1 вересня 2018 р. набули чинності нові навчальні програми від МОН більш ніж з 20 предметів та з історії зокрема. Наказом Міністерства освіти і науки України від 23 жовтня 2017 р. № 1407 затверджені нові навчальні програми для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти, зокрема «Історія України», «Всесвітня історія», інтегрований курс «Історія: Україна і світ».

Передусім, оновлена програма пропонує синхронізувати опанування історії України та всесвітньої. Події Другої світової війни вивчатимуть у 10 класі. Суттєво розширено перелік постатей. Виокремлено міжпредметні зв'язки. У програмі немає розподілу навчальних годин за розділами; в межах загальної річної кількості годин учитель може самостійно визначати час. До кожного розділу подано орієнтовні теми практичних занять, навчальних проектів, есе. Наприклад, рекомендується розробка тривалого кейсу «Як трансформувався український визвольний рух у ХХ столітті» (починається із Української революції в 10 класі, а завершується становленням України як незалежної держави в 11 класі); реалізація навчального проекту «СРСР: союз рівноправних республік чи видозмінена Російська імперія?»; написання есе «Зовнішній ворог чи внутрішній розбрат. Що більше загрожує суверенітетові держави?». Контраверсійність пропонованих тем зумовлена віковими особливостями підлітків і орієнтована на формування розуміння зв'язку між вивченим матеріалом і сучасністю. Майбутнім 11-класникам належить дізнатися багато цікавого про інтеграцію нашої країни в європейський політичний простір. Крім тем про анексію Криму, початок АТО і процес Мінських переговорів (які і раніше були включені до переліку тем з сучасної історії України), тепер в програмі з'явилися теми про отримання Україною безвізового режиму з країнами Євросоюзу, приєднання до Ради Європи, підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Також школярі дізнаються про «політику сусідства» ЄС і про євроскептиків. Окрему увагу приділять геополітиці: сучасним взаєминам США, Китаю і ЄС.

Головним результатом таких підходів стане можливість свідомого прогнозування геополітичного становища України в найближчій перспективі.

Відзначимо, що програма відповідає концепції Нової Української Школи, а саме увагу вчителя акцентовано на компетентностях, які формують учні через зміст навчального матеріалу. Нагадаємо також, що Міністерство освіти і науки затвердило навчальні програми курсів за вибором «Голодомор 1932-1933 рр. в України: історія, уроки на майбутнє», «Український спротив другої половини ХХ століття».

Наказ про зміни навчальних програм від 21 лютого 2019 р., а від 26 лютого 2019 р. вже лист Міністерства освіти і науки, згідно якого 11-класники вивчатимуть історію створення Православної Церкви України та надання Томосу про автокефалію.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладений матеріал, відзначимо, що і в Україні і у Сполученому Королівстві дотримуються схожих основних підходів до структурування навчальної програми з історії. Це, передусім, підхід, що враховує суспільні потреби, освітні традиції і запити учнів у процесі добору навчального матеріалу, компетентнісний підхід, результативність, гнучкість. Зокрема, запровадження тем спрямовано на формування в учнів ключових умінь (які фактично є аналогом ключових компетентностей в інших європейських країнах), що є відповіддю на стратегічні орієнтири ЄС з побудови суспільства знань.

Запровадження блоку очікуваних результатів як в програмах України, так і в програмах Сполученого Королівства відповідає тенденції оринковлення освіти, ефективного використання вкладених в освіту коштів. Результативний підхід до структурування навчальної програми надає змогу краще узгодити цілі та завдання середньої освіти з кінцевим конкретизованим результатом процесу навчання. Кінцевий результат навчання з засвоєння

його змісту розглядається як перелік практичних дій у вигляді мислення, розв'язання творчих завдань і проблемних ситуацій. Принцип гнучкості дає змогу враховувати регіональні особливості країн.

Зміст освіти в Україні визначається Державним стандартом базової та і повної загальної освіти. У Сполученому Королівстві (Англія, Уельс) функцію національного стандарту освіти виконує Національний курикулум.

Слід зазначити, що складові програми обох країн є наближеними, охоплюють, цілі навчального предмета, змістовне наповнення, визначення предметної компетентності або вмінь, очікувані результати, оцінювання рівня засвоєння змісту навчального предмета.

Цілі навчальних предметів постійно оновлюються з урахуванням особистісно зорієнтованої парадигми сучасної освіти, що обумовлено необхідністю швидко реагувати на запити швидкозмінного суспільства. Навчання історії в обох країнах спрямовано на формування світоглядних орієнтирів, національної самосвідомості та критичного мислення.

Відмінності в змісті навчальних програм України і Англії полягають у рекомендованому характері документу в Англії, більшій автономності шкіл країни у виборі тем, послідовності їх вивчення і розрахунку навчальних годин; спрямованість навчальної програми Англії на формування вмінь, пов'язаних із самостійною діяльністю в подальшому житті, що корелюється зі змістом міжпредметних тем; кількості показників досягнутих результатів (в Англія їх 8); принципу рівного доступу.

Оновлені нещодавно освітні програми України в контексті освітніх реформ перебувають на шляху до розширення автономності шкіл і вчителя відносно добору тем.

Литература:

1. Історична освіта: європейський та український досвід. Викладання національної історії в школах Центральної і Східної Європи / Пер. з нім. К.: «К.І.С.», 2010. – 288 с.
2. Яковенко Н. Концепція нового підручника української історії, Історія України. № 29 (669), серпень 2010. С. 13-19.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf.
4. Локшина О. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу (друга половина XX – початок XXI ст.): монографія / О. Локшина. – К.: Богданова А. М., 2009. – 404 с.
5. Локшина О. Розвиток курикулуму в європейській шкільній освіті / О. Локшина // Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. – Кам'янець-Поділ., 2009. – Вип. 2. – С. 22-29.
6. Браславски С. Куррикулум / Сесилия Браславски. – Париж: Международное Бюро Образования, 2003. – 5 с.
7. Державні стандарти. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna.../derzhavni-standarti.
8. Roberts N. The school curriculum in England / Nerys Roberts. – House of Commons, 2018. – 13 p.
9. Освітні програми. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi.
10. Roberts N. The school curriculum in England / Nerys Roberts. – House of Commons, 2018. – 13 p.
11. Освітні програми. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi.
12. Малихін О. Методологічні основи визначення дидактичних умов у дослідженнях з теорії навчання (у вищій школі) / О. В. Малихін // Педагогіка: збірник наукових праць / Чорноморський державний університет імені П. Могили, 2013. – Вип. 203. – Т. 215. – С. 11-14.
13. Changes to the Primary Curriculum. A Guide to Parents and Carers. Department for Children, Schools and Families. – London: Crown, 2009. – 22 p.
14. Воронін М. (2013): Чого навчають у британських школах на уроках історії? – BBC News. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/11/131107_biritsh_schools_history_ag.

15. Постанова Кабінету Міністрів України від 20. 04. 2011 № 462.
16. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: Монографія / К. О. Баханов. – Донецьк:ТОВ "Юго-Восток Лтд", 2005. – 384 с.
17. Історія України. Всесвітня історія (5-9 класи) МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ Історія України. Всесвітня історія 5-9 класи НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА для загальноосвітніх навчальних закладів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/istoriya-ukrajiny-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/.
18. Ключові зміни оновлених програм 5-9 класів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://osvita.ua/school/reform/56113/.
19. Малій О. Концепція історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи / О. Малій, П. Мороз, Т. Чубукова // Концептуальні засади середньої історичної освіти: зб. док. і наук. пр. – Бердянськ, 2007. – С. 71-78.
20. National Curriculum : Fourth report of session 2008-2009. Volume 1 / the House of Commons. – London: The Stationery Office Limited, 2009. – 70 p.
21. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf.
22. Нова програма історії України для шкіл: історія жертовних героїв чи талановитих переможців [Електронний ресурс] – Режим доступу: censor.net.ua/ua/resonance/404558/nova_programa_istoriyi_ukrayiny_dlya_shkil_istoriya_jertovnyh_geroyiv_chy_talanovytyh_peremojtsiv.
23. Пометун О. Концепція історичної освіти середньої загальноосвітньої школи (Проект) / О. Пометун, Л. Калініна // Концептуальні засади середньої історичної освіти: збірник документів і наукових праць. – Бердянськ, 2007. – С. 79-81.
24. Структура, функции и модели применения модернизированного Куррикулума [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.cartier.md/upload/File/istorie_pag(1).pdf.
25. Удод О. Концепція історичної освіти. Середня загальноосвітня 12-річна школа / О. Удод // Концептуальні засади середньої історичної освіти: збірник документів і наукових праць. – Бердянськ, 2007. – С. 45-48.
26. Шкільна історія очима істориків-науковців / Матеріали Робочої наради з моніторинґу шкільних підручників історії України / Упорядкування та редакція Наталі Яковенко. К, 2008.

1.36. Modern information technologies in the study of aquaponics

1.36. Сучасні інформаційні технології у виченні аквапоніки

Вступ. Глобальні екологічні, соціальні та економічні проблеми, які виникають у сучасному суспільстві обумовлюють необхідність нових і вдосконалених рішень в області виробництва і споживання продовольства та використання водних ресурсів.[401] Виробництво продовольства в таких умовах вимагає інноваційних технологій, що виходять за рамки традиційних аграрних методів. Але населенню, нажаль, не вистачає знань про сучасні технології, які можуть вирішувати проблему виробництва продовольства в умовах, пов'язаних зі зміною клімату, втратою родючості та біорізноманіття ґрунтів, забрудненням середовища, нестачею ресурсів і питної води.

За оцінками Всесвітньої організації охорони Здоров'я, біля 69% населення Європейського регіону міські жителі.[402] Як зазначено у Заяві, зробленої в Ісландії «Забезпечення безпечних і стійких перед зміною клімату послуг водопостачання та санітарії» у червні 2018 р., зміна клімату спричиняє зростання несприятливого впливу на доступність, якість і використання прісноводних ресурсів, що в свою чергу, створює загрозу для постачання безпечної води та надання послуг санітарії.[403] Отже продовольча і водна безпека може бути однією із найбільших проблем, що стоять перед виживанням людства.

Одним з підходів, який дає змогу вирішити ці проблеми, є контрольоване навколишнє середовище сільського господарства та відповідна освіта таким методам, а також екологічне виховання підростаючого покоління.

В умовах нестабільності економіки на зміну малоефективним методам сільського господарства, приходять новітні інноваційні технології. Ці прогресивні способи ведення господарської діяльності, які вражають своїми високими результатами, є дуже ефективними. Одним з таких методів є аквапоніка – нова високотехнологічна сільськогосподарська технологія, яка поєднує в собі як вирощування рослинної продукції, так і виробництво рибної продукції. Основною метою методу є органічне виробництво м'ясної і рослинної продукції для харчування людей та тварин.

Можливості аквапоніки. Аквапоніка – це інтегрована мультитрофна система, що об'єднує елементи рециркуляційної аквакультури і гідропоніки, в якій для росту рослин використовується вода з акваріумів, збагачена живильними речовинами. [404]

За допомогою технології аквапоніки можуть бути вирощені майже всі види прісноводних та морських риб: наприклад, лососевих, осетрових, сома, пілятііїї. Серед рослин, вирощених за аквапонною технологією – насамперед зелень: петрушка, кріп, базилік, шальвія, розмарин, кінза, м'ята, меліса, салат и др. Можливо також вирощування овочеві культури, наприклад, томати, а також броколі, зелена квасоля, баклажани, шпинати, огірки, полуниця, суниця, багато різновидів бобових, кольрабі, банан, болгарський перець, цибуля і багато іншого.

В основі виробництва – використання природних процесів життєдіяльності прісноводних або морських тварин (риб, креветок) в якості живильного середовища для промислового виробництва рослин. В ході процесу росту рослини споживають необхідні їм продукти виділень живих організмів – хімічні речовини (азотисті, калійні, фосфорні сполуки, вуглекислий газ і ін.), розчинені у воді, і – при цьому, природним шляхом очищують і

[401] United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2015).

[402] Здоровье-2020 – основы европейской политики и стратегия для XXI века (2013).

[403] The Iceland Statement. Ensuring safe and climate-resilient water and sanitation (2018).

[404] Goddek, S.; Delaide, B.; Mankasingh, U.; Ragnarsdottir, K.; Jijakli, H.; Thorarinsdottir, R. (2015): Challenges of sustainable and commercial aquaponics.

збагачують її киснем. В процесі виробництва відпадає потреба в використанні різних хімічних добрив та домішок, зі складною системою їх дозування і зберігання: процес хімізації, переробки і очищення відбувається природним шляхом і в замкнутому циклі. Таким чином, аквапоніка імітує природне середовище (Рис. 1).

Аквапоніка поєднує в собі дві технології: рециркуляційні системи аквакультури і гідропоніку (виробництво рослин у воді, без ґрунту) у замкненій системі.[405]

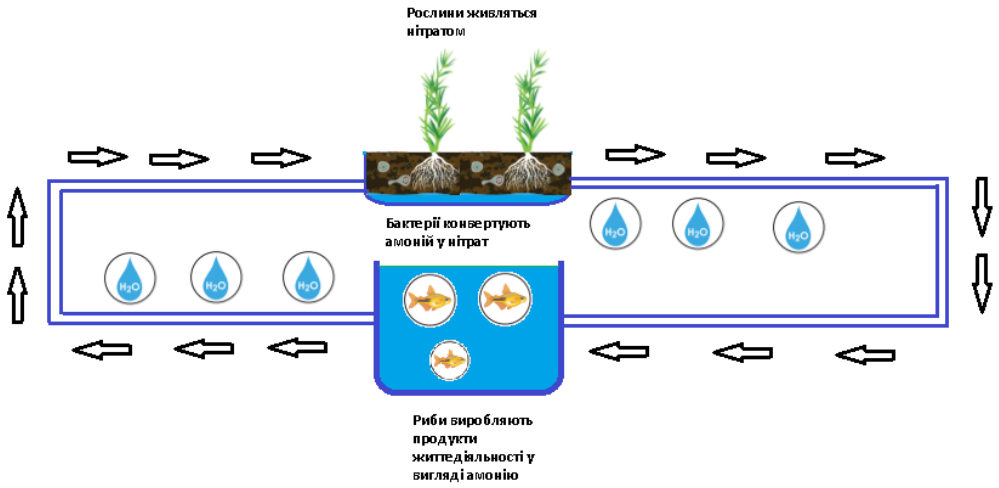

Рис. 1. Схема аквапоніки

В екосистемах, що використовують аквапоніку, можна встановити характерну лише для природи рівновагу, при цьому екологічні ферми є ефективними з точки зору витрат на виробництво продукції і обсягів врожаю і цілком можуть змагатися з традиційними сільськогосподарськими об'єктами, що роблять ставку на перевірені технології, традиційні конструкції (наприклад, теплиці з полікарбонату) і звичайні добрива.

У аквапоніці не використовуються гербіциди і пестициди, так як вони згубні для бактерій і тварин. Природним чином в аквапоніці економляться кошти на закупівлі азотних і фосфоровмісних добрив. Детрит – тверді відходи життєдіяльності риб – стає в аквапоніці ефективним добривом.

Якщо вирощені рослини або частина їх згодовується рибам, аквапоніка дає можливість заощадити на закупівлях корму для них.

В сучасному світі аквапоніка використовується для опису широкого спектра різних систем з різними цілями. Це стосується і професійної аквакультури, і домашніх акваріумів й ставків. Аквапоніка може бути і соціальним проектом (наприклад шкільний проект або мати таке архітектурно-планувальне рішення, яке адаптовано до потреб людей з обмеженими можливостями та уможливлює їх працевлаштування) так і комерційним виробництвом. Крім того, аквапоніка може бути частиною міського або сільського господарства, або як малий бізнес, або як громадський проект. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне, розглянути основні типи систем аквапоніки.

1. Системи глибоководного культивування – цей метод включає в себе підвішування рослин в полістирольних ємностях, які плавають в каналах, а повітря подається з дна жолоба на кожному квадратному метрі. Цей метод є найбільш поширеним для великих комерційних акваріумістів, які вирощують одну конкретну культуру (листя салату або базилік).

2. Заповнені носіями системи агрегатів (системи для потоку та дренажу) – наповнені добривами блоки живлять ємності з рослинами. Така конструкція найпопулярніша для

[405] Junge, R.; König, B.; Villarroel, M.; Komives, T.; Jijakli, M.H. (2017): Strategic points in aquaponics

дрібномасштабної аквапоніки, оскільки вона не потребує багато простору, відрізняється відносно низькою собівартістю і має просту конструкцію. У блоках для вирощування рослин, речовини, що використовувані для підкормки коріння також функціонують як засіб фільтрації. Ця подвійна функція і забезпечує вирощування культур, що не потребує додаткового догляду за ними.

3. Метод живильної плівки полягає у використанні пластикових труб, що розташовані горизонтально. Труба містить ряд отворів уздовж верхньої частини, куди поміщують рослини для вирощування Вода закачується з біофільтра в кожну гідропонну трубу під невеликим рівним тиском, створюючи неглибокий потік насиченої поживними речовинами води, що протікає по дну. Це метод найбільш ефективний для вирощування овочів [406].

Вибір типу системи аквапоніки залежить від конкретної мети, уподобань споживачів, наявності ресурсів, технологічного обладнання, розташування об'єкту, персоналу, що володіє сучасними інформаційними технологіями для систем автоматичного управління тощо.

У той час як аквапоніка може включати широкий спектр споживачів, один аквапонічний об'єкт не може задовольнити потреби всіх їх них одночасно. Тут можлива низка компромісів. Тому група споживачів визначається до завершення проектування. Також існування такого об'єкта повинно відповідати чинному законодавству. Але, з іншого боку, якщо аквапоніка повинна сприяти добробуту громади, для якого вона має величезний потенціал, вона повинна бути розроблена, таким чином, щоб міг працювати персонал без спеціальної фахової підготовки, але під професійним керівництвом.

Такі незвичайні ферми майбутнього вже працюють і в Україні, в яких вже зараз позбуваються від необґрунтованих витрат водних та інших ресурсів, забруднення ґрунту та застосування інсектицидів. Вони являють собою збалансовані екосистеми, здатні виробляти органіку, яка не містить токсичних речовини, які часто зустрічаються в овочевих культурах, вирощуваних традиційним методам. Одним із прикладів аквапонічна ферма у Василькові Київської області, де категорично не використовуються антибіотики, стимулятори росту і гормони. Риба росте здоровою та корисною. Мальок риби імпортується з Нідерландів. При вирощуванні риби використовуються тільки сертифіковані корми, що дає можливість забезпечити контроль за здоров'ям риби, прозорість, відповідність та відповідальність на всіх етапах виробництва (Рис. 2).[407]

Рис. 2. Аквапонічна ферма у Василькові Київської області

Такі інтегровані фермерські господарства дозволяють скоротити споживання води на 90% в порівнянні з традиційним сільським господарством. Це прекрасний результат для сільськогосподарського сектора, в якому споживається близько 70% всієї доступної прісної води в світі.

[406] Goddek S. (2016): Three-circuit aquaponics systems: chances and challenges.
[407] Українці вирощують рибу та овочі за допомогою аквапоніки (2018).

Аквапоніка має можливості, які можна використати як в умовах міста або селища, де землі мало або вона забруднена, а також у сільській місцевості. Це дозволяє інтенсивно виробляти продукцію на невеликих площах, вирощувати свіжі та високоякісні продукти харчування, сприяє зниженню температури повітря у містах, дає змогу використовувати зібрану дощову воду, і, таким чином, виступає в якості резервуара в разі великих опадів.[408]

Аквапоніка використовує виключно екологічно чисті методи боротьби з шкідниками і хворобами, тому що, в іншому разі, це може негативно позначитися на здоров'ї риби. В рослинництві та рибництві має бути реалізований біоконтроль та інтегрована боротьба з шкідниками без застосування гормонів або антибіотиків.

Однак очевидно, що екологічний вплив аквапоники може бути покращено за рахунок використання відновлюваних джерел енергії, розроблення методів збору врожаю в денний час, щоб уникнути використання електричної енергії, використання попередньо очищеної або переробленої води або дощової води, а також поліпшення кліматичного контролю теплиць.

Переваги та сучасні проблеми аквапоніки. Незважаючи на визнання парламентом Європейського союзу (ЄС) одного з "десяти технологій, які можуть змінити наше життя",[409] дослідження в області аквапоніки все ще недостатні. Про це свідчить кількість рецензованих публікацій з аквапоніки, яке значно нижче, ніж в області аквакультури, гідропоніки або зелених дахів (про що свідчить кількість результатів в Google). В цьому відношенні аквапоніку можна вважати сучасною технологією і новою науковою темою, яка розвивається і потребує ретельного дослідження.

Спираючись на світові наукові дослідження можна виокремити ряд переваг аквапоніки у порівнянні з традиційними способами вирощування сільськогосподарських культур:

- більш інтенсивна аерація води як основи для посадки рослин;
- легка подача всіх мінералів і мікроелементів, необхідних для росту і розмноження рослин, прісноводних мешканців і бактерій;
- збір урожаю двічі за один період;
- подвійний результат ведення діяльності: урожай культур і продукт від рибного промислу;
- відмова від використання гербіцидів і пестицидів, що забезпечує екологічну чистоту урожаю;
- відсутність необхідності в наявності великих складських приміщень для зберігання запасів корму та хімічних речовин;
- економія коштів на придбання фосфоровмісних і азотних добрив;
- економія коштів на харчування риб за рахунок харчування частинами рослин;
- максимальна рециркуляція води, що дозволяє її заощаджувати;
- виробництво може поєднується з туризмом і освітою в цілях підвищення рентабельності.
- зменшення або нейтралізація скидів стічних вод.
- Проте саму технологію аквапоніки можна вважати незрілою, так як є ще проблеми, які потребують більш детального дослідження та знаходження методів їх вирішення:
- точне дотримання крихкого балансу штучно створеної екосистеми, що поєднує різні, але взаємозалежні характеристики води:

[408] Bittsánszky, A.; Gyulai, G.; Junge, R.; Schmautz, Z.; Komives, T. (2016): Plant protection in ecocycle-based agricultural systems: Aquaponics as an example.

[409] Van Woensel, L.; Archer, G.; Panades-Estruch, L.; Vrscaj, D. (2015): Ten Technologies Which Could Change Our Lives.

- зміна оптимального температурного режиму для кожного представника флори може негативно сказатися на їх життєдіяльності та розмноженні;
- достатня аерація необхідна для нормального функціонування системи і є важливою для життєдіяльності як риб, так і для рослин.
- високоврожайне, безземельне виробництво вимагає високих витрат технології (насоси, аератори, ємності), а тому більш підходить для комерційних підприємств;
- через свій відносно новий технологічний підхід, аквапоніка не має чіткого правового статусу в рамках існуючого законодавства, так як може бути сертифікована як органічна, а це в даний час складно через виробництва рослин без ґрунту.
- такі фактори, як недостатність знань, уподобання, релігійні переконання, культурні і соціальні норми, харчові традиції і тенденції можуть негативно вплинути на розвиток аквапоніки;
- поєднання інноваційної технології з новими продуктами підвищує підприємницьку невизначеність;
- аквапоніка є актуальною та обговорюваною темою в соціальних мережах, але поведінка споживачів потребує більш детального дослідження;
- безпека аквапоніки та ризики для здоров'я людини та довкілля недостатньо досліджена та вивчена;
- специфічним обмеженням розвитку аквапоніки є відсутність фахівців широкого профілю, які поєднують одноосібну компетентність як в ботанічних науках з сільськогосподарської гідропонікою рослин, так і в зоологічних – з особливостями ставкового господарства, акваріумістики і рибництва. Системні специфічні вимірювання і технології управління також вимагають знання предметів, пов'язаних з областю сучасних інформаційних технологій для систем автоматичного управління та контролю якості продукції, а комерційна аквапоніка вимагає додаткових знань в області економіки, фінансів і маркетингу.

Аквапоніка у закладах вищої педагогічної освіти. У більшості педагогічних університетів України аквапоніка, або не викладається, або викладається в рамках інших дисциплін. Так, наприклад, у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка майбутні вчителі трудового навчання та технологій під час вивчення таких дисциплін, як фізика, хімія, електротехніка та основи техніки і технологій отримують базові знання, що забезпечують розуміння концепції аквапоніки. При вивчені дисципліни «Основи сільськогосподарської праці» у студентів формуються базові критерії знань, теорій, закономірностей і законів, процесів, методів і способів раціональних технологій виробництва сільськогосподарської продукції з мінімальними затратами трудових, енергетичних, матеріальних і фінансових ресурсів. Вивчення аквапоніки на заняттях з цієї дисципліни спонукає студентів до постійного пошуку нових актуальних знань, вмінні їх опрацювати та застосувати на педагогічній практиці, що є дуже важливим етапом підготовки майбутніх фахівців. Одним із можливих завдань в залежності від профілю загальноосвітнього навчального закладу був запропонований шкільний проект з аквапоніки. Студенти виявили зацікавленість та готовність до такого виду роботи під час практики.

Інтеграція аквапоніки в STEM. Перехід Україні до інноваційної освіти європейського рівня передбачає підготовку фахівців нової генерації, здатних до сучасних умов соціальної мобільності, засвоєння передових технологій. При виборі сучасних інноваційних та екологічних технологій виробництва сільськогосподарської продукції студенти вчаться прагматичного та економічно обґрунтовано мислити та опановувати методи і способи діяльності, що необхідні для прийняття та запровадження ефективних рішень по організації проведення сільськогосподарських робіт, розробці технологічних карт виробництва

сільськогосподарської продукції, основах програмування рівня продуктивності рослин і тварин математичними методами з використанням сучасних інформаційних технологій.

Для розуміння і реалізації міждисциплінарної концепції аквапоніки необхідний широкий спектр знань. Різні компетенції можуть бути отримані шляхом опанування аквапоніки, такі як основні лабораторні навички, робота в команді, екологічної етики, розвиток системного мислення і креативності.

Аквапоніка може бути легко інтегрована в усі предмети STEM (англ. Science – природничі науки, Technology – технології, Engineering – інженерія, проектування, дизайн, Mathematics – математика) не тільки для демонстрації основних біологічних та екологічних принципів, а й хімії, фізики та інформатики.

STEM-освіта – це низка чи послідовність курсів або програм навчання, яка готує суб`єктів навчання до успішного працевлаштування, до освіти після школи або для того й іншого, вимагає різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань і наукових понять. Акронім STEM з'явився у загальному використанні після засідання міжвідомчої наради з наукової освіти, що проводилася в Національному науковому фонді США, яку очолив директор NSF Рита Колвелл.[410]

Здобуття сучасної педагогічної освіти майбутніми вчителями трудового навчання та технологій потребує всебічної підготовки із різних освітніх областей природничих наук, інженерії, ІТ-технологій та програмування, напрямів, які охоплює STEM-освіта а також педагогіки, психології, наук про безпеку.

Головна мета STEM-освіти полягає у реалізації державної політики з урахуванням нових вимог Закону України «Про освіту»[411] щодо посилення розвитку науково-технічного напряму в навчально-методичній діяльності на всіх освітніх рівнях; створенні науково-методичної бази для підвищення творчого потенціалу молоді та професійної компетентності науково-педагогічних працівників. STEM-освіта – категорія, яка визначає відповідний педагогічний процес (технологію) формування і розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей молоді, рівень яких визначає конкурентну спроможність на сучасному ринку праці. STEM-освіта здійснюється через міждисциплінарний підхід у побудові навчальних програм закладів освіти різного рівня.

Використання провідного принципу STEM-освіти – інтеграції – дозволяє здійснювати модернізацію методологічних засад, змісту, обсягу навчального матеріалу предметів природничо-математичного циклу, технологізацію процесу навчання та формування навчальних компетентностей якісно нового рівня. Це також сприяє більш якісній підготовці молоді до успішного працевлаштування та подальшої освіти, яка вимагає різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань і наукових понять. Впровадження STEM-освіти має глибинний характер і включає розв'язання проблем підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, постійно дбає про особистісне і професійне зростання, вміє досягти нових педагогічних цілей. Домінантною стає підготовка вчителя, діяльність якого не обмежується викладанням власного предмета; фахівця, здатного до здійснення міждисциплінарних зв'язків, який усвідомлює значущість професійних знань в контексті соціокультурного простору. Важливим є його вміння організувати навчальний процес як педагогічну взаємодію, спрямовану на розвиток особистості дитини, її підготовку до розв'язання завдань життєтворчості.

Використання сучасних інформаційних технологій. Аквапоніка являється ключовою технологічною новинкою, що потребує широкого впровадження сучасних інформаційних та цифрових технологій, що стають ключовим трендом світової економіки останнього

410 Кузьменко О. (2016): Сутність та напрямки розвитку STEM-освіти, с. 189.

411 Закон України «Про освіту».

десятиліття. Людство XXI століття вже не може обійтися без інформаційних технологій (ІТ), які зайняли своє місце практично в усіх сферах життя людини.

Одним із оптимальних середовищ для застосування інформаційних технологій є сільське господарство, що в свою чергу сприяє ефективному й сталому функціонуванню об'єктів господарювання громади. Використання новітніх інформаційних технологій у цій сфері дозволить збільшити продуктивність сільськогосподарського виробництва та матиме потужний позитивний ефект для його розвитку в структурі національної економіки України. Активне застосування ІТ в сільському господарстві на даний момент базуються на вивченні нових методів удосконалення й використання як комп'ютеризованої системи діагностики та контролю, так і програмних продуктів для поліпшення технології виробництва.

Системи управління життєвоважливими показниками на об'єктах виробництва продовольства, в тому числі аквопонічних ферм, мають вихід в мережу Інтернет, що дистанційно створюють необхідні умови для безперебійного функціонування таких об'єктів. Також можливе використання дистанційно-керованих фотокамер для візуального контролю і оцінки умов росту та розвитку живих організмів. Застосування сучасних ґаджетів дозволяє вести моніторинг та мати віддалений доступ керування функціями автоматичних систем ферми з будь-якого віддаленого місця[412].

Ведення сучасного сільського господарства в розвиненому інформаційному суспільстві передбачає постійне отримання інформації від різних зовнішніх джерел (через глобальну мережу Інтернет) з будь-якої точки місцевості в зручний момент часу. Наприклад, постійне отримання даних про прогнози синоптиків може бути доступно фермерам протягом доби. Це дозволяє більш ефективно керувати системами життєзабезпечення, вчасно та ефективно використовувати заходи і засоби захисту систем, а також знижує значно знижує ризик забруднення навколишнього середовища.

Розширення існуючих інформаційних баз даних – важлива, але недостатня вимога для ефективного їх застосування в фермерських господарствах. Вихідні дані повинні бути зручними для оцінки фізичних і біологічних систем з метою отримання важливих знань про поточний стан господарств, а також оцінки результатів при реалізації різних сценаріїв. Накопичені знання про сільськогосподарські дослідження протягом багатьох років можуть бути застосовані для вилучення практично корисної інформації шляхом автоматичної обробки баз даних. Це означає, що сучасні інформаційні технології є незамінним джерелом реалізації науково-дослідних розробок для фермерських господарств. Завдяки широкому використанню сучасних інформаційних технологій вдається досягти кращих результатів в аграрному секторі.

Отже, сучасні ІТ є могутнім інструментом прискорення прогресу у всіх сферах розвитку суспільства, які дають можливість не лише створювати, зберігати, переробляти інформацію та забезпечувати ефективні способи її подання споживачеві, а й визначати конкурентоздатність країни, регіону, галузі, окремої організації чи освітнього закладу.

Висновки. Питання вивчення аквапоніки як новітньої інноваційної технології в галузі сільського господарства вимагають додаткових досліджень які повинні включати в себе екологічні, експлуатаційні та соціально-економічні фактори її впровадження у агропромислове виробництво. У процесі вивчення та дослідження концепції аквапоніки розпочинати потрібно поступово з невеликих та нескладних систем, невибагливої риби та простих у вирощуванні рослин, щоб зрозуміти недоліки та переваги аквапоніки. Отриманий досвід дасть можливість проектувати аквапонічні системи у промислових масштабах, а рослини вирощені без використання пестицидів, гербіцидів, хімічних добрив та домішок

[412] Ghoumari, M. E. (2005): Non-liner constrained mpc: real-time implementation of greenhouse air temperature control, p. 349.

будуть екологічно чистими та матимуть справжній, натуральний смак та аромат незалежно від пори року. Вміст токсичних речовини в овочах та зелені, вирощених за допомогою аквапоніки, мінімальний, в порівнянні з овочами, вирощеними традиційним методом, тому ми вбачаємо, що в найближчому майбутньому аквапонічна ферма заволодіє ринком збуту продовольства. В свою чергу фахівці в галузі харчової промисловості зможуть запропонувати креативні рецепти та ідеї для нових продуктів, які можуть дати нові імпульси для розвитку та поширення цієї інноваційної технології.

Проте сама технологія аквапоніки ще потребує більш детального дослідження та вивчення.

Аквапоніка, на нашу думку, є також особливо корисною і для педагогів, адже її вивчення спонукає студентів до постійного пошуку нових актуальних знань та вихованню екологічної культури. Тому доречно буде впроваджувати аквапоніку як інноваційну технологію під час вивчення фахових дисциплін в педагогічних закладах освіти.

Підсумовуючи варто зазначити, що для досягнення кращих результатів в аграрному секторі надається перевага саме використанню сучасних інформаційних технологій, адже завдяки ним врожаї стають кращими, продукція – якіснішою. Тому необхідність фінансування впровадження електронної техніки в агропромисловий комплекс, підготовка кадрів, здатних створювати й застосовувати інформаційні технології в сільському господарстві, є очевидною.

Водночас, ми вважаємо, що потенціал розвитку сільського господарства за сприяння сучасних інформаційних технологій України досить потужний, саме розробка та впровадження спеціалізованого програмного забезпечення залишається актуальною проблемою для подальших наукових досліджень та інноваційного пошуку їх використання в практиці.

Литература:

1. Закон України «Про освіту». [Текст]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.
2. Здоровье-2020 – основы европейской политики и стратегия для XXI века (2013) [Текст]. – Режим доступу: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/215432/Health2020-Long-Rus.pdf?ua=1.
3. Кузьменко О. Сутність та напрямки розвитку STEM-освіти / О. Кузьменко // Наукові записки. – 2016. – Вип. 9 (III). Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіті. – С. 188-190.
4. Українці вирощують рибу та овочі за допомогою аквапоніки [Текст]. – Режим доступу: http://agroportal.ua/ua/news/eksklyuzivy/ukraintsy-vyrashchivayut-rybu-i-ovoshchi-s-pomoshchyu-akvaponiki/.
5. Bittsánszky, A.; Gyulai, G.; Junge, R.; Schmautz, Z.; Komives, T. Plant protection in ecocycle-based agricultural systems: Aquaponics as an example. In Proceedings of the 28th International Plant Protection Congress (IPPC), Berlin, Germany, 24-27 August 2016.
6. Goddek, S.; Delaide, B.; Mankasingh, U.; Ragnarsdottir, K.; Jijakli, H.; Thorarinsdottir, R. Challenges of sustainable and commercial aquaponics. Sustainability 2015, 7, 4199-4224.
7. Goddek S. Three-circuit aquaponics systems: chances and challenges. In Proceedings Of The International Conference on Aquaponics Research Matters, Ljubljana, Slovenia 2016 Mar (Vol. 22).
8. Ghoumari, M. E. Non-liner constrained mpc: real-time implementation of greenhouse air temperature control /M. E. Ghoumari, H. J. Tantau. – Comput. Electron. Agric, vol. 49, 2005. – P. 345-356.
9. Junge, R.; König, B.; Villarroel, M.; Komives, T.; Jijakli, M.H. Strategic points in aquaponics. Water 2017, 9, 182.
10. The Iceland Statement. Ensuring safe and climate-resilient water and sanitation (2018) 26-27 June 2018, Reykjavík, Iceland http://www.euro.who.int/ru/publications/policy-documents/ensuring-safe-and-climate-resilient-water-and-sanitation-the-iceland-statement.
11. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables; Working Paper No. ESA/P/WP.241; United Nations: New York, NY, USA, 2015.
12. Van Woensel, L.; Archer, G.; Panades-Estruch, L.; Vrscaj, D. Ten Technologies Which Could Change Our Lives; European Union: Brussels, Switzerland, 2015.

1.37. Development of training course «Psychological conditions for prevention and resolution of organizational conflicts in vocational education»

1.37. Розробка тренінгу «Психологічні умови профілактики та подолання організаційних конфліктів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти»

Динаміка соціально-економічних перетворень у суспільстві нерідко характеризується неминучим зіткненням інтересів, потреб, думок, позицій, які часто призводять до виникнення конфліктів та до їх деструктивних наслідків для особистості та організації на емоційному, пізнавальному та поведінковому рівнях. Тому особливого значення набуває розробка технологій подолання організаційних конфліктів, що припускає удосконалювання різних аспектів діяльності організації, створення в ній оптимальних умов для роботи та спілкування.

Практично будь-який конфлікт має потенціал для свого врегулювання мирними засобами. Конструктивним засобом, що знижує рівень конфліктності особистості й персоналу, а також сприяє підвищенню конфліктологічної компетентності, є проведення соціально-психологічних тренінгів, метою яких є підвищення психологічної захищеності стосовно конфліктних впливів і формування психологічних умінь, що дозволяють успішно вирішувати й переборювати конфлікти. Людина має можливість «приміряти» на себе можливі соціально-поведінкові кліше й вибрати для себе найоптимальніші. Цінність тренінгу із психотерапевтичної й корекційної точки зору саме в тому, що він дозволяє перевтілюватися і, одночасно, формувати у творчому процесі свою індивідуальність.

Зупинимось більш детально на змісті *технологічного підходу*, який розроблено у лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України Л. Карамушкою[413], який було покладено в основу тренінгу підготовки до профілактики та подолання організаційних конфліктів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Технологічний підхід розуміється, як розробка (проектування) та впровадження спеціальних технологій, спрямованих на: а) розв'язання конкретних проблем у діяльності організації; б) психологічну підготовку менеджерів та працівників організації.

Психолого-організаційну технологію*,* на думку автора підходу, можна визначити, як певну систему, яка включає:

а) принципи (активності, самостійності, діалогічності, ситуативності, рефлексивності та ін.);

б) основні компоненти (змістовно-смисловий, діагностичний та корекційно-розвивальний);

в) методи (проблемно-пошукові та інформаційні);

г) інтерактивні техніки (організаційно-спрямовуючі і змістовно-смислові);

д) організаційні форми («комплексні» або «локальні» тренінги; навчальні курси тощо).

Зазначається, що технологічний підхід має, як свої переваги, так і недоліки. До основних переваг технологічного підходу належать: можливість поєднання академічної та практичної діяльності; «операціональність» діяльності; «сфокусованість» на практичному розв'язанні конкретних проблем в організації; динамічність діяльності; можливість вияву власного творчого підходу та ін.

Разом з тим, як і кожне явище, технологічний підхід має і свої обмеження: необхідність забезпечення у структурі технології певних компонентів та складових; наявність деякої стереотипізації у вирішенні завдань в організації та ін. Тому наголошується, що важливою

[413] Технології роботи організаційних психологів: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / За наук. ред. Л. М. Карамушки. – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.

проблемою в процесі реалізації технологічного підходу є гармонійне врахування організаційними психологами як переваг, так і обмежень технологічного підходу.

Проаналізуємо більш детально основні складові технологічного підходу, який було покладено в основу розробки тренінгу підготовки працівників професійних (професійно-технічних) закладів освіти до подолання організаційних конфліктів.

Щодо основних принципів технології, то до них було віднесено наступні:

а) активності – активного залучення учасників психологічної підготовки до виконання всіх індивідуальних та групових завдань;

б) самостійності (самостійного вирішення всіх проблем, які обговорюються під час психологічної підготовки);

в) діалогічності (організації різних форм спілкування учасників (парного, внутрігрупового, міжгрупового тощо);

г) ситуативності (обговорення та моделювання різних ситуацій, які можуть виникнути в процесі ведення ділових переговорів);

д) рефлективності (постійної оцінки здобутих знань, умінь та навичок, досягнень та обмежень в своїй діяльності під час психологічного навчання) та ін.

До *основних компонентів* тренінгу «Психологічні умови подолання організаційних конфліктів у професійних (професійно-технічних) закладах освіти» входить:

а) змістовно-смисловий компонент – використання методів і форм роботи, які сприяють розумінню учасниками тренінгу сутності явища та його істотних характеристик: сутність феномену конфлікту; основні характеристики організаційних конфліктів; особливості організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах; психологічні причини організаційних конфліктів;

б) діагностичний компонент – використання методів та форм роботи, які забезпечують діагностику працівниками закладів професійної освіти організаційного конфлікту та чинників, які на нього впливають;

в) корекційно-розвивальний компонент – використання методів та форм роботи, необхідних для оволодіння учасниками тренінгу вміннями та навичками подолання та профілактики організаційного конфлікту.

Реалізація змістовно-смислового, діагностичного та корекційно-розвивального компонентів технології здійснювалася за допомогою спеціальних методів*:* а) проблемно-пошукових (спрямованих на постанову та вирішення проблем та проблемних ситуацій); б) інформаційних (спрямованих на отримання додаткової, уточнюючої інформації, необхідної для вирішення проблем).

Також важливу роль у реалізації компонентів технології відводилась спеціальним інтерактивним технікам.[414]

Апробація тренінгу «Психологічні основи профілактики та подолання організаційних конфліктів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» здійснювалася на базі закладів професійної (професійно-технічної) освіти Донецької області в Україні. У формуючому експерименті приймали участь 40 інженерно-педагогічних працівників. Використовувалися інтерактивні методи навчання, метод опитування та метод тестування.[415]

Проаналізуємо, насамперед мету, завдання та зміст тренінгу.

---

[414] Карамушка Л. М. Використання інтерактивних технік у процесі підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій до управління: Методичні рекомендації / Л. М. Карамушка, М. П. Малигіна. – К. – Рівне, 2003. – 20 с.

[415] Радченко О. Б. Аналіз ефективності тренінгу «Психологічні умови профілактики та подолання організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах» / О. Радченко // Актуальні проблеми психології. – Том 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Вип. 38. Збірник наукових праць / За ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К.: Вид-во «А.С.К.», 2013. – С. 273-278.

Мета тренінгу**:** підготовка працівників професійних (професійно-технічних) закладів освіти до профілактики та подолання організаційних конфліктів.

Завдання тренінгу**:**

1) оволодіння працівниками закладів професійної (професійно-технічної) освіти знаннями про основні істотні характеристики феномену «конфлікт»: його функції, джерела, динаміку;

2) оволодіння працівниками закладів професійної (професійно-технічної) освіти методами діагностики психологічних чинників, які впливають на організаційний конфлікт;

3) оволодіння працівниками закладів професійної (професійно-технічної) освіти засобами та прийомами профілактики та подолання організаційного конфлікту.

Тренінг «Психологічні умови профілактики та подолання організаційних конфліктів у працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти» включає п'ять розділів. Структура тренінгу та назви розділів зроблені на основі тренінгової програми Д. Шапіро[416], але зміст розділів та їх мета повністю спроектовані на проблематику організаційних конфліктів у професійних (професійно-технічних) закладах освіти.

Структура тренінгу «Психологічні основи профілактики та подолання організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах»

(40 годин)

Розділ 1. «Блок «Я»: сприйняття себе, своїх особистісних рис (як позитивних, так і негативних), усвідомлення своєї ролі в організації, сприяння більш глибокому саморозкриттю, що веде до можливості розуміння себе та готовності до змін своєї поведінки у конфліктній ситуації.

Розділ 2. «Блок «Ти»: адекватність сприйняття інших людей, розуміння партнерів по спілкуванню, емоційне ставлення до них, усвідомлення власних проекцій на людей, які тебе оточують.

Розділ 3. «Блок «Я проти тебе»: уявлення учасників тренінгу про конфлікт, систематизування знань про організаційний конфлікт, його функції, джерела, чинники мезо- і мікрорівня, які впливають на організаційний конфлікт у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Розділ 4. «Блок «Я плюс ти»: основні способи та прийоми взаємодії учасників з іншими людьми, стратегія и тактика спілкування, способи реагування на конфлікт, поведінка в конфліктній ситуації.

Розділ 5. «Блок «Ми»: розширення теоретичного та практичного досвіду учасників про конструктивні шляхи розв'язання організаційних конфліктів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та профілактика деструктивних наслідків цих конфліктів.

Далі розглянемо *зміст тренінгу* (основні компоненти тренінгу та інтерактивні техніки, на основі яких реалізується кожен із компонентів).

Вступ до тренінгу:

- *Криголам:* «Знайомство по-новому» («Мені подобається, коли мене називають… На роботі ніхто навіть не здогадується, що я…»);
- *вивчення очікувань* (заповнення індивідуальних робочих аркушів з наступним груповим обговоренням): «Мої очікування щодо тренінгу» (учасники дають відповіді на такі запитання: «Чому я тут?»; «Що нового я хотів би внести у свою професійну діяльність після тренінгу?»);
- *мультимедійна презентація:* «Визначення мети та завдань тренінгу»;

[416] Шапиро Д. Конфликт и общение: Путеводитель по лабиринту регулирования конфликтов / Д. Шапиро. – Кишинэу: Изд-во ARC, 1997. – 320 с.

- *групове обговорення:* «Як би нам хотілось організувати нашу роботу сьогодні?» (визначення організаційних питань);

- *«мозковий штурм» (груповий варіант)*: «Визначення правил групової роботи».

Розділ 1. «Блок «Я».

Вступ до тренінгу. **(***Мета, завдання, організація тренінгової роботи*).

Змістовно-смисловий компонент тренінгу: «Вплив специфіки внутрішнього світу, властивостей особистості на розв'язання конфлікту»:

- *Мозковий штурм* «Слухові асоціації до слова «конфлікт»;

- *аналітична робота в малих групах:* «Чи залежить протікання та результат конфлікту від власних особливостей?»;

- *презентація результатів роботи в малих групах та їх міжгрупове обговорення:* «Розуміння себе – перший крок до конструктивного розв'язання конфлікту»;

- *міні-лекція діалогічного характеру:* «Особистісні детермінанти конфліктної поведінки». Для підготовки використовуються наявні літературні джерела[417, 418].

Діагностичний компонент тренінгу: «Що я знаю про себе?»

- *Метод незавершених речень (індивідуальна робота з наступним груповим обговоренням):* «Мої сильні сторони..», «Мої недоліки…», «У колективі співробітників я займаю роль...», «Без мене в організації не було б...», «У конфліктних ситуаціях я найчастіше…».

Корекційно-розвивальний компонент тренінгу: «Як мене сприймають у колективі?»

- *Вправа з груповим обговоренням: «*Асоціації, які я викликаю у співробітників».

- *Творче завдання (робота в малих групах):* «На основі названих кожним учасником групи характеристик складіть перелік основних особистісних характеристик, які можуть впливати на вашу власну поведінку в конфлікті. Систематизуйте дані характеристики».

Підведення підсумків тренінгової роботи.

Домашнє аналітичне завдання: «Складання психологічного автопортрету» (рефлексивна спроба побачити себе нібито «з боку»).

Розділ 2. «Блок «Ти».

Вступ до розділу:

- *Мета, завдання, організація тренінгової роботи;*

- *актуалізація попереднього досвіду*: «Що ми робили на попередньому занятті? Що корисного ми взяли для себе з минулого заняття?»;

- *презентація та обговорення результатів виконання домашнього завдання.*

Змістовно-смисловий компонент тренінгу: «Особливості сприйняття партнера у конфлікті»*:*

- *Робота в міні-групах* «Кольорові окуляри» (учасники об'єднуються у міні групи за ознакою улюбленого кольору – жовтий, синій, рожевий та зелений. Кожна міні-група отримує окуляри зі скельцями відповідного кольору і вибирає собі довільну назву. Потім протягом наступних 5 хвилин групи записують власні спостереження за навколишнім світом, які учасники бачать через окуляри);

- *презентація результатів роботи в малих групах та їх міжгрупове обговорення:* «Важливе не те, на що ти дивишся, а як ти це бачиш»;

- *міні-лекція з презентацією:* «Особливості сприйняття опонента у конфлікті». Для підготовки використовуються наявні літературні джерела[419].

---

[417] Кошечко Н. В. Тренінг «Молодь вибирає конструктивний конфлікт» / Н. В. Кошечко. // Практична психологія та соціальна робота, 2005. – № 7. – С. 55-58, № 8. – С. 44-48; № 9. – С. 13-18

[418] Мастенбрук У. Управление конфликтными ситуациями и развитие организации. – Расшир. изд. / Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 254 с.

[419] Шейнов В. П. Конфликты в нашей жизни и их разрешение / В. П. Шейнов. – Минск: Амалфея, 1997. – 182 с.

Діагностичний компонент тренінгу: «Емоційне сприйняття своєї та іншої професійної групи»*:*

- *Психологічний практикум:* «Діагностика емоційного ставлення до своєї та іншої професійної групи». Діагностика проводиться за допомогою проективного тесту «Колірний тест відношень» Є. Ф. Бажина й А. М. Эткінда (короткий варіант)[420]. Майстри виробничого навчання повинні обрати колір для свєї професійної групи та групи викладачів спеціальних та загальноосвітніх дисциплін, а викладачі – для своєї групи та групи майстрів;
- *обговорення результатів тестування:* «Свій та чужий».

Корекційно-розвивальний компонент тренінгу: «Розвиток емпатії як важливої умови ефективного управління конфліктами»*:*

- *Криголами* «Я такий же, як і ти, тому що…», «Я не такий, як ти, тому що…»;
- *корекційно-розвивальна вправа* «Розвиток емпатії» [421];
- *міжгрупове обговорення:* «Як можна запобігти неадекватного сприйняття партнера по спілкуванню?»

Підведення підсумків тренінгової роботи.

Домашнє аналітичне завдання: «Навести приклад конфлікту в своїй організації, проаналізувати ставлення учасників конфлікту один до одного, зробити висновок про адекватність сприйняття опонента у конфлікті».

Розділ 3. «Блок «Я проти тебе».

Вступ до розділу:

- *Мета, завдання, організація тренінгової роботи;*
- *актуалізація попереднього досвіду*;
- *презентація та обговорення результатів виконання домашнього завдання.*

Змістовно-смисловий компонент тренінгу: «Основні характеристики та причини виникнення організаційних конфліктів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти»*:*

- *Криголам* «Організм» (кожен учасник обирає орган людського тіла і пояснює, що корисного він у якості цього органу робить для організму (своєї організації). Після цього учасникам пропонується символічно побудувати свій «організм», тобто вишикуватися у порядку розташування органів в організмі);
- *метод незавершених речень:* «Конфлікт в організації – це…»
- *групова дискусія:* «Чи можна прожити без конфліктів?»;
- *творче завдання (робота в малих групах):* «Чи буває в конфліктах щось позитивне (з прикладами випадків у власній організації)?»*;*
- *міні-лекція:* «Основні вияви організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах та їх причини» (для підготовки презентації використовуються наявні літературні джерела та результати власних досліджень автора[422].

Діагностичний компонент тренінгу: «Основні види конфліктів у нашій організації»*:*

- *аналітичне завдання (у мінігрупах):* «Які за типом конфлікти виникають у нашому колективі?» (Для роботи запропоновано декілька класифікацій конфліктів: за управлінським статусом, за результатами розв'язання, за тривалістю);

---

[420] Максименко Ю.Б. Цветовая символика в экспериментально – психологических исследованиях: в помощь практическим психологам: уч. пособ. / Ю.Б. Максименко. – Донецк: «Эра Психологии», 2003. – 72 с.

[421] Карамушка Л.М. Психологія управління конфліктами в організації (на матеріалі діяльності освітніх організацій): Монографія / Л.М. Карамушка, Т.М. Дзюба. – К.: Наук.світ, 2009. – С. 232.

[422] Радченко О.Б. Особливості вияву організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах / О.Б.Радченко, Л.М. Карамушка. // Актуальні проблеми психології. – Том 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Вип. 35-36. Збірник наукових праць / За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Вид-во «А.С.К.», 2013. – С. 78-82.

- *Мозковий штурм (групова робота):* «Які типові причини організаційних конфліктів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти?».

Корекційно-розвивальний компонент: «Як враховувати організаційно-професійні та соціально-демографічні чинники, які впливають на організаційний конфлікт?»*:*

- *Міні-лекція:* «Чинники мезо- і мікрорівня, які впливають на організаційний конфлікт у професійно-технічних навчальних закладах» (для підготовки презентації використовуються наявні літературні джерела та результати власних досліджень автора [423]);

- *програвання ситуацій (з груповим обговоренням):* «Програйте ситуації, які відображають «чоловічу» та «жіночу» моделі поведінки педагогічних працівників в ситуації організаційного конфлікту. Обговоріть, чи доцільно враховувати гендерні особливості взаємодії в ситуації конфлікту?»;

- *аналітичне завдання (в парах):* «Складіть профіль поведінки в ситуації організаційного конфлікту представників різних вікових груп. Чи можна говорити про переваги та обмеження поведінки в ситуації конфлікту у представників різних поколінь?»;

- *ділова гра (робота у малих групах):* «Знайти спільну мову*»;*

- *групове обговорення гри* (визначити труднощі, проаналізувати особливості (або однаковість) представників різних професійних груп, різного віку та різної статі, з'ясувати, що потрібно для того, щоб знайти спільну мову);

- *мозковий штурм* «Що треба зробити, щоб у колективі вашої організації підвищувалась ступінь міжособистісно-комунікативної та функціональної сумісності?»

Підведення підсумків тренінгової роботи.

Домашнє аналітичне завдання: «Що я, як представник конкретної професійної, вікової та статевої групи, можу зробити для того, щоб сприяти профілактиці та подоланню організаційних конфліктів в моїй організації?».

Розділ 4. Блок «Я плюс ти».

Вступ до розділу:

- *Мета, завдання, організація тренінгової роботи;*

- *актуалізація попереднього досвіду (досвіду участі в попередньому тренінгу):* «Що мені сподобалось на попередньому занятті?»;

- *презентація та обговорення результатів виконання домашнього завдання.*

Змістовно-смисловий компонент тренінгу: «Аналіз основних способів та прийомів взаємодії у конфлікті»:

- *Криголам* «Говорю, що бачу»(безцінкові висловлювання);

- *метод незавершених речень (груповий варіант)* «Реагування на конфліктну ситуацію». Висловлювання йдуть по колу, один учасник ставить умову, в якій позначена якась конфліктна ситуація, наприклад «Якщо б…*на мене колега підвищив голос..»*. Той, хто сидить поряд, повинен швидко завершити речення. Наприклад, «Я б…*не став з ним розмовляти*»;

- *творче завдання (робота в малих групах):* «Відстеження своїх поведінкових вербальних та невербальних реакцій у конфлікті»;

- *міні-лекція діалогічного характеру* «Типи взаємодії та моделі поведінки особистості у конфліктній взаємодії». Для підготовки використовуються наявні літературні джерела[424].

Діагностичний компонент: «Діагностика стратегій поведінки у конфліктній ситуації»:

---

[423] Радченко О. Б. Причини виникнення та психологічні умови подолання організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах [Текст]:. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.10 / Радченко Ольга Борисівна; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ, 2014. – 310 с.

[424] Карамушка Л. Управління конфліктами в освітніх організаціях / Людмила Карамушка. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с.

Психологічний практикум «Діагностика переважних стратегій поведінки у конфлікті» за методикою діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса, адаптація Н. Гришиної [425].

Корекційно-розвивальний компонент: «Ефективне спілкування у конфлікті»:

- *Групова дискусія* «Упевнена, невпевнена та агресивна поведінка» Результати групової дискусії оформлюються на фліп-чарті;
- *програвання ситуацій (робота у міні групах) з подальшим груповим обговоренням*. За поданими ситуаціями створити та програти діалог у трьох варіантах (з різними позиціями за трансактним аналізом, використовуючи упевнену, невпевнену та агресивну поведінку.);
- *групова дискусія* «Правила висловлювання почуттів»;
- *робота у міні-групах*: відпрацювання навичок «Я-висловлювання».

Підведення підсумків тренінгової роботи.

Домашнє аналітичне завдання: спробувати прийом «Я-висловлювання у реальній ситуації та описати реакцію співбесідника.

Розділ 5. «Блок «Ми».

Вступ до розділу:

- *Мета, завдання, організація тренінгової роботи;*
- *актуалізація попереднього досвіду (досвіду участі в попередньому тренінгу):* «Що я взяв для себе із попереднього заняття?»;
- *презентація та обговорення результатів виконання домашнього завдання.*

Змістовно-смисловий компонент: «Шляхи розв'язання конфліктів»:

- *Криголами* «Комплімент», «Похвали себе», «Рефлексія тут і зараз».
- *Групова дискусія* «Конфлікт – це проблема чи можливість?»*;*
- *Мультимедійна презентація (міні-лекція):* «Алгоритм розв'язання конфлікту» (для підготовки використовується література стосовно моделей поведінки у конфліктних ситуаціях, колаборативного процесу та ін. [426,427]

Діагностичний компонент: «Діагностика умінь та навичок управління конфліктами»:

Психологічний практикум: «Діагностика сформованості умінь та навичок управління міжособистісними конфліктами (за допомогою опитувальника «Управління міжособистісними конфліктами».[428]

Корекційно-розвивальний компонент: «Мистецтво розв'язання конфлікту»:

- *аналіз конкретних ситуацій (робота у міні-групах).* Кожна група отримує ситуацію з описом типового конфлікту у закладі професійної (професійно-технічної) освіти, з приводу якої треба спробувати з'ясувати основні причини організаційного конфлікту, окреслити шляхи розв'язання цього конфлікту та продумати кроки для профілактики подібних конфліктів у майбутньому;
- *рольова гра* «Згладжування конфлікту» (робота у міні-групах). Кожна міні-група вигадує сценарій, за яким двоє учасників представляють конфліктуючі сторони, а третій грає роль миротворця, арбітра. Під час обговорення аналізується, які методи згладжування конфлікту були продемонстровані;
- *груповий малюнок «*З конструктивними конфліктами – у майбутнє».

Підведення підсумків тренінгової роботи.

---

[425] Карамушка Л. М. Психологія управління: Навч. посібник / Л. М. Карамушка – К.: Міленіум, 2003. – 344 с.

[426] Мелибурда Е. Я. Я, ты, мы / Е. Я. Мелибурда. – Новосибирск: Наука, 1989. – 245 с.

[427] Спивак В. А. Развивающее управление персоналом / В. А. Спивак – Спб., издательский дом «Нева», 2004. – 440 с.

[428] Вэттен Дэвид А., Камерон Ким С. Развитие навыков менеджмента. – 5–е изд. / Пер. с англ. Под ред. В. А. Спивака. – СПб: Издательский дом «Нева», 2004. – С. 459 – 460.

Домашнє аналітичне завдання: «Мої особистісні та організаційні ресурси в управлінні конфліктом».

Заключна частина тренінгу включає такі складові:

- *рефлексивний аналіз*: «В якій мірі тренінг задовольнив мої очікування?»; «Які форми роботи на тренінгу мені найбільше сподобались (або не сподобались)»?; «Що нового я відкрив в собі, пройшовши такий тренінг?»;

- *побажання учасників тренінгу*: «Я бажаю тобі в ситуації організаційного конфлікту…»

Результати апробації тренінгу «Психологічні умови профілактики та подолання організаційних конфліктів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» довели його ефективність, і підтвердили можливість використання тренінгу для профілактики та подолання організаційних конфліктів у професійних (професійно-технічних) закладах освіти. Так, дослідження на основі статистично значущих показників показало, що у працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти з експериментальної групи змінилися психологічні чинники, які стосуються безпосередньо психологічних умов подолання організаційних конфліктів, а саме – спостерігається підвищення рівня оцінки соціально-психологічного клімату (когнітивного компоненту), змінилося у позитивний бік емоційне відношення до представників іншої професійної групи (у майстрів виробничого навчання – до викладачів загальноосвітніх та спеціальних дисциплін та навпаки, у викладачів – до майстрів), а також спостерігається більш конструктивне використання стратегій поведінки у конфлікті[429].

Література:

1. Технології роботи організаційних психологів**:** Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / За наук. ред. Л. М. Карамушки. – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.
2. Карамушка Л. М. Використання інтерактивних технік у процесі підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій до управління: Методичні рекомендації / Л. М. Карамушка, М. П. Малигіна. – К. – Рівне, 2003. – 20 с.
3. Радченко О. Б. Аналіз ефективності тренінгу «Психологічні умови профілактики та подолання організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах» / О. Радченко // Актуальні проблеми психології. – Том 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Вип. 38. Збірник наукових праць / За ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К. : Вид-во «А.С.К.», 2013. – С. 273-278.
4. Шапиро Д. Конфликт и общение: Путеводитель по лабиринту регулирования конфликтов / Д. Шапиро. – Кишинэу: Изд-во ARC, 1997. – 320 с.
5. Кошечко Н. В. Тренінг «Молодь вибирає конструктивний конфлікт» / Н. В. Кошечко. // Практична психологія та соціальна робота, 2005. – № 7. – С. 55-58, № 8. – С. 44-48; № 9. – С. 13-18.
6. Мастенбрук У. Управление конфликтными ситуациями и развитие организации. – Расшир. изд. / Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 254 с.
7. Шейнов В. П. Конфликты в нашей жизни и их разрешение / В. П. Шейнов. – Минск: Амалфея, 1997. – 182 с.
8. Максименко Ю. Б. Цветовая символика в экспериментально – психологических исследованиях: в помощь практическим психологам: уч. пособ. / Ю. Б. Максименко. – Донецк: «Эра Психологии», 2003. – 72 с.
9. Карамушка Л. М. Психологія управління конфліктами в організації (на матеріалі діяльності освітніх організацій): Монографія / Л. М. Карамушка, Т. М. Дзюба. – К.: Наук. світ, 2009. – 268 с.

[429] Радченко О. Б. Профілактика та подолання організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах / О. Радченко // Zbior raportow naukowych. «Nauka dzis: teoria, metodologia, praktyka». (28.09.2013 – 30.09.2013) – Wrozlaw: Wydawca: Sp. Z o.o. «Diamond trading tour», 2013. – S. 37-42. – ISBN: 978-83-63620-13-4 (t. 2).

10. Радченко О. Б. Особливості вияву організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах / О. Б. Радченко, Л. М. Кармушка. // Актуальні проблеми психології. – Том 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Вип. 35-36. Збірник наукових праць / За ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К.: Вид-во «А.С.К.», 2013. – С. 78-82.
11. Радченко О. Б. Причини виникнення та психологічні умови подолання організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах [Текст]:. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.10 / Радченко Ольга Борисівна ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ, 2014. – 310 с.
12. Карамушка Л. Управління конфліктами в освітніх організаціях / Людмила Карамушка. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с.
13. Карамушка Л. М. Психологія управління: Навч. посібник / Л. М. Карамушка – К.: Міленіум, 2003. – 344 с.
14. Мелибурда Е. Я. Я, ты, мы / Е. Я. Мелибурда. – Новосибирск: Наука, 1989. – 245 с.
15. Спивак В. А. Развивающее управление персоналом / В. А. Спивак – Спб., издательский дом «Нева», 2004. – 440 с.
16. Вэттен Дэвид А., Камерон Ким С. Развитие навыков менеджмента. – 5-е изд. / Пер. с англ. Под ред. В. А. Спивака. – СПб: Издательский дом «Нева», 2004. – С. 459-460.
17. Радченко О. Б. Профілактика та подолання організаційних конфліктів у професійно-технічних навчальних закладах / О. Радченко // Zbior raportow naukowych. «Nauka dzis: teoria, metodologia, praktyka». (28.09.2013 – 30.09.2013) – Wrozlaw: Wydawca: Sp. Z o.o. «Diamond trading tour», 2013. – S. 37-42. – ISBN: 978-83-63620-13-4 (t. 2).

1.38. Psycho-pedagogical conditions of professional self-concept development of future pedagogists

1.38. Психолого-педагогічні умови та технологія розвитку професійної Я-концепції у майбутніх педагогів

Вступ. У сучасних умовах гостро постає питання щодо важливості усвідомлення майбутнім вчителем необхідності постійного особистісного та професійного самовдосконалення як умови його особистісно-професійного розвитку. Саме тому під час професійної підготовки педагогів необхідно приділяти увагу розвитку їх професійної Я-концепції.

Важливе місце у структурі професійної готовності майбутнього фахівця належить професійній Я-концепції, яка є визначальним чинником поточної діяльності та професійного розвитку. Сформована професійна Я-концепція виступає передумовою становлення активної життєвої позиції особистості, успішності в її професійній діяльності. Від сформованості професійної Я-концепції залежить успішність оволодіння професією, входження в професійну спільноту, емоційне самопочуття, задоволеність виконаною роботою, професійне зростання. Розвинена, узгоджена ,позитивна професійна Я-концепція дозволяє майбутнім фахівцям бути успішними у професії, відчувати повноту самореалізації, вирішувати об'єктивні суперечності, створюючи умови для власного професійного та особистісного зростання.

Сутність та особливості професійної Я-концепції особистості. Розвиток професійної Я-концепції майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки у вищих навчальних закладах є однією з актуальних проблем педагогіки та психології.На сучасному етапі становлення української освіти особливу увагу сконцентровано на шляхах і засобах підвищення ефективності підготовки студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації як фахівців із високорозвиненою професійною свідомістю та самосвідомістю. Важливим пріоритетом імплементації Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту» визначено підготовку професіоналів нового типу в державних вищих навчальних закладах I-III рівнів акредитації. Тому нагальним завданням української психологічної науки є обґрунтування психологічних умов і розробка ефективної програми психологічного супроводу розвитку професійної Я-концепції у студентів цих закладів упродовж їх навчання. Адже розвинена професійна Я-концепція є основою їх успішного професійного становлення надалі.

Феномен «Я-концепція» особистості постійно був в епіцентрі наукового інтересу масиву зарубіжних і вітчизняних психологів. Його різні ракурси цікавили Р. Бернса, М. Й. Боришевського, І. С. Булах, В. Джеймса, І. С. Кона, Ч. Кулі, С. Д. Максименка, Дж. Міда, Р. В. Павелківа, К. Роджерса, Л. М. Співак, В. В. Століна, Т. С. Сущинську, П. Р. Чамату, З. Фрейда та ін. Найчастіше «Я-концепцію» розуміють як систему уявлень особистості про себе, самооцінок і самоставлень, що регулює її поведінку. Основним чинником розвитку цього феномена вважають взаємодії особистості зі значущими іншими, психологічними механізмами – рефлексію, ідентифікацію та самоконтроль[430].

Важливим видом «Я-концепції» особистості є професійна. Тривалий час психологи вивчали особливості її становлення на етапі професійної самореалізації особистості (Б. Г. Ананьєв, Є. О. Клімов, О. М. Кокун, Н. В. Кузьміна, Ю. П. Поварєнков, Л. Б. Шнейдер та ін.). Доведено, що цей процес розпочинається на етапі професійного навчання особистості. Однак його специфіка привернула увагу психологів нещодавно.

[430] Гуменюк О. В. (2002) Психологія Я-концепції, с. 11.

Провідні положення про становлення професійної «Я-концепції» особистості в контексті її професіоналізації були обґрунтовані класичними і сучасними вченими – Б. Г. Ананьєвим, О. О. Бодальовим, В. О. Бодровим, Є. М. Борисовою, М. Ю. Варбаном, Ж. П. Вірною, А. О. Деркачом, Є. О. Клімовим, О. М. Кокуном, Т. В. Кудрявцевим, Н. В. Кузьміною, А. К. Марковою, Ю. П. Поварєнковим, Л. Г. Подоляк, О. С. Романовою, Н. Ф. Шевченко, Л. Б. Шнейдер, В. І. Юрченком, В. О. Якуніним та ін. У їх положеннях стверджується, що становлення професійної «Я-концепції» студентів розпочинається на етапі їх професійної підготовки. На цьому важливому етапі професіоналізації, в процесі засвоєння професійних знань і вироблення практичних умінь у студентства розвиваються професійна свідомість і самосвідомість, професійно-значущі особистісні якості, а також готовність до професійної діяльності.

Розкриваючи поняття професійної Я-концепції особистості, А. А. Реан виділив реальну і ідеальну Я-концепції, де перша представляє собою уявлення особистості про саму себе як професіонала (який я є професіонал насправді), а ідеальна професійна Я-концепція представляє собою професійні надії, мрії, очікування особистості. Як правило реальна та ідеальна професійні Я-концепції розрізняються, що призводить до професіонального самовдосконалення особистості та її прагнення до навчання, придбання спеціальних знань, вмінь та навичок.

А. А. Реан виокремлює професійну самооцінку в структурі професійного Я, вказуючи на те, що вона є важливим елементом, його серцевиною, оскільки саме від неї в значній мірі залежить професійна успішність особистості. У професійній самооцінці автор відзначає два аспекти: операційно-діяльнісний, який пов'язаний з оцінкою особистості самої себе як суб'єкта діяльності, що проявляється в оцінці сформованості власних знань, умінь і навичок, і особистісний аспект, що виражається в оцінці своїх особистісних якостей у зв'язку з ідеальним образом Я-професійного.[431]

С. Т. Джанерьян робить спробу описання професійної Я-концепції як системи з виділенням системоутворюючого фактора, цільового призначення, складу, структури, функцій і інтегральних характеристик. Аналіз теоретичних джерел дозволяє автору прийти до висновку того, що центральною ланкою в професійній Я-концепції є саме смислове ставлення до професії, знаходження глибинних смислів своєї діяльності. Це відіграє провідну роль і в зв'язку окремих елементів, і в поєднанні особистісних і професійних компонентів професійної Я-концепції. Функціонально-цільове її призначення полягає в пізнанні та усвідомленні особистості самої себе, свого місця в регуляції та інтеграції власної поведінки і діяльності (для професійної Я-концепції, відповідно, в професійній діяльності). Звідси випливають і конкретні функції: регуляція діяльності, забезпечення взаємин з професійною спільнотою, розвиток особистості в професійній сфері тощо.[432]

Отже можна зробити висновок, що професійна Я-концепція є особистісно- професійним феноменом що виникає в період навчання і здобуття професії та розвивається протягом всього життя.

Психолого-педагогічні умови розвитку професійної «Я-концепції» у майбутніх педагогів. Провідними психологічними чинниками становлення професійної «Я-концепції» майбутніх педагогів можна визначити такі: розвиненість їх професійної свідомості; ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності; співвідношення їх реальних уявлень про себе як майбутніх педагогів; місце професійної спрямованості у мотиваційній сфері особистості; прагнення професійної самореалізації; значущість для студентів обраної професії, актуальність і значущість професійної самоідентичності; соціальними – професійну

[431] Реан А. А. (2004) Психология личности: Социализация, поведение, общение, с. 144.
[432] Джанерьян С. Т. (2005) Профессиональная Я-концепция: системный поход, с. 219.

освіта; престижність професії педагога працівника у суспільстві; соціальний статус педагогів у суспільстві; ставлення до працівників освіти у суспільстві.

Психолого-педагогічні умови розвитку професійної «Я-концепції» в студентів медичних коледжів обґрунтовувалися на основі масиву законодавчих і наукових положень, а саме:

– положень Законів України «Про освіту» і «Про вищу освіту»;

– постулатів учених про психологічну сутність, структуру і розвиток «Я-концепції» особистості (Р. Бернс, М. Й. Боришевський, І. С. Булах, В. Джеймс, Е. Еріксон, І. С. Кон, Дж. Мід, К. Роджерс, Л. М. Співак, П. Р. Чамата, Т. Шибутані та ін.);

– положень психологів про становлення професійної «Я-концепції» студентів на етапі їх навчання (А. С. Борисюк, Р. В. Каламаж, Н. Ф. Шевченко, В. І. Юрченко та ін.);

– наукових положень про особливості становлення самосвідомості та «Я-концепції» особистості в юності (Г. С. Абрамова, Л. І. Божович, І. В. Дубровіна, І. С. Кон, Г. Крайг, Р. В. Павелків та ін.)[433].

Методологічним підґрунтям розвитку професійної «Я-концепції» у студентів майбутніх педагогів стали положення зарубіжних і вітчизняних психологів – представників ряду наукових напрямів і підходів, які стосуються успішного розвитку особистості як фахівця на етапі її професійного навчання.

В межах гуманістичного підходу вчені (А. Маслоу, К. Роджерс) наголосили на прагненнях особистості реалізувати свій потенціал у процесі професійного становлення. Її емоційно-ціннісне ставлення до власних професійних дій і наповнення цих дій особистісним сенсом визначено провідними умовами зростання як професіонала [434].

Положення особистісно-орієнтованого підходу утверджують дотримання викладачами і студентами вищих навчальних закладів принципів співробітництва та свободи вибору, взаємоповаги й толерантності у взаємодіях. Не менш важливо дотримуватися й принципу людино центризму, що також належить до гуманістичної парадигми.

У контексті розглядупитання про провідні умови розвитку професійної самосвідомості та професійної «Я-концепції» особистості на етапі її фахового навчання особливої уваги заслуговує робота С. М. Костроміної, в якій подано короткий аналіз основних положень зарубіжних психологів про вирішення цього питання у межах різних наукових підходів.

За позицією представників когнітивного напряму (G. Davidson, F. Monte, J. Neale, T. Oltmannsets), основною умовою успішності студентів як професіоналів у майбутньому виступає інтенсифікація процесу розвитку їх професійної самосвідомості на етапі фахового навчання.

В руслі біхевіористського підходу провідними умовами продуктивного професійного навчання визначено: значущість научіння студентів доцільній ситуативній поведінці (S. Dhooper, A. Mehrabian, J. Wolpeets), що розвивається внаслідок спостереження і наслідування ними умінь, які демонструють професіонали, засвоєння ними норм поведінки фахівців (C. Alter, R. Barker, M. Bloom, J. Fisher, L. Ginzberets); вирішення професійних завдань (J. Getzels) і одержання зворотного зв’язку про ефективність їх рішень (A. Bandura).

Презентовані вище положення сприяли визначенню провідних психолого-педагогічних умов розвитку професійної «Я-концепції» у студентів майбутніх педагогів, а саме:

– постійне дотримання викладачами і психологами принципів особистісно-орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі, зокрема, ставлення до студентів як до суб’єктів своєї життєдіяльності, як до дорослих;

[433] Калошин В. Ф. (2000) Самоактуалізація викладача: Практична психологія та соціальна робота, с. 7-9.

[434] Маслоу А. (1982) Самоактуализация: Психология личности: тексты, с. 108-117.

– побудова викладачами і психологами взаємодій зі студентами на засадах гуманізму, моральності, культури, толерантності, поваги і довіри, що сприятиме підвищенню їх рівня самоповаги та появі у них прагнення до особистісного і професійного самоствердження;

– систематичне застосування викладачами на навчальних заняттях методів активного соціально-психологічного навчання;

– постійне підкреслення значущості професійної діяльності педагогічних працівників у суспільстві;

– акцентування уваги студентів на важливості неухильного дотримання професійних цінностей педагогів;

– позитивне емоційно-ціннісне ставлення викладачів до професійної спільноти педагогічних працівників, що утверджується у взаємодіях зі студентами;

– постійне демонстрування викладачами у взаємодіях зі студентами своєї поваги до місії педагога в суспільстві та в світі;

– організовані систематичні цілеспрямовані взаємодії викладачів і психологів зі студентами для активізації у них професійної ідентифікації,самоідентифікації та рефлексії, що зумовлюватиме інтенсифікацію розвитку когнітивного, емоційно-оцінного і регулятивного компонентів професійної «Я-концепції» та призводитиме до підвищення їх рівнів;

– моделювання різних професійних ситуацій, зокрема і фрустраційного характеру, що сприятиме засвоєнню норм поведінки і розвитку саморегуляції, самоконтролю у взаємодіях із учнями, колегами;

– постійна підтримка активної позиції студентів як суб’єктів професійної діяльності, що засвідчується їх прагненнями набути глибокі знання про специфіку діяльності педагога і його еталонні якості, професійні норми та цінності; їх професійною гідністю, професійною самоповагою, позитивним ставленням до спільноти вчителів і професійним самоставленням, адекватною професійною самооцінкою, яка має тенденцію до завищеної, прагненням до професійного пізнання та самопізнання, самовдосконалення і самореалізації, вмінням конструктивно вирішувати професійні ситуації фрустраційного характеру.

Особливості технології формування і розвитку професійної Я-концепції. Як показує аналіз літератури та опитування педагогів-практиків, почасти формування Я-концепції відбувається стихійно, без належного методичного забезпечення і психолого-педагогічного керівництва. Педагог цілеспрямовано або не усвідомлено фіксує задоволення чи незадоволення собою, поведінкою, впевненість чи невпевненість у власних силах, у зв'язку з чим у нього формується цілісна Я-концепція – упевненість (невпевненість) у собі, здатність (нездатність) впоратися з непередбаченою ситуацією. Переважання в його діяльності конструктивних виходів і напружених ситуацій формує стійку позитивну Я-концепцію, а різні Я-образи несуть у собі однорідну інформацію про його професійні якості. У вчителя складається цілісна система ставлень до себе як до фахівця, який діє ефективно, результативно, здатний долати труднощі.

За необґрунтовано оптимістичної позитивної Я-концепції педагог ігнорує невдачі, спричинені його прорахунками, не надає особливого значення необхідності осмислити, проаналізувати ситуацію, з'ясувати причини неблагополуччя. Позитивна Я-концепція з високою самооцінкою часто позбавляє педагога потреби у саморозвитку, самовдосконаленні, підвищенні рівня майстерності, критичному самоаналізі. За таких умов Я-концепція педагога не розвивається. Навіть за обставин, коли факти свідчать про протилежне, його свідомість ігнорує це, акцентує увагу на супротивному.

Нерідко буває, що вчитель бачить у своїй діяльності тільки невдачі, болісно сприймає найменші помилки, свої успіхи пояснює випадковим збігом обставин, допомогою та підтримкою інших людей. Свідомість нав'язує йому дивовижні інтерпретації, заперечення очевидних фактів. Замість спокійного сприйняття, осмислення, аналізу реалій, пошуку шляхів

виходу із неблагополучних ситуацій у нього виникають страх, образи, ворожість, гнів, відчуття провини. Усе це породжує негативні Я-образи, що впливають на формування негативної Я-концепції. Такий стан часто переживають молоді педагоги на початку професійної діяльності. Кожна педагогічна ситуація сприймається ними як невизначена, що загрожує емоційному благополуччю, авторитету, соціальним відносинам. Такі люди часто вороже, навіть жорстоко ставляться до себе, переживають страх і незручність за власні невдалі вчинки, докоряють собі за недостатню силу волі, не можуть встояти перед новими внутрішніми чи зовнішніми спонуками.

Найбільш доцільною і ефективною є узгоджена позитивна Я-концепція. При цьому у студента домінують позитивні внутрішні мотиви професійної діяльності, професійного самовдосконалення, адекватна самооцінка, низький рівень особистісної тривожності, він готовий приймати нові знання і новий досвід.

На сьогоднішній день проблема розвитку професійної Я-концепції студентів, майбутніх педагогів під час навчання у вузі до кінця не вирішена. Хоч деякі автори і пропонують окремі, розрізнені засоби розвитку окремих її складових, цілісної програми так і не розроблено. Все це дало нам підстави для розробки конкретної психологічної технології – інтегративного тренінгу з метою розвитку професійної Я-концепції.

Інтегративний тренінг включає в себе різні процедури та прийоми, це і вправи з вдосконалення комунікативних навичок , розвитку креативності, і застосування психодрами, тілесної психотерапії, арт-терапії, психогімнастики, зустрічі гештальт груп .

Інтегративний тренінг (від.англ. integrate – об’єднувати, інтегрувати з окремих частин) – це груповий метод навчання який представляє собою сукупність психокорекційних і навчальних вправ, які націлені на розвиток самопізнання, саморегуляції, комунікації та професійно важливих якостей, розширення самосвідомості та формування вмінь і навичок ефективної педагогічної діяльності.

Концептуальною основою нашої роботи є положення про усвідомлену активність студентів майбутніх вчителів як суб’єктів взаємодії, спрямовану на гармонізацію їх особистісного та професійного буття. Ця активність адекватно відображає мету та сам процес роботи в групі, а також усвідомлену націленість майбутніх педагогів на подальший саморозвиток і готовність до змін.

Фундаментом інтегративного тренінгу є світові досягнення в психології, психотерапії і психокорекції. Це цілісна система вправ і технік, яка охоплює всі сторони навчання і розвитку. З багатьох теорій та методів обираються найбільш продуктивні способи вирішення поставлених задач, які творчо інтегруються в єдиний комплекс. Всі вправи нашого тренінгу взаємопов’язані, інтегровані одна в іншу і складають єдину систему, частини якої спрямовані вирішення одночасно декількох задач, а в цілому служать загальній цілі – розвитку професійної Я-концепції майбутнього педагога.

Метою нашого тренінгу є створення умов для усвідомлення студентами, майбутніми педагогами власних професійних можливостей та визначення шляхів професійного зростання.

Головними завданнями тренінгу ми визначили наступні:

1) сприяти розумінню учасниками власного професійного Я, прийняття себе в професії;

2) навчити протагоністів долати професійні труднощі;

3) керувати своїм професійним розвитком;

4) сприяти в професійно-творчому становленню молодого фахівця.

Ці завдання можуть вирішуватись шляхом рефлексії та вербалізації учасниками життєвих та професійних цінностей і принципів; аналізу особливостей професійних ролей; відпрацювання навичок професійного спілкування; формування позитивної «Я- концепції»; вирішення професійно-творчих завдань; гармонізації емоційного стану.

У тренінговій роботі ми використовували методи, спрямовані на стимуляцію взаємодії учасників. Усі вони об'єднуються під назвою «інтерактивні техніки» і забезпечують взаємодію та власну активність учасників під час динамічного навчального процесу.

інтер (лат. inter) – префікс, що означає перебування поміж чимось, кимось;

актив (лат. actus) – приводжу в рух;

інтерактивний – рух, що відбувається між об'єктами: зовнішніми – між окремими людьми, внутрішніми – рух, активність, яка відбувається в самій людині і яка призводить до змін її поглядів, думок, поведінки тощо.

В рамках інтегративного тренінгу нерідко використовуються вправи, характерні для гештальт-підходу, арт-терапії, ігрової психотерапії, психодрами, тілесно-орієнтованої психотерапії, деяких шкіл глибинної психології. Багато тренінгових технологій розроблено в рамках поведінкової психотерапії, заснованої на положеннях біхевіоризму. Досить часто такі тренінги еклектичні, тобто поєднують в собі елементи різних підходів.

Проведення нашого тренінгу відбувалось за певною структурою. Типова структура, мета та завдання тренінгу разом слугувало основою для складання плану його проведення. Такий план може мати різні форми (таблиця, перелік послідовних дій, схема тощо), але принципово те (і це слід добре засвоїти майбутньому тренеру), що план тренінгу слід скласти обов'язково. Природно, це не означає, що тренінг пройде повністю так, як було заплановано, проте план допоможе тренеру дотримуватися основних питань, які мають бути опрацьовані в ході роботи групи, інакше неможливо досягти поставленої мети тренінгу. Під час тренінгу неодмінно виникало багато побічних тем для обговорення, і кожна з них виявлялась більш чи менш привабливою для учасників. Проте їх опрацювання слугувало іншим цілям. Тим часом термін заняття спливатиме, й обов'язкові питання можуть залишитися не розглянутими. Тож саме завчасно складений план допоміг нам дотримуватися обраної теми і дістатися бажаної мети.

При розробці нашого тренінгу ми використовували «девятикрокову» модель, запропоновану І. Вачковим .[435]

На першому етапі ми визначились з темою і метою нашого тренінгу, вивчили очікування учасників тренінгу щодо роботи в групі.

На другому етапі ми визначились зі складом тренінгової групи і кількістю учасників.

На третьому етапі спланували тривалість тренінгу, кількість і частоту зустрічей.

На четвертому етапі – відбувалося формулювання проблем, які слід було вирішити в процесі тренінгу.

П'ятий етап полягав у формулюванні завдань.

На шостому етапі ми підібрали відповідні психотехніки, які використовувалися в тренінгу. В ідеалі, вважає І. Вачков, при створенні авторського тренінгу ігри та вправи мають бути авторськими розробки. Але починаючому тренеру зазвичай доводиться звертатися до спеціальної літератури і користуватися вже відомими психотехніками. Важливо, щоб ці психотехніки працювали на вирішення поставлених завдань.

Сьомий етап – це виділення блоків (модулів) тренінгової програми відповідно до окреслених проблем.

На восьмому етапі ми склали план тренінгу, тобто розподілили підібрані техніки по заняттях.

На заключному дев'ятому етапі ми написали сценарій тренінгу із зазначенням мети кожного заняття і всіх необхідних матеріалів.

При складанні програми ми включали:

- вправи на знайомство;

[435] Вачков И. В. (1999) Основытехнологиигруппового тренинга, с. 170.

- комунікативні вправи;
- аналітичні вправи;
- вправи, які стимулюють фізичну активність учасників;
- релаксаційні вправи;
- вправи, орієнтовані на «розігрів» і згуртування групи;
- вправи, які мотивують групову динаміку;
- спеціалізовані вправи, спрямовані на формування або розвиток необхідних умінь, навичок або якостей;
- тілесно-орієнтовані вправи;
- вправи, орієнтовані на розвиток навичок емпатії та рефлексії;
- корекційні та розвиваючі вправи тощо.

У роботі тренінгової групи ми керувалися рядом специфічних принципів:

- *активності учасників групи;*
- *дослідницької творчої позиції.*В ході тренінгу учасники групи усвідомлювали, виявляли, відкривали ідеї, закономірності, уже відомі в психології, а також, що особливо важливо, свої особисті ресурси і властивості психіки.

Робота тренера при цьому полягала в тому, щоб придумати, сконструювати й організувати ті ситуації, які давали б можливість членам групи усвідомити, апробувати і тренувати нові способи поведінки, експериментувати з ними. У тренінговій групі створювалось креативне середовище, основними характеристиками якого були проблемність, невизначеність, прийняття .

Реалізація цього принципу часом зустрічала досить сильний опір з боку учасників. Стикаючись з незвичним для них способом навчання, учасники проявляли невдоволення, іноді в досить сильній, навіть агресивній формі. Завданням тренера в цьому випадку була допомога по усвідомленню важливості і необхідності формування у них готовності й надалі, після закінчення тренінгу, творчо ставитися до життя, до самого себе.

- *принцип об'єктивації (усвідомлення) поведінки.*Можливість проводити зміни в тренінговому просторі за рахунок ефективного зворотного зв'язку. Одним із додаткових засобів об'єктивації поведінки є відеозапис поведінки учасників групи в тих чи інших ситуаціях з наступним переглядом і обговоренням. Це сильний засіб впливу, здатний надати негативний вплив, тому ним ми користувались з великою обережністю і, що найважливіше, професійно.
- *Принцип партнерського (суб'єкт-суб'єктного) спілкування* як учасників тренінгу між собою, так і тренера з групою в цілому: психологічна рівність, узгодження інтересів і дотримання певних правил. Кожен учасник групи має рівні права висловлювати свою думку, виявляти свої почуття, виражати протест, вносити пропозиції, що уважно і доброзичливо приймають усі учасники і тренер. Реалізація даного принципу створювала в групі атмосферу безпеки, довіри, відкритості, що дозволяла учасникам групи вільно поводитися, не соромлячись помилок.

Таким чином, послідовна реалізація названих принципів – одна з умов ефективної роботи групи інтегративного тренінгу.

Зараз зупинимось на найбільш результативних вправах які ми використовували в процесі роботи тренінгової групи.

Вправа на актуалізацію власного професійного та особистісного досвіду «Мій професійний герб». Учасникам роздавались бланки «Герб та девіз». Їм пропонувалось заповнити поля герба відповідними символами, що найточніше передає зміст кожного поля: перше – «Я як педагог»; друге – «Мої учні»; третє – «Я очима моїх учнів»; четверте – «Моя професійна мрія». На смужці необхідно було написати фразу, яка б могла слугувати

професійним девізом (професійним кредо). Це міг бути як відомий вислів, так і фраза, придумана самим учасником.

Вправа на розвиток позитивної складової емоційного компоненту професійної спрямованості «Зіркова година». Учасникам пропонувалось протягом 7-10 хвилин виділити 3-5 найбільш характерних для професії педагога радощів (заради чого взагалі живуть представники цієї професії, що для них є найважливішим в житті та роботі). По закінченні запропонованого часу кожний учасник розповідав про ті радощі, які він переживав (можна показати за допомогою пантоміміки, а інші учасники – відгадують). Під час обговорення учасники уточнювали, висловлювали свої думки.

Для встановлення зворотного зв'язку (позитивного та підтримуючого за характером) між учасниками тренінгу в більш персоніфікованій формі і поглиблення емоційних зв'язків між учасниками, налаштування на активну роботу ми виконували вправу «Компліменти».

Виконувалась вона в загальному колі, стоячи. Учасники промовляли один одному компліменти, охоплюючи всіх своєю увагою.

Запропонована нами технологія інтерактивного тренінгу сприяла позитивній динаміці та збагаченню знань студентів про власну Я-концепцію, професійні якості і власні особистісні ресурси, усвідомленню значущості майбутньої професії тощо. Завданням нашої подальшої роботи стане розширення вибірки з врахуванням гендерної ознаки та вдосконалення програми тренінгу шляхом добору ефективних вправ і технік роботи зі студентами, майбутніми вчителями, що навчаються в тренінговій групі.

Висновки. Таким чином нами було встановлено, що професійна Я-концепція вчителя є важливим новоутворенням, що формується в процесі професіоналізації. Для успішного розвитку професійної Я-концепції педагогів необхідно створення певних умов з врахуванням наступних факторів: функціональна та екзистенційна відповідність людини та професії, наявність в особистості професійно важливих якостей та спрямованості, сформованість професійної Я-концепції, наявність спеціальних знань та вмінь, ідентифікація з професійною спільнотою та обраною професією, гідний статус професії в суспільстві тощо.

Ми вважаємо що успішним методом, який сприяє формуванню та розвитку професійної Я-концепції є інтегративний тренінг, який включає в себе різні процедури та прийоми. Результати апробації авторської пілотажної програми тренінгу показала, що використання такого методу активізує у студентів їх професійне самовизначення, сприяє переосмисленню значимості самого себе у ролі майбутнього професіонала.

Література:

1. Вачков И. В. Основытехнологиигруппового отренинга./ И. В. Вачков. – М : Издательство «Ось-89», 1999. – 176 с.
2. Джеймс У. Психология / Под ред. Л. А. Петровской. / У. Джеймс // – М.: Педагогика, 1991. – 368 с.
3. Гуменюк О. В. Психологія Я – концепції : Монографія – Тернопіль: *Економічна думка* – 2002, 186 с.
4. Джанерьян, С. Т. Профессиональная Я-концепция: системный подход [Текст]: дис. докт. психол. наук: 19.00.01 / Джанерьян С. Т. – Ростов н/Д, 2005. – Том 1. – 442 с.
5. Калошин В. Ф. Самоактуалізація викладача / В. Ф. Калошин // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 1. – С. 7-9.
6. Маслоу А. Самоактуализация / А. Маслоу // Психология личности: тексты. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – С. 108-117.
7. Реан А. А. Психологияличности: Социализация, поведение, общение / А. А. Реан // СПб., прайм-ЕВРОЗНАК; М.: ОЛМА-Пресс, 2004. – С. 416.

1.39. Introduction of innovative technologies as a necessary component in the preparation of a competitive graduate of higher educational institution

1.39. Внедрение инновационных технологий как необходимая составляющая в подготовке конкурентноспособного выпускника высшего учебного учреждения

Введение. Современная система образования, которая на сегодняшний день отвечает требованиям полученных знаний, компетенций, умений и навыков выпускника вуза должна соответствовать не только профессиональным обязанностям, но и потребностям рынка труда. Современное профессиональное образование должно основываться на модернизации образовательного процесса путем создания и внедрения новых, современных и действенных технологий, методов и форм обучения. Так как значимость системы образования постоянно растет вместе с информационно-технологическим и социально-экономическим развитием общества, обновлённому обществу необходимы компетентные специалисты, которые обладают творческим мышлением, новым взглядом на проблемы, способные самостоятельно преобразовывать полученные знания для освоения новых технологий, наукоёмких производств и продуктов.

Появление и развитие активных методов обусловлено тем, что перед образованием встали новые задачи: не только дать учащимся знания, но и обеспечить формирование и развитие познавательных интересов и способностей, творческого мышления, умений и навыков самостоятельного умственного труда. Возникновение новых задач обусловлено бурным развитием информатизации. Если раньше знания, полученные в школе, техникуме, вузе, могли служить человеку долго, иногда в течение всей его трудовой жизни, то в век информационного бума их необходимо постоянно обновлять, Возникает необходимость в комплексном решении проблемы качества подготовки будущих специалистов. Для решения обозначенной проблемы необходима разработка современной парадигмы образования, инновационных педагогических концепций, технологий, методов обучения и контроля[436]. Еще Конфуцием была доказана фундаментальная роль образования в процессе эволюции общества[437].

Теоретико-методологические основы инновационных технологий обучения как важнейшая составляющая процесса обучения. Конечно же говоря о внедрении инновационных технологий, мы так же не отказываемся от традиционных методов образования, которые проверены временем и дают хорошие результаты. Но их совместное использование в образовательной системе высшего учебного заведения будет способствовать повышению эффективности образования, что в конечном итоге приведет к выпуску конкурентоспособных специалистов.

Для полного представления данной темы, нужно раскрыть такие понятия как "инновация", "инновации в образовании", "инновационная образовательная технология". Среди ученых, которые вели исследования в данном направлении, следует отметить работы И. Д. Беха, Л. И. Даниленко, И. М. Дичкивская, М. В. Кларин, А. М. Пехоты, О. В. Поповой, Л. С. Подымово, А. И. Пригожина, В. А. Сластьонина, А. В. Хуторского.

Понятие "инновация" в переводе с латинского языка "обновление, новшество или изменение" Говоря о педагогике, то педагогическая инновация означает внедрение новшества в цели, содержание, задачи, методы и формы обучения и воспитания,

[436] Чупрова Л. В., Муллина Э. Р., Мишурина О. А. Теоретико-методологические основания профессиональной подготовки студентов технического университета, с. 155.

[437] Ян Хуаньинь, Мыслители образования / под ред. Заглул Морси. Перспективы. 1994, с. 207.

организацию общей деятельности педагога и студента[438]. Исследователи проблем педагогической инноватики (А. Арламов, М. Бургин, В. Журавлев, Н. Юсуфбекова, А. Николс и др.) пытаются соотнести понятие нового в педагогике с такими характеристиками, как полезное, прогрессивное, положительное, современное, передовое. В частности, В. Загвязинский считает, что новое в педагогике – это не только идеи, подходы, методы, технологии, в таких сочетаниях еще не выдвигались или еще не использовались, но и тот комплекс элементов или отдельные элементы педагогического процесса, включающим в себя прогрессивное начало, дает возможность при изменении условий и ситуаций эффективно решать задачи воспитания и образования [439].

По мнению М. М. Поташника и В. С. Лазарева, "инновации в образовании" – это целенаправленное изменение, вносящее в систему новые элементы вызывающие ее переход из одного состояния в другое.

Анализируя определения можно обобщить некоторые моменты, а именно: внедрения инновационных технологий должно совершенствовать процесс образования, в них должны использоваться передовые достижения в науке, а также следует учитывать взаимосвязь преподавателя – студента – информационно коммуникативных технологий. Преподаватель и тот который пришел за новыми профессиональными знаниями должны совместно искать источники их получения где играют важную роль технические средства.

Институт образования занимает определяющее место в управлении человеческими ресурсами на макроуровне. Образование является элементом системы управления интеллектуально-креативными человеческими ресурсами, участвует в социальном накоплении интеллектуального и творческого составляющих и их использовании в интересах инновационного развития. Накопление субъектом интеллектуальных и креативных способностей связано с повышением общекультурного, образовательного и профессионального уровня, а также повышением уровня культуры, духовности и нравственности, творчества. Но нужно отличать непрерывное самообразование, которое всегда было присуще людям, от непрерывного профессионального образования, что является общественным институтом. Непрерывное профессиональное образование – это определенная социальная норма, диктует субъектам определенный тип поведения, выполнения определенных социальных ролей[440]. Креативность личности является следствием ее высокого интеллектуального развития, возможностей для саморазвития и самосовершенствование. Креативность – это процесс формирования новых идеи, а инновационность – это их практическое внедрение[441]. Инновационная культура обеспечивает восприятие человеком новых идей, ее готовность и способность поддерживать и реализовывать инновации во всех сферах жизни.

В странах, реализующих инновационно-технологический тип развития, знания становятся главным нематериальным активом, влияют на рост объемов производства, повышения качества продукции и услуг, обеспечение конкурентоспособности страны и ускорения социального прогресса. Поэтому формирование творческого потенциала человека, обеспечивает система образования и профессиональной подготовки, которое должно эффективно реализовываться в механизмах инновационной деятельности. Украина имеет значительный образовательно-квалификационный потенциал инновационного развития, что подтверждает значительный вклад образовательной составляющей в высокие рейтинговые позиции Украины по индексу человеческого развития. Она занимает 84-е место

[438] Селевко Г. К. Современные образовательные технологии, с. 92.
[439] Світові інновації, с. 23.
[440] Інноваційна Україна 2020: національна доповідь, с. 103.
[441] Литвин І. В. Особливості пошуку інноваційних ідей у системі креативного менеджменту, с. 362.

среди 188 стран и территорий в 2016 году. В 2016 году по Индексу человеческого капитала Украины заняла 26 место среди 130 стран мира, улучшив за год позицию на 5 пунктов[442]. Достаточно высокий рейтинг Украины по общему Индексу глобального таланта (Global Talent Index) – 69 место среди 118, а в субиндексам Global knowledge skills – 53-е место, но по показателю среды для талантов (ENABLE) – лишь 103-е.[443]. Согласно рейтингу глобальной конкурентоспособности 2016-2017 годов Украина заняла 11 место среди 140 стран по количеству граждан, получающих высшее образование. В мировой рейтинг лучших университетов The QS World University Rankings попали за 2016 год 6 украинских вузов[444]. Итак, достаточно высокие рейтинги Украины, что также свидетельствует о существовании резервов для обеспечения инновационного развития страны в перспективе.

Изложения результатов исследования. На недавних заседаниях Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций в Нью-Йорке Международная комиссия по финансированию глобальных образовательных возможностей представила отрезвляющий взгляд на глобальное образование в новом докладе «Поколение обучения». Этот оригинальный отчет подчеркивает тревожную реальность: 2 миллиарда – или половина – всех текущих рабочих мест, по прогнозам, исчезнут к 2030 году из-за автоматизации. Еще более тревожными являются прогнозы о том, что, если мы продолжим прогрессировать в нашем нынешнем темпе, к 2030 году половина всей молодежи – более 800 миллионов молодых людей – не будет иметь навыков базового среднего образования, необходимых для поддержания новой экономики. Ясно, что глобализация, технологический прогресс и изменение занятости угрожают многим остаться позади.

Доклад, который проходил под председательством некоторых ведущих мыслителей мира, является тревожным сигналом для мирового сообщества о критической природе проблемы образования во всем мире. Это также обеспечивает столь необходимый путь вперед, формулируя амбициозный призыв к действиям, который включает в себя серьезные изменения в том, как мы используем образовательные ресурсы, а также для серьезного увеличения инвестиций, как из развивающихся стран, так и из международного сообщества. В конечном счете, в отчете утверждается, что возможно создать обучающееся поколение, в котором все дети и молодежь обладают навыками, необходимыми для процветания в 21-м веке. Действительно, как утверждается в докладе, это будет «крупнейшим расширением образовательных возможностей в истории». Хотя комиссия сосредоточена на странах с низким и средним уровнем дохода, многие из поднятых вопросов остаются неизменными во всем мире.

Комиссия убедительно обосновывает необходимость развития навыков для молодежи, чтобы они могли конкурировать в экономике 21-го века. На сегодняшний день около 40 процентов работодателей испытывают трудности с набором сотрудников, обладающих навыками критического мышления и общения. Но, как подчеркивается в отчете, развитие широкого спектра навыков является в значительной степени проблемой, которая требует от систем образования использования возможностей для инноваций на всех уровнях экосистемы.

Системы образования должны работать над расширением и укреплением рабочей силы в сфере образования. Комиссия предоставляет доказательства для укрепления образовательной рабочей силы с растущим спросом учителей. Здесь можно многому научиться у сектора здравоохранения, который помог расширить доступ к медицинской

[442] Рейтингові оцінки розвитку людського капіталу 2016, Режим доступу: http://edclub.com.ua/analityka/reytyngovi-ocinky-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-2016.

[443] Поснова Т. В. Креативний людський капітал як фактор розвитку інноваційної економіки, с. 154.

[444] Topuniversities, Режим доступу: https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2018.

помощи, разнообразив роли работников здравоохранения. Расширение роли преподавателей может позволить им стать помощниками в обучении, а не передатчиками контента, или использовать членов сообщества для решения задач. Такие инструменты могут сыграть решающую роль в освобождении преподавателей, предоставляя им возможность легко привлекать и одновременно оценивать учащихся, одновременно стимулируя критическое мышление

Комиссия выдвигает ряд четких шагов для достижения этой цели. Основные выводы из отчета обрисовывают в общих чертах повышение эффективности за счет более эффективного распределения ресурсов и изучения систем, ориентированных на результаты. Также предлагается, чтобы образовательные экосистемы использовали креативные подходы, инновационные процессы и усовершенствованные типы механизмов финансирования.

Проведя анализ современного развития инновационных технологий обучения можно проследить некоторые несоответствия:

- новые информационные технологии, средства вычислительной техники и телекоммуникаций предоставляют развитые возможности для организации процесса обучения, а уровень их применения в учебных заведениях высшего профессионального образования недостаточно высок;
- профессионально-образовательная мобильность современного квалифицированного специалиста должна быть высокой, а обновление учебно-методических комплексов специальных дисциплин осуществляется недостаточно оперативно;
- в целях совершенствования организации учебного процесса необходима оценка его качества на основе оперативного анализа данных, а потенциал внедряемых информационных технологий в сфере мониторинга учебного процесса недостаточен.

В самой сути инновационных процессов в обучении лежат две немаловажные проблемы педагогики – проблема изучения, обобщения и распространения передового педагогического опыта и проблема введения инновационных технологий в процессе обучения. Значит, предмет инновации, содержание и механизмы самих процессов соответственно должны находиться в союзе взаимосвязанных между собой процессов т.е. в результате применения инноваций в обучении должно приносить результаты среди студентов. Все это подчеркивает существенность преподавательской деятельности по изучению, созданию, использованию различных педагогических инноваций. Таким образом, преподаватель может быть и автором, новатором, исследователем и пользователем инновационных технологий, теорий и методик.

В условиях современной рыночной экономики проблема формирования кадрового потенциала, способного не только противостоять всем изменениям, происходящим в обществе, но и взять на себя в будущем управление социально-экономическими процессами, становится основной линией системы образования. На современных студентов положен весь груз проблем, которые необходимо будет решать в свободном обществе цивилизованных конкурентных рыночных отношений. Итак, направленность образовательного процесса на создание условий для воспитания и обучения конкурентоспособной личности является стратегическим заданием современного образования.

Формируя конкурентоспособность будущих специалистов, преподаватели имеют целью:

- вооружить студентов знаниями, умениями и навыками будущей профессии;
- усилить их практическую подготовку и сохранение высокого теоретического уровня;
- развивать в них творческие способности, инициативность, самостоятельность, гибкость мышления;

- формировать специалиста-исследователя путем активного привлечение студентов к учебно-исследовательской и научно-методической работы.

Еще одной составляющей успешного выпускника есть хорошо организованная воспитательная работа в вузе. В вузовской воспитательной работе представители профессорско-преподавательского состава пытаются придерживаться принципов единства активных и интерактивных методов воспитания, достигая их интеграции в каждом отдельном воспитательном мероприятии. Отметим, что в организации внеучебной работы со студенческой молодежью ХНТУСГ им. П. Василенко преподаватели широко используют такие методы, как экскурсия, беседа, диспут, круглый стол, викторина, ролевая игра[445], конференция, «открытая трибуна», непосредственно связанные с тематикой воспитания. Как доказал опыт, такие формы внеучебной работы пользуются большой популярностью среди студенчества, свидетельством чего является их активное участие в организации и проведении данных мероприятий[446].

Суть инновационных методов состоит в том, чтобы организовать учебный процесс в форме диалога, что поможет студентам научиться выражать свои мысли, анализировать проблемные ситуации и находить эффективные пути их решения. Такие методы позволяют повысить уровень образования, развивают студентов, формируют навыки и умения, которые будут использоваться ими в дальнейшей профессиональной деятельности. Так, лекционные занятия проводятся в форме лекции-беседы с элементами дискуссии, обменом мнениями, мозговым штурмом, что позволяет привлечь студентов к беседе, коллективному исследованию проблемы, обмену мнениями. Метод учебных дискуссий эффективен при изучении сложного и объемного материала. Группу студентов можно разбить на небольшие подгруппы (по 5-7 человек) и предложить на рассмотрение определенные экономические ситуации. Преимуществами метода учебных дискуссий является не только закрепление материала, использование собственного опыта студентами, умение переносить знания из одной области в другую, но и развитие коммуникативных способностей, командного духа, самостоятельного мышления.

Лекция как основная форма организации учебного занятия используется в высших учебных заведениях для изучения различных предметов. Она основывается на информационно-монологическом методе подачи и объяснения материала и организации познавательной деятельности студентов. Преподаватель в систематизированной, доказательной и аргументированной форме словесно подает и объясняет научную информацию, использует соответствующие наглядные пособия, демонстрационный материал и другие средства обучения. Лекция – главная информационная магистраль в учебном процессе высшей школы, способствует усвоению системы знаний по специальности, формирует широкий профессиональный кругозор и общую культуру, научное мышление. Студенты усваивают современную науку, ее методы, проникают в глубины ее основных проблем, логику и методологию ее развития; познают жизненный потенциал. Лекция – наиболее распространенный вид научного общения преподавателя со студентами. Поэтому для лектора очень важно выяснить следующие вопросы: какой должна быть лекция, какую систему знаний в нее необходимо включить, как методически правильно выступить с лекцией? В лекционном курсе излагается система основных знаний, присущие им научные основы, закономерности, категории, принципы. Лекционный курс преподавания позволяет раскрыть содержание проблем, которые рассматриваются на почве новейших научных данных, которые не отражены в учебниках и методических пособиях, обобщить

[445] Сагачко Ю. М. Інноваційний підхід до активізації розумової діяльності студентів, с. 73.

[446] Сагачко Ю. М. Патріотичне виховання студентської молоді Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка, с. 338.

накопленный опыт, разъяснить студентам, магистрантам, слушателям требования руководящих документов и тому подобное.

Лучшие школы менеджмента и бизнеса применяют сочетание лекции и "кейс-стади" таким образом, что идет теоретическая подготовка для получения конкретных навыков управления за счет лекций и семинаров, позволяет провести практикумы, то есть разбор конкретных ситуаций управления, проблемных ситуаций. тем самым каждый раз реализуется мышления: воображаемый перевод усвоенных знаний в процесс проявления способностей как формирование умения их использования[447].

Требования современного рынка труда обуславливают повышение уровня подготовки выпускника, ставят задачу формирования таких качеств, как способность самостоятельно формулировать задачи и определять способы их решений в рамках профессиональных компетенций, способность анализировать свою профессиональную деятельность, работать с информацией в команде, налаживание социальных связей, непрерывное самообразование, решение профессиональных задач, направленных на повышение производительности труда и тому подобное. Кроме этого, будущий специалист должен обладать культурой мышления для решения профессиональных задач диагностического характера, должны быть сформированы профессиональные интересы. Для формирования этих качеств необходимо вооружить будущего специалиста не только большим багажом теоретических знаний, но и умением практически применять эти знания на практике. Этому способствуют такие формы организации обучения в высшей школе, как практические, лабораторные занятия и семинары.

Опыт показывает, что повысить качество обучения и сделать его конкурентоспособным можно путем более практической ориентации всего учебного процесса за счет переноса внимания студентов на формирование навыков менеджмента и самоменеджмента уже в стенах факультета, без дополнительной адаптации выпускников на рабочем месте. При этом конечным результатом работы преподавателя конкретной дисциплины выступает не сумма и качество усвоенных знаний, которые демонстрирует студент на испытаниях, а степень проявления определенных способностей студента с помощью материала дисциплины и педагогического мастерства преподавателя. Эти качества в виде умение применять теоретические знания к решению управленческих задач и проблем следует определять с помощью контрольных заданий, тестов, курсовых работ и зафиксировать в дневнике самонаблюдений студента. По сути эти результаты и должны быть материалом для дальнейшего самоменеджмента студента и критерием для оценки работы преподавателя. Учитывая, что научно-аналитические навыки формируются в "сенситивный период" в 17-20 лет, когда человек имеет нужны предпосылки для освоения новой действительности, необходимо создавать условия для организации студенческих кружков, исследовательские и консультационные центры при кафедре университета.

Для развития познавательной и творческой деятельности студента в учебном процессе используются современные инновационные технологии, которые повышают качество образования, результативно применить учебное время и понижать часть репродуктивной деятельности студентов за счет сокращения времени. Современные инновационные технологии обращены на индивидуализацию, дистанционность и мобильность образовательного процесса. Одной из таких инновационных технологий есть интерактивные модели обучения.

Понятие «интерактивный» происходит от английского «interact» («inter» –«взаимный», «act» – «действовать»). Интерактивное обучение — это специальная форма организации познавательной деятельности. Она подразумевает вполне конкретные и прогнозируемые

[447] Краля В. Г. Професійні здібності студентів-менеджерів, отримані під час навчання в ВНЗ, с. 66.

цели. Одна из таких целей состоит в создании комфортных условий обучения, при которых студент или слушатель чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения. В педагогике различают несколько моделей обучения:

1) пассивная – обучаемый выступает в роли "объекта" обучения (слушает и смотрит);

2) активная – обучаемый выступает "субъектом" обучения (самостоятельная работа, творческие задания);

3) интерактивная – взаимодействие.

Использование интерактивной модели обучения предусматривают моделирование жизненных ситуаций, использование ролевых игр, совместное решение проблем. Исключается доминирование какого-либо участника учебного процесса или какой-либо идеи. Из объекта воздействия студент становится субъектом взаимодействия, он сам активно участвует в процессе обучения, следуя своим индивидуальным маршрутом. Оптимальное обучение возникает тогда, когда у людей есть возможность проявлять активность, взаимодействие (интерактив). Главный отличительный признак интерактивных занятий – их связь "с деятельностью, которую в психологии называют продуктивной", творческой. Есть и другие признаки:

- самостоятельный поиск учащимися путей и вариантов решения поставленной учебной задачи (выбор одного из предложенных вариантов или нахождение собственного варианта и обоснование решения);
- необычные условия работы;
- активное воспроизведение ранее полученных знаний в незнакомых условиях.

Внедрение интерактивных форм обучения – одно из важнейших направлений совершенствования подготовки студентов в современном вузе. Основные методические инновации связаны сегодня с применением именно интерактивных методов обучения. При этом термин «интерактивное обучение» понимается по-разному. Поскольку сама идея подобного обучения возникла в середине 1990-х годов с появлением первого веб-браузера и началом развития сети Интернет, ряд специалистов трактует это понятие как обучение с использованием компьютерных сетей и ресурсов Интернета. Вполне допустимо и более широкое толкование, как способность взаимодействовать или находиться в режиме диалога с чем-либо (например, компьютером) или кем-либо (человеком).

Учебный процесс, опирающийся на использование интерактивных методов обучения, организуется с учетом включенности в процесс познания всех студентов группы без исключения. Совместная деятельность означает, что каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, в ходе работы идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Организуются индивидуальная, парная и групповая работа, используется проектная работа, ролевые игры, осуществляется работа с документами и различными источниками информации. Интерактивные методы основаны на принципах взаимодействия, активности обучаемых, опоре на групповой опыт, обязательной обратной связи. Создается среда образовательного общения, которая характеризуется открытостью, взаимодействием участников, равенством их аргументов, накоплением совместного знания, возможность взаимной оценки и контроля.

Выводы. Инновационные технологии обучения, которые отражают суть будущей профессии, формируют профессиональные качества специалиста, являются своеобразной базой, по которой студенты отрабатывают профессиональные навыки в условиях, приближенных к реальным. Одна из главных задач, поставленных перед современной образовательной организацией, является поиск, создание, внедрение образовательных инноваций, которые направлены на удовлетворение участников образовательного процесса.

Исходя из вышеизложенного, инновация не должна быть самоцелью, то есть инновация ради инновации. Она должна внедряться только тогда, когда в ней возникает необходимость и благодаря ей произойдет качественное изменение системы образования в высшем учебном заведении. А именно – инновационная образовательная технология должна включать в себя инновационное содержание, которое будет способствовать развитию компетенций, общей и профессиональной культуры всех субъектов образования; активные и интерактивные методы, формы, средства обучения и воспитания, направленные на развитие компетенций и активное взаимодействие всех субъектов образования; способы внедрения инновационных технологий в образовательный процесс на основе гуманистической, информационной, технологической, организационной и коммуникационной составляющей. Внедрения инновационных технологий должно совершенствовать процесс образования, в них должны использоваться передовые достижения в науке, а также следует учитывать взаимосвязь преподавателя – студента – информационно коммуникативных технологий. Преподаватель и тот который пришел за новыми профессиональными знаниями должны совместно искать источники их получения где играют важную роль технические средства.

Таким образом, при подготовке студентов на современном этапе, следует применять современные инновационные технологии и активные методы обучения, которые будут способствовать развитию познавательных навыков студентов и творческого мышления, формированию экономических компетенций, и благодаря которым будет наблюдаться повышение мотивации на успешную профессиональную деятельность. Но остаются проблемы которые тормозят внедрение в образовательный процесс инноваций это недостаточное оснащение компьютерной техникой и электронными средствами учебных заведений (в некоторых вузах нет стабильного интернета, не хватает электронных пособий, методических рекомендаций для выполнения практических и лабораторных работ); недостаточная квалификация в области ИКТ преподавательского состава; невнимание руководства учебного заведения к применению в образовательном процессе инновационных технологий.

Литература:

1. Чупрова Л. В., Муллина Э. Р., Мишурина О. А. Теоретико-методологические основания профессиональной подготовки студентов технического университета // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2014. – № 4. – С. 153-156.
2. Ян Хуаньинь. Конфуций (Кун-цзы) / Ян Хуаньинь // Перспективы: Мыслители образования: сб. науч. тр. Т. 1 / Ред. Заглул Морси. – М.: Прогресс, 1994. – С. 205-212.
3. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование. – 1998. – 256 с.
4. Світові інновації [Електронний ресурс] // The Economist. – Режим доступу до журналу: www.innovations.com.ua.
5. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
6. Литвин І. В. Особливості пошуку інноваційних ідей у системі креативного менеджменту / І. В. Литвин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. − Вип. 21.7. – С. 360-364.
7. Рейтингові оцінки розвитку людського капіталу 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://edclub.com.ua/analityka/reytyngovi-ocinky-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-2016.
8. Поснова Т. В. Креативний людський капітал як фактор розвитку інноваційної економіки / [Електронний ресурс] – Режим доступу: / https://modecon.mnau.edu.ua/creative-humen-capitalas-the-factor-of-development-of-innovative-economy/.
9. Topuniversities [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2018.

10. Сагачко Ю. М. Інноваційний підхід до активізації розумової діяльності студентів / Ю. М. Сагачко // Інтенсифікація навчального процесу: матеріали науково-методичного семінару. – Харків: ХНТУСГ, 2015. – С. 73-74.
11. Сагачко Ю. М. Патріотичне виховання студентської молоді Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка / Ю. М. Сагачко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Парадигми національно-патріотичного виховання у ВНЗ». (Львів 25-30 листопада 2015 р.). – Львів: ЛНУВМБ ім. С. З. Гжицького, 2015. – С. 336-340.
13. Краля В. Г. Професійні здібності студентів-менеджерів, отримані під час навчання в ВНЗ / В. Г. Краля // Методологія університетської освіти: збірник науково-методичних праць / за ред. проф. В. І. Жили. – Х.: Видавництво "Лідер", 2016. – С. 62-70.

1.40. The using of traditional ornament in contemporary textile art of Republic of Moldova

1.40. Применение традиционного орнамента в современном искусстве текстиля в Республике Молдова

Введение. Современное молдавское искусство текстиля характеризуется большим разнообразием видений и стилей. Однако, преемственность традиций[448] и создание аутентичности определяют характерные черты современного творчества в искусстве текстиля молдавских художников: сосуществование традиционных направлений ткачества с современными, декоративность и лиричность трактовки, художественное и техническое равновесие. В современном текстильном искусстве не меньшей актуальности и популярности, чем гобелен приобретает также искусство валяния – войлочные изделия, техника росписи на ткани, батик. В настоящее время очень многие традиционные народные мотивы применяются молдавскими дизайнерами одежды для создания оригинальных авторских решений.

На данном этапе стандарты высшего художественного образования в Республике Молдова предусматривают постоянные преобразования. В этой работе мы рассмотрим проблему возрождения традиций молдавского народа среди утвердившихся художников-профессионалов и молодежи, этно-художественную подготовку студентов творческих профессий в художественных заведениях.

Одним из эффективных средств в профессиональной подготовке специалистов в области изобразительного, декоративно-прикладного, текстильного искусства и дизайна, является преподавание орнаментального искусства, таким образом в рамках курсов по художественному ткачеству, текстилю, батику, керамике, дизайну, особое значение сегодня отдается освоению древнейшего искусства орнамента и применения его в современном творчестве.

Искусство орнамента – это неисчерпаемый вид коллективного народного творчества и самобытности всего человечества. Представляя собой способ восприятия и характер этнокультурных ценностей, *орнамент (узор)* на протяжении веков существует в самых различных формах и интерпретациях (от лат. ornamentum – украшение). *Старославянское слово узор появилось раньше орнамента, изучая корни понятия по словарю Даля, узор значит – созреть или увидеть, узреть смысл).* Важной особенностью орнамента является декоративная стилизация. По характеру композиции, орнамент бывает ленточным, центрическим, окаймляющим, геральдическим или комбинированным как в сложных комбинациях традиционных ковров и керамических изделий. *Согласно современному толкованию словаря русского языка Ефремовой, существует также термин орнаментика, который обозначает «характер орнамента, совокупность орнаментальных элементов в каком-либо художественном стиле, в произведении искусства» (в музыке также орнаментика – совокупность звуков, украшающих мелодический рисунок).* Эти понятия довольно сходные и со значением термина *«декор»*, так как все они органически связаны с назначением и архитектоникой различных предметов, историческим развитием и верованиями человека с эпохи палеолита. Но вместе с тем орнаментальная история выработала свою собственную систему принципов, форм и архетипов, принадлежащих к определенной эпохе и культуре. Если говорить о молдавском

[448] Симак А. И., Преемственность традиций народного ткачества в системе преподавания искусства гобелена на факультете Изобразительного Искусства и Дизайна, Місія вчителя в сучасному світі, матеріали Міжнародного конгресу, присвяченого 195-й річниці Південно-українського національного педагогічного університету ім. Ушинського, Одеса, 2013, с. 258-260.

национальном орнаменте, то можем проследить специфические черты, но также заметить интерференции этнокультур, находящихся в непосредственной близости к Молдове[449]. Рассматривая разнообразие орнаментов «сквозь семантическую призму», мы можем выделить *геометрические* (самые ранние), *абстрактные, реалистичные, символические.* По Н. Дунэре, Дж. Стойка, Л. Моисей орнаменты подразделяются, согласно выведенной классифиции на: *абстрактные / геометрические, реалистичные / физиоморфные* (растительные, зооморфные, авиморфные, антропоморфные / социальные, геоморфные, космоморфные / астральные и др.) и *символические* (мифические, фольклорные, религиозные, эмблематические, геральдические).[450] Общими для множества народов являются *орнаменты-символы – солнце, древо жизни, бараньи рога, прялка* (смена времен года)[451], *солярные знаки* и *свастика*[452] и те архетипы, которые мы отождествляем именно с культурой молдаван (Рис. 1, а-б).

а *б*

Рис. 1. Старинные молдавские ковры: а – пэретар с символом «древо жизни», XIX в.; б – скоарцэ с мотивом «древо жизни», дакийский тип, XIX в. Фото: Л. Моисей (ИКН)

а *б*

Рис. 2. Старинные молдавские ковры: а – традиционный лэйчер второй пол. XIX в. (с типичным мотивом «коровье ребро»); б – скоарцэ «древо жизни» и «Богиня-Мама», XIX в. (фото из Национального Музея РМ)

«Круг» – символ Солнца, распространенный мотив в искусстве плетения хлеба, керамике, резьбе по дереву, а также вышивке. Символ *«бараньи рога»* – мотив многих

[449] Moisei L. Ornamentul – fenomen artistico-estetic: (Viziuni ontologice şi estetice asupra ornamenticii ţesăturilor tradiţionale). – Chişinău: Pontos, 2017 (Tipografia „Bons Offices"). – 272 p.: fig. tab.
[450] Ibid., c. 55.
[451] http://m.moldovenii.md/ru/section/691(дата обращения: 26. 03. 18)
[452] Evseev I. Dicţionar de simboluri. Bucureşti: Vox, 2007. 480 p.

народов, занятых пастушеством, но в первую очередь, отличительный знак основного занятия молдаван использовался в декоре ковров, настенных дорожек и означает желание иметь богатые стада овец. *«Гребень»* – скеоморфный мотив с функцией оберега, также широко распространен в декоре старинных ковров и налавников (демонстрирует одновременно и главное орудие труда местных женщин – закладную технику ткачества с гребнем)[453].

Рис. 3. Ковер из двух полотен, середина XIX-го века

Проблема изучения символов и орнаментальных мотивов в Молдове важна и актуальна. Данная тема является идентификационным критерием национальных ценностей с целью их сохранения и продвижения на международном уровне в контексте европейской интеграции и различных процессов глобализации. Из числа исследователей орнамента и проблем применения орнамента в народном и профессиональном искусстве в Республике Молдова и Румынии отметим: S. Șaranuța[454], E. Postolachi, V. Zelenciuc, Gh. Mardari, M. Livșiț, V. Buzilă[455], L. Moisei, G. Stoica, P. Petrescu, F. Florescu, T. Bănățeanu, M. Focșa, N. Dunăre.[456]

Современное искусство текстиля, творчески переняло наследие народного орнамента, осуществило синтез между наследием, духовной сущностью вековой традиции и художественными тенденциями современного искусства.

В Республике Молдова, как и в России, в Украине и в странах СНГ профессиональное искусство гобелена, и в целом искусства текстиля, проходило сложные этапы становления. Этот феномен в декоративном искусстве развивался на почве богатой народной традиции, через призму наследия и достижений в современном искусстве. Главными факторами эволюции профессионального искусства гобелена и ковроткачества были: новая архитектоническая концепция, поиски выразительности пространства архитектуры, требования современной среды.

Народные ковры, вышивки, культовые ткани послужили источником вдохновения для искусства профессионального гобелена, которое в Молдове только после 60-х годов XX века сформировалось как самостоятельный раздел декоративного искусства. Художники творчески используют народную тематику, орнаменты и отдельные приемы ковроткачества, также колорит и технические методы (С. Чоколов, М. Радуль, Н. Серова, В. Полякова, Л. Антошко, Д. Гоберман, и др.).

[453] http://m.moldovenii.md/ru/section/691 (дата обращения: 26. 03. 18).
[454] Шарануца С. Н. «Орнаменте популаре молдовенешть». Кишинэу. Едитура «Тимпул», 1984. 144 с.
[455] Buzilă, V., Covoarebasarabene, Bucureşti, Edit. Institutului Cultural Român, 2013, 252 p.
[456] Dunăre N. Ornamentica tradiţională comparată. Bucureşti: Meridiane, 1979. 159 p.

С. Чоколов. Ковер. 1958 В. Полякова. Ковер. 1957 С. Чоколов. Ковер. 1957
Рис. 4. Молдавские ручные ковры

М.Сака-Рэчилэ. Домики. 1962 Е. Ротару. Осень. 1962 Д. Гоберман. Молдавский. 1962
Рис. 5. Профессиональные гобелены конца XX в.

Гобелены, созданные в период становления профессионального гобелена (в 60-е, 70-е годы XX века) – произведения выставочного характера. Характерны декоративные тематические ковры с фигуральными сюжетными элементами, иногда используется прием прямого цитирования орнаментов народного ткачества, метафорические и символико-аллегорические элементы. Тематика гобеленов отображает красоту земли, плодородие, народные традиции. Гобелены имеют декоративный плоскостной характер, в основном плотное ткачество. Технологические эксперименты ограничиваются фактурным разнообразием (за счет использования утка разной толщины и различной плотности ткачества).

В 80-е годы XX века молдавские мастера гобелена ведут поиски нового подхода в использовании традиций и орнаментов, преодолевая методы прямого заимствования и подражания приемам народного ткачества. В своих работах мастера (М. Сака-Рэчилэ, Е. Ротару, М. Коцофан, С. Врынчану, Д. Гоберман и др.) более глубоко осваивают национальное наследие, придавая своим работам оригинальность и самобытность. Однако при всем изобилии вариаций пластических решений, в молдавском гобелене преобладают декоративные интерпретации, раскрываются фольклорное наследие, художники часто прибегают к цветовой гамме народного текстильного творчества и орнаментики.

М. Сака-Рэчилэ. Молдавские мотивы. 1973. М. Сака-Рэчилэ. Сельский хор. 1971. Е. Ротару. Подсолнух. 1967

Рис. 6. Профессиональные гобелены второй половины XX в.

С. Врынчану. Традиционные мотивы. 1991. М. Сака-Рэчилэ. Молдавские мотивы. 1981. М. Сака-Рэчилэ. Пилигримы. 1990

Рис. 7. Профессиональные молдавские гобелены конца XX в.

В 90-е годы влияние народного ткачества также ощутимо, однако подчинено новым пространственно-пластическим поискам, более глубокого понимания. Орнаментальный и символический репертуар пропущен через призму современных видений, переосмысленных в индивидуальных оригинальных решениях[457].

Сегодня творческие интересы художников и мастеров направлены на использование в новой интерпретации традиций народного ткачества и в частности – орнамента. Наряду с применением традиционных техник ткачества, колористических особенностей, характерных для молдавского искусства орнамента, в современном искусстве гобелена и в промышленном ковроткачестве республики наблюдается использование элементов профессионального декоративного искусства и мировых тенденций современного искусства. Таким образом, технологические приемы народного ткачества постепенно интегрируются со стилистикой профессионального гобелена.

Традиционный ковер в индустриальной системе Молдовы: современный контекст. Наряду с профессиональным гобеленом в Республике Молдова открылось и промышленное производство ковров на предприятиях Объединения народных художественных промыслов «Артизана» в Кишинёве, Оргееве, Каушанах, Комрате, Чадыр-Лунге, имеющих ряд филиалов в районах страны, Ковровый комбинат «Ковоаре-Унгень» в Унгенах и Кишиневе (1980 г.), Производственное Ковровое Объединение «Флоаре-Карпет» (1978) в Кишинёве[458]. В связи с актуальными вопросами возрождения и развития ковроткачества в Республике Молдова, в последние годы, появилось несколько основных направлений художественно-промышленного производства ковров на предприятии Флоаре-Карпет. Опытные художники пробуют сохранить и возродить лучшие народные орнаментальные мотивы и фольклорные традиции в создании ковров[459]. Таким образом, художниками-дизайнерами были созданы коллекции Этно и Фолк (Рис. 8-9), широко используя самые распространенные традиционные геометрические и растительные мотивы. К сожалению, орнаментальные особенности, композиционные и колористические решения традиционных молдавских ковров не сохранились в своем первозданном виде в современном промышленном ковроткачестве.

На конкретных примерах ковровой продукции АО Флоаре-Карпет попытаемся сравнить и проанализировать особенности применения древних орнаментальных традиций. Мы используем иллюстративный материал из коллекций предприятия, личный опыт и материалы исследователей[460]. Немаловажную роль в процессе развития традиционного ковра в индустрии Молдовы сыграли исторические предпосылки развития и становления современного молдавского гобелена[461], характер социально-культурных и личностных требований населения, инновационные технологии и процесс глобализации, модернизации общества, современные европейские и мировые тенденции в развитии индустриального ковра и моды в целом[462].

---

[457] Simac A. I. Tapiseria contemporană din Republica Moldova. (Evoluţia tapiserie icontemporane din Republica Moldova înanii 1960-2000). – Chişinău. – Ştiinţa. – 2001. –160 p.

[458] Тесленко В. В. Народные художественные промыслы Молдавии. Кишинев, 1978. 96 с.

[459] Зеленчук В., Постолаки Е. Коворул молдовеческ. Альбом. Кишинэу. Тимпул. 1990. – 132 с.

[460] Бабина Ю. И. Внедрение традиционных орнаментальных мотивов в рамках фабричного производства ковров в Республике Молдова. Актуальные научные исследования в современном мире. Переяслав-Хмельницкий, 2017. – С. 142-148.

[461] Симак А. И., Бабина Ю. И. Применение традиций народного орнамента в современном ковроткачестве Молдовы и Украины. // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2016. – Вип. 46. – С. 306-310.

[462] Buzilă, V., Covoareleproduseînsistemul industrial. În: Buletinul Ştiinţific al Muzeului Naţional de Etnografieşi Istorie Naturală a Moldovei, 2005, vol. 3 (16), p. 49-65.

В связи с актуальными вопросами по возрождению и развитию ковроткачества в Республике Молдова, в последние годы, появились несколько основных тенденций художественно-промышленного производства ковров, в частности на предприятии Флоаре-Карпет. Это – дальнейшее увеличение выпуска изделий разных стилей высокого качества и обогащение ассортимента ковров в стиле Этно, на основе молдавских орнаментальных традиций с целью сохранения национального наследия. Данный период явился переломным в осмыслении значимости художественной ценности, фактурно-пластических находок, стилистической модернизации, эстетических критериев создания ковров и ковровых изделий, в определении места традиций и инноваций в прошлом и настоящем времени[463].

В текстильных изделиях применены излюбленные молдавские орнаменты «радуга» и «коровье ребро»[464]. Согласно народной трактовке, последним передан аллегорический образ цветных квадратиков (земель бедных крестьян) и широких черных полос по диагонали, олицетворяющих плодородные поля бояр (Рис. 7; 8, а). Отметим, что традиционный молдавский орнаментальный ковер, в сравнении с другими культурами, обладает собственным почерком, в основном состоит из геометрического стилизованного и растительного орнамента.

а б в

Рис. 8. Производство фабрики «Флоаре-Карпет». а – ковер Ода, коллекция Абстрактный; б – № 678; в – № 681 –новая коллекция, Стиль ФОЛК (Фото: сайт предприятия)

[463] Бабина Ю. И. Развитие молдавского ковра в современной индустриальной системе Республики Молдова (на примере АО «Флоаре-Карпет») // Научные исследования, Российский научно-исследовательский журнал, 2016. № 10 (11). – С. 101-104.

[464] Бабина Ю. И., Внедрение традиционных орнаментальных мотивов в рамках фабричного производства ковров в Республике Молдова. Актуальные научные исследования в современном мире. – С. 142-148.

С момента появления комбината Флоаре-Карпет в 1978 г., художественные мастерские общими усилиями профессиональных художников и колористов наметили собственную художественную школу со своим особым оригинальным стилем. Также, подчеркнем, что в 2018 году знаменитая текстильная фабрика, получившая свое всемирное признание еще с советских времен, отпраздновала свое 40-летие[465].

Любовь к народному декоративному искусству и постоянная конкуренция заставили художников комбината разрабатывать новые орнаменты, неустанно творить, совершенствовать образцы и вносить в общую композицию дизайна коврового изделия элементы, прошедшие через призму собственного видения. Используя опыт предыдущих поколений и оттачивая свое мастерство, художниками-дизайнерами была создана коллекция ковров *Этно*[466] – 1. Florina № 584; 2. Camelia № 585; 3. Basarab № 586; 4. Cozmin № 588; 5. Sanziana № 589; 6. Cipy № 611 (Рис. 9).

«Camelia» № 585, «Cipy» № 611, «Florina» № 584

[465]http://www.kovry-floare.ru (дата обращения: 10.05.2016.)
[466]Ibid.

«Sinzeana» № 589, «Cozmin» № 588, «Basarab» № 586
Рис. 9. Коллекция ковров Этно в рамках фабрики АО Флоаре-Карпет в Кишиневе, 2014-2015 (Фото: сайт предприятия)

В них широко использованы самые распространенные традиционные *геометрические мотивы* (*ромбы, зубцы, звездочки, квадратики*, др.) и *растительные архетипы* (*букеты, розы, колоски, древо жизни, листья*, др.), а также цветочные элементы. *«Зубцы»* – геометрический мотив (по краям ковров), широко встречаемый на полотенцах, в искусстве кружевоплетения, декоре керамики. Данный мотив – *зубчатые полоски* часто встречается с разными названиями, такими как волчьи клыки, лошадиные зубья, рыбий позвонок, полоска спички, петушиный гребешок в кружевах. Излюбленные *«квадраты»* – геометрические мотивы разных размеров, оттенков, пересечений. *Самый распространенный мотив «древа жизни»* – символ, изображенный на старинных бессарабских коврах, настенных дорожках, керамике и деревянных скульптурах (Рис. 1, а-б; 12). *Древо жизни* распространено у всех народов и о нем существует много мифов. Его вариативный мотив *«Древо мудрости»* – смысл древа «добра и зла», несбыточных надежд. Мотив *«Ель»* также является вариантом молдавского *древа жизни*. *«Ель»*- растительный мотив, распространен в фольклоре, ткачестве, вышивках, керамике и резьбе по дереву,

символизирует «молодость без старости и жизнь без смерти»[467] (Рис. 1, а-б). *«Ромб»* – геометрический мотив, символизирующий культ солнца и широко используется в Молдове в декоре множества тканей. Существует разновидность «ромб зубчатый» – на коврах, тканях, налавниках, а также на закладных полотенцах („майский жук»), и символизирует подготовленную землю, на которой можно сеять кукурузу, сажать картофель и др. культуры. *«Ромб с кружочком / точкой в центре»* – символизирует уже засеянную землю. Много вариативное *«древо жизни»* символизирует весь жизненный путь человеческого рода и предков. *«Пшеничный колос»* – растительный мотив, применяемый в декоре старинных ковров, ориентируемых по-вертикали в сочетании с другими антропоморфными мотивами (богиней-птицей, богиней-матерью) или авиморфными мотивами (птицы); также напрямую информирует об основном занятии молдаван на селе – выращивании зерновых.[468] По К. Гибсону, процесс посева, выращивания и сбора урожая агрокультур – обозначает весь взаимосвязанный цикл рождения, жизнедеятельности и смерти человека и всего живого[469]. *«Девичий хоровод»* или *«куклы»* – антропоморфный мотив, хоровод, часто распространенный в центральной зоне Молдовы в кружевном искусстве и вышивке полотенец. Символизирует девичий танец вокруг невесты, когда они ее провожают в день свадьбы из дому. Также аналогичен ему *«хоровод юношей»* – распространенный в искусстве и встречается по краям ковров (Яловенский р-н, центральная Молдова). Он олицетворяет ритуальный танец мужчин на свадьбе, сельские хороводы. Также существует интерпретация этого мотива как *«куклы с ритуальным хлебом»* – ряд женщин, держащихся за руки посредством калача (ритуального хлеба), как символа благополучия семьи[470].

В исследованиях этнографа Елены Постолаки еще в 2010-ом году описывалась композиционная структура промышленных ковров данного предприятия с композиционном центром в виде излюбленных молдавских конфигураций – *«подносов», «медальонов», «корон»*[471]. *«Поднос»* – самый распространенный мотив ручных и промышленных молдавских ковров XX столетия, внедренный в результате влияния промышленных ворсовых восточных ковров. Имеет ряд локальных вариантов: «Большой поднос», «Маленький поднос», «Розетка», «Персицка», «Старая турецка», «Новая турецка», «Ландыш» и др. (Рис. 10-11).

Ковер Цветочный орнамент. 1965

[467] Moisei L. Op. cit. – C. 175.
[468] http://m.moldovenii.md/ru/section/691 (дата обращения: 26. 03. 18).
[469] Moisei L. Op. cit. – C. 174-176.
[470] Eadem. – C. 183-188.
[471] Postolachi E. Modificări în Arta covorului moldovenesc (sec. XX). În Buletinul Ştiinţific al Muzeului Naţional de EtnografieşiIstorieNaturală a Moldovei, Chişinău, 2010, vol. 13 (26), p. 126-127.

Ковер Вишневые розы. 1956 *Ковер Persionul. 1970*

Рис. 10.Традиционныемолдавские ручные ковры XX века, автор коллекции – Елена Попеску (с. Сэрэтений Векь, р-н Теленешты), Выставочный центр «К. Брынкушь», Кишинев, 2016

Рис. 11. Традиционные промышленные ковры второй половины XX в.

На фабрике Флоаре-Карпет изготавливаются также множество ковриков-сувениров с семантическими особенностями и мотивами традиционного орнамента: *Mărţişor* (027) – национальный праздник, *Hora* (403) – с картиной народных танцев, *Doina* (404) –с группой изображенных музыкантов в национальных одеждах, *Moldavian Souvenir* (192) – с интерпретацией излюбленного мотива молдаван *древа жизни*, *Spicuşor* (400) – с мотивом *колоска*. Выделываются также сувениры с мотивами молдавских господарей, известных личностей в культуре и науке, политике) *Ştefan cel Mare* (097), Eminescu (046), др. (Рис. 12).

«Хора» *«Дойна»* *«Молдова»*

«Древо жизни» *«Колосок»*

Рис. 12. Коврики-сувениры АО Флоаре-Карпет в духе народных традиций

Детально исследовав практический опыт и исследования по данной тематике мы постарались донести опыт применения традиций орнаментального искусства Молдовы в творческой деятельности профессиональных художников-дизайнеров в создании новых ковровых изделий[472].

Наряду с применением традиционных техник ткачества, колористических особенностей, характерных для молдавского искусства орнамента, в современное промышленное ковроткачество республики наблюдается проникновение элементов профессионального декоративного искусства и мировых тенденций в дизайне текстиля и интерьера. На данном этапе развития общества актуальны в художественно-идейном контексте модели проектирования текстильных изделий со смелыми современными творческими решениями, а также, претворение в жизнь коллекций в духе национально-фольклорных традиций.

Молдавские ковры ценят за границей – они изготовлены из чистой шерсти. Производимые Флоаре-Карпет ковры можно найти в Великобритании, Франции, Греции, Чехии, Германии, Румынии, Венгрии, Украине, России и Казахстане и др.

Одним из ведущих ковровых предприятий в Молдове является предприятие АО *«Covoare-Ungheni»,* основанное в 1980 году. Сегодня оно также является одним из динамично развивающихся ковровых компаний на рынке. До 2006 года компания производила высококачественные жаккардовые двух полотняные ковровые изделия из 100% шерсти и синтетической нити. Сегодня специалисты *АО «Covoare-Ungheni»* сосредоточились на производстве изделий из шерстяной нити, *Heat-Set* и *Frise*. Предприятие имеет огромный опыт в производстве полного цикла переработки шерсти, что дает возможность отвечать высоким требованиям в области цветовых решений и качества нити.

СП «Moldabela» основано в 2001 году на базе крупнейшего молдавского производителя ковровых изделий АО «Covoare-Ungheni» при партнёрстве с бельгийской компанией «UnicornGrup». Данное предприятие также становится признанным лидером в производстве ковров и ковровых изделий из 100%-ой шерсти и синтетических ковров на национальном рынке и в странах Центральной и Юго-Восточной Европы.

За время деятельности компании были реализованы крупные инвестиционные программы, направленные на развитие, реконструкцию и модернизацию предприятия. Производство также укомплектовано современным оборудованием (SCHÖNHERR, VAN DE WIELLE, Cognetex, Schlumberger и др.). Художественная коллекция ковров, ассортимент ковровых дорожек включает в себя рисунки классического восточного, европейского, народного и абстрактного стилей и на сегодняшний день составляет более 1000 дизайнов.[473]

На данный момент 90% молдавских ковров из всей производимой продукции в стране (перечисленных выше предприятий) экспортируется на внешние рынки — Россия, Украина, Румыния, Казахстан, Польша, Италия, Англия, Словакия, Болгария, Сербия, Испания, США, Канада, Япония, Австралия и др.

Этно-художественная подготовка студентов в художественных заведениях. Творческое применение народного орнамента, преемственность традиций в современном ткачестве, постепенное возрождение духовного начала, приобщение к традиционным мотивам, родным истокам осуществляется студентами и на факультете Изобразительного искусства и дизайна, Кишиневского государственного педагогического университета

[472] Симак А. И., Бабина Ю. И. Применение традиций народного орнамента в современном ковроткачестве Молдовы и Украины. // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2016. – Вип. 46. – С. 306-310.

[473] http://www.kovermostorg.ru/vse-o-kovrah/?ELEMENT_ID=4104 (дата обращения: 23. 11. 2016).

им. Иона Крянгэ под руководством профессиональных художников и педагогов: Василия Грамы, Екатерины Аждер, Олимпиады Арбуз-Спатарь и др.

Дипломная работа Ирины Чобану (рук. Алла Уварова), слева. Фото: из Музея ФИИД. ГПУК

Студенческая работа (под рук. Екатерины Аждер). С. Болбочану. Воспоминания.2014
Рис. 13. Студенческие работы, гобелены, ФИИД, ГПУК

Применение и возрождение традиций народного ткачества успешно осуществилось в рамках проекта «Возвращение к традициям» (2014), под руководством Национального комитета Международного совета музеев Молдовы (руководитель В. Суручану) при участии студентов, художников и преподавателей из художественно-культурной среды по оба берега Днестра – из Кишинева, Бендер и Тирасполя (Рис. 12). Проект финансировался Европейским союзом и Программой развития ООН (ПРООН). Целью проекта являлось – изучение приемов народных традиций в новом современном звучании для разработки творческих идей и создания художественных работ в различных техниках декоративно-прикладного искусства. Ведущим звеном проекта стали педагоги из ГПУ им. Иона Крянгэ: Симак А., Аждер Е., Арбуз-Спатарь О., Грама В., Шугджа С. В течение года проведение проекта осуществлялось при

участии 40 студентов и молодых художников из Кишинева, Бендер и Тирасполя, которые имели возможность совместной работы в мастерских по керамике, гобелену и батику под руководством профессоров кафедры декоративного искусства ГПУ им. Иона Крянгэ.

Реализация данного проекта в условиях поликультурной среды явилась своего рода диалогом времен и неразрывной связью между поколениями, в целях возрождения орнаментальных традиций в современном декоративном искусстве[474]. Особой выразительностью и этно-направленностью отличаются произведения в технике художественного батика (разработанные в рамках проекта) – Даниэлы Стукаловой, Анастасии Колотински, Ксении Севостьяновой, Татьяны Волох, Вероники Платон, Светланы Мереуцы, Аурики Думбравы, Марианы Лупашку, Лучии Харя и др. Молодые художницы пробуют применить традиционный орнаментальный репертуар в современных композициях, используя характерный для батика пластический язык (Рис. 14).

С. Мереуца. Врата народа. Ручная роспись по ткани. Т. Волох. Древо жизни. Батик.
Рис. 14. Батики студентов в рамках проекта «Возвращение к традициям», 2014

В гобеленах Светланы Болбочану, Аурелии Борш, Юлии Барбакарь, Натальи Беляевой, Лучии Домантий (гобелен «Зимние цветы»), Лучии Глига, Анастасии Палий, субъектом работ становится воплощение традиционных мотивов в выразительном современном пластическом решении (Рис. 15).

А. Палий. Ритм и цвет в геометризованном орнаменте. А. Борш. Flore dell'amore.
Л. Домантий-Болдеску. Зимние цветы.
Рис. 15. Гобелены в рамках проекта «Возвращение к традициям», 2014

[474] https://issuu.com/mnam/docs/artadecorativa (дата обращения: 01. 03. 2019).

В настоящее время многие традиционные народные мотивы применяются молдавскими дизайнерами для создания дизайнерских решений и в современной моде. Молодые дизайнеры воплощают в своем творчестве богатую историю Молдовы: легендарные персонажи сказок, народные костюмы, традиционный орнамент, воплощение образов исторических личностей и т. д. Молдавские дизайнеры демонстрируют высокий профессионализм, сочетая черты национальной идентичности с современными тенденциями и новаторскими технологиями в соответствии с мировыми направлениями в моде.

Алина Браду, известный в Молдове дизайнер создавший свой бренд, нашла свою нишу в создании одежды, воплощая национальные мотивы в современных костюмах. Алина Браду на протяжение 10 лет изучает историю национальных орнаментов, применяет образцы традиционной вышивки в современных коллекциях (Рис. 16).

Рис. 16. Коллекция Алины Браду

Всю многоликость и многоплановость дизайнерских решений можем проследить на примере коллекций молодых дизайнеров, факультета Изобразительного искусства и дизайна, Государственного педагогического университета им. И. Крянгэ (Республика Молдова)[475].

Аурика Борш – выпускница факультета Изобразительного искусства и дизайна, создала коллекцию этно-архаической одежды «Баллада», источником вдохновения которой послужила традиционная одежда гето-даков. Коллекция «Баллада» состоит из семи предметов одежды: четыре женских, одного мужского и двух детских. При создании одежды были совмещены три технологии: гобелен, валяние и художественная вышивка. Основными орнаментальными мотивами являются ромб и древо жизни (Рис. 17).

Вдохновленная традициями молдавских ковров с их вековой историей, Евгения Негруцэ создала коллекцию «*Истоки» (Рис. 18)*. В работах использованы такие материалы, как льняная ткань, хлопок, искусственная и натуральная шерсть. Коллекция украшена небольшими деревянными и текстильными элементами и аксессуарами. *«Цветок подсолнуха»* – символ культа Солнца, мифа о влюбленной в солнце девушке, которая поворачивает свое лицо на протяжении дня, следуя за ним, как поворачивает свою «желтую шляпу» и сам цветок к солнцу. Все наряды моделей бежево-белых цветов и пропитаны чистотой, женственностью, девичеством, лиризмом (вспомним хороводы и гаданья девушек в ночь на Ивана Купала или символичное празднование молдаван – Драгайка).

[475] Symak A., Babina Y. Fashion trends in Moldova – through the prism of the creativity of young designers. Artanddesign. 2018. № 3. P. 21-29.

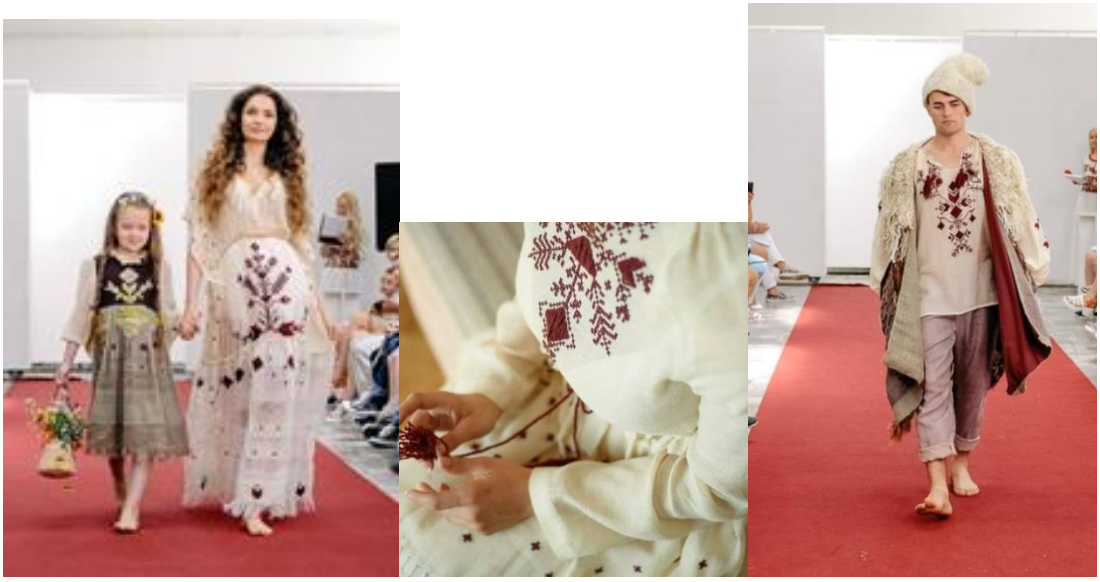

Рис. 17. Аурика Борш .Коллекция «Баллада». 2016

Рис. 18. Евгения Негруцэ. «Истоки». 2018

Михаела Дворник – выпускница факультета Изобразительного искусства и дизайна, создавшая коллекцию одежды «*Modernfolk*» и серию из авторских дизайнерских деревянных сумок с аппликацией в виде старинных традиционных орнаментов из богатого наследия сельской архитектуры Молдовы[476]. Авторская коллекция выполнена в спокойном гармоничном колорите, в сочетании синих и коричневых оттенков, с использованием крупных и мелких стилизованных элементов декора из дерева, источником вдохновения которых явились традиционные народные орнаменты сельской архитектуры и жилья: части крыши и голубятников, входов и колонны у входа в дом, рисунки на воротах, декор массивных строений. Согласно проведенным этнологическим исследованиям, в коллекциях автора явно присутствуют такие этно-мотивы как ромбы и треугольники, знаки *«табу», «меандры», «предел», «союз», «единство», «дерево жизни»*, распространившиеся на обширной территории карпато-романского пространства. Как видим, *«ромб»* также является чрезвычайно архаичным знаком, символизирующим плодородие земли и способность человека продолжать род. Считается, что он соединил в себе мужское и женское начало (Рис. 19).

[476] Симак А. И., Бабина Ю. И., Воплощение орнаментальных традиций архитектуры через призму времени – в дизайне Михаелы Дворник. Техническая эстетика и дизайн. № 14. Киев. 2018. С. 167-171.

Стимулом творческого развития художников и дизайнеров является проведение Международного фестиваля моды ArtPodium. Знаменательным событием в мире моды в Республике Молдова также является фестиваль «MOLDOVA FASHION DAYS». Это одно из интригующих событий в мире моды в стране, которое пропагандирует новые тенденции, стили и инновации в области современного дизайна одежды.

Рис. 19. Коллекция «Modernfolk» и дизайнерские сумки Михаелы Дворник. 2016. Фото: из личного архива М. Дворник

Традиционный подход к дизайну текстиля отметим и в творчестве педагога, дизайнера Натальи Вавилиной. В 2017 году (на Artpodium) автор воссоединила свое творчество в текстиле (мужские / женские платки и шали), коллекцию украшений с коллекцией одежды Светланой Волковой (Рис. 20, а-б). Наталья Вавилина умело передала популярные народные традиции текстиля в современной интерпретации, используя богатый пластический язык, разнообразные геометрические, антропоморфные и растительные традиционные мотивы, создавая свой новый оригинальный стиль в текстильных изделиях и аксессуарах[477].

а *б*

Рис. 20. Н. Вавилина, педагог-дизайнер АМТИИ: а – национальный авторский платок (каталог); 2016; в –Арт-подиум, 2017. Фото: из личного архива Н. Вавилиной

[477] Бабина Ю.И. Традиции и современность в творчестве дизайнера Натальи Вавилиной. Актуальні проблеми сучасного дизайну: материалы международной научно-практической конференции (20 апреля 2018 г.). Киев: КНУТД, 2018. в 2-х томах. Том 1. – С. 151-1546.

О текстиле – войлоке и батике. В современном текстильном искусстве в Республике Молдова все большей актуальности приобретает искусство валяния – *войлочные изделия*. На пороге III-го тысячелетия этот древнейший и самый универсальный материал, из натуральной шерсти – *войлок*, переживает свое второе рождение и снова становится актуальным в творчестве художников и дизайнеров. Сегодня в Молдове встречаем самые необычные работы в технике войлока: от монументальных композиций до мини-работ. Отметим профессиональных художников, совершенствующихся в данной технике – Екатерина Аждер, Галина Кантор-Молотов, Ярына Савицкая-Барагин, Виктория Склифос, Людмила Голосеева, Людмила Шевченко, Виорика Сфекла, Мария Микитичь, Виктория Андриеш, Лилия Рэчилэ, Наталия Ямпольская, Светлана Плацинда, Вероника Ботнаруи др. (Рис. 21).

Л. Рэчилэ. Созерцание. Войлок. 2018. Е. Аждер. Этногенезис. Войлок. 2017
Рис. 21. Профессиональные войлочные изделия в Молдове

Профессиональное творчество в технике росписи на ткани (шелк, хлопок, синтетика, крепшифон, крепсатин) традиционно называется *батик*. Данный термин индонезийского происхождения, а в Европе популярен уже более столетия. Мастера различают *горячий* и *холодный* батик, в зависимости от того, применяется ли горячий (растопленный) парафин для контура рисунка. Искусство батика в нашей республике ярко представлено Аллой Уваровой (Рис. 21), Василием Грама (Рис. 22), Олимпиадой Арбуз-Спатарь, Антониной Гурецкой, Даниелой Рошка-Чебан, Олесей Шибаевой, Татьяной Волох, Натальей Чёрной, Флорентином Лянкэ и др.

Роспись на ткани «Воспоминания» Аллы Уваровой является одной из множества ее работ, где автор умело передала великолепие орнаментальных мотивов молдавских ковров, стилизованных и перевоплощенных в современных композициях в технике батика.

Алла Уварова. Воспоминания. 2004. Даниела Стукалова. Ручная роспись по ткани. 2014
Рис. 21. Профессиональный батик в Молдове, ГПУ Крянгэ

Творчество Василия Грамы полно поэзии и лиризма. Романтическое восприятие окружающего мира окрашивает многие произведения художника, оно сказывается и в богатстве форм и красок в любовном отношении к материалу и желании передать свое восхищение ткачеством зрителю. Стилизованные мотивы традиционного орнамента творчески переплетаются с современным сюжетом композиции.

а *б*

Рис. 22. Василий Грама. Батики (СХ РМ). а – Romanta. 2006; б – Crang ceresc. 2008

Искусство орнамента – это неисчерпаемый вид коллективного народного творчества и самобытности народа. Молдавский национальный орнамент представляет собой способ восприятия и характер этнокультурных ценностей народа. Специфические черты этнического орнамента Молдовы – геометрические, растительные, абстрактные, символические и др. мотивы. Как и для множества народов характерными в культуре молдаван являются орнаменты-символы – древо жизни, солнце, бараньи рога, бык, ромб, прялка и другие.

Но в силу технологического прогресса, модернизации общества и интенсивного развития промышленности, появились бесчисленные интерпретации народных символов, часто используемые уже как декоративные решения, отодвигая на второй план семантическую основу и ставя акцент на художественно-эстетические ценности изделия.

Выводы. В современных условиях модернизации высшего художественного образования и воспитания подрастающего поколения с нравственно-этических, духовно-эстетических мировоззренческих позиций искусство орнамента является неотъемлемой частью культуры всего человечества и художественно-творческой деятельности в области декоративно-прикладного и текстильного искусства, всех разновидностей дизайна и оформительской работы.

В работе использован иллюстративный материал, в котором отображены характерные предметы искусства и коллекции молодых дизайнеров Молдовы, которые воплощают традиции орнамента и народного ковроткачества в целом через призму современных видений. Авторы склоняются к определенным направлениям в современном творчестве и искусстве текстиля.

В современных тенденциях дизайна одежды Республики Молдова, активно прослеживаются взаимосвязи между традиционностью и современностью, аутентичностью и мировыми тенденциями, повседневным, историческим, сценическим и народным молдавским костюмом. Можем утверждать, что молдавское текстильное искусство, дизайн одежды и текстильная промышленность находятся на достаточно высоком уровне, в

настоящее время активно развиваются, отдавая предпочтение как современным оригинальным решениям, так и возрождению историко-культурного наследия страны.

Литература:

1. Бабина Ю. И. Внедрение традиционных орнаментальных мотивов в рамках фабричного производства ковров в Республике Молдова. Актуальные научные исследования в современном мире. Переяслав-Хмельницкий, 2017. Сборник научных трудов, Вып. 1 (21). – ч. 5. – С. 142-148.
2. Бабина Ю. И. Историография орнаментального искусства. Probleme actuale ale ştiinţelor umanistice: Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă" (Tipogr. UPS „Ion Creangă"), (Analele ştiinţifice ale doctoranzilor şi competitorilor). – Vol. XV, P. I, Chişinău, 2017. – 364 p.
3. Бабина Ю. И. Развитие молдавского ковра в современной индустриальной системе Республики Молдова (на примере АО «Флоаре-Карпет») // Научные исследования, Российский научно-исследовательский журнал, 2016. № 10 (11). – С. 101-104.
4. Бабина Ю. И. Традиции и современность в творчестве дизайнера Натальи Вавилиной. Актуальні проблеми сучасного дизайну: материалы международной научно-практической конференции (20 апреля 2018 г.). Киев: КНУТД, 2018. в 2-х томах. Том 1. – С. 151-1546.
5. Зеленчук В., Постолаки Е. Коворул молдовенеск. Альбом. Кишинэу. Тимпул. 1990. – 132 с.
6. Симак А. И., Бабина Ю. И. Применение традиций народного орнамента в современном ковроткачестве Молдовы и Украины. [Електронний ресурс] / А. Симак, Ю. Бабин // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2016. – Вип. 46. – С. 306-310. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2016_46_79.
7. Симак А. И., Бабина Ю. И., Воплощение орнаментальных традиций архитектуры через призму времени – в дизайне Михаелы Дворник. Техническая эстетика и дизайн. № 14. Киев. 2018. С. 167-171.
8. Симак А. И., Преемственность традиций народного ткачества в системе преподавания искусства гобелена на факультете Изобразительного Искусства и Дизайна, Місія вчителя в сучасному світі, матеріали міжнародного конгресу, присвяченого 195-й річниці Південно-українського національного педагогічного університету ім. Ушинського, Одеса, 2013, p. 258-260.
9. Тесленко В. В. Народные художественные промыслы Молдавии. Кишинев, 1978. 96 с.
10. Шарануца С. Н. «Орнаменте популаре молдовенешть». Кишинэу. Едитура «Тимпул», 1984. 144 с.
11. Buzilă, V., Covoarebasarabene, Bucureşti, Edit. Institutului Cultural Român, 2013, 252 p.
12. Buzilă, V., Covorultradiţional - parte din matriceanoastrăculturală. În: Moldova, 2011, nr. 11 (12), p. 14-19.
13. Buzilă, V., Covoareleîncontextulpatrimoniului cultural al Republicii Moldova. În: Akademos, Chişinău, 2009, nr. 1 (12), p. 104-109.
14. Buzilă V. Costumul popular din Republica Moldova. Chișinău: UNESCO Moscow Office, 2011, 170 p.
15. Buzilă, V., Covoareleproduseînsistemul industrial. În: Buletinul Ştiinţific al Muzeului Naţionalde Etnografieşi Istorie Naturală a Moldovei, 2005, vol. 3 (16), p. 49-65.
16. Curteza A. Design vestimentar – noţiunifundamentale. Iaşi, 2003. P. 256.
17. Dunăre N. Ornamentica tradiţională comparată. Bucureşti: Meridiane, 1979. 159 p.
18. Evseev I. Dicţionar de simboluri. Bucureşti: Vox, 2007. 480 p.
19. Moisei L. Ornamentul – fenomenartistico-estetic: (Viziuni ontologice şi estetice asupra ornamenticii ţesăturilor tradiţionale). – Chişinău: Pontos, 2017 (Tipografia „Bons Offices"). – 272 p.: fig. tab.
20. Postolachi E. Modificări în Arta covorului moldovenesc (sec. XX). În Buletinul Ştiinţific al Muzeului Naţional de EtnografieşiIstorieNaturală a Moldovei, Chişinău, 2010, vol. 13 (26), p. 119-129.
21. Secoșan E., Petrescu P. Portul popular de sărbătoare din România. București: Editura Meridiane, 1984. 196 p.

1.41. Theoretical principles of forming of professional competency of future teachers of physical culture

1.41. Теоретичні засади формування професійних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури в процесі педагогічної практики

Вступ. Формування інформаційно-технологічного суспільства, докорінні зміни в суспільно-економічному та духовному розвитку держави потребують підготовки вчителя нової генерації. Реалізація цього стратегічного завдання зумовлена також глибинними змінами в системі й структурі загальної середньої та вищої освіти й необхідністю інтеграції національної освіти в Європейський простір. Метою розвитку педагогічної освіти є формування вчителя XXI століття, здатного здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, широко використовувати новітні технології й реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, забезпечувати розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб, бути конкурентоспроможним на ринку праці.[478]

Зміни, що відбуваються в українському суспільстві у сучасний період визначили нові орієнтири щодо організації професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих закладах освіти України. Основними умовами, які нині визначають напрями модернізації сучасної української освіти, є спрямування на розвиток творчого мислення студентів, їхніх професійних здібностей до майбутньої професійної діяльності, завдяки акцентуванню на творчу самостійну працю й підвищення активності у навчанні. Все це також стосується процесу підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до професійної діяльності за спеціальністю.

Формування національної системи фізичного виховання школярів потребує від представників психолого-педагогічних наук перегляду деяких традиційних уявлень про організацію, форми та засоби освітнього процесу, а також пошуку ефективних форм і методів підготовки вчителя. Головним завданням є розвиток у майбутніх учителів фізичної культури педагогічної спрямованості мислення, здатності до аналітичного осмислення педагогічної дійсності, навчання їх творчих підходів до визначення педагогічних дій у нестандартних педагогічних ситуаціях, уміння приймати найбільш вдалі рішення відповідно до педагогічних закономірностей, принципів навчально-виховного процесу з фізичного виховання.[479]

Сучасний вчитель фізичної культури має бути готовим до змін, що відбуваються під впливом глобалізаційних процесів у світі, здатним до систематичної роботи над собою, до постійного самовдосконалення та пошуку гнучких технологій навчання, ефективних методів, прийомів і форм організації педагогічної взаємодії.

Формування національної системи фізичного виховання школярів потребує нового змісту та пошуку ефективних форм, засобів і методів підготовки шкільного вчителя, створення відповідного навчально-методичного забезпечення. В основі педагогічної майстерності вчителя лежать знання предмета викладання (фізична культура) та його методики, і дуже важливо, щоб кожен студент усвідомив, що найсуттєвішим у методиці є рівень індивідуальної майстерності педагога. Через його діяльність методика й віддзеркалюється в конкретних досягненнях учнів. [480]

---

[478] Язловецький В. С., Маркова О. В., Язловецька О. В. (2014): Новітні технології у фізичному вихованні та спорті, с. 5.

[479] Язловецька О. В., Шевченко О. В. (2018): Педагогіка фізичного виховання та спортивної діяльності, с. 7.

[480] Шиян Б. М. (2002): Теорія і методика фізичного виховання школярів, с. 204.

Нові завдання, що стоять перед шкільною освітою в контексті формування творчої особистості, забезпечення сприятливих умов для саморозвитку кожного учня, вимагають від учителя, як організатора освітнього процесу, не лише найвищого рівня кваліфікації зі свого предмету, але й досконалого розвитку його педагогічної майстерності, соціальної компетентності, професійної культури. [481]

Вивчивши досвід фізичного виховання більшості цивілізованих країн світу, П. Ф. Лесгафт дійшов висновку, що керувати фізичною освітою – справа надто складна незважаючи на те, що зазвичай, вважають це настільки простою справою, що з нею можна впоратися досить ґрунтовно протягом 6-8-тижневих курсів. Насправді, керівник має бути добре освіченою людиною, як кожен, хто належить до викладацького складу, повинен добре розуміти свій предмет, а також значення форм і функцій організму молодої людини, а головне, повинен бути сам цілком дисциплінованою і стриманою людиною, яка витончено володіє своїми діями. Пам'ятаймо, що значною перешкодою у процесі фізичного виховання є часто невідповідність між закликами педагога та його особистим життям і переконаннями. Особистість наставника повинна бути взірцем для наслідування. Учитель, який відповідає цим вимогам, у скрутний час життєвої невизначеності учня допоможе йому зрозуміти власні помилки, об'єктивно оцінити свій стан, разом визначити способи подальшого розвитку, підкаже ефективні методи самовдосконалення. Водночас він ніколи не повинен прив'язувати учня до власної особистості, а навпаки, привчати його до самостійного розвитку.

Основним завданням факультетів фізичного виховання педагогічних університетів є підготовка висококваліфікованих фахівців для педагогічної діяльності в системі освіти. Відповідно до кваліфікаційної характеристики вчителя фізичної культури, фахівець повинен мати високий рівень професійної підготовки, володіти високими громадськими і моральними якостями, відповідально й творчо ставитися до дорученої справи, поєднувати фундаментальну наукову і практичну підготовку. Вміння застосовувати отриманні знання у вирішенні конкретних педагогічних завдань перевіряється на різних етапах педагогічної практики в ролі організатора, педагога вихователя, вчителя фізичної культури.

Педагогічна практика як складова професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. В умовах розбудови в Україні національної системи освіти, переходу до парадигми особистісно зорієнтованого виховання та навчання значно зростають вимоги до рівня професійної підготовки вчителя, його особистісних якостей, загальної культури. Актуальність пошуків ефективних шляхів, умов і методів формування особистості сучасного вчителя, здатного транслювати інтериоризовану систему загальнолюдських і професійних цінностей, норм і традицій у процесі спрямованої взаємодії з динамічною соціокультурною сферою у сучасній теорії й практиці професійної педагогічної освіти сумніву не підлягає.

Суспільство ставить певні вимоги до кожної професійної діяльності, в тому числі й педагогічної. Учитель у своїй роботі повинен дотримуватися тих норм і принципів, котрі зумовлюють навчально-виховний процес у школі. Він пов'язаний із Законом України про освіту, державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), Законом України «Про фізичну культуру і спорт», положеннями «Про організацію фізичного виховання і масового спорту в дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України» та комплексною програмою «Фізичне виховання – здоров'я нації».

Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» передбачає такі основні завдання, а саме:

[481] Радул В. В., Кравцов В. О., Михайліченко І. М. (2007): Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя, с. 294.

- сприяння духовному й фізичному розвитку дітей та молоді, виховання у підростаючого покоління почуття громадської свідомості та патріотизму, бажання активної участі в розвитку демократичної української держави;

- розбудова фізкультурно-оздоровчого та спортивного руху в Україні з урахуванням змін в усіх сферах суспільного життя та ціннісних орієнтацій населення України;

- забезпечення переорієнтації практичної діяльності галузі на розв'язання пріоритетних проблем – зміцнення здоров'я нації засобами фізичної культури та спорту, фізичного виховання, організації змістовного дозвілля і відпочинку;

- створення належних умов для задоволення потреб кожного громадянина України в підвищенні рівня здоров'я, фізичного та духовного розвитку;

- виховання в населення України сталих мотивацій та поведінкових характеристик, активної соціальної орієнтації на здоровий спосіб життя.

Учитель виконує важливу соціальну функцію – здійснює духовний, розумовий, фізичний розвиток і виховання особистості, формує здоровий спосіб життя учнів. Його праця спрямована не лише на проведення навчально-пізнавального процесу, а й на організацію позакласної фізкультурно-оздоровчої, освітньо-виховної діяльності учнів, систематичне розв'язання нових завдань формування рис активного громадянина. Основні напрями розбудови сучасної загальноосвітньої школи вимагають пошуку ефективних шляхів здійснення вчителем фізичної культури навчально-виховної діяльності серед учнів. Зазначимо, що при цьому, головним завданням вчителя є не тільки якісне проведення уроків й передача учням необхідних знань, умінь та навичок зі свого навчального предмету, а й формування культури здоров'я, активне пропагування здорового способу життя серед школярів, їхніх батьків, виховання фізично, психічно і духовно здорових громадян української держави. [482]

Педагогічна практика є однією із важливих ланок професійно-педагогічної підготовки студентів факультету фізичного виховання. Вона уможливлює пов'язати теоретичне навчання студентів в університеті з їхньою практичною діяльністю із виконання обов'язків учителя в загальноосвітній школі та в навчально-виховних закладах інших типів.

При визначенні мети, завдань, змісту й організації педагогічної практики, повинні бути враховані вимоги навчального плану факультету фізичного виховання, рівень підготовленості студентів, можливості реалізації програми практики в умовах сучасної системи навчання і виховання школярів.[483]

Реалізація основних завдань професійної діяльності, визначених у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті та інших нормативних документах, вимагає від учителя фізичної культури бути здатним до творчої організації навчально-виховного процесу, здійснювати наукові дослідження педагогічного процесу, вільно володіти методологією педагогіки, опановувати новими технологіями та інформаційними системами узагальнювати передовий педагогічний і методичний досвід, критично оцінювати результати власної роботи, творчо працювати у напрямку професійного самовдосконалення. [484]

Сьогодні перед учителем фізичної культури в школі стоїть проблема – зробити фізичне виховання процесом безперервної дії (навіть протягом такого короткого часу, як добовий цикл). Це означає, що учитель не має права обмежувати свою діяльність якимись епізодичними заходами з фізичного виховання, або лише час від часу залучати до цього процесу інших осіб. На порядок денний роботи учителя час висуває питання про фізичне

[482] Турчак А. Л., Шевченко О. В., Нєворова О. В. (2016): Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до роботи з попередження шкідливих звичок учнів, с. 136.

[483] Шевченко О. В., Виноградова Л. С. (2016): Педагогічна практика, с. 5.

[484] Мельнік А. О. (2014): Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до позакласної роботи у початковій школі, с. 12.

виховання школярів як систему всезагального обов'язкового навчання основ здоров'я і гігієнічного виховання. У зв'язку з цим необхідно взяти до уваги наступні аспекти, а саме:

- як організувати заняття з учнями, які відстають, ослабленими й тими, що мають відхилення від нормального стану здоров'я;
- як зробити уроки привабливими, щоб стимулювати самовдосконалення учнів;
- як об'єднати батьківські й дитячі інтереси із питань фізичного виховання;
- які форми позаурочних занять і коли бажано використовувати, щоб вони, з одного боку, стали продовженням уроку, а з іншого підготовкою до нього;
- як підготувати малят до шкільного режиму ще в стінах дошкільних закладів;
- як організувати роботу за місцем проживання;
- що робити з обдарованими дітьми, які прагнуть до спортивної досконалості;
- як створити належну матеріальну базу;
- як залучити до фізичного виховання весь педагогічний колектив, медичних працівників і громадські організації, актив.

Перелічені завдання можуть бути ефективно розв'язані лише в тому разі, коли всі названі ланки органічно доповнюють одна одну, утворюючи систему факторів постійного й цілеспрямованого впливу на учнів.

І звісно, що набуття навичок щодо виконання відповідних аспектів діяльності сприяє саме педагогічна практика. Метою практики є закріплення теоретичних знань, отриманих студентами за час навчання; формування та розвиток у студентів професійного вміння приймати самостійні рішення в умовах конкретної установи, організації; оволодіння сучасними методами, формами організації праці в галузі їх майбутньої спеціальності; виховання потреби систематично поновлювати свої знання для підтримання власної конкурентоспроможності на сучасному ринку праці. Серед основних завдань слід виділити наступні: набуття студентами професійних якостей майбутнього фахівця, виховання поваги до обраної професії; залучення студентів до безпосередньої практичної діяльності, формування у них інтегральної, загальних та фахових компетентностей, необхідних для подальшої успішної трудової діяльності; закріплення зв'язку теоретичних знань, одержаних студентами під час навчання, з практичною діяльністю; вироблення у студентів творчого підходу до майбутньої професії, набуття ними навичок аналізу результатів своєї праці та самоосвіти.

Обґрунтування професійних компетентностей студентів в процесі проходження педагогічної практики та функцій вчителя фізичної культури. Фахівець фізичної культури має навчати не лише виконанню фізичних вправ, а й виховувати потребу постійно фізично себе загартовувати, готувати підростаюче покоління до розумової праці, активної діяльності в різних галузях науки, культури, громадського життя. Закінчивши навчання у вищому навчальному закладі, випускник працює над збагаченням своїх знань самостійно й на курсах підвищення кваліфікації, що дає йому змогу вміло орієнтуватися не лише в справах свої спеціальності, а й бути обізнаним у справах держави. [485]

Діяльність учителя, який конструює особистість школяра, достатньою мірою складна, і щоб вона була успішною, йому необхідно володіти технологією специфічних умінь та навичок удосконалення себе як професійно підготовленого фахівця фізичної культури. Успіх педагогічної діяльності учителя фізичної культури залежить від особистісних характеристик, і тому професійному вдосконаленню потрібно приділяти велику увагу.

Сприяти досягненню студентами більш глибоких спеціальних знань і навичок, уміння вільно орієнтуватися в різних педагогічних ситуаціях, самостійно й творчо розв'язувати весь комплекс питань навчання і виховання школярів – основна мета педагогічної практики.

[485] Стасенко О. А. (2017): Технологічний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури, с. 457.

Серед головних завдань слід виділити наступні:

1. Ознайомити студентів із змістом, системою та особливостями роботи класного керівника з учнями.

2. Навчити студентів всіх видів діяльності вчителя фізичної культури: проведення уроків у молодших, середніх і старших класах; основ організації і проведення роботи в спортивних секціях, організації і підготовки збірних команд школи до участі в спортивних змаганнях; організації і проведення фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі навчального дня школи; елементів керівництва роботою ради шкільного колективу фізичної культури; виконання загальноприйнятих методів вивчення міжособистісних стосунків у колективі классу; виявленню рівня фізичного розвитку, фізичної підготовленості та стану здоров'я учнів для спортивної орієнтації, визначення режиму дня і тренувального режиму.

3. Ознайомити з виховною діяльністю класного керівника: організації роботи активу класу, підготовки й проведенню класної години, керівництва різними видами суспільно-корисної праці учнів, організації роботи батьківського комітету класу, проведення індивідуальної виховної роботи з учнями.

4. Закріпити навички студентів у плануванні навчально-виховної, фізкультурно-оздоровчої і спортивної роботи, веденні різних видів облікової і звітної документації в школі.

5. Вивчити досвід роботи кращих учителів.

Структура педагогічної практики включає в себе *колективні* та *індивідуальні* форми роботи. Колективні: участь у зборах бригади, що проводяться керівниками практики (методистами, викладачами спеціальних кафедр, представниками адміністрації школи); виконання завдань бригадира з підготовки матеріалів до колективного звіту бригади на нарадах у період практики та підсумкової конференції на факультеті; участь у підсумковій конференції на факультеті. Індивідуальні: складання індивідуального плану роботи на період практики; ведення щоденника (зміст і аналіз роботи за кожний день практики); оформлення індивідуальної залікової документації та звітування методисту бригади.

В процесі проходження педагогічної практики у студента мають бути сформовані наступні професійні компетентності (уміння), а саме:

проектувальні:

- уміє здійснювати перспективне й тижневе планування виховної роботи й діяльності учнів класу;
- уміє сформулювати завдання виховної роботи з учнями, визначити методи та засоби їх реалізації;
- уміє прогнозувати результати педагогічного впливу;
- виявляє самостійність та ініціативність при плануванні виховних заходів.
- *конструктивні:*
- уміє визначити й обґрунтовувати мету, зміст, методи та прийоми виховання;
- уміє скласти конспект виховного заходу, виявляючи самостійність та ініціативність;
- уміє визначити зміст виховного заходу відповідно до рівня психофізіологічного розвитку дитини, дібрати необхідний матеріал відповідно до цілей виховання і змоделювати форму заходу;
- уміє створити умови, які забезпечують максимальну ефективність виховного процесу.
- *процесуальні:*
- вільно володіє дидактичним матеріалом виховного заходу;
- уміє використовувати у виховній роботі різні методи активізації пізнавальної діяльності учнів;
- володіє вміннями оцінювати рівень знань, умінь і навичок учнів відповідно до чинних норм;

- *гностичні:*
- уміє здійснювати аналіз виховних заходів;
- уміє систематизувати інформацію;
- уміє спостерігати, аналізувати й оцінювати діяльність дітей і вчителя;
- уміє виявляти педагогічні проблеми, що виникають, та знаходити способи їх розв'язання;
- уміє аналізувати рівень розвитку класного колективу;
- уміє вносити конкретні пропозиції з вдосконалення виховної роботи;
- уміє аналізувати власну педагогічну діяльність;
- уміє оформити конспект залікового заходу згідно з чинними вимогами.
- *комунікативні:*
- уміє вмотивовано обстоювати власну позицію й із повагою ставиться до суджень колег;
- уміє правильно реагувати на зауваження, що виникають у процесі діяльності;
- уміє встановлювати контакт з учнями чи групою учнів;
- уміє знаходити індивідуальний підхід до дитини, розбирається у конфліктних ситуаціях й усуває їх;
- уміє обирати правильний тон і стиль спілкування з дітьми, колегами, батьками.
- *організаторські:*
- уміє організувати та об'єднати членів колективу на виконання виховного завдання;
- уміє керувати поведінкою та діяльністю дітей;
- уміє обирати найоптимальніші форми організації навчальної діяльності залежно від конкретної педагогічної ситуації;
- уміє організовувати власну педагогічну діяльність.

Професійна діяльність учителя фізичної культури відрізняється від діяльності інших учителів-предметників. Уроки фізичної культури проходять у специфічних умовах емоційного та фізичного навантаження і спрямовані на формування в учнів рухових умінь та навичок, мотивації щодо збереження свого здоров'я, гармонійного фізичного й психічного розвитку. Учителю фізичної культури необхідно бути компетентним фахівцем, який професійно виконує свою справу, щоб досягти певних результатів в освітньо-виховній роботі. Специфіка професії вчителя фізичної культури в сучасних умовах потребує від нього професійних знань, умінь творчого та критичного мислення, ефективної діяльності, що виражається в розвитку професійної компетентності. [486]

Звісно, що педагогічна практика повинна бути максимально наближеною до професійної діяльності вчителя фізичної культури, виконання ним своїх функцій. Тому коротко слід їх розглянути.

До функцій фізичної культури (компетенцій) майбутнього фахівця слід віднести: світоглядну, інструментальну, культурологічну, інноваційну, комунікативно-регулятивну, мотиваційну, цілепокладання та соціалізації. Суть *світоглядної* функції полягає у відтворенні ставлення людини до світу, розуміння власного місця в ньому. Зміст *інструментальної* функції полягає у володінні вчителем сукупністю методів дослідження процесу фізичного виховання людини та виведення її на вищий рівень фізичного розвитку. *Культурологічна* функція визначає ступінь залучення вчителя в духовне життя світової спільноти шляхом якісного виконання ним своїх професійних обов'язків у суспільному розподілі праці. Вона базується на аксіологічній та етичній складових. При цьому аксіологічна складова пов'язана з визначенням цінності того, що з'являється у професійній підготовці майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту як з точки зору матеріального, так і духовного виробництва, а

[486] Герцик М. С., Вацеба О. М. (2003): Вступ до спеціальностей галузі «фізичне виховання і спорт», с. 105.

етична – зумовлює «правила» поведінки фахівця, у першу чергу, в професійному середовищі, а потім у суспільстві в цілому. Суть *інноваційної* функції полягає в здатності фахівця відтворювати або створювати принципово нову систему логічних зв'язків у професійній галузі, що дає цілісне уявлення про її закономірності та суттєві властивості впроваджувати нові перспективні технології.

На основі саме теоретичного осягнення проблемних ситуацій, що склалися відносно конкретного об'єкта, фахівець приймає оригінальні рішення з метою удосконалення власної особистості та особистостей своїх вихованців. Значення *комунікативної* функції полягає у вмінні майбутнього спеціаліста спілкуватися з колегами та учнями, засвоювати позитивний досвід професійної діяльності, уникати повтору негативних підходів до фізичного виховання особистості. Змістовно вона розкривається шляхом створення, застосування й визначення всього процесу професійної підготовки та засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів, їх взаємодії, своїм завданням якого є оптимізація професійної освіти. Зміст *мотиваційної* функції – неперервне забезпечення людини життєвими силами для виконання активної роботи як із розвитку особистості, так і в галузі розбудови суспільства. Суть функції *цілепокладання* аналіз ситуації, що склалася в галузі, формалізація мети фізичного виховання людини або спортивної команди, доведення оптимального шляху виходу до бажаних або принципово можливих результатів. Функція *соціалізації* – це гуманні установки, що диктують особисті оцінки соціальних процесів та власних вчинків фахівця; набір символів і відповідним їх значень, знань, необхідних для розуміння символів і ціннісних орієнтацій у професійній діяльності; високі результати пізнання та виявлення якостей духовності фахівця в його поведінці.

До видів професійної діяльності, якими має володіти майбутній вчитель фізичної культури віднесено: діагностичну, реабілітаційну, репродуктивну, спортивну, освітянську, профілактичну, організаційну.

Діагностична діяльність полягає в здійсненні системного аналізу фізичних можливостей як на рівні окремого учня, так і всього класу. На основі одержаних даних вчитель здатний спрогнозувати їх подальший розвиток, тобто передбачити їх наслідки.

Реабілітаційна діяльність вчителя спрямована на відновлення знижених у процесі навчання або інтенсивних занять фізичних, психічних, інтелектуальних властивостей учнів; на розробку методичного забезпечення і здійснення відповідних реабілітаційних програм. Цей вид поєднується із лікувальним застосуванням фізичних вправ. Як правило, потреба в послугах реабілітолога виникає в людини внаслідок катастроф, перенесених стресів, різних аварій та інших непередбачуваних повсякденним життям потрясінь. Метою такої діяльності є відновлення пошкоджених підсистем організму людини.

Репродуктивна діяльність спрямована на створення соціально-культурного середовища, необхідного для формування самодостатньої особистості вчителя фізичної культури.

Спортивна діяльність вчителя розкриває максимальні можливості учнів, їхні потенційні резерви, задовольняє потреби у змагальній діяльності. Вчитель-тренер у своїй професійній діяльності вважає за доцільне досягнути певної мети, яка визначається загальним розвитком спортивної галузі. Головною функцією є вдосконалення окремих параметрів функціональних можливостей організму школярів, які прагнуть досягти високих спортивних результатів.

Освітянська діяльність вчителя спрямована на навчання кожного учня застосовувати набуті знання і вміння в повсякденному житті для самовдосконалення; забезпечує раціональне формування індивідуального фонду рухових умінь і навичок, необхідних у житті; передбачає навчальну та виховну роботу, реалізується шляхом планомірної передачі вчителем і наступним засвоєнням учнями певного обсягу знань, систематичним їх поповненням та поглибленням. Навчальна діяльність спрямована на засвоєння суспільно-

історичного досвіду людства в галузі фундаментальної теорії освіти про фізичний розвиток людини, а виховна полягає у використанні спеціальних фізичних вправ для формування фізично, психічно й соціально зрілої особистості.

Профілактична діяльність з *формування здорового способу життя* спрямована на забезпечення оптимального розвитку властивих людини фізичних якостей і на їх основі – вдосконалення фізичного розвитку учнів; зміцнення і збереження здоров'я; удосконалення будови тіла і формування постави; забезпечення творчого довголіття.

Організаційна діяльність вчителя полягає в упорядкуванні взаємодії одних учнів з іншими у класі, групі або секції. До цього також відноситься упорядкування технологічних операцій у визначеній галузі фізичного розвитку особи, групи суспільства. [487]

Для того щоб учитель фізичної культури став майстром у розв'язанні педагогічних завдань, йому необхідно цілеспрямовано розвивати свої загально педагогічні й спеціальні (з урахуванням специфіки своєї професії) здібності, враховуючи й рухові.

Відзначимо, що праця вчителя фізичної культури, незважаючи на велику питому вагу тут рухового компонента, є розумовою. Результати його професійної діяльності залежать, як і у вчителів інших предметів, головним чином, від широти й гнучкості розуму. Для того, щоб стати професіоналом, учитель фізичної культури повинен багато знати. Зокрема, він має оволодіти теорією навчання й виховання, знаннями предметів медико-біологічного циклу, теорією і методикою фізичного виховання, методикою застосування технічних засобів навчання, комп'ютерних технологій тощо.

Педагогічна діяльність учителя, як відомо, реалізується сукупністю різноманітних дій у певних педагогічних ситуаціях, котрі підпорядковані навчально-виховним цілям і спрямовані на розв'язання конкретних педагогічних завдань. Упорядкована сукупність таких дій визначає виконання певної педагогічної функції вчителя. [488]

Реалізація учителем професійних функцій визначає значною мірою ту атмосферу, в якій працюють учні. Досвідчений учитель опирається, передусім, на глибокі знання змісту навчального матеріалу, володіння методами викладання і вміння розвивати у своїх учнів суспільно-значущі мотиви для поглибленого засвоєння матеріалу.

Висновки. Отже, загальна система професійної підготовки вчителя фізичної культури відображає взаємодію навчальної, позанавчальної та самостійної роботи як єдине ціле, а завдяки спеціально створеним педагогічним умовах формує професійну спрямованість, яка включає в себе: діяльнісний підхід і залучення студентів в усі види роботи протягом всього періоду навчання; забезпечення єдності всіх видів професійної підготовки у вузі; організація й проходження педагогічної практики; проектування дисциплін, які викладаються у вузі, не лише на фізичну культуру та спорт, а й діяльність учителя фізичної культури сучасної школи.

Один із напрямків досліджень професійних умінь, пов'язаний з вивченням особливостей прояву загальнопедагогічних функцій (навчання, освіти, виховання) в умовах специфічної професійної діяльності вчителя фізичної культури. Такий підхід передбачає трансформацію загальнодидактичних положень відповідно до специфіки професійної діяльності, з урахуванням особливостей процесу фізичного виховання.

Основна мета педагогічної практики спрямована на формування у студентів як майбутніх учителів фізичної культури належної професійної майстерності, як вищої, творчої активності педагога, що виявляється в доцільному використанні методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній конкретній ситуації процесу фізичного виховання.

---

[487] Сущенко Л. П. (2003): Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект), с. 230.

[488] Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. (2004): Педагогічна майстерність, с. 175.

Література:

1. Герцик М. С. Вступ до спеціальностей галузі «фізичне виховання і спорт»: навч. посіб. / М. С. Герцик, О. М. Вацеба. – Львів: Українські технології, 2-е вид. 2003. – 232 с.
2. Мельнік А. О. Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до позакласної роботи у початковій школі: метод. реком. / А. О. Мельнік. – Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2014. – 60 с.
3. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос [та ін.]. За ред. І. А. Зязюн. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.
4. Радул В. В. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя: навч. посіб. / В. В. Радул, В. О. Кравцов, І. М. Михайліченко. – Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2007. – 252 с.
5. Стасенко О. А. Технологічний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури / О. А. Стасенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт» зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – Випуск 3 К (84) 17. – С. 455-459.
6. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект): монографія / Л. П. Сущенко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2003. – 442 с.
7. Турчак А. Л. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до роботи з попередження шкідливих звичок учнів: навч.-метод. посіб. / А. Л. Турчак, О. В. Шевченко, О. В. Нєворова. – [2-е вид., переробл. і доп.] – Кіровоград: ПП «С-Прінт-2012», 2016. – 215 с.
8. Шевченко О. В. Педагічна практика: навч.-метод. посіб. для студ. IV-VI курсів фак.-тів фіз. вих. пед. ун-тів / О. В. Шевченко, Л. С. Виноградова. – Кіровоград: ПП «Екслюзив-Систем», 2016. – 164 с.
9. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів: навч. посіб. Ч. 2 / Б. М. Шиян. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 248 с.
10. Язловецька О. В. Педагогіка фізичного виховання та спортивної діяльності: навч. посіб. / О. В. Язловецька, О. В. Шевченко. – Харків, 2018. – 404 с.
11. Язловецький В. С. Новітні технології у фізичному вихованні та спорті: навч. посіб. / В. С. Язловецький, О. В. Маркова, О. В. Язловецька. – Кіровоград: Поліграфічне підприємство «Ексклюзив-Систем», 2014. – 204 с.

1.42. The use of competency approach and innovative technologies in the process of formation of ecological competency of future teachers of natural sciences

1.42. Застосування компетентнісного підходу та інноваційних технологій у процесі формування екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін

Застосування компетентнісного підходу в екологічній освіті у вищій педагогічній школі на сьогоднішній день є надзвичайно актуальним і затребуваним, оскільки дає змогу розкрити сучасні світові тенденції розвитку освіти з одного боку, а з іншого, модернізувати екологічну підготовку майбутніх учителів відповідно до нових соціально-екологічних процесів у світі та трансформації суспільних екологічних поглядів та ставлень. І якщо перше завдання передбачає побудову організаційно-змістової структури екологічної освіти, то інше – осмислення загального концептуального підґрунтя впровадження компетентнісного підходу у навчально-виховний процес. На нашу думку, зазначені детермінанти визначають основоположні проблеми і завдання розвитку екологічної освіти у закладах вищої педагогічної освіти й зумовлюють перспективи подальших досліджень у цій галузі.

Впровадження компетентнісного підходу в освіту має глибокі історичні передумови на фоні початку формування постіндустріального суспільства, що супроводжувалося наростанням соціально-цивілізаційної кризи. Уперше концепція постіндустріального розвитку суспільства була обґрунтована американським соціологом Д. Беллом, який і є автором цього терміну. У 1973 р. ним була опублікована праця «Наступ постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозування», в якій Д. Белл висловив позицію відходу від традиційного індустріалізму, пояснюючи її розвитком «економіки послуг» зумовлену підвищенням ролі технологічного фактору, науки і освіти. Лакмусовим папірцем постіндустріального суспільства, на його думку, є якісна зміна місця теоретичного знання та інформації у суспільному виробництві.[489]

Таким чином, постіндустріальне суспільство потребує і нових підходів до організації освіти. Так, на думку С. О. Сисоєвої (2008), в умовах соціально-економічних трансформацій сучасного суспільства на розвиток освіти значною мірою впливають наступні взаємопов’язані фактори, які необхідно враховувати:

- швидкозмінність і швидкоплинність процесів суспільного розвитку;
- соціально-економічні трансформації в суспільстві, які призвели до появи принципово нового для вітчизняної економіки явища – ринку праці;
- процеси глобалізації, які відгукнулися інтеграційними тенденціями в світі;
- інформаційний «вибух» у суспільстві, зумовлений появою нових інформаційних технологій і мультимедіа.[490]

Подібної думки дотримується О. В. Піскунова (2014), яка серед головних детермінантів розвитку освіти у постіндустріальному суспільстві виділяє наступні: послідовне зростання значення інформації та знань, що потребують постійного оновлення і перетворюються на рушійну силу економічного процвітання суспільства; створення відкритого інформаційного простору, що відображає усі сфери людської діяльності та є основою побудови демократичного громадянського суспільства; формування нового культурного типу особистості, характерними рисами останнього є самостійність, активність і відповідальність.[491]

[489] Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting.
[490] Sisoeva S. O. Education and personality in the post-industrial world: monograph, p. 8.
[491] Piskunova E. V. Comparative analysis of educational systems: an international aspect, p. 16-17.

З цього приводу О. М. Новиков (2008) зазначає, що визначними чинниками розвитку освіти в постіндустріальному суспільстві є пришвидшення обміну інформації та динаміки економічних, культурних, політичних явищ.[492]

Відтак, глобальне завдання освіти полягає у забезпеченні осмислення і засвоєння потоків інформації, які постійно оновлюються, та накопичення практичного досвіду їх застосування для прийняття швидких ефективних рішень у будь-якій життєвій чи професійній ситуації. Наразі темпи розвитку технологій спонукають до постійного оновлення знань і вмінь. Якщо раніше, спеціаліст, що отримав відповідну професійну освіту, надалі працював за обраним фахом до пенсійного віку, то тепер життя змушує перекваліфіковуватися, засвоювати нові знання і вміння, змінювати спеціальність, професію. Іншими словами, компетентна у певній професійній галузі людина – це та, яка навчилася не лише вчитися, але й переучуватися. Таким чином, компетентнісний підхід володіє величезним інноваційним потенціалом.

Означені тенденції розвитку постіндустріального суспільства накладають свій відбиток і на конструювання освітніх концепцій. З метою обґрунтування модернізації сучасної вищої освіти на основі компетентнісного підходу нами проведено аналіз змістового наповнення компонентів її освітньої парадигми (зміст, форми і методи, засоби і технології, ціннісні орієнтації освіти та її мотивація, результат освіти) у постіндустріальному суспільстві (Табл. 1).

Отже, відповідно до сучасних потреб, що супроводжують розвиток постіндустріального суспільства, від будь-якого фахівця вимагається вміння швидко й самостійно приймати рішення, реалізовувати їх у практичній діяльності і нести відповідальність за їх наслідки, що потребує навичок працювати в команді, комунікабельності, толерантності, самоорганізації, вміння структурувати інформацію та працювати з нею. Формування таких професійних характеристик у майбутнього фахівця вимагає підвищення рівня якості вищої освіти, що на думку, провідних світових і вітчизняних науковців у галузі педагогіки, реалізується за рахунок впровадження компетентнісного підходу. Останній ставить відповідні кваліфікаційні вимоги до підготовки майбутнього спеціаліста, що передбачає формування низки ключових (базових), загальних та фахових (спеціальних) компетентностей як показників результативності освіти.

У вітчизняному досвіді підготовки майбутнього учителя компетентнісний підхід визначає необхідність оновлення змісту вищої педагогічної освіти, що у свою чергу потребує посилення кваліфікаційних вимог до випускника закладу вищої освіти. З огляду на наростання низки екологічних проблем у нашій державі та й в усьому світі, фактично мова йде про переорієнтацію очікуваного кінцевого результату професійної підготовки майбутнього педагога з освітнього триплета «знання, уміння, навички» на формування загальних і спеціальних компетентностей, у тому числі екологічної компетентності. Відтак, зміст екологічної освіти, на думку М. П. Горшеніної, М. Д. Харламової (2014), переформатовується зі знаннєвої концепції на концепцію накопичення досвіду застосування здобутих екологічних знань, умінь і навичок у різноманітних професійних і життєвих ситуаціях.[493]

Зважаючи на значення і місце екологічної освіти в освітньому процесі, екологічну компетентність особистості слід розглядати на кількох рівнях. По-перше, екологічна компетентність на глобальному соціокультурному рівні виступає необхідним компонентом ключових компетентностей особистості, є основою для розвитку екологічної культури і свідомості. По-друге екологічна компетентність входить до складу загальних компетентностей, її формування передбачає здатність випускника будь-якого закладу освіти

[492] Novykov A. M. Postindustrial education, p. 39.

[493] Horshenyna M. P., Kharlamova M. D. On the issue of competence-based approach to ecological education, p. 132.

розуміти стратегію сталого розвитку суспільства й природи та втілювати її на практиці як у побуті, так і в професійній діяльності. І по-третє екологічна компетентність також є складовою спеціальних (фахових) компетентностей, що реалізується у змісті екологічних дисциплін та формується у результаті застосування здобутих у процесі навчання екологічних знань і вмінь у професійній діяльності в галузі екології і збалансованого природокористування.

Таблиця 1. Компоненти освітньої парадигми вищої освіти у постіндустріальному суспільстві

Компоненти освітньої парадигми	*Характерні ознаки вищої освіти у постіндустріальному суспільстві*
Зміст	В основі побудови змісту лежить системний, компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований підходи. Вектор розвитку спрямований на екологізацію освіти (базується на екологічному імперативі: людина – частина природи, відтак єдиний шлях сталого розвитку – коеволюція природи і суспільства), інтеграцію соціально-гуманітарних, природничо-наукових навчальних дисциплін циклу загальної підготовки та диференціацію навчальних предметів циклу професійної підготовки відповідно до нинішнього стану наук й сучасного стилю наукового пізнання.
Форми і методи	Гнучкість і різноманітність форм організації навчального процесу: поряд з денною, заочною і вечірньою формами з'являється дистанційна, перехресна, можливості подвійного дипломування та академічної мобільності. Динамічна структура освітніх програм (за рахунок вибіркового компонента) та навчальних планів, що передбачає впровадження переліку дисциплін за вибором. Акцентування на практичне засвоєння знань у процесі виконання лабораторних практикумів та проходження навчальних і виробничих практик. Актуалізація самостійної роботи студентів.
Засоби і технології	Традиційні засоби навчання розширюються шляхом впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та залучення можливостей електронних бібліотек, різноманітних програмних продуктів, що застосовуються в ході виконання лабораторних і практичних робіт. Актуальними стають інтерактивні технології, технології проблемного навчання та проектні технології
Ціннісні орієнтації освіти та її мотивація	Освіта здійснюється заради особистісного росту та самореалізації особистості в суспільстві й професійній діяльності. Спрямованість освіти носить культурологічний характер, оскільки її кінцевою метою слугує формування різних аспектів культури людини як громадянина своєї держави і повноцінного члена соціуму.
Результат освіти	Якісним результатом освіти випускника закладу вищої освіти є сформованість системи загальних та спеціальних компетентностей, необхідних для реалізації майбутнього фахівця у відповідній галузі діяльності, а також оволодіння ключовими (надпредметними) компетентностями особистості, що виявляються у сформованості загальнолюдських цінностей та ідеалів. У своїй сукупності вони забезпечують становлення фахівця, здатного нести відповідальність за свою повсякденну і професійну діяльність перед своєю сім'єю, іншими членами суспільства, державою, світом.

У процесі формування екологічної компетентності особистості важливим моментом є предметна область майбутньої професійної діяльності, яка так чи інакше відкладає відбиток на практичний досвід актуалізації накопичених екологічних знань й ціннісно детермінованих переконань. Екологічну компетентність майбутнього учителя природничих дисциплін ми трактуємо як здатність застосовувати систему знань, умінь та досвід екологічної діяльності у

професійних і життєвих ситуаціях, розуміти й пояснювати стратегію сталого розвитку суспільства й природи; володіти практичним досвідом екологічно доцільної діяльності у довкіллі, бажанням брати особисту участь та виховувати в учнів прагнення до відновлення й збереження природного середовища; на основі пріоритетності екологічних цінностей та особистісних якостей (екологічна свідомість й самосвідомість, екологічна відповідальність й активність) формувати екологічну культуру й світогляд школярів, виявляти готовність до природоохоронної й еколого-натуралістичної роботи з дітьми.

Реалізація нової освітньої парадигми та завдань, що постали у вищій педагогічній школі, зумовлює необхідність оновлення освітніх технологій, створення принципово нового навчально-виховного середовища та оцінювального інструментарію результатів навчання, здатних здійснити затребувані інновації.

У підготовці майбутніх учителів природничих дисциплін та, зокрема, формування їх екологічної компетентності, актуальними на сьогоднішній день є застосування інноваційних технологій (інформаційно-комунікаційні, інтерактивні технології, технології проблемного навчання, проектні технології та технології контекстного навчання), які наведені у Таблиці 2.

Таблиця 2. Форми і методи інноваційних технологій компетентнісно-орієнтованої підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін

Інноваційні технології	*Форми і методи інноваційних технологій*
Інформаційно-комунікаційні	Візуалізація навчальної інформації (лекція-візуалізація, віртуальний біологічний експеримент, презентація навчального матеріалу та ін.), навчальні програми (розгалужені, лінійні, адаптивні), комп'ютерне моделювання природних явищ і процесів, відеоконференція, мультемедійні технології.
Технології проблемного навчання	Проблемна лекція, лекція-диспут, тренінг (діагностуючий, тренінг розвитку креативності, семінар-тренінг), критичний аналіз навчально-професійного матеріалу, розв'язання проблемних ситуацій, навчально-пізнавальних та соціально-моральних проблемних завдань екологічного змісту.
Інтерактивні технології	Лекція-дискусія, семінари-дебати, застосування інтерактивних вправ на семінарах і практичних заняттях (методи мозкового штурму, мікрофон, ажурна пилка, акваріум й ін.), виконання лабораторних робіт в парах і малих групах, кейс-метод.
Проектні технології	Застосовуються як в лекційно-семінарській формі навчання, так і практичній, а також у науково-дослідній роботі студентів. Передбачають роботу в команді, самоорганізацію студентів, опираються на попередні досягнення студента та здобутий практичний досвід, забезпечують поєднання індивідуальної, групової та колективної діяльності.
Технології контекстного навчання	Інформаційна лекція, лекція із запланованими помилками, імітаційно-рольові та ділові ігри, лабораторний практикум, навчальна польова і виробнича практики, аналіз конкретних професійних ситуацій, науково-дослідна робота студентів (виконання курсових і дипломних проектів).

У процесі формування саме екологічної компетентності високу ефективність виявляють проектні технології. Зазначені технології використовуються як у предметній системі навчання, і в так званій комплексній, яка набула поширення у 20-30 роках минулого століття. На сьогодні методи проектних технологій застосовуються в межах навчальних дисциплін чи у доповненні до них, а також під час проходження навчально-польових і виробничих практик та у науково-дослідницькій діяльності студентів.

Проектні методи у першу чергу передбачають накопичення нового досвіду (знань, умінь і навичок) у процесі постановки, планування та виконання завдань практично-життєвої спрямованості, з поступовим їх ускладненням. Зокрема, С. В. Совгіра (2009) зазначає, що проектний метод забезпечує формування готовності майбутніх педагогів до діяльності в умовах екологічної кризи. На її погляд сутність проектного методу полягає в послідовному здійсненні студентами запланованих дій з метою успішного виявлення екологічних проблем (від локальних до глобальних), пошук оптимальних шляхів їх розв'язання та фіксує доступний рівень виконання ними необхідних дій.[494]

З досвіду застосування проектних технологій в екологічній освіті студентів природничого факультету можемо констатувати, що за своїм спрямуванням вони можуть нести різне функціональне призначення і відповідно поділяються на:

- проекти, спрямовані на забезпечення ефективності навчально-виховного процесу та набуття досвіду застосування й закріплення здобутих екологічних знань на практиці завдяки проходження студентами різнопланових навчально-польових (екологічних стежин, експедицій, походів, екскурсій) та виробничих педагогічних практик, виконання лабораторних і практичних робіт, курсових та дипломних проектів екологічного спрямування;
- проекти, кінцевим результатом яких є формування системи екологічних цінностей та певних особистісних якостей студентської молоді: екологічної культури, світогляду та свідомості екоцентричного спрямування;
- проекти, що розвивають здатність до саморефлексії, усвідомлення особистого рівня сформованості екологічної компетентності та здійснення саморегуляції екологічної діяльності;
- проекти природоохоронного волонтерського руху і залучення студентів до проведення екологічних заходів і акцій з метою формування екологічної відповідальності й активної громадської позиції та готовності до проведення еколого-натуралістичної роботи з учнівською молоддю.

Таким чином, проектні технології навчання дають змогу реалізовувати кілька функцій: навчальну, мотиваційну, діяльнісно-практичну, оцінювально-контролюючу, соціокультурну та рефлексивну. Виконання екологічного проекту незалежно від його кінцевої мети і місця застосування у навчально-виховному процесі здійснюється поетапно:

- етап цілепокладання проекту – аналіз вихідної проблемної задачі визначення мети, формулювання завдань та мотивація;
- етап пошуку шляхів досягнення мети проекту – визначення необхідних засобів, методів та ресурсів для реалізації поставлених завдань;
- етап визначення оптимального для довкілля варіанту вирішення задачі та планування послідовності його втілення;
- етап виконання проекту, його розроблення;
- етап контролю результативності проекту та визначення його можливих як позитивних, так і негативних ефектів;
- визначення критеріїв для оцінювання та самооцінки виконання проекту.
- Отже, зазначені етапи реалізації проектного методу навчання яскраво демонструють значний потенціал для розвитку структурних компонентів екологічної компетентності особистості: когнітивного, ціннісно-мотиваційного, діяльнісно-практичного та рефлексивного.

Разом з тим, найбільш широкі можливості до формування екологічної компетентності майбутнього фахівця на сучасному етапі розвитку постіндустріального суспільства мають

[494] Sovgira S. V. Theoretical and methodological foundations of the formation of the ecological worldview of future teachers in higher pedagogical educational institutions: author's abstract, p. 22-23.

інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Для обґрунтування цієї думки ми не будемо доводити роль і значення ІКТ у формуванні системи компетентностей майбутніх учителів, оскільки це загальновідомий факт. Наведемо лише конкретний приклад демонстрації можливостей зазначеної технології у формуванні такого тонкого духовного утворення, як ціннісно-мотиваційний компонент екологічної компетентності.

У навчальному процесі підготовки майбутнього учителя природничих дисциплін, особливо учителя біології, часто використовуються спостереження й експерименти з живими об'єктами. Зокрема, під час вивчення дисциплін «Зоологія», «Анатомія людини», «Фізіологія людини і тварин», «Біохімія» одним із застосовуваних методів є виконання студентами під керівництвом викладача класичних експериментів на лабораторних заняттях, під час яких використовуються тварини (жаби, птахи, щурі, кролі, собаки, морські свинки), або окремі органи і фізіологічні рідини. Проте Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» говорить про те, що використання тварин у наукових експериментах, біологічному тестуванні, навчальному процесі допускається лише в разі, якщо відсутня можливість заміни їх іншими альтернативними методами і об'єктами[495].

В основі розвитку ціннісно-мотиваційного компонента екологічної компетентності студентів під час вивчення біологічних дисциплін, на нашу думку, має бути застосування альтернативних методів викладання, відмова від вівісекції і зведення до розумного мінімуму хронічних дослідів на тваринах. Враховуючи те, що зазначені предмети є обов'язковими для вивчення згідно освітньо-професійної програми підготовки учителя біології, кафедрою біології та медичної фізіології Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне, Україна) було укладено угоду з міжнародними зоозахисними організаціями «InterNICHE» (England) та «Doctors Against Animal Experiments Germany» (Germany) про заміну лабораторних експериментів над тваринами віртуальними із застосуванням мультимедійних технологій та відповідних програмних продуктів. Під час застосування зазначених інформаційно-комунікаційних технологій студенти мають змогу самостійно змінювати умови експерименту, аналізувати його динаміку, робити узагальнення і висновки. Гуманні альтернативні підходи у викладанні передбачають використання комп'ютерних програм віртуальної й інтерактивної фізіології, проведення демонстраційних лабораторних робіт, перегляд навчальних відеофільмів, постановку дослідів in vitro, застосування неінвазивних методів дослідження на добровольцях. Важливість дотримання принципів біоетики у процесі викладання у педагогічних закладах вищої освіти зумовлена необхідністю підготовки фахівців з високими морально-гуманістичними якостями та сформованими ціннісними екологічними орієнтаціями.

Підводячи підсумки, можемо стверджувати, що в умовах сучасної соціально-екологічної ситуації та розвитку постіндустріального суспільства впровадження компетентнісного підходу та застосування інноваційних технологій є безальтернативною основою професійної підготовки екологічно компетентного педагога, здатного реалізувати адекватну екологічну освіту і виховання учнівської молоді відповідно до вимог сьогодення.

Література:

1. Bell D. (1973): The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New 1. Bell D. (1973): The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York: Basic Books.
2. Сисоєва С. О. (2008): Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: монографія. Хмельницький: ХГПА. (Sisoeva S. O. (2008): Education and personality in the post-industrial world: monograph. Khmelnytsky: KhGPA).
3. Пискунова Е. В. (2014): Сравнительный анализ образовательных систем: международный аспект. Санкт-Петербург: Отдел оперативной полиграфии НИУ ВШЭ. (Piskunova E. V. (2014): Comparative

[495] The Law of Ukraine «On protection of animals from cruelty» № 3447-IV, p. 26.

analysis of educational systems: an international aspect. St. Petersburg: HSE Department of Operational Printing).
4. Новиков А. М. (2008): Постиндустриальное образование. Москва: Издательство «Эгвес». (Novykov A. M. (2008): Postindustrial education. Moscow: Egves Publishers).
5. Горшенина М. П., Харламова М. Д. (2014): К вопросу о компетентностном подходе экологическом образовании. Вестник Российского университета дружбы народов, серия: «Экология и безопасность жизнедеятельности», 1, 132-137. (Horshenyna M. P., Kharlamova M. D. (2014): On the issue of competence-based approach to ecological education. Bulletin of Peoples' Friendship University of Russia, series: «Ecology and life safety», 1, 132-137).
6. Совгіра С. В. (2009): Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис... д-ра пед. наук. Луганськ: ЛНУ ім. Т. Шевченка. (Sovgira S. V. (2009): Theoretical and methodological foundations of the formation of the ecological worldview of future teachers in higher pedagogical educational institutions: author's abstract. Dis ... Dr. Ped. sciences Lugansk: LNU Taras Shevchenko).
7. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21. 02. 2006 № 3447-IV (стаття 26) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3447-15. (The Law of Ukraine «On protection of animals from cruelty» № 3447-IV (law Article 26) [online]. [Cited 21. 02. 2006.] Available online: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3447-15).

1.43. Training future specialists in the social sphere for the social and legal settlement of conflicts in the territorial community

1.43. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до соціально-правового урегулювання конфліктів у територіальній громаді

Актуальність дослідження зумовлена зростаючими вимогами до сучасних фахівців. Вимоги зумовлюють необхідність реформування вищої освіти в напрямі розвитку у майбутніх фахівців спеціальних навичок та умінь. Фахівці соціальної сфери мають справу з людськими проблемами, тому в їхній професійній діяльності нерідкими є суперечливі та конфліктні ситуації, які виникають між окремими членами громади або групами. Отже, формування навичок соціально-правового урегулювання конфліктів у майбутнього фахівця соціальної сфери є одним із найважливіших завдань його професійної підготовки.

У сучасній соціологічній, психологічній, педагогічній науці спостерігається стійкий інтерес до питань конфліктології: вивчення конфліктності у сучасному українському суспільстві (І. В. Копитова, В. О. Федоренко[496]), конфліктологічна компетентність та її поведінкові прояви (І. А. Власенко[497]), причини конфліктів, шляхи попередження та розв'язання конфліктів (В. А. Савченко, І. В. Іщенко[498]), технології вирішення конфліктів (А. С. Брусенко, А. Лозинська[499]), службові конфлікти та конфлікти в управлінні (О. Кострікін[500]) та ін. Але, на нашу думку, спеціального вивчення потребує питання підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до соціально-правового регулювання конфліктів у територіальній громаді у процесі вивчення фахових дисциплін під час навчання у закладі вищої освіти.

Аналіз навчального плану професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери засвідчив, що найбільш доцільно розпочати формування навичок соціально-правового регулювання конфліктів із самого початку навчання у процесі вивчення фахових дисциплін та у позааудиторній роботі, а закріпити результати цієї діяльності під час вивчення дисципліни *«Соціально-правове урегулювання соціальних конфліктів у територіальній громаді»*. Більш того, формування цих навичок у фахівців соціальної сфери можна вважати надзавданням вивчення вище названої дисципліни.

Мета впровадження дисципліни «Соціально-правове урегулювання соціальних конфліктів у територіальній громаді», на нашу думку, не може бути виключно інформативною, має передбачати застосування майбутніми фахівцями соціальної сфери у практичній діяльності набутих практично орієнтованих знань, а також сприяти формуванню у студентів професійно значущих якостей особистості, і в першу чергу – культури поводження під час конфліктної ситуації.

---

[496] Копитова І. В., Федоренко В. О. Конфліктність у сучасному українському суспільстві. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, June 28-30, 2016.* Kielce: Holy Cross University. С. 185-188.

[497] Власенко І. А. Конфліктологічна компетентність студентів: поведінкові прояви. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики.* Матеріали ІІІ Всеукраїнської наукової конференції. 25-26 травня 2018 р., м. Дніпро. Частина ІІ / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. С. 246.

[498] Савченко В. А., Іщенко І. В. Психологічні конфлікти, їх причини, шляхи вирішення та попередження. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики.* Матеріали ІІІ Всеукраїнської наукової конференції. 25-26 травня 2018 р., м. Дніпро. Частина ІІ / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. С. 255

[499] Брусенко А., Лозинська А. Посередництво як соціально-педагогічна технологія вирішення конфліктів. *Молодий вчений.* 2017. № 10.1 (50.1) жовтень. С. 93-96.

[500] Кострікін О. В. Формування та розвиток професійних якостей особистості майбутніх керівників засобами тренінгу в навчально-виховному процесі ВНЗ. *Проблеми сучасної психології.* 2013. Вип. 21. С. 268-278.

Отже, метою викладання навчальної дисципліни «Соціально-правове урегулювання соціальних конфліктів у територіальній громаді» є формування системи знань про природу конфліктів та причини їх виникнення у територіальній громаді, можливості їх соціально-правового урегулювання; набуття практичних навичок їх розв'язання, вироблення вмінь прогнозувати і контролювати конфліктну ситуацію, позитивно сприймати конфлікт і прагматично його використовувати.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Соціально-правове урегулювання соціальних конфліктів у територіальній громаді» є: навчити студентів виявляти природу конфліктів, визначати їх види і динаміку розвитку, ознайомитися з психологічними аспектами міжособистісних ділових контактів; вивчати методи прогнозування, діагностування та попередження конфліктів; формувати систему управління конфліктними ситуаціями в територіальній громаді.

Дисципліна розрахована на контингент студентів за спеціальностями «Соціальна робота», «Соціальне забезпечення». Її вивчення взаємопов'язане з вивченням дисциплін «Вступ до фаху», «Соціальна робота в територіальній громаді».

Успішному розв'язанню поставлених завдань має сприяти розширення інформаційного обсягу навчальної дисципліни за рахунок змістового модуля «Теоретичні засади конфліктології».[501]

Орієнтовна тематика вказаного змістового модуля:

Тема 1. Розвиток конфліктології як науки та навчальної дисципліни. Роль, мета та завдання конфліктології в системі наукових знань. Об'єкт, предмет і методи дослідження науки «Конфліктологія». Теоретичний фундамент конфліктології. Історія розвитку конфліктології.

Тема 2. Сутність конфлікту та його структура. Конфлікт як складне соціальне явище. Конфліктна ситуація. Конфлікт. Об'єкт і предмет конфлікту. Суб'єкти конфлікту. Структурна модель конфлікту. Функції конфлікту. Функціональний і дисфункціональний конфлікт.

Тема 3. Види конфліктів та причини їх виникнення. Класифікація конфліктів. Соціальний конфлікт. Міжособистісний конфлікт. Конфлікт між особистістю та групою. Внутрішньо особистісний конфлікт. Когнікативний конфлікт. Закриті й відкриті конфлікти. Вертикальні і горизонтальні конфлікти. Межі конфлікту. Просторові, часові, суб'єктні межі конфлікту. Початок конфлікту. Закінчення конфлікту. Причини виникнення конфліктів. Об'єктивні і суб'єктивні причини.

Тема 4. Динаміка конфлікту та механізми його виникнення. Динаміка конфлікту. Етапи конфлікту. Фази конфлікту. Модель процесу конфлікту. Теорії механізмів виникнення конфліктів. Конфліктогени. Класифікація конфліктогенів. Конфлікти за формулами «А», «Б», «В». Трансактний аналіз.

Тема 5. Процес управління конфліктами. Сутність управління конфліктом. Діагностика конфлікту. Картографічний аналіз природи конфлікту. Зміст процесу управління конфліктами. Прогнозування конфлікту. Попередження конфлікту. Стимулювання конфлікту. Регулювання конфлікту. Управлінські рішення в конфліктних ситуаціях. Модель прийняття науково обґрунтованого рішення з управління конфліктом.

Тема 6. Методи та форми управління конфліктами. Принципи і методи управління конфліктами. Структурні методи управління конфліктами. Міжособистісні методи (стилі) управління конфліктами: «ухиляння», «поступка», «примушування», «компроміс»,

[501] Трубник І. В. Формування навичок конструктивного розв'язання конфліктів у майбутніх фахівців із соціального забезпечення. *Актуальні проблеми дошкільної педагогіки, психології та соціального забезпечення в осмисленні сучасних суспільних викликів: колективна монографія* / [О. П. Аматьєва, С. В. Коношенко, С. М. Курінна, Л. Г. Цибулько та ін.; за заг. ред. Е. А. Панасенко]. Краматорськ: Видавництво ЦТРІ-«Друкарський двір», 2016. С. 295-307.

«співробітництво». Модель стратегії поведінки особистості у конфлікті Томаса-Кілменна. Внутрішньоособистісні і персональні методи управління конфліктами. Переговори як універсальний метод розв'язання конфліктів.

Тема 7. Профілактика конфліктів в організації. Профілактика конфліктів: сутність, підходи і напрями. Профілактика конфліктів. Компетенція. Стратегія управління персоналом. Управління компетенцією. Управління поведінкою. Профілактика конфліктів за стратегією управління персоналом. Управління компетенцією працівників як напрям профілактики конфліктів. Управління поведінкою особистості з метою запобігання конфліктам.

Тема 8. Психологія особистості в конфлікті**.** Психологічні особливості особистості, які впливають на виникнення конфліктів: екстраверсія, інтроверсія, темперамент, потреби, інтерес, мотив, роль, конкуренція. Теорія «соціальних ролей» у визначенні причин виникнення конфліктів. Поведінка індивіда в умовах конкуренції. Позитивні сторони конкуренції. Негативні сторони конкуренції.

Тема 9. Групові особливості виникнення конфліктів в організації. Групи та їх вплив на виникнення конфліктів. Група. Колектив. Конформізм. Групові норми. Конфлікти при формуванні колективу. Методи визначення соціально-психологічного клімату в колективі. Соціально-психологічний клімат колективу. Згуртованість колективу. Груповий егоїзм.

Тема 10. Соціологія конфлікту. Конфлікти в суспільстві. Економічні конфлікти. Політичні конфлікти. Соціальні конфлікти. Конфлікти в духовній сфері суспільства. Конфлікти в організації. Конфлікти в сім'ї. Кризові періоди розвитку сім'ї. Попередження і розв'язання сімейних конфліктів. Соціальна напруженість. Дезорганізація. Конфронтація. Конфлікти у сфері управління.

Засвоєння описаного змістового модуля дисципліни передбачає участь студентів у лекційних, практичних заняттях та змістовну самостійну навчальну роботу.

Під час аудиторної роботи студентам пропонуються такі завдання:

Практичне заняття з теми: Сутність конфлікту та його структура

1. Визначити структурні компоненти конфліктів у сфері міжособистісних стосунків із власного досвіду. Охарактеризувати свою поведінку в них.

2. Визначити рівень неминучості конфліктів у соціальній сфері.

3. Проаналізувати конструктивну і деструктивну функції одного з соціальних конфліктів, свідком якого ви були під час практики.

Практичне заняття з теми: Види конфліктів та причини їх виникнення

Визначити види конфліктів у різних ситуаціях:

1. Суперечка з приводу розподілу спадщини.

2. Суперечка між керівником і фахівцем соціальної сфери.

3. Конфліктна розмова з людиною похилого віку та працівником пенсійного фонду з приводу невиплати коштів.

4. Внутрішній опір працівника соціальної сфери на пропозицію керівництва працювати у вихідні дні над закінченням звіту.

5. Суперництво двох фахівців соціальної сфери за вакантну посаду керівника.

Практичне заняття з теми: Динаміка конфлікту та механізми його виникнення

1. Визначити природу конфлікту (тип «А», «Б», «В») у поданій нижче ситуації, сформулювати правила його розв'язання.

Спілкуючись з претендентом на вакантну посаду керівник дає обіцянку в подальшому підвищити його в посаді. Працівник жваво починає працювати, виявляє високу працездатність і добросовісність. При цьому керівництво постійно підвищує навантаження, не збільшуючи заробітної плати і не підвищуючи на посаді. Через деякий час працівник починає виявляти невдоволення. Назріває конфлікт.

2. Провести трансактний аналіз на предмет конфліктності міжособистісної взаємодії у такій ситуації.

Керівник звертається до свого заступника зі словами докору: «Ви не змогли забезпечити своєчасність виконання поставленого завдання». Заступник: «Мене відволікли сімейні обставини».

Практичне заняття з теми: Методи та форми управління конфліктами

Визначити найбільш раціональні персональні методи управління конфліктами в таких ситуаціях.

Завдання 1. Ви критикуєте свою співробітницю, вона реагує на це дуже емоційно. Ви змушені кожного разу припиняти бесіду, не доводячи розмову до кінця. Ось і зараз після ваших зауважень вона розплакалася. Як донести до неї свої думки?

Завдання 2. Під час ділової зустрічі з вами ваш співробітник з окремого відділу дуже роздратувався, не сприймаючи ваших зауважень з приводу чергового соціального проекту. Ви не можете дозволити підлеглому так поводитися, адже він підриває ваш авторитет. Якими будуть ваші дії?

Практичне заняття з теми: Психологія особистості в конфлікті

Ситуація 1. У родині Петренка виросла донька Марія, разом з нею – і ціла низка проблем. Вона вчиться в університеті, віддає багато часу заняттям, стомлюється. Батьки вважають, що дівчині на канікулах треба було б відпочити, з'їздити до пансіонату чи в будинок відпочинку, купують путівки для спільних (з ними) поїздок. Батьки знають, що Марія любить подорожувати, але почала постійно відмовлятися, хоч раніше їздила із задоволенням. Останнім часом вона намагається залишитися вдома або піти куди-небудь з друзями, але не з сім'єю. Батьки ображаються, але не знають, що робити.

Ситуація 2. Визначте потреби особистості, які вона бажає реалізувати.

У пенсійному фонді пенсіонерка Бондаренко обслуговувалася у фахівця із соціального забезпечення Іваненко. З часом пенсіонерка вирішила змінити працівника і перейшла до фахівця із соціального забезпечення Дмитренко, яка працює в одному кабінеті з Іваненко. Іваненко і Бондаренко живуть в одному під'їзді і завжди віталися і розмовляли при зустрічах. Після переходу пенсіонерки до іншого фахівця із соціального забезпечення Іваненко перестала помічати Бондаренко, не вітається з нею при зустрічі.

Практичне заняття з теми: Соціологія конфлікту

Проаналізуйте організаційні конфлікти в наведених ситуаціях і визначте зміст можливих варіантів їх розв'язання.

Ситуація 1. Працівники одного з відділів підприємства неодноразово заявляли керівництву про незадовільні умови праці, висловлювали побоювання за своє здоров'я (у відділі не приділяється належна увага забезпеченню безпеки праці). Їм уже більше трьох місяців не виплачували заробітну плату. Два дні тому з одним із працівників на виробництві стався нещасний випадок. У працівників увірвався терпець. Вони відмовилися від роботи і запросили на збори керівництво підприємства.

Ситуація 2. Запровадження нових технологій у виробничий процес підприємства призвело до того, що існування одного з відділів стало недоцільним. На одній із нарад було висунуто ідею про злиття двох відділів з подальшою реорганізацією. Пропозиція викликала опір з боку начальників відділів, що підлягають реорганізації.

Ефективність засвоєння дисципліни залежить не тільки від методики проведення лекційних і практичних занять, а й від ступеня активності студентів, їх уміння самостійно

поповнювати власний теоретичний багаж.[502] Тому особливе місце у процесі вивчення дисципліни відводиться виконанню самостійних завдань. Основними формами самостійної роботи студентів є опрацювання лекційного матеріалу, аналіз наукових джерел, рекомендованої літератури, підготовка рефератів, добір матеріалу для диспутів, круглих столів, аналіз творів художньої літератури, нормативних документів.

До переліку завдань для самостійної роботи доцільно додати такі:

– здійснити самоаналіз своєї особистості під час конфлікту, проведення діагностичних методик «Виявлення рівня конфліктності особистості», «Конфліктна особистість»;

– розглянути різні конфліктні ситуації та шляхи їх розв'язання;

– розробити програму ефективного впливу на конфліктогени;

– розробити загальні правила безконфліктної поведінки в організації.

Частину практичних занять доречно проводити у формі соціально-психологічного тренінгу з подолання конфліктності.[503]

Головними завданнями такого тренінгу є:

Сприяти усвідомленню учасниками своєї поведінки, формування вміння позитивно вирішувати конфлікти.

Актуалізувати знання про конфлікт; ознайомити учасників зі стратегіями виходу з конфліктної ситуації; формувати вміння знаходити взаєморозуміння з людьми; сприяти взаєморозумінню у колективі; навчати адекватно оцінювати себе.

Сприяти зниженню емоційного напруження.

Розвивати здатність розуміти емоційний стан іншої людини й уміння адекватно висловлювати свій.

Формувати навички позитивного впливу на інших.

Ігрова корекція поведінки: усунення надмірного напруження і тривожності; викорінювання бар'єрів, що заважають продуктивним конструктивним діям. Регуляція соціальних відносин.

До програми соціально-психологічного тренінгу з подолання конфліктності можна включати такі ігрові вправи та завдання:

Вправа «Слухові асоціації до поняття «конфлікт».

Мета: підібрати й описати асоціації до поняття «конфлікт».

Тренер пропонує учасникам називати слова, які у них асоціюються зі словом «конфлікт», по черзі на кожну літеру цього слова.

Потім тренер зачитує усі слова і підсумовує особистісну, емоційну сутність даного поняття для присутніх.

Психомалюнок «Моє уявлення про конфлікт».

Мета: актуалізація учасників щодо поняття «конфлікт».

Учасникам пропонується на аркуші А4 намалювати малюнок на тему «Моє уявлення про конфлікт». Після виконання роботи пропонується по черзі розказати, що він намалював.

Обговорення: Які відчуття були у вас під час малювання? Чи сподобався вам малюнок?

Вправа «Конфлікт – це...».

Мета: з'ясування сутності поняття «конфлікт».

Тренер звертається до учасників групи із запитанням «Що таке конфлікт?». Усі варіант відповідей записуються на ватмані. Після цього всі разом з'ясовують позитивну (+) і негативну (–) сторони конфлікту.

---

[502] Трубник І. В. Формування навичок конструктивного розв'язання конфліктів у майбутніх фахівців із соціального забезпечення. *Актуальні проблеми дошкільної педагогіки, психології та соціального забезпечення в осмисленні сучасних суспільних викликів: колективна монографія,* с. 295-307.

[503] Там само, с. 295-307.

Підбиття підсумків.

Інформаційне повідомлення «Конфлікт».

Слово «конфлікт» латинського походження, в перекладі означає зіткнення. Мається на увазі зіткнення протилежних цілей, інтересів, позицій. В основі конфлікту лежить конфліктна ситуація. Щоб конфлікт почав розвиватися, необхідний інцидент, тобто щоб одна зі сторін почала діяти. Причини конфліктів бувають найрізноманітнішими: нездатність зрозуміти іншу людину, нетерпимість до думок інших, егоїзм, схильність до пліток, розбіжність думок і бажань.

Вправа «Скринька непорозумінь».

Мета: формування навичок успішного розв'язання конфліктів.

Формуються малі групи. Один учасник із кожної команди дістає зі «скриньки непорозумінь» опис певних ситуацій. Кожна ситуація – це ситуація зародження своєрідного конфлікту. Знайдіть правильний вихід із ситуації, не спровокувавши конфлікт.

Висновок ведучого: серед звичок, які породжують конфлікти між людьми, особливо поширеними є надмірна емоційність, агресивність, вимогливість, неувага до потреб та інтересів інших, невміння вислухати інших.

Деструктивний спосіб мислення – розв'язання своїх проблем і конфліктів через насильство та агресію. Деструктивно мислити – означає працювати у напрямі самознищення, а не самовдосконалення. Якщо ви прагнете для себе миру і любові, то ваш шлях – це свідомий контроль негативних думок і вчинків.

Вправа «Розв'язати проблему».

Мета: опрацювання конструктивних стратегій виходу з конфліктних ситуацій.

1. Визначити причини, що породжують конфліктну ситуацію.

2. Згадати конфліктну ситуацію і програти її.

3. Робота в групах: кожна група обирає одну проблему і пропонує шляхи її вирішення, використовуючи отримані знання.

Обговорення: Як ви почувалися під час виконання вправи? Як почуваєтеся після її завершення?

Вправа «Способи виходу з конфліктної ситуації».

1. «Черепаха» (ухиляння). «Черепахи» втікають і ховаються у свій панцир, щоб уникнути конфлікту. Вони відмовляються від власних цілей і тримаються осторонь як від суперечливих питань, через які виникає конфлікт, так і від людей, причетних до суперечки. Вони вважають, що вирішувати конфлікт – річ безнадійна. Їм легше втекти (фізично чи психологічно) від конфлікту, ніж зустрітися з ним.

2. «Акула» (примус). «Акули» намагаються переконати опонентів, силоміць примусити їх розв'язувати конфлікт. Для «акул» найголовніше – власні цілі, а стосунки з людиною для них другорядні. Вони будь-якою ціною готові досягати свого. Їх мало хвилює, чи вони комусь подобаються. «Акули» переконані, що конфлікти вирішуються тоді, коли хтось перемагає. Вони намагаються здобути перемогу, приголомшуючи суперників, нападаючи раптово, а також залякуючи або погрожуючи їм із позиції сили.

3. «Плюшевий ведмедик» (згладжування). Для «ведмедиків» найголовніше – хороші стосунки, а власні цілі не мають для них великого значення. Вони прагнуть усім подобатися, щоб усі їх любили й цінували.

4. «Лисиця» (компроміс). «Лисиці» невибагливі як у своїх цілях, так і в стосунках із людьми. «Лисиці» шукають компромісу. Вони жертвують частиною своїх домагань під час конфлікту й переконують іншого поступитися теж якоюсь частиною своїх цілей. Вони шукають такого рішення, щоб обидві сторони отримали «золоту середину». Вони готові пожертвувати заради досягнення згоди для спільного добра як частиною своїх домагань, так і стосунками.

5. «Сова» (переговори). «Сови» дуже високо цінують власні цілі і стосунки. Вони розглядають конфлікт як проблему, яку треба розв'язати, і шукають таке рішення, яке б задовольнило і їхні власні цілі, і цілі власної сторони. «Сови» сприймають конфлікти як засіб поліпшення стосунків шляхом послаблення напруження між двома людьми. «Сови» не заспокоюються, доки не буде знайдено рішення, яке б задовольнило і їх самих, й іншого.

Обговорення: Як ви думаєте, яка стратегія найправильніша?

Підбиття підсумків. Усе залежить від ситуації, в якій ми опинилися.

Груповий малюнок «З конструктивними конфліктами – у майбутнє».

Створення колективного малюнку з подальшим аналізом та обговоренням.

Результати контрольного діагностування засвідчили, що розроблений і апробований на базі педагогічного факультету Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» навчально-методичний комплекс з дисципліни «Соціально-правове урегулювання соціальних конфліктів у територіальній громаді» з розширеним змістовим модулем «Теоретичні засади конфліктології» дозволив краще організувати вивчення дисципліни, спрямувати її засвоєння на формування культури поведінки майбутнього фахівця соціальної сфери під час конфліктної ситуації.

Подальшого вивчення потребує проблема формування навичок соціально-правового урегулювання конфліктів у територіальній громаді у процесі вивчення інших фахових дисциплін та у позааудиторній роботі, а також визначення факторів (об'єктивних та суб'єктивних), які впливають на цей процес.

Література:

1. Брусенко А., Лозинська А. Посередництво як соціально-педагогічна технологія вирішення конфліктів. *Молодий вчений.* 2017. № 10.1 (50.1) жовтень. С. 93-96.

2. Власенко І. А. Конфліктологічна компетентність студентів: поведінкові прояви. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики.* Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції. 25-26 травня 2018 р., м. Дніпро. Частина II / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. С. 246.

3. Копитова І. В., Федоренко В. О. Конфліктність у сучасному українському суспільстві. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, June 28-30, 2016.* Kielce: Holy Cross University. С. 185-188.

4. Кострікін О. В. Формування та розвиток професійних якостей особистості майбутніх керівників засобами тренінгу в навчально-виховному процесі ВНЗ. *Проблеми сучасної психології.* 2013. Вип. 21. С. 268-278.

5. Савченко В. А., Іщенко І. В. Психологічні конфлікти, їх причини, шляхи вирішення та попередження. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики.* Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції. 25-26 травня 2018 р., м. Дніпро. Частина II / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. С. 255

6. Трубник І. В. Формування навичок конструктивного розв'язання конфліктів у майбутніх фахівців із соціального забезпечення. *Актуальні проблеми дошкільної педагогіки, психології та соціального забезпечення в осмисленні сучасних суспільних викликів: колективна монографія* / [О. П. Аматьєва, С. В. Коношенко, С. М. Курінна, Л. Г. Цибулько та ін.; за заг. ред. Е. А. Панасенко]. Краматорськ: Видавництво ЦТРІ-«Друкарський двір», 2016. С. 295-307.

1.44. Pedagogical technology of life skills development as means of health education of the younger generation

1.44. Педагогічна технологія розвитку життєвих навичок – інструмент навчання здоров'ю підростаючого покоління

Вступ. Беззаперечною базовою цінністю кожного завжди було і буде здоров'я. Проте стереотипи ставлень до нього у людському суспільстві не вдається змінити. Адже в основному збереження здоров'я продовжують пов'язувати не з особистісним ставленням до нього та активними діями для його підтримки і розвитку, а з панацеєю, яку спроможна дати медицина. Якими б величезними, революційними не були здобутки сучасної медицини, покладання надій на ефективність лише «медичного» шляху до здоров'я і не подолання власної пасивності не виправдає надій пацієнта.

Здоров'я вивчають багато галузей знань. Як соціальна цінність та безумовна складова добробуту кожної людини воно розглядається суспільними науками, проходить через публічний політичний дискурс. Т. Семигіна[504] пропонує розглядати здоров'я як біологічну, медичну, філософську, економічну, соціальну, правову категорію, що має індивідуальний і суспільний виміри. Як системне явище, здоров'я формується та взаємодіє у середовищі. На стан здоров'я населення впливають демографічна і медична ситуації, духовний і культурний рівні, матеріальний стан, соціальні відносини, конфлікти, засоби масової інформації, урбанізація, темпи індустріалізації тощо. На стан здоров'я людини – кліматичні умови, стан довкілля, харчування, соціально-економічні умови, стан медицини. Але понад усе – спосіб життя, який веде людина.

Неминучість розвитку валеології як галузі суспільного життя викликана значним погіршенням стану здоров'я людей, що відбувається останнім часом, та необхідністю пошуку шляхів виправлення ситуації. Особливого значення ця проблема набуває, коли йдеться про здоров'я дітей, як майбутнього української нації.

Сьогодні стан здоров'я дітей та підлітків України формується в несприятливому режимі життєдіяльності. Освітянська та медична спільнота констатують про розвиток неінфекційних захворювань школярів. Їх причинами є нездорове харчування, низька фізична активність, куріння, зловживання алкоголю. Підсилюють процес значні навчальні навантаження в школі і вдома, залежність від комп'ютерних ігор, що призводить до гіподинамії.

Метою дослідження є аналіз педагогічної технології, спрямованої на навчання здоров'ю учнів закладів загальної середньої освіти, – освіти на основі життєвих навичок ООЖН, як найбільш успішної на сучасному етапі становлення компетентнісної освіти в Україні.

Здоров'я дітей як освітня проблема. Педагогіка здоров'я завжди залишається в полі зору вітчизняних і зарубіжних філософів, медиків, психологів, педагогів. Здоров'я людини у контексті власного творення розкриваються М. Амосовим, Г. Апанасенком, І. Брехманом, Ю. Лісіциним та ін. Проблемам формування ЗСЖ учнів у навчальному закладі приділяли увагу А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Ціннісному ставленню до здоров'я, формуванню культури здоров'я особистості присвячені психолого-педагогічні дослідження М. Безруких, Н. Бібік, Т. Бойченко, Є. Вайнер, В. Горащука, О. Дубогай, О. Єжової, Г. Зайцева, С. Кириленко, С. Кондратюк, О. Савченко. Теоретико-методологічні засади валеологічної освіти, проблеми здоров'я дітей, розвиток у них здоров'язбережувальної компетентності обґрунтовуються у працях В. Бобрицької,

[504] Семигіна Т. (2011) Здоров'я у сучасному науковому та політичному дискурсі.

Д. Давиденко, Л. Дробот, А. Здравомислова, К. Купер, С. Лапаєнко, Н. Максимової, В. Оржеховської та ін.

Законом України «Про освіту»[505] серед засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності визначено «формування культури ЗСЖ, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля» (стаття 6). Серед ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності – громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та ЗСЖ, з усвідомленням рівних прав і можливостей (стаття 12). Серед прав, які мають здобувачі освіти – захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти, а серед їх обов'язків – відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я оточуючих, довкілля (стаття 53). Формування навичок ЗСЖ є завданням як педагогічних працівників, так і батьків здобувачів освіти (статті 54, 55).

Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти 2011 року започаткував впровадження в освіту компетентнісного підходу. Спрямування освітніх галузей на розвиток сформованих і формування нових предметних (галузевих) компетентностей визначило мету змісту освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» для реалізації через предмет «Основи здоров'я»: розвиток здоров'язбережувальної компетентності шляхом набуття учнями навичок збереження, зміцнення, використання здоров'я та дбайливого ставлення до нього, готовності до дій в умовах надзвичайних ситуацій.

Компетентнісна освіта є результативною освітою. Вона зорієнтована на досягнення практичних результатів, базується на діяльнісному підході, передбачаючи набуття досвіду особистої діяльності. Супроводжується виробленням ставлень, чим модифікує процес навчання, що тепер спрямовується на розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань та вмінь учнів. Це освітнє завдання, визначене компетентнісним підходом, у здоров'яспрямованій освіті реалізовується доказово успішною педагогічною технологією ООЖН – освіта на основі розвитку життєвих навичок.

«ООЖН – це освітня технологія, яка забезпечує впровадження методики розвитку життєвих навичок. Педагогічну ООЖН-технологію впроваджено у понад 80 країнах світу. В Україні вона вважається найбільш адекватним підходом у впровадженні обов'язкового шкільного предмета «Основи здоров'я», а також для факультативних курсів профілактичного спрямування. Впровадження ООЖН у навчальні плани шкіл України було оцінено міжнародними експертами як «видатне досягнення»[506].

Сьогодні в закладах загальної середньої освіти України та, зокрема, Сумської області, впроваджуються різноманітні проекти та програми здоров'яспрямованого змісту[507]. Ними забезпечується якісна превентивна та профілактична освіта, у здобувачів освіти формуються ціннісне та відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. Заняття, які відбуваються в рамках програм та проектів, відбуваються за педагогічною технологією ООЖН.

Курс *«Захисти себе від ВІЛ»* впроваджується згідно програми «Формування здорового способу життя та профілактика ВІЛ / СНІДу». Його мета – підвищення рівня індивідуальної захищеності молоді від ВІЛ-інфікування, а також формування толерантного ставлення до людей, які живуть з ВІЛ.

[505] Закон України «Про освіту» (2017).

[506] Вчимося жити разом (2019).

[507] Успенська В. (2016) Упровадження проектів, спрямованих на здоров'я, в освіті Сумщини, с. 167-174.

Ініціатор проекту *«Вчимося жити разом»*, який впроваджується в загальну середню освіту в Україні з 2016 року – ЮНІСЕФ. Донором проекту став Європейський Союз (ЕСНО), виконавець – громадська організація «Здоров'я через освіту». Проект навчає дітей і підлітків життєвим навичкам, які сприяють соціальній злагодженості, полегшенню адаптації до нових життєвих обставин, відновленню психологічної рівноваги, розбудові здорових стосунків. Він надає психосоціальну допомогу дітям, підліткам та родинам, що постраждали внаслідок конфлікту в Україні (переселенцям). Спрямований на подолання булінгу.

Проекти *«Маршрут безпеки»* та *«Fair Play – Чесна Гра»* впроваджуються в закладах загальної середньої освіти України Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) за дорученням німецьких міністерств і Європейського Союзу (забезпечуючи з 2007 р. технічну підтримку Уряду України в галузі профілактики ВІЛ / СНІДу). Інтерактивна виставка-гра з питань репродуктивного здоров'я *«Маршрут безпеки»* є сучасною технологією профілактики вірусу імунодефіциту людини (ВІЛ) у позакласній роботі. Теми «Маршруту безпеки» допомагають пов'язати власні життєві ситуації та досвід учасників з особистим ризиком інфікування ВІЛ та хвороб, що передаються статевим шляхом. Мета проекту *«Fair Play – Чесна Гра*»: розвиток життєвих навичок молоді та запобігання поширенню ВІЛ / СНІДу за допомогою рухливих ігор з елементами футболу. Привабливість та популярність футболу робить його одним із найефективніших інструментів виховання дітей та молоді, що надає можливість закріпити позитивні соціальні цінності та розвинути навички ЗСЖ, спортивної поведінки, самоповаги, відповідальності тощо.

Проект *«Репродуктивне здоров'я та відповідальна поведінка учнівської молоді»* впроваджується за підтримки Всеукраїнського Благодійного Фонду «Здоров'я жінки і планування сім'ї» за підтримки Міжнародної федерації планування сім'ї (IPPF). Він зорієнтований на підготовку та проведення занять з питань здорового способу життя, статевого та репродуктивного здоров'я, профілактики ВІЛ та протидії дискримінації людей і дітей, які живуть з ВІЛ, послідовне формування усвідомленої та по відповідальної поведінки.

Профілактична програма *«Сприяння просвітницькій роботі «рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя»*, факультативні курси: *«Дорослішай на здоров'я»* (для підлітків 14-17 років) та *«Я – моє здоров'я – моє життя»* (для учнів 5-6 класів), проект *«Будуємо культуру миру разом!»*, у рамках якого проводиться інтерактивна гра *«КВІТЧЕЛ»* (квітка чеснот людини) також забезпечують здоров'яспрямовану освіту українських школярів.

В окремих закладах середньої освіти Сумської області впроваджуються проекти, координовані підприємствами за підтримки Міністерства освіти і науки України. Серед них **–** *«Здоров'я дитини – здорове харчування»*, що реалізується за партнерства ПАТ «Бель Шостка Україна», ЗАТ «Віллард Груп». Проект *«Здорова дитина – здорова країна!»* реалізується на партнерських засадах ЗАТ «Крафт Фудз Україна» та Благодійним Фондом «Творчий центр ТЦК» за підтримки фундації «Крафт Фудз Фаундейшн».

Життєві навички здорової особистості та навчання на їх основі. Упровадження освітніх проектів з формування ЗСЖ молоді у Європейському регіоні свідчить, що організація освіти дітей та молоді здоров'ю має бути особливою, інакшою, аніж навчання будь-яким іншим навчальним дисциплінам.

При впровадженні освітніх програм, за якими навчають дітей здоров'ю у Європі, використовуються різні підходи. Один з них, традиційний, знайомий усім педагогам, і найлегший для впровадження – *фактичний*. Н. Романова, керівник Центру формування ЗСЖ Державного інституту розвитку сім'ї та молоді, зазначає неефективність традиційних підходів до навчання здоров'ю. «Негативні оцінки мають програми, що фокусуються здебільшого на описі й попередженні небезпек, пов'язаних з ризиковою поведінкою, – так звані *суто фактичні програми*. Цей підхід зазнав суворої критики у літературі за неефективність,

відсутність результатів за винятком короткострокового збільшення обсягу знань. Емпіричні дані показують, що найпоінформованішими про шкоду наркотиків є наркомани, алкоголю – алкоголіки і т.п.[508].

При *фактичному підході* педагог здоров'яспрямованого навчання може використовувати сучасні методи – мультимедійні презентації, перегляд відеосюжетів, залучення школярів до діяльності через опитування думок, дискусії, «Мікрофон» тощо. Проте подання інформації на занятті, навіть якщо вона цікава учням і відповідає їх віку, є недостатньою для формування особистості, зорієнтованої на ЗСЖ. Для навчання здоров'ю доцільним є інший підхід, який фокусується на особистості, способах її спілкування, можливості знайти спільну мову з іншими людьми – *«підхід емоційного сприйняття і розвитку навичок»*[509].

Результатом навчання дітей здоров'ю в Україні, за рекомендаціями Міністерства освіти і науки України, є *розвиток життєвих навичок учнів*. Використання різноманітних методик навчання у галузі здоров'я забезпечить розвиток знань, формування ставлень та спеціальних навичок, необхідних для діяльності, спрямованої на створення та дотримання ЗСЖ.

За визначенням ВООЗ, *життєві навички – це здатність до адаптації, позитивної поведінки і подолання труднощів повсякденного життя.* Термін «життєві навички» є дослівним перекладом з англійської мови терміну «life skills». В англійській мові «skills» означає не лише навички, як уміння, відпрацьовані до автоматизму, а й здатність до чогось чи компетентність. Термін «життєва компетентність» був би точнішим, але у пострадянських країнах прийнято вживати термін «життєві навички», хоча за змістовим наповненням вони не відрізняються. Т. Воронцова та В. Пономаренко визначають *життєві навички як низку психологічних і соціальних компетентностей, які допомагають людині ладнати зі своїм внутрішнім світом і будувати продуктивні стосунки із зовнішнім оточенням*[510].

Т. Бойченко та ін. вважають, що досягти здоров'язбережувальної компетентності учні можуть, набуваючи життєвих навичок. Життєві навички формують адаптивну й позитивну поведінку, що робить можливим для осіб ефективно справлятися з вимогами і викликами щоденного життя без втрат для здоров'я[511].

Інші дослідники[512] до переліку життєвих навичок, на які спрямовується навчання учнів здоров'ю, відносять навички щодо кожної із складових здоров'я людини: фізичної, соціальної, психічної та духовної (Табл. 1).

Навчання на засадах життєвих навичок поєднує функції виховання (формування ідентичності, цінностей та переконань) і розвиток соціально-психологічних компетентностей учнів, що сприяє формуванню своєрідного поведінкового імунітету до негативного соціального впливу і ризикованої поведінки[513].

Набуття життєвих навичок визначає період особистісного зростання учня і є поступовим, поетапним процесом, а також неперервним та несуперечливим. Найважливіші компоненти навчання ЗСЖ, яке здійснюється на засадах життєвих навичок – навчатися здобувати знання, навчатися бути собою, навчатися жити разом, навчатися дії[514].

---

[508] Романова Н. (2007) Міжнародні підходи до реалізації освітніх програм з формування здорового способу життя, с. 87.

[509] Там же, с. 88.

[510] Воронцова Т., Пономаренко В. (2013) Основи здоров'я, 5 клас, с. 42.

[511] Бойченко Т., Дивак В., Тарусова Л. (2009) Формування здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів на основі розвитку життєвих навичок, с. 33.

[512] Овчарук О. (2004) Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи, с. 86-88.

[513] Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. (2013) Основи здоров'я, 5 клас, с. 43.

[514] Марі-Ноель Бело (2005) Концепція навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок, с. 25.

Таблиця 1. Життєві навички (компетентності), що сприяють здоровому способу життя

<table>
<tr><td>Життєві навички, що сприяють фізичному здоров’ю</td><td>Життєві навички,
що сприяють соціальному здоров’ю</td></tr>
<tr><td>1. Навички раціонального харчування:
- дотримання режиму харчування;
- уміння складати харчовий раціон, враховуючи реальні можливості і користь для здоров’я;
- вміння визначати і зберігати високу якість харчових продуктів.
2. Навички рухової активності:
- навички виконання ранкової зарядки;
- регулярні заняття фізичною культурою, спортом, руховими іграми, фізичною працею.
3. Санітарно-гігієнічні навички:
- навички особистої гігієни;
- уміння виконувати гігієнічні процедури (догляд за шкірою, зубами, волоссям тощо).</td><td>1. Навички ефективного спілкування:
- уміння слухати;
- уміння чітко висловлювати свої думки;
- уміння відкрито виражати свої почуття, без тривоги і звинувачень;
- володіння невербальною мовою (жести, міміка, інтонація тощо);
- адекватна реакція на критику;
- уміння просити про послугу або допомогу.
2. Навички співпереживання:
- уміння розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей;
- уміння висловити це розуміння;
- уміння рахуватися з почуттями інших людей;
- уміння виявляти допомогу і підтримку.
3. Навички розв’язання конфліктів:
- уміння розрізняти конфлікти поглядів і конфлікти інтересів;
- уміння розв’язати конфлікти поглядів на основі толерантності;
- уміння розв’язати конфлікти інтересів за допомогою конструктивних переговорів.</td></tr>
<tr><td>4. Режим праці та відпочинку:
- вміння чергувати розумову і фізичну активність;
вміння знаходити час для регулярного харчування і повноцінного відпочинку</td><td>4. Навички поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації:
- навички впевненої (адекватної) поведінки;
- уміння розрізняти вияви дискримінації;
- уміння відстоювати свою позицію та відмовлятися від небажаних пропозицій;
- уміння уникати небезпечних ситуацій і діяти при загрозі насилля.
1. Навички спільної діяльності і співробітництва:
- уміння бути «членом команди»;
- уміння визнавати внесок інших у спільну роботу;
уміння адекватно оцінювати свої здібності і свій вклад у спільну діяльність</td></tr>
<tr><td colspan="2">Життєві навички, що сприяють духовному та психічному здоров’ю</td></tr>
<tr><td>Емоційно-вольові життєві навички</td><td>Інтелектуальні життєві навички</td></tr>
<tr><td>1. Навички самоконтролю:
- уміння правильно виражати свої почуття;
- уміння контролювати проявлення гніву;
- уміння справлятися з тривогою;
- уміння переживати невдачі.
2. Навички управління стресами:
- уміння раціонально планувати час;
- навички позитивного мислення;
- навички релаксації;
- уміння справлятися з горем, втратою, травмою, насиллям.
3. Мотивація успіху і тренування волі:
- віра в те, що ти є господарем свого життя;
- установка на успіх;
- уміння концентруватися на досягненні мети;
- розвиток наполегливості і працьовитості.</td><td>1. Самоусвідомлення і самооцінка:
- уміння усвідомлювати власну унікальність;
- позитивне ставлення до себе, інших людей, до життєвих перспектив;
- адекватна самооцінка: уміння реально оцінювати свої здібності і можливості, а також адекватно сприймати оцінки інших людей.
2. Аналіз проблем і прийняття рішень:
- уміння визначати суть проблеми і причини її виникнення;
- -здатність сформулювати декілька варіантів вирішення проблеми;
- уміння передбачувати наслідки кожного із варіантів для себе та інших людей;
- уміння оцінювати реальність кожного варіанта, враховуючи власні можливості і життєві обставини;
- здатність вибирати оптимальні рішення.
3. Визначення життєвих цілей і програм:
- уміння визначати життєві цілі, виходячи із своїх потреб, нахилів, здібностей;
- уміння планувати
- уміння планувати власну діяльність, виходячи з аналізу можливостей і обставин;
- уміння визначати пріоритети і раціонально використовувати час.</td></tr>
</table>

Педагогічна технологія ООЖН, базуючись на розвитку найважливіших навичок, необхідних для успішного та здорового життя, допоможе учневі стати самостійним та впевненим у власних силах. ООЖН навчить виживати в екстремальних чи небезпечних для життя ситуаціях, толерантності, допоможе підібрати прийнятну професію, будувати гармонійні стосунки, знаходити правильний вихід із складних ситуацій, попереджувати та розв'язувати конфлікти[515].

Дослідженнями доведено[516], що навчання ЗСЖ на засадах розвитку навичок:

– зменшує вірогідність залучення молоді до делінквентної поведінки, насильства у стосунках та кримінальної поведінки;

– відстрочує початок вживання молоддю алкоголю, тютюнових виробів, інших наркотичних речовин;

– зменшує високоризикову сексуальну активність, що може стати причиною вагітності, ВІЛ-інфекції або захворювань, що передаються статевим шляхом;

– запобігає несприйняттю ровесниками та залякуванню;

– вчить як справлятися з гнівом;

– сприяє позитивному соціальному пристосуванню та зменшує кількість емоційних розладів;

– удосконалює моделі поведінки, пов'язані зі здоров'ям та підвищує самооцінку;

– покращує результати навчання в школі.

Навчання за педагогічною технологією ООЖН відбувається триланковим ланцюгом. Цей ланцюг нами аналізувався раніше[517]. Пропонуємо його розширену версію: «знання і вміння → ставлення і наміри → навички і життєві навички».

Знання забезпечують особистість інформацією, необхідною для розуміння світу і фактів життя. Вони є необхідною умовою навички, але не достатньою для її формування. *Уміння* – здобута на основі знань, досвіду здатність незалежно робити що-небудь. *Ставлення* – це особистісні погляди, стереотипи, уявлення, переконання, суб'єктивні оцінки суперечностей, і вони залежать від особистої системи цінностей та соціальних, культурних і моральних норм, які пропагуються в суспільстві. Ставлення зумовлюють дії та реакції людини. рішення людини виконати певну дію й домогтися певного наслідку. *Намір* пов'язаний з волею, він сам є вольовою установкою для людини. Намір передує дії, а тому виступає її організуючим фактором. *Навички* – здатність практикувати конкретні моделі поведінки. *Життєві навички* – спроможність до адаптивної та позитивної поведінки, що створює для людей можливість ефективно справлятися з вимогами і проблемами щоденного життя (визначення ВООЗ).

В освітньому процесі за технологією ООЖН здійснюються наступні етапи формування життєвих навичок через втілення певного навчального змісту:

Отримання учнями точних *знань,* набуття *вмінь*

(*лекція чи інформаційне повідомлення вчителя, виконання тренувальної вправи)*

↓

Вплив на вироблення *ставлень* і формування *намірів*

(обговорення учнями проблеми через певну інтерактивну вправу, формулювання висновку, проговорення зворотного зв'язку кожним)

↓

[515] Успенська В. (2014) Розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я шляхом інноваційних підходів на експрес-курсах.

[516] Навички заради здоров'я. Навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок: важливий компонент школи, дружньої до дитини, школи, що підтримує здоров'я (2004)., с. 42-44.

[517] Успенська В. (2008) Навчання на засадах розвитку життєвих навичок – ефективний шлях формування здорового способу життя, с. 302-303.

Розвиток *навичок* та *життєвих навичок*
(виконання рольової гри)

Отже, навчання на засадах розвитку життєвих навичок – це:

- підхід, зосереджений на учнях;
- акцент на соціально-психологічні уміння і навички;
- інтерактивні методи, що базуються на залученні та співпраці;
- більш енергійний і привабливий процес викладання;
- надання можливості для негайного відпрацювання навичок[518].

Автори підручників з основ здоров'я, методик викладання здоров'яспрямованих предметів Т. Воронцова, В. Пономаренко[519] доводять, що методика життєвих навичок є найефективнішою в профілактиці шкідливих звичок, насилля, ризикованої поведінки та ВІЛ/СНІДу. Вона є відомою в усьому світі. Її рекомендують Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) та Дитячий Фонд Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), впроваджує Міністерство освіти і науки України як найбільш адекватну для вирішення завдань, поставлених перед предметом «Основи здоров'я».

Методи педагогічної технології ООЖН. Освіта в галузі здоров'я на основі життєвих навичок – це використання різноманітних методик навчання, перевагу серед яких мають ті, що забезпечують активну участь усіх учасників освітнього процесу.

Інтерактивні освітні методики є сутністю освіти ЗСЖ на засадах розвитку життєвих навичок. Інтерактивні методи навчання (англ. inter – взаємний, act – діяти, тобто здатний до взаємодії, діалогу) – способи організації активної взаємодії учнів і вчителя у навчальному процесі з метою досягнення визначених результатів. Вони ефективні для досягнення цілей і виконання завдань ООЖН, оскільки в навчальних умовах відтворюються природні процеси для засвоєння дітьми стилю поведінки[520].

Інтерактивні методи, які є доцільними при навчанні учнів здоров'ю: робота в парах, малих творчих групах, концептуальні карти, інтерв'ювання, розгляд та аналіз конкретних життєвих ситуацій, моделювання розв'язання проблеми, «мозковий штурм», рольові ігри, дебати, дискусії, творчі проекти, створення плакатів, колажів та їх презентацій, «метод ПРЕС», «ажурна пилка», «карусель» тощо. Особливо важливим має стати залучення учнів до прийняття рішень. Розігрування ситуацій, аналіз історій, вироблення різних моделей поведінки мають демонструвати процес і наслідки прийняття рішень.

Цілісним інтерактивним заняттям є тренінг. На сьогоднішній день не існує загальновизнаного визначення тренінгу. Використовуємо наступне: *тренінг – форма групової роботи, що забезпечує активну і творчу взаємодію його учасників між собою та тренером (учителем)*[521]. Впровадження тренінгів при вмілому керівництві педагога-тренера згуртовує класний колектив, розкриває приховані індивідуальні здібності учасників навчання. Тренінг створює умови «активного» навчання, що є підґрунтям інтерактивному, коли учень залучається до діяльності, навіть якщо він попередньо і не збирався нічого робити. І здійснюється це не через вимушеність, спонуковувану вчителем, а через власну мотивацію школяра. Усе, про що учень висловив думку, зробив припущення, створив, стає для нього особистісно значущим, підвищує самооцінку, залучає до прийняття рішень.

[518] Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. (2013) Основи здоров'я, 5 клас, с. 17.
[519] Там же, с. 17.
[520] Навички заради здоров'я. Навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок: важливий компонент школи, дружньої до дитини, школи, що підтримує здоров'я (2004), с. 26.
[521] Воронцова Т., Пономаренко В. С. (2013) Основи здоров'я, 5 клас, с. 60.

Тренінги подобаються дітям, створюють у них приємні емоційні відчуття. Учні навчаються і засвоюють значно більше, ніж під час класичного навчального заняття. Створення педагогом невимушеної доброзичливої атмосфери сприяє ефективності освітнього процесу, засвоєнню більшого об'єму знань та відпрацюванню життєвих навичок.

Спосіб проведення тренінгу цілком залежить від підбору досвідченим педагогом-тренером інтерактивних вправ і може бути реалізований оригінальним, незвичним чином. Використовуючи створений нами конструктор можна дібрати різну комбінацію інтерактивних методів та прийомів для проведення тренінгу (Табл. 2).

Таблиця 2. Конструктор тренінгу здоров'яспрямованого змісту

Етапи тренінгу	Мета етапу	Методичні прийоми							
		1	2	3	4	5	6	7	8
I. Вступна частина									
Знайомство	Психологічно підготувати учнів до спілкування та діяльності	Розшифруй ім'я	Долонька	Історія свого імені	Життє-ве кредо	Інтер-в'ю	Мій портфель про мене сказав би…	Мій друг про мене сказав би…	Мій найбільший успіх…
Зворотній зв'язок / актуалізація знань	Отримати інформацію про готовність учнів до засвоєння знань	Мікрофон	Незакінчене речення	Продовжити думку	Запитання – відповідь	Ланцюжок питань	Снігова куля	Прес	Знайди пару
Очікування (оформлення плаката)	Визначення учнем особистого завдання до уроку	Пенал та олівці	Гора та факели	Пісковий годинник	Букет та квітки	Будинок і цеглинки	Небо й зорі	Гусени-ця та метелики	Дерево та плоди
Правила класу	Організація класу на продуктивну діяльність	Додай правило	Доречне правило	Найважче правило	Пісенька на правило	Правило-порада	Правило до теми		
II. Основна частина									
Теоретичний блок / Практичний блок	Дати знання згідно програми	Повідомлення	Бесіда	Мінілекція	Статистичні дані	Презентація	Мозковий штурм	Павутиння слів	Обгово-рення в колі
	Набуття життєвих навичок через інтерактивні вправи	Мозаїка	Карусель	Дерево рішень	Робота в групах / парах	Тріади	Дискусія	Кожен вчить кожно-го	Аналіз історій
Руханка (не є етапом)	Збадьорити, активізувати рухову активність	Ураган	Арифмометр	Іподром	Фруктовий салат	Я роблю так…	Третій зайвий	Морська фігура	Комплі-мент
III. Заключна частина									
Зворотній зв'язок / Рефлексія	Підвести особистий підсумок уроку / висловити ставлення до нього	Мікрофон	Мені це знадобиться …	Для мене було цінним…	Я зумію скористатись…	Тепер я знатиму, що	Власне правило	Я знав, я дізнався…	Снігова куля
Справджування очікувань	Показати ступінь досягнення учнем особистого завдання	*Ті ж самі*							
Побажання	Організоване закінчення уроку, побажання успіхів	Побажання	Спільна лічилка	Лозунг разом	Пісенька	Потискування рук	Подаруй посмішку	Електричний струм	Подару-нок по колу

На формування життєвих навичок впливають чинники розвитку (родина, школа, позашкільні установи) та чинники ризику (територіальні компанії, асоціальні та дисфункційні родини). Для мінімізації впливу чинників ризику на підлітка необхідно забезпечити

роз'яснюючу роботу з батьками щодо необхідності та шляхів формування життєвих навичок у дітей. Співпраця з батьками сприяє діалогізму в спілкуванні вчителя з учнями. Залучення батьків до партнерства при здійсненні здоров'яспрямованої освітньої діяльності відіграє значущу роль у формуванні ЗСЖ, членів їх родин, у підвищенні статусу предмета «Основи здоров'я», у поліпшенні здоров'язбережувального середовища школи. Участь батьків у навчанні і вихованні дітей в умовах школи, залучення до прийняття рішень щодо здоров'я дітей сприяє їх розумінню відповідальності за освітній процес, підвищенню рівня здоров'язбережувальної компетентності членів сім'ї.

Вирішенню широкого кола питань формування ЗСЖ покликана позакласна робота здоров'яспрямованого змісту. Це може бути навчання підлітків за методом «рівний – рівному», що сприяє ефективній соціалізації підлітків, розвиває комунікативні навички, розширює світогляд. Сутність методу – підтримуюча роль підлітків-лідерів, які перебувають поруч і незалежно від обставин можуть надати допомогу ровеснику, коли той її потребує, наприклад, щоб відмовитися від спокуси, зуміти сказати «ні». Цей метод добре зарекомендував себе для протистояння негативному впливу в молодіжному середовищі щодо шкідливих звичок, випадкових сексуальних контактів (проекти «Рівний-рівному», «Дорослішай на здоров'я», «Школа проти СНІДу», «Захисти себе від ВІЛ»).

Висновки. Педагогіка здоров'я полягає в аналізі здоров'я людини в контексті власного творення, створення освітніх умов формування ЗСЖ учнів у навчальному закладі, виробленні ціннісного ставлення та виховання культури здоров'я особистості учня.

Державні стандарти освітні стандарти в Україні спрямовуються, зокрема, на розвиток здоров'язбережувальної компетентності шляхом набуття учнями навичок збереження, зміцнення, використання здоров'я та дбайливого ставлення до нього, готовності до дій в умовах надзвичайних ситуацій.

У закладах загальної середньої освіти України та, зокрема, Сумської області, впроваджуються предмет «Основи здоров'я», проекти та програми здоров'яспрямованого змісту. Ними забезпечується якісна превентивна та профілактична освіта, у здобувачів освіти формуються ціннісне та відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Ефективно заняття здоров'яспрямованого змісту відбуваються за педагогічною технологією ООЖН – освіта на основі життєвих навичок. Методика життєвих навичок є найефективнішою в профілактиці шкідливих звичок, насилля, ризикованої поведінки та ВІЛ / СНІДу. Її рекомендують ВООЗ, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ. Навчання ЗСЖ на засадах розвитку навичок – це підхід у формуванні чи підтримці ЗСЖ, його умов через розвиток знань, формування ставлення та спеціальних навичок, необхідних для діяльності, спрямованої на створення та дотримання ЗСЖ та умов життя. Навчання за педагогічною технологією ООЖН відбувається триланковим ланцюгом: «знання і вміння $\rightarrow$ ставлення і наміри $\rightarrow$ навички і життєві навички».

Роботу з формування життєвих навичок слід проводити комплексно та систематично. Сутністю освіти ЗСЖ за технологією ООЖН є використання інтерактивних освітніх методик. Цілісним інтерактивним заняттям є тренінг, який має певну структуру. Досвідчені педагоги-тренери зможуть створити оригінальний тренінг здоров'яспрямованого змісту, використовуючи авторський конструктор.

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновки, що результатом упровадження технології ООЖН стане вироблення життєвих навичок учнів, сприятливих для здоров'я та життєвого успіху.

Література:

1. Бойченко Т., Дивак В., Тарусова Л. Формування здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів на основі розвитку життєвих навичок : навч.-метод. посіб. / АПН України, Ун-т менедж. освіти. Київ, 2009. 112 с.
2. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Основи здоров'я, 5 клас: пос. для вч. Київ: Алатон, 2013. 260 с Вчимося жити разом. Он-лайн курс підготовки вчителів. URL: http://llt.multycourse.com.ua/ua/ (дата звернення: 23. 02. 2019).
3. Закон України «Про освіту»: затв. Указом Президента України від 5 вер. 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 15. 02. 2019).
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
5. Концепція навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок / авт.-упоряд. Марі-Ноель Бело. Київ: Генеза, 2005. 80 с.
6. Навички заради здоров'я. Навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок: важливий компонент школи, дружньої до дитини, школи, що підтримує здоров'я: навч. посіб. / ВООЗ. Київ: ВКТФ «Кобза», 2004. 123 с.
7. Романова Н. Міжнародні підходи до реалізації освітніх програм з формування здорового способу життя. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2007. № 5. С. 86-89.
8. Семигіна Т. Здоров'я у сучасному науковому та політичному дискурсі: [препринт]. *Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту.* Київ, 2011. URL: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/1178 (дата звернення: 10. 02. 2019).
9. Успенська В. М. Розвиток професійної компетентності вчителів основ здоров'я шляхом інноваційних підходів на експрес-курсах. *Особистість в єдиному освітньому просторі*: матеріали V Міжнар. Форуму. *Освіта й особистість: нові підходи, сучасна дидактика, інноваційні технології*: конф. 2. (Запоріжжя, 07-18 кв. 2014 р.). URL: http://oeop5.blogspot.com/p/2.html (дата звернення 20. 02. 2019).
10. Успенська В. М. Навчання на засадах розвитку життєвих навичок – ефективний шлях формування здорового способу життя. – Суми: СумДУ ім. А. С. Макаренка, 2008. С. 294-305.
11. Успенська В. М. Упровадження проектів, спрямованих на здоров'я, в освіті Сумщини. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Глухів: РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2016. (Серія: Педагогічні науки; вип. 30). С. 167-174.

1.45. Usage and influence of step aerobics health keeping technology at the physical training lessons with senior preschool children

1.45. Використання та вплив здоров'язбережувальної технології степ-аеробіки під час занять з фізичного виховання з дітьми старшого дошкільного віку

Щоб зробити дитину розумною
і розсудливою, зробіть її міцною
і здоровою.
Нехай вона працює, діє, бігає – нехай
вона знаходиться в постійному русі.
Ж. Ж. Руссо.

Вступ. На сучасному етапі розвитку України як європейської держави спостерігається тенденція до погіршення стану здоров'я дітей дошкільного віку. В умовах активного впровадження комп'ютерних технологій різко знизилися показники рухової активності дітей, як наслідок – збільшилася кількість дітей дошкільного віку з погіршенням стану здоров'я. На сьогодні проблема збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку, їх фізичного розвитку, рухової активності, рівня фізичної підготовленості постає перед сучасним суспільством як ніколи. Дошкільний вік є вирішальним у формуванні фундаменту фізичного і психічного здоров'я. Саме дошкільний вік характерний сенситивними (сприятливими) періодами для розвитку фізичних якостей, а саме гнучкості, витривалості, спритності, швидкості та сили. Саме в дошкільному віці відбувається інтенсивний розвиток органів і становлення функціональних систем організму, закладаються основні риси особистості, формується характер, ставлення до себе і оточуючих. Особливо важливо в цей період заснувати у дошкільнят основу знань та практичних навичок до ведення здорового способу життя, потребу до систематичних занять фізичною культурою та зв'язок (компетентності) та використання цих навичок в повсякденному житті.

В Законах України "Про фізичну культуру і спорт", "Про дошкільну освіту", "Базового компоненту дошкільної освіти" – фізичне виховання дітей дошкільного віку є обов'язковою складовою гармонійного розвитку дітей, цілеспрямоване передусім на охорону та зміцнення їх психічного та фізичного здоров'я, покращення захисних сил організму, виховання стійкого інтересу до рухової активності, звички до здорового способу життя, формування життєво-необхідних рухових умінь, навичок та фізичних якостей (швидкість, спритність, витривалість, гнучкість), формування культури здоров'я дитини. Всі ці проблеми знаходять відображення в державних документах : Законі України "Про дошкільну освіту", "Національній доктрині розвитку освіти", "Діти України", "Про охорону дитинства", "Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні", в програмі виховання та навчання "Дитина" (2016 р.). Одне із основних завдань дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку України за програмою "Дитина" (2016 р.) – забезпечення гармонійного та всебічного розвитку дошкільника, формування в нього ціннісного ставлення до культури, природи, людей і самого себе. Педагогам-практикам необхідно формувати у дитини з дошкільного віку бережливе ставлення до себе, до свого власного здоров'я. Проблема здоров'я дітей дошкільного віку постає педагогічним питанням[522].

Нині велика кількість дітей дошкільного віку потребує діяльного та спрямованого систематичного оздоровлення. Тому здійснюється активний пошук сучасних здоров'язбережувальних технологій та методів, які б після впровадження їх в навчально-

[522] Андрющенко Т. К. (2007): Формування ціннісного ставлення до власного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку. с. 258.

виховний процес дошкільних навчальних закладів проводили оздоровлення в цікавих різноманітних формах, забезпечували фізичне, соціально-емоційне, духовне здоров'я дошкільнят, особливо це стосується такої здоров'язбережувальної технології як степ-аеробіки. Таким чином, проблема вдосконалення фізкультурно-оздоровчої роботи за допомогою сучасних здоров'язбережувальних технологій в дошкільному закладі сьогодні набуває особливої актуальності.

Одне з найбільш актуальних на сьогоднішній день питань серед дітей дошкільного віку – це фізичне здоров'я, тому здійснюється активний пошук результативних здоров'язбережувальних технологій, які б після впровадження їх в навчальний процес сформували у дітей дошкільного віку фізкультурно-оздоровчий вплив в привабливих різноманітних формах. Численні дослідження науковців довели, що для дітей дошкільного віку рухова активність – фундамент благополучного гармонійного розвитку. Враховуючи зацікавленість дошкільнят старшого дошкільного віку до фізкультурно-оздоровчих занять з музичним супроводом, було обрано для дослідження рівня фізичної підготовленості сучасну популярну здоров'язбережувальну технологію – степ-аеробіку.

Питання дослідження рівня розвитку фізичних якостей у дітей дошкільного віку досліджено в працях О. В. Кенеман, Г. І. Осокіна, М. М. Богена, М. М. Кольцова. Видатні науковці В. М. Заціорський, Е. С. Вільчковський, В. П. Філін, Е. М. Вавілова у своїх наукових дослідженнях зробили висновки про необхідність комплексного розвитку рухових якостей дітей дошкільного віку. Дослідження українських та зарубіжних науковців підтверджують, що рухова активність дітей дошкільного віку знаходиться на низькому рівні, режим гіподинамії є результатом недостатньої ефективності організації процесу фізичного виховання (Е. С. Вільчковський, Н. Ф. Денисенко, О. Л. Богініч). Низька авторів з'ясували, що фізична підготовленість дітей дошкільного віку простежується впродовж перебування дитини у дошкільному навчальному закладі (В. М. Єфімова, Л. В. Геращенко).

Проблемою покращення стану здоров'я дітей дошкільного віку займалися такі сучасні українські та закордонні науковці, як М. В. Сократов, Л. П. Ігнатієва, В. М. Єфімова, 2010; Л. В. Геращенко, С. В. Пєхарєва. В. К. Бальсевич, В. А. Мануйлова пропонують для покращення показників фізичної підготовленості та зміцнення організму дітей дошкільного віку застосовувати фізкультурно-оздоровчі заняття, а саме використання сучасних здоров'язбережувальних технологій – степ-аеробіки, фітбол-аеробіки, гідроаеробіка; різні види терапій: аромотерапія, фітотерапія, кольоротерапія, арттерапія, музикотерапія; масаж та самомасаж.

Методологія використання та впливу здоров'язбережувальної технології степ-аеробіки під час занять з фізичного виховання з дітьми старшого дошкільного віку. Методологічну основу використання та впливу здоров'язбережувальної технології степ-аеробіки під час занять з фізичного виховання з дітьми старшого дошкільного віку складає теоретичний аналіз та узагальнення даних наукової та методичної літератури, порівняння та зіставлення, абстрагування та систематизація, експеримент, спостереження, контрольні випробування для визначення рівня фізичної підготовленості, методи математичної статистики.

Дослідження проводилось впродовж 2017-2018 н. р. на базі закладу дошкільної освіти № 1 "Чебурашка" м. Глухів. У ньому прийняло участь 40 дітей старшої дошкільної групи, де дітям було запропоновано займатися під час занять з фізичного виховання за спеціальною програмою зі степ-аеробіки. Було досліджено показники фізичної підготовленості та фізичного здоров'я дітей старшого дошкільного віку.

Під час дослідження було досліджено показники фізичної підготовленості дітей старшого дошкільного віку (6 років): біг 10 м, біг 30 м, човниковий біг 4 х 9 м, стрибок у довжину з місця, стрибок у довжину з розбігу, стрибок у висоту з розбігу, метання мішечків з

піском на дальність (100 г), вис на зігнутих руках, підйом тулуба з положення лежачи за 1 хв, нахил тулуба вперед з положення сидячи.[523]

Результати дослідження. Фізична підготовка дітей дошкільного віку передбачає досягнення оптимального розвитку рухових (фізичних) якостей: швидкості, спритності, гнучкості, витривалості та сили. У дітей дошкільного віку розвиток рухових якостей відбувається під впливом двох факторів: природно-вікових змін організму та режиму рухової активності, до якого входить весь комплекс організаційних форм фізичного виховання та його самостійна рухова діяльність. Цілеспрямований розвиток рухових якостей повинен починатися у дошкільному віці. Тільки за цієї умови можна забезпечити необхідну загальну фізичну підготовленість дошкільнят. Система засобів фізичного виховання передбачає реалізацію принципу всебічного розвитку особистості дитини, що обумовлює різнобічний вплив на різні сторони її рухової функції, включаючи комплексний розвиток усіх рухових якостей.

Степ-аеробіка займає особливе місце у фізичному вихованні, яка завдяки музичному супроводу створює позитивний психоемоційний фон занять, а незвичайне поєднання рухів обумовлено обладнанням – степ-платформою. Оздоровчий ефект степ-аеробіки полягає в комплексному розвитку у дошкільників рухових якостей, у сприятливому впливі на організм дитини (опорно-руховий апарат, серцево-судинну, дихальну і нервову системи). Особливість степ-аеробіки – це поєднання базових кроків з елементами танців різних стилів, тісний зв'язок рухів з музикою і ритмом, висока динамічність і різноманітність рухів і, отже, збагачення рухового досвіду і підвищення культури рухів. Основним змістом занять зі степ-аеробіки є базові кроки, біг і стрибки, які складають основу класичної аеробіки, а кожен аеробний комплекс виконує декілька завдань: стати сильним і гнучким, стрункім і підтягнутим; отримати відчуття фізичного і психічного задоволення, покращити координацію рухів, сформувати почуття ритму, підвищити рівень фізичної підготовленості.[524]

Структура заняття степ-аеробіки з дітьми старшого дошкільного віку складається з трьох частини : підготовчої, основної і заключної. Підготовча частина заняття – аеробна розминка (до 5 хв.). Основна частина заняття степ-аеробіки – аеробна частина (15-18 хв.) Заключна частина заняття – повільно виконуються вправи на гнучкість (3-5 хв).

На заняттях фізичного виховання з дітьми старшого дошкільного віку степ-платформу можна застосовувати:

- у вступній частині : ходьба на степ-платформі (для формування правильної постави);
- при виконанні загальнорозвивальних вправ під музичний супровід: зміцнення дихальної і серцево-судинної системи, розвиток координації рухів;
- в основних видах рухів: стрибки, біг тощо;
- у рухливих іграх : "Лелеки і жаби", "Бездомний заєць", "День і ніч", "Мисливець і зайці", "Кіт і пташки".

Базові кроки в степ-аеробіці, які застосовуються з дітьми старшого дошкільного віку, поділяються на основні – з однієї провідної ноги, і змінні – з чергуванням провідної ноги.

Варіанти занять степ-аеробікою з дітьми старшого дошкільного віку:

- у формі повних занять оздоровчо-тренувального характеру з дітьми старшого дошкільного віку (тривалість від 25 до 35 хв.);
- як частина заняття (тривалість від 10 до 15 хв.);
- у формі ранкової гімнастики та гімнастики після сну;
- показові виступи дітей на свята;

[523] Вільчковський Е. С. (1998): Критерії оцінювання стану здоров'я фізичного розвитку та рухової підготовленості дітей дошкільного віку. с. 96.

[524] Івахно О. П. (2008): Здоров'язбережувальні технології в системі дошкільної освіти. с. 97.

- як розвага.

У проведенні занять степ-аеробіки з дітьми старшого дошкільного віку використовуються такі методи навчання: наочний – у виконанні базових кроків та комбінацій, орієнтація на зразок, копіювання запропонованого зразка; словесний і наочний – пояснення і показ базових кроків та комбінацій; словесний – пояснення, після якого слід самостійне виконання базових кроків та комбінацій; практичний – самостійне складання і виконання базових кроків та комбінацій.

На заняттях степ-аеробіки з дітьми старшого дошкільного віку можуть застосовуватися жести (візуальні команди), що підвищують організацію та моторну щільність заняття. Специфічні жести пояснюють напрямок руху, кількість повторень. Допомагає і міміка – кивок головою, усмішка.

Одним з найбільш важливих факторів, що забезпечують потенціал здоров'я в цілому, є показники фізичної підготовленості та фізичного розвитку. Показники фізичної підготовленості та фізичного розвитку дитини можуть спрямовано поліпшуватися без будь-яких лікарських засобів, за допомогою задоволення природної біологічної потреби організму в руховій активності. Після введення степ-аеробіки в навчальний процес закладу дошкільної освіти за даними дослідження спостерігається значне зниження кількості днів захворювань на одну дитину (від 10 до 5 днів), кількість днів простудними захворюваннями дітей зменшилася в два рази, на кінець навчального року відсутні випадки інфекційних захворювань і зменшилася кількість днів іншими захворюваннями (Табл. 1)

Таблиця 1. Показники захворюваності дітей 2017-2018 н. р. дітей старшого дошкільного віку

Показники захворюваності	ВД	КД
Кількість дітей старшого дошкільного віку в ЗДО	40	40
Кількість захворювань (дн./дит.)	10	5
Простудні захворювання (дн./дит.)	5	2
Інфекційні захворювання (дн./дит.)	2	–
Інші захворювання (дн./дит.)	3	2

На початку дослідження встановлені показники фізичної підготовленості дівчаток та хлопчиків старшого дошкільного віку (Табл. 2).

Під час дослідження аналізувалися середні показники та стандартні виділення. У дівчаток старшого дошкільного віку спостерігається підвищення показників майже у всіх контрольних випробуваннях, окрім нахилу тулуба вперед з положення сидячи. Найбільша динаміка показників спостерігається в стрибках в довжину з розбігу та у стрибках у висоту з розбігу. Середні показники оцінюються за оцінними таблицями на "добре". Показники, які наведені в Таблиці 2, можуть бути використані як орієнтири в оцінюванні фізичної підготовленості дівчаток старшого дошкільного віку[525].

У хлопчиків старшого дошкільного віку спостерігається збільшення показників у всіх контрольних випробуваннях. Середні показники оцінюються за оцінними таблицями так: контрольні випробування з бігу на 30 м – "задовільно", з човникового бігу – "добре", зі стрибків у довжину з місця – "добре", з піднімання тулуба з положення лежачи за 1 хв – "відмінно", з нахилу тулуба вперед з положення сидячи – "відмінно".

Після застосування здоров'язбережувальної технології – степ-аеробіки в навчальному процесі дошкільного закладу, на кінець навчального року спостерігається тенденція покращення фізичної підготовленості за всіма показниками (табл. 3). Спостерігається

[525] Денисенко Н. Ф. (2004): Оздоровчі технології в освітньому процесі. с. 6.

стабільність у розвитку основних рухів, збільшення кількості дошкільнят з більш розвиненими фізкультурними здібностями і фізичними якостями.

Таблиця 2. Показники фізичної підготовленості хлопчиків та дівчаток старшого дошкільного віку

№	Контрольні випробування	Дівчата (n=24)	Хлопчики (n=16)
		X ± m	X ± m
1	Біг 10 м, с	2,86 ± 0,17	2,8 ± 0,23
2	Біг 30 м, с	7,16 ± 0,75	6,96 ± 0,51
3	Човниковий біг 4 х 9 м, с	13,36 ± 0,77	12,7 ± 0,82
4	Стрибок у довжину з місця, см	104,73 ± 20,5	115,7 ± 11,5
5	Стрибок у довжину з розбігу, см	160,7 ± 20,03	177,0 ± 21,64
6	Стрибок у висоту з розбігу, см	52,33 ± 4,09	52,17 ± 3,39
7	Метання мішечків з піском на дальність (100 гр)	5,80 ± 1,22	9,61 ± 2,31
8	Вис на зігнутих руках, с	19,77 ± 9,97	14,27 ± 7,34
9	Підйом тулуба з положення лежачи за 1 хв	25,0 ± 4,84	26,266 ± 5,95
10	Нахил тулуба вперед з положення сидячи, см	6,67 ± 3,79	8,0 ± 2,84

На кінець навчального року спостерігається тенденція покращення фізичної підготовленості за всіма показниками (Табл. 4). Спостерігається стабільність у розвитку основних рухів, збільшення кількості дітей з більш розвиненими фізкультурними здібностями і фізичними якостями[526].

Таблиця 3. Динаміка показників фізичної підготовленості дітей старшого дошкільного віку 2017-2018 н. р.

Показники	Вихідні дані			Кінцеві дані		
	Висок	Норма	Низьк	Висок	Норма	Низьк
Біг 10 м, с	8 %	76 %	16 %	14 %	80 %	6 %
Біг 30 м, с	11 %	80 %	9 %	15 %	80 %	5 %
Човниковий біг 4 х 9 м, с	13 %	68 %	19 %	20 %	72 %	8 %
Стрибок у довжину з місця, см	13 %	77 %	10 %	19 %	79 %	2 %
Стрибок у довжину з розбігу, см	11 %	79 %	10 %	17 %	77 %	6 %
Стрибок у висоту з розбігу, см	12 %	72 %	16 %	15 %	77 %	8 %
Метання мішечків з піском на дальність (100 гр)	10 %	77 %	13 %	14 %	79 %	7 %
Вис на зігнутих руках, с	8 %	76 %	16 %	14 %	80 %	6 %
Підйом тулуба з положення лежачи за 1 хв	5 %	77 %	18 %	10 %	82 %	8 %
Нахил тулуба вперед з положення сидячи, см	9 %	78 %	13 %	15 %	80 %	5 %

Основні напрями організації занять зі степ-аеробіки з дітьми старшого дошкільного віку:

- Використання вправ зі степ-аеробіки на занятті. Треба намагатися підбирати такі фізичні вправи, які методично правильно організовані і складні види рухової діяльності.

[526] Вільчковський Е. С. (2008): Організація рухового режиму у дошкільних навчальних закладах. с. 126..

- Музично-ігрові комплекси вправ степ-аеробіки. Кожен комплекс спрямовуються на навчання дітей старшого дошкільного віку різним видам рухів, закріплення отриманих навичок, розвиток фізичних та морально-вольових якостей дитини. Максимальну ефективність реалізації комплексів протягом навчального року забезпечується завдяки врахуванню педагогічних принципів систематичності, наочності, доступності, індивідуального підходу та поступовості. Музичні комплекси зі степ-платформою надають безцінну допомогу в розвитку різних груп м'язів та зміцненні м'язового тонусу. Запропоновані музичні ігрові комплекси степ-аеробіки можуть змінюватися і варіюватися від того, де вони проводяться, а також від виду занять з фізичної культури.

Таблиця 4. Динаміка показників фізичної підготовленості дітей старшого дошкільного віку 2015-2016 н. р.

Показники	Вихідні дані			Кінцеві дані		
	Високий	Норма	Низький	Високий	Норма	Низький
Човниковий біг	13 %	68 %	19 %	20 %	72 %	8 %
Стрибки в довжину з місця	13 %	77 %	10 %	19 %	79 %	2 %
Підйом тулуба з положення лежачи	5 %	77 %	18 %	10 %	82 %	8 %
Спритність рухів	9 %	78 %	13 %	15 %	80 %	5 %

Структура комплексу вправ степ-аеробіки визначається запропонованими інструктором з фізичного виховання завданнями і особливостями організму дітей старшого дошкільного віку. Під час виконання вправ відбуваються значні зміни: збільшується фізична працездатність дітей старшого дошкільного віку, покращується робота всіх органів і систем організму, створюється певний ритм діяльності, розвивається витривалість, підвищується психоемоційний стан старших дошкільників[527].

Самостійне використання елементів степ-аеробіки дітьми старшого дошкільного віку у вільній від запропонованої діяльності час. Самостійна рухова діяльність дітей старшого дошкільного віку створюється в різноманітний час дня: вранці до сніданку, між заняттями, час ігор після денного сну та під час прогулянок. Рухливі дії дітей старшого дошкільного віку чергуються з більш спокійною діяльністю. При самостійній діяльності слід дбати про створення фізкультурно-ігрового середовища, де діти старшого дошкільного віку можуть використовувати різноманітний спортивний інвентар та обладнання, у тому числі і степ-платформи. Діти старшого дошкільного віку можуть використовувати елементи степ-аеробіки під час прогулянки, де самостійно організовують свою ігрову діяльність[528].

Висновки. За отриманими результатами дослідження встановлене якісне зростання за всіма показниками фізичної підготовленості дітей старшого дошкільного віку. Впровадження степ-аеробіки у навчально-виховний процес дітей старшого дошкільного віку визначає: збільшення рівня фізичної підготовленості дошкільників до навчання у школі, розвиток координаційних здібностей, фізичних якостей – м'язової сили, спритності, витривалості, гнучкості; зміцненням кістково-м'язової системи, підвищення функціональної діяльність органів і систем організму. У дівчаток старшого дошкільного віку постерігається підвищення показників в усіх контрольних випробуваннях. Найбільша динаміка показників спостерігається в стрибках в довжину з розбігу та у стрибках у висоту з розбігу. Середні показники оцінюються за оцінними таблицями на "добре". Що стосується хлопчиків, то

[527] Гаращенко Л. В. (2011): Здоров'язбережувальні методики виховання у фізкультурно-оздоровчому процесі сучасного дошкільного закладу. с. 67.

[528] Богініч О. Л. (2008). Створення здоров'язберігаючих технологій в дошкільному навчальному закладі. с. 14.

спостерігається збільшення показників у всіх контрольних випробуваннях. Середні показники оцінюються за оцінними таблицями так: контрольні випробування з бігу на 30 м – “задовільно”, з човникового бігу – “добре”, зі стрибка у довжину з місця – “добре”, піднімання тулуба з положення лежачи за 1 хв – “відмінно”, з нахилу тулуба вперед з положення сидячи – “відмінно”. Завдяки степ-аеробіці у дітей старшого дошкільного віку підвищується інтерес до занять спортом та здорового способу життя; розвиваються психічні процеси такі як увага, пам’ять, уява, розумові здібності, відбувається виховання моральних якостей, комунікабельності, створюються умови для позитивного психоемоційного стану дітей, які сприятливо впливають на здоров’я кожної дитини, підвищується рівень педагогічної компетенції вихователів ЗДО та батьків вихованців[529]. Аналізуючи напрямки роботи з даної проблеми з дітьми дошкільного віку пропонується в подальшому наступне: для найкращої роботи з дітьми під час занять степ-аеробікою необхідно створювати інтерес до ритміки; продовжувати вивчати сучасну науково-методичну літературу з даного питання; запозичувати передовий досвід інших інструкторів з фізичного виховання і впроваджувати в свою науково-практичну роботу; вчити дітей дошкільного віку фантазувати та створювати різні за формою музично-ігрові комплекси, роблячи їх більш цікавими; збагачувати міміку дітей, застосовуючи візуальні команди, що позначають напрямки рухів, кількість повторень.[530]

Література:

1. Андрющенко Т. К. Формування ціннісного ставлення до власного здоров’я в дітей старшого дошкільного віку: дис. … канд. пед. наук: 13.00.08 / Київ, 2007. 258 с.
2. Богініч О. Л. Створення здоров’язберігаючих технологій в дошкільному навчальному закладі / упорядник І. І. Загарницька. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. С. 14-25.
3. Вільчковський Е. С. Організація рухового режиму у дошкільних навчальних закладах: навчально-метод. посіб. / Е. С. Вільчковський, Н. Ф. Денисенко. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 126 с.
4. Вільчковський Е. С. Критерії оцінювання стану здоров’я фізичного розвитку та рухової підготовленості дітей дошкільного віку / Е. С. Вільчковський. Київ, 1998. 96 с.
5. Гаращенко Л. В. Здоров’язбережувальні методики виховання у фізкультурно-оздоровчому процесі сучасного дошкільного закладу. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2011. № 1 (44). С. 67-71.
6. Денисенко Н. Ф. Оздоровчі технології в освітньому процесі. *Дошкільне виховання.* 2004. № 12. С. 4-6.
7. Єфімова В. М. Здоров’язбережувальні технології у контексті педагогічних досліджень. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту.* 2010. № 1. С. 57-60.
8. Івахно О. П. Здоров’язбережувальні технології в системі дошкільної освіти. *Часопис “Дитячий садок”.* 2008. № 21. С. 97-100.
9. Семенова Н. І. Формування здорової особистості дошкільника. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія “Педагогічні науки*”. 2010. № 23. С. 171-175.

[529] Семенова Н. І. (2010): Формування здорової особистості дошкільника. с. 171.

[530] Єфімова В. М. (2010): Здоров’язбережувальні технології у контексті педагогічних досліджень. с. 57.

1.46. Pedagogical model of technology of formation of healthcare saving knowledge in the process of physical education

1.46. Педагогічна модель технології формування здоров'язбережувальних знань у процесі занять фізичною культурою

Вступ. Сучасний стан здоров'я населення України, особливо підростаючого покоління є проблемою, яка вимагає ефективних заходів щодо виходу із ситуації, що склалася. Основними факторами виникнення цієї соціально-педагогічної проблеми є недостатній обсяг рухової активності, відсутність здоров'язбережувальних знань, культури здорового способу життя учнів загальноосвітньої школи, перевантаженість існуючої навчальної програми та вплив різноманітних негативних соціальних, екологічних чинників. На нашу думку, продуктивне вирішення вищеозначеної проблеми знаходиться в площині науково-практичного обґрунтування педагогічних технологій особистісно орієнтованого формування здоров'язбережувальних знань учнів основної школи в процесі занять фізичною культурою.

Теоретичні основи реалізації науково-методичної системи формування здоров'язбережувальних знань у процесі занять фізичною культурою. Історичний та когнітивно-аксіологічний дискурс феномену «педагогічна технологія» дозволяє констатувати, що ця педагогічна система має понад трьохсот визначень у залежності від того, як науковці уявляють системність, структурність, функціональність навчально-виховних процесів. Логіко-семантичний аналіз сутності змісту поняття «педагогічна технологія», як дидактичного явища, дозволив встановити, що основна їх більшість входить до єдиного «семантичного поля», доповнює одне одного, є категоріями професійно-педагогічного мислення вчителів, основу якого складають семантичні одиниці, що системно відображають сутність діагностично визначеної мети гарантованого досягнення навчальних, виховних, оздоровчих, розвивальних результатів впливу освітньо-виховної системи на її суб'єктив.

Як засвідчить аналіз робіт В. Григоренка[531], Т. Ротерс[532], для ефективного вирішення освітньо-оздоровчих завдань в нинішній час у навчальних закладах застосовуються різні педагогічні технології. Саме поняття «технологія», розкривається як сукупність прийомів, застосовуваних у якій-небудь справі, майстерності, мистецтві. Відповідно, термін «педагогічна технологія» відображає сутність педагогічних прийомів, які використовуються у процесі практичної реалізації науково-методичних систем навчання. Однак, як свідчить аналіз спеціальної літератури, існує декілька визначень поняття педагогічної технології. Так, з точки зору декількох авторів [533][534], педагогічна технологія – сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментом педагогічного процесу. В. Безпалько[535] характеризує педагогічну технологію, як змістовну техніку реалізації навчального процесу. На думку Ю. Васькова[536], педагогічна технологія – це опис процесу досягнення запланованих результатів навчання. І. Прокопенко визначає педагогічну технологію, як продуману у всіх деталях модель спільної педагогічної діяльності з проектування, організації та проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учнів і вчителів. У роботах М. Кларіна[537] педагогічна

[531] Г. Григоренко(2003) Професійно-педагогічна мотивація і технологія її формування, с. 4.
[532] Т. Ротерс (2010) Організаційно-педагогічні технології фізичного виховання школярів, с. 98.
[533] О. Пометун (2003) Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання, с. 9.
[534] І. Прокопенко (2008) Сучасні педагогічні технології в підготовці вчителів, с. 4.
[535] В. Беспалько (1995) Педагогика и прогрессивные технологии, с. 16.
[536] Ю.Васьков (2000) Педагогічні теорії, технології, досвід (дидактичний аспект), с. 20.
[537] М. Кларин М. (1989) Педагогическая технология в учебном процессе, с. 80.

технологія розглядається, як системна сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, науково-методичних, інструментальних і методологічних засобів, використовуваних для досягнення педагогічних цілей. У контексті викладеного особливої уваги заслуговує наукова позиція В. Григоренка, який поняття педагогічна технологія обґрунтовує як керовану дидактичну систему, що має діагностично визначену мету гарантованого досягнення випередженого освітньо-виховного результату з принциповим врахуванням особистісних можливостей суб'єктів пізнавально-оздоровчої діяльності в різних ланках системи національної освіти. При цьому вчений аргументовано доводить, що потрібно спеціально створювати організаційно-педагогічні, соціальні, духовно-культурні, інформаційні та валеологічні умови реалізації вище означених інноваційних педагогічних систем, які обумовлюють їх результативність, економічність використання та системно-інтеграційну динамічність.

Отже, гносеологічний аналіз вище означених понять «педагогічна технологія» дозволяє нам стверджувати, що всі визначення знаходяться в одному семантичному полі поняття сформульованих ЮНЕСКО (глосарій, Париж, 1986), а саме – педагогічна технологія є системним підходом до створення, застосування, визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємозв'язків, що ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти. Ознаками такої педагогічної технології є діагностичне цілевизначення, результативність, економічність, проектування, цілісність, керованість, візуалізація.

Серед різноманітних педагогічних технологій виділяються ще і такі види: інформаційна технологія, адаптована система навчання, особистісно-орієнтовані технології, рейтингова технологія, ігрова технологія, проблемно-розвиваюча технологія, технологія модульного навчання, а також здоров'язберігаюча технологія. Отже, у сучасній школі застосовуються різні педагогічні технології, у тому числі і в системі фізичного виховання, які спрямовані на підвищення ефективності педагогічного процесу, на розвиток дитини, опанування нею системи знань, адаптації її до суспільної діяльності та ін. Разом з тим необхідно відмітити, що дослідження В. Григоренка, С. Омельченко[538], Т. Ротерста ін. свідчать про те, що для комплексного вирішення у школах навчальних, виховних, розвивальних та оздоровчих завдань, їх поєднання у єдиному освітньому напрямку, потрібно застосовувати інноваційні науково-методичні системи навчання та їх організаційно-педагогічні технології, тобто різні форми організації педагогічного процесу з використанням технологій навчання, оздоровлення, виховання, соціалізації та управління (менеджменту). Крім того, для найбільш ефективного проведення фізкультурно-рекреаційної роботи з учнями, треба застосовувати такі організаційно-педагогічні технології, які дозволяють ефективно формувати їх систему здоров'язбережувальних знань, реалізовувати не тільки фізкультурно-спортивні потреби учнів, але й особистісні якості школярів (лідерство, відповідальність, освітченість).

Результати дослідження. Розкриваючи сутність освітньо-виховних, навчально-оздоровчих, соціально-педагогічних технологій сучасні науковці визначають, що вищеозначена дидактична система є комплексним підходом до організації навчання, виховання, розвитку, оздоровлення учнів, їх фізичного виховання, який складається з різних методик та форм, метою якого є підвищення мотивації, потреб, інтересу школярів до фізкультурно-оздоровчої діяльності. При цьому мета їх діяльності та організаційна форма навчально-оздоровчого процесу в різних формах фізичної культури визначає відповідну змістовну частину, у якій за допомогою дидактичних освітніх компонентів (методик, системи теоретичних і практичних знань та ін.) вирішуються поставлені перед системою фізичної

[538] О. Омельченко (2007) Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків, с. 35.

культури цілі та завдання, а також реалізуються інтелектуальні, духовні, морально-етичні потреби учнів основної школи.

Зростання або падіння рівня мотивації в учнів служить у цій системі своєрідним індикатором адекватності та оптимальності форм та методів, які були визначені для виконання поставлених перед системою завдань. В першу чергу, це завдання особистісно орієнтованого формування системи здоров'язбережувальних знань учнів у процесі занять фізичною культурою.

Тож, можна констатувати, що впровадження інноваційної науково-методичної системи формування здоров'язбережувальних знань учнів є основною соціально-дидактичною функцією вищеозначеної технології.

На засадах теоретичного дослідження сутності та структури здоров'язбережувальних знань учнів основної школи, що формуються у процесі занять фізичною культурою, теоретичного та організаційно-дидактичного обґрунтування науково-методичної системи, особистісно орієнтоване формування вищеозначених знань, фундаментальних наукових праць відомих вчених, які переконливо довели, що педагогічні технології сучасності (як найвищій рівень науково-практичних досягнень педагогічної думки) є обґрунтованою дидактичною системою, що гарантує випереджене досягнення актуальної навчально-оздоровчої мети. Через чітко визначену послідовність дидактичних дій суб'єктів навчально-виховного процесу, що спроектовані (з урахуванням індивідуальних особливостей учнів) на якісне досягнення проміжних цілей і прогнозовано визначених кінцевих освітньо-виховних результатів, які усвідомлюються педагогом і його вихованцями як особистісно-соціальний продукт, ми приступаємо до проективної розробки проективної технології як дидактичної реалізації експериментальної науково-методичної системи.

Проективне дослідження цього питання базувалося на реалізації системно-структурного підходу, положення якого у контексті теоретичного обґрунтування науково-методичної системи формування здоров'язбережувальних знань, що дозволило побудувати модель відображення структурно-функціонального взаємозв'язку вищеозначеної дидактичної системи і її педагогічної технології особистісно орієнтованого та проблемно-ігрового навчання учнів основної школи у процесі занять фізичною культурою.

Ця модель будувалася з урахуванням об'єктивно існуючої інтеграційної властивості педагогічних систем відкритого типу, яка характеризує структурний взаємозв'язок моделі з оригіналом, до якого вона входить як його компонент, при цьому він суттєво впливає на формування її відносно автономних властивостей та системних ознак.

Як випливає із змісту моделі (Рис. 1), структурні компоненти експериментальної науково-методичної системи обумовлюють формування системно-структурних зв'язків з базовими атрибутами педагогічної технології як дидактичної системи, що розвивається в її ендогенному середовищі на рівні динамічної функції екзогенної реалізації в освітньо-оздоровчому просторі основної школи.

Структура аналогової, вербально-графічної моделі (Рис. 1) відображає специфічність взаємозв'язків цих педагогічних систем, які свідчать, що вони мають зворотну будову і характеризують їх змістовну взаємозалежність на рівні організації, розвитку, життєвого циклу, ефективності функціонування науково-методичної системи формування здоров'язбережувальних знань учнів основної школи та її педагогічної технології особистісно орієнтованого та проблемно-ігрового навчання у процесі занять фізичною культурою. При цьому встановлено, що компоненти науково-методичної системи трансформуються у системні атрибути вищеозначеної технології навчання, що надає її структурі прогнозовану систему, міцність, функціональність та ефективність щодо реалізації її навчальних, розвиваючих, оздоровчих, виховних та соціалізуючих функцій (Рис. 1).

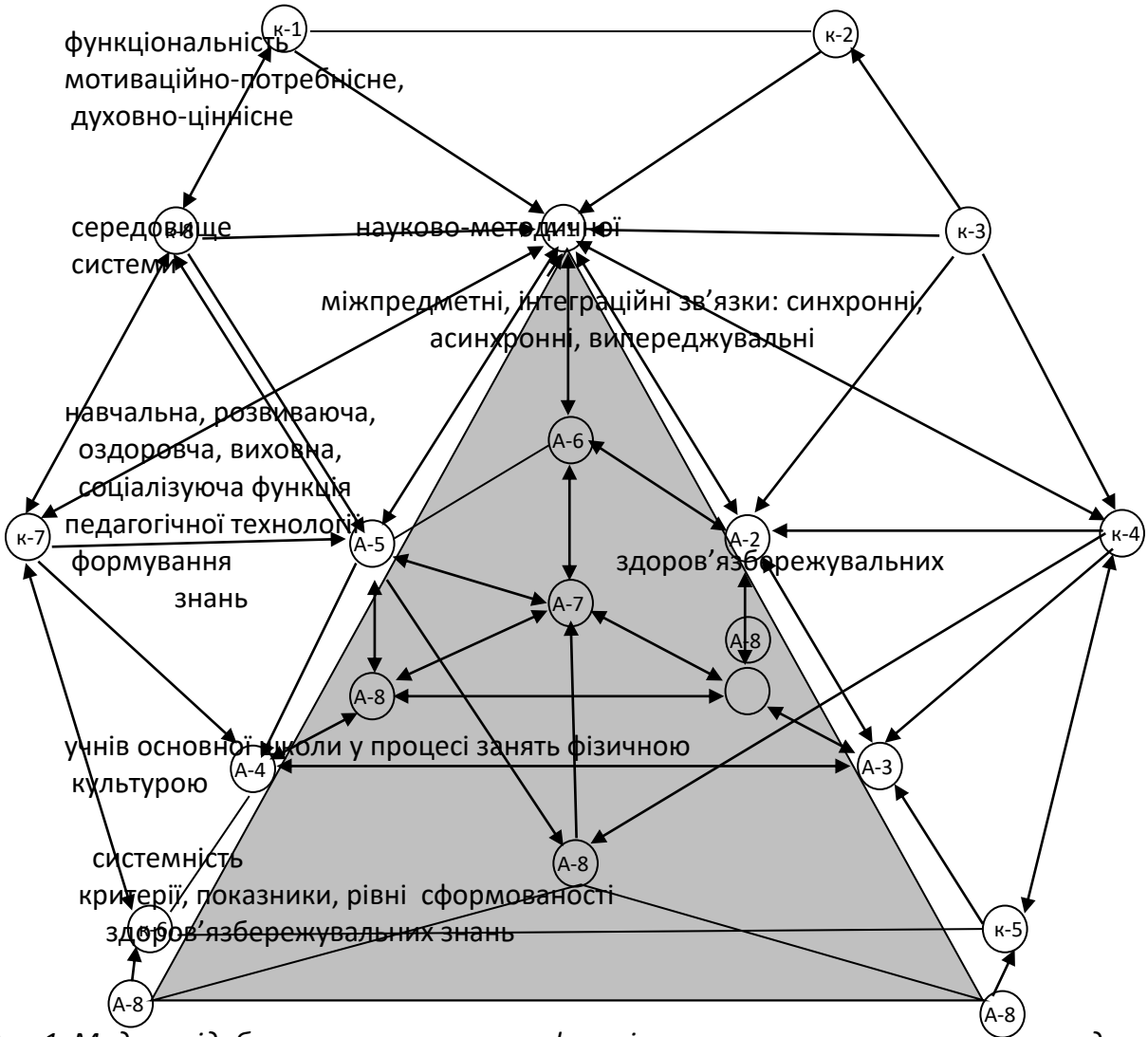

Рис. 1. Модель відображення структурно-функціонального генезису науково-методичної системи формування здоров'язбережувальних знань учнів у процесі занять фізичною культурою і її особистісно орієнтованої педагогічної технології

– параметри моделі науково-методичної системи

– параметри моделі педагогічної технології

Компоненти науково-методичної системи: к-1 – цільовий компонент; к-2– змістовний компонент; к-3 – «суб'єкт ⇆ суб'єктний» компонент; к-4 – організаційно-дидактичний компонент; к-5 – організаційно-управлінський компонент; к-6 – теоретико-методологічний компонент; к-7 – організаційно-технологічний компонент; к-8 – професійно-дидактичний компонент та контрольно-оцінний.

Атрибути педагогічної технології навчання: А-1 – цільовий; А-2 – регламентуючий; А-3 – дидактично-інструментальний; А-4 – мотиваційний; А-5 – міжпредметно-інтеграційний; А-6 – управлінський; А-7 – прогностичний; А-8 – контрольно-оцінний.

Аналіз вищеозначеної моделі, її структурно-функціональних зв'язків, які свідчать відносно утворення у науково-методичній системі підсистем і педагогічної технології, що характеризується низкою наступних системно-дидактичних атрибутів:

А-1) мета та завдання проективної розробки та практичного використання педагогічної технології особистісно орієнтоване та проблемно-ігрового формування в учнів основної школи (5-9 класи) здоров'язбережувальних знань у процесі занять фізичною культурою (системоутворюючий фактор дидактичної системи);

А-2) інноваційно структурований регламент професійно-педагогічної діяльності вчителя фізичного виховання та учнів в умовах педагогічної технології, що реалізується у процесі уроків фізичної культури, фізичного виховання в режимі робочого дня школи, реалізації форм позакласного фізичного виховання, самостійних занять фізичною культурою в умовах рекреації та дозвілля;

А-3) структура інноваційного педагогічно-оздоровчого інструментарію вчителя фізичного виховання, що забезпечує ефективну реалізацію особистісно орієнтованого та проблемно-ігрового формування здоров'язбережувальних знань учнів 5-9 класів;

А-4) структура інноваційного дидактично-оздоровчого інструментарію вчителя фізичного виховання, що гарантовано розвиває в учнів 5-9 класів мотиваційно-потрібнісну сферу, стійкий інтерес до пізнавально-оздоровчої діяльності, свідому потребу до формування системи здоров'язбережувальних знань, здорового способу життя, культури здоров'я особистості;

А-5) механізми дидактично-оздоровчої реалізації міжпредметних зв'язків в освітньо-оздоровчому середовищі основної школи з метою інтегрованого розвитку системного саногенного мислення, здоров'ярозвиваючого світогляду, системи здоров'язбережувальних знань, здорового способу життя, фізичної культури особистості;

А-6) механізми управління педагогічною технологією в умовах ситуативно-навчального її функціонування: вхідна педагогічна діагностика учнів; формування цілей впливу педагогічної технології та їх таксономія; планування; організація; контроль; оцінка; регулювання; корегування,зворотній зв'язок; верифікація цілей навчання на основі визначення рівнів ефективності впливу педагогічної технології;

А-7) очікувані результати впливу педагогічної технології особистісно орієнтованого та проблемно-ігрового формування системи здоров'язбережувальних знань учнів основної школи у процесі занять фізичною культурою з метою виховання їх здорового способу життя, культури здоров'я особистості;

А-8) підсистема математично-інформаційної оцінки продуктивності педагогічної технології, основу якої складає реалізація структурно-функціональних взаємозалежностей дидактичної системи: якість здоров'язбережувальних знань учнів на «вході системи» – термін впливу педагогічної технології – якість знань учнів на «виході системи» – корекція та верифікація цілісного компонента педагогічної технології.

Викладені системні атрибути педагогічної технології особистісно орієнтованого та проблемно-ігрового формування в учнів основної школи здоров'язбережувальних знань у процесі занять фізичною культурою, ми розглядаємо як гносеологічний інструмент визначення логіко-семантичних відносин між науково-методичною системою навчання та педагогічною технологією вищеозначеної дидактичної спрямованості (Рис. 1). Логіко-семантичні зв'язки цих об'єктів полягають у тому, що науково-методичній системі формування здоров'язбережувальних знань учнів основної школи та її педагогічній технології притаманна ознака предметності, що відображає рівень синергетичності їх структурно-функціональних компонентів, на засадах якого ми проективно моделюємо й розробляємо з інноваційними властивостями дидактичну технологію особистісно орієнтованого та проблемно-ігрового навчання.

Структура науково-методичної системи експериментального навчання, зміст організаційно-дидактичних умов її продуктивного функціонування (Рис. 1), модель відображення генезису педагогічної технології особистісно орієнтованого та проблемно-ігрового формування здоров'язбережувальних знань учнів основної школи у процесі занять фізичною культурою обумовили структурування в цій дидактичній системі підсистеми управління її функціонального стану. Сутність управління педагогічною технологією у науково-методичній системі вищеозначеної спрямованості полягає у реалізації функцій

управління цієї дидактичної структури[539][540]. Адекватно змісту системоутворюючого фактору педагогічної технології кожна управлінська функція цієї дидактичної системи включає конкретизацію сфери діяльності (інноваційне формування здоров'язбережувальних знань учнів основної школи у процесі занять фізичною культурою), її зміст, види, цілеспрямованість, соціально-ціннісне значення її продукту[541].

Аналіз сутності і структури здоров'язбережувальних знань, дидактичної специфіки впливу занять фізичною культурою на їх формування, дослідження моделі генезису педагогічної технології особистісно орієнтованого та проблемно-ігрового формування вищеозначених знань дозволили гносеологічно визначити підсистему прогнозовано-очікуваних освітньо-оздоровчих результатів, яка детермінована системно-утворюючими чинниками цих дидактичних систем.

Викладена науково-проективна аргументація обумовила наступне структурування підсистеми прогнозовано-очікуваних освітньо-оздоровчих результатів під впливом педагогічної технології:

- сформована система здоров'язбережувальних знань та умінь, з ознаками їх якості (системність, структурність, ієрархічність, функціональність, інструментальність) та стійкою тенденцією подальшої ампліфікації її компонентів;
- сформована система теоретичних та методичних знань, рухових навичок і умінь, психомоторних здібностей, спортивних досягнень, що інтегруються з системою здоров'язбережувальних знань і умінь;
- сформована здатність духовно-ціннісного ставлення учнів до здорового способу життя, оптимального стану психосоматичного здоров'я;
- позитивні результати розвитку, корекції та індивідуалізованого удосконалення психосоматичного, духовного і соціального здоров'я учнів;
- становлення саногенного мислення, здоров'язбережувального світогляду, культури здоров'я особистості;
- стійка мотивація учнів до пізнавально-оздоровчої діяльності, системних занять фізичною культурою, спортом, загартовуючих процедур, здорового способу життя;
- стійка тенденція розвитку здатності учнів до самостійної пізнавально-оздоровчої, фізкультурно-спортивної, рекреаційної діяльності;
- усвідомлене ставлення учнів до системи здоров'язбережувальних знань і умінь, психосоматичного здоров'я, фізичної культури, здорового способу життя, як до особистісно-соціальної цінності людини, на основі якої вона соціально-ціннісно самовизначається, самореалізується та ідентифікує себе як успішна й щаслива особистість.

Усвідомлення педагогом та учнями особистісно-дидактичної цінності підсистеми прогнозовано-очікуваних результатів впливу, педагогічної технології забезпечує оптимальні пізнавально-оздоровчі умови навчальної, виховної, фізкультурно-оздоровчої, розвивальної, соціалізуючої діяльності суб'єктів цього процесу на рівні таких її структурних компонентів, як: мотиви, цілі, програма діяльності, інформаційне забезпечення діяльності, інструкції та стимули діяльності, що конгруентні вектору «ціль → результат» у формуванні системи здоров'язбережувальних знань учнів основної школи в процесі занять фізичною культурою.

Висновки. У процесі дослідження доведено, що педагогічна модель реалізації науково-методичної системи формування здоров'язбережувальних знань у процесі занять фізичною культуроюзабезпечує формування в учнів внутрішньої картини здоров'я, яку вони

[539] М. Кларин (1989) Педагогическая технология в учебном процессе, с. 86.

[540] О. Омельченко (2007) Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків, с. 45.

[541] Т. Ротерс (2010) Організаційно-педагогічні технології фізичного виховання школярів, с. 100.

усвідомлюють як динамічну структуру, що включає низку уявлень відносно особистісного психосоматичного, духовного, соціального здоров'я, рівня здорового способу життя, психофізичних можливостей, самооцінки стану здоров'я, особистісно-соціальної цінності здоров'я. Представлені дидактичні системи відкритого типу забезпечують формування внутрішньої картини здоров'я (матеріально-сенсорне відображення) шляхом цілеспрямованого розвитку таких її компонентів, як когнітивний, емоційний, аксіологічний, поведінковий, філософсько-культурологічний, інтегрований стан яких обумовлює певний рівень ставлення особистості до свого здоров'я, системи здоров'язбережувальних знань, здорового способу життя, фізичної культури, свого майбутнього.

Література:

1. Безпалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько // – М.: Издательство института прогрессивного образования МО России, 1995. – 336 с.
2. Васьков Ю. В. Педагогічні теорії, технології, досвід (дидактичний аспект) / Ю. В. Васьков // Х.: Скорпіон, 2000. – 120 с.
3. Григоренко В. Г. Професійно-педагогічна мотивація і технологія її формування / Г. В. Григоренко // Одеса: Вид-во ПУДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2003. – 148 с.
4. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе / М. В. Кларин // – М.: Знание, 1989. – 80 с.
5. Омельченко С. О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків / С. О. Омельченко // Луганськ: Альма-Матер, 2007. – 352 с.
6. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посіб. / О. Пометун, Л. Пироженка // К.: Вид-во «А.С.К.», 2003. – 192 с.
7. Прокопенко І. Ф. Сучасні педагогічні технології в підготовці вчителів: [навч. посіб.] / І. Ф. Прокопенко, В. І. Євдокимов // Х.: Колегіум, 2008. – 344 с.
8. Ротерс Т. Т. Організаційно-педагогічні технології фізичного виховання школярів / Т. Т. Ротерс // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр.; за ред. проф. С. С. Єрмакова. – Х.: ХДАДМ (ХХПІ), 2010. – № 6. – С. 98-100.

1.47. Peculiarities of influence and health improving effect of physical training means on determining biological age of special medical group students

1.47. Особливості впливу та оздоровчий ефект засобів фізичного виховання на визначення біологічного віку студентів спеціальної медичної групи

Вступ. Проблема збереження і зміцнення здоров'я є одним із головних завдань нашого суспільства. Сучасні умови навчання у вищих навчальних закладах спонукають до більш високих вимог студентської молоді до власного здоров'я.

Аналіз статистичних даних за останнє десятиріччя свідчить про те, що Україна перебуває у стані демографічної кризи, яка характеризується депопуляцією, зменшенням населення та середньої тривалості життя. Це негативно впливає на розвиток продуктивних сил, рівень добробуту населення, загальну економічну ситуацію в державі. Вивчення стану здоров'я студентської молоді, як частини суспільства, має важливе значення для створення системи управління здоров'я населення держави.

Відсутність здорового способу життя й низький рівень рухової активності обумовлюють різко прискорений темп старіння, характерний для людей усіх вікових груп, що відображає загальну тенденцію погіршення якості життя, рівня здоров'я, низький рівень фізичної підготовленості громадян у нашій країні та висуває завдання профілактики передчасного старіння та розробку здоров'язберігаючих технологій. Слід відзначити, що число студентів, віднесених до спеціальної медичної групи у вузі зростає від року в рік, що відображає негативну тенденцію ослаблення здоров'я студентської молоді.

Проблемі оцінки стану здоров'я студентів шляхом визначення біологічного віку індивіда, а також його корекції засобами фізичної культури до теперішнього часу не приділялося відповідної науково-пізнавального уваги. Біологічний вік людини його компонентний склад може цілеспрямовано коригуватися з метою зміни стану здоров'я індивіда, за допомогою засобів фізичної культури.[542]

Біологічний вік, який відображає сукупність обмінних, структурних, функціональних, регуляторних особливостей і пристосувальних можливостей організму є об'єктивним показником здоров'я людини. Знання про значення біологічного віку можуть сприяти вирішенню завдань студентів в підтриманні здорового способу життя та фізичної форми. Це обумовлено відомим постулатом про те, що тільки знання спричиняють появі усвідомлених мотивів, потреб і дій відповідно до цільової мотивації.[543]

У сучасних джерелах проблемі співвідношення біологічного та паспортного віку у студентської молоді присвячено ряд робіт авторів М. Ахаладзе (2007), В. Приходько (2012), С. І. Войтенко (1989), С. Присяжнюк (2006), С. Калінкіна (2007), Т. Лошицька (2010), С. Сорокіна (2010) та ін.

В рамках викладання предмета «Фізичне виховання» дуже доцільно формування у студентів науково-практичного уявлення про співвідношення психофізичного стану здоров'я, паспортного і біологічного віку індивіда. Однак, процес викладання фізичного виховання у закладах вищої освіти, заснований на реалізації державної програми, не має програмно-методичного забезпечення для вирішення завдань цілеспрямованого рухового самовдосконалення на основі корекції стану здоров'я засобами і методами фізичної культури.

Біологічний вік (анатомо-фізіологічний) – відповідність біологічного стану організму рівнем розвитку, показниками основних фізіологічних систем і кількісної характеристиці

[542] Ананьев В. А. (2006): Психология здоров'я, с. 384.
[543] Присяжнюк С. І. (2007): Критерії визначення біологічного віку, самооцінки здоров'я і патологічного індексу студентів НАУ, с. 56.

здоров'я, найбільш типовим для визначення паспортного віку. Біологічний вік визначається сукупністю обмінних, структурних, функціональних, регуляторних особливостей і пристосувальних можливостей організму. Він може не відповідати хронологічному віку. Паспортний вік (хронологічний) – період часу від моменту народження до теперішнього або будь-якого іншого моменту обчислення[544].

Проведений аналіз наукових праць С. Присяжнюка, В. Січкар, І. Плетенчук засвідчують, що студенти спеціального медичного відділення 1-3 курсів Національного університету біоресурсів і природокористування України виявлено 65,7% випадків захворювання серцево-судинної системи, 38,0% - шлунково-кишкового тракту та сечостатевої системи, 25,6% - опорно-рухового апарату, 16,2% - органів зору, 8,0% - органів дихання, 6,7% – центральної нервової системи, 5,6% - хірургічних захворювань і 5,2% - обміну речовин. У кожного студента спеціальної медичної групи виявлено два, три, а інколи і чотири захворювання[545].

Важливою умовою збереження біологічної молодості організму є виявлення факторів ризику для здоров'я: куріння, вживання алкоголю або наркотиків, незбалансоване харчування, стресові ситуації, малорухливий спосіб життя, погані матеріально-побутові умови, несприятливий моральний клімат в родині, низький культурний та освітній рівень, забруднення навколишнього середовища, обтяжена спадковість, незадовільна робота служб охорони здоров'я та ін. Сьогодні фактично кожен четвертий пацієнт і п'ятий громадянин працездатного віку в країні має захворювання серцево-судинної системи (М. Лугай, 2002)[546]. Вегето-судинна дистонія (ВСД) є одним з найбільш розповсюджених захворювань серцево-судинної системи серед осіб молодого віку, причому жінки хворіють у 2-3 рази частіше, ніж чоловіки (С. Аббакумов, 1995; Г. Покалєв, 1994)[547].

Останні наукові дослідження свідчать, що у відновленні та зміцненні здоров'я активну роль відіграють комплекси реабілітаційних заходів які спрямовані на лікування існуючих патологічних синдромів та поліпшення здоров'я студентської молоді. Важливе місце у цьому комплексі відводяться засобам фізичного виховання що підтверджуються працями О. Куца, 1993; С. Присяжнюка, 2003; Г. Грибана 2009 та ін. Систематичні заняття фізичними вправами сприяють значному підвищенню опірності організму, поліпшенню стану здоров'я та фізичної підготовленості студентської молоді. При цьому досягається гармонійність розвитку всього організму. Відповідність індивідуального морфо-функціонального рівня розвитку студентів до середньостатистичної норми даної популяції, що відображає нерівномірність розвитку, зрілості і старіння різних фізіологічних систем і темп вікових змін адаптаційних можливостей організму визначає таке модельне поняття, як біологічний вік.

Методологія корекції біологічного віку студентів спеціальних медичних груп, засобами фізичного виховання. Методологічну основу корекції біологічного віку студентів спеціальних медичних груп, засобами фізичного виховання складає аналіз літературних джерел, синтез, тестування, визначення біологічного віку людини (по окремих модифікованих методах С. Присяжнюка), методи математичної статистики.

Метою даного дослідження полягає у визначені біологічного віку та соматичного здоров'я студентів 1-3 курсів спеціальних медичних груп Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка з подальшим корегуванням його компонентного складу для поліпшення стану здоров'я засобами фізичного виховання.

У дослідженні нами використано такі найчастіше вживані антропометричні індекси: життєвий індекс (ЖІ), силовий індекс (СІ), критерій резерву та економізації (індекс

[544] Войтенко В. П. (1982): Биологический возраст. Физиологические механизмы старения, с. 44.

[545] Присяжнюк С. І., Січкар В. С., Плетенчук І. О. (2006): Стан здоров'я та психофізичні кондиції студентів Національного аграрного університету та шляхи їх покращення, с. 8.

[546] Лугай М. І. (2002): Захворюваність і смертність від хвороб системи кровообігу в Україні, с. 18.

[547] Покалёв Г. М. (1994): Нейроциркуляторная дистонія, с. 298.

Робінсона), показники процесу відновлення після навантаження за індексом Руф'є, індекс ваги-зросту (В-З) – визначався шляхом поділу маси тіла на його довжину, індекс зросту-ваги (З-В), індекс пропорційності розвитку грудної клітки (І П), показник міцності статури (ПМС).

У дослідженні взяли участь студенти віком до 20 років, які за станом здоров'я віднесені до спеціальних медичних груп. Серед них з патологією: серцево – судинної системи – 39%; органу зору – 9,4%; органів дихальних шляхів – 2,7%; шлунково – кишкового тракту – 4,4%; опорно – рухового апарату – 26,7%; сечовивідної системи – 7,2%; інших органів та систем – 10,6%.

Дослідження проводилось у два етапи для визначення вихідних та кінцевих даних біологічного віку студентів під час занять фізичного виховання у спеціально медичних групах, на початку навчального року (2017-2018 н.р.) та в кінці навчального року, щоб дати об'єктивну оцінку використання ефективних засобів фізичного виховання.

Результати дослідження. Біологічний вік слід враховувати з метою прогнозування індивідуального здоров'я людини. Він дозволяє оцінити ступінь відповідності біологічного стану організму календарному віку людини, відображає темпи розвитку та біологічного старіння, від яких залежить функціонування основних систем життєзабезпечення та тривалість життя. Розбіжності між календарним і біологічним віком дають змогу оцінити інтенсивність старіння і функціональні можливості індивіда[548].

Динаміка темпу старіння людей різних вікових груп, а саме студентської молоді відносно календарного й біологічного віку в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка відображає тенденцію збільшення темпу старіння студентів віднесених за станом здорв'я до спеціальних медичних груп. Розуміючи, що наявність захворювань даного контингенту, вносить корективи в дану тенденцію, у зв'язку з цим нами було проаналізовано спеціально медичні групи даного закладу за останні 3 роки.

Так, виходячи із даного дослідження прослідковується явна тенденція збільшення кількості студентів, що за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи (2014-2015 н.р. – 145 студентів; 2015-2016 н.р. – 163 студентів; 2016-2017н.р. – 180 студентів).

В реалізацію ефективних засобів фізичного виховання нами було покладено: заняття на свіжому повітрі; використання фітбол- гімнастики з відповідним дозуванням до захворювань студентів; дихальні вправи за методиками К. Бутейко, О. Стрельникова елементи спортивних ігор (волейбол, футбол, баскетбол, бадмінтон, настільний теніс та ін.).

За вихідними даними на першому етапі дослідження отримані результати показали, що біологічний вік відповідає: календарному у 16,6% студентів, віку 30-40 років у 66,8% студентів, віку 50-60 років у 16,6% студентів.

При оцінці біологічного віку використовувались показники зрілості окремих фізіологічних систем організму. Оцінка біологічного віку проводилась шляхом зіставлення відповідних показників розвитку обстежуваних до стандартів, характерних для даної вікової групи. Зазвичай вік визначається за паспортом, але дуже часто він не збігається з біологічним віком. Календарний (паспортний) вік не є інформативним і об'єктивним критерієм стану здоров'я людини. Його не слід ототожнювати з нормальним здоров'ям. Біологічний вік відображає зростання, розвиток і ступінь вікових змін організму. Ступінь співвідношення біологічного віку з календарним є індикатором швидкості вікових змін і інтегральним показником рівня здоров'я.

Для правильної оцінки біологічного віку бажано використовувати декілька показників у їх поєднанні. Однак на практиці при масових обстеженнях про біологічний вік доводиться судити з окремих показників, які досить добре відображають розвиток людини.

[548] Ахаладзе М. Г. (2007): Оцінка темпу старіння, стану здоров'я й життєздатності людини на основі визначення біологічного віку, с. 46.

Ознаки, що використовуються для оцінки біологічного віку, повинні задовольняти цілому ряду вимог. Перш за все, вони повинні відображати чіткі вікові зміни, які піддаються опису або вимірюванню. Спосіб оцінки цих змін не повинен завдавати шкоди здоров'ю випробуваного і викликати у нього неприємні відчуття. І, нарешті, він повинен бути придатний для скринінгу великої кількості індивідуумів. На сьогодні існує велика кількість запропонованих різними дослідниками тестів різного об'єму в залежності від цілей дослідження. Ми використали скорочений метод визначення біологічного віку за методикою С. І. Присяжнюка, а саме: тести на визначення гнучкості; визначення швидкості реакції; визначення ССС на навантаження по ЧСС; визначення еластичність судин; визначення швидкості реакції; визначення рухливості суглобів; визначення стану нервової системи; визначення дихального об'єму легень; визначення функціонального стану бронхо-легеневих систем.

Поряд із визначенням біологічного віку нами було проведено дослідження окремих показників соматичного здоров'я за методикою Г. Л. Апанасенка, яка включає реєстрацію показників антропометрії, стан серцево-судинної і дихальної систем, які покладено в основу розроблених антропометричних індексів.

В основу визначення рівня соматичного здоров'я студентів покладено їх морфо-функціональний стан, потужність та ефективність аеробного енергозабезпечення. З фізіологічного боку ці показники інтегрально характеризують стан дихальної, кровоносної та метаболічної функції, – ступінь стійкості живого організму до навантажень[549].

За результатами досліджень (Н. Верушкин 1996; В. Леонова 2012; Л. Гацоєва 2013), розумова та фізична працездатність перебувають у тісному взаємозв'язку з кількісними показниками соматичного здоров'я. Керувати підвищенням рівня розумової і фізичної працездатності у ВНЗ можна лише в тому випадку, коли буде єдиний критерій, що свідчитиме про ефективність цього процесу, а саме за результатами дослідження соматичного здоров'я Окрім цього доведено, що індивідуалізувати рівень розумової і фізичної працездатності неможливо без оптимізованих різноманітних функцій організму студентів та стану їхнього соматичного здоров'я. Результати соматичного здоров'я подані в Таблиці 1.

Таблиця 1. Динаміка показників соматичного здоров'я студентів 1-3 курсів

Показники	Курси	Етапи	$\overline{X}$ ± m	p
індекс Руф'є (відновлення ЧСС після 20 присідань за 30 с)	1-3	ВД КД	12,65 ± 0,42 13,43 ± 0,51	< 0,05
життєвий індекс, мл/кг	1-3	ВД КД	54,71 ± 0,41 56,36 ± 0,53	> 0,05
силовий індекс, %	1-3	ВД КД	63,48 ± 0,61 65,62 ± 0,63	< 0,05
індекс Робінсона,ум. од.	1-3	ВД КД	90,12 ± 0,63 93,24 ± 0,47	< 0,001
індекс ваги-зросту, гр.	1-3	ВД КД	384,6 ± 1,41 389,2 ± 2,73	< 0,05
індекс зросту-ваги, гр.	1-3	ВД КД	62,23 ± 1,12 66,23 ± 1,78	< 0,05
індекс пропорційності, см	1-3	ВД КД	- 2,0 ± 1,13 - 5,51 ± 1,60	< 0,05
показник міцності статури, см/кг	1-3	ВД КД	28,21 ± 2,34 26,45 ± 2,27	< 0,05

[549] Апанасенко Г. Л. (2000): Експрес -скринінг рівня соматичного здоров'я дітей та підлітків: метод. рекомендації, с. 12.

У дослідженні нами використано такі найчастіше вживані антропометричні індекси:

Життєвий індекс (ЖІ) – визначався шляхом поділу ЖЄЛ на масу тіла:

ЖІ = життєва ємність легень (мл) : маса тіла (кг)

Результати обчислення свідчать про недостатність ЖЄЛ або надмірну вагу тіла.

Життєвий індекс є важливим показником кількісного вираження здоров'я студентів, оскільки він є інформативним показником відповідності зовнішнього дихання і ваги встановленим відповідним нормам. Результати наших досліджень свідчать про відсутність статистично вірогідних розбіжностей між студентами різних курсів ($p > 0,05$). Ми пояснюємо цей факт тим, що індивідуальні результати на всіх курсах досить неоднорідні й мають значне коливання у бік високих і низьких результатів, що спричинило відносно високу величину похибки середньоарифметичного показника.

Силовий індекс (СІ) – відомо, що між масою тіла й силою м'язів є певний зв'язок. Зазвичай, чим більша маса м'язів, тим більша сила. Силовий індекс визначався за формулою:

СІ = сила кисті (кг) : загальна маса тіла (кг) х 100%.

Критерій резерву та економізації (індекс Робінсона) – функції серцево-судинної системи за індексом Робінсона, який розраховується за формулою:

КРЕ = $ЧСС_{спок.}^{-1}$ х $АТ_{сист}$: 100 умов. один,

де $ЧСС_{спок.}$ – частота серцевих скорочень у спокої, уд/хв;

$АТ_{сист.}$ – систолічний артеріальний тиск, мм.рт.ст.

Показники процесу відновлення після навантаження за індексом Руф'є.

Вимірювалась ЧСС досліджуваного за 15 с в положенні сидячи після 5-хвилиного перепочинку ($ЧСС_1 – Р_1$), далі він виконував 30 глибоких присідань за 45 с і відразу в положенні сидячи на стільці підраховувалася ЧСС за перші 15 с після навантаження ($ЧСС_2 – Р_2$), потім за останні 15 с першої хвилини після навантаження ($ЧСС_3 – Р_3$). Показник індексу Руф'є визначався за формулою:

Індекс Руф'є = $$\frac{4 \text{ x } (P1 + P2 + P3) - 200}{10}$$

Індекс ваги-зросту (В-З) – визначався шляхом поділу маси тіла на його довжину:

В-З = маса тіла (кг) : довжина тіла (см).

Дані індексу ваги-зросту свідчать про надмірність маси чи навпаки.

Індекс зросту-ваги (З-В) – визначався за формулою:

З-В = зріст (см) – 100 = вага (кг).

Результат, який свідчить про нормальну масу тіла для відповідної довжини тіла. Це найпростіший і загальновідомий індекс. Проте віднімання числа 100 застосоване лише для оцінки індексу зросту-ваги дорослих людей низьких на зріст (155-165см). У випадку величини зросту 166-175см віднімається 105 одиниць, у випадках зросту 176-185см – 110 одиниць.

Індекс пропорційності розвитку грудної клітки (І П) – дорівнює різниці між величиною об'єму грудної клітки (у паузі) та половиною довжини тіла:

І П = об'єм грудної клітки (см) – 0,5 довжина тіла (см).

Нормальна різниця становить 5-8 см, якщо різниця дорівнює чи перевищує зазначені цифри, то свідчить про добрий розвиток грудної клітки. Коли ж вона нижча від зазначених величин або має від'ємний показник, то це свідчить про звуження грудної клітки.

Показник міцності статури (ПМС) – виражає різницю між довжиною тіла й сумою ваги тіла та обвіду грудної клітки в паузі:

ПМС = довжина тіла (см) – (вага тіла (кг) + обвід грудної клітки (см))

Після отримання кожного показника визначалася загальна сума балів, яка зіставлялася зі шкалою для отримання оцінки рівня фізичного здоров'я: низький (до 2-х балів), нижче середнього (3-5 балів), середній (6-10 балів), вищий за середній (11-12 балів), високий (13 і більше балів).

За результатами дослідження було виявлено, що студенти спеціальних медичних груп, які регулярно використовували відповідні засоби фізичного виховання протягом навчального року, показали покращення біологічного віку: календарний вік у 20% студентів, вік 30-40 років у 64,2% студентів, вік 50-60 років у 15,8% студентів. Також відбулись зміни в показниках соматичного здоров'я студентів 1-3 курсів відповідно Таблиці 1.

Висновки. Таким чином можна стверджувати, що дослідження біологічного віку та соматичного здоров'я впливають на формування позитивної мотивації у студентів до занять фізичними вправами. Оскільки біологічний вік людини обумовлюють фізіологічні, функціональні та адаптаційні можливості організму, то найбільш раціональним засобом для забезпечення довголіття й профілактики передчасного старіння слід вважати засоби фізичного виховання з метою мобілізації механізмів адаптації, перш за все у молодих людей, схильних до патологічних змін різних органів і систем організму.

Для ліквідації фізкультурної безграмотності студентів можуть використовуватися такі методи: роз'яснювальна робота на заняттях з фізичного виховання; розширення теоретичної підготовки та залучення студентів до участі в науково-дослідній роботі з фізичної культури та спорту. Формування знань про взаємозв'язок календарного і біологічного віку і підвищення освіченості студентів у галузі фізичної культури сприятиме вирішенню завдання формування у них стійкої мотивації до підтримки активного способу життя та відповідної фізичної форми. В цілому, це може сприяти зміні ставлення до власного організму, розширенню діапазону професійної компетентності щодо спрямованого благотворного впливу фізичної культури на біологічний вік.

Необхідно реалізувати на практиці відповідні комплекси вправ, виконання яких дозволить наблизити біологічний вік студентів до календарного. Бажано використовувати комплекси вправ з урахуванням індивідуальності студентів, а також наявної спортивної матеріально-технічної бази та обладнання.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть у розробці та впровадження програми підготовки студентів спеціальних медичних груп, спрямованої на попередження передчасного старіння.

Література:

1. Апанасенко Г. Л. Експрес-скринінг рівня соматичного здоров'я дітей та підлітків: метод. рекомендації / Г. Л. Апанасенко, Л. Н. Волгіна, Ю. В. Бушуев. Київ, 2000. 12 с.
2. Ананьев В. А. Психология здоровья / В. А. Ананьев. – СПб.: Изд-во «Речь», 2006. 384 с.
3. Ахаладзе М. Г. Оцінка темпу старіння, стану здоров'я й життєздатності людини на основі визначення біологічного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора мед. наук: спец. 14.03.03. "Нормальна фізіологія". Київ, 2007. 46 с.
4. Войтенко В. П. Биологический возраст. Физиологические механизмы старения / В. П. Войтенко. Москва Наука, 1982. С. 44-156.
5. Лугай М. І. Захворюваність і смертність від хвороб системи кровообігу в Україні / М. І. Лугай, А. П. Дорогий. Нова медицина. 2002. № 3. С. 18-21.
6. Покалёв Г. М. Нейроциркуляторная дистония / Г. М. Покалёв. – Н. Новгород: НГМИ, 1994. – 298 с.
7. Присяжнюк С. І. Критерії визначення біологічного віку, самооцінки здоров'я і патологічного індексу студентів НАУ / С. І. Присяжнюк. Фізичне виховання в школі. – 2007. № 4. С. 52-56.
8. Присяжнюк С. І., Січкар В. С., Плетенчук І. О. Стан здоров'я та психофізичні кондиції студентів Національного аграрного університету та шляхи їх покращення. Київ, Основи здоров'я і фізична культура. 2006. № 1. С. 8-11.

1.48. Implementation of educational innovations as away to forming professionalism of teacher of modern education institution

1.48. Впровадження освітніх інновацій як шлях до формування професіоналізму викладача сучасного закладу освітии

Сучасна людина – це людина, яка здатна самостійно вибудовувати своє життя, розуміючи цінність та сутність кожного її періоду. Особливе місце у житті людини займає освіта. І. Зязюн визначає три основні тенденції змін у сфері сучасної освіти: світову тенденцію зміни основної парадигми освіти; світову тенденцію інтеграції і гуманізації освіти; тенденцію до добре організованої гуманітарної освіти на єдності національної і світової культур.[550] Особливий акцент вчений робить на значенні неперервної освіти у житті людини, зазначаючи, що «динамізм сучасної цивілізації, посилення ролі особистості в суспільстві і виробництві, зростання її потреб, гуманізація і демократизація суспільних відносин, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій – ці та інші тенденції зумовлюють необхідність зміни формули «освіта на все життя» формулою «освіта впродовж усього життя».[551]

Отже, однією з найактуальніших проблем сучасної освіти є виховання «соціальної конкурентоспроможності». Це поняття включає в себе професійну стійкість особистості, її здатність до підвищення кваліфікації, соціальну мобільність (яка полягає в здатності до швидкого навчання), сприйнятливості до інновацій, здатності до змін у професійному середовищі, готовності до переходу в іншу сферу діяльності, а також підвищенню соціального статусу та рівня освіти. Саме інновації покликані гармонізувати відносини в освітньому процесі, привести його результати у відповідність до вимог суспільства і індивідуальних потреб людини, вирішити проблеми формування успішної особистості.

Також інноваційна діяльність завжди пов’язана з необхідністю змін у професійному середовищі. Педагоги опиняються в ситуації, в якій необхідне переосмислення і переоцінка своїх принципів, досвіду, засвоєних норм і цінностей, зміни поглядів на багато речей і на самого себе, прийняття нових міжособистісних і соціальних відносин, адже створення, впровадження і прийняття інновацій вимагає від особистості емоційної, інтелектуальної і моральної напруги, а також педагогічної креативності.

Вивченню педагогічних інновацій та інноваційних процесів в освіті та теоріям присвячені роботи багатьох дослідників, провідних педагогів, соціологів, психологів: Н. Анісімов, О. Бартків, Л. Байков, Л. Буркова, С. Богданова, Л. Ващенко, Л. Даниленко, І. Дичківської, Т. Дригач, І. Зязюна, І. Ісаєв, В. Лунячек, О. Олексюк, А. Орлов, О. Остапчук, Н. Киворучко, К. Кривоучко, О. Коберник, О. Кобяк, О. Козлова, О. Пєхота, О. Пометун, О. Попова, Л. Подимова, В. Сластьоніна, А. Солдатова, А. Щербаков, Л. Штикова, А. Хуторський, С. Якушева та інші.

Термін «інноваційна освіта» в науково-методичній літературі трактується по-різному: одні науковці інновації розглядають з філософсько-теоретичну призму, інші – через раціоналізацію освітнього процесу із врахуванням методів та форм навчання.

У педагогічній науці інноваційну діяльність прийнято розуміти як цілеспрямовану педагогічну діяльність, засновану на осмисленні власного педагогічного досвіду за допомогою вивчення, порівняння, зміни, розвитку освітнього процесу з метою досягнення більш високих результатів. Суттєвою особливістю інноваційної педагогічної діяльності є ціннісні орієнтації як окремих педагогів, адміністрації, так і всього педагогічного колективу.

[550] Зязюн, І А. (2000) *Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти,* с. 4.
[551] Зязюн, І. А (2001) Неперервна освіта як основа соціального поступу., с. 15.

Стосовно до педагогічного процесу інновація – це введення нового в цілі, зміст, методи і форми навчання і виховання, організацію спільної діяльності педагога та студента. Отже, педагогічна інновація означає нововведення в педагогічну діяльність, зміни у змісті та технології навчання і виховання, що мають на меті підвищення їх ефективності, що, в свою чергу, сприяє формуванню професіоналізму і самого викладача.[552]

Як зауважує І. Дичківська, інноваційні педагогічні технології – це не тільки використання новітніх методів навчання, а й вплив особистості педагога, адже особистість педагога відіграє важливу роль під час використання педагогічних технологій. В свою чергу педагогічна технологія за правильного використання гарантує очікуваний результат. Отже, як зауважує дослідниця, сучасна педагогічна технологія повинна гарантувати досягнення певного рівня навчання та виховання, бути ефективною за результатами, оптимальною щодо термінів впровадження, витрат сил та засобів.[553]

Як зазначає О. Олексюк, педагогічні нововведення сьогодні здійснюються під час усіх освітніх процесів: самоосвітнього, дослідницького, управлінського, психологічного тощо. Інноваційні педагогічні ідеї розвиваються відповідно до нової освітньої парадигми, сутність якої полягає передусім у зміні самого ставлення людини до світу: не в оволодінні світом, а в осмисленні людиною свого місця в цілісній світобудові. Монологізм у викладанні замінюється діалогізмом, суб'єкт-суб'єктними відносинами, а далі – перспектива цілісного інтегративного розуміння змісту освітнього процесу.[554]

Інноваційна освітня діяльність, як стверджує Т. Дригач, – це складний процес, що потребує умілого, конструктивного управління. Адже, впровадження інноваційних педагогічних технологій суттєво змінює освітній процес, що дозволяє вирішувати проблеми розвивального, особистісно-орієнтованого навчання, диференціації, гуманізації, формування індивідуальної освітньої перспективи. У сучасному процесі навчання, як наголошує автор, мають використовувати як традиційні, так і інноваційні методи навчання, які не менш дієві, а в інших випадках без них просто не обійтися. Потрібно, щоб вони були у постійному взаємозв'язку і доповнювали один одного. Ці два поняття мають існувати на одному рівні.[555]

Дослідники проблем педагогічної інноватики намагаються співвіднести нове у педагогіці з корисним, прогресивним, позитивним, сучасним, передовим. Залежно від того, якої точки зору дотримується той чи інший вчений, можна розрізняти різні підходи до мети вищої освіти. Одні науковці (В. Сластьонін & Л. Подимова)[556] вважають інновації комплексним процесом створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень. Інші заперечують, що інновації не можуть зводитись до створення засобів. Так, І. Підласий вважає, що інновації – це ідеї, процеси, засоби, результати, які взяті в якості якісного вдосконалення педагогічної системи.[557]

У трактуванні сутності «інновація в освіті» дослідник Л. Даниленко вважає, що це «новизна, що істотно змінює результати освітнього процесу», створюючи при цьому удосконалені чи нові освітні, дидактичні, виховні системи; освітні, педагогічні технології;

---

[552] Утешева, Т. П. (2014) *Оценочное отношение педагогического колектива школі к инновационной деятельности*, с. 42.

[553] Дичківська, І. М. (2004) *Інноваційні педагогічні технології*, с. 48.

[554] Олексюк, О. М. (2004) *Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва,* с. 118.

[555] Дригач, Т. Г. (2016) *Використання інноваційних педагогічних технологій у ВНЗ як фактор формування професійних умінь майбутнього викладача, с. 3.*

[556] Сластенин, В. А. & Подымова, Л. С. (1997) *Педагогика: инновационная деятельность.* М.: Школа-Пресс.

[557] Коберник, О. М. & Коберник Г. І. *Підготовка майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності,* с. 23.

методи, форми, засоби розвитку особистості, організації навчання та виховання; технології управління навчальним закладом, системою освіти.[558]

Інноваційні технології, що використовуються у системі вищої освіти, як наголошує Т. Дригач, розглядаються як моделювання викладачем змісту, форм і методів навчального процесу відповідно до поставленої мети з використанням новизни. У практиці освітнього процесу сучасного закладу освіти використовуються такі технології навчання як: диференційоване, проблемне, контекстне навчання, ігрові технології навчання, інформаційні технології, кредитно-модульна технологія, особистісно-орієнтоване навчання тощо.[559]

Ефективність інноваційних процесів, як зазначає А. Курманов, залежить від чинників різної природи: соціальних, психологічних, управлінських, економічних. Тому науковець поділив інноваційні методи на три групи методів педагогічної інноватики, з яких до першої групи відніс методи міждисциплінарних дослідницьких програм. До другої групи дослідник відніс загальні методи розробки комплексних методів і способів збору вихідних даних про об'єкт, що вивчається: спостереження, аналіз документів, інтерв'ю, анкетне опитування. Третю групу складають методи обробки та аналізу вихідної інформації щодо досліджуваної дійсності. Як зазначає А. Курманов, нововведення розрізняють за багатьма ознаками, найбільш важливими з яких є: сектор освіти; предмет змін; глибина перетворень; масштаб перетворень. Також науковець наголошує, що в кожному з цих секторів створюється передовий педагогічний досвід, розробляються нововведення спеціалізованими науковими організаціями. Нововведення, придатні в одному секторі, не можуть бути використані в іншому, хоча в основі їх можуть перебувати однакові ідеї.[560]

Отже, педагогічна інновація – цілеспрямована зміна, що вносить в освітній простір досить стабільні елементи нововведення, що поліпшують характеристики окремих частин, компонентів і самої освітньої системи в цілому. Інноваційна діяльність в галузі педагогіки характеризується такими особливостями, як ціннісний характер інновацій, істотна залежність поведінкових процесів від соціальної ситуації та ін.

Отож, за своїм основним змістом поняття «інновація» відноситься не тільки до створення і поширення нововведень, але й до перетворень, змін в образі діяльності, стилі мислення, який з цими нововведеннями пов’язаний.

Як узагальнення, можна сказати, що поняття «інноваційна діяльність» автори розглядають як в широкому, так і у вузькому сенсі слова. У широкому сенсі під інноваційною діяльністю прийнято розуміти будь-яке використання наукових або науково-практичних результатів в практичних цілях у всіх сферах людської діяльності. У вузькому сенсі інноваційною діяльністю прийнято вважати використання наукових результатів в практичних цілях в будь-якої зі сфер людської діяльності.

Разом з тим, як зауважує М. Рубінштейн, постійно ростуть і вимоги до педагога та його професіоналізму, адже викладач – це представник інтересів даного часу і всіх минулих часів, які об’єднані під загальною назвою культурних цінностей. Як зауважує науковець, завершеність у підготовці вчителя є самообманом, оскільки істинним педагогом може бути той, хто «сам навчається» і «сам шукає».[561]

Продовження цієї думки бачимо в твердженні І. Зязюна, який наголошує, щоб досягти високого рівня професіоналізму, вчителю необхідно постійно знайомитися з новинками в

---

[558] Даниленко, Л. І. (2003) Управління процесом здійснення інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти, с. 70.

[559] Дригач, Т. Г. (2016) *Використання інноваційних педагогічних технологій у ВНЗ як фактор формування професійних умінь майбутнього викладача, с. 3.*

[560] Курманов, А. В. (2011) Использование инновационных образовательных технологий как ключевой критерий развития личности педагога, с. 117.

[561] Рубинштейн, М. М. (1927) *Проблема учителя*, с. 81.

царині педагогічної і психологічної літератури; вивчати досвід колег й черпати з нього лише найкраще; вчитися управляти своїм фізичним і психічним станом; виробляти індивідуальні прийоми (постановку голосу, техніку мовлення, граматичну правильність тощо). Адже рівень професійної підготовленості вчителя є головним важелем успішної педагогічної діяльності.[562]

Необхідною умовою успішної реалізації інноваційної діяльності педагога та шлях до розвитку його майстерності є вміння приймати інноваційне рішення, йти на певний ризик, успішно вирішувати конфліктні ситуації, що виникають при реалізації нововведення, знімати інноваційні бар'єри[563]. Суголосною цьому є також думка В. Лазарєва, який зазначає, що спрямованість вчителя на розвиток своїх професійних здібностей і на досягнення якомога кращих результатів, є необхідною умовою досягнення інноваційною діяльністю сенсу, та цінності. Адже педагог в професійній діяльності зможе досягати все більш високих рівнів майстерності лише змінюючись, лише освоюючи все нові і нові способи діяльності і вирішуючи все більш складні завдання. Без усвідомлення участі в інноваційній діяльності, як цінності для себе особисто, не може бути у педагога і високої готовності до цієї діяльності.[564]

На думку Л. Штикової, ефективна організація інноваційної діяльності в освітній установі забезпечується за умов: визначення професійної придатності педагога, організуючого інноваційну діяльність; створення обстановки для інноваційної діяльності та оцінювання її ефективності в режимі педагогічного моніторингу; періодичної атестації педагогів, які організовують інноваційну діяльність. Дослідник пропонує модель професійної діяльності організатора інновацій в освітній установі, розроблений алгоритм і критерії ефективності організації інноваційної діяльності.[565]

Стрімкий розвиток інформаційних технологій призвело до того, що якщо раніше головним носієм знань був викладач, то зараз студент може отримати необхідну інформацію з багатьох джерел, не виходячи з дому. Тому сучасний викладач повинен поставати перед студентами в першу чергу як особистість, а не тільки як фахівець, який володіє необхідними знаннями та транслює їх в аудиторії. Своїм ставленням до змісту матеріалу, що викладається, методикою викладання, вимогливістю, стилем спілкування зі студентами викладач закладає основи світогляду. Викладач для студентів є професійним взірцем і своїм ставленням до справи закладає не лише освітній фундамент майбутніх фахівців, але і їхнє ставлення до професійної діяльності.[566]

Тому з впровадженням в освітній процес нових педагогічних технологій викладач вищої школи повинен опанувати функціями консультанта, порадника, вихователя. Це потребує від нього спеціальної педагогічної підготовки, високого рівня педагогічної культури, реалізації педагогічних інновацій.[567]

Як наголошує О. Бартків, підготовлений до інноваційної професійної діяльності педагог має набути такі професійні й особистісні якості: усвідомлення смислу і цілей освітньої діяльності у контексті актуальних педагогічних проблем сучасної школи; осмислена, зріла педагогічна позиція; уміння по-новому формулювати освітні цілі з предмету, певної методики, досягти й оптимально переосмислювати їх під час навчання; здатність вибудовувати цілісну освітню програму, яка врахувала б індивідуальний підхід до дітей, освітні стандарти, нові педагогічні орієнтири; співвіднесення сучасної йому реальності з вимогами особистісно-орієнтованої освіти, коригування освітнього процесу за критеріями

[562] Зязюн, І. А. (2001 а) Наука і мистецтво педагогічної дії, с. 364.
[563] Корнилова, Т. И. (2012) Инновационная деятельность педагога в современных условиях.
[564] Лазарев, В. С. (2014) Инновационная деятельность учителя профессионального образования.
[565] Штыкова, Л. А (2001) Организация инновационной деятельности в общеобразовательном учреждении, с. 9.
[566] Леонова, Е. В. (2011) Педагогическое мастерство и личность преподавателя, с. 113.
[567] Полуніна, О. В. (2002) *Психологічний аналіз готовності педагога вищого навчального закладу до інноваційної діяльності, с. 204.*

інноваційної діяльності; здатність бачити індивідуальні здібності дітей і навчати відповідно до їх особливостей; уміння продуктивно, нестандартно організовувати навчання й виховання, тобто, забезпечити творення дітьми своїх результатів і, використовуючи інноваційні технології, стимулювати їх розвиток; володіння технологіями, формами й методами інноваційного навчання, яке передбачає вміння на основі особистого досвіду і мотивів вихованців бути співтворцем мети їх діяльності, зацікавленим і компетентним консультантом і помічником у співвіднесенні мети з результатом, використанні доступних для дітей форм рефлексії та самооцінки; здатність бачити, адекватно оцінювати, стимулювати відкриття та форми культурного самовираження вихованців; уміння аналізувати зміни в освітній діяльності, розвитку особистісних якостей вихованців; здатність до особистісного творчого розвитку, рефлексивної діяльності, усвідомлення значущості, актуальності власних інноваційних пошуків і відкриттів.[568]

Досить вагомий інтерес представляє Концепція інноваційного навчання, сформульована Г. Лаврентьєвим та Н. Лаврентьєвою, основні положення якої полягають, по-перше, в свідомому аналізі професійної діяльності обома суб'єктами освітньої діяльності (студентом і викладачем) на основі мотивів і диспозицій; по-друге, в проблематизації і конфліктизації дійсності – в баченні в ній протиріч; по-третє, в критичному ставленні до нормативів і стандартів освіти; по-четверте, в рефлексії і побудові системи смислів (особистісний сенс суб'єкт може набути лише сам на основі самостійного дослідження ситуації); по-п'яте, в відкритості культури, середовища та професійних нововведень; по-шосте, в творчому ставленні до світу, виходу за межі нормативної заданості, наднормативної активності; по-сьоме, в прагненні до самореалізації обох суб'єктів освітньої діяльності, до втілення ними в професійній діяльності своїх намірів і способу життя; по-восьме, в наділені елементів змісту навчання особистісним змістом, тобто – в їх суб'єктивації.

На практиці ініціатива нововведення поширюється знизу – від педагогів-новаторів, що в кінцевому рахунку призводить до зміни вимог до самого викладача. Адже високу якість освіти може забезпечити той, хто сам володіє відповідним рівнем педагогічної компетентності. Це означає, що сучасному суспільству потрібен викладач з іншою типологічною структурою особистості. Такий суб'єкт повинен, згідно А. Тоффлер, бути здатним до саморозвитку і самовизначення в ситуації рухомого, мінливого і «відкритого соціального замовлення освіти», розуміти своє професійне призначення, усвідомлювати педагогічну роботу як важливий пріоритет, бути готовим до постійного перенавчання і оновлення.[569]

У зв'язку з цим Е. Зеер[570] та О. Шахматова[571] вважають, що до складу ключових кваліфікацій педагога вищої школи, націленого на особистісно-орієнтоване навчання, повинні входити наступні: дієвий педагогічний гуманізм, полівалентна професійно-технологічна і соціально-комунікативна компетентність, соціальний інтелект, наднормативна професійно-педагогічна активність, соціально-психологічна толерантність, педагогічна рефлексія, організованість, соціальна відповідальність і сенсомоторна здатність.

Отож, вчитель інноваційної орієнтації − це особистість, здатна брати на себе відповідальність, вчасно враховувати ситуацію соціальних змін і є найбільш перспективним соціальним типом педагога. Як учитель-дослідник, він спрямований на науково-обґрунтовану організацію навчально-виховного процесу з прогностичним спрямуванням, має

[568] Бартків, О. (2010) Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності, с. 55-56.

[569] Лаврентьев, Г. В. & Лаврентьева, Н. Б. (2002) Инновационные обуч. технологии в профюпод-ке спец, с. 34.

[570] Зеер, Э. Ф. (1999) Становление личностно-ориентированного образования, с. 112-121.

[571] Шахматова, О. Н. (2000) *Личностно-ориентированные технологии профессионального развития педагогов профессиональной школы.*

адекватні ціннісні орієнтації, гнучке професійне мислення, розвинуту професійну самосвідомість, готовність до сприйняття нової інформації, високий рівень самоактуалізації, володіє мистецтвом рефлексії.[572]

Стрижнем інноваційних процесів в освіті Т. Туркот називає налаштованість викладача вищого закладу освіти на творчий пошук та упровадження новітніх досягнень психолого-педагогічної науки в повсякденну педагогічну практику, вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду, прагнення до освоєння та застосування нових педагогічних технологій, активних форм і нових методів організації навчально-виховного процесу.[573]

Досягнення такої мети в діяльності і конкретних результатів у педагогічному інноваційному процесі, як зазначає Г. Коберник, можливе тільки на основі ґрунтовної роботи щодо вивчення фундаментальних педагогічних теорій і технологій, осмислення механізму їх упровадження і дає можливість підвищити рівень підготовки педагогів до інноваційної діяльності у сфері навчання й виховання.[574]

Отже, інноваційність завжди була властива педагогічній діяльності як найважливіша характеристика, що відображає процес розвитку науки і практики, а також професійність самого педагога. Поява інноваційних форм для підвищення професіоналізму викладачів вищих освітніх закладів продиктовано сучасним соціальним замовленням, рівнем психолого-педагогічної науки, а також кадровим потенціалом. Інноваційні педагогічні технології та системи навчання і виховання відрізняються варіативністю, своєрідністю і специфікою проявів на практиці, адже вони відображають рівень педагогічної майстерності. Працівникам освітньої галузі потрібно бути готовими до швидких та мінливих змін. Їх активність в процесі інтеграції педагогічної та самоосвітньої діяльності має бути спрямована на оволодіння педагогічною інноватикою на професійному та науково-педагогічному рівнях. Викладачу освітнього закладу належить бути не тільки виконавцем, а й безпосереднім творцем інноваційних процесів. Адже педагога можна вважати таким, що відбувся, лише в тому випадку, якщо він здатний і готовий до здійснення інноваційної діяльності в своєму закладі освіти, усвідомлює себе як професіонал, має установку на творче сприйняття наявного інноваційного досвіду і його необхідне перетворення в освітньому процесі.

Література:

1. Бартків, О. (2010) Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 1, 52-58.

2. Даниленко, Л. І. (2003) Управління процесом здійснення інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти. *Післядипломна освіта в Україні*, 3, 70-74.

3. Дичківська, І. М. (2004) *Інноваційні педагогічні технології. Навчальний посібник.* К.: Академвидав.

4. Дригач, Т. Г. (2016) *Використання інноваційних педагогічних технологій у ВНЗ як фактор формування професійних умінь майбутнього викладача* Наукове мислення: зб. статей учасників сьомої міжнар. практ.-пізнав. інтернет-конф. «Наукова думка сучасності і майбутнього», м. Дніпро, 22-30 грудня 2016 р., Видавництво НМ. – Дніпро.

5. Дубасенюк, О. А. (2014) Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць,* Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 12-28.

6. Зеер, Э. Ф. (1999) Становление личностно-ориентированного образования. *Образование и наука*, 1 (1), 112-121.

7. Зязюн, І. А. (2001 а) Наука і мистецтво педагогічної дії. *Професійна освіта: педагогіка і психологія: пол.-укр. щоріч.*, 3, 357-380.

[572] Дубасенюк, О. А. (2014) Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики, с. 19.*

[573] Туркот, Т. І. (2011) *Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів.*

[574] Корнилова, Т. И. (2012) Инновационная деятельность педагога в современных условиях.

8. Зязюн, І. А (2001 b) Неперервна освіта як основа соціального поступу. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. наук. праць у 2-х двох частинах,* Ч. 1, 15-23.
9. Зязюн, І А. (2000) *Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти.* Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія*,* К.: Віпол.
10. Коберник, О. М. & Коберник Г. І. *Підготовка майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності* Взято з http://studentam.net.ua.
11. Корнилова, Т. И. (2012) Инновационная деятельность педагога в современных условиях. Взято з http://www.informio.ru/publications/id384/Innovacionnaja-dejatelnost-pedagoga-vsovremennyh-uslovijah.
12. Курманов, А. В. (2011) Использование инновационных образовательных технологий как ключевой критерий развития личности педагога. Инновационное образование: теория и практика: материалы Междунар. науч.-практ. конф., г. Минск, 22-23 декабря, 2011 г.; ГУО «Акад. последиплом. образования», Минск: АПО.
13. Лаврентьев, Г. В. & Лаврентьева, Н. Б. (2002) Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов, Барнаул: Изд-во АлтГУ.
14. Лазарев, В. С. (2014) Инновационная деятельность учителя профессионального образования. Вестник ФГОУ ВПО МГАУ, 1, 71-72.
15. Леонова, Е. В. (2011) Педагогическое мастерство и личность преподавателя. *Высш. образование в России,* 4, 112-115.
16. Олексюк, О. М. (2004) *Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: Навч. посіб*. К.: Знання України.
17. Полуніна, О. В. (2002) *Психологічний аналіз готовності педагога вищого навчального закладу до інноваційної діяльності.* Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка України, Т. 4. Ч. 6., 203-205.
18. Рубинштейн, М. М. (1927) *Проблема учителя*. М.-Л.: Московское акционерное издательское общество.
19. Сластенин, В. А. & Подымова, Л. С. (1997) *Педагогика: инновационная деятельность*. М.: Школа-Пресс.
20. Туркот, Т. І. (2011) *Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів*. К.: Кондор.
21. Утешева, Т. П. (2014) *Оценочное отношение педагогического колектива школі к инновационной деятельности*. Теория и методика профессионального образования Вестник ФГОУ ВПО МГАУ, 1, 41-43.
22. Шахматова, О. Н. (2000) *Личностно-ориентированные технологии профессионального развития педагогов профессиональной школы.* (Автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук). Уральский государственный профессионально-педагогический университет, Екатеринбург.
23. Штыкова, Л. А (2001) *Организация инновационной деятельности в общеобразовательном учреждении.* (Автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук). Глазовский государственный педагогический университет им. В. Г. Короленко, Глазов.

1.49. Innovative technologies in the physical training of young children of school age

1.49. Інноваційні технології у фізичній підготовці дітей молодшого шкільного віку

2018-2019 навчальний рік – це рік, у якому всі першокласники України будуть вчитися за новими освітніми стандартами, які ґрунтуються на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя»[575]. Однією з ключових змін у Новій українській школі є формування особистості на основі набуття учнями компетентностей.

Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Ключові компетентності – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя[576]. Однією з десяти ключових компетентностей є бажання дітей слідуванню здорового спосібу життя, який, найчастіше, визначається як дотримання обґрунтованих рекомендацій ВООЗ (Всесвітньої організації охорони здоров'я): збалансоване харчування, режим праці та відпочинку, загартовування, а також фізична активність, фізичний розвиток та фізична підготовка.

У мінливих умовах сьогодення, які ускладнюються соціально-економічною ситуацією в Україні, тенденцією до погіршення стану здоров’я дітей, зниженням рівня їх рухової активності в епоху постіндустріального суспільства, значення фізичної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл зростає[577].

Фізична підготовка є провідною складовою формування активної особистості, здатної до продуктивної життєдіяльності впродовж багатьох років, тому метою роботи є аналіз сучасних інноваційних технологій у фізичній підготовці дітей молодшого шкільного віку та вивчення перспектив розвитку фізичної підготовки молодших школярів, які ґрунтуються на можливість відродження інноваційного фізкультурного проекту «Готов до праці та оборони».

Часте використання прикметника «інноваційна» в різних як наукових, так і методичних публікаціях характеризує інноваційні процеси, що відбуваються у фізичній культурі. Для розуміння цих процесів необхідно визначитися в поняттях «інновація» та «технологія» «нововведення».

«Інновація» – нововведення.[578]

«Нововведення» – нове правило, знову встановлений порядок.

«Технологія» – сукупність виробничих методів і процесів у певній галузі виробництва, а також науковий опис способів виробництва[579].

Концепція нової української школи зумовила початок нового етапу в розвитку інноваційних технологій, в тому числі і в сфері фізичного розвитку, фізичної підготовки та фізичного виховання. У зв'язку з незадовільним станом здоров'я українських дітей молодшого шкільного віку: викривлення хребта, плоскостопість, кривошия, короткозорість, неврози тощо, пріоритетними завданнями є збереження і зміцнення їх здоров'я. Важливу роль в реалізації цієї задачі приділяється використанню оздоровчих технологій у фізичній

[575] Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя" від 18 грудня 2006 року. Міжнародний документ від 18. 12. 2006 № 2006/962/ЄС.

[576] Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи, с. 10.

[577] Чижик Т. Г. Організаційно-педагогічні засади фізичної підготовки молодших школярів 1947-1991 рр.: дис…к.п.н: 13.00.01 / Чижик Тетяна Григорівна, 2018. С. 31.

[578] Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2009. С. 278.

[579] Ожегов С. И. Словарь русского языка, 2007. С. 878.

підготовці: аеробіка і степ-аеробіка, шейпінг, лікувальна фізична культура, фітбол гімнастика, ритмічна гімнастика, дихальна гімнастика, квестігри.

1. Аеробіка – вид фізичного аеробного навантаження; комплекс вправ під час виконання яких дихальні рухи пов’язуються з рухами опорно-рухового апарату.

Під час виконання аеробного навантаження відбувається оздоровлення організму: зниження ризику серцево-судинних захворювань, ритмічна і економна робота серця, підвищення потужності скорочення серцевого м'яза, розвиток судин серця, поліпшення харчування серцевого м'яза, активізація дихання і вентиляція легенів, збільшення капілярів і їх перетину, прискорення кровотоку, венозний кровообіг, прискорення всіх обмінних процесів організму, в тому числі і гормональних.

2. Степ-аеробіка – вид аеробіки з використанням степ-платформи. Степ-аеробіка сприяє оновленню організму і його функціональному вдосконаленню.

3. Шейпінг-терапія (шейпінг-юні) – комплекс фізичних вправ спрямований на підвищення фізичних можливостей та психоемоційного стану, сприяє оптимізації життєдіяльності. Заняття шейпінг-терапії (шейпінг-юні) включає розминку з 5-7 вправ і кілька серій основних вправ. Основними зонами впливу є чотири області: стегно (згиначі-розгиначі, що приводять, що відводять м'язи), область тазу і сідниці, м'язи тулуба (спина, живіт, плечовий пояс), гомілку. Всі фізичні вправи виконуються в повільному, але частіше в середньому темпі, з великою амплітудою, з середньою напруженістю і великою кількістю повторів.

4. ЛФК – спеціальний реабілітаційний комплекс, спрямований на покращення стану хребта та м’язів тулуба, усунення асиметрії постави при сколіозі, корекцію при плоскостопості, розвиток сили, спритності, витривалості, нормалізації роботи ендокринної системи та зміцнення імунітету. Також заняття лікувальної фізичної культури важливі для поліпшення адаптації дитини в школі, підвищення стійкості до стресів, поліпшення успішності у дітей шкільного віку та поліпшення емоційного фону, гіпосенсибілізації, а також загального зміцнення організму.

5. Фітбол гімнастика –комплекс вправ з використанням фітбол м’яча, який допомагає виховати у дітей правильну поставу, розвиває відчуття рівноваги, покращує роботу вестибулярного апарату; тренує м'язи кінцівок, спини, черевного преса, таза.

6. Ритмічна гімнастика – це система музично-ритмічного виховання яка виконується за допомогою нескладних загально-розвиваючих вправ. Ритмічна гімнастика покращує роботу серцево-судинної та дихальної систем дитини, зміцнює м’язи, відновлює та удосконалює координацію рухів, покращує стан хребта і постави.

7. Дихальна гімнастика – це комплекс дихальних вправ спрямований на розвиток дихальної мускулатури та покращення функціонування дихальної системи.

8. Квест ігри. Поряд з рухливими та спортивними іграми, квест ігри спрямовані на одночасний розвиток фізичних та інтелектуальних здібностей дитини.

9. Скейтбординг – катання і виконання трюків на скейті.

10. Фрістайл – це «танець на дошці», виконання трюків під ритмічну музику.

Використання перерахованих вище технологій фізичної підготовки дітей молодшого шкільного віку в освітньому процесі дозволяє визначити фізичний потенціал дитини, моральний рівень учня на всіх етапах педагогічного процесу; виявити взаємозв'язок фізичного і морального виховання; застосовувати загально-розвиваючу і оздоровчу спрямованість фізичного виховання з урахуванням рівня фізичної підготовленості, формувати мотиваційну середу до фізкультурно-спортивної діяльності, розширювати кругозір

спортивних та фізкультурних інтересів, стимулювати фізичний саморозвиток учнів, розвивати гуманізацію міжособистісних відносин[580].

У зв'язку з тим, що у дітей молодшого шкільного віку з'являється новий вид діяльності – навчання, гра, як і раніше, займає чільне місце у всебічному розвитку дитини 6,7-9 років. Через гру дитина пізнає світ, має змогу реалізувати свої мрії, ідеї, навички та здібності, задовольняється багато інтелектуальних та емоційних потреб, складається характер. Гра є важливою формою навчання та виховання.

Одним із видів інноваційних технологій у початковій школі є ігрові технології, використання яких відповідає природним потребам дитини. Гра в навчанні молодших школярівєзасобом зробити монотонну роботу цікавою, розвитку психологічної гнучкості, розкутості, комунікабельності; засобомрозвитку емоційно-вольовихякостей, дитячої уяви, пізнавальних здібностей, контролю емоцій тощо. Використання ігрових прийомів сприяє формуванню творчої індивідуальності[581].

Ігрові технології на заняттях фізкультурою у процесі фізичної підготовки будуються на змісті, сюжеті та наявності персонажів. При цьому ігровий сюжет розвивається паралельно основному змісту навчання, допомагає активізувати навчальний процес, засвоювати ряд навчальних елементів. Складання ігрових технологій з окремих ігор і елементів – турбота кожного вчителя початкової школи.

Ігрові форми навчання, як і інші форми інноваційних технологій, сприяють використанню різних способів мотивації: спілкування, пізнання, мораль.

1. Мотиви суспільного спілкування:

– в процесівирішення завдань та умов гри, діти мають змогунавчитися спілкуванню, ураховувати думку товаришів;

– спільні емоційні переживання під час гри сприяють зміцненню міжособистісних відносин.

2. Моральні мотиви:

– завдяки наявності правил гри, кожен учень має проявити себе, свої знання, уміння, свій характер, вольові якості, своє ставлення до діяльності, до людей, до правил гри.

3. Пізнавальні мотиви:

– кожна гра має близький результат (закінчення гри), стимулює учня до досягнення мети (перемоги) й усвідомлення шляху досягнення мети (треба знати більше інших);

– у грі команди чи окремі учні споконвічно рівні (немає відмінників і трієчників, є гравці).

– результат залежить від самого гравця, рівня його підготовленості, здатностей, витримки, умінь, характеру; знеособлений процес навчання у грі здобуває особистісне значення.

– учні приміряють соціальні маски, поринають в історичну обстановку й відчувають себе частиною досліджуваного історичного процесу;

– ситуація успіху створює сприятливе емоційне тло для розвитку пізнавального інтересу. Невдача сприймається не як особиста поразка, а як поразка у грі й стимулює пізнавальну діяльність (реванш);

– змагальність – невід'ємна частина гри – притягальна для дітей;

– у грі завжди є якесь таїнство – неотримана відповідь, що активізує розумову діяльність учня, штовхає на пошук відповіді;

---

[580] Тагариев Р. З., Шихов С. Е. Новые образовательные технологии и принципы организации учебного процесса в сфере физической культуры, 2007. С. 92-93.

[581] Электронная библиотека студента: Библиофонд, https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=788295.

– думка шукає вихід, вона спрямована на рішення пізнавальних завдань[582].

Використання сюжетно-рольової гри у формі віршів, з сюжетом і ролями при виконанні аеробіки, ритмічної та дихальної гімнастики, фітбол гімнастики, комплексу ЛФК тощо сприятиме розвитку фізичних якостей та пізнавальних психічних процесів. Прикладом може бути:

1. Кіт збирався до роботи (потягуються)
Та завадили турботи: (розводять руки в сторони)
Треба висушить хвоста, (показують «хвіст»)
Накрутити вуса,
Почесати живота. (гладять живіт)
І помити писок.
Цілий день такі турботи, (лічать пальцем)
Що не встигнеш до роботи! (розводять руками, крутять головою)
2. Я намалюю зайчика для вас – раз. (Роблять колові рухи руками над головою)
Це у нього, бачите, голова – два. (Руки кладуть на голову)
Це у нього вуха догори – три. (Піднімають руки вгору до вух)
Це стирчить у нього хвостик сірий – чотири. (Повертають тулуб праворуч, ліворуч)
Це очиці весело говорять – п'ять. (Прикладають руки до очей)
Ротик, зубки – хай моркву їсть – шість. (Імітують жування морквини)
Шубка тепла хутряна на нім – сім. (Плещуть у долоні)
Ніжки довгі, щоб гасав він лісом – вісім. (Підстрибують на місці)
Ще навколо посаджу дерев я – дев'ять. («Саджають дерева», «притоптують ямки»)
І хай сонце сяє з піднебесся – десять. (Піднімаються на носках, руки вгору)
3. Трава низенька-низенька. (Присідають.)
Дерева високі-високі. (Піднімають руки вгору.)
Вітер дерева колише-гойдає. (Обертаються.)
То направо, то наліво нахиляє. (Нахиляються праворуч, ліворуч.)
То вгору, то назад. (Потягуються вгору, назад.)
То вниз нагинає. (Нахиляються вперед.)
Птахи летять-відлітають. (Махають руками-«крилами».)
4. Встаньте, діти, посміхніться,
Землі нашій поклоніться
За щасливий день вчорашній.
І до сонця потягніться.
В різні боки нахиліться.
Веретеном покрутіться.
Раз присядьте, два присядьте.
І тихесенькоприсядьте.[583].

У наш час вчені та викладачі, лікарі та тренера з видів спорту, вчителі в загальноосвітніх школах і вихователі в дитячих садах б'ють на сполох, сповіщаючи про критично низький рівень фізичного розвитку молодого покоління. Комп'ютеризація і поява у дітей сучасних гаджетів є передумовами знерухомлення дитини, а спрощення програми з фізичної культури впливає на фізичну підготовку і здоров'я дітей в цілому.

[582] Электронная библиотека студента: Библиофонд, https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=788295.
[583]Чижик Т. Г. Фізична підготовка молодших школярів, 2017. С. 16-18.
Носова В. О. Сайт вчителя Новопокровського навчально-виховного комплексу: https://nnvkvalentinenosova.jimdo.com.

Все частіше ми чуємо про спроби зміни системи фізичної підготовки в українських школах, і навіть про повернення комплексу ГПО (БГПО) для школярів молодших, середніх і старших класів.

Можливо, відродження забутої спортивної традиції – здачі нормативів комплексу «Готовий до праці і оборони», який існував до 1991 року – допоможе істотно підвищити фізичну готовність молодих українців.

Фізкультурний комплекс «Готовий до праці і оборони» у XX роках минулого століття був основою нормативних вимог до фізичної підготовки учнівської молоді, який визначав рівень фізичної готовності молоді до праці і оборони Батьківщини.

Значна роль у фізичній підготовці населення відводилася саме молодшим школярам, тому що найістотніші зміни в фізичному розвитку і у фізичній підготовленості відбуваються саме молодшому шкільному віці.

Багато важливихзавдань пов'язаних з фізичним розвитком та підготовленістю дитини повинні були бути вирішені за перші 8 років навчання в школі, інакше можна запізнитися і упустити найчутливіший етап у розвитку. Тому необхідна увага приділялася підвищенню рухової активності і рухової підготовленості дітей молодшого шкільного віку.

7-9 років – це вік, коли закладаються основи фізичного вдосконалення при одночасному становленні основних рухів, розвиток важливих функцій і систем організму, що росте[584].

Перший проект комплексу ГПО був затверджений у березні 1931 р. та мав наступні ступені: найперша щабель – «Сміливі і спритні» охоплювала дітей 10-13 років. Другий ступінь – до 15 років, третя – від 15 до 18, четверта ступінь розрізнялася для чоловіків і жінок. Для чоловічої частини СРСР – 19-28 років, і 29-39, жінки – до 34 років. П'ята, остання ступінь ГТО – від 40 до 60 для чоловіків і від 35 до 55 – для жінок.

Згодом – 27 червня 1979 р. – була прийнята постанова «Про внесення доповнень до Положення про Всесоюзний фізкультурному комплексі ГПО» в результаті якого введена нова ступінь ГПО для дітей 7-9 років «До стартів готовий». Дане важливе рішення було новим поштовхом у пожвавленні масових форм фізичного виховання молодших школярів, стимулом в збільшенні рухової активності школярів і прагненні учнів I-III класів вдосконалювати рухову підготовленість з метою здачі своєї ступені комплексу ГПО[585].

Зміст ступені «До стартів готовий» складався з природних видів рухів, які дозволяли учням оволодіти життєво важливими прикладними навичками і розвивати у них важливі рухові якості: швидкість, силу, гнучкість, витривалість, спритність і т.п.

Комплекс «До стартів готовий» містив:

- біг на 30метрів
- човниковий біг,
- метання тенісного м'яча
- крос,
- стрибки-кроки
- їзду на велосипеді.

Для цього зміст уроків з фізичної культури будувався таким чином, щоб до його складу входили вправи, спортивні ігри або естафети, що сприяють формуванню того чи іншого навику з комплексу.

---

[584] Голошапов Б. Р. История физической культуры и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений, 2001. С. 216-219.

[585] Москаленко Н. В. Особенности и методы физической подготовки детей начальной школы к ГТО: http://multiurok.ru/natsimf/blog/osobiennosti-i-mietody-fizichieskoipodghotovki-dietiei-nachal-noi-shkoly-k-gto.html.

У підготовчій частині уроку з фізичної культури, яка включала обов'язковий біг, було можливо тренувати крос.

В основній частині уроку велася підготовка до виконання норм з човникового бігу і бігу на 30 метрів, зі стрибків-кроків і метання[586].

При навчанні бігу на 30 метрів або човникового бігу, основна увага приділялася розвитку навичок вільного прямолінійного бігу на носках з досить високим підніманням стегна і паралельної постановкою стоп, виконання руками при бігу рухів вперед-назад і вивчення високого старту.

При навчанні метання в ціль послідовно відпрацьовували стійку при метанні, положення руки з м'ячем, рух руки і тулуба при метанні.

Техніка кросового бігу молодших школярів полягала в спокійному (без ривків), вільному (з хорошою амплітудою рук і ніг), повільному, рівномірному бігу по всій дистанції.

У техніці навчання стрибків-кроків акцент ставився на правильне координоване рух рук з виконанням кожного стрибка, що сприяє збільшенню довжини стрибків.

Вся підготовча тренувальна робота по комплексу ГПО з молодшими школярами завершувалася виконанням норм комплексу «До стартів готовий». Дана підсумкова робота по ГПО проводилася як свято у вигляді спортивних масових змагань. Організація прийому норм ГПО була визначена Положенням про комплекс ГПО як обов'язкова[587].

За максимальний результат за нормами ГПО учень отримував золотий значок. Зіставляючи його з найвищою оцінкою, яку може отримати школяр сьогодні, – це дванадцять балів.

Таким чином, фізкультурний комплекс ГПО був основним у фізичній підготовці як дорослого молодого покоління, так і дітей молодшого шкільного віку. Частина комплексу ГПО «До стартів готовий» включала човниковий біг або біг на 30м з високого старту, крос без урахування часу, метання тенісного м'яча в ціль, лазіння по канату за допомогою ніг, ходьбу на лижах, плавання будь-яким стилем, а також смугу перешкод. Дані вправи сприяли гармонійному розвитку фізичних якостей, а форма здачі норм ГПО мотивувала дітей на постійну роботу над своїм тілом і духом.

На нашу думку відродження фізкультурно-спортивного комплексу та створення інноваційного проекту «Готов до праці та оборони» могло сприяти:

– забезпеченню учнів необхідною достовірною інформацією про зміст ГПО і його історії в Україні;

– формуванню у школярів усвідомлених потреб в систематичних заняттях фізичною культурою і спортом, фізичному самовдосконаленні, веденні здорового способу життя;

– підвищенню рівня фізичної підготовленості учнів;

– інформованості батьків про спортивні досягнення учнів.

Методами для реалізації інноваційного проекту «Готовий до праці і оборони» можуть бути:

– особистісно-орієнтовані технології, метою яких є розвиток у дитини механізмів самореалізації, саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самозахисту, самовиховання та інші, необхідні для становлення самобутнього особистісного образу;

– фізична культура і спорт, метою яких є виховання здорової, життєрадісної, життєстійкої, фізично досконалої, гармонійно і творчо розвиненої особистості; формування у

[586] Голошапов Б. Р. История физической культуры и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений, 2001. С. 114.

[587] Голошапов Б. Р. История физической культуры и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений, 2001. С. 114.

дитини раціональних, ощадливих, усвідомлених рухів; накопичення рухового досвіду і перенесення його в повсякденне життя;

– орієнтація учнів на здоровий спосіб життя, метою якої є збереження здоров'я, працездатності і активної життєдіяльності;

– соціальне партнерство, метою якого є підвищення якості та ефективності освіти, тобтополіпшення тих показників діяльності,адаптацію дитини в колективі, розвиток здібностей до комунікації, пробудження допитливості, виявлення особливих здібностей.

Ресурсами для реалізації інноваційного проекту «готовий до праці і оборони» можуть виступати:

– кадрові ресурси;

– матеріально-технічні ресурси.

Отже, фізична підготовка школярів, особливо початкових класів, завжди виступала одним з пріоритетних завдань загальноосвітньої школи, оскільки вона є важливим компонентом формування у підростаючого покоління фізичного здоров’я, готовності до активного життя і професійної діяльності. Значущість цього завдання навіть підкреслено на законодавчому рівні – прописано у Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», концепціях початкової освіти і нової української школи.

Як відомо з наукової літератури, у генетичній програмі кожної людини закладено величезний фізичний потенціал. Разом з тим, все частіше при вступі до школи різноманітні відхилення у стані здоров’я має кожна третя дитина, а до кінця навчання у дев’ятому класі – кожна друга. На думку педіатрів і педагогів причинами відхилень у фізичному розвитку і стані здоров’я дітей виступають недостатня рухова активність, непідготовленість дітей до самостійного піклування про своє фізичне вдосконалення, недостатня увага учителів і родини до виховання позитивного ставлення до зміцнення свого здоров’я.

На жаль, уроки фізичної культури не компенсують необхідний для дитячого організму обсяг рухової діяльності. Більше того, не в усіх навчальних закладах приділяється належна увага питанням фізичної підготовки учнів, яка дозволяє укріпити імунну систему, виробити звичку здорового способу життя, оволодіти методиками адаптаційної фізичної культури. Щоб протистояти кризі у галузі «фізична культура і здоров’я» та зберегти генофонд української нації фізична підготовка школярів має охоплювати не лише різні сфери навчально–виховного процесу, а й усе життя дітей та підлітків, виступати провідним компонентом їх режиму дня. Фізична підготовка учнів не має зводитися лише до розвитку фізичних якостей та рухових здібностей, вона повинна відтворювати рівень розвитку тілесної організації дітей та їх здоров’я взагалі.

На думку сучасних вчених вищезазначене можна реалізувати через різноманітні новітні технології фізичного вдосконалення дітей молодшого шкільного віку, що включають різноманітні танцювальні та ритмічні вправи (різновиди аеробіки: степ-, тайбо-, аква-; бейлі-денс, шейпінг тощо) та сприятимуть формуванню правильної постави, гарної ходи, розвитку ритмічності та координації рухів, розвитку сили і спритності, будуть виховувати дисципліну і волю.

Одним із важливих кроків у фізичний підготовленості дітей може стати розробка та втілення у практику інноваційного проекту «Готов до праці та оборони» який дозволить поліпшити здоров'я нації, збільшити число дітей, які систематично займаються фізкультурою, збільшити тривалість життя, сформувати у дітей потребу вести здоровий спосіб життя, модернізувати і поліпшити систему фізичного виховання, дати поштовх до розвитку масового дитячого і шкільного спорту в країні, збільшити кількість спортклубів та фізкультурних організацій.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасноїукраїнськоїмови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.: іл.
2. Голошапов Б. Р. История физической культуры и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / Б. Р. Голошапов. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 312 с.
3. Москаленко Н. В. Особенности и методы физической подготовки детейначальнойшколы к ГТО [Электронный ресурс] / Н. В. Москаленко // Мультиурок. – 2015. – Режим доступа к сайту: http://multiurok.ru/natsimf/blog/osobiennosti-i-mietody-fizichieskoi podghotovki-dietiei-nachal-noi-shkoly-k-gto.html.
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України –Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2016. – 40 с.
5. Носова В. О. Сайт вчителя Новопокровського навчально-виховного комплексу [Электронный ресурс] / В. О. Носова – Режим доступу до сайту: https://nnvkvalentine-nosova.jimdo.com.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 53 000 слов / Подобщ. ред. проф. Л. И. Скворцова. — 24-е изд., испр. – М.: Оникс, Мир и Образование, 2007. – 1200 с.
7. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя" від 18 грудня 2006 року. Міжнародний документ від 18. 12. 2006 № 2006/962/ЄС.
8. Тагариев Р. З., Шихов С. Е. Новые образовательные технологии и принципы организации учебного процесса в сфере физической культуры // Современные наукоемкие технологии. – 2007. – № 6 – С. 92-93.
9. Чижик Т. Г. Фізична підготовка молодших школярів / Т. Г. Чижик // Методичні рекомендації. – Херсон: Айлант, 2017. – 36 с.
10. Чижик Т. Г. Організаційно-педагогічні засади фізичної підготовки молодших школярів 1947-1991 рр.: дис…к.п.н: 13.00.01 / Чижик Тетяна Григорівна. – Херсон., 2018. – 269 с.
11. Шурухина В. К. Физкультурно-оздоровительная работа в режиме учебного и продлённого дня школы с учащимися классов I-III / В. К. Шурухина – М.: Просвещение, 1980 – 75 с.
12. Электронная библиотека студента [Электронный ресурс]: Библиофонд– Режим доступа к сайту: https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=788295.

1.50. From text perception – to text creation (for example, the use of symmetric-sequential technology)

1.50. Від сприймання тексту – до текстотворення (на прикладі застосування симетрично-послідовної технології)

Для сучасного світу характерне невпинне зростання обсягу інформації, окремим різновидом якої є текстова інформація. Навчити кожну особистість орієнтуватися у безмежному світі текстової інформації, ефективно використовувати тексти різних стилів, типів і жанрів – вагоме й актуальне завдання сучасної школи. Водночас важливим є формування в учнів вмінь текстотворення, що, нашу думку, доцільно здійснювати, починаючи з початкової школи. До того ж, радимо здійснювати таку діяльність на засадах текстоцентричного підходу, скурпульозно враховуючи сутність і характеристики тексту, специфіку сприймання й опрацювання текстів молодшими школярами.

Текст є комплексним, багатокомпонентним утворенням, що зумовлює різноманітність поглядів і думок під час тлумачення терміну. Так, у довідковій літературі знаходимо такі трактування терміну «текст»:

– «Текст (з лат. textus – тканина, поєднання, в'язь, зв'язок, сплетіння, побудова) – це сукупність записаних слів, що складають логічну або мистецьку цілість.»[588];

– «1. Відтворена письмово або в друкованому вигляді авторська праця, документ, пам’ятка тощо… 2. Зміст повного словесного твору… 3. Основна частина друкарського набору без коментарів, виносок, приміток, малюнків і т. ін. 4. Літературний або інший твір або його уривок для читання, аналізу тощо; // Уривок з біблії, євангелія тощо для проповіді, бесіди, що його читають як вислів, цитату»;[589]

– «Текст (лат. *textum* – тканина, зв'язок, сплетіння, побудова) – упорядкована послідовність речень, об’єднаних смисловими і граматичними зв’язками, що становить висловлювання (усне або писемне)».[590]

У «Філософському енциклопедичному словнику» текст трактовано як «знаково-мовна реалізацію певної системи інформації. З погляду семіотики, текст – лінійна послідовність знаків, задана певними культурними кодами. …текст виступає як матеріальна оболонка ідеальних результатів людської діяльності».[591]

У словнику «Психологія» поняття «текст» визначено як завершений, цілісний у змістовому і структурному відношенні мовний твір; продукт породження (творення) мови, який відчужений від суб’єкта мови (який говорить), і, у свою чергу, є основним об’єктом його сприйняття і розуміння».[592]

У лінгвістичних виданнях вміщено такі тлумачення тексту:

– «витвір мовного процесу, якому притаманна завершеність, об’єктивований у вигляді письмового документа, літературно оброблений відповідно до типу цього документа, який складається із заголовка і ряду особливих одиниць (надфразових єдностей), об’єднаних різними типами лексичного, граматичного, стилістичного зв’язку, і має певну цілеспрямованість і практичну настанову»;[593]

---

[588] Івченко А. (2007): Тлумачний словник української мови / за заг. наук. ред. А. Івченка, с. 119.

[589] Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Т. 4. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко (1998), с. 500.

[590] Енциклопедія освіти / за заг. наук. ред. В. Г. Кременя (2008), с. 901.

[591] Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук (2002), с. 631.

[592] Психология. Словарь/ под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского (1990), с. 304.

[593] Гальперин И. Р. (1981): Текст как объект лингвистического исследования, с. 18.

– «писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематикою і сюжетною заданістю»[594];

– «відрізок писемного мовлення, у якому дістає мовну реалізацію якась ситуація як змістова єдність, побудована за певним комунікативним планом для реалізації певного комунікативного наміру»[595].

Вміщені вище аспекти сутності тексту враховані під час розроблення послідовної-симетричної технології, метою якої є оптимізація роботи над текстами у початковій школі.

Слід також сказати, що для текстів властива різноманітність залежно від стилю, виду, жанру. (Зокрема, виокремлюють такі функціональні стилі: офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній і розмовний).

У власному дослідженні, зважаючи на вікові особливості молодших школярів, ми надаємо перевагу використанню текстам художнього стилю та науково-пізнавальних текстам, використовуємо авторські твори та фольклор, об’єднуючи у блоки казки, оповідання, уривки з повістей, вірші, загадки, прислів’я і приказки, науково-пізнавальні статті.

Працюючи зі згаданими вище текстами дитина сприймає їх як зразок для текстотворення, на підсвідомому рівні засвоюючи їх зовнішню і внутрішню структуру, специфіку текстів. Досягти гарного результату можливо дотримуючись такої обов’язкової умови як ретельний добір текстів (тексти – дібрані відповідно до вікових особливостей школярів,цікаві для учнів, довершені, з потужним виховним потенціалом).

Надзвичайно важливо дати можливість дитині працювати з незнайомим текстом. Зрозуміло, що за умови, якщо текст містить незрозумілі слова, перед читанням тексту пропонуємо учням виконати відповідні завдання (співвіднесення слова і тлумачення або малюнка, добір синонімів та ін.). Водночас, аж ніяк не є необхідним тлумачення кожного слова, що викликає сумнів, чи буде зрозумілим для учнів. Навпаки, корисним є наявність у тексті слів, які вперше трапляються юним читачам, але їх смисл зрозумілий у контексті, адже посильне утруднення позитивно впливає на мотивацію до читання (однак, застерігаємо, що це мають бути такі слова, які не впливають негативно на загальне розуміння тексту).

Застосування розробленої нами послідовно-симетричної технології передбачає багаторазове повернення до тексту (щоразу виконуючи інше навчальне завдання). Підтвердженням слушності реалізації такої ідеї є думки Ю. Лотмана: «Маючи здатність концентрувати величезну інформацію на площі дуже невеликого тексту … художній текст має ще одну особливість: він видає різним читачам різну інформацію – кожному залежно від його розуміння, він же дає читачеві мову, на якій можна засвоїти наступну порцію відомостей під час повторного прочитання».[596]

Сутність розробленої нами послідовно-симетричної технології передбачає поступовий перехід від самостійного сприймання незнайомого тексту до впізнавання вже знайомої інформації, відтворення та відновлення тексту, його доповнення та конструювання, створення власного тексту (що й зумовлює назву технології, – «*послідовно*-симетрична).

У чому ж полягає симетричність? Симетричність забезпечує те, що на діаметрально протилежних кінцях схеми – текст (Рис. 1).

[594] Українська мова: енциклопедія. / редкол.: В. М. Русанівський та ін. (2007), с. 679.
[595] Тураева З. В. (1986): Лингвистика текста (Текст: структура и семантика), с. 124.
[596] Лотман Ю. М. (1970): Структура художественного текста, с. 33.

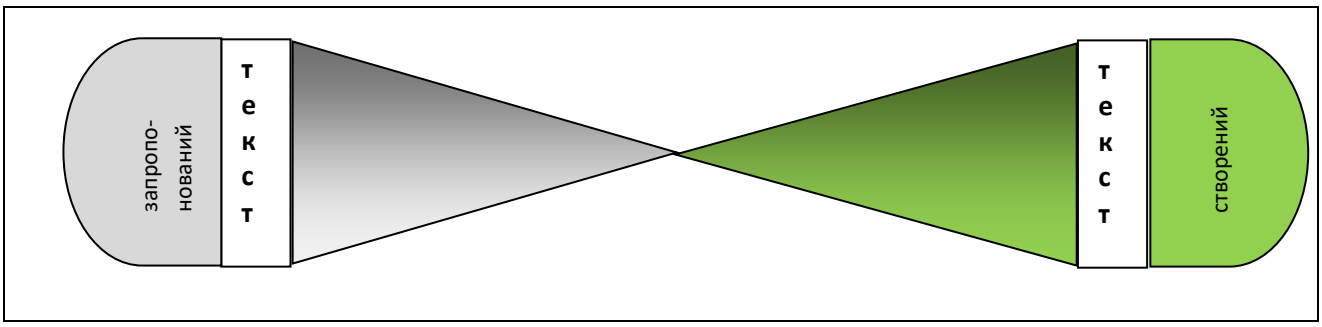

Рис. 1. Відображення симетричності у послідовно-симетричній технології.

На початковому етапі впровадження технології – це текст, запропонований у повному обсязі, заключний етап (вершина майстерності) – текст, створений самостійно за власним бажанням. Проміжними ланками є:

- текст з пропусками, наявністю деформації (для відновлення після попереднього читання учнями тексту загалом; доповнення – без попереднього читання учнями тексту загалом);
- частини тексту, – для конструювання;
- окремі матеріали, – для створення власного тексту;
- текст, який створений школярами.

Тобто, поступово обсяг запропонованого у тексті зменшується, а створеного – зростає.

Розглянемо більш детально видову різноманітність завдань для молодших школярів відповідно до зменшення запропонованого у текстах. Так, під час роботи над текстом, який запропонований у повному обсязі можливе виконання учнями таких завдань:

1) читання незнайомого тексту;
2) читання тексту в особах (інсценізація тексту);
3) перечитування тексту, що може супроводжуватися пошуком:
   - заданого абзацу, речення, слова, імен або реплік персонажів тощо;
   - відповіді на запитання;
   - не зрозумілого слова;
   - нової інформації.
4) аналіз тексту:
   - тестування, формулювання відповідей на запитання та запитань;
   - робота над планом (поділ тексту на частини за планом; доповнення, перевірка й доопрацювання запропонованого плану; самостійне складання плану);
   - доповнення таблиць і схем за змістом тексту, для порівняння двох текстів.

Наприклад, учні 2 класу спочатку читають тексти і шукають нову інформацію (Рис. 2).

☺Прочитай тексти. Постав справа від тексту позначку **+** навпроти рядка, у якому є нова для тебе інформація.

Георгій Скребницький, Віра Чапліна КУДИ КОМАРІ ВЗИМКУ ПОХОВАЛИСЯ На зиму комарі поховалися в різні щілини, в старі дупла. Вони й біля нас зимують. Причепляться комарі своїми довгими ніжками до стелі, до стін та й сплять цілу зиму.	
Анатолій Григорук ДЕ ЗИМУЮТЬ РАКИ Коли хочуть когось із неслухів утихомирити, то кажуть: «Ось я тобі покажу, де раки зимують!» Тим часом раки — створіння водяні. Вони мешкають, ну й, звісна річ, зимують у неглибоких підводних печерах. Вдень раки спочивають, а поживу собі шукають уночі. Їдять вони комах, черв'яків, пуголовків. А ще їм смакують всякі рештки рослин і тварин. Так вони очищають водойми, і за це їх називають санітарами.	

Рис. 2. Картка для виконання завдання на знаходження школярами нової інформації.

Наступним завданням є порівняння вміщених вище текстів (Рис. 3).

Рис. 3. Картка для виконання учнями завдання на порівняння текстів

Починаючи із 1 класу учні можуть виконувати завдання на впізнавання речень або слів, які трапляються у тексті. Наприклад, після читання оповідання М. Стеценка «Чи добре самому» школярі виконують завдання, вміщене на картці або на сторінках навчального посібника (Рис. 4).

☺ *Впізнай речення, які трапляються у тексті оповідання «Чи добре самому?». Обведи їх.*

Через два тижні Марина повернулася додому.
Через два тижні Наталя повернулася додому.
Через два тижні Оксана повернулася додому.
Зрадів Василько.
Зрадів Денис.
Зрадів Петрик.

Рис. 4. Картка для виконання учнями завдання на впізнавання речень із тексту.

Після того, як школярі опрацювали текст, який запропонований повністю, є доцільним його відтворення, що може здійснюватися по-різному. Зокрема, це детальний переказ тексту (усний або письмовий, однак, під час перевірки письмового переказу варто основну увагу звернути лише на те, чи достовірно передано зміст тексту).

По-друге, це стислий переказ, який на початковому етапі радимо здійснювати після читання тексту із виділеними реченнями (що передають основний зміст твору), виділеними ключовими словами.

По-третє, радимо використовувати вибірковий переказ тексту, а саме: від і до заданого моменту сюжету, переказ заданого епізоду тощо.

По-четверте, для молодшого школяра є доступним творчий переказ тексту, який, нашу думку, слід впроваджувати з поступовим ускладненням. Для того, щоб дитина змогла здійснювати такий (досить складний для її віку) вид діяльності, першочергового варто ознайомити учня зі зразком творчої діяльності. Тобто, після читання тексту учень спочатку лише знайомиться із творчим переказом від імені героя, згодом – знайомиться і визначає персонажа-розповідача, і нарешті – розповідає від імені заданого героя.

Прикладом є завдання для учнів 1 класу, що передбачає ознайомлення із переказом казки «Колобок» від імені лисички (Рис. 5).

☺ *Прочитай казку, яку розповіла лисичка.*

Біжу я лісом, а назустріч мені – колобок. Я кажу йому:

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

А він мені каже у відповідь:

— Не їж мене, лисичко-сестричко, я тобі пісеньку заспіваю.

—Я по коробу метений,
На яйцях спечений,
Я від баби та від діда втік,
І від тебе втечу!

— Ану-ну, ще заспівай! Сідай у мене на язиці, щоб мені краще чути було.

От колобок сів та й давай співати:

— Я по коробу метений,
На яйцях спечений...

А я його — гам! Та й проковтнула.

Рис. 5. Картка для виконання учнями завдання на ознайомлення із творчим переказом тексту.

Виконання завдань, аналогічних до описаного вище, вважаємо дуже корисним для школярів, адже персонаж може брати участь у всіх подіях твору (як, наприклад, Колобок з однойменної казки), а може бути присутнім лише на окремому відрізку сюжетної лінії (наприклад, Лисичка із казки «Колобок»).

Цікавим для молодших школярів є завдання на внесення заданих змін у сюжет (наприклад, заміна персонажа, події тощо). Наприклад, учні 2 класу читають оповідання Алли Потапової «Миколчин городець»:

«У круглої брунатної цибулини проклюнувся паросток.

Побачив це Миколка й загукав:

– Бабусю, бабусю! Поглянь, у цибулі зелений хвостик виріс.

– Візьми, онучку, склянку, налий туди води і поклади в неї цибулину. От і буде в тебе свій городець, – відповіла бабуся.

– Миколка так і зробив. Щоранку він підбігав до свого городу, дивився на цибулину. На третій день у неї з'явилися тонесенькі білі ниточки – корінчики.

– Тепер можна і в землю посадити, – сказала бабуся і зняла з полиці горщик на квіти.

– Минув тиждень, потім іще один, зелений пагінчик тягся вгору та вгору.

– Час із твого городу врожай збирати! – сказала бабуся. За обідом усі їли смачний салат із зеленої цибулі, хвалили Миколку. А він, зашарівшися від похвали, сказав:

– Їжте, їжте, я знов посаджу. Може, навіть кавуна. От тільки насіння десь дістану.»

Зрозуміло, що на початковому етапі впровадження завдань такого виду за необхідності доцільною є допомога вчителя (репетитора, батьків) або ж об’єднання учнів у пари або більші групи (тоді допомогу зможе надати школяр).

Після опрацювання тексту школярі отримують таке завдання явити, що Миколка посіяв редиску, і записати таку розповідь.

Різновидом завдань на матеріалі знайомого тексту є завдання на відновлення текстів, речень, слів, які розсипалися (учні складають вже знайомий текст з частин, речення зі слів, слова зі складів).

Також після ознайомлення із текстом школярі можуть виконувати завдання на відновлення тексту (абзацу) із пропущеними абзацами, реченнями, словами; речень із пропущеними словами, буквами у словах; слів із пропущеними буквами.

Наприклад, під час роботи над текстом турецької народної казки «П’ять монет» учні отримують завдання вставити пропущені речення (Рис. 6).

☺ *Прочитай текст, встав пропущені речення (проведи стрілки від речень до пропусків).*

– Ні, сину, – заперечила мати. – Піди краще та купи собі вудку.

Якось ішов хлопчик по вулиці і знайшов п’ять монет.

Він придбав вудку і почав щодня ловити нею по кілька рибин.

Жила собі одна бідна жінка. І був у неї син.

…… Приніс він ті гроші додому і стали вони з матір’ю радитись, щоб їм за них купити.

– Якби це були не такі дрібні гроші, – замріяно сказала мати, ми купили б собі шматок поля та збудували будинок.

– А я, – сказав син, – краще купив би осла та верблюда й возив на них людям на базар товар. Це теж був би нам добрий прибуток.

Мати гірко усміхнулася:

– За п’ять монет нічого цього не купиш.

– То давай, каже син, хоч купимо свіжого хліба і наїмося донесхочу.

……..

Хлопчик послухався мудрої материної поради. …… Зловить і несе на базар. За одну рибину йому давали одну-дві монети. Хлопчик купував за них хліб, сир, халву. І йому з матір’ю було ситно і радісно, що вони так вдало витратили знайдені монети.

Рис. 6. Картка для виконання учнями завдання на відновлення тексту

На матеріалі знайомого тексту радимо виконання завдань на відновлення деформованого тексту, абзаців, речень, слів (тексту (абзацу) із зайвими реченнями або словами, переплутаними абзацами або реченнями, словами, у яких помилки; речень із зайвими словами, переплутаними, вжитими у неправильній граматичній формі тощо; слів із переплутаними складами, буквами.

Виконання аналогічних до описаних вище завдань (доповнення тексту, абзацу, речень, слів із пропусками) на матеріалі незнайомого тексту для молодших школярів досить складним, тому потребує на початковому етапі впровадження такої роботи вмісту довідки з відповідними матеріалами.

Наприклад, у 4 класі школярі добирають і вписують у незнайомий текст слова (Рис. 7).

Без попереднього читання незнайомого тексту здійснюється конструювання тексту з частин, речень зі слів, слів із букв.

Наприклад, під час роботи над незнайомим текстом В. Сухомлинського «Як зайчик грівся взимку проти місяця» учні 3 класу конструюють його із абзаців, після чого здійснюють перевірку правильності виконання завдання.

На специфіку завдань впливає стиль тексту, жанр. Зрозуміло, що творчий переказ від імені персонажа варто здійснювати під час роботи над текстом казки або оповідання, завдання на знаходження нової інформації більш природньо виконувати на матеріалі науково-пізнавальної статті.

Для використання описаної вище послідовно-симетричної технології в освітньому процесі сучасної початкової школи розроблено авторську програму «Читаємо. Розуміємо. Творимо», якій рішенням Науково-методичної комісії з педагогіки та методики початкової

освіти МОН України надано гриф «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах». Програма може бути впроваджена у рамках курсу за вибором з 1 класу або з 2 класу (на розсуд вчителя, залежно від специфіки класу). Для ефективної роботи учнів розроблено навчальні посібники (авт. Шевчук Л.) для 1 класу – «Мишка-шкряботушка», «Чи добре самому»; 2 класу – «Дарунки із трьох зернин», «Названий батько», «Чому рипить сніжок», «Бабусині хитрощі»; 3 класу – «Горішки від білочки», «Велика таємниця», «Чи мудро збудований світ», «Коник-стрибунець»; 4 класу – «Загублений гаманець», «Знахідка», «Три бажання», «Світлячок».

☺ 10. *Прочитай казку. Впиши пропущені слова, використовуючи довідку.*
Довідка: чоловік, золото, килими.

РЕМЕСЛО ДОРОЖЧЕ, НІЖ ЗОЛОТО

Вірменська народна казка

Один цар перевдягався за жебрака, виходив із палацу й нищечком вивідував, що про його царювання люди гомонять.

Якось цар зустрів дівчину, бідну-пребідну, а таку вродливу, що очей не відведеш.

Вернувся цар додому і шле до дівчини старостів.

Пішли старости. Так і так, кажуть, хоче цар з тобою одружитися.

– А що він уміє робити? – питає дівчина. – Яке в нього ремесло?

– Ніякого ремесла, – кажуть старости. – Він же цар. Та й нащо воно йому! В нього ж і так золотих монет не злічити.

– Е, ні, – каже дівчина. – Я хочу, щоб у мого чоловіка ремесло було. Ремесло дорожче, ніж золото.

Повернулися старости ні з чим. Що тут удієш! Скликав цар різних майстрів, і один ткач узявся навчити його ткати _____. Цілісінький рік навчав, а як вивчив – зіткав цар килима й послав дівчині.

– От тепер, – каже та, – бачу, що до мене майстер сватається.

І вийшла за царя заміж.

Живуть вони собі, живуть. Коли це знов одягся цар за жебрака й пішов у мандри. Ішов, ішов, аж напали на нього серед лісу розбійники і хотіли вбити. А він і проситься:

– Не вбивайте мене. Я килими вмію ткати.

І зіткав їм такого килима, що кращого в цілім світі не знайти.

– Несіть, – каже, – цього килима до царського палацу. Там за нього великі гроші дадуть.

Пішли ті. А цариця як гляне: ой, лишенько! Це ж мій любий _____зіткав.

Ухопила сторожа розбійників – ану ж признавайтеся, де цар! Ті й призналися.

Повернувся цар додому, обняв мудру дружину і каже:

Твоя правда, жінко. Ремесло дорожче, ніж _____.

Рис. 7. Картка для виконання школярами завдання на доповнення тексту

Використання перелічених вище посібників створює умови для письмового виконання школярами завдань, що полегшує можливості для перевірки їхньої роботи, під час роботи у класі – для участі у роботі усіх учнів. Водночас під час занять курсу за вибором радимо дозволити школярам працювати над текстами в індивідуальному темпі, за бажанням об'єднуючись у пари, групи.

Індивідуальна робота учнів над текстами у контексті послідовно-симетричної технології може здійснюватися також у позаурочний час шляхом письмового виконання завдань,

вміщених у перелічених вище посібниках. Разом з тим, вчителі, репетитори, батьки самі можуть добирати тексти і пропонувати дітям завдання, аналогічні до описаних вище.

Окремим і перспективними напрямами для розроблення, на нашу думку, є застосування розробленої нами послідовно-симетричної технології в освітньому процесі сучасної початкової школи на матеріалі математичних задач, під час роботи над текстами різних стилів і жанрів у середній і старшій школі.

Література:

1. Бадер В. І. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. Київ, 2000. – 316 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва, 1981. – 139 с.
3. Енциклопедія освіти / за заг. наук. ред. В. Г. Кременя. Київ, 2008. – 1040 с.
4. Івченко А. Тлумачний словник української мови. 12 випр. вид. / за заг. наук. ред. А. Івченка. – Харків, 2007. 540 с.
5. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. Москва,1970. 384 с.
6. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Т. 4. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ, 1998. 910 с.
7. Психология. Словарь. 2-е изд., испр. и доп. / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва, 1990. 494 с.
8. Тураева З. В. Лингвистика текста (Текст: структура и семантика): Уч. пособие для студентов. Москва, 1986. 127 с.
9. Українська мова: енциклопедія./ редкол.: В. М. Русанівський та ін. Київ, 2007. 820 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. 742 с.
11. Шевчук Л. М. Читаємо. Розуміємо. Творимо. Навчальна програма курсу за вибором для учнів 2-4 (1-4) класів. *Програми курсів за вибором для загальноосвітніх начальних закладів. Варіативна складова Типових навчальних складів. 1-4 класи.* (кн. 4) / упор. А. Лотоцька, Г. Древаль. Тернопіль, 2015. С. 140-179.
12. Шевчук Л. М. Формування текстотворчих умінь школярів як важливий складник якісної освіти. *XIV Міжнародна конференція «Стратегія якості у промисловості і освіті»* (4-7 червня 2018 р., Варна, Болгарія): матеріали у 2-х томах. Том 2. Дніпро – Варна, 2018. С. 278-282.

1.51. Sporting orientation in closed accommodation as a west of the event-marketing

1.51. Спортивне орієнтування в закритих приміщеннях як захід івент-маркетингу

Проблема вибору майбутнього вузу актуальна для багатьох абітурієнтів. На сьогоднішній день в Україні існує велика кількість освітніх установ різноманітних форм, типів навчання, напрямів, спеціальностей, які дають змогу отримувати знання нашим студентам. Крім того, можна засвідчити про те, що перед українськими старшокласниками відкрились широкі простори щодо здобуття знань та отримання дипломів вищої освіти в закладах, які знаходяться поза межами нашої країни. Сьогодні спостерігається великий відтік абітурієнтів з України, які вважають за необхідне та мають можливість здобувати майбутню професію у вищих навчальних закладах Європи. Найважливішим фактором у сфері вищої освіти є зменшення державних асигнувань, що відображається в зменшенні фінансування з боку держави. Названі проблеми дають змогу констатувати, що суттєвим чинником ефективної діяльності вищих закладів України може стати виважене просування освітніх послуг.

Враховуючи різноманіття пропозицій на ринку освітніх послуг, можна відчувати труднощі у виборі необхідної програми освіти. Саме тому, особливої уваги заслуговує питання необхідності використання інструментів маркетингу для управління профорієнтаційною роботою закладів вищої освіти.

Під професійною орієнтацією розуміють систему науково-практичної діяльності загальноосвітнього навчального закладу, низки інших суспільних інститутів, метою яких є професійне самовизначення учнів, що відповідає індивідуальним особливостям кожної особистості й потребам суспільства в кадрах системі освіти.[597]

Профорієнтаційне інформування передбачає використання маркетингових заходів та інструментів інтернет-маркетингу. До маркетингових заходів належать[598]:

- проведення днів відкритих дверей та фестивалів;
- рекламно-інформаційна діяльність у засобах масової інформації;
- участь у виставках, конкурсах, ярмарках, презентаціях;
- організація організаційно-роз'яснювальної роботи в загальноосвітніх закладах;
- співробітництво з міністерствами, організаціями, установами, підприємствами, навчальними закладами;
- проведення конкурсів факультетами, кафедрами;
- вираження подяк школам за випускників вузів;
- використання ідентифікаційних комплектів;
- видання власних газет та журналів;
- друк сувенірної продукції;
- брендування службових автомобілів та ін.
- друк річної поліграфії.

На сьогодні особливої уваги заслуговують інструменти інтернет-маркетингу, такі як: використання власного інтернет-сайту вузу (Веб-сайту); робота в соціальних мережах, таких як: «Вікіпедія», «Twitter», «Facebook», створення власного каналу на youtube; проведення он-лайн конкурсів; використання директ-маркетингу; використання пошукового маркетингу; використання контент-маркетингу. Системне використання інструментів маркетингу, адекватний аналіз певних змін на ринку освіти та потенційних споживачів освітніх послуг дозволить визначати і пропонувати основні напрями ефективної профорієнтаційної роботи

[597] Омельченко Г. (2008): Профорієнтація і професійний профіль, с. 95.

[598] Прокопенко О. В., Матвєєва Ю. Т. (2015): Особливості використання інструментів маркетингу в процесі ведення профорієнтаційної діяльності, с. 148-149.

закладу вищої освіти, а також вносити пропозиції щодо коригування рекламної політики університету.

Сьогодні різко зростає конкурентна боротьба на ринку освітніх послуг між вищими навчальними закладами за абітурієнтів, адже пропозиція вже в декілька разів перевищує попит, а кількість випускників загальноосвітніх шкіл з кожним роком зменшується. У зв'язку з цим чимала роль відводиться маркетинговим комунікаціям як джерелу інформації і способу формування іміджу вищого навчального закладу. Маркетингова комунікація – це система комплексу взаємопов'язаних елементів, завдяки яким здійснюється збирання, обмін, обробка та передання інформації від одного суб'єкта до іншого.

В сучасних умовах конкурентної боротьби однією з найважливіших передумов ефективного «виживання» закладу вищої освіти на ринку є організація та проведення маркетингових заходів. Сучасний ринок освітніх послуг розвивається досить швидкими темпами. Споживачі (абітурієнти) постійно отримують велику кількість інформації, що призводить до зниження ефективності застосування традиційних засобів маркетингових комунікацій. Тому більш ефективнішим способом, який дасть можливість закладам вищої освіти достукатися і вплинути на думку сучасного абітурієнта є Event-маркетинг (з англ. – «маркетинг подій»). Event-маркетинг – це комплексна організація заходів, спрямована на просування марки, продукту компанії, товару або послуги, за допомогою яскравих подій, що запам'ятовуються. Event-маркетинг входить до системи інтегрованих маркетингових комунікацій, емоційно збагачуючи її. Маркетинг подій, таким чином, являє собою синтетичний засіб маркетингових комунікацій, які відіграють допоміжну роль в досягненні маркетингових цілей комунікатора за допомогою організації івента і залучення цільової аудиторії до участі в проектах подієвого характеру або забезпечення широкого інформування про результати цих проектів.[599]

Івент (від англ. Event − подія) – запланована соціально-суспільна подія (захід), що відбувається в певний час, із певною метою та має певний резонанс для суспільства, тобто резонанс для цільової аудиторії (майбутніх абітурієнтів, студентів цього вузу) до послуг освітнього закладу. За суттю івент – яскрава емоційна подія в житті людини. Тому західні автори наполягають на чітко режисованій позитивній емоції для проведення івент-заходів. Тоді позитивний емоційний заряд автоматично переходить на товар, в нашому разі, на позитивний імідж навчального закладу. Під час організації івент-заходів має відбуватися емоційний сплеск, і тому необхідно ретельно формувати емоційну наповненість заходів, включати такі елементи, які будуть доповнювати один одного, формуючи його цілісну картину для охоплення основних почуттів людини, – кінестетичних (внутрішні переживання, переживання за допомогою чутливості тіла), візуальних (переживання сформовані на основі того що бачить людина), аудіальних (переживання сформовані на основі того що людина чує. Будь то музика, голосова інформація або і музика і голосова інформація).

Як видно із самої назви даного засобу маркетингових комунікацій – «подієвий маркетинг», – його реалізація пов'язана з ініціюванням та проведенням певного заходу (взаємозалежної серії заходів), іншими словами, події або івента. Така подія, з одного боку, має викликати інтерес з боку цільової аудиторії для якої, цей захід і призначений, а також, дозволяє створити передумови для вирішення конкретних комунікаційних маркетингових задач. Нагадаємо, – перш за все «івент», – це видовище, розвага для представників цільової аудиторії, можливість для них взяти участь в певному дійстві, виграти приз, поспілкуватися з «потрібними людьми» і просто відпочити. Так само слід зазначити, що для певної цільової аудиторії не останню роль в числі стимулів участі в подієвому заході відіграє можливість особисто взяти участь у даній події, святі, дійстві.

[599] Маркетингові комунікації: посібник.

У сленгу практиків слово «івент» отримало останнім часом, по суті, офіційний статус терміну. Івент-маркетинг, або івент-заходи, сьогодні стають все більш популярними і в Україні, все більше компаній удаються до організації заходів, реалізовуючи через них свою маркетингову стратегію. Це один з дієвих інструментів формування позитивного ставлення до компанії. З точки зору використання Event-маркетингу вищими навчальними закладами його можна назвати як маркетинг подій, що передбачає систематичну організацію заходів з метою презентації освітніх послуг для того, щоб з допомогою емоційного впливу активізувати увагу цільової аудиторії до послуг освітнього закладу. Залежно від формату і контенту події відбувається позиціонування як освітнього закладу, так і його того чи іншого виду освітньої послуги. Причому, це відбувається ефективніше, ніж при використанні традиційних засобів маркетингових комунікацій.

Event-маркетинг в освіті має ряд особливостей.[600]

По-перше це можливості Event-маркетингу:

– ефективно вибудовує емоційний зв'язок між закладом вищої освіти та цільовим споживачем; дозволяє максимально залучити учасників в процес заходу, що може викликати їх лояльність в майбутньому;

– припускає використання інших елементів масової комунікації, таких як реклама, PR та BTL;

– можливість організації прямих контактів за рахунок прив'язки їх до заходів, що проводяться.

По-друге – це переваги Event-маркетингу:

- має довгостроковий ефект, оскільки починається задовго до події в анонсах, афішах, на прес-конференціях і триває в подальших виступах і публікаціях в ЗМІ.;
- ненав'язливість, присутній елемент розваги; підвищена сприйнятливість аудиторії; продукція пов'язана із соціальним явищем і отримує конкурентні переваги;
- мінімізація витрат закладом вищої освіти шляхом співпраці з іншими організаціями; економить до 30% бюджету.

Використання технік Event-маркетингу приносить рекламодавцеві ряд переваг, недоступних за допомогою традиційних рекламних інструментів.[601]

- опираючись на всі доступні засоби реклами, PR та BTL, маркетинг подій діє в різних напрямках, вибірково розширюючи сектора охоплення цільової аудиторії;
- люди відвідують спеціальні заходи добровільно, тому в них немає відчуття, що маркетингова інформація нав'язана їм ззовні;
- група генерує масові емоції, більш сильні, створюється феномен єднання, приналежності до чогось спільного: бренд фактично визначає стиль життя;
- позитивні емоції від успішного заходу переносяться на товар або послугу, формується лояльність споживача;
- бренд «розкрученої» події може бути широко використаний при побудові планової рекламної кампанії фірми;
- кампанія, заснована на маркетингу подій, має довготривалий ефект;
- аудиторія, що безпосередньо бере участь у події, може розглядатися як величезна фокус-група, на якій проводиться апробація пропозицій компаній;
- подія є приводом, що дозволяє налагодити необхідний контакт із журналістами, дає простір для багатоступеневої роботи з журналістами, формує їхній інтерес і розташування;
- маркетингова компанія може бути поляризована для різних представників цільової аудиторії;

[600] Примак Т. О. (2013) PR для менеджерів і маркетологів , с. 96.

[601] Дем'яновська Л. Посилення ролі event-маркетингу в сучасних умовах, с. 208.

- використання подієвого маркетингу можливо там, де реклама заборонена або не діє.

Але існує також маса недоліків і загроз, які можуть зашкодити івент-маркетингу в майбутньому [602] :

- при непрофесіоналізмі в організації й підготовці заходів, існує ризик швидко набриднути цільовій аудиторії;
- невідповідність заходу цільовій аудиторії;
- відсутність маркетингової стратегії;
- зменшення числа заходів, що не припускають активності аудиторії;
- незнання специфіки цієї області;
- широкомасштабні національні рекламні кампанії приносять менший результат, ніж локальні заходи. Це пов'язано з тим, що в нашій країні дуже низькі показники лояльності і довіри споживача до виробника. Глобальну маркетингову стратегію набагато складніше донести до кожного, а заходи на локальному рівні дозволяють долучитися до окремого споживача;
- великі фізичні, організаційні, творчі трудовитрати.

Існують різні види заходів, кожний з яких розрахований на залучення певного сегмента цільової аудиторії, будь-то потенційні абітурієнти, їх батьки, випускники, роботодавці, фірми, підприємства, установи та організації, органи державного управління (служби зайнятості, органи реєстрації, ліцензування і акредитації освітніх установ та ін.), а також громадські інститути і структури, які мають безпосереднє відношення до поширення освітніх послуг. Від так, спеціальна подія може бути як строго академічною (бізнес-зустріч, наукова конференція) чи діловою (зустрічі на вищому рівні, виставки, турніри, конкурси), так і розважальною (концерти, шоу, фестивалі) чи інформативною (день народження ВНЗ, представлення нового освітнього продукту) тощо. Головна перевага будь-якої спеціальної події – встановлення безпосереднього контакту між закладом вищої освіти та цільовим споживачем, створення між ними емоційного зв'язку.

Галайдіда О. В., при проведені дослідження серед студентів коледжу, виявила, що найбільш популярними «івентами» для абітурієнтів є свята та спортивні заходи. Наприклад, участь останніх у святах та концертних заходах ВНЗ дає можливість ефективної профорієнтації. Спортивні змагання дозволяють забезпечити безпосередній вплив на цільову аудиторію та встановлення прямих контактів.

Враховуючи все вище сказане, для популяризації освітнього закладу в Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка був впроваджений Event-маркетинговий хід, основою якого стали змагання зі спортивного орієнтування в закритих приміщеннях. Захід було заплановано та проведено в лютому 2019 р. в стінах комплексу багатоповерхівок ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Для забезпечення видовишності та розваги для представників цільової аудиторії, основу учасників складали професійні спортсмени, які надихали своїм відношенням до заходу, своєю розкутістю, дружніми жартами так, що складалось враження що це одна велика дружня сім'я. На заклик взяти участь у змаганнях відгукнулися жителі міста Кропивницький та представники різних куточків області, – Знам'янки, Помічної, Малої Виски. Всього було близько ста учасників різного віку – майбутніх абітурієнтів – віком від 8 до 18 років (приблизно половина); батьки майбутніх абітурієнтів (які прийшли разом з дитиною подивитись на захід); колишні та нинішні студенти. Інша частина учасників – це спортсмени, які постійно займаються спортивним орієнтуванням, а також дорослі, не цільова аудиторія, тобто люди які вперше взяли карту в руки.

[602] Галайдіда О. В. (2018): Event-маркетинг – дієвий інструмент профорієнтації закладу вищої освіти, с. 208.

Для змагань було використано три будівлі освітнього закладу: семиповерхова, двоповерхова та п’ятиповерхова, які з’єднані між собою переходами. Сенс змагань полягає в найшвидшому пошуку контрольних пунктів, які розміщені на всіх поверхах будівлі. Складність змаганням додає те, що контрольні пункти потрібно проходити в певному порядку, а деякі підхідні шляхи можуть бути заблоковані (Мал. 1).

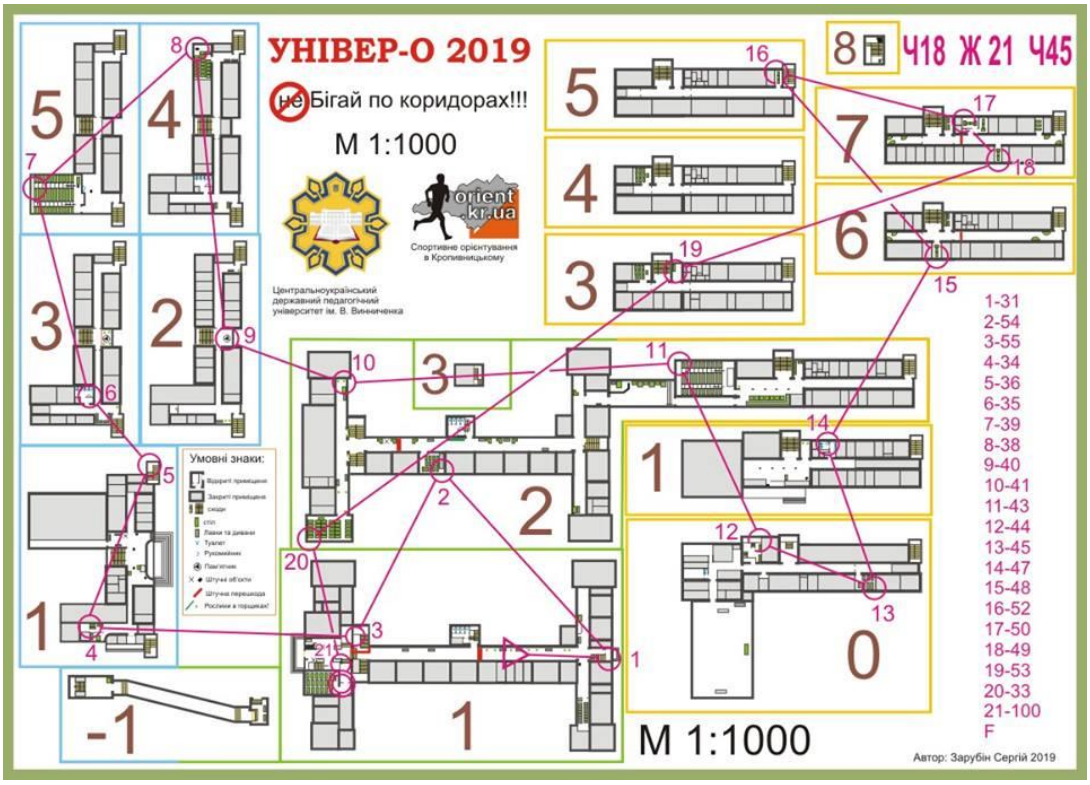

Мал. 1. Карта змагань

Перед стартом кожному учаснику змагань видається браслет з засобом електронної відмітки, який кріпиться на руку як годинник, а на кожному контрольному пункті прикріплений електронний ключ, який треба прикласти до вашого пристрою на браслеті, що відповідає тільки своєму контрольному пункту. Сама ж електронна відмітка кріпиться на трикутній призмі яка розмальована в біло-помаранчеві кольори. Учасникам змагань, після команди «СТАРТ», видається на руки карта з контрольними пунктами які треба знайти в зазначеній послідовності. Після фінішу, за допомогою адаптерного пристрою, інформація про послідовне проходження дистанції зчитується з вашого браслета і вам миттєво видається інформація у вигляді роздруківки (спліт). В ній зазначається не тільки послідовність проходження по дистанції та загальний час, але й час проходження від одного контрольного пункту до наступного починаючи зі старту до самого фінішу. І такий підхід, з миттєвим отриманням своїх результатів, підігріває ще більший інтерес до змагань. З’являється можливість порівняти свій результат проходження з результатами інших учасників, що спонукає до загального, не вимушено-дружнього спілкування між спортсменами.

Таким чином учасники змагань мали змогу відчути атмосферу самого закладу, пройшовшись або пробігшись по коридорах, аудиторіях вузу, скласти свою власну думку про заклад і зробити первинний висновок, – Чи бачу я себе в цьому навчальному закладі, чи ні. Хоча перше враження про заклад вищої освіти є суб’єктивне і може змінитись в подальшому як в позитивну, так і негативну сторону. Тому важливо, як зазначалось вище, проводити серію взаємозалежних івент-заходів для закріплення позитивного результату.

Орієнтування в закритих приміщеннях – це прекрасна нагода познайомитись з навчальним закладом з середини, адже важливо щоб потенційні абітурієнти відвідали заклад, побачили його матеріальну базу, студентів і асоціювали себе з ними. Крім того орієнтування в закритих приміщеннях – це альтернатива для любителів активного відпочинку в зимовий період, яка дозволяє використовувати великі і малі простори для нестандартних спортивних цілей. Такі заходи завжди притягуватимуть відвідувачів, оскільки вони проводяться в невимушеній формі, відвідувачі можуть прийняти участь в змаганнях, а головне, дух суперництва і змагання створює серед учасників єдину емоційну атмосферу. В учасників з'являється можливість і привід для спілкування, обговорення результатів та спортивного азарту. Створені для них умови інтегрують творчу складову діяльності, а отримання підсумкового результату стимулює розвиток аналітичного мислення. Для кожної людини її особистий досвід, пов'язаний із її особистими емоціями, завжди набагато цінніший, ніж пасивне споглядання будь-якого дива.

На змаганнях був присутнім ректор університету, який відповідав на питання, а по закінченню змагань – вручав нагороди.

При організації будь-якого заходу варто тісно співпрацювати з засобами масової інформації. Це, насамперед, допоможе проінформувати населення про подію, а також, наступні публікації, сюжети на телебаченні та радіо про проведений івентзахід ще раз звернуть увагу споживачів на організацію. Використовуючи цей принцип, до початку проведення змагання з орієнтування в закритих приміщеннях було проведено ряд заходів для його пропаганди в соціальних мережах. Для подальшого популяризації івентивного заходу були запрошені журналісти й інші представники ЗМІ, тому висвітлення заходу мало потужну PR-підтримку у вигляді подальших публікацій та репортажів.

Змагання «Орієнтування в закритих приміщеннях» дало поштовх замислитись над вибором майбутнього навчального закладу школярам. Адже новий етап у житті завжди хвилюючий. Шкільним дням приходить кінець і кожен школяр ступає на шлях самостійності. Закінчується школа, де є близькі друзі, де знаєш усіх вчителів, і вони знають, на що ти здатний і де все на «ти». Університет – доросле життя, справжнє доросле життя, особливо, якщо вибираєш навчання в іншому місті. А якщо ти вже бував у вищому навчальному закладі, бігав його коридорами, спілкувався зі студентами, викладачами, і навіть ректором – тобі здається, що ти знову вдома.

Підведемо підсумки проведеного івент-заходу.

Дії в першу чергу були спрямовані на створення позитивного іміджу вузу і таким чином виведення його на новий рівень на ринку освітніх послуг. Це один із заходів який дає поштовх для подальшого визначення шляхів ведення маркетингової політики ЦДПУ імені Володимира Винниченка, для налагодження зв'язків з громадськістю. Це формує громадську думку про міцну позицію освітнього закладу в суспільстві, на потенційному ринку послуг, а також зацікавленість споживача в подальшій взаємодії з закладом вищої освіти.

Ефективно і коректно був вибудуваний емоційний зв'язок між університетом та цільовим споживачем; вдалося максимально залучити учасників в процес заходу, що може викликати їх лояльність в майбутньому. На даному заході були дотримані ненав'язливість і присутній елемент розваги; завдяки чому прослідковувалась підвищена сприйнятливість аудиторії, що має привести до конкурентних переваг. Як свідчать опитування та спостереження, всі учасники отримали максимально позитивні емоції. Так як люди відвідали івент-захід добровільно, то в них не виникло відчуття, що маркетингова інформація нав'язана їм ззовні.

Таким чином, маркетинг подій відповідає умовам сьогоднішнього ринку освітніх послуг, коли масова реклама перестає бути дієвою, а використовується індивідуальний підхід

при просуванні освітніх послуг, направлений на конкретного споживача. Виходячи із цього, можна прогнозувати подальший розвиток Event-маркетингу на ринку освітніх послуг.

Література:

1. Галайдіда О. В. Event-маркетинг – дієвий інструмент профорієнтації закладу вищої освіти. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.economy-confer.com.ua/full-article/2701/.
2. Дем'яновська Л. Посилення ролі event-маркетингу в сучасних умовах. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12946/1/96_Dem_207-209_69.pdf.
3. Омельченко Г. Профорієнтація і професійний профіль // журнал «Директор школи, ліцею, гімназії». – 2008. – № 2 – С. 95-97.
4. Примак Т. О. PR для менеджерів і маркетологів. / Т. О. Примак.: навч. посіб. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 202 с.
5. Прокопенко О. В. Особливості використання інструментів маркетингу в процесі ведення профорієнтаційної діяльності / О. В. Прокопенко, Ю. Т. Матвєєва // Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу: збірник тез доповідей IX Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 24-25 вересня 2015 р. / Відп. за вип. Ю. М. Гладенко. – Суми: ФОП Ткачов О. О., 2015. – С. 146-149.
6. Маркетингові комунікації. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://posibniki.com.ua/post-ivent-marketing-sutnist-ivent-marketingu.

References:

1. Halaydida, O. (2018): Event-marketynh – diyevyy instrument proforiyentatsiyi zakladu vyshchoyi osvity [Event-marketing – an effective tool for career guidance of a higher education institution], (electronic journal). Available online: http://www.economy-confer.com.ua/full-article/2701/.
2. Dem'yanovska, L. Posylennya roli event-marketynhu v suchasnykh umovakh [Strengthening the role of event-marketing in modern conditions], (electronic journal). Available online: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12946/1/96_Dem_207-209_69.pdf.
3. Omelchenko, H. (2008): Proforiyentatsiya i profesiynyy profil [Professional orientation and professional profile]. Dyrektor shkoly, litseyu, himnaziyi, 2008, no 2, pp. 95-97.
4. Prymak, T. (2013): PR dlya menedzheriv i marketolohiv [PR for Managers and Marketers] Kyiv: Center for Educational Literature.
5. Prokopenko, O. (2015): Osoblyvosti vykorystannya instrumentiv marketynhu v protsesi vedennya proforiyentatsiynoyi diyalnosti [Features of the use of marketing tools in the process of conducting vocational guidance] Marketynh innovatsiy i innovatsiyi u marketynhu: zbirnyk tez dopovidey IX Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Ukraine, Sumi, 24-25 veresnya 2015, pp. 146-149.
6. Marketynhovi komunikatsiyi. (electronic journal). Available online: http://posibniki.com.ua/post-ivent-marketing-sutnist-ivent-marketingu.

Part 2. Modernization of the lifelong learning system in the context of Euro-integration processes

2.1. The landscape of higher education internationalisation

Various aspects of higher education internationalization are studied by famous foreign scientists, including Altbach Ph., Ardakania F., Diamond L., Fathid K., Foroughi Abaric A., Henard F., Knight J., Roseveare D., Yarmohammadian M. The significance and role of higher education internationalization in the emerging global educational space are studied by such famous scientistsOancea B., Pospisil R., Dragoescu R., Rider-Grant E., Zeleza P. Features of the implementation of higher education internationalization in different countries are reflected in the work of scientists, among that Abdouli T., Knight J., Lee A., Paige R., Williams R. The important role of higher education internationalization for any country's economy development is emphasized the need for further research.

The purpose of the study is to explore the features of higher education internationalization, the impact of globalization on it and the identification of goals, principles and rationales for the higher education internationalization and the determination of different aspects for national economies and future trends.

Internationalization is changing the world of higher education, and globalization is changing the world of internationalization. As mentioned Knight J. (2008)[603], key drivers for this transformation are the development of advanced communication and technological services, the dominance of the knowledge society, increased international labor mobility, more emphasis on the market economy and the trade liberalization, increased levels of private investment and decreased public support for education, and lifelong learning. As the 21st century progresses, the international dimension of postsecondary education is becoming increasingly important and at the same time, more and more complex.

Internationalization of higher education has become a part of the globalization process. While 20-25 years ago internationalization was regarded exclusively through the student mobility, today there is another vision of the internationalization of the higher education. Internationalization of higher education is an evolving concept, which includes all practices of the higher education institutions to face the new global academic environment as well as the policies at national, regional or international level developed to promote student or academic staff exchange. Internationalization of higher education is based on a set of underlying values and principles such as intercultural learning and mutual respect, academic integrity, equitable access and quality (Oancea B., Pospisil R., & Dragoescu R. M., 2016)[604].

Whereas globalization is about the world order, internationalization is about organizations and institutions, such as universities. Internationalization means creating an environment that is international in character, teaching, research, and outreach. It means exposing students, for example, to knowledge about and from different parts of the world, and it means preparing them to communicate and work with people from other cultures and countries (Paige R. M., 2005)[605].

[603] KNIGHT, J. (2008): Global perspectives on higher education. Higher Education in Turmoil. The Changing World of Internationalization, 2008, Vol. 13, 37 p.

[604] OANCEA, B., POSPISIL, R., & DRAGOESCU, R. M. (2016): Internationalization of the Higher Education in Romania and EU Countries. Romanian Statistical Review, 2016, No. 4.

[605] PAIGE, R. M. (2005): Internationalization of Higher Education: Performance Assessment and Indicators, 2005 [online]. [Cited 17. 01. 2019] Available online: http://www.cshe.nagoya-u.ac.jp/publications/journal/no5/08.pdf.

According to "The Internationalisation of Higher Education Whitepaper" (2018)[606], internationalisation continues to be on the agenda of higher education providers worldwide. It has significance for the sustainability of higher education at national level and subsequently the contribution that higher education makes to the development of a nation, its people; and its ability to compete in a global market. Internationalisation then is multifaceted and has implications for the entire university sector, and everyone working within higher education institutions (HEIs). All of these implications have developmental consequences for HEIs, including human resource needs. These needs encompass the continuing professional development of established roles but also include new roles specifically developed to lead on, or support, the internationalisation process.

Zeleza P. T. (2012)[607] noted, that at the national level, internationalization currently tends to be largely justified in terms of its potential to develop domestic human resources to enhance national competitiveness, create strategic geopolitical alliances and economic relationships, promote income-generating and commercial trading opportunities, and for nation-building. Socio-cultural rationales often rank quite low. At the institutional level, emphasis is usually placed on the need to enhance the institution's international profile and reputation, improve the quality of its programs, raise the international and intercultural skills of students and staff, and as a means of generating badly needed income, developing energizing linkages and networks, and strengthening capacities to deal with pressing global issues and challenges.Clearly, emphases vary among countries and institutions depending on their histories, locations, resources, ideologies, and ambitions.

Analysis of research scientists (Oancea B., Pospisil R., Dragoescu R. M., 2016)[608] showed that, today, internationalization of higher education is considered as an efficient strategy to fulfil the various needs of the international community. Any international plan should not only be internationalized but also reflect the suitable features and expectations of the local and national community. International curriculum is in fact the most important aspect of the internationalized higher education systems. Such curriculums make use of scientific approaches, methodologies and strategies which are effective in planning the programs and educational courses, furthermore these curriculums also analyse the content of the native culture and knowledge and not only teach language, culture and history but also analyse the characteristics of other nations and the development of global labour force. Internationalization deals with the issues like learning and teaching, education, evaluation, professional development, the measurement and the quality of graduates. It is also concerned with the values and intercultural understanding and can be considered within the usual educational programs, in the higher education, or in the training courses for the researchers or academic members of the universities. Figure 1 demonstrates HEIs benefits from internationalization.

The goals of internationalization were determined by many experts including Abdouli T.[609] Most of them asserted that the main rationale for internationalization is:

---

[606] RIDER-GRANT, E. (2018): The Internationalisation of Higher Education Whitepaper, 2018 [online]. [Cited 17. 01. 2019] Available online: https://www.jobs.ac.uk/media/pdf/careers/resources/the-internationalisation-of-higher-education-whitepaper.pdf

[607] ZELEZA, P. T. (2012): Internationalization in Higher Education: Opportunities and Challenges for the Knowledge Project in the Global South, 2012, 24 p. [online]. [Cited 17. 01. 2019] Available online: https://www.sarua.org/files/Internationalization%20of%20Higher%20Education%20Final%20Paper%20-%20Prof%20Paul%20Tiyambe%20Zeleza.pdf.

[608] OANCEA, B., POSPISIL, R., & DRAGOESCU, R. M. (2016): Internationalization of the Higher Education in Romania and EU Countries. Romanian Statistical Review, 2016, No. 4.

[609] ABDOULI, T. (2009): Higher Education Internationalization and Quality Assurance in North-South Cooperation, IJEMS, 2009, Vol. 2, 20 p. [online]. [Cited 18. 01. 2017.] Available online: http://www.emuni.si/press/ISSN/1855-3362/1_239-258.pdf.

– recognition of diplomas and degrees abroad;

– improvement of educational quality; equal partnership on the global level (HEIs, scholars, research teams, faculties, students, etc.);

– equal participation of higher education institutions in the world educational arena (education, research, debates);

– participation in the development of the global educators' community; better adjustment to the market economy in a new political and economic environment;

– learning from the international experience; provision of better opportunities for citizens in terms of the best world educational standards;

– and equal employment opportunities.

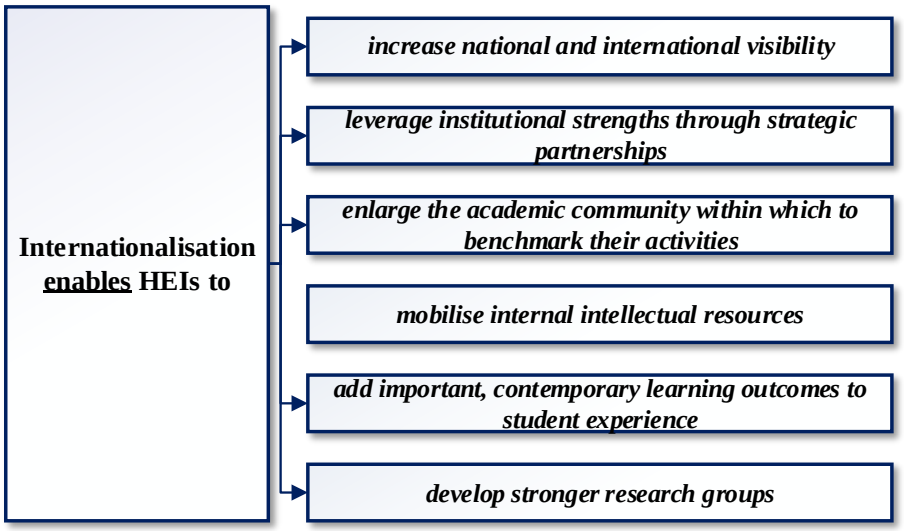

Fig. 1. HEIs benefits from internationalization
(according to Henard F., Diamond L., Roseveare D., 2012)[610]

One of the main goals of internationalised higher education is to provide the most relevant education to students, who will be the citizens, entrepreneurs and scientists of tomorrow. Internationalisation is not an end in itself, but a driver for change and improvement – it should help generate the skills required in the 21st century, spur on innovation and create alternatives while, ultimately, fostering job creation. Yet the current economic climate calls for a closer examination of the tangible benefits of internationalisation for the economies and societies of, and beyond, the OECD. Today, internationalisation can help students achieve their goals to obtain a quality education and pursue research. It gives students an opportunity for "real world, real time" experiential learning in areas that cannot simply be taught. Institutions, on the other hand, may gain a worldwide reputation, as well as a foothold in the international higher education community, and rise to meet the challenges associated with globalisation. The top five reasons for internationalising an institution are, in order of importance, to (Henard F., Diamond L., Roseveare D., 2012)[611]:

[610] HENARD, F., DIAMOND, L., & ROSEVEARE, D. (2012): Approaches to Internationalisation and Their Implications for Strategic Management and Institutional Practice. A Guide for Higher Education Institutions, 2012, 47 p. [online]. [Cited 18. 01. 2017.] Available online: http://www.oecd.org/education/imhe/Approaches%20to%20internationalisation%20-%20final%20-%20web.pdf.

[611] HENARD, F., DIAMOND, L., & ROSEVEARE, D. (2012): Approaches to Internationalisation and Their Implications for Strategic Management and Institutional Practice. A Guide for Higher Education Institutions, 2012, 47 p. [online]. [Cited 18. 01. 2017.] Available online: http://www.oecd.org/education/imhe/Approaches%20to%20internationalisation%20-%20final%20-%20web.pdf.

a) improve student preparedness;
b) internationalise the curriculum;
c) enhance the international profile of the institution;
d) strengthen research and knowledge production;
e) diversify its faculty and staff.

Despite dramatic variations between countries and institutions, there is a general consensus that internationalisation can – when part of a broader strategy – offer students, faculty and institutions valuable benefits. It can spur on strategic thinking leading to innovation, offer advantages in modernising pedagogy, encourage student and faculty collaboration and stimulate new approaches to learning assessments. With the infusion of internationalisation into the culture of higher education, students and educators can gain a greater awareness of the global issues and how educational systems operate across countries, cultures and languages. Research is inherently internationalised through collaborations and partnerships amongst teams, and most scientific projects can no longer remain nationally bound.

The many aspects and complexity of internationalisation raise various challenges for policy makers (e.g. on optimising mobility flows, equal access to international education, protecting students and quality assurance. Likewise, institutions must be responsive and orchestrate all of these various aspects consistently in order to reap the benefits of internationalisation as well as manage the risks. For example, internationalisation of programmes entails refining support for students and paying closer attention to students with ever more demanding expectations in terms of quality of pedagogy, student assessments and the learning environment.

Internationalisation brings with it many challenges to the status quo. It introduces alternative ways of thinking, it questions the education model, and it impacts on governance and management. It will raise unexpected issues and likely benefits. All of these have a different impact, meaning and import for institutions in countries of varying degrees of social or political development. Key concerns of internationalisation include ways to sustain and enhance the quality of learning and ensure the credibility of credentials in a global world.

In order to achieve these goals, as T. Abdouli (2009)[612] proposed, it is need to build up internationalization on the next principles:

A. Giving rise to the logic of necessity of internationalization. Countries have to work together and assess different systems to find out this logic of necessity. Precisely, countries need the immanent necessity, whichis derived from the system itself, not imposed, and not artificial. The only assurance of permanent internationalization and its continuity is the logic of necessity. Internationalization is not precarious or casual, but it is a continuous process. Therefore, our determination / intention should be consolidated by logical reasons, so that it can be recognized by allpartners and be very effective.

B. Spreading social and economic conditions, as to some extent countries ignored before the determination. The term of a complete internationalization has to be linked to the term of the real qualification and promotion of other linked sectors, especially the social and the economic sectors. Both terms should also be parallel with the cultural productive context. Obviously, countries cannot dig up for any construction without landscaping.

C. The institutional interdependence: every institution can act autonomously, but at the same time this autonomy should be based on the interdependence and the inter-linkage between national and international institutions. It is the interdependence of system elements based on the autonomy of governance. The system depends on relationships between institutions and their

[612] ABDOULI, T. (2009): Higher Education Internationalization and Quality Assurance in North-South Cooperation, IJEMS, 2009, Vol. 2, 20 p. [online]. [Cited 18. 01. 2017.] Available online: http://www.emuni.si/press/ISSN/1855-3362/1_239-258.pdf.

counter parts elsewhere. Moreover, it is the assumed collective responsibility of the functioning of the system and its regulation. It is necessary to stress on this principle in order to highlight and ensure the pluralistic and non-hierarchical character of the internationalization of the system.

D. The positive rational secularity engagement. This is not an abstract concern, but it is, only, to draw attention to the complexity of the process, once countries do not think scientifically and objectively. One of the central axes to focus on in internationalization is to set aside categories of color, identity and belief. In some countries, the domains of higher education and scientific fields may be demarcated by the impenetrability of others' experiences and minds, thus experts have a number of serious problems with which to contend.

The necessity of having clear, articulated rationales for internationalization cannotbe overstated. Rationales are the driving force why a country, sector, or institution wants to address and invest in internationalization. Rationales are reflected in the policies and programs that are developed and eventually implemented.

Rationales dictate the kind of benefits or expected outcomes those involved expect from internationalization efforts. Without a clear set of rationales, accompanied by a set of objectives or policy statements, a plan, and a monitoring / evaluation system, the process of internationalization is often reactive and fragmented response to the overwhelming number of new international opportunities available.

Traditionally, the rationales for internationalization have been presented in four groups: social / cultural, political, academic, and economic (Knight, 2008)[613]. The first part of the Figure 2 presents the four categories of existing rationales. They are still relevant, but an unmistakable blurring of rationales has occurred across categories, accompanied by less clarity on what constitutes, for example, a political or economic rationale. Neither do the four categories of rationales distinguish between national and institutional levels of rationales, which is becoming increasingly important. Therefore, the levels present a new approach to analyzing rationales of emerging importance at both the national and institutional levels. This list of rationales guides the analysis of why internationalization is important to systems and institutions of higher education around the world.

Internationalization is described with respect to the primary motivationsor rationales driving it. They can include academic standards, income generation,cultural diversity, and student and / or staff development.

Traditionally, the internationalization of higher education entailed study abroad experiences, enrollment in foreign universities, student and faculty exchange programs, and the enrichment of curriculum with foreign languages and subject matter through international and area studies programs. Many of these activities of course continue and have accelerated. Several new processes and practices have also emerged. Altogether, as approves Zeleza P. T. (2012)[614], contemporary internationalization encompasses increased mobility of students and faculty; integration of international content in the curriculum and scholarship; development of interinstitutional collaborations and partnerships; and the provision of trans-border educational services that range from twinning to joint or double degree programs, franchized and validated programs, to the establishment of branch campuses and distance and online learning.

Internationalisation of higher education is not new. Many of the earliest scholars travelled widely in Europe, but in the early modern era the focus on national development and

[613] KNIGHT, J. (2008): Global perspectives on higher education. Higher Education in Turmoil. The Changing World of Internationalization, 2008, Vol. 13, 37 p.

[614] ZELEZA, P. T. (2012): Internationalization in Higher Education: Opportunities and Challenges for the Knowledge Project in the Global South, 2012, 24 p. [online]. [Cited 17. 01. 2019] Available online: https://www.sarua.org/files/Internationalization%20of%20Higher%20Education%20Final%20Paper%20-%20Prof%20Paul%20Tiyambe%20Zeleza.pdf.

internationalisation became marginalised. Nonetheless, initiatives such as the Fulbright Scholars Program in the United States and the Erasmus Mundus Programme in Europe have aimed to promote mutual understanding and encourage collaboration among higher education institutions. Today, however, the accelerating rate of globalisation has focussed attention once again on student mobility, international research collaboration and education as an export industry.

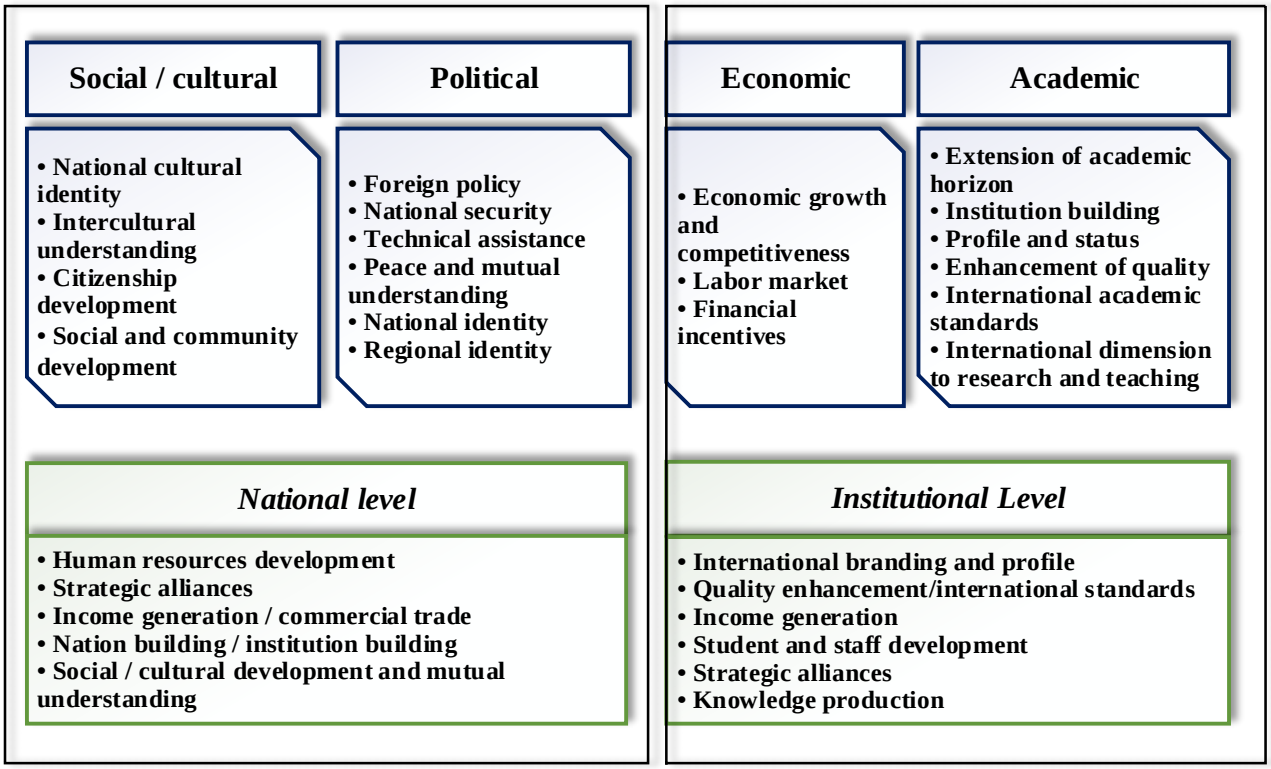

Fig. 2. Rationales driving internationalization
(according to Knight J., 2008)[615]

In today's age of global knowledge and technology, an interconnected network and global awareness are increasingly viewed as major and sought-after assets. With the current labour market requiring graduates to have international, foreign language and intercultural skills to be able to interact in a global setting, institutions are placing more importance on internationalisation. The number of students enrolled in higher education outside their country of citizenship practically doubled in the last years and this trend is likely to continue.

However, student mobility is simply the most visible part of a greater topic, namely internationalisation, which is more complex and multifaceted. One aspect, sometimes referred to as internationalisation at home, consists of incorporating intercultural and international dimensions into the curriculum, teaching, research and extracurricular activities and hence helps students develop international and intercultural skills without ever leaving their country. Other fast-growing forms of internationalisation are emerging (e.g. transnational education sometimes delivered through off-shore campuses, joint programmes, distance learning, etc.) and suggest a more farreaching approach, especially where higher education is now seen as an integral part of the global knowledge economy (Henard F., Diamond L., Roseveare D, 2012)[616].

[615] KNIGHT, J. (2008): Global perspectives on higher education. Higher Education in Turmoil. The Changing World of Internationalization, 2008, Vol. 13, 37 p.
[616] HENARD, F., DIAMOND, L., & ROSEVEARE, D. (2012): Approaches to Internationalisation and Their Implications for Strategic Management and Institutional Practice. A Guide for Higher Education Institutions, 2012, 47 p. [online]. [Cited

The landscape of internationalised higher education is rapidly evolving. New countries and institutions are entering the global talent pool and challenging the established position of the traditional champions of international education.New forms of institutions, programmes and teaching methods are being set up. In addition, the effects of the economic and financial crises are far-reaching and long-lasting, changing the flows of students and faculty across continents as well as brain circulation.

The perceived need for the internationalization of higher education based on diversity entails conditions, weighs on the running of HEIs and is correlated with quality assurance. Both, internationalization as well as quality assurance should be considered as a challenge for HEIs.

According to research, which conducted Altbach Ph., Knight, J. (2007)[617], internationalism will remain a central force in higher education, though its contours are unclear. The long-term trends are strong and stable, but several uncertainties may affect the pace of internationalization:

A. Government policies and the cost of study. Policies concerning the cost of tuition and fees for visas and other documents may affect international initiatives.

B. Expanded domestic capacity. Interest in studying abroad or in enrolling in international programs may decline as countries increase access to higher education, especially to master's and doctoral programs.

C. English. The growing use of English as a medium of research and instruction, especially at the graduate level, may stimulate interest in international programs, offered by universities in English.

D. The internationalization of the curriculum. Students may find international programs useful as curricula move toward models developed in the industrialized countries.

E. E-learning. International acceptance of degrees will lead to an expanded role for distance education, though it is unclear whether international e-learning degrees will become more widespread or domestic e-learning programs – often located in developing or middle-income countries – will continue to dominate.

F. The private sector. Private higher education is the fastest-growing segment of higher education worldwide, though only a small part of this sector is international. It is not clear if private higher education providers will find the international market sufficiently profitable – though some expansion seems likely.

G. Quality assurance and control. Quality assurance – a major concern within countries – is a greater problem internationally. Observers criticize many international higher education programs for low standards but fail to identify measures of quality.

According to the results of the study, the influence of globalization on internationalization is justified. The features of higher education internationalization are considered. The benefits of internationalization for HEIs are determined. Goals and principles of higher education internationalization are identified. Rationales driving internationalization are investigated and analyzed. The role of student mobility in the context of internalization is determined. Trends that may affect the pace of internationalization are identified. The key role of higher education internationalization for the development of any country economy is proven.

---

18. 01. 2017.] Available online: http://www.oecd.org/education/imhe/Approaches%20to%20internationalisation%20-%20final%20-%20web.pdf.

[617] ALTBACH, Ph. G., & KNIGHT, J. (2007): The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities, Journal of Studies in International Education, 2007, Vol. 11, No. 3/4, https://doi.org/10.1177/1028315307303542.

References:

1. ABDOULI, T. (2009): Higher Education Internationalization and Quality Assurance in North-South Cooperation, IJEMS, 2009, Vol. 2, 20 p. [online]. [Cited 18. 01. 2017.] Available online: http://www.emuni.si/press/ISSN/1855-3362/1_239-258.pdf.

2. ALTBACH, Ph. G., & KNIGHT, J. (2007): The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities, Journal of Studies in International Education, 2007, Vol. 11, No. 3/4, https://doi.org/10.1177/1028315307303542.

3. ARDAKANIA, F. B., YARMOHAMMADIAN, M. H., FOROUGHI ABARIC, A. A., & FATHID, K. (2011): Internationalization of higher education systems, Procedia – Social and Behavioral Sciences, 2011, Vol. 15, pp. 1690-1695. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.03.353.

4. HENARD, F., DIAMOND, L., & ROSEVEARE, D. (2012): Approaches to Internationalisation and Their Implications for Strategic Management and Institutional Practice. A Guide for Higher Education Institutions, 2012, 47 p. [online]. [Cited 18. 01. 2017.] Available online: http://www.oecd.org/education/imhe/Approaches%20to%20internationalisation%20-%20final%20-%20web.pdf.

5. KNIGHT, J. (2008): Global perspectives on higher education. Higher Education in Turmoil. The Changing World of Internationalization, 2008, Vol. 13, 37 p.

6. OANCEA, B., POSPISIL, R., & DRAGOESCU, R. M. (2016): Internationalization of the Higher Education in Romania and EU Countries. Romanian Statistical Review, 2016, No. 4.

7. PAIGE, R. M. (2005): Internationalization of Higher Education: Performance Assessment and Indicators, 2005 [online]. [Cited 17. 01. 2019] Available online: http://www.cshe.nagoya-u.ac.jp/publications/journal/no5/08.pdf.

8. RIDER-GRANT, E. (2018): The Internationalisation of Higher Education Whitepaper, 2018 [online]. [Cited 17. 01. 2019] Available online: https://www.jobs.ac.uk/media/pdf/careers/resources/the-internationalisation-of-higher-education-whitepaper.pdf.

9. WILLIAMS, R., & LEE, A. (2015): Internationalizing Higher Education. Critical Collaborations across the Curriculum, Sense Publishers, 2015, 34 p. [online]. [Cited 18. 01. 2017.] Available online: https://www.sensepublishers.com/media/2294-internationalizing-higher-education.pdf.

10. ZELEZA, P. T. (2012): Internationalization in Higher Education: Opportunities and Challenges for the Knowledge Project in the Global South, 2012, 24 p. [online]. [Cited 17. 01. 2019] Available online: https://www.sarua.org/files/Internationalization%20of%20Higher%20Education%20Final%20Paper%20-%20Prof%20Paul%20Tiyambe%20Zeleza.pdf.

2.2. Peculiarities of continuing education of teacher of informatics in Ukraine and Poland

Nowadays, intensive search for the most appropriate content and structure of vocational and pedagogical training of would-be teachers in different countries of Europe, including in the Republic of Poland is conducted. Considerable interest for us is the experience of this state as a member of the European education space/system and the nearest territorial neighbor of Ukraine with which our country has much in common in the historical aspect.

In Ukraine, the training of specialists in computer science is carried out as per two training programs: the first level / degree of "Bachelor" in the branch / field of knowledge 0403 "System Sciences and Cybernetics" in the training program 6.040302 "Informatics / Computer Science". The bachelor trained as per training program "Informatics" obtains qualification of "Specialist in Information Technology", and with the generalized object of activity – "Processes of Information Processing by Algorithmic Methods Using the Computer Technology"; the second training program is for informatics teacher in the specialty 014 'Secondary education (Informatics) (educational level / standard "Bachelor"). In higher pedagogical educational institutions of Ukraine the training of would-be teachers of informatics is carried out in the process of studying of such disciplines / subjects of vocationally / profession-oriented training as psychology, pedagogy and methods of teaching of informatics as well as during pedagogical practices. The training of specialists is organized on the basis of the Law of Ukraine "On Higher Education", the National Doctrine of the Development of Education in Ukraine (XXI century), the Regulations "On the Organization of the Educational Process in Higher Educational Institutions", the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the List of Fields of Study / Training Programs under which the Training of Specialists in Higher Educational Institutions at the Education and Qualification Level / Academic Level of a Bachelor's Degree Shall Be Performed". The Ministry of Education and Science of Ukraine issued the Order No.586 on May 13, 2014 according to which it is possible to combine the training programs (fields of study / specialties) with additional specializations under which the training of pedagogical workers / employees of education and qualification levels of bachelor, specialist, master is carried out[618].

We will make an extract from this document in which information will be given in which branch / field of knowledge and training it will be possible to combine the qualification of "Teacher of Informatics":

- Branch / field of knowledge 0101 "Teachers' Education" training program 6.010102 "Primary / Elementary Education". If you qualify for education and qualification level / degree "Specialist" you can combine "Organizer of Primary / Elementary Education. Teacher of Informatics at Elementary / Primary School", and master's degree – "Teacher of Pedagogy, Psychology and Methods of Primary / Elementary Education. Organizer of Primary / Elementary Education. Teacher of Informatics at Primary / Elementary School";
- training program 6.010103 "Technological Education" (as per the training specializations / skills profiles: metal working, woodworking, automobile engineering, agroproduction, technical and computer graphics, etc.); while qualifying for "Specialist" education and qualification level / degree one can combine "Teacher of Technologies", specialization training (specialization / skills profile to be specified): "Technical Drawing and Informatics", master's degree – "Teacher of General Technical Disciplines / Subjects and Training / Teaching Methods for Technologies. Teacher of Specialization Training / Education (specialization / skills profile to be specified), Technologies, Technical Drawing and Informatics";
- training program 6.040102 "Biology", specialization: "Informatics"; while obtaining an education and qualification level / degree of "Specialist" one can combine "Biologist. Teacher of

[618] Krystopchuk T. Ye. (2013). Pedahogichna osvita v Repyblitsi o Polshcha: struktura ta zmist. *Neperervna profesiina osvita za kordonom*.

Biology, Ecology and Informatics / Computer Science", master's degree – "Biologist. Teacher of Biology. Teacher of Biology, Ecology and Informatics";

- training program 6.040106 "Ecology, Environmental Protection and Sustainable / Balanced Use of Nature"; specialization: "Informatics". Specialist's degree – "Ecologist. Teacher of Ecology and Informatics ", master's degree – "Ecologist. Teacher of Ecology. Teacher of Ecology and Informatics";

- branch / field of knowledge "Physics and Mathematics", training program 6.040201 "Mathematics", specializations: 7.04030201 and 8.04030201 "Informatics". Specialist's degree – "Mathematician. Teacher of Mathematics and Informatics", master's degree – "Mathematician. Teacher of Mathematics. Teacher of Mathematics and Informatics";

- training program 6.040203 "Physics", specializations: 7.04030201 and 8.04030201 "Informatics". Specialist's degree – "Physicist. Teacher of Physics, Astronomy and Informatics", master's degree – "Physicist. Teacher of Physics. Teacher of Physics, Astronomy and Informatics";

- branch / field of knowledge 0403 "System Sciences and Cybernetics", training program 6.040302 "Informatics", specializations: 7.04020301 and 8.04020301 "Physics". Bachelor's degree – "Teacher of Informatics", specialist's degree – "Teacher of Informatics and Physics", master's degree – "Teacher of Informatics. Teacher of Informatics and Physics";

- specializations: 7.01010301 and 8.01010301 "Technological Education". Bachelor's degree - "Teacher of Informatics", specialist's degree – "Teacher of Informatics and Technologies", master's degree – "Teacher of Informatics. Teacher of Informatics and Technologies";

- specialization: "Educational Measurements" (relatively new specialization). Bachelor – "Teacher of Informatics", specialist's degree – "Teacher of Informatics and Specialist in the Field of Educational Measurements", master's degree – "Information Scientist. Teacher of Informatics. Specialist in the Field of Educational Measurements".[619]

And the last combination of qualifications in accordance with the said executive order:

- specialization: "Extracurricular Education. Bachelor's degree – "Teacher of Informatics", specialist's degree – "Teacher of Computer Science and Teacher-Organizer of Educational Institution, Head of the Group as per the Skills Profile / Specialization", master's degree – "Teacher of Informatics. Teacher of Informatics, and Methodologist of an Out-of-School Educational Institution / Facility".

Let's take for analysis the curricula of the Adam Mickiewicz University in Poznan (Poland) (bachelor's degree)[620] and the University of Lodz (Poland) (bachelor's degree)[621] which prepare / train specialists in the field of informatics / computer science and compare them with the curricula of the Ivan Ohiyenko Kamenets-Podilskyi National University (Ukraine)[622] and the V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine).[623] The Table 1 lists the names / titles of educational

[619] Міністерство освіти і науки України. Наказ № 586 від 13. 05. 2014. Деякі питання поєднань напрямів (спеціальностей) з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями, за якими здійснюється підготовка педагогічних працівників освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра, спеціаліста, магістра. – Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0594-14.

[620] Widział fizyki i informatyki.Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Informatyka, II stopnia, tryb stacionarny 2017/2018. – Retrieved from: https://www.wmi.amu.edu.pl/pl/informatyka/ii-stopien-siatka-godzin.

[621] Widział fizyki i informatyki stosowanej Uniwersytet Łodzki. [Elektronnyi resurs]. Informatyka (stacjonarne). – Retrieved from: https://wfiis.uni.lodz.pl/wfis-main/dla-studentow/plany/informatyka-stacjonarne.

[622] Міністерство освіти і науки України. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Інформаційний пакет фізико-математичного факультету. Навчальний план напрям підготовки: 6.040302 Інформатика. Кваліфікація: бакалавр інформатики. – Retrieved from: http://fizmat.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/28/2017/01/FIZ-MAT_inf_paket.pdf.

[623] Міністерство освіти і науки України. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Факультет математики і інформатики. Навчальний план на 2016-2020 рр. підготовки бакалавра з галузі знань 12 – інформаційні технології Спеціальність 122 комп'ютерні науки та інформаційні технології. Освітня програма Інформатика. Форма навчання денна. – Retrieved from:
https://drive.google.com/file/d/0B8Wn5iTKX8AKU0JEWU9PbmRneUU/view.

disciplines / subjects / courses, universities. Provided that one or another discipline is studied / taught in a particular university, then we will place a ”+” *(plus sign)* opposite the name/title of the discipline / subject / course, and if not – “-“ *(minus sign)*.

Table 1. “Comparative table for the study of academic disciplines / subjects / courses in the universities of Ukraine and Poland as per the ‘Informatics’ training program for students”

Name / Title of Subject / Course	*Ivan Ohiyenko Kamenets-Podilskyi National University*	*V. N. Karazin Kharkiv National University*	*University of Lodz*	*Adam Mickiewicz University in Poznan*
	6.040302 Infomatics	122 Computer Science and Information Technologies. Educational / Degree Program: Informatics	Informatics (full-time course / study)	Informatics (full-time course / study)
1.1. The Courses of Humanitarian and Socio-Economic Training				
History of Ukraine	-	+	-	-
Philosophy	-	+	-	-
Foreign language	-	+	-	-
English	-	-	+	+
Foreign language in specialty/major	-	+		
Culture of the Polish language	-	-	+	-
Physical education	-	-	-	+
The subject of the humanities and social sciences	-	-	-	+
1.2. Subjects of natural sciences (fundamental) training				
Algebra and geometry	+	+	-	-
Mathematical analysis	+	+	-	-
Probability theory and mathematical statistics	+	+	-	+
Principles of ecology	+	-	-	-
Introduction to mathematical analysis	+	+	+	+
Introduction to algebra and numbers theory	+	+	-	-
Elements of mathematical logic, elementary and discrete mathematics	+	+	-	+
Introduction to geometry	+	+	-	-
Physics	+	-	+	-
Logic and theory of sets	+	-	-	+
Cryptography with elements of algebra	+	-	-	+
1.3. Subjects / Courses of Professional and Practical Training				
Mathematical logic, theory of algorithms and data structures	+	-	-	-
Discrete math	+	-	-	-
Information systems	+	-	-	-
Life Safety	+	-	-	-
Architecture of computing systems	+	+	+	-
Databases	+	-	-	+
Information protection	+	-	-	-
Information networks	+	+	-	-
Image and multimedia processing	+	-	-	-
Programming	+	+	-	+
Operating Systems	+	+	-	+
System programming	+	+	-	+
Organization and processing of electronic information	+	-	-	-
Web application programming and support	+	+	-	-

Methods of computing	+	-	+	+
System analysis and decision theory	+	-	-	+
Introduction to programming	-	+	+	-
Structural programming	-	+	+	-
Object-Oriented Programming	-	+	-	+
Discrete structures	-	+	-	-
Mathematical principles of computer graphics	-	+	-	+
Methods of optimization and operations research	-	+	+	-
Object-oriented programming (Java language)	-	+	+	-
Introduction to SQL Databases	-	+	-	-
Theory and methods of designing of relational databases	-	+	-	-
Methods of graphical user interface development	-	+	-	-
The theory and methods of developing of compilers for DSL	-	+	-	-
Template and object-oriented programming	-	+		
Parallel and distributed computing	-	+	-	-
Introduction to artificial intelligence	-	+	+	+
Technical writing	-	+	-	-
Fundamentals/Basics of informatics	-	-	+	+
Logic in computer science	-	-	+	-
Basics/Fundamentals of entrepreneurship	-	-	+	+
Linear algebra with analytic geometry	-	-		+
Internet applications	-	-	+	-
Repetition/Review of mathematics course	-	-	+	-
Basics of the PSP platform of NET databases	-	-	+	-
User Interface	-	-	+	-
Fundamentals of Digital Technology	-	-	+	-
Database systems	-	-	+	-
SAP (short course)	-	-	+	-
Computer control and robotics	-	-	+	-
3D computer graphics and animation	-	-	+	-
Simulation and computer-generated simulation	-	-	+	-
Designing of mobile applications	-	-	+	-
Wireless networks	-	-	+	-
Directory Services on Linux Unix	-	-	+	-
Basics of telecommunications	-	-	+	-
Computer graphics in mobile devices	-	-	+	-
Script language	-	-	+	-
Computer network design	-	-	+	-
Multimedia digital sound processing	-	-	+	-
Programming of games on mobile devices	-	-	+	-
Ethics and Code of Conduct in the field of Informatics	-	-	+	-
Introduction to Mathematics	-	-	-	+
Algorithms and data structure	-	-	-	+
BHP (WNR-?) and library acceptance	-	-	-	+
Internet technologies	-	-	-	+
Software Engineering	-	-	-	+
Computer networks	-	-	-	+
Formal languages and computational complexity	-	-	-	+
Engineering project	-	-	-	+
Protection of intellectual property	-	-	-	+

It should take into account that the first cycle of study (former: Bachelor or engineering studies) – a form of education for which the candidate with a certificate of graduation from high school accepted[624], ending with a degree of bachelor or engineer. In Ukraine, all students who complete the training in the field of bachelor, obtained a bachelor's degree.

An applicant has the choice of direction training. Specifically in Schetsin (Poland), Szczecin Higher School, an applicant who plans to be a teacher of computer science, has two study options. Arriving after high school to study "litsentsiat", chooses the direction – "Teaching preschool and general school". A study is for three years. And then he goes to postgraduate education – "Teacher of Informatics", "Teacher of Information Technologies". Studies is in this direction 1.5 years (three semesters). The second way of studying: a high school graduate enrolled in studying engineering, choosing the faculty "Informatics". In this area there are four areas of learning "Technology Web address", "Embedded Systems Programmer", "Software tester" and a new direction "Administrator of a Cloud (specialization in collaboration with Microsoft)»[625].

After the listed areas of studying computer science, you can re-qualify as a teacher of computer science or an IT teacher, studying in postgraduate higher education institutions.

Postgraduate study is a form of study that is accepted by candidates who have at least a first-degree qualification at a university, a research institute of the Polish Academy of Sciences, a research institute or a Medical Centre for Postgraduate Education, ending with postgraduate qualifications.

In Poland, you can re-qualify, obtaining postgraduate education (graduate school). In particular, in Art. 8a. [Fellowship] Law on Higher Education on July 27, 2005 states that

1. Postgraduate study lasts no less than two semesters. The training program must provide for the student, at least 30 ECTS points. The school is required to determine the learning outcomes, taking into account the general characteristics of the training effects for qualifications at levels 6 and 7 of the Polish Qualifications Framework, as well as for determining how they are validated and documented.

2. Qualification after graduation:

1) at level 6 – suitable for people who have a full qualification, at least, at level 6;

2) at level 7 – suitable for qualified people, full at level 6 or 7.[626]

Postgraduate education in the field of informatics and information technology intended for teachers with includes three semesters of study. Each student will have to pass professional practice in school, so it will receive the first professional experience.

Graduate of the direction "Informatics and Information Technologies for Teachers" will find work in the postgraduate school: a teacher at secondary school and in lyceums[627]

The Republic of Poland has a postgraduate education website with a postgraduate education area: technology and nature, IT, security, philology and general languages, finance and business, logistics and transport, medicine and health, pedagogy and training, law and administration, psychology and personal development, management and marketing, social sciences.

Total site contains 262 training programs. When choosing the direction of IT in the site Podyplomowe.Studia.net in the list of qualifications [Podyplomowe.Studia.net//

[624] Haluzevyi standart vyshchoi osvity Ukrainy (2010). Osvitno-kvalifikatsiina kharakterystyka: [osvitno-kvalifikatsiinyi napriam] bakalavr. Haluz znan 0403 “Systemni nauky i kibernetyka”. Napriam pidhotovky 040302 «Informatyka». Kvalifikatsiia 3121 Fahivets z informatsiinyh tekhnolohii. 3340 Vykladach-stazhyst. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. – Kyiv. 32 s.

[625] Szczecińska Szkoła Wyższa. Strona główna. Studia inżynierskie. https://www.cb.szczecin.pl/kierunek-studiow/informatyka/.

[626] Szczecińska Szkoła Wyższa. Strona główna. Studia inżynierskie. https://www.cb.szczecin.pl/kierunek-studiow/informatyka/.

[627] Informatyka i technologie informacyjne dla nauczycieli – studia podyplomowe. Otouczelnie // http://www.otouczelnie.pl/artykul/2255/Informatyka-i-technologie-informacyjne-dla-nauczycieli-studia-podyplomowe.

https://podyplomowe.studia.net] we find the direction of the specialty "Information Technology for Teachers." This area is studied in Szczecin, Szczecin high school, in particular in the Baltic College (Szczecinski Szkoła Wyższa COLLEGIUM BALTICUM). Graduates after a three-semester degree study at the college have the right to teach such subjects in the school as computer science, information technology, computer classes. This studio is designed for teachers of different specialties who wish to obtain the right to teach such subjects.

The purpose of the postgraduate course "Informatics for teachers" is to familiarize students with the areas of modern computer science, set out in the program principles of general education, as well as the training of teachers for the training of IT subjects. The postgraduate course students will receive the appropriate skills necessary for teaching computer science in elementary and secondary schools, as well as learn to effectively use information and communication in their professional activities.

Under the same program, you can obtain a postgraduate qualification from the Northwestern College of Baltics in close cooperation with the Teachers' Improvement Center in Malva. After graduation, teachers have the right to teach such subjects in the school as computer science, information technology, computer classes. These studios are addressed to teachers of different specialties who wish to obtain the right to teach such subjects.

These two programs have reservations about the selection of candidates for study: they must have a pedagogical training [Podyplomowe.Studia.net //https://podyplomowe.studia.net].

One more way to get the qualification of "Teacher of Informatics" and "Teachers of Information Technologies". Immediately after school, I went to a higher educational institution in the direction of studying "Engineering, Engineering and IT", choosing the group "Technical and informatics education". The group includes a list of directions: "Philological support of the Internet and electronic edition", "Computer graphics and multimedia products" and the next direction that we are most interested in, "Teaching mathematics and informatics." This direction is being implemented at the Adam Mickiewicz University in Poznan.

Accreditation: The department received in 2013 a category A, issued by the Committee of Expertise of Scientific Departments. The faculty also has excellent and positive accreditations of the PKA. Web site: https://www.wmi.amu.edu.pl/pl/.

Another option is to obtain a Teacher of Informatics and Information Technology Teacher in Poland: to receive education in the field of Humanitarian and Social Sciences (Humanistyka i nauki społeczne) category "Pedagogy"). In this area you can study in 162 higher educational institutions in Poland. Among them are the Academy of Humanities and Economics in Łódź, the Academy of Sciences. Jakub of Paradise, Pomorskaya Academy in Slupsk, Gdańsk Higher Humanistic School, Warsaw University, Koszalin Higher School of Humanistic Studies in Koszalin, Krakow Academy named after Andja Frica Mojjewski in Krakow and others.

After that, to enter the institute of postgraduate education for the qualification "Teacher of Informatics" In Ukrainian universities, for the purpose of obtaining a "Informatics Teacher" qualification, it is enough to complete the studies, having received incomplete higher education – a bachelor's degree. In order to obtain the specialty "Teacher of Informatics", graduates of higher educational institutions in the direction of "Teacher of Informatics" are enrolled to study for a master's degree. Training lasts 1.5 years, "Teacher of Also, in Ukraine graduates of colleges who have received the specialty "Teacher of Informatics in elementary school" have the opportunity to continue their studies for the specialty "Teacher of Informatics". They are taken by the universities on the internal examinations for the 3rd year of study. In fact, such students do not study for 4 years in higher education institutions for the Bachelor's degree, but only two. Information Technologies".

There is also a form of education in Ukraine, the second higher education. Specialists with a master's paper may apply for retraining for a second higher education at higher education

institutions. Graduates from all areas who decide to be a teacher of informatics take on training. Training lasts 1,5-2 years.

Thus, the teaching of teachers of informatics and teachers has its peculiarities in the two neighbouring states of Ukraine and Poland. In Poland, applicants for postgraduate education are required to have a previous higher educational institution of pedagogical direction when joining a computer science teacher. There are no restrictions in Ukraine. The second higher education for the specialty teacher of informatics "take all. Duration of training 1, 5-2 years. In our opinion, it is necessary to reduce the duration of studying to obtain a second higher education by one (or 0.9 months) year for those with a Master's degree in a pedagogical university.

This study, according to the authors of the article, requires further study of the results of scientific research. In particular, in Ukraine, nobody compared at the scientific level whether the previous experience of teaching in the work of the computer science teacher, who got a second higher education, affects.

References:

1. Haluzevyi standart vyshchoi osvity Ukrainy (2010). Osvitno-kvalifikatsiina kharakterystyka: [osvitno-kvalifikatsiinyi napriam] bakalavr. Haluz znan 0403 “Systemni nauky i kibernetyka”. Napriam pidhotovky 040302 «Informatyka». Kvalifikatsiia 3121 Fahivets z informatsiinyh tekhnolohii. 3340 Vykladach-stazhyst. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. – Kyiv. 32 s.
2. Informatyka i technologie informacyjne dla nauczycieli – studia podyplomowe. Otouczelnie // http://www.otouczelnie.pl/artykul/2255/Informatyka-i-technologie-informacyjne-dla-nauczycieli-studia-podyplomowe.
3. Krystopchuk T. Ye. (2013). Pedahogichna osvita v Repyblitsi o Polshcha: struktura ta zmist. *Nepererva profesiina osvita za kordonom*, 5, 127-134.
4. Prawo o szkolnictwie wyższym. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r., (2005) Retrieved from https://www.prawo.pl/akty/dz-u-2017-2183-t-j,17215286.html.
5. Standardy przygotowania nauczycieli w zakresie technologii informacyjnej i informatyki (2003). (Dokument przygotowany przez Radę ds. Edukacji Informatycznej i Medialnej – sierpień) – 15 s. Retrieved from: http://www.math.uni.opole.pl/~ebryniarski/standardy_inf.pdf.
6. System edukacji w Polsce w skrocie 2015. (2015). [Elektronnyi resurs]. Grudzień 2015. S. 11. Retrieved from: http://eurydice.org.pl/wp-content/uploads/2016/01/BRIEF_PL_FINAL2015.pdf.
7. Szвczecińska Szkoła Wyższa. Strona główna. Studia inżynierskie. https://www.cb.szczecin.pl/kierunek-studiow/informatyka/.
8. Widział fizyki i informatyki stosowanej Uniwersytet Łodzki. [Elektronnyi resurs]. Informatyka (stacjonarne). – Retrieved from: https://wfiis.uni.lodz.pl/wfis-main/dla-studentow/plany/informatyka-stacjonarne.
9. Widział fizyki i informatyki. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. [Elektronnyi resurs]. Informatyka, I stopnia, tryb stacionarny 2017/2018. – Retrieved from: https://www.wmi.amu.edu.pl/pl/informatyka/i-stopien-siatka-godzin.
10. Міністерство освіти і науки України. Наказ № 586 від 13. 05. 2014. Деякі питання поєднань напрямів (спеціальностей) з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями, за якими здійснюється підготовка педагогічних працівників освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра, спеціаліста, магістра. – Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0594-14.
11. Міністерство освіти і науки України. Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Інформаційний пакет фізико-математичного факультету. Навчальний план напрям підготовки: 6.040302 Інформатика. Кваліфікація: бакалавр інформатики. – Retrieved from: http://fizmat.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/28/2017/01/FIZ-MAT_inf_paket.pdf.
12. Міністерство освіти і науки України. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Факультет математики і інформатики. Навчальний план на 2016-2020 рр. підготовки бакалавра з галузі знань 12 – інформаційні технології Спеціальність 122 комп'ютерні науки та інформаційні технології. Освітня програма Інформатика. Форма навчання денна. – Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/0B8Wn5iTKX8AKU0JEWU9PbmRneUU/view.

2.3. Modernization of the activity of the system of continuous education in Horlivka institute for foreign languages “Donbas State Pedagogical University

2.3. Модернізація діяльності системи безперервної освіти у Горлівському інституті іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Вступ. Входження України до європейського освітнього простору, орієнтація національної системи вищої освіти на європейські освітні стандарти, що детермінована вимогами інформаційного суспільства, зумовили необхідність висвітлення в даній статті стратегічних напрямів, реальних шляхів і заходів модернізаційних зрушень у національній системі вищої освіти.

В умовах формування інформаційного суспільства функціональними особливостями вищої освіти виступає не тільки здатність передачі нагромадженого в попередні роки обсягу знань навичок, але й спроможність фахівців з вищою освітою сприймати наукові ідеї, технічні новації і методи виробництва, використовувати на практиці інноваційні, креативні підходи до вирішення конкретних виробничих завдань і проблем, розвивати у майбутніх працівників новаторські здібності, ініціативність, підприємливість. Завдання вищої школи як соціального інституту полягає в тому, щоб сприяти професійній самореалізації індивіда, навчаючи його професійно спрямованій взаємодії з навколишнім природним і соціальним середовищем. Фактично йдеться про створення модернізованої моделі вищої освіти, здатної адекватно реагувати на глобалізаційні виклики часу, зокрема – на кон’юнктуру попиту та пропозиції на світових ринках праці, які вимагають забезпечення підготовки робочої сили, професійно-кваліфікаційні параметри якої відповідають потребам соціально-економічного розвитку суспільства, виступають як визначальні чинники росту конкурентоспроможності людських ресурсів.

На сьогодні модернізація української вищої освіти має, по суті, три сенси, три виміри:

1. У історичному плані вона представляє собою логічне, закономірне завершення освітніх реформ останніх років. У силу багатьох причин не вдалося провести комплексне, всебічне оновлення освіти. Потрібно ще створити багато нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів, щоб у повній мірі реалізувати процес модернізації.
2. У плані реконструкції, відновлення освітянської гілки модернізації потрібно подолати наслідки загальносистемної соціально-економічної кризи, яка може поставити цю галузь на грань виживання, а педагогічний корпус – за межу бідності. Тут постають величезні завдання по оздоровленню та розвитку сфери освіти, які потребують напружених зусиль держави, суспільства та самої системи освіти, інтенсивної та динамічної мобілізації її зовнішніх та внутрішніх ресурсів.
3. Не менш складні завдання модернізації у плані власне оновлення освіти, подолання все більш зростаючого її відставання від потреб розвитку країни. У цьому плані завдання модернізації освіти набувають максимальної загальнонаціональної значущості. Тому що ми проходимо перехрестя, де визначається, чи буде освіта стимулом стагнації суспільства чи фактором його економічного зростання та благоустрою, фактором конкурентоздатності та національної безпеки країни.

Така постановка питання може здатися занадто жорсткою: адже ми звикли до думки, що у нас «найкраща у світі освіта». Але, нажаль, навіть «найкраще» має здатність старіти. Таким є закон життя. і тут саме варто згадати відоме керролівське правило: «Якщо хочеш залишатися на місці – потрібно бігти зі всіх ніг; якщо хочеш просуватися вперед – потрібно бігти у два рази швидше».

Таким чином, центральною задачею модернізації освіти є забезпечення її сучасної якості, побудова ефективної освітньої системи з дієвою економікою та управлінням, яка

відповідає запитам сучасного життя та потребам розвитку країни, повернутої обличчям, а не спиною до інтересів особистості, суспільства, держави.

При цьому потрібно чітко мати на увазі ще одну фундаментальну задачу модернізування, яка продиктована входженням вищої освіти у принципово нову стадію свого розвитку. На сучасному етапі суспільного життя та своєї власної історії вища освіта стає не тільки найважливішою соціальною сферою, але й у прямому сенсі найважливішою економічною галуззю. Вона грає все більш важливу роль у накопиченні та розвитку людського капіталу. Перспективи зростання благоустрою нашої країни – на шляху збільшення значимості людського капіталу, а значить, значимості української освіти. Цей шлях стає реальним тільки при масштабній модернізації вітчизняної системи освіти.

Висновок з усього вище описаного є очевидним: комплексна, глибока модернізація вищої освіти – імператив освітньої політики України на сучасному етапі, її головний стратегічний напрямок.

Теоретико-методологічна основа впливу сучасних інформаційних технологій на філософську парадигму сучасності. Багато дослідників задаються питанням: «У яку епоху виникла проблема безперервної освіти?» До теперішнього часу немає єдності у поглядах на час народження ідеї безперервної освіти і її авторство. У літературі виділяють різні точки зору. Прихильники давнього походження цієї ідеї (А. В. Даринський, Х. Гуммель, Г. О. Ягодин та ін.) вважають, що ідея безперервної освіти існує стільки ж, скільки і людство. Прихильники іншої точки зору (О. В. Купцов, В. Г. Осипов та ін.) пов'язують появу ідеї з сучасною епохою, для якої характерні активні процеси розвитку в усіх сферах людської діяльності. Третя точка зору (О. П. Владіславлев, Г. П. Зінченко, В. Г. Онушкін і ін.) полягає в тому, що хоча сама ідея безперервної освіти існує в педагогіці давно, але відповідний їй вид практики виник в епоху Просвітництва.

Ми поділяємо думку Г. П. Зінченко, який стверджує, що осмислення проблеми безперервної освіти в формі напівздогадки, напівідеї можна виявити в працях Платона і Аристотеля. Знаходить вона відображення і в гуманістичних поглядах Вольтера, Гете, Коменського, Руссо та ін. Звичайно, на пострадянському просторі подібна ідея теж блукала в умах прогресивних педагогів. По-різному цю думку викладали великі педагоги минулого – М. І. Пирогов, К. Д. Ушинський та ін. Дуже характерно вона передається Д. І. Писаревим в його педагогічних творах: «Треба вчитися в школі, але ще набагато більше треба вчитися на виході зі школи, і це друге вчення за своїми наслідками, за своїм впливом на людину і на суспільство незмірно важливіше першого»[628] Розвиток ідеї безперервної освіти пов'язаний з гуманістичної парадигмою, коли в центр уваги потрапляє людина, особистість, її бажання і прагнення, різнобічний розвиток її здібностей.

Генезис поняття «безперервна освіта» можна простежити по термінам, якими воно позначалося в зарубіжній педагогічній літературі: «освіта, яка триває» (continuos education), «довічна освіту» (life-long learning education), «перманентна освіту» (education permanante), «продовжена або безперервна освіта» (continuing education), «реккурентна освіта» (recurrent education) і ін.

Перші теоретичні розробки з проблем безперервної освіти з'явилися в першій чверті XX століття в працях англійських дослідників, які розглядали безперервну освіту з позицій компенсаторної освіти, що сприяє ліквідації прогалин у базовій освіті дорослих. Пізніше приходить розуміння того, що безперервна освіта відрізняється від «дискретних» форм освіти, навіть при їх великій різноманітності, воно зводиться до систематичної самоосвіти.

[628] Писарев Д. И. (1984) Избранные педагогические сочинения, с. 99.

Найбільш докладне теоретичне обґрунтування концепцій безперервної освіти представлено В. Г. Осиповим[629] який виділяє п’ять стадій розвитку самої концепції безперервної освіти. Констатаціона стадія (кінець 50-х – початок 60-х рр. ХХ ст.) характеризується розумінням, що безперервна освіта – це дещо інше, відмінне від самоосвіти та інших форм навчання дорослих. На феноменологічної стадії – стадії ідентифікації феномена (друга половина 60-х – початок 70-х рр. ХХ ст.) робляться спроби описати феномен безперервної освіти, реалістично оцінити його, упорядкувати основні положення. На методологічній стадії (початок 70-х – початок 80-х рр. ХХ ст.) виробляється ядро концепції безперервної освіти. На стадії теоретичної еклампсії і конкретизації (початок 80-х рр. ХХ ст.) розробка концепції здійснюється для всіх основних ланок системи безперервної освіти. Взаємозв’язок, єдність теоретичних і практичних аспектів безперервної освіти – суть стадії практичного застосування концепції безперервної освіти, яка триває по теперішній час. Тут уточнюються і саме уявлення про принцип безперервної освіти, і визначення цього поняття.

Концепція безперервної освіти вперше була представлена на форумі ЮНЕСКО (1965 р.) відомим теоретиком П. Ленграндом, який вважав, що людині слід створити умови для повного розвитку її здібностей протягом усього життя. У цій концепції по-новому розглядалися етапи життя людини, що руйнували її традиційний поділ на період навчання, праці та професійної дезактуалізації. Таким чином, безперервну освіту стали вважати таким процесом, що триває все життя, в якому важлива роль відводилася інтеграції як індивідуальних, так і соціальних аспектів людської особистості і її діяльності.

Вперше термін «безперервна освіта» був вжитий у 1968 р. в матеріалах Генеральної конференції ЮНЕСКО. У 1972 р була опублікована «Доповідь Едгара Фора» – «Вчитися, щоб бути: світ освіти сьогодні і завтра», в якій вносилася пропозиція прийняти як керівну концепцію так звану «безперервну освіту» для майбутніх нововведень у всіх країнах світу. Саме тоді Міжнародна комісія ЮНЕСКО розвитку освіти зробила висновок, що «освіта, щоб відповідати сучасним вимогам, має керуватися наступними основними ідеями: демократизація, безперервність, гнучкість». З цього часу головне призначення освіти полягає в підготовці майбутньої дорослої людини до різних форм самостійної діяльності та самоосвіти.

Результати дослідження. Для сучасного покоління все більш актуальним стає безперервна освіта, яке має тривалу історію в загальносвітовому масштабі. З одного боку, безперервна освіта є відображенням об’єктивної потреби суспільства, яка досягла певного рівня економічного і соціального розвитку. Принцип безперервності розглядається як узгодження і спадкоємність знань на всіх етапах освітнього процесу. З іншого боку, безперервна освіта передбачає оновлення рівня базових знань і спеціальних навичок, необхідних для функціонування в новій економіці. У той же час безперервна освіта є вчення про довічне вдосконаленні людини, розвитку його здібностей і схильностей в усі періоди його життя.[630] Найважливішим принципом сучасної освітньої системи має стати донесення новим поколінням розуміння того, що освіта – це безперервний процес, який повинен супроводжувати людський розвиток на протязі всього його життя.

У даній статті ми розглянемо систему безперервної іншомовної освіти Горлівського інституту іноземних мов державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет», бо саме ГІІМ є одним з флагманів оновлення вітчизняної безперервної освіти і лідером лінгвістичної освіти на Донбасі.

---

[629] Осипов В. Г. (1989) Социально-философский анализ современной концепции непрерывного образования, с. 21.

[630] Непрерывное образование – ключ к карьерному росту. URL: http://educonsulting.ru/statia1.html.

Коротко розглянемо, що таке система. Творець загальної теорії систем Л. Берталанфи (L. Bertalanfy) визначав систему як комплекс взаємодіючих елементів: «Все те, що складається із зв'язаних один з одним частин будемо називати системою»[631]. У. Демінг (W. Deming) стверджував, що кожна система повинна мати мету, що організація повинна прагнути до оптимізації всієї системи, а не однієї якоїсь її складової. Серед ознак системи виділяють комплексність, цілеспрямованість, самоорганізацію, розвиток, цілісність та ін. Виходячи з перерахованого вище, можна зробити висновок: системою є сукупність об'єктів і процесів, які називаються компонентами, взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою, які утворюють єдине ціле, що володіє властивостями, не властивими складовим його компонентів, узятим окремо. Система дозволяє досягти результатів завдяки взаємодії компонентів які входять до неї. Ці результати ніколи не були б отримані, якби компоненти працювали поодинці. Ефективність системи складається з декількох чинників, наприклад, здатності досягати певної мети, здатності організації виживати в мінливому середовищі або забезпечити мінімальний рівень задоволеності індивідів і підрозділів.

Методичні аспекти і провідні принципи функціонування системи безперервної іншомовної освіти. Відомо, що система навчання іноземної мови визначається, перш за все, громадськими та економічними факторами, які створюють контекст для вирішення мовної політики в суспільстві.

Принципи, які в нашому випадку виявилися провідними при створенні ефективно функціонуючої системи безперервної освіти, можна сформулювати наступним чином:

- безперервність освіти, починаючи з раннього віку та закінчуючи післявузівською освітою в усьому її розмаїтті;
- реалізація принципу «освіта через усе життя», що дозволяє дорослим повернутися до освіти та навчання в будь-якому вигляді і в будь-який час;
- вільний вибір траєкторії навчання, що виявляється у виборі програм і визначенні черговості їх вивчення;
- академічна мобільність, яка в даному випадку розуміється як можливість переходу між освітніми програмами додаткової освіти в межах одного рівня;
- можливість паралельної реалізації різнорівневих освітніх професійних програм;
- модульний принцип формування навчальних планів і програм, що дозволяє не тільки полегшити узгодження, але і збільшити кількість рівнів в межах однієї програми, в яких можливі переходи не тільки в межах повністю узгоджених рівнів однієї програми, але і між різними рівнями інших освітніх програм;
- наступність освітніх програм, що дозволяє вибудовувати ланцюжок безперервного іншомовного навчання.

Наступність освітніх програм набуває особливого значення в діяльності Горлівського інституту іноземних мов, яка в цілому являє собою складне і комплексне явище. Вона складається з декількох пов'язаних між собою напрямів. Поряд з освітнім можна говорити про фінансовий бік діяльності, маркетингу, взаємовідносинах з вищими інстанціями.

Так як в даній статті в центрі уваги знаходиться освітній процес, розглянемо технологічну схему освітньої діяльності інституту, основними моментами якої є рекламно-презентаційна діяльність, організаційна робота та освітній процес. Ми вибудовуємо освітні траєкторії здобувачів вищої освіти, які приходять до нас, таким чином, щоб вони брали не одну, а кілька освітніх програм. У цьому нам допомагає так звана рекламно-презентаційна діяльність. По завершенні одних модулів або освітніх програм ми проводимо яскраві

[631] Бушуева Л. И. (2007) Информационно-аналитическое обеспечение маркетинговой деятельности организаций: теория и методология статистического исследования, http://www.rae.ru/monographs/16.

презентації інших, які будуть обрані здобувачами з найбільшим ступенем ймовірності, здійснюючи таким чином рекламу за принципом «з вуст в уста».

Крім перерахованих вище принципів при вибудовуванні освітніх програм важливі методичні аспекти. Взявши до уваги змінений статус іноземної мови як засіб спілкування і порозуміння у світовому співтоваристві, сучасна методика особливо наголошує на необхідності посилення прагматичних аспектів вивчення мови. При навчанні важливо не тільки досягнення якісних результатів у оволодінні іноземною мовою, а й пошук реального виходу на іншу культуру та її носіїв. Мова йде не просто про знання мови, а про вміння використовувати його в реальному спілкуванні, тобто про практичне володіння мовою і, отже, про розвиток прагматичної міжкультурної компетенції. Ми коротко викладемо наші підходи в навчанні іноземних мов, закладені в систему безперервного іншомовної освіти ГІІМ. В цілому, їх відрізняє кілька головних особливостей[632]

- навчання повинно будуватися виходячи з особистісних і індивідуальних особливостей людини з метою їх подальшого розвитку;
- важливо враховувати наявний індивідуальний досвід людини, в тому числі досвід освоєння рідної мови і володіння нею. Відомо, що освоєння будь-якої мови, як рідної, так і іноземної, вимагає використання практично всіх аспектів індивідуального досвіду людини, а навчання іноземним мовам важливо будувати, постійно проводячи аналогії з рідною мовою;
- психологічні механізми пізнання повинні лежати в основі моделювання освітньої технології (особливо індивідуальні та універсальні пізнавальні стратегії);
- навчання повинно бути цікавим і різноманітним (перш за все за формою і використанням різних способів мислення та сприйняття, пізнавальним позиціях);
- навколо тих, хто вивчає іноземну мову важливо вибудовувати мовне оточення, звертаючи увагу на присутність іноземної мови в їх повсякденному житті: улюблені іноземні пісні, книги, мультфільми, кінофільми і т. д. – таким чином, щоб іноземна мова стала постійним супутником, частиною і стилем життя. Це особливо важливо в даний час, коли планета все більше і більше перетворюється в «світ без кордонів»;
- необхідно активно використовувати евристичні методи навчання (багато мовні закономірності можна відкрити самим, і тоді вони розуміються інакше і пам’ятаються все життя);
- корисно, вивчаючи новий матеріал, відразу застосовувати отримані знання в реальній життєвій ситуації (або змодельованій);
- в розподілі різних мовних видів діяльності пріоритет слід відводити реальній розмовній практиці, щоб постійно створювати життєві ситуації придбання конкретного особистісного досвіду. Навчати читання та письма теж бажано через призму говоріння;
- групове навчання має значну перевагу перед індивідуальним, так як дозволяє організувати багатовимірну комунікацію і переходи з позиції «учня» в позицію «учитель»; • необхідно більше використовувати можливості позитивного зворотнього зв’язку від учасників групи і викладача, намагатися закріплювати тільки позитивні результати навчання.

Крім усього перерахованого ми прагнемо особливим чином оформити навчальний простір. У цьому добре допомагає використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою організації різних ефектів. Так, в освітній процес міцно увійшли музика, відео і PP-презентація. Остання дозволяє створювати ефектні, логічні, добре структуровані модульні курси невеликого обсягу.

Горлівський інститут іноземних мов веде підготовку бакалаврів за наступними освітніми програмами 014.02 Середня освіта Мова і література (англійська та друга західноєвропейська

[632] Плигин А. А. (2003) Личностно ориентированное образование: история и практика: монография. URL: http://www.pligin.ru/ nlpenglish/model.htm.

мова), 014.02 Середня освіта Мова і література (німецька, англійська), 014.02 Середня освіта Мова і література (французька, англійська), 014.01 Середня освіта Середня освіта (Українська, англійська або російська мови і літератури), 014.01 Середня освіта Середня освіта (Українська мова і література). Психологія, 014.03 Середня освіта Середня освіта (Історія, англійська мова і література), 014.03 Середня освіта Середня освіта (Історія). Психологія, 014.02 Середня освіта Мова і література (англійська, українська або російська), 014.02 Середня освіта Середня освіта (Мова і література (англійська)). Психологія, 035.04 1 Філологія Переклад (англійська, німецька або французька мови), 053 Психологія Практична психологія, а магістрів за освітніми програмами Освіта / Педагогіка 014.02 Середня освіта Лінгводидактичні стратегії навчання англійської мови, другої мови, Освіта / Педагогіка 014.01 Середня освіта Середня освіта (Українська мова і література). Середня освіта (Мова і література (англійська), Освіта / Педагогіка 014.01 Середня освіта Середня освіта (Українська мова і література). Психологія, Освіта / Педагогіка 014.02 Середня освіта Лінгводидактичні стратегії навчання англійської мови, другої мови (українська, російська), Освіта / Педагогіка 014.02 Середня освіта Середня освіта (Мова і література (англійська)). Психологія, Освіта / Педагогіка 014.03 Середня освіта Середня освіта (Історія). Середня освіта (Мова і література (англійська)), Освіта / Педагогіка 014.03 Середня освіта Середня освіта (Історія). Психологія, Гуманітарні науки 035.04 1 Філологія Германські мови та літератури, переклад включно (перша – англійська) Германські студії (англійська та друга іноземна мова): лінгвістика, літературознавство, перекладознавство, Гуманітарні науки 035.04 3 Філологія Германські мови та літератури, переклад включно (перша – німецька) Германські студії (німецька та англійська мови): лінгвістика, літературознавство, перекладознавство, Гуманітарні науки 035.05 5 Філологія романські мови та літератури, переклад включно (перша – французька) Романські студії (французька й англійська мови): лінгвістика, літературознавство, перекладознавство, Гуманітарні науки 035 Філологія Українська мова і література Сучасні філологічні студії: українська, англійська або російська мови і літератури, Гуманітарні науки 035.04 1 Філологія Германські мови та літератури, переклад включно (перша – англійська) Переклад і міжкультурна комунікація (англійська, німецька або французька мови), Соціальні та поведінкові науки 053 Психологія Практична психологія.

Згідно навчального плану підготовка бакалаврів широкого профілю передбачає чотирирічне навчання, а для магістрів – півторарічне.

Системоутворюючим фактором, покликаним вирішити проблему цілісності в процесі безперервної освіти, є принцип спадкоємності, який спрямований на узгодження, «стикування» освітніх програм бакалаврів і магістрів, і надає навчається можливість вільного пересування в професійному освітньому просторі. Найбільш поширений варіант, коли магістерські програми продовжують програми бакалаврату.

Ключовою складовою методичної підготовки є навчальні дисципліни: «Методика навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх навчальних закладах», «Методика виховної роботи та основи педагогічної майстерності», «Методика навчання другої іноземної мови», «Методика викладання зарубіжної літератури», «Методика викладання історії у ЗОНЗ», Методика викладання української та зарубіжної літератур», «Методика використання комп'ютерних технологій» (бакалаврат) і «Методика навчання іноземних мов і культур у вищій школі», «Методика навчання української мови у вищій школі», **«**Методика навчання історії у ВНЗ», «Методика викладання літературознавчих дисциплін у вищій школі», «Методика викладання психології» (магістратура), які професійно зорієнтовані в освітніх програмах дворівневої підготовки в області філологічної освіти.

Бакалаври, прослухавши названий курс, цілеспрямовано отримують достатню методичну підготовку в основному для роботи в освітніх організаціях, що реалізують програми загальної освіти на базовому рівні. У програмі є і невеликий модуль, який

передбачає методику передпрофільне і профільного навчання іноземних, рідної мови, історії.

Магістри на базі бакалаврської підготовки отримують спеціальний курс з методики навчання в профільних класах (школах), де іноземні мови вивчаються на підвищеному рівні і є профільним предметом. Крім того, магістри вчаться розробляти курси за вибором, які покликані підтримати навчальний предмет на заданому стандартом профільному рівні або служать для внутрішньопрофільних спеціалізації навчання та побудови індивідуальних освітніх траєкторій, а також захищати свої проекти. У магістрів поглиблюється і розширюється психолого-дидактичний модуль, який створює основу методичної підготовки з окремих питань навчання іноземних мов.

Компоненти системи безперервного іншомовної освіти як свідчать дослідження вчених, при організації моделі, або системи безперервного іншомовної освіти, повинні бути враховані наступні компоненти[633].

- Законодавство країни, що стосується можливості проведення додаткової освітньої діяльності або вже існуючими навчальними закладами, або особливого типу установами зі спеціальною програмою. Тут важливо, хто може бути ініціатором створення, які умови фінансування, форми організації роботи, вік учнів, допустимі педагогічні програми, рівень фахової освіти персоналу, питання керівництва установою, типи звітності, варіанти перевірки діяльності.
- Законодавство країни, що стосується можливості навчання першої та другої мови, що особливо важливо при організації навчання іноземним мовам дітей: з якого віку починається навчання, яким мовам і в якому обсязі можна вчити, який статус викладаються мов і способи отримати підтримку саме у даної мови, які вимоги до підготовки педагогів, провідних навчання, форми перевірки діяльності.
- Політика фінансування освітніх установ: що виділяється державою, що сплачується батьками, що виділяється на загальній, а що на конкурсній основі, на що вистачає фінансування, а в чому повинна бути допомога батьків на добровільній основі.
- Загальні педагогічні установки: якими є завдання безперервного іншомовної освіти, як ставиться і вирішується проблема якості в освіті.
- Мета і завдання навчання мовам: які мови викладаються, чи знайомі вони їм або є для них новими; чи варто ознайомити з іншою мовою поверхнево або глибоко, вчити чи засадам грамоти, який обсяг фонетики, лексики, граматики, комунікації, культурного багажу взяти для навчання; що саме з культури викладати: історію, географію, мистецтво, народні традиції та ін.
- Науковий супровід діяльності додаткової освіти: запрошення студентів, аспірантів, вчених для проведення досліджень з різних аспектів функціонування системи безперервного іншомовної освіти, іншомовних компетентностей і написання статей для професійних журналів.
- Методика: чи здійснюються всі види діяльності з учнями в підходящої віком формі; лежить мотивація для вивчення мови в інтересі до контактів з його носіями; різноманітні чи прийоми і форми викладання і чи дозволяють вони підтримувати інтерес протягом тривалого періоду часу; відчувають учні задоволення як від вивчення нового, так і від повторення знайомого матеріалу.

[633] Протасова Е. (2009) Концепция европейской модели двуязычного образования дошкольников // В кн.: Европейская модель дву- и многоязычных образовательных учреждений для детей раннего и дошкольного возраста: образовательная программа Европейского союза «Учиться всю жизнь». URL: http://www.lighteurope.eu/oeffentlichkeit/pdf/Abschlussheft_Teil1_ru.pdf.

- Використання існуючих методик і створення нових: апробація різних загально педагогічних і лінгводидактичних підходів, застосування і оцінка посібників, обмін досвідом з іншими навчальними закладами, моніторинг співвідношення загальнопедагогічних принципів і навчання іноземної мови в системі додаткової освіти; вбудовування моделі безперервного іншомовної освіти в будь-яку педагогічну систему.

- Облік різних педагогічних систем: зіткнення традиційних педагогічних принципів, культурних установок, комунікативних систем; можливість наступності між різними складовими системи безперервного іншомовної освіти.

- Співвідношення мови і культури в освітньому процесі: які свята відзначаються, які особливості харчування, одягу, етикету характерні для носіїв мови, що вивчається; організація культурних заходів, наприклад, свят для дітей та їх батьків силами студентів і викладачів, організація зустрічей з носіями мови або залучення їх до участі в навчальному процесі.

- Час і кількість годин, що відводиться на освітні програми.

- Приміщення для проведення занять: спеціальне, окреме, що використовується в чергу з іншими користувачами, пристосоване або не дуже для педагогічної діяльності, в різному ступені обладнане; в будь-якому випадку – відповідає нормам приміщень, в яких проводяться заняття з дітьми чи дорослими.

- Педагогічний персонал: хто, в яких ситуаціях, в якій формі веде навчання; яка підготовка персоналу.

- Підвищення кваліфікації персоналу: семінари, присвячені новим методам викладання іноземних мов, окремих актуальних питань безперервного іншомовної освіти, поїздки в країни, де говорять на мові, що вивчається, підвищення інформаційних компетенцій викладачів і т.д.

- Робота з батьками: аналіз потенційної клієнтури, агітація за відвідування пропонують іноземні мови установ, з’ясування установок сім'ї та побажань батьків, роз'яснювальна діяльність по формуванню дитячого та дорослого прагнення до вивчення іноземних мов, анкетування по мовним і виховним практикам сім’ї, проведення консультацій, групова робота в сфері дитячо-батьківських відносин, здійснення батьківських ініціатив, створення умов для дружби дітей поза дошкільного закладу. Цей напрямок роботи особливо важливо при організації навчання іноземним мовам дітей молодшого віку.

- Робота з громадськістю: інформування про систему безперервного іншомовної освіти, пропонованих освітніх програмах, про проведення різних заходів, в тому числі свят, і перспективних проектах в місцевих ЗМІ.

Висновки. При створенні системи безперервного іншомовної освіти в Горлівському інституті іноземних мов, перш за все, були враховані такі важливі моменти як підвищення якості, привабливості та конкурентоспроможності системи додаткової освіти в регіональному освітньому просторі; підвищення доступності якісної освіти, що відповідає вимогам інноваційної моделі розвитку економіки і відповідає потребам суспільства; підвищення частки короткострокових освітніх послуг для населення; залучення кваліфікованих кадрів для реалізації освітніх програм відповідно до їх цілями і завданнями, з потребами економіки і ринку праці; підвищення рівня доходу від додаткових освітніх послуг; наявність злагодженої команди, яка координує діяльність, і продуманої стратегії розвитку відіграє особливу роль у зміцненні позицій системи додаткової освіти вищу; рекламна політика є одним з найважливіших інструментів, що впливають на приплив вступників.

Література:

1. Актуальность создания и управления системой непрерывного образования // Непрерывное образование – ключ к карьерному росту. URL: Режим доступу: http://educonsulting.ru/statia1.html.
2. Безперервна освіта. Режим доступу: http://www.users.kpi.kharkov.ua/lre/bde/ukr/iol/l3.htm.
3. Бушуева Л. И. Информационно-аналитическое обеспечение маркетинговой деятельности организаций: теория и методология статистического исследования. М.: Изд-во «Академия Естествознания», 2007. URL: Режим доступу: http://www.rae.ru/monographs/16.
4. Осипов, В. Г. Социально-философский анализ современной концепции непрерывного образования / В. Г. Осипов. – Ереван: Изд-во АН АрмССР, 1989. – 219 с.
5. Плигин А. А. Личностно ориентированное образование: история и практика: монография. М., 2003. URL: Режим доступу: http://www.pligin.ru/ nlpenglish/model.htm.
6. Писарев, Д. И. Избранные педагогические сочинения / Д. И. Писарев. – М., 1984. – С. 99.
2. Протасова Е. Концепция европейской модели двуязычного образования дошкольников // В кн.: Европейская модель дву- и многоязычных образовательных учреждений для детей раннего и дошкольного возраста: образовательная программа Европейского союза «Учиться всю жизнь». Берлин: Митра, 2009. URL: Режим доступу:
http://www.lighteurope.eu/oeffentlichkeit/pdf/Abschlussheft_Teil1_ru.pdf.
3. Kallen D. Reccurent Education and Lifelong Learning: Definitions and Distinctions. London: Kogan Page, 1997.
4. Thomas Edward. Current Issues in University Continuing Education. Lifelong Learning in Europe, № 4. – 1999. – p. 223-229.

2.4. The impact of innovative technologies on the philosophical and educational paradigm of modernity

2.4. Вплив інноваційних технологій на філософсько-освітню парадигму сучасності

Вступ. Проблема інноваційних технологій в освіті є однією з найважливіших, і чи не найбільш дискусійних проблем у сучасній гуманітарній науці. Вона пов'язана з інтерпретацією та розумінням найголовніших, базових принципів функціонування суспільства і держави, їхнього устрою, життєдіяльності націй, взаємовідносин соціальних верств, життя кожної конкретної особистості.

Інноваційні процеси в освіті концептуалізовані видатною плеядою енциклопедистів та просвітників, вони і сьогодні зберігають свій невичерпний потенціал і значущість. Втілені у інформаційно-правові норми (частина 2 стаття 34 Конституції України) вони забезпечують у демократичних країнах сьогоднішнього світу право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово бо в іншій спосіб – на свій вибір[634]. Інші суттєві права, права соціально-економічного та політичного характеру також ґрунтуються й певною мірою залежать від філософсько-громадянського, теоретичного, світоглядного, ідеологічного та політико-державницького розуміння та інтерпретації інформації.

Не менш дискусійною сьогодні є проблема так званої етичної цінності техніки і новітніх інформаційних технологій. Якщо не торкатися філософсько-аксіологічної наукової теорії цінностей, то завжди виникає постійна колізія поміж всезагальністю проголошуваних принципів і їхнім значенням і у процесах історичного розвитку людської цивілізації, у конкретних реальних ситуаціях повсякденного існування. Інтерпретація значення і правове втілення таких цінностей у різних культурно-історичних, соціально-політичних та ідеологічних ситуаціях у новітній реальності як правило не тільки не співпадає, але й інколи докорінно різниться у розумінні їхньої сутності. Навіть у країнах високо розвинутої демократії все більш помітною починає бути невідповідність загальних ціннісних принципів побудови демократичного устрою громадянського суспільства з конкретними правовими нормами їхнього втілення та застосування.

У даний час в Україні ми також маємо історично особливий період трансформації суспільства, який торкається й зачіпає усі суттєві ціннісні передпозиції й постулювання новітніх інформаційних технологій. Винятковий ступінь соціального розмежування різних верств населення з огляду на особливості отримання й перерозподілу прибутків суспільного виробництва, тіньова економіка, монополізація влади, корупція та інші негаразди й суперечності суспільного розвитку всебічно посилюють вплив та подовжують існування у громадянському суспільстві ціннісних пріоритетів минулого, зокрема, й ідеологем авторитарного соціалізму, заснованих на ошуканій вірі людей щодо ліквідації експлуатації, соціального рівноправ'я та справедливості. Схожі зміни є суттєвою особливістю новітнього часу – часу комп'ютерно-інформаційної революції та глобалізації. Часу, який подеколи потребує докорінного перегляду й нового тлумачення загальнолюдських цінностей, етичних цінностей техніки і інформаційних технологій. XXI ст. – час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, у якому якість людського потенціалу, рівень освіченості в культури всього населення набувають вирішального значення для економічного і соціального поступу країни[635].

[634] Конституція України. (2018), с. 11.

[635] Алексейчук І. С., Загороднюк В. П., Мозговий Л. І., Абизова Л. В., Ємельяненко Г. Д. Дубініна В. О. (2019): Філософія освіти і науки, с. 137.

У інтерпретації та розумінні поняття «глобалізації» також немає спільного знаменника. В першому випадку стверджується, що внаслідок інформаційно-комп'ютерної революції й запровадження нового типу організації соціально-економічних відносин, руйнування кордонів та перепон для руху капіталу та робочої сили, таки розпочався новий етап функціонування та розвитку суспільного виробництва. Виробництва більш продуктивного, менш енергомісткого, більш технологічного, менш шкідливого, з меншою долею фізичної праці, що, зрештою, начебто, кардинально трансформувало сучасне суспільство, і людську цивілізацію загалом. Таку серію досліджень започаткували західні соціологи та економісти, які, насамперед, справедливо акцентували увагу на тій ролі, яку у процесах трансформації сучасного світу набула мережева інформаційно-комп'ютерна складова технологічного прогресу. Глобальні революції в науці змінюють основи пізнавальної діяльності, локальні – характеризують окремі науки, міні-революції – розділи наук [636].

Саме глобалізацією була визначена спроможність «долати» національні кордони різних країн, та самостійно визначати де саме їм вигідніше розмістити виробництво, вкласти капітал, а де його закрити й вивезти. І не важливо з яких причин, чи то у наслідок падіння прибутків, чи то через не зовсім сприятливу політичну, або ж геополітичну ситуацію. Інформаційні та фінансові технології посприяли й подальшому, відтепер вже безмежному поширенню в світі величезних потоків спекулятивного капіталу, обсяги якого останнім часом почали неймовірно перевищувати рух грошей, пов'язаних з реальною економікою. Миттєвий переказ мільярдів доларів з однієї країни в іншу та їх сплановане застосування відтепер здатні одразу порушити економіку будь-якої країни у випадку супротиву її керівництва інтересам фінансово-промислової олігархії і планам організацій, які ці інтереси відстоюють.

Людина – соціальна істота, завжди прагнула вийти за межі вже досягнутого. Вона постійно формувала нові способи виробництва, соціальні інститути, створювала нові форми соціальної організації, використовувала відповідні технологічні досягнення тощо. Цей процес «природної глобалізації» супроводжував людину протягом усього періоду історичного розвитку цивілізації. Подібне розрізнення форм глобалізації допоможе більш предметно дослідити динаміку цивілізаційних процесів на етапі інформатизації суспільства та його соціально-політичних трансформацій. Природна глобалізація є універсалізацією ідей наднаціонального ґатунку, що відбувається з шанобливим ставленням до специфічних національних, релігійних, соціокультурних традицій і цінностей з позитивним поширенням по планеті результатів науки і техніки, досягнень культури.

Теоретико-методологічна основа впливу сучасних інформаційних технологій на філософську парадигму сучасності. У статті використані методи загальнонаукового характеру: аналізу і синтезу, цілісності та системності, формалізації і узагальнення, диференціації та інтеграції. Основопокладаючу роль в дослідженні відіграли методи, об'єктивності, історичності, світоглядного плюралізму, компаративістики (ґрунтується на порівняльному аналізі концепцій, й дає змогу визначити сутність та значення освіти і знання у становленні інформаційного суспільства).

Розробка проблеми філософсько-освітньої парадигми застосована у працях сучасних дослідників: Л. В. Абизової, І. С. Алексейчука, С. Л. Шевченко, В. П. Загороднюка та багатьох інших українських вчених. Дослідження загалом вимагало комплексного підходу, об'єднання загальнонаукової, історико-філософської методології, яка б дозволила виявити сенс процесів сучасних інформаційних технологій у філософському мисленні, порівняти найрізноманітніші концепції сучасної освіти, відслідкувати підходи до розгляду становлення інформаційного суспільства, проаналізувати й сформулювати висновки щодо специфіки онтологічних та гносеологічних засад.

[636] Загороднюк В. П., Мозговий Л. І., Абизова Л. В., Ємельяненко Г. Д. (2017), Філософія освіти і науки, с. 216.

Теоретико-методологічне дослідження поділяємо на різновиди:

До першого різновиду розуміння відносимо як «матеріалістичні, біологічні, так і об'єктивно ідеалістичні теорії: 1) цінність як соціокультурний феномен, іманентно притаманний й розвитку суспільного буття (В. Бєлінський, М. Чернишевський, Г. Зіммель, Г. Маркузе, Л. Столович, А. Івін, В. Стєпін, М. Розов та ін.); 2) цінність як ідеальний продукт матеріальних і духовних потреб особистості, які формуються об'єктивно під впливом економічного чинника (Т. Гоббс, Дж. Локк, С. Анісімов, В. Василенко, П. Леіашвілі та ін.); 3) цінність як продукт інтелектуально-психологічної потреби, що формується переважно під впливом біологічного фактору (А. Шопенгауер, Ю. Вейденгаммер, З. Фрейд, Е. Фромм та ін.); 4) цінність як позачасову і позапросторову об'єктивну сутність, що має трансцендентальний характер і ірраціональне походження (Платон, Г. Лотце, М. Шелер, Н. Гартман, Вл. Соловйов, Н. Лоський, С. Франк, Е. Трельч, В. Франкл, М. Бердяєв та ін.). М. Бердяєв стверджував, що його філософія належить до філософії екзистенціального типу, розуміючі останню як філософію спрямовану на ліквідацію об'єктивізації та виявлення тотожності поміж долею людини і долею світу [637].

До другого різновиду були залучені «інтерпретації цінності як морально-естетичного феномену, як виразу індивідуальної душі суб'єкта, унікальної і одиничної за своєю суттю (А. Шефтсбері, І. Кант, Ф. М. Достоєвський та ін.)»; 2) «цінність як результат розвитку свідомості індивіда, продукт його раціональної діяльності (Д. Юм, Дж. Дьюї, В. Тугарінов та ін.)»; 3) цінність як продукт емоційно-вольового, біологічного розвитку індивіда, що є визначальним для індивідуального і суспільного буття (Ф. Ніцше, Р. Перрі, Д. Сантаяна та ін)».

До третього варіанту класифікації відносимо: «1) цінність як переживання суб'єктом об'єктивних умов свого існування (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, Ф. Брентано, Е. Гуссерль, М. Гайдеггер та ін.); 2) цінність як орієнтир життєдіяльності суб'єкта в об'єктивному бутті, що пов'язує його індивідуальність зі світовим різноманіттям форм існування, як спосіб самореалізації людини, що включає його суб'єктивну сутність в зовнішній світ об'єктів (М. Вебер, Р. Арон, Ж.-П. Сартр, А. Маслоу, М. Каган та ін.); 3) цінність як вираження розуміння, пояснення, тлумачення світу (Бога) та суб'єктів (М. Гайдеггер, Е. Левінас, Д. фон Гільдебранд та ін.)».

Зазначимо, що у основу теоретико-методологічного дослідження правильності подібної інтерпретації покладено чисто гносеологічний підхід і розуміння історії аксіологічних пошуків, який навряд чи дозволяє точно і коректно представити усю складність історичних метаморфоз концептуалізації філософських теорій.

Результати дослідження. В Україні утверджується особистісно-орієнтована модель освіти, звернена до національних та світових культурно-історичних традицій. Це завдання реалізується з урахуванням можливостей нових інформаційних технологій та надбань науково-технічного прогресу. Освіта XXI століття – це освіта для людини, і головним її завданням стає формування особистості, яка вміє критично мислити, використовувати набуті знання, а також прагне змінити на краще своє життя і життя своєї держави. З одного боку, безпрецедентні, очевидні, та незаперечні досягнення сучасної науки і техніки надають можливість визначити XXI століття «добою знань, інформації та комунікації», а з іншого, позначене різноманітністю впливів глобалізації, воно й надалі переконує в тому, що наука і техніка з надії на прогрес людства все більше і більше перетворюється на одну з надзвичайних загроз для нього [638].

Становлення пошуку основ сучасної освітньої парадигми в Україні відповідає вимогам часу і здійснюється на теоретико-методологічних засадах. Інформаційне суспільство вимагає формування нового типу інтелекту, уміння оперувати інформацією, мислити професійно-

[637] Ємельяненко Г. Д. (2018) Екзистенціальна теологія: філософські засновки і особливості концептуалізації, с. 17.
[638] Єрмоленко А. М., Ємельяненко Г. Д. та ін. (2012): Теоретичні проблеми сучасної етики, с. 4.

прагматично. Сучасна освіта ставить за мету формування особистості, налаштованої на творчість, здатної до творчого самовираження, яка спроможна на оригінальні рішення, відчуває необхідну міру поєднання традиції та новації, мислить творчо тощо. Модернізація освітньої діяльності в Україні здійснюється з урахуванням кращих надбань вітчизняного педагогічного досвіду та європейських вимог. З низки модернізаційних ризиків сьогодення називаємо складність управління освітою в ситуації її перманентної трансформації, потребу в забезпеченні умов для одночасної стабілізації освітньої системи та розвитку кожної ланки освіти. Перспективи вбачаємо у світоглядній переорієнтації освіти на основі людиноцентризму, виході на вигідне міжнародне партнерство в освітній галузі. Є надія, що специфіка нової парадигми освіти полягатиме у врахуванні загальних екзистенціально-аксіологічних орієнтирів, адже освіта обумовлює формування смислової сфери, яка визначає вибір життєвої позиції та вектор соціального розвитку особистості і суспільства. Модернізаційні стратегії в освіті, ґрунтуючись на людиноцентристських засадах, забезпечують реалізацію особистісно-орієнтованої моделі освіти і, як наслідок, утвердження гуманістично орієнтованої держави.

Активно будуть застосовуватися нанотехнології до вирішення соціально-гуманітарних, морально-етичних, світоглядних проблем, а це породжує гострі дискусії філософського характеру, які актуалізуються і в освітньо-педагогічному просторі. Реальність вимагає нової освітньої парадигми. Сучасні технології, комп'ютерні мережі, Інтернет є основою і технологічною базою інформаційного суспільства, яке забезпечує рух інформаційних потоків.

Один з авторів концепції «Інформаційної цивілізації» Е. Тоффлер говорить про створення нового інтелектуального простору, який заснований на комп'ютерних технологіях та на комп'ютерній мережі. Його відносять до тих, хто спрогнозував появу Інтернету. Інтернет перетворився на засіб масової комунікації, він дає можливості для нової науки, нової освіти, нового сприйняття. З розвитком Інтернету створюється відкрите суспільство, так зване суспільство без меж. Інтернет має унікальні можливості для підвищення якості навчання і збереження культурної спадщини. З допомогою Інтернету можна представити освітню або культурно-пізнавальну інформацію в найзручнішому і наочному вигляді на основі гіпертексту. Користувачі Інтернету мають необмежений доступ до світового сховища інформації, Інтернет має всі технічні, програмні і комунікаційні можливості для використання в саморозвитку особи і організації навчального процесу з використанням найширшого спектру інформаційних ресурсів.

Можна визначити позитивні і негативні сторони мережі Інтернету, по-перше, нові можливості комп'ютеризованого світу та віртуальної реальності дають можливості «новому поколінню» здійснити інтелектуальний та освітній прорив, по-друге, комп'ютерний простір є загрозою для психічного здоров'я нації та «комп'ютерної залежності».

Тенденцією розвитку освіти є поява варіанту нетрадиційної сфери неперервної освіти, так званої, дозвіллєвої освіти за інтересами, наприклад, освіти для людей похилого віку (школи танців для людей зрілого віку, школи етикету, тощо). Подібного роду освіта є варіантом продовження включення у активні соціальні зв'язки людей похилого віку і не має на меті реалізацію цілей класичної системи освіти, вона свідчить про гуманне ставлення до людини не залежно від її віку та її можливості робити свій внесок у розвиток суспільства.

На початку третього тисячоліття, ми знову змушені шукати вірні шляхи цивілізаційного розвитку, можливості та засоби подолання глобальних проблем, змушені зупинити катастрофічне руйнування природного середовища, зменшити соціальну і геополітичну напруженість в світі. Здається, що ситуація майже не змінилася з часів появи і різкого загострення глобальних проблем в кінці 60-х-початку 70-х рр. минулого століття, коли вперше виявилася очевидною необхідність докорінної революції у ціннісних підставах мислення усього людства. Саме тоді почали серйозно обговорювати проблему нового

мислення, яка була вперше поставлена у відомому маніфесті Рассела-Ейнштейна. Категорії, які виявляють сенс духовної діяльності індивіда, допомагають зрозуміти логіку його мислення та логіку його дії[639]. Сьогодні ця ситуація ще більше загострилася. І якщо раніше йшлося про необхідність перегляду існуючих на той час поглядів щодо відносин поміж природою та суспільством, необхідність розуміння природи та людини як цілісної системи, що має свої закони функціонування і розвитку, і руйнування якої ставить під загрозу існування людства, якщо у той час лише почала розроблятися так звана глобальна або загальнолюдська етика, то сьогодні вже йдеться про необхідність запобігання реальній екологічній катастрофі, про складність, а часом й неможливість збереження власної ідентичності кожною окремою спільнотою, національним та культурним утворенням, про те, що тепер вже не можна надалі не рахуватися з традиціями і досвідом інших культур, не врахувати ментальні й культурні особливості тих регіонів світу, які подеколи не «вписуються» в однополярне розуміння новітньої трансформації світу.

Пробувати представити взаємозв'язок загальнолюдських цінностей та глобалізації ми не вдавались в питання про те, а чи не є він лише зовнішнім поверховим відображенням реальних глибинних процесів, які у сучасному світі відбуваються з трансформацією соціально-економічної, громадянської та культурної сфери життєдіяльності. Те, що відбувається у формі всесвітнього поширення технологій, інтеграції фінансових ринків та ринків праці, зміни способів виробництва, й називається глобалізацією само по собі, може мати відповідні причини і виникнення, і поширення, й функціонування. І ті сучасні мислителі, які задумуються над цією проблемою, також по-різному її розуміють.

На перетворення цінностей у сучасному світі, впливають – технологічні, або ж соціально-технологічні фактори. Прискорення темпів розвитку, пов'язане з розвитком нових технологій та комп'ютерно-інформаційною революцією. Одним з перших на цю обставину звернув увагу Е. Тоффлер у своїх бестселерах «Футурошок» і «Третя хвиля», саме він у 70-і роки минулого століття ситуацію прискорення темпів технологічного розвитку західного суспільства сформулював у якості соціально-культурної проблеми. Він намагався сформулювати своє бачення перспектив існування людської істоти в майбутньому світі високих технологій, наголошуючи на кричущій необхідності якомога швидшого пристосування людини до нової реальності. Найважливішу роль у сучасному суспільстві мають відігравати і нові соціальні рухи, які слід підтримувати й розвивати [640].

Теоретична позиція іншого вченого Р. Мея у тій її частині, що стосувалася соціально-економічної площини у її взаємозалежності з ціннісною структурою наявної культури формувалася під впливом ідей багатьох сучасних йому мислителів. Він спирався і на ідеї К. Маркса, з яких випливало, що «честолюбні прагнення людей до змагання самі по собі не ведуть суспільство до соціального благополуччя», але й навпаки, подеколи призводять до збільшення відчуження, відчуття безсилля й самотності, й на визнання К. Мангаймом того факту, що західне суспільство у відповідний час знаходилося практично на межі розпаду, і на ідею Е. Кассирера, який стверджував, що суспільство втратило концептуальну єдність, й на концепцію К. Різлера, де стверджувалося, що єдність західноєвропейської культури порушено через нестачу дискурсивного простору, а «уявлення сучасної людини про світ розумні лише в теорії». Найбільший вплив на формування цієї частини його концептуальних уявлень належала ідеям Е. Фромма і творчості У. Х. Одена. Р. Мей запозичив висновок Е. Фромма про те, що у сучасній реальності існує певна взаємозалежність поміж соціально-економічними обставинами та психоемоційними чинниками формування ціннісної особистісної структури індивіда, а специфіка такої взаємозалежності почала формуватися

[639] Райда К. Ю. (1999): Постекзистенціалістські тенденції в сучасній зарубіжній філософії та гуманітарних науках, с. 20.
[640] Аболіна Т. Г., Васильєва І. В., Єрмоленко А. М. та ін. (2013): Теоретичні проблеми сучасної етики, с. 312.

саме з моменту ствердження свободи в економічній сфері, – відколи середньовічні гільдії перестали регулювати ринкові відносини, а заборона на лихварство була скасована й почалося накопичення багатства, коли людина змогла присвятити своє життя накопиченню, наскільки це дозволяли зробити їй певні обставини. Втім, як відомо, економічна свобода лише посилила відчуження людини й підпорядкувала її життя ринку та капіталу. Оскільки ж першорядне значення набули ринкові цінності, люди також стали цінуватися на зразок товару, який можна купувати і продавати. Гідність людини отримала товарну ціну, й байдуже, що було виставлено на продаж – її уміння або її особистість. Її цінність почала визначатися не людськими якостями, а успіхом в змаганні на ринку й постійно вимагати підтвердження своєї цінності від інших людей. Будь-яка невдача у такому змаганні у даному випадку завжди загрожує зруйнувати помилкову систему самоповаги – хибну, але єдину, яку має сучасна людина. Безумовно, це у певних випадках викликає почуття безпорадності і неповноцінності. На думку Е. Фромма, на стадії розвитку монополістичного капіталізму процес знецінення особистості збільшується, наймані робітники, підприємці, чиновники все більше і більше знеособлюються. Кожен стає гвинтиком у своєрідній машині, яка занадто складна, щоб її можна було б зрозуміти, не кажучи вже про те, щоби її опанувати. Теоретично існує свобода вибирати ту чи іншу роботу, купувати той чи інший товар, але це «негативна свобода», свобода вибору засобу свого поневолення, який перетворює людину на річ серед речей, вибору машини, в якій людина все одно стає гвинтиком. Суспільству, де свобода дозволена законом, але в реальному житті її ще немає, за неї треба боротися, а практично трапляється так, що пересічний громадянин самотужки не може подолати опір чиновництва, бюрократії яка подеколи і найкращій демократичний закон схильна інтерпретувати за своїм розумінням, на користь кланових, олігархічних, політологічних, ідеологічних інтересів...[641]

Така ситуація приводить до найпоширенішого у сучасній культурі «способу втечі від реальності» – той «механічний конформізм», за допомогою якого людина прагне позбутися самотності й тривоги, психологічної та духовної порожнечі. Людина прагне відповідати вимогам культури, перетворюється на таку як і усі інші, таку, якою її хочуть бачити оточуючі. У даному випадку й відбувається зміна ціннісної установки та ціннісної орієнтації індивіда, змінюється його сприйняття, усвідомлення й розуміння реальності.

Передбачення Е. Тоффлера і висновки Е. Фромма, Р. Мея, Е. Кассирера, К. Маннгайма виправдали себе. Сучасний світ залишив далеко позаду однозначність орієнтирів розвитку в напрямку всесвітньої гармонії і традиції гуманізму. У способах їхньої самореалізації все більше домінує «зовнішня свобода», а в якості засобу й принципу самоздійснення використовується позірна раціональність й буденний розрахунок. Людина народжується в певному соціумі і може існувати тільки як його частина, всередині суспільства [642].

Крім класичних поглядів з’явились нові пріоритети. Крім споживання – інформація та прискорення. Споживання, як певна цінність сучасного існування так само дозволяє індивіду відповідним чином отримати відповідь на запитання щодо сенсу життя, інформація – на запитання щодо його істинності, прискорення – визначає неуникненність змісту відповіді на запитання щодо сподівань та реальних можливостей самоздійснення індивіда. Все більше-більше суспільство поділяється на тих, хто спромігся адаптуватися до прискорення темпів розвитку, і тих, для кого це виявилося неможливим. Перші виявилися здатними сприймати, засвоювати й адекватно реагувати на величезний потік інформації. І це у сучасному світі є запорукою упевненості й правильного розуміння реальності. Інші – почасти перебувають у постійній прострації, живуть, не помічаючи змін, блокуючи їх у свідомості. Цілі та сенс життя

[641] Райда К. Ю. (2009): Екзистенціальна філософія. Традиції і перспективи, с. 87.

[642] Райда К. Ю. (1998): Історико-філософське дослідження постекзистенціалістського мислення, с. 17.

не має для них значимості, а існування позбавлене духовних орієнтирів. Та частина суспільства, яка усвідомлює, що майбутнє цивілізації пов'язане з розвитком інформаційних технологій та необхідністю здобування знання найвищої якості, у свою чергу опиняються перед загрозою впливу на їх особистість процесів інтенсифікації інтелектуального зростання. І загалом ця сфера також знаходиться під впливом процесів всеохоплюючої зміни системи цінностей.

Дихотомія минулого століття Е. Фромма «бути» чи «мати» трансформується в даному випадку від установки володіння матеріальними статками та фінансами на установку до володіння також інформацією, як більш потужного засобу для контролю, панування та влади в сучасному суспільстві. Й ці зміни за своєю сутністю також далекі від процесу реальної гуманізації, або ж відомого нам «підпорядкування нижчих потреб потребам вищого ґатунку», оскільки інформація, сама по собі, може бути і руйнівним фактором, і творчим чинником в залежності від способів та характеру її використання.

В сучасному інформаційно-комп'ютерному світі змінюються такі тепер вже «колишні пріоритети» – стабільність, міцність («надійність та укоріненість»). Вони все більше-більше також починають втрачати свій ціннісний статус, на зміну їм приходить – зручність, відсутність проблем, постійна новизна. У макеті «постіндустріального споживацтва» та виробництва, орієнтованого на таку модель, суспільство перетворюється на «одноразове» у способі використання предметів та об'єктів навколишньої реальності та природного середовища. Якщо раніше речове й матеріальне багатство збиралися й передавалися у спадок, могли бути родинною цінністю, предметом гордощів, то тепер у зв'язку з збільшенням можливостей ринку, виробництва та споживача з'являється певна зневага до матеріальної предметності, водночас змінними стають і стосунки з оточуючими людьми, формується нове ставлення, ціннісні параметри ставлення індивіда до оточення, речей, предметів матеріальної і духовної культури, в цілому до усього світу.

Світ починає сприйматися в якості тривкої реальності, як тимчасовий, плинний, як постійний потік змін, до якого неможливо прив'язатися та звикнути. В минуле відходить традиція ставлення до світу як турботи про своє матеріальне та соціальне становище.

Факт цей співпав і з новим технологічно-інформаційним поступом людства, який сприяє подальшому перетворенню реальності його буття й запровадженню нової фази історично відомих пошуків та переоцінки цілей та цінностей. Адже кожне нове покоління, навіть не зважаючи на факт технологічного прогресу, саме по собі вносить своє бачення та розуміння ціннісних орієнтацій та сприйняття світу, передбачає й нові відповіді на запитання: «Хто ми такі?, «Заради чого існуємо?», «Куди спрямовуємо свій поступ?»

Сьогодення постало питання про історичну специфіку та історичну відмінність – чи є вона трагічною та небезпечною у своїй сутності. Для відповіді на нього тепер і потрібно визначити ціннісні пріоритети сучасної доби, зрозуміти що саме з ціннісних орієнтацій минулого не відповідає новітньому розвиткові, у чому полягає відмінність нових пріоритетів від традиційних або класичних цінностей, що саме означає й до чого веде новітня трансформація цивілізації, що саме залишилося, та що змінилося в загальнолюдських цінностях та спрямуванні людства.

Висновки. Сучасні філософи й представники інших гуманітарних наук по-різному реагують і оцінюють ситуацію, що пов'язана з глобалізацією, науково-технічним і технологічним прогресом, інформаційно-комп'ютерною революцією. Із застосуванням інформаційних технологій навчання (регіональних і локальних комп'ютерних мереж, електронних бібліотек, електронної пошти, електронних підручників) докорінно змінюються традиційні відносини «вчитель – підручник – учень». Якщо традиційна система припускала авторитарну схему відносин, де вчитель або викладач виступав у ролі суб'єкта, а учень був об'єктом його діяльності, то процес навчання з інтенсивним використанням нових

інформаційних технологій навчання породжує нові відносини «вчитель – комп'ютер – учень», де вчитель та учень виступають в ролі суб'єктів учбово-виховного процесу, а їх взаємини складаються на основі педагогічної співпраці. Комп'ютерні технології відіграють нову роль у навчанні та викладанні, вчитель перестає бути найавторитетнішим джерелом інформації [643].

Існують відчайдушні намагання змінити методологічну парадигму гуманітарного мислення, яку ми фіксуємо у випадку спроб створити нову філософію освіти в межах раціонального мислення і таким чином започаткувати систему кардинальної позитивної трансформації інструментарію, методологічних та методичних прийомів педагогічної теорії і практики, усвідомити головні, концептуальні поняття і принципи з позицій нового філософсько-теоретичного підґрунтя (глобалізація, науково-технічний і технологічний прогрес, інформаційно-комп'ютерна революція тощо). Виявлено емоційно, політично та ідеологічно підсилений супротив практиці інновацій, змінам традиційного раціоналістичного канону класичної системи наук, новітнім трансформаціям гуманітарного та філософського мислення.

В сучасній філософії та гуманітарних науках остаточно ствердилася принципова різниця у розумінні сенсу і у розумінні призначення самих наукових розробок в теорії інформаційних цінностей. Вчені вважають, що сучасна ситуація не є остаточно критичною та існує можливість подальшого розвитку і функціонування наявного стану речей, за допомогою пошуків «межового підґрунтя» етичних цінностей, мовно-комунікативного консенсусу, семіотичної трансформації кантіанства та інших подібних інновацій, намагаються раціоналізувати, модернізувати, поліпшити та покращити структуру та принципи організації суспільного устрою.

У філософському мисленні зберігається інтенція та зміст реального гуманізму, поваги до особистості, її ціннісних пріоритетів як залогу існування загальнозначимого змісту цінностей та інформаційно-комунікаційних технологій.

Література:

1. Екзистенціальна філософія. Традиції і перспективи. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2009. – 328 с.
2. Ємельяненко Г. Д. Екзистенціальна теологія: філософські засновки і особливості концептуалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософських наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / Г. Д. Ємельяненко. – Слов'янськ, 2018. – 45 с.
3. Історико-філософські дослідження постекзистенціалістського мислення. – К.: Український Центр духовної культури, 1998, 216 с.
4. Конституція України. Станом на 1 жовтня 2018 р.: (відповідає офіційному текстові) – К.: «Центр учбової літератури», 2018. – 64 с.
5. Райда К. Ю. Постекзистенціалістські тенденції в сучасній зарубіжній філософії та гуманітарних нуках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософських наук: спец. 09.00.05 «Історія філософії» / К. Ю. Райда. – Київ, 1999. – 30 с.
6. Теоретичні проблеми сучасної етики: навчальний посібник / [А. М. Єрмоленко, Г. Д. Ємельяненко, М. М. Кисельов, П. А. Кравченко, Я. В. Любивий, В. М. Малахов, К. Ю. Райда, С. Л. Шевченко]. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2012. – 232 с.
7. Теоретичні проблеми сучасної етики: навч. посіб. для студентів ВНЗ / [Т. Г. Аболіна, І. В. Васильєва, А. М. Єрмоленко та ін]. – 2-ге вид. переробл. та доповн. – К.: В. Д. «Авіцена», 2013. – 344 с.
8. Філософія освіти і науки: навч. посіб. / І. С. Алексейчук та ін. – 2-ге вид. переробл. та доповн. – Слов`янск, 2019. – 365 с.
9. Філософія освіти і науки: навч. посіб. / В. П. Загороднюк та ін. – Київ: Знання України, 2017. – 348 с.
10. Philosophy of Education and Science. Teaching manual guide / I. S. Aleksyichuk and others. Sloviansk: publisher B. Matorin, 2019. 219 p.

[643] Алексейчук І. С., Загороднюк В. П., Мозговий Л. І., Абизова Л. В., Ємельяненко Г. Д. Дубініна В. О. (2019): Філософія освіти і науки, с. 106.

2.5. Digital competence of future specialists

2.5. Lifelong Learning: Transatlantic experience

У сучасному світі розширення спектру освітніх програм для дорослих стає визначальним фактором розвитку соціуму, культури та економіки, оскільки освіта є соціальною і духовною опорою життєдіяльності людини, засобом забезпечення демократичних свобод, стабільності та розвитку суспільства. Головним завданням освіти дорослих є створення культурно-освітнього середовища, яке здатне забезпечити сприятливі умови для навчання й виховання на принципах Life education (освіта впродовж життя). Це і буде той професійно-освітній та культурний простір, що формує в людині духовно-етичні цінності й активно пропагує здоровий спосіб життя. Через освіту дорослих відбувається значне накопичення знань у всіх наукових сферах, відбувається сприяння активній соціологічній позиції та зміна життєвого шляху людини.

Актуальні питання щодо проблем освіти і навчання дорослої людини висвітлено у працях відомих українських дослідників, серед яких: О. Аніщенко, С. Гончаренко, В. Кремень, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, В. Огнев'юк, В. Олійник, О. Сухомлинська та ін. Аналіз наукової літератури засвідчує посилення уваги науковців до проблем розвитку системи освіти дорослих, а також різних форм її прояву. Особливо привертає увагу розвиток неперервної освіти у Канаді та центральноєвропейських країнах.

Організація забезпечення неперервної освіти у Канаді характеризується певними специфічними особливостями. Передусім через нерівномірний розподіл населення на території країни, що зумовлює труднощі забезпечення можливостей навчання: більшість населення Канади сконцентрована у містах уздовж південного кордону, значна частина мешкає у північному регіоні. Окрім того, Канада є полікультурною країною з різноманітними етнічним та історичним минулим корінного населення, метисів,представників французького та англосаксонського походження, іммігрантів, що прибули з різних країн світу.[644]

Оскільки країна має федеральний устрій і складається з 10 провінцій і 3 територій освіту варто розглядати як єдину комплексну національну систему, що складається з 13 провінційних і територіальних підсистем. Окрім власної історії розвитку та формування національних традицій у галузі освіти, система освіти Канади зазнала значного впливу таких країн, як Великобританія та США.[645]

Специфікою розвитку неперервної освіти у Канаді є те, що освіта у ранньому віці розглядається як підґрунтя для розвитку неперервної освіти. Позитивний досвід на початковому етапі навчання формує ставлення дитини до навчальної діяльності у майбутньому, а сформовані вміння і навички полегшують подальший навчальний процес. Важливу роль у житті дитини відіграють батьки та їхній вплив на розвиток здібностей дитини, формування бажання до навчання, оскільки вони створюють відповідне навчальне середовище у повсякденному житті дитини.[646]

Однак на початку XXI ст. з'являється тенденція загальної пролонгації часу,що відводиться на трудову діяльність індивіда, а це, своєю чергою, вимагає скорочення часу, присвяченого спілкуванню в сім'ї, спільному читанню з дитиною, залученню її до дискусій та навчальної діяльності тощо. Сьогодні навчання є елементом повсякденного життя людини. Як свідчить проведений аналіз, незважаючи на високий рівень освіченості канадців,

[644]Барабаш О. Україна специфіка організації неперервної освіти у Канади // Порівняльна професійна педагогіка – м. Львів, 2012 С. 40-45.

[645] Thematic Review on Adult Learning. Canada. Country Note. – OECD, 2002. – 56 p.

[646] Unlocking Canada's Potential: the State of Workplace and Adult Learning in Canada. Report on Learning in Canada. – Ontario, Ottawa: Canadian Council on Learning, 2007. – 38 p.

близько42% з них не володіють достатнім рівнем грамотності, необхідним для адаптації до швидкоплинних процесів запровадження змін у сучасному суспільстві. Економіст Р. Флоріда (R. Florida) стверджує, що основним фактором продуктивності праці є людський капітал, а не інвестиції в розвиток технологій, обладнання,систему оподаткування[647].

А тому працедавці повинні розглядати розвиток людського капіталу як інвестиції в продуктивність праці й заможність. Дослідження, які проводяться у різних країнах світу, свідчать про те, що існує пряма залежність між збільшенням значення неперервної освіти, освіти дорослих, їхньої підготовки до діяльності в певній галузі економіки та суттєвим підвищенням продуктивності праці.[648] Неперервна освіта охоплює як базову освіту дорослих, подальшу освіту та освіту осіб третього віку. Інституції, що забезпечують програми неперервної освіти у Канаді, розрізняють за способом розповсюдження програм для навчання дорослим, які працюють. Науковець Л. Ортон пропонує класифікацію інституцій системи неперервної освіти відповідно до сфери їхньої діяльності:– мистецька освіта (графіка, акторська справа, кіномистецтво);

– освіта іммігрантів (державні та громадські центри, що надають послуги іммігрантам щодо освіти, працевлаштування, поселення, соціальної адаптації тощо);

–мовна освіта (мовні школи, у яких вивчають мови, що не є офіційними мовами країни);

– базова освіта та вивчення другої мови (організації, що надають освітні послуги задля розвитку читання, письменності, арифметичної грамотності чи підвищення їхнього рівня, вивчення другої мови);

– медична освіта (інституції арт-терапевтичного і парамедичного спрямування тощо);

– освіта корінного населення (центри навчання корінного населення (англ. – First Nations learning centre), що є спеціалізованими агенціями, які сприяють дорослим у процесі адаптації до нових умов життєдіяльності, спричинених зміною місця проживання, а відтак сприяють працевлаштуванню, поселенню,здобуттю освіти, охороні здоров'я тощо);

– професійна освіта (професійні організації, об'єднання, асоціації, спілки,діяльність яких спрямована на професійний розвиток фахівців певної галузі бізнесу чи промисловості); – освіта дорослих, що пропонується шкільними радами (шкільні ради, які відповідають за початкову та середню освіту, пропонують різноманітні програми освіти дорослих у вечірній час та впродовж вихідних днів); – освіта дорослих, що пропонується консорціумами (консорціум – це об'єднання кількох інституцій, що надають освітні послуги дорослому населенню країни, фінансуються за рахунок коштів їхніх членів, є підзвітними перед урядом, уніфікують власну діяльність задля уникнення повторення програм освіти дорослих та ефективнішого використання власних ресурсів);

– дистанційна освіта (державні та приватні інституції, що пропонують дистанційні програми освіти дорослих)[649].

Наприклад, на території провінції Альберта за підтримки департаменту освіти функціонує близько 85 Громадських рад з навчання дорослих (англ. – Community Adult Learning Councils), які пропонують програми для дорослого населення з розвитку грамотності, освоєння англійської як другої мови, розвитку навичок працевлаштування, формування активної громадянської позиції, навчання впродовж усього життя, завершення

[647] Allan G. Productivity isn't just a talking point [Electronic resource] / G. Allan // The Globe and Mail. – March 16, 2007. – Mode of access: <http://allangregg.com>.

[648] Stephen M. The Economic Benefits of Training to the Individual, the Firm and the Economy: The Key Issues / M. Stephen, A. Vignoles. – London: Centre for the Economics of Education, 2001. – 25 p.

[649] Orton L. Statistics Canada's Definition and Classification of Postsecondary and Adult Education Providers in Canada / L. Orton. – Ottawa: Statistics Canada, Human Resources and Skills Development Canada: Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics Division, 2009. – 50 p.

програми середньої загальноосвітньої школи, розвитку кар'єри (інформування, планування освіти, допомога при працевлаштуванні). Окрім того, на території провінції діє 72 волонтерські програми з розвитку грамотності, згідно з якими надається можливість для організації репетиторських занять задля підвищення рівня читання, письма, арифметичної грамотності.

Урядом Канади розроблена програма щодо імміграції. Відповідно до неї у провінції Британська Колумбія забезпечуються можливості для освоєння англійської як другої мови. У 2007-2008 н. р. близько 35 коледжів, неприбуткових громадських організацій, шкільних рад та приватних шкіл пропонували такі програми.

У провінції Квебек діє близько 180 автономних громадських об'єднань і 200 англомовних та франкомовних освітніх центрів для дорослих, що пропонують програми з розвитку грамотності, завершення середньої загальноосвітньої школи, підготовчі курси для професійної освіти, програми соціальної та соціально-професійної інтеграції.[650]

У провінції Нова Шотландія 2001 року була заснована Школа навчання дорослих Нової Шотландії (англ. – Nova Scotia School for Adult Learning –NSSAL), яка співпрацює з такими інституціями, як громадські об'єднання, що пропонують програми з розвитку грамотності; Коледжем Нової Шотландії (англ. – Nova Scotia Community College), Університетом Святої Анни (фр. – Université Ste Anne), які надають можливість навчання для завершення загальноосвітньої школи; загальноосвітніми школами для дорослих, регіональними шкільними радами, Офісом з питань імміграції задля організації вивчення офіційної мови. У провінції шкільними радами, імміграційними центрами, бібліотеками забезпечується безкоштовне вивчення французької та англійської мов для новоприбулих іммігрантів. У провінції Новий Брансвік створено загальну мережу навчання дорослих(англ. – Community Adult Learning Network – CALNet), до складу якої входять200 центрів навчання дорослих. Вони пропонують програми для освоєння англійської та французької мов, розвитку письменності та арифметичної грамотності; проводять підготовку для складання тестів «Загальноосвітнього розвитку» (англ. – General Educational Development – GED) за допомогою індивідуальних програм або інформаційно-комунікаційних технологій.

У провінції Манітоба департамент освіти співпрацює із 44 центрами навчання дорослих, надаючи фінансову підтримку для безкоштовного завершення програми загальноосвітньої школи. У провінції також функціонує організація «Різноманітність» (фр. – Plurielle), яка надає повний спектр послуг у галузі освіти: базову грамотність, функціональну грамотність, французьку мову, ведення домашнього господарства, соціальну допомогу, культуру, здоров'я, економіку тощо; спрямовані на розвиток грамотності, освоєння англійської як другої мови, завершення освоєння програми загальноосвітньої школи тощо.

У Північно-західних територіях Аврора коледж (англ. – Aurora College)пропонує більшість програм освіти дорослих. До системи освіти дорослих належать також приватні професійно-технічні інституції, професійні асоціації,громадські організації, спілки корінного населення, шкільні ради.

У квітні 2008 р. міністри освіти провінцій і територій Канади,об'єднані у Раді міністрів освіти Канади (Council of Ministers of Education, Canada – CMEC), прийняли національну стратегію розвитку освіти Канади «Освічена Канада 2020» (Learn Canada 2020). У ній визначено чотири основні компоненти системи неперервної освіти: навчання і розвиток у період раннього дитинства (Early childhood learning and development); система початкової та середньої загальноосвітньої школи (Elementary to high school systems); професійна освіта

[650] The development and state of the art of adult learning and education. Report for Canada. – CMEC, Canadian Commission for UNESCO, 2008. – 105 p.

(Post secondary education); навчання дорослих та розвиток умінь і навичок (Adult learning and skills development).[651]

Серед проблем виокремлюємо неадекватність державної фінансової підтримки, спрямованої на розвиток освіти та навчання у ранньому дитинстві; наявність великої кількості дітей, що розпочинають навчання у школі без відповідної підготовки; недостатність підготовки та низький рівень оплати праці педагогів-дошкільників; відсутність систематичних досліджень на національному рівні та показників прогресу у розвитку освіти і навчання у період раннього дитинства.

Серед позитивних ознак навчання у період шкільного віку виокремлено такі: учні канадських загальноосвітніх шкіл є конкурентоздатними під час проведення міжнародних стандартизованих тестувань; батьки задоволені роботою загальноосвітніх шкіл; вони беруть активну участь у життєдіяльності школи та навчанні їхніх дітей; показники кількості учнів, які передчасно залишають навчання у школі, зменшуються. Серед негативних факторів – зниження показників міжнародних стандартизованих тестувань; відставання учнів чоловічої статі у навчанні; високий рівень витрат на осіб, що передчасно припинили навчання у школі; відсутність статистичних даних про результативність навчальної діяльності учнів на федеральному рівні; недостатній рівень співпраці між школами та промисловим сектором економіки для організації навчання на виробництві; низький рівень успішності франкомовних меншин.

Система професійної освіти Канади (інституції та організації, серед яких: університети, університетські коледжі, коледжі, інститути, центри навчання дорослих) надає можливості здобуття вищої професійної освіти, мовної освіти, забезпечення неперервності професійного розвитку, а також розвитку вмінь і навичок використання ІКТ.[652,653]

До позитивних ознак системи професійної освіти у Канаді відноситься: високий рівень капіталовкладень у її розвиток; високі показники участі молоді у навчанні; високий рівень підготовки та кваліфікації освітян, що працюють в університетах і коледжах; активна участь іммігрантів у навчанні в умовах системи професійної освіти; а також негативні: недостатній рівень розвитку інноваційної та науково-дослідницької діяльності; диспропорційність у розвитку людського капіталу(переважає жіноча стать); невідповідність умінь і навичок іммігрантів потребам ринку праці; відсутність стратегії розвитку системи професійної освіти на федеральному рівні; недостатність висвітлення даних про систему професійної освіти.

У Німеччині для освіти дорослих існує спеціальний термін народна освіта (освіта протягом життя). Система освіти протягом життя в цій країні має складну ієрархічну структуру, що розгалужується на дві великі гілки: 1) загальна освіта протягом життя (культурна, економічна, медична, інформаційна тощо) після середньої школи; 2) професійна освіта протягом життя.[654] Німеччина має позитивний досвід вирішення проблеми освіти дорослих завдяки сучасним народним (вечірнім) школам. Вони перебувають під громадським контролем, тому є незалежними від інтересів компаній, релігійних конфесій та партій. Достатнє фінансування забезпечується за рахунок бюджетів федеральних земель та за кошти місцевих громад.

Німецькі вищі народні школи працюють для забезпечення освіти дорослих протягом життя у відповідних регіонах. Такі заклади мають широку організаційну структуру, яка включає три незалежні інститути, що працюють на національному рівні: Німецький інститут освіти дорослих (м. Франкфурт-на-Майні), Інститут Адольфа Грімме (м. Марль) та Інститут

[651]Педагогічні науки С. 309. - Мукан Н. В., Барабаш О. В., Бусько М. Б., 2016 УДК 37.014.5(73) Специфіка реалізації неперервної освіти у Канаді Мукан Н. В., Барабаш О. В., Бусько М. Б.

[652] Pan-Canadian interim report on official languages in education 2005-2006 / 2006-2007. – CMEC, 2008. – 50 p.

[653] What is the future of learning in Canada. – Ottawa: Canadian council on learning, October, 2011. – 76 p.

[654] Olbrich J. Geschichte der Erwachsenenbildung in Deutschland / J. Olbrich. – Opladen: Leske, Budrich, 2001. – 447 p.

міжнародних відносин (м. Бонн). Згідно з даними Німецького інституту освіти дорослих, освітні послуги народних шкіл доступні всім дорослим та підліткам з 14 років. Більшість слухачів становлять жінки. Вищі народні школи відвідують 6 мільйонів осіб з 50 мільйонів населення Німеччини. Плата за навчання є помірною і тому доступною. Безробітні, або ті особи, які перебувають на соціальному забезпеченні, мають право на субсидії чи зовсім звільняються від сплати за навчання. Усі вищі народні школи пропонують широкий вибір курсів, тривалість яких становить навчальний рік, півроку або триместр. Більшість лекцій проходять у вечірні години раз на тиждень або у вихідні дні. Інший тип організації навчання – денні курси.

Вищі народні школи пропонують такі головні напрями підготовки:

1. Суспільство, історія та політика (9933 курси на рік);
2. Освіта, психологія та філософія (21 092 курси на рік);
3. Образотворче мистецтво (10 136 курсів на рік);
4. Географія (3018 курсів на рік);
5. Математика, природничі науки та технологія (40 159 курсів на рік);
6. Менеджмент / Комерційні та бізнес-навички (31 582 курси на рік);
7. Іноземні мови (145 520 курсів на рік);
8. Креативні навички (86 974 курси на рік);
9. Побутовий менеджмент та домашні навички (27 390 курсів на рік);
10. Санітарне просвітництво (11 2706 курсів на рік);
11. Підготовка до отримання сертифіката про закінчення середньої школи (4515 курсів на рік);
12. Загальні та інші курси (7479 курсів на рік).

Здебільшого вищу народну школу відвідують для здобуття нових сучасних знань, обміну думками та власного розвитку у всіх вищеназваних напрямах, при цьому існує можливість отримання визнаного державою сертифіката. Наприклад, дорослі учасники можуть здобути загальну середню освіту та отримати зареєстрований сертифікат, який дозволить їм вступити до будь-якого державного вищого навчального закладу[655].

У Німеччині до практичної реалізації безперервної освіти відносять проведення короткострокових курсів, мультимедійне навчання, академічну безперервну освіту в вузах. Принциповим є включення в систему безперервної освіти працедавців, які підтримують професійну освіту громадян через замовлення, спільну розробку з навчальними закладами програм фахових курсів, фінансування їхнього проведення, а також є найбільшими організаторами й інвесторами безперервної освіти.[656]

Швейцарія пропонує велику низку послуг з освіти дорослих, яка реалізується як в інституційних закладах, гарантуючи дипломи, що відповідають кількості зарахованих кредитів, так і неформальних – різного роду курси підвищення кваліфікації, перепідготовка тощо. Інституціональна безперервна освіта не підпорядковується міністерству освіти, як в Україні (в Швейцарії його немає), а функціонує у відомстві Конференції Директорів Народної Освіти та Міжкантональній Конференції з проблем Безперервної освіти, тобто має децентралізований та демократичний характер. Оскільки Швейцарія надає перевагу у сфері безперервної освіти принципу вільного ринку, надання освітніх послуг для дорослих знаходиться під впливом приватного сектора, хоча Федерація й забезпечує університетам фінансову підтримку у діяльності служб освіти для дорослих. Дослідження аналітичних

[655] Keilhacker M. Das Universität-Ausdehnungs-Problem in Deutschland und Deutsch-Oesterreich / M. Keilhacker. – Stuttgart, 1929. – 37 S.

[656] Кашуба О. М. Зарубіжний досвід реалізації системи безперервної освіти та перспективи його впровадження в Україні / інтернет-ресурс, режим доступу: www.investplan.com.ua/pdf/10_2011/13.pdf.

показників участі дорослого населення в системі безперервної освіти зарубіжних країн показують значний розрив у кількості громадян різного соціального статусу, залучених до освітнього процесу.

Крім професійної підготовки, університети прикладних наук Швейцарії забезпечують неперервну освіту, прикладні дослідження та послуги для бізнес-сектору в області їх сфери діяльності[657].

- федеральний закон про підтримку кантональних університетів (1999 р.) дозволяє федерації надавати різні види фінансової допомоги − гранти для університетів, які регулюються і підтримуються кантонами. Відносно кантональних університетів, регулювання на федеральному рівні обмежене до кількох процедурних умов, які дозволяють впроваджувати федеральні директиви з акредитації, ступінь визнання, загальні керівні принципи забезпечення якості, передачі знань. Головним відповідальним органом за таку координацію і розробку директив є Швейцарська університетська конференція, що знаходиться у тісній співпраці із Швейцарською університетською ректорською конференцією.

- На відміну від федеральних інститутів технологій та інститутів прикладних наук, які визначаються в своїх функціях і завданнях на національному рівні, кантональні університети залишаються невизначені за типом і функціями на національному рівні через законодавство:

- Конституція не містить визначення вищих навчальних закладів або їх функцій;

- термін «університет» визначається як "вищий навчальний заклад", що включає в себе кантональні університети, федеральні інститути технологій і університети прикладних наук, без подальшого визначення їх цілей або відмінностей.

Окрім законодавчої бази на рівні всієї Швейцарської Конфедерації існує кантональний рівень. Десять кантонів, до юрисдикції яких входять університети, мають свої власні закони для них. 10 кантональних законів для університету, як і закон відносно федеральних інститутів технологій, містять визначення функцій університету, які постулюють цілий набір ключових особливостей та основних завдань, пов'язаних з їх функціями сприяти критичній, аналітичній, методичній та етичній освіті в якості основного соціально-культурного суспільного значення. Спектр завдань університету включає внесок у розвиток науки за допомогою наукових досліджень, науково-дослідницького навчання та підготовку студентів до академічних професій та наукової кар'єри, а також академічно заснованої неперервної освіти.

У деяких законах до спектру завдань університету також включається відповідальність університету за передачу знань і за надання послуг, які пов'язані з викладанням та науковими дослідженнями для зовнішніх зацікавлених сторін, за просування результатів наукових досліджень, за розвиток наукової культури та її значення і наслідків для загальної освіти дорослих.[658]

Окрім законодавчої бази, на рівні всієї Швейцарської Конфедерації та кантонального рівня існує інституційний рівень, на якому університети та університети прикладних наук визначають свої статути, додаючи деякі деталі до основних функцій, описаних в кантональних законах, але не змінюючи їх суті.

Отже, регулювання сектору вищої освіти у Швейцарській Конфедерації на трьох рівнях (федеральному, державному (кантональному) та інституційному) зумовило вимоги до закладів вищої освіти: з фінансування, основних функцій, координації.

---

[657] Art. 2 and Art. 3 of the Federal Law on Fachhochschulen / інтернет-ресурс, режимдоступу: http://www.fhr.ac.at «Young Scientist» № 2 (29) february, 2016.

[658] Philipp Gonon Apprenticeship-Model, Switzerland end European Reformsin VET/ інтернет-ресурс, режим доступу: http://avetra.org.au/documents/Keynote-Gonon.pdf.

Якщо ми порівняємо основні завдання університетів з федеративно-визначеною сферою завдань університетів прикладних наук ми побачимо, що університети і університети прикладних наук мають спільні завдання стосовно передачі знань і підготовки до сучасного ринку праці: послуги, валоризація та неперервна освіта.

Опис їх основних завдань відносно традиційних основних завдань, викладання та навчання, значно розходиться:

- по-перше, університети прикладних наук і університети (кантональні і федеральні інститути технологій) відрізняються по відношенню до орієнтації та освіти, яку вони надають, і компетенцій, які вони повинні забезпечити. Університети прикладних наук повинні забезпечувати навчання з чіткою професійною орієнтацією, в той час як університети повинні сприяти академічній, критичній, мислячій та рефлективній орієнтації;
- по-друге, обмежень стосовно виду дослідження в університетах не існує, але в університетах прикладних наук дослідження повинні бути обмежені прикладними та професійно-орієнтованими дослідженнями;
- по-третє, університети повинні займатися підготовкою студентів до науково-дослідницької роботи.[659]

Хоча джерела фінансування університетів прикладних наук є аналогічними до джерел фінансування університетів, існують значні відмінності між двома типами установ у ваговому розподілі між навчанням, дослідженням, неперервною освітою або послугами.

Університети прикладних наук визнають, що тільки певний відсоток витрат, пов'язаних з прикладними дослідженнями повинен бути покритий ззовні (наприклад, 28-30% інституційних внесків або повне відшкодування витрат), оскільки такі дослідження розглядається як ключова компетенція університетів прикладних наук. Хоча обсяг зовнішнього стороннього фінансування становить 16% від їх витрат, як і університети, їх дослідницькі гранти приходять в основному з федерального агентства інновацій, яке підтримує наукове співробітництво проектів між вищими навчальними закладами та компаніями з метою передачі інновацій у швейцарську промисловість.[660]

А в Люксембурзі розвиток безперервної освіти, її фінансування та реалізацію регулює Міністерство освіти і професійного навчання Люксембургу.[661]

У 2002 році Австрія у формі непрямого або "стимулювального фінансування" держави збільшила обсяг плати за навчання для роботодавців і зменшила його для працівників. Було запроваджено механізми стимулювання приватних інвестицій компаній, домогосподарств і окремих осіб у сфері професійної підготовки. З метою проведення навчання на робочих місцях у компаніях уряд ввів систему платних грантів, що підвищило зацікавленість підприємств до такої форми професійної освіти. Упродовж 2004-2006 років на навчання у компанії отримано близько 5700 дозволів. У сфері освіти дорослих у регіонах було запроваджено системи індивідуальних заохочень, зокрема відшкодування плати за курси (від 50% до 80%) для окремих цільових груп, впровадження освітніх ваучерів.

Післядипломна освіта в регіонах Австрії організована так, що кожна провінція має заклад післядипломної освіти. Певні міста, такі, як, наприклад, Відень та Воралзберг, мають

---

[659] Заслужена А. А. Реформування вищої освіти Швейцарської Конфедерації / Професійна підготовка педагога: історичний досвід і виклики сучасності: Зб. наук. праць. – Дрогобич, 2013 – С. 102-106.

[660] Kostenrechnung Universitäten und Fachhochschulen (2004): Eidgenössisches Departement des Innern EDI, Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF, Eidgenössisches Volkswirtschaftsdepartement EVD, Bundesamt für Berufsbildung und Technologie BBT (2007) “Bericht über die finanziellen Grundsätze und Auswirkungen des neuen HFKG“ / інтернет-ресурс, режимдоступу: http://www.admin.ch/ch/d/gg/pc/documents/1504/Finanzbericht.pdf.

[661] Innovations in lifelong learning. Capitalising on ADAPT / Jos Janssens / Cedefop Panorama, series; 25. Luxembourg, 2002. Електронний ресурс. – Режим доступу:
http://www2.trainingvillage.gr/download/publication/panorama/5128_en.pdf.

окремі заклади післядипломної освіти, які обслуговують різні типи шкіл. За навчальними програмами пропонуються короткотривалі тренінги, одноденні або більш тривалі семінари, спрямовані на підтримку професійного розвитку педагогів. Таке професійне навчання, яке не передбачає отримання сертифікатів, має на меті ознайомлення з новими методиками, технологіями і підходами до викладання того чи іншого предмета або ж освітньої галузі, аспектами кооперативного навчання, освітнього менеджменту, ІКТ, моніторингом діяльності закладу освіти і його розвитком тощо.

Окрім того, проводяться загальнонаціональні тижневі семінари (*Kompaktseminare*) або конференції для учасників із різних провінцій. Зазвичай, педагогічні працівники реєструються для проходження курсів підвищення кваліфікації протягом навчального року або в перший чи останній тиждень літніх канікул. Проте тільки окремі семінари можуть організовуватись під час канікул. Адміністраціям шкіл також надається можливість використати п’ять робочих днів для розвитку педагогічної майстерності вчителів на базі школи. Однак ці дні часто також використовуються для інших цілей (наприклад, продовження канікул).

В Австрії хоч існує нагальна соціальна потреба навчання вчителів протягом усього життя, але післядипломна освіта для вчителів є необов’язковою. Навчання в інститутах післядипломної освіти є обов’язковим тільки для викладання за новими програмами, що потребує спеціального навчання вчителів (наприклад, запровадження викладання англійської мови в початкових школах для дітей 6-річного віку або упровадження ІКТ у молодшій середній школі).

Отже, європейська система освіти дорослих (освіта протягом життя) створює широкі можливості для народної (популярної) освіти у формі навчальних курсів та гуртків. У Канаді функціонує система навчальних закладів, освітніх просвітницьких та громадських організацій і центрів, що надають повний спектр освітніх послуг відповідно до потреб та запитів суспільства. Сучасна німецька система освіти дорослих у вищих народних школах показує реальні можливості для організації такої освіти. Австрійська система привертає увагу своєю відкритістю до позитивних нововведень, і водночас – унікальністю до збереження самобутності, національних та регіональних особливостей. Такими особливостями є співвідношення загальноосвітнього, спеціально-предметного й професійного компонентів підготовки фахівців; встановлення оптимального науково обґрунтованого балансу між дисциплінами різних циклів; варіативність, яка забезпечується трьома типами дисциплін – обов’язковими, частково елективними і повністю елективними. Позитивний досвід Канади та європейських країн у цьому питанні може слугувати зразком для організації освіти дорослого населення в університетах третього віку в Україні.

References:

1. Allan G. Productivity isn’t just a talking point [Electronic resource] / G. Allan // The Globe and Mail. – March 16, 2007. – Mode of access: <http://allangregg.com>.
2. Art. 2 and Art. 3 of the Federal Law on Fachhochschulen/ інтернет-ресурс, режим доступу: http://www.fhr.ac.at.
3. Innovations in lifelong learning. Capitalising on ADAPT / Jos Janssens / Cedefop Panorama, series; 25. Luxembourg, 2002. Електронний ресурс. — Режим доступу:
http://www2.trainingvillage.gr/download/publication/panorama/5128_en.pdf.
4. Keilhacker M. Das Universität-Ausdehnungs-Problem in Deutschland und Deutsch-Oesterreich / M. Keilhacker. – Stuttgart, 1929. – 37 S.
5. Kostenrechnung Universitäten und Fachhochschulen (2004): Eidgenössisches Departement des Innern EDI, Staatssekretariat für Bildung und Forschung SBF, Eidgenössisches Volkswirtschaftsdepartement EVD, Bundesamt für Berufsbildung undTechnologie BBT (2007) “Bericht über die finanziellen Grundsätze und Auswirkungen des neuen HFKG“ / інтернет-ресурс, режим доступу:
http://www.admin.ch/ch/d/gg/pc/documents/1504/Finanzbericht.pdf.

6. Olbrich J. Geschichte der Erwachsenenbildung in Deutschland / J. Olbrich. – Opladen: Leske, Budrich, 2001. – 447 p.
7. Orton L. Statistics Canada's Definition and Classification of Postsecondary and Adult Education Providers in Canada / L. Orton. – Ottawa: Statistics Canada, Human Resources and Skills Development Canada: Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics Division, 2009. – 50 p.
8. Pan-Canadian interim report on official languages in education 2005-2006 / 2006-2007. – CMEC, 2008. – 50 p.
9. Philipp Gonon Apprenticeship-Model, Switzerland end European Reformsin VET / інтернет-ресурс, режим доступу: http://avetra.org.au/documents/Keynote-Gonon.pdf.
10. Stephen M. The Economic Benefits of Training to the Individual, the Firm and the Economy: The Key Issues / M. Stephen, A. Vignoles. – London: Centre for the Economics of Education, 2001. – 25 p.
11. The development and state of the art of adult learning and education. Report for Canada. – CMEC, Canadian Commission for UNESCO, 2008. – 105 p.
12. Thematic Review on Adult Learning. Canada. Country Note. – OECD, 2002. – 56 p.
13. Unlocking Canada's Potential: the State of Workplace and Adult Learning in Canada. Report on Learning in Canada. – Ontario, Ottawa: Canadian Council on Learning, 2007. – 38 p.
14. «Young Scientist» № 2 (29) february, 2016
15. What is the future of learning in Canada. – Ottawa: Canadian council on learning, October, 2011. – 76 p.
16. Жарук І. В., Голубєва М. О., Макаренко О. М., Ємельяненко С. А. Освіта дорослого населення: вирішення проблеми в Європі / інтернет-ресурс, режим доступу:
http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3928/Zharuk_Osvita_dorosloho_naselennia.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
17. Заслужена А. А. Реформування вищої освіти Швейцарської Конфедерації / Професійна підготовка педагога: історичний досвід і виклики сучасності: Зб. наук. праць. – Дрогобич, 2013 – С. 102-106.
18. Кашуба О. М. Зарубіжний досвід реалізації системи безперервної освіти та перспективи його впровадження в Україні / інтернет-ресурс, режим доступу:
www.investplan.com.ua/pdf/10_2011/13.pdf.
19. Педагогічні науки С. 309 – Мукан Н. В., Барабаш О. В., Бусько М. Б., 2016 УДК 37.014.5(73) Специфіка реалізації неперервної освіти у Канаді. Мукан Н. В., Барабаш О. В., Бусько М.Б.
20. Порівняльна професійна педагогіка 1/2012 С. 40-45. Олена Барабаш, м. Львів, Україна специфіка організації неперервної освіти у Канади

Part 3. Legal aspects of information society development

3.1. Implementation of international agreements on protection and conservation of flora in Ukraine

3.1. Імплементація міжнародних угод щодо захисту і збереження флори в Україні

Актуальність. «На сучасному етапі екологічні проблеми виходять далеко за рамки національних кордонів і мають транскордонний, регіональний чи навіть глобальний характер».[662] Як зазначають укладачі «Британіки», «Завдання сучасного суспільства – розуміти економічні цінності екосистем Землі, оскільки часто вони сприймаються як належне. <…> Досконале знання факторів, що викликають вимирання, і вразливість різних видів до них є невід'ємною частиною збереження видів. Значною мірою охорона полягає в усуненні або зменшенні цих факторів і для найуразливіших видів і в місцях, де види є найбільш вразливими. Велика частина завдань фахівців з охорони природи полягає в тому, щоб захистити середовища існування, достатньо великі для розміщення життєздатних популяцій видів, спочатку вирішуючи, де повинні бути пріоритети, а іноді й відновлюючи місце існування, яке вже було знищено».[663] Відтак, Україна, що здавна знаходилась на перехресті шляхів із «варяг» у «греки», нині не може бути осторонь у розв'язанні нагальних екологічних проблем, пов'язаних із захистом і збереженням флори.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі вже неодноразово піднімалися питання щодо імплементації, однак «відсутність чіткого визначення способів імплементації в міжнародному праві та сталого погляду на її суть у вітчизняній науці відповідним чином позначилися на стані національного законодавства, що регулює процес імплементації».[664] Також аналізувалась інтегруюча роль міжнародного права між національними правовими системами[665], проводились комплексні дослідження на ґрунті спільних онтологічних та аксіологічних засад (див. праці М. Бороменського, В. Денисова, А. Дмитрієва, В. Євінтова, П. Мартиненка, Л. Тимченка). Проте складові даної проблематики у контексті захисту і збереження флори не отримали належного висвітлення, хоча існує низка законодавчих документів, де роз'яснено, у який спосіб на державному рівні має здійснюватись контроль за виконанням прописаних положень.

Мета дослідження полягає у виявленні чинних міжнародних договорів України щодо охорони довкілля і збереження флори, аналізі властивостей імплементації та створенні механізму її застосування у проекції на національний рівень.

Методи досліджень. Робота здійснювалась у рамках проекту № 110/551-пр «Створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів». Стратегія дослідження вибудувана із застосуванням описового методу, що дозволив пояснити особливості актуальності проблематики на даному етапі розвитку, тобто у синхронії, а також на основі поєднання загальнонаукових методів пізнання – аналіз / синтез, індукція / дедукція, аналогія, які дозволяють вивчати проблематику імплементації

[662] Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля, с. 7.
[663] Запобігання втраті біорізноманіття.
[664] Медведєв Ю. Імплементація норм міжнародного права у право України: зміст і способи реалізації, с. 129-135.
[665] Плавич В. П. Імплементація норм і принципів сучасного міжнародного права у внутрішнє право (порівняльно-правові аспекти), с. 39-52.

міжнародних угод щодо захисту і збереження флори з погляду суспільно-історичної значущості.

Результати. У 2012 р. Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 17. 12. 2012 р. № 659 затверджено Базовий план адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Базовий план апроксимації).[666]

Як розуміють імплементацію на національному рівні? Це подача інформації про основні національні нормативно-правові акти, які сформувалися на базі чинних міжнародних угод, діють із використанням закладених принципів, регулюються правовими актами. Розглянемо основні міжнародні документи, якими послуговується Україна і регулює відносини у державі щодо захисту навколишнього середовища.

На державному рівні Постановою Кабінету Міністрів України від 13. 12. 2000 р. № 1822 «Про заходи щодо забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України» було затверджено низку організаційно-інституційних заходів із питань імплементації Конвенції «Про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення», також було визначено адміністративні органи держави з питань виконання вимог Конвенції, серед яких Міністерство охорони навколишнього природного середовища України посідає чільне місце.[667]

16. 04. 2002 р. Наказом № 147/110 Міністерства екології та природних ресурсів України і Міністерства аграрної політики України затверджено Правила видачі дозволів та сертифікатів на ввезення в Україну та вивезення за її межі зразків видів дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції. 25. 07. 2007 р. Постановою № 953 Кабінету Міністрів України затверджено Порядок видачі дозволів на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, упроваджені для багаторазового переміщення через митний кордон України.

Державний контроль регулюється Положенням про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон і у зоні діяльності регіональних митниць і митниць, що затверджене Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 08. 09. 1999 р. № 204. Також порядок і вимоги щодо охорони, використання і відтворення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, визначаються Законом України «Про Червону книгу України» від 07. 02. 2002 р. № 3055-III. Охорона об'єктів Червоної книги України забезпечується, зокрема, шляхом пріоритетного створення заповідників, інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду; завдяки розширенню екологічної мережі на територіях, де перебувають об'єкти Червоної книги України; шляхом розроблення проектної документації, проведення екологічної експертизи.

В Україні було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання охорони об'єктів дикої флори та фауни, так і середовища їхнього існування. Основними законодавчими актами стали закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природнозаповідний фонд України», «Про планування і забудову територій», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про Червону книгу України», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр.», Земельний, Лісовий та Водний кодекси України.[668]

Згідно з ст. 26 Закону України «Про рослинний світ» від 09. 04. 1999 р. № 591-XIV та ст. 37 Закону України «Про тваринний світ» від 13. 12. 2001 р. № 2894-III охорона рослинного і тваринного світу забезпечується шляхом установлення правил та науково обґрунтованих норм охорони, раціонального використання і відтворення об'єктів рослинного і тваринного

[666] Марушевський Г. Б. Стратегічна екологічна оцінка: навч. посіб. з компакт-диском, с. 16.

[667] Державна політика сталого розвитку на засадах «зеленої» економіки. Аналітична записка.

[668] Напрямки державної політики щодо екологізації національної економіки. Аналітична записка.

світу, встановлення заборони та обмежень при використанні об'єктів рослинного і тваринного світу, встановлення особливого режиму охорони видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України.

Із метою збереження природних комплексів, проведення наукових досліджень і спостережень за станом навколишнього природного середовища, розроблення на їх основі природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань, сприяння у підготовці наукових кадрів і спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та заповідної справи, а також координації та проведення наукових досліджень в Україні створено установи природнозаповідного фонду. Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні затверджена Постановою Верховної Ради України від 22. 09. 1994 р. № 177/94-ВР, передбачає систему заходів, спрямованих на збереження унікальних і типових ландшафтів, інших природних комплексів, біологічного різноманіття, в тому числі генофонду рослинного і тваринного світу, підвищення ролі заповідних територій у розробці наукових основ раціонального природокористування та охорони природи, розвитку природознавчих наук, здійсненні моніторингу навколишнього природного середовища, підготовці висококваліфікованих фахівців, екологічному та патріотичному вихованні громадян. Наказом № 245 від 06. 07. 2005 р. Міністерством охорони навколишнього природного середовища України затверджено нормативно-правові акти про організацію територій установ природно-заповідного фонду: «Положення про Проект організації території природного заповідника та охорони його природних комплексів», «Положення про Проект організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів», «Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів», «Положення про Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів».

Також до базових законодавчих актів, що спрямовані на виконання зобов'язань, передбачених Конвенцією про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, належать закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08. 06. 2000 р. № 1805-III, «Про природно-заповідний фонд України» від 16. 06. 1992 р. № 2456-XII. Згідно Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010 рр.» від 20. 04. 2004 р. № 1692-IV збереження і примноження культурних цінностей належать до пріоритетних напрямів політики держави у сфері культури, а охорона культурної спадщини є міжнародноправовим зобов'язанням нашої держави перед світовою спільнотою. Постановою Кабінету Міністрів України від 09. 09. 2002 р. № 1330 було затверджено Комплексну програму паспортизації об'єктів культурної спадщини на 2003-2010 рр.; проблеми культурної і природної спадщини в Україні неодноразово були предметом розгляду Верховною Радою України (Постанова Верховної Ради України від 27. 11. 2003 р. № 1351-IV «Про інформацію Кабінету Міністрів України про сучасний стан та перспективи охорони об'єктів культурної спадщини України, а також пам'яток історії та культури українського народу, що знаходяться за її межами»; Постанова Верховної Ради України від 12. 09. 2002 р. № 140-IV «Про інформацію Кабінету Міністрів України про здійснення державної політики щодо виконання законів України «Про природно-заповідний фонд України» і «Про охорону культурної спадщини» та про дотримання посадовими особами вимог чинного законодавства стосовно Національного заповідника «Хортиця» й інших історико-культурних заповідників і об'єктів природнозаповідного фонду».

Хочеться звернути увагу «Конвенцію про охорону біологічного різноманіття» від 05. 06. 1992 р., м. Ріо-де-Жанейро, Бразилія, яка була ратифікована 29. 11. 1994 р. і набрала чинності для України 08. 05. 1995 р. Постановою Кабінету Міністрів України від 12. 05. 1997 р.

«Про Концепцію збереження біологічного різноманіття» на виконання Конвенції була затверджена Концепція збереження біологічного різноманіття. Її мета – збереження, покращення стану та відновлення природних і порушених екосистем, середовищ існування окремих видів і компонентів ландшафту; сприяння переходу до збалансованого використання природних ресурсів; підвищення рівня інформованості населення з питань біологічного різноманіття, а також активізація участі громадськості у діяльності щодо його збереження; посилення відповідальності за збереження біологічного різноманіття.

Збереження біологічного різноманіття окремих компонентів довкілля передбачено такими нормативно-правовими актами, як Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми «Ліси України» на 2002-2015 рр.» №581 від 29. 04. 2002 р., Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» №2333-III від 22. 03. 2001 р., Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережею України на 2000-2015 рр.» №1989-III від 21. 09. 2000 р. тощо. Відтак можна говорити про імплементацію Конвенції щодо збереження біологічного різноманіття на основі поданих національних звітів.

Закон України «Про екологічну експертизу» №45/95-ВР від 09. 02. 1995 р. визначає об'єкти екологічної експертизи – документацію про впровадження технологій, реалізація яких може привести до негативного впливу на стан навколишнього природного середовища. Постановою Кабінету Міністрів України №1304 від 17. 08. 1998 р. «Про Тимчасовий порядок введення державного випробування, реєстрації та використання трансгенних сортів рослин в України» встановлено механізми ввезення, державного випробування, реєстрації та використання в Україні генетично модифікованих (трансгенних) сортів рослин, що відповідають вимогам біобезпеки.

У зв'язку з ратифікацією Оргуської конвенції 28. 11. 2002 р. Законом України № 254-IV внесено зміни і доповнення до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», серед яких особливої уваги заслуговують: пропозиції до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища; вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації; участь у публічних слуханнях або відкритих засіданнях з питань впливу запланованої діяльності на навколишнє природне середовище на стадіях розміщення, проектування, будівництва і реконструкції об'єктів та у проведенні громадської екологічної експертизи; оскарження у судовому порядку рішень щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом.[669] Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (Ст.ст. 25 та 251) уведено до наукового обігу поняття екологічної інформації, основи екологічного інформаційного забезпечення; встановлено процедуру судового захисту усіх прав та свобод людини і громадянина, а не лише екологічних (Кодекс адміністративного судочинства України від 06. 07. 2005 р. № 2747-IV, Цивільний процесуальний кодекс України від 18. 03. 2004 р. № 1618-IV, Господарсько-процесуальний кодекс України від 06. 11. 1991 р. № 1798-XII).

Розпорядженням від 16. 01. 2007 р. № 11-р Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, мета якої полягає у забезпеченні збереження та відновлення унікальних природних комплексів Карпат, що мають важливе природоохоронне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне, оздоровче і ресурсне значення. Стратегія спрямована на запобігання негативному впливові на гірські екосистеми і має реалізовуватись у 2 етапи: упродовж 2007-2012 рр. передбачала

[669] Національний звіт з імплементації Оргуської конвенції 2016.

запровадження екологічно збалансованого підходу до збереження і невиснажливого використання біо- та ландшафтного різноманіття, оптимізація управління земельними, водними ресурсами, річковими басейнами, сільським та лісовим господарством, транспортом, туризмом та плануванням інфраструктури, поліпшення правового забезпечення з питань збереження та невиснажливого використання біорізноманіття з метою приведення його у відповідність з міжнародними вимогами, удосконалення системи регулювання невиснажливого використання біоресурсів з урахуванням інтересів різних секторів економіки та місцевого населення, а також активізація процесу формування екомережі Карпат; а наступні роки (2013-2020 рр.) – забезпечення державного і громадського контролю за виконанням вимог Карпатської конвенції, впровадження ефективного механізму управління Карпатською екомережею та її компонентами.

Питання щодо ефективного залучення державних установ, провідних наукових установ, бізнесу та громадськості до впровадження положень Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат і регіональних інструментів розглядається одним з основних завдань національної екологічної політики у питаннях припинення втрат біо- та ландшафтного різноманіття, екомережі, розвиток заповідної справи, що передбачається у Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 р., схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17. 10. 2007 р. № 880-р.

Таким чином, умови Угоди про політичну асоціацію України та ЄС передбачають впровадження сталого економічного розвитку та механізмів «зеленої» економіки, що відповідає принципам реалізації стратегії сталого розвитку прийнятої на саміті ООН «Ріо+20». Процес екологізації економіки має два виміри – екологічна модернізація економіки та формування нових «зелених галузей» економіки. Детальний аналіз за секторами економіки наведений у дослідженні А. В. Іщенко.[670]

Висновки і перспективи. Отже, імплементація міжнародних угод в Україні щодо захисту і збереження флори повинна здійснюватись за допомогою упровадження нормативних документів, які діють на національному рівні.[671] Відтак, на нашу думку, у широкому значенні «імплементація» у пов’язана із:

1) формуванням джерельної бази даних щодо чинних міжнародних договорів України у контексті охорони довкілля (шляхом укладання та видання довідників-каталогів про міжнародно-правові Акти, Протоколи, Конвенції, Угоди, Директиви, Проекти, Стратегії, Програми, Директиви тощо);

2) проведенням аналітичних досліджень з охорони навколишнього середовища із залученням державних джерел і реєстрів, випрацювання методів проведення та надання екологічних експертиз;

3) укладанням на державному рівні кейсів-звітів щодо впливу господарської діяльності людини на навколишнє середовище;

4) наданням стратегічної екологічної оцінки нинішнього стану довкілля за регіональним поділом у державі;

5) залученням коштів для створення фондів фінансової підтримки організаціям, які відповідають за збереження, захист та відновлення флори;

6) формуванням «екологічних знань» (надання неурядовим організаціям, органам місцевого самоврядування, навчальним закладам тощо вичерпної інформації щодо обізнаності про міжнародні природоохоронні договори України);

[670] Іщенко А. В. Маркетингові технології розвитку конкурентоспроможності товарного експорту: дисертація.

[671] Особливості імплементації міжнародних договорів у внутрішній правопорядок у галузі повітряного права України.

7) урахуванням громадської думки про світові екологічні пріоритети і нинішній збалансований екостан держави;

8) постійним застосуванням медіа-контролю щодо проведення екологічних заходів на місцевому, регіональному та державному рівнях;

9) моделюванням сценаріїв щодо збереження флори;

10) моніторингом фактичного впливу homo technicus на довкілля з метою збереження флористичного різноманіття (за допомогою анкетувань, опитувань, слухань, проведення конференцій);

11) дотриманням усіх вище згаданих складових (на законодавчому природоохоронному та соціокультурному рівнях).

Література:

1. Державна політика сталого розвитку на засадах «зеленої» економіки. Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.niss.gov.ua/articles/1237/.

2. Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля / Кол. авт.: Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. – Львів. – 2009. – 203 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rac.org.ua/uploads/content/149/files/ielguidefinalnocover.pdf.

3. Запобігання втраті біорізноманіття // Enciclopedia Britannica https://www.britannica.com/science/conservation-ecology/Which-species-are-most-vulnerable-to-extinction#ref272701.

4. Іщенко А. В. Маркетингові технології розвитку конкурентоспроможності товарного експорту: дисертація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.02/2017/Ishchenko_diss.PDF.

5. Марушевський Г. Б. Стратегічна екологічна оцінка : навч. посіб. з компакт-диском / Г. Б. Марушевський. – К.: К.І.С., 2014. – 88 с.

6. Медведєв Ю. Імплементація норм міжнародного права у право України: зміст і способи реалізації // Публічне право, 2014. – № 1 (13). – С. 129-135.

7. Напрямки державної політики щодо екологізації національної економіки. Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.niss.gov.ua/articles/807/.

8. Національний звіт з імплементації Оргуської конвенції 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://menr.gov.ua/news/32678.html.

9. Особливості імплементації міжнародних договорів у внутрішній правопорядок у галузі повітряного права України // Віче, № 22, листопад 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://veche.kiev.ua/journal/1744/.

10. Плавич В. П. Імплементація норм і принципів сучасного міжнародного права у внутрішнє право (порівняльно-правові аспекти) / Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління, 2017. – Том 16. Вип. 2 (36). – С. 39-52.

3.2. Legal issues society through the prism of a young family

3.2. Правова проблематика суспільства через призму молодої сім'ї

Соціальні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві позначаються на моделі сучасної сім'ї, яка відіграє важливу роль та здійснює незворотний вплив на його розвиток. Сім'я є первинною соціальною ланкою будь-якої держави, навколо якої виникають та вирують політичні, економічні, демографічні, психологічні та інші соціальні проблеми. Розвиток сім'ї залежить від економіки держави, від політики, розвитку культури, в тому числі і правової культури, а сімейне життя в сфою чергу впливає на цей рівень культури, економічний та політичний стан громадянського суспільства. Тому політика, яку здійснює наша держава має об'єктивно оцінюватися з умовами існування суспільства та його основного осередка – сім'ї. Це у свою чергу проявляється у двоїстиній характеристиці сім'ї, що відіграє важливе значення як для кожної окремо взятої особи, так і для суспільства в цілому.

В результаті швидких соціальних змін суспільства у складних обставинах опинилася саме молода сім'я. На початку створення сім'ї у перші роки життя молодих людей закладаються основи формування тих пріоритетних цінностей, переваг та зразків поведінки, які є важливими для їх майбутнього сімейного життя. Тому стан розвитку молодої сім'ї потребує особливої уваги до себе, а відтак розробки активної і ґрунтовної державної соціальної політики для подалання правової проблеми, що стоїть перед громадянським суспільством.

Актуальність досліджень в царині сімейної проблематики зумовлена загальною кризою сім'ї, яку відзначають педагоги, психологи, соціологи, демографи. Ця криза є доволі поширеною, виявляється у кількісних (зменшення показників народжуваності, значна кількість розлучень, проблемних сімей) та якісних показниках (трансформація суспільних та сімейних цінностей, ослаблення виховної функції сім'ї, психологічні проблеми членів сім'ї тощо). Очевидно, що за таких умов необхідними є ґрунтовні дослідження сучасної сім'ї та пошук ресурсів для подолання негативних явищ.[672]

Мета статті полягає у розгляді правової проблеми суспільства, розкритті проблем молодих сімей через соціальні зміни суспільства і показати настільки цей зв'язок є нерозривний та відбивається як у житті молодих людей, так і функціонуванні всього суспільства.

В результаті соціальних перетворень, в тому числі правових проблем в українському суспільстві відбулися зміни у сімейних відносинах, що спричинило занепад інституту сім'ї. Тому питання сімейної проблематики цікавило багатьох науковців, зокрема питаннями теорії та методики сім'ї займалися Л. М. Завацька, І. Д. Звєрєва, М. С. Мацковський, А. Г. Харчев, М. Я. Хом'як тощо; дослідження питань молодої сім'ї, готовність до її створення та укладення шлюбу належать Т. М. Гурко, І. Ф. Дементьєвій, А. Й. Капська, М. В. Кузнєцовій, В. Т. Лісовському тощо. Щодо питань виконання державою сімейної політики та молодіжної політики дослідження здійснювали Т. С. Зубкова, С. В. Дармодехін, С. В. Ничипоренко, Н. В. Тимошина тощо. А питаннями правової природи громадянського суспільства займалися Ю. Бальцій, В. Б. Ковальчук, С. М. Петров, В. Ф. Погорілко тощо.

[672] Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. Український соціум. 2004. № 2 (4). С. 80-84.

Зубкова Т. С. та Тимошина Н. В. дають визначення сім'ї як групи осіб, що має між собою зазначені законом права і обов'язки, відносини між якими регулюються нормами сімейного права, дають назву як сімейно-правові та базою яких виступають конституційні норми.[673]

Сім'я є основою соціального середовища, де формується і розвивається особистість. Вчений Ничипоренко С. В. констатує, що «на функціонування інституту сім'ї безпосереднь виконують роль сучасні тенденції розвитку суспільства – поширення емансипації, свободи вибору, індивідуалізації тощо. Це викликає послаблення внутрішньо-сімейних відносин та виникнення позашлюбних зв'язків, збільшення кількості неповних сімей, також зменшення народжуваності та збільшується кількість дітей, народжених поза шлюбом, що породжує цілу низку негативних явищ.[674]

Серед різних видів сімей, що потребують особливого захисту, на перший план виступає молода сім'я. Знадобилося не мало зусиль і часу, щоб у сучасному суспільстві закріпилося поняття «молода сім'я». Проблеми молодих сімей є складовою частиною проблем сучасної сім'ї. Тому відношення до молодої сім'ї визначається тією соціальною політикою, яка здійснюється щодо інституту сім'ї в цілому.[675]

На думку Костіва В. І. молода сім'я є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства, що спричиняє розвиток людської цивілізації. В процесі такого розвитку молода сім'я набула функцій, які тільки усі разом забезпечать повноцінність її існування, саморозвитку та широку життєдіяльність, як соціального інституту. Деформація функцій молодої сім'ї здійснюється шляхом формування соціальних та культурних реформ, спричинили до порушення зв'язків між ними. Особливо це позначилось на виховній функції, проявившись у відчуженні батьків і дітей, національному нігілізмі та духовному зубожінні молоді.[676]

Для того, щоб розглянути вплив соціальних проблем суспільства на проблеми молодих сімей потрібно розкрити саме суть правової проблеми суспільства, яка зможе ці всі проблеми вирішити на законодавчому рівнію Тому слід найперше розглянути правову природу суспільства.

Громадянське суспільство – це суспільство в якому існують чітко визначені, впорядковані відносини між людьми, які знаходять своє закріплення як в традиціях і звичаях народу, так і в нормах позитивного законодавства.

Основою будь-якого громадянського суспільства є незалежні самоврядні інститути, до яких найчастіше відносять: політичні партії (на першому етапі свого становлення, поки ще не стали частиною політичної системи держави), недержавні громадські організації, ЗМІ, профспілки, релігійні організації, навчально-освітні заклади, місцеве самоврядування.

Ще однією складовою громадянського суспільства є система правових норм, які регулюють взаємовідносини між людьми всередині цього суспільства, закріплюють правові основи функціонування громадянських інститутів та встановлюють чітку процедуру взаємовпливу громадянського суспільства на державу і, навпаки, держави на громадянське суспільство.[677]

---

[673] Зубкова Т. С. Організація і зміст роботи щодо соціального захисту жінок, дітей і сім'ї: учеб. посібник для студ. середовищ. проф. навч. закладів. Москва: «Академія», 2010. 79 с.

[674] Ничипоренко С. В. Молодіжна сімейна політика в Україні. Умань: Видавець «Сочінський», 2011. 217 с.

[675] Кузнєцова М. В. Молода сім'я та її соціальний захист у сучасному суспільстві. Соціальна робота з сім'єю. Москва, 2005. 254 с.

[676] Костів В. І. Сім'я з порушеною структурою як об'єкт соціальної політики держави. Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи. Ужгород, 1991. 61 с.

[677] Ковальчук В. Б. Про правову природу громадянського суспільства та державної влади. Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. Право. 2012. № 2 (6). С. 1-22.

Бальцій Ю. стверджував, що формування громадянського суспільства є однією з найважливіших умов просування України шляхом проведення економічних, політичних і правових реформ, які, передусім, спрямовуватимуться на демократизацію громадського життя, лібералізацію економіки, захист прав і свобод людини і громадянина, становлення правової демократичної держави.[678]

На основі розгляду правової природи суспільства можна запропонувати визначення поняття правова проблема суспільства, під яким ми розуміємо відсутність системи правових норм, які регулюють певні види відносин (в нашому випадку сімейні відносини) або такі норми існують, але немають свого практичного застосування, або повністю не виконуються чи неврегульовані, що проявляється у невпорядкуванні відносин між людьми; коли рівень розвитку інститутів громадянського суспільства (в нашому випадку інститут сім'ї) та їх правовий статус значно залежить від рівня правового забезпечення, що полягає у відсутності достатньої законодавчої бази.

Осмислення інституту сім'ї як соціально-правового феномена полягатиме у розробленні нового та вдосконалення чинного законодавства у відповідності з об'єктивними суспільними змінами, покликаного регулювати шлюбно-сімейне законодавство.[679] Таким чином правова проблема суспільства через призму молодої сім'ї має здійснюватися у напрямі повного правового забезпечення сімейних відносин, тобто здійснюватися не тільки у напрямі матеріального чи житлового забезпечення, а й сприяння розвитку всіх сторін життєдіяльності молодих сімей.

Молода сім'я опинилася у скрутному становищі і перед нею стоять багато проблем, які є водночас і проблемами усього українського суспільства.

На життєдіяльність сім'ї та на внутрішньосімейні відносини безпосередньо впливає економічний стан суспільства, внаслідок чого збільшується число конфліктів. Фахівці визначають, що в матеріально забезпечених сім'ях суперечки, як правило, пов'язані з різними проблемами подружніх відносині виховання дітей, а в малозабезпечених сім'ях до цих конфліктів додаються суперечки, зумовлені різного роду фінансовими проблемами. Складна економічна ситуація в суспільстві позначається на сім'ї неодноразово. Ускладнення матеріальних проблем одні сім'ї руйнує, а інші зміцнює. Сучасна молода сім'я може бути міцна за рахунок внутрішніх сил, тобто почуття обов'язку, любові, поваги, відповідальності, що позначається на стилі взаємин у сім'ї. Це залежить від рівня моральної культури, глибини почуття та розуміння значимості сім'ї для людини.[680]

Звєрєва І. Д. виділяє, що однією з найбільших проблем сучасної родини в Україні є її економічна нестабільність, соціальна малозахищеність та підвищена психологічна вразливість.[681]

Хом'як М. Я. виділяє причини, що сприяють появі в сім'ї суперечностей і проблем на зовнішні і внутрішні. Зовнішні фактори, що негативно виливаються на відносини в сім'ї: погані відносини з родичами партнера, позашлюбні зв'язки, погіршення або поліпшення фінансового становища, велика професійна завантаженість або проблеми на роботі. Серед внутрішніх проблем сучасної молодої сім'ї можна виділити: нетерпимість і прагнення змінити

[678] Бальцій Ю. Громадянське суспільство в Україні в умовах розбудови правової демократичної державності. Вісн. Центр. виборчої комісії. 2008. № 1. С. 46-49.

[679] Шумейко О. В. Основні підходи до дослідження сім'ї в системі соціально-гуманітарного знання. Філософські та методологічні проблеми права. 2011. № 1. С. 135-144.

[680] Костровець Л. Б. Значення молодих сімей у процесі формування повноцінного українського суспільства. Комунальне господарство міст: науково-технічний збірник. 2012. № 102. С. 452-459.

[681] Зверева І. Д. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих ситуаціях: навч. посібник. Київ: Знання-Прес, 2006. 103 с.

партнера, незадоволеність інтимними стосунками, неоднаковий підхід та різні погляди щодо виховання дітей, шкідливі звички і насильство в сім'ї тощо.

Важливою проблемою сім'ї є її матеріальне забезпечення, тобто загальний добробут, в який входить рівень заробітної плати, забезпеченість товарами широкого вжитку, благоустрій побуту, організація вільного часу тощо. Зрозуміло, що проблема матеріальної забезпеченості сім'ї є тим фундаментом, який дає змогу кожній сім'ї одержати все необхідне для усіх її членів і, особливо, для дітей.[682] Таким чином, матеріальне забезпечення молодої сім'ї набула особливої актуальності, що проявляється у незадоволенні такої проблеми більшістю молодих сімей, що потребує врегулювання державою соціально-економічних відносин на законодавчому рівні в осередку якого знаходиться саме молода сім'я з низьким рівнем прибутків та відсутністю власного житла.

Покращення становища сімей передбачені в житловому законодавстві. Зокрема, молодим сім'ям надається земельна ділянка під забудову внаслідок виділення органами місцевого самоврядування квоти на ці ділянки. Також передбачена відповідна черга надання житлових площ. Тому як ми бачимо молода сім'я потребує підтримки з боку держави у вирішенні житлової проблеми як і всіх інших проблем, адже така сім'я немає чіткої перспективи отримати житло, що згубно впливає на внутрішнє спілкування в сім'ї, тобто його мікроклімат.

В Україні існує також проблема низького грошового доходу та проблема працевлаштування членів сім'ї. Така проблема гостро торкається саме багатодітні молоді сім'ї, перед якими стоять особливо матеріально-побутові, житлові, виховні, комунікативні та рекреативні проблеми. Важливого значення для молодої багатодітної сім'ї набуває вирішення проблеми працевлаштування матері, тому що участь матері у професійній діяльності позитивно проявляється на вихованні дітей, на їх інтелектуальному розвитку, де швидше знаходиться контакт з дітьми, усуваються сімейні суперечності. У зв'язку з цим молодим сім'ям, особливо багатодітним потрібно допомагати у працевлаштуванні чоловіків, а матері – працювати неповний робочий день за змінним графіком.[683]

Значне погіршення матеріально-побутового становища переважної кількості населення України не сприяє готовності молодих людей до побудови сімейного життя: зростає кількість розлучень, у тому числі з ініціативи жінок, в результаті чого зростає кількість неповних сімей і дітей, які виховуються переважно з матір'ю та зростає чисельність позашлюбних дітей.[684] Оскільки як відомо, що в більшості сімей є тільки одна дитина та велика кілість сімей у яких немає дітей як у міських, так і сільських місцевостях. Така проблема виникає через скрутну матеріально-побутову та житлову ситуації, що негативно проявляється саме на народжуваності, продовження свого роду. Це згубно впливає на молодих людей, які внаслідок складних життєвих обставин починають вживати алкоголь, наркотики, розлучаються (кожний другий або третій шлюб). Тому перед нашою державою стоїть важливе завдання для подолання зазначених проблем, що в подальшому сприятиме якісному відтворенні населення, де будуть формуватися психологічно-здорові сім'ї з нормальним достатком для задоволення звичних матеріальних та духовних потреб.

Серед інших проблем, що перешкоджають розвитку сім'ї, слід зазначити: погіршення дитячо-батьківських взаємин, зумовлене невідповідністю та закостенілістю батьківських норм; загострення суперечностей між партнерами в орієнтації сім'ї на демократичний (з боку жінок) або патріархальний (з боку чоловіків) розвиток; дисфункціональний розвиток сім'ї,

[682] Хом'як М. Я. Аналіз сучасних проблем сім'ї та народжуваності в Україні. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2013. Вип. 58. С. 161-169.

[683] Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навчальний посібник для ВНЗ. Вид. 2-ге. Київ: Видавничий дім «Слово», 2010. 240 с.

[684] Капська А. Й. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення. Київ: ДЦССМ, 2006.184 с.

ознаками якого є: тенденція до домінування, боротьба за владу обох партнерів, неузгодженість рольової поведінки, негнучкість сімейних норм, маніпуляція партнером, дітьми, ігнорування потреб, почуттів членів сім'ї, конфліктна взаємодія.[685] Таким чином, молодим сім'ям на початку створення сім'ї потрібна допомога з боку соціальних працівників, де вони повинні підготувати молоді сім'ї до труднощів, які можуть виникнути та сформувати вміння подолати ці труднощі для гармонізації сімейних стосунків.

Однією з причин нестабільності шлюбу є нерозуміння подружжям справжнього значення сім'ї, її стійкість – не в безконфліктності відносин, а в умінні їх толерантно вирішувати, в усвідомленні того, що фізичне та моральне здоров'я людини залежить у першу чергу від сім'ї.[686] Тому в подружньому житті потрібно бути альтруїстом, а не егоїстом, безкорисливим, а не шукати користі з когось, відповідальним, а не безвідповідальним. Якщо нам дана можливість створити свою власну сім'ю, то ми маємо берегти та цінувати це і старатися зробити все можливе, щоб найрідніші на світі люди почувалися щасливими.

Варто виокремити таку важливу проблему як соціально-правовий захист молодих сімей. Оскільки, подолання зазначених проблем та пошук виходу із кризової ситуації потребує створення міцної, справедливої та оптимістичної ситеми здійснення державою сімейної політики, яка полягатиму у наданні належних умов розвитку та функціонування усіх членів сім'ї, розвитку їх культури, виховання дітей, забезпечення їх соціального та правового захисту тощо. Таким чином, державна сімейна політика зорієнтована на підтримку молодої сім'ї і має створити умови для її подальшого розвитку, тобто сприяти нормальному функціонуванню молодої сім'ї та дати можливість реалізувати її інтереси.

Доцільно зауважити, що соціально-правові проблеми суспільства проявляються у сім'ї в усіх її проявах виходячи на власні сімейні проблеми, оскільки сім'я як базова складова суспільства суттєво впливає на суспільне життя, а рівень економіки та політики в державі на труднощі в сімейному житті. Цей зв'язок є нерозривним, він взаємопов'язаний та переходить один в одного і удосконалює один одного, адже становлення молодої сім'ї відіграє дуже важливе значення на початковому етапі розвитку особистості, коли формуються усі основи молодої людини. І саме молода сім'я має ці основи закласти, які стануть картою життя дитини і в побудові власних сімейних стосунків і в розбудові української державності.

Отже, для подолання проблем, які стоять перед молодими сім'ями державою має здійснюватися підтримка молодих сімей в такому напрямі:

1) вивчення проблем молодих сімей, причини їх виникнення;

2) фіксація статистичних даних щодо проблем, які виникають у молодих сім'ях;

3) пошук можливостей їх вирішення, оскільки проблеми молодих сімей випливають із соціальних змін суспільства на даному етапі розвитку;

4) аналіз науково-теретичну та методико-практичну діяльність у роботі з молодими сім'ями;

5) розроблення та виконання соціальних проектів щодо вирішення проблем молодих сімей;

6) вдосконалення чинного законодавства та впровадження нових нормативно-правових актів, які б повинні відповідати ситуації, в якій знаходиться молода сім'я. Зокрема, це б мало полягати у підтримці щодо поліпшення житлових умов молодих сімей, можливо придбання нового житла, яке б було доступним для молодих сімей, вигідне кредитування тощо.

---

[685] Алёшина Ю. Е. Цикл развития семьи: Исследования и проблемы. Вестник МГУ. Сер. Психологія. 2004. № 2. С. 60-72.

[686] Щербань П. Психологія сучасної сім'ї та педагогіка сімейних взаємин. Рідна школа. 2005. № 3. С. 14-15.

Таким чином, правову проблему суспільства необхідно вирішувати в результаті ефективної державної сімейної політики спрямованої на розвиток та функціонування інституту сім'ї, але для цього мають бути створена належна законодавча нормативно-правова база регулювання сімейних відносин.

Отже, державна та соціальна діяльність з виявлення та вирішення пролем молодих сімей має полягати у забезпеченні гармонійного розвитку молодої сім'ї та її сприятливого мікроклімату, що відповідно впливає на становлення особистості як повноцінного учасника суспільних відносин та роль індивіда у житті суспільства. Оскільки саме молода сім'я несе великий вплив на становлення особистості, де усі мають бути рівноправними між собою, любити один одного, розуміти та поважати, У таких сім'ях батьки цінують один одного, батьки цінують дітей, а діти батьків. Тобто потрібна щаслива сім'я, де панує злагода, взаєморозуміння, взаємопідтримка, взаємовага та взаємолюбов. Адже від того як молода сім'я навчиться долати проблеми та сімейні труднощі будуть залежати сімейні відносини, які вони побудують та відповідно розвиток українського суспільства в усіх його проявах

Література:

1. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. Український соціум. 2004. № 2 (4). С. 80-84.
2. Зубкова Т. С. Організація і зміст роботи щодо соціального захисту жінок, дітей і сім'ї: учеб. посібник для студ. середовищ. проф. навч. закладів. Москва: «Академія», 2010. 79 с.
3. Ничипоренко С. В. Молодіжна сімейна політика в Україні. Умань: Видавець «Сочінський», 2011. 217 с.
4. Кузнєцова М. В. Молода сім'я та її соціальний захист у сучасному суспільстві. Соціальна робота з сім'єю. Москва, 2005. 254 с.
5. Костів В. І. Сім'я з порушеною структурою як об'єкт соціальної політики держави. Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи. Ужгород, 1991. 61 с.
6. Ковальчук В. Б. Про правову природу громадянського суспільства та державної влади. Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. Право. 2012. № 2 (6). С. 1-22.
7. Бальцій Ю. Громадянське суспільство в Україні в умовах розбудови правової демократичної державності. Вісн. Центр. виборчої комісії. 2008. № 1. С. 46-49.
8. Шумейко О. В. Основні підходи до дослідження сім'ї в системі соціально-гуманітарного знання. Філософські та методологічні проблеми права. 2011. № 1. С. 135-144.
9. Костровець Л. Б. Значення молодих сімей у процесі формування повноцінного українського суспільства. Комунальне господарство міст: науково-технічний збірник. 2012. № 102. С. 452-459.
10. Зверева І. Д. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих ситуаціях: навч. посібник. Київ: Знання-Прес, 2006. 103 с.
11. Хом'як М. Я. Аналіз сучасних проблем сім'ї та народжуваності в Україні. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2013. Вип. 58. С. 161-169.
12. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навчальний посібник для ВНЗ. Вид. 2-ге. Київ: Видавничий дім «Слово», 2010. 240 с.
13. Капська А. Й. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення. Київ: ДЦССМ, 2006. 184 с.
14. Алёшина Ю. Е. Цикл развития семьи: Исследования и проблемы. Вестник МГУ. Сер. Психологія. 2004. № 2. С. 60-72.
15. Щербань П. Психологія сучасної сім'ї та педагогіка сімейних взаємин. Рідна школа. 2005. № 3. С. 14-15.

3.3. Formation, development and protection of the information society in the context of globalization

3.3. Становлення, розвиток та захист інформаційного суспільства в умовах глобалізації

Феномен виникнення інформаційного суспільства тісно пов'язаний з комплексним і органічним розвитком людини, створенням належних умов для його духовного і розумового збагачення, нарощуванням людського потенціалу. Разом з тим інформаційне суспільство є основою розвитку соціальної, економічної, гуманітарної, культурної та інших сфер суспільного життя, і в першу чергу на розвиток людини і громадянина, підвищення їх добробуту та зростання ефективності економіки держави.

Цілком очевидно, що такий підхід не може обмежуватися рамками окремої держави або групи країн, оскільки за своєю суттю інформаційне суспільство є глобальним соціальним явищем.

Інформаційне суспільство вже давно подолало кордони всіх без винятку континентів, а людство XXI століття живе при нових історичних реаліях.

Засновником теорії інформаційного суспільства вважають Д. Белла, який у свої праці "Прихід постіндустріального суспільства" встановив п'ять його вимірів, а саме:

- перехід від економіки виробництва товарів д обслуговуючої економіки;
- перевага професійно-технічного класу у поділі населення за родом занять;
- провідна суспільна роль теоретичного знання як джерела нововведень і політичних формулювань;
- контроль технології і технологічної оцінки;
- створення нової "інтелектуальної технології" при ухваленні рішень (Деніел Белл, 1996)[687].

У історії розвитку суспільства багато разів виникли суттєві зміни в області інформації, які можна назвати – революцією.

- Перша інформаційна революція пов'язана з появою писемності. Писемність дала людям можливість для накопичення і поширення знань.
- Друга інформаційна революція (середина XVI ст.) була пов'язана з книгодрукування. Виникла можливість зробити інформацію масовою та доступною, та можливість її зберігати на паперовому носію. Грамотність стала явищем, яка охопила широкий загал народу. Стало прискорене зростання науки і техніки, а як результат – промислові революції. Книги переступили національні кордони, що призвело до початку створення загальнолюдської цивілізації.
- Третя інформаційна революція (кінець XIX ст.) була викликана великим прогресом розвитку засобів зв'язку. Телеграф, телефон, радіо дозволили швидко передавати інформацію на великі відстані.
- Четверта інформаційна революція (70-і роки XX ст.) пов'язана з появою мікропроцесорів і персональних комп'ютерів. Незабаром виникли комп'ютерні телекомунікації, які суттєво змінили системи зберігання, пошуку та захисту інформації та спричинили істотні зміни в розвитку суспільства, при цьому з'явився новий термін «інформаційне суспільство».Своєю назвою термін «інформаційне суспільство» зобов'язаний професору Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші, цей термін був використаний та з'явилися практично одночасно – в Японії і США – в роботах Ф. Махлуп (1962) і Т. Умесао (1963).

[687] Деніел Белл, (1996). *Прихід постіндустріального суспільства*. Київ. Взято з http://kdpu.edu.ua.

У 80-90 роки минулого століття філософи і соціологи розробляють теорію інформаційного суспільства. У цих роботах об'єдналися зусилля таких відомих філософів, як Йошіто Масуда, Збігнєв Бжезинський, Дж. Несбітт, М. Порат, Т. Стоунер, Р. Карцев і ін. Телекомунікаційна революція починається з середини 70-х і зливається з комп'ютерною.

Комп'ютерна революція починається набагато раніше і протікає в декілька етапів.

- Перший етап займає 1930-1970 роки, який називають «нульовим циклом». Він починається зі створення перших ЕОМ в яких на зміну механічним деталям прийшли електронні лампи.

- Другий етап комп'ютерної революції починається зі створення перших персональних комп'ютерів, що використовують інтегральні мікросхеми, і розпочинається їх серійне виробництво. Телекомунікаційна революція пов'язана з появою оптично-волоконних технологій і супутникових технологій. Злиття телекомунікаційних та комп'ютерної технологій породило на ринку багато нових товарів і послуг. Інформаційна та телекомунікаційна індустрія перетворилися сьогодні в ключовий сектор економіки розвинених країн. Вони вважають за необхідне ввозити товари широкого споживання, але вивозити продукти інформаційної індустрії, і на їх продажу збагачувати національне багатство. Інформаційні технології коштують набагато дорожче, ніж товари широкого споживання, що забезпечує розвиненим країнам високий рівень життя, а лідерство в інформаційних технологіях дає змогу і далі претендувати на політичне лідерство в світі.

Завдяки злиттю комп'ютерної та телекомунікаційної революцій стали створюватися інформаційні мережі величезних масштабів, в тому числі глобальні. За цих мереж можна набагато швидше передавати, знаходити, обробляти та зберігати необхідну інформацію на матеріальному носію.

Під інформаційними ресурсами розуміється інформація, зафіксована на матеріальному носію і зберігається в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, фондах, банках даних).

Інформаційний ресурс може належати одній людині або групі осіб, організації, міста, регіону, країні.

Інформаційний ресурс є продуктом діяльності найбільш кваліфікованої частини суспільства. Між інформаційними та іншими ресурсами існує одна відмінність: всякий ресурс після використання зникає, а інформаційний – ні, їм можна користуватися багато разів, він може копіюватися без обмежень. Крім того, інформаційний ресурс має схильність збільшуватися, так як використання інформації рідко носить абсолютно пасивний характер, частіше при цьому з'являється додаткова інформація

Інформаційні ресурси діляться на державні і недержавні. За категоріями доступу інформація поділяється на відкриту і з обмеженим доступом. Інформація з обмеженим доступом поділяється, в свою чергу на інформацію, що становить державну таємницю і просто конфіденційну.

Поява комп'ютерної техніки в другій половині XX століття стало найважливішим фактором науково-технічної революції.

- Перший етап починається зі створення першої електронно-обчислювальної машини ENIAC (ЕОМ) в 1945 році.

- Другий етап починається в середині 70-х років і пов'язаний з появою і загальним поширенням персональних комп'ютерів. Персональні комп'ютери стали широко застосовуватися не тільки в науці і виробництві, але і в системі освіти, сфері обслуговування, побуті. Персональні комп'ютери увійшли в будинок людини як один з видів побутової техніки поряд з телевізорами, магнітофонами.

- Третій етап пов'язаний з появою глобальної комп'ютерної мережі інтернет. З появою інтернету персональний комп'ютер, який поміщається на письмовому столі, став вікном у великий світ інформації. З'явилися такі поняття, як «світовий інформаційний простір»,

«кіберпростір». Саме поява інтернету дає можливість говорити про те, що в історії цивілізації настає етап «інформаційно-орієнтованого суспільства». З поширенням персонального комп'ютера виникає поняття комп'ютерної грамотності. Комп'ютерна грамотність – необхідний рівень знань і умінь людини, що дозволяє йому використовувати електронно-обчислювані машини для громадських і особистих цілей (Гончарова О. Н., 1999).[688]

На першому етапі історії комп'ютерна грамотність зводилася до вміння створювати програми. Програмування вивчалося головним чином у вищих навчальних закладах, володіли їм вчені, інженери, професійні програмісти.

На другому етапі під загальним рівнем комп'ютерної грамотності стали розуміти вміння працювати на персональному комп'ютері з прикладними програмами, виконувати мінімум дій в середовищі операційної системи. Комп'ютерна грамотність на такому рівні стає масовим явищем завдяки навчанню в школі, на численних курсах, в самостійному житті.

На третьому, сучасному етапі, важливим елементом комп'ютерної грамотності стає вміння користуватися мережею Інтернет та його ресурсами.

Один з етапів переходу до інформаційного суспільства – комп'ютеризація суспільства, де вся увага віддана розвитку і загального впровадження комп'ютерів, що забезпечують оперативне отримання результатів переробки інформації і її накопичення. Основний інструмент комп'ютеризації – електронно-обчислювана машина (комп'ютер). Людство пройшло довгий шлях, перш ніж досягнути сучасного стану засобів обчислювальної техніки.

Для моніторингу ступеня розвитку інформаційного суспільства міжнародні організації традиційно використовують статистичні показники.

Найбільш розповсюдженими в світовій практиці є: індекс цифрових можливостей або цифрової перспективи (Digital Opportunity Index-DOI), індекс цифрового доступу (Digital Access Index-DAI), індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index-ISI), індекс інформаційного суспільства (Information Society Index-ISI).

Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій України за даними Міжнародного союзу електрозв'язку в 2017 році становив 5.62, що відповідає 79 місцю серед 179 країн світу (http://www.euroosvita.net).[689]

Україна є частиною світового політичного і економічного та інформаційного співтовариства. Основними ознаками України, як інформаційного суспільства є розвиток суспільства нового типу, що формується в результаті нової соціальної революції. Інформаційна технологія набуває глобального характеру і її пріоритет у порівнянні з іншими ресурсами, охоплює всі сфери соціальної діяльності людини. Формується інформаційна єдність всієї людської цивілізації.

Таким чином, розвиток інформаційного суспільства України зачіпає всі сторони нашого життя. В економічному середовищі відбувається глобалізація економіки (на величезних земних просторах складається єдиний ринок фінансів, товарів, робочої сили, послуг), розвивається електронна економіка (перспективи розвитку електронного бізнесу), система електронних розрахунків і ведення фінансів, електронні гроші (криптовалюта), автоматизація і роботизація виробництва. Крім того, складається штучний інтелект: автоматичне програмування, планування, навчання машин, розпізнавання зорових образів, інформація є засобом управління масами, а інтернет як віртуальне середовище спілкування.

Забезпечення захисту інформації в кіберпросторі в даний час є актуальним завданням підприємств, організацій і держави в цілому. Цьому сприяє стрімкий розвиток інформаційних

---

[688] Гончарова, О. Н. (1999). *Формирование основных компонентов информационной культуры учащихся при изучении информатики в старших классах с использованием среды электронного учебника* (Дис. канд. пед. наук) Таврический нац. ун-т, Симферополь.

[689] Євроосвіта (2017). Дата звернення: 24. 12. 2018 http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=5445.

технологій, і відповідно, постійне зростання значення інформації як одного з основоположних ресурсів 21 століття. У зв'язку з цим виникає безліч нових явищ і понять, пов'язаних з IT-технологіям.

Стратегія кібербезпеки – це документ, прийнятий в тій чи іншій державі, відповідно до якого ведеться політика забезпечення інформаційної безпеки країни.

Кібербезпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі (zakon3.rada.gov.ua, 2017).[690]

Постановою Кабінету Міністрів України № 481-р від 11 липня 2018 року затверджений план заходів на 2018 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України.

План заходів включає 18 завдань за наступними напрямами: нормативно-правове забезпечення діяльності у сфері кібербезпеки (гармонізація законодавства із захисту державних інформаційних ресурсів, визначення вимог до проведення незалежного аудиту інформаційної безпеки об’єктів критичної інфраструктури, визначення критеріїв та встановлення порядку віднесення об’єктів до об’єктів критичної інфраструктури держави, формування переліку таких об’єктів тощо); розвиток технологічної складової національної системи кібербезпеки; налагодження співробітництва з міжнародними партнерами України; налагодження процесу підготовки кадрів у сфері кібербезпеки, а саме:

- розмежування кримінальної відповідальності за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем та комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку, вчинені щодо державних та інших інформаційних ресурсів, об’єктів критичної інформаційної інфраструктури та інших об’єктів, а також відповідного розмежування підслідності
- підвищення рівня відповідальності посадових осіб державних органів, установ та організацій за порушення вимог щодо інформування в установленому порядку про несанкціоновані дії (кібератаки) стосовно державних інформаційних ресурсів
- встановлення обов’язкового погодження з Держспецзв’язку завдань (проектів) Національної програми інформатизації, а також проектів (завдань) створення і розвитку інформаційно-телекомунікаційних систем державних органів, підприємств, установ та організацій державної форми власності
- заборони державним органам, підприємствам, установам та організаціям державної форми власності, крім закордонних дипломатичних установ України, закуповувати послуги (укладати договори) з доступу до Інтернету в операторів (провайдерів) телекомунікацій, у яких відсутні документи про підтвердження відповідності системи захисту інформації встановленим вимогам у сфері захисту інформації
- впровадження обов’язкових вимог стосовно здійснення державними органами, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності ідентифікації та автентифікації джерел отриманих оновлень до програмного забезпечення, яке використовується для обробки державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, та встановлення цілісності таких оновлень
- визначення порядку передачі, збереження і доступу до резервних копій інформації та відомостей державних електронних інформаційних ресурсів для потреб державних органів, насамперед суб’єктів сектору безпеки і оборони, фінансового, енергетичного, транспортного секторів

[690] Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» № 45, ст. 403 (2017). Взято з https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2163-19.

- формування переліку об’єктів критичної інформаційної інфраструктури. Визначення порядку формування та забезпечення функціонування державного реєстру об’єктів критичної інформаційної інфраструктури.

- створення єдиної інтерактивної бази даних про кіберінциденти для потреб Міноборони, Держспецзв’язку, СБУ, Національної поліції, Національного банку, розвідувальних органів.

- Удосконалення нормативно-правової бази шляхом:

- подальшого впровадження норм міжнародних стандартів, стандартів ЄС та НАТО у сфері електронних комунікацій, захисту інформації, інформаційної безпеки та кібербезпек;

- імплементації Директиви (ЄС) 2016/1148 Європейського Парламенту та Ради ЄС від 6 липня 2016 р. щодо заходів з підвищення загального рівня безпеки мереж та інформаційних систем в ЄС;

- Проведення модернізації ситуаційних центрів з кібербезпеки Держспецзв’язку та СБУ шляхом залучення допомоги НАТО в рамках реалізації Трастового фонду Україна – НАТО з кібербезпеки;

- Забезпечення розвитку організаційно-технічної моделі кіберзахисту, зокрема утворення центру реагування на кіберзагрози, а також розвиток системи захищеного доступу державних органів до Інтернет;

- Опрацювання питання щодо утворення тренінгового кіберцентру в інтересах суб’єктів забезпечення кібербезпеки;

- Розвиток системи підготовки кадрів у сфері кібербезпеки, зокрема:

- підготовка фахівців тактичного та оперативно-тактичного рівня за напрямом “кібербезпека”

- підготовка, атестація, переатестація та підвищення кваліфікації фахівців у сфері кіберзахисту для потреб державних органів, військових формувань і правоохоронних органів та інше (https://zakon.rada.gov.ua, 2018) [691].

Основу національної системи кібербезпеки становитимуть Міністерство оборони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служба безпеки України, Національна поліція України, Національний банк України, розвідувальні органи (https://zakon3.rada.gov.ua, 2017) [692].

В Україні на базі НЦБ Інтерполу створено Національний центральний консультативний пункт по проблемам комп’ютерної злочинності. Це надало можливості накопичити матеріал про законодавче регулювання та організаційний досвід боротьби з кіберзлочинністю в різних країнах, підготувати ряд аналітичних оглядів та публікацій з цих питань, ознайомити співробітників МВС, прокуратури, суду з цим новим для України видом злочинів, внести конкретні пропозиції по удосконаленню кримінального законодавства України (Бандурка О., 2003).[693]

Перша стратегія кібербезпеки з'явилася в 2003 році в США. Після чого подібні Стратегії та плани заходів з безпеки у віртуальному просторі поширилися по всій Європі. Список всіх національних стратегій кібербезпеки країн Євросоюзу і деяких інших країн, що не входять до його складу, опублікований Європейським агентством з безпеки мереж та інформаційної безпеки. (The European Network and Information Security Agency – ENISA).

Німеччина прийняла Державний план захисту інформаційної інфраструктури в 2005 році. У 2006 році розроблена стратегія посилення безпеки Інтернету в Швеції. Після

[691] Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» № 45, ст. 403 (2017). Взято з https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2163-19.

[692] Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» № 45, ст. 403 (2017). Взято з https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2163-19.

[693] Бандурка, О. М. (2003), *Інтерпол: Міжнародна організація кримінальної поліції*. Харків: Основа.

великої кібератаки в 2007 році Естонія стає країною-членом Євросоюзу, і в 2008 році публікує широку державну стратегію кібербезпеки. В цьому ж році створюються аналогічні Стратегії в Фінляндії і в Словаччині.

Стратегія інформаційної безпеки Словаччини основним завданням ставить створення платформи, необхідної для формування інформаційного суспільства, яка буде спрямована на підтримку сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави. Крім того, документ визначає стратегічні цілі, включаючи організацію необхідного захисту кіберпростору в країні, дії щодо запобігання і вирішення інцидентів, пов'язаних з порушенням інформаційної безпеки. Національна стратегія Словаччини була розроблена на п'ятирічний термін (випуску 2008-2013).

Стратегія Фінляндії була розроблена в 2008 році. В її основі лежить розуміння кібербезпеки в якості проблеми економічного характеру, безпосередньо пов'язаної з формуванням фінського інформаційного суспільства. Тут особлива увага приділяється необхідності забезпечення безпеки персональних даних для звичайних користувачів мережі Інтернет.

Таким чином інтереси суспільства в інформаційній сфері полягають у захисті життєво важливих інтересів особистості, в забезпеченні соціальної стабільності та економічного процвітання на базі зміцнення демократії, підтримки суспільної злагоди і підвищення творчої активності населення.

Одним з джерел загроз інтересам суспільства в інформаційній сфері є безперервне ускладнення інформаційних і телекомунікаційних систем, мереж зв'язку, інформаційної складової критично важливих об'єктів інфраструктури життя суспільства.

Ці загрози можуть проявлятися у вигляді порушення цілісності функціонування складових інформаційної інфраструктури, несанкціонованого доступу до охоронюваної законом інформації економічно і соціально значущих структур з боку злочинних, в тому числі терористичних, організацій. Об'єктами реалізації таких загроз можуть виступати інформаційні системи енергетичної, транспортної та деяких інших інфраструктур. Потенціал так званої "кіберзлочинності" дуже високий.

Загрози в даній області можуть проявлятися у вигляді спроб здійснення шахрайських операцій з використанням глобальних або вітчизняних інформаційно-телекомунікаційних систем, відмивання коштів, отриманих протиправним шляхом, отримання неправомірного доступу до фінансової, банківської та іншої інформації, яка може бути використана в корисливих цілях. Так, однією з найрезонансніших кібератак за останній час стали дії КНДР проти компанії “Sony Pictures Entertainment”, внаслідок яких зловмисники заволоділи конфіденційними даними, в тому числі інформацією про комерційні операції компанії [694].

Загрози також можуть проявлятися і у вигляді нанесення шкоди інформаційній інфраструктурі з метою примусу політичного керівництва країни до прийняття певних, вигідних терористам рішень.

Влітку 2016 р. масштабної атаки зазнав сайт Національного комітету Демократичної партії США. Хакери розмістили на порталі Wikileaks майже 20 тис. електронних листів, пов'язаних з кандидатом у президенти від демократів Гілларі Клінтон. З них випливає, що керівництво партії надавало перевагу Клінтон, при цьому щосили намагаючись завадити виборчій кампанії її внутрішньопартійного конкурента у передвиборчій боротьбі Берні Сандерса (Укрінформ, 2016)[695].

---

[694] *The Department of Defense Cyber Strategy* (2019, січень, 25). Взято з http://www.defense.gov/home/features/2015/0415_cyberstrategy/Final_2015_DoD_CYBER_STRATEGY_for _web.pdf

[695] УКРІНФОРМ, (2016 вересень, 17). *Російські хакери злили нову порцію вкрадених у WADA документів.* Взято з https://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/2085046-rosijski-hakerizlili-novu-porciu-vkradenih-u-wada-dokumentiv.html.

Небезпечним джерелом загроз виступає можливість концентрації засобів масової інформації в руках невеликої групи людей. Ці загрози можуть проявлятися у вигляді маніпуляції громадською думкою стосовно тих чи інших суспільно значимих подій, а також руйнування духовних засад суспільства шляхом нав'язування йому чужих цінностей.

Інтереси держави в інформаційній сфері полягають у використанні інформації та інформаційної інфраструктури для управління справами суспільства, роз'яснення населенню країни і міжнародної громадськості змісту і спрямованості державної політики, в створенні умов для гармонійного розвитку інформаційної інфраструктури країни, в безумовному виконанні законодавства, в підтримці правопорядку, у розвитку міжнародного співробітництва на основі партнерства.

Найбільш небезпечними джерелами загроз інтересам держави в інформаційній сфері є неконтрольоване поширення "інформаційної зброї" і розгортання гонки озброєнь в цій області, спроби реалізації концепцій ведення "інформаційних воєн". "Інформаційна зброя" являє собою сукупність засобів, методів і технологій, що забезпечують можливість силового впливу на інформаційну сферу протилежної сторони з метою досягнення певних політичних цілей.

Інформаційна сфера вже зараз грає помітну роль в житті суспільства. Важко переоцінити її значення для економічного, політичного, соціального і духовного розвитку суспільства. Це обумовлює наявність національних інтересів в інформаційній сфері як збалансованої сукупності соціальних інтересів людини, інтересів суспільства і держави. Захищеність цих інтересів характеризує інформаційну безпеку, забезпечення якої передбачає реалізацію комплексу правових, організаційних, технологічних та кадрових заходів.

Глобальний характер проблем інформаційної безпеки, абсолютно явна тенденція їх загострення в світовому співтоваристві диктують нагальну необхідність міжнародних політичних дій створення міжнародних механізмів контролю за формуванням і рухом інформаційних потоків, мінімізації небезпечних впливів на суспільство, які можуть створювати ці потоки. Таке завдання, безсумнівно, повинна бути поставлена до порядку денного для ООН, Ради Європи, інших міжнародних організацій, найважливішою статутною метою яких є збереження мирного і безпечного розвитку світової спільноти.

Література:

1. Деніел Белл, (1996). *Прихід постіндустріального суспільства*. Київ. Взято з http://kdpu.edu.ua.
2. Гончарова, О. Н. (1999). *Формирование основных компонентов информационной культуры учащихся при изучении информатики в старших классах с использованием среды электронного учебника* (Дис. канд. пед. наук) Таврический нац. ун-т., Симферополь.
3. Євроосвіта (2017). Дата звернення: 24. 12. 2018 http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=5445.
4. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» № 45, ст.403 (2017). Взято з https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2163-19.
5. Бандурка, О. М.(2003), *Інтерпол: Міжнародна організація кримінальної поліції*. Харків: Основа.
6. *The Department of Defense Cyber Strategy* (2019, січень, 25). Взято з http://www.defense.gov/home/features/2015/0415_cyberstrategy/Final_2015_DoD_CYBER_STRATEGY_for _web.pdf.
7. УКРІНФОРМ, (2016 вересень, 17). *Російські хакери злили нову порцію вкрадених у WADA документів.* Взято з https://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/2085046-rosijski-hakerizlili-novu-porciu-vkradenih-u-wada-dokumentiv.html.

Annotation

Part 1. Innovative, informational and educational technologies in teaching and learning processes of preschool, primary, secondary and higher education

1.1. Oksana Abramova, Viktoriya Vdovenko, Tetiana Khrinenko. Use of training technologies in the educational process of higher education in Ukraine.

The research reveals the main principles of the use of training technologies in the educational process in the preparation of future teachers. The authors review training as one of the innovative teaching methods that effectively provides modelling of the professional activities of future specialists. The methods, techniques used during training, as well as the peculiarities of its implementation through the use of interactive teaching methods are researched in this work. The stages, the structure of the training plan and the ways of forming the group activity of its participants are investigated. When studying the stages of the training, attention was paid to the educational goal of each stage and the expected results of the work of the participants of the training. The authors elaborated the training on the development of students' spatial thinking, evaluation of its effectiveness using the statistical method (the twin T-Wilcoxon criterion).

1.2. Ruslan Chubuk. Theoretical basis of using innovative teaching methods in higher education.

The article deals with the theoretical principles of using innovative teaching methods and introduction of innovative teaching technologies in higher education. Theoretical substantiation and rethinking of teaching methods contribute to the formation of subjective experience of interaction between students and teachers in the process of learning. The problems of using innovative teaching methods and introduction of innovative teaching technologies are analyzed, since their perfect mastery requires some mobilization of efforts, internal readiness for significant transformations and changes of both teachers and students. The modern content of higher education should be oriented towards using information technology, the comprehensive dissemination of interactive, e-learning with access to digital and intelligence resources.

1.3. Natalia Hnedko, Liudmyla Matviichuk. Theoretical basis for the formation of future teachers' skills in using cloud technologies in their professional activities.

The use of cloud technologies in the educational process is considered to be one of the most promising ways to improve the quality of education. The article contains basic information about Google services intended for the organization of educational process at higher education institutions and considers the didactic potential of cloud technologies. It contains possible ways of integrating cloud technologies into the educational process of higher education institutions. The article deals with the competencies in using cloud technologies in professional activities as one of the most important component of a modern teacher's competence. The main features of the level of formation of these competencies are set out.

1.4. Tetiana Khrystova. The actual questions of saving health of students.

The general concept of the information space of the problem of health, the modern approach to the definition of a healthy person is described. Proved that exposure to adverse social and hygiene factors during the study leads to negative tendencies in health of students from different countries Ukraine, Russia, Belarus'. The main factors of students' morbidity with noninfectious diseases are over-nutrition, low physical activity, neuro-emotional overload, bad habits. The nation's health improvement requires a modern approach based on the modern paradigm of health. It presupposes the development, adoption and implementation of comprehensive state rehabilitation programs that provide conditions for leading the healthy lifestyle: doing fitness, good nutrition, hardening, avoiding of bad habits, nature protection from pollution.

1.5. Olena Kryvda, Natalka Boichuk. Modern educational information technologies in the educational process of high schools of Ukraine.

In the modern technological world, the status of information and communication technologies in the educational environment is significantly enhanced. Now, the main task of the education system is the formation of the student's information and communication competence, since competence integrates knowledge, skills and assimilated ways of activity in relation to specific conditions in a new situation. The role of information and social technologies in education that provide general computerization is considered in the article. Educational process and allow IT technologies to optimize the effective provision of educational services in the higher education system. It has been shown that the integration of information skills into curricula requires the cooperation of university administrations and teachers for the computerization of higher education. The article discusses the goals and objectives of informatization of universities at the present stage, advanced trends in the development of information technology at the university. The concept of the university's electronic campus is considered.

1.6. Natalia Myronenko, Oleksandr Shchyrbul, Valerya Myronenko. Formation of students` specialty "Technological education" design skills in the process of design and technological activity.

The article is about problems of forming future teachers of handicraft and technologies of design skills in the process of design and technological activities. A theoretical analysis of scientific sources on various issues of artistic creation and design was conducted. The essence of design and technological activity and its influence on formation of students` creative abilities in aspect of the development of design skills are revealed. The content of the disciplines and the mastery which contributes to the development of creative potential of future teachers and handicraft education and technologies, formation of design thinking, positive interest and motivation for educational activity are been analyzed.

1.7. Yevgenia Radzishevska, Olena Vysotska, Andriy Solodovnikov. Decision making theory for doctors training at medical universities.

Having subject to own professional peculiarities every specialist in a varying degree meets the difficulties of decision making. However there are few fields for human activity where it is possible to apply decision making process as ordinary and basic professional skill. Medical activity being sequence of diagnosing and treatment is the typical representative of such field. Methods of decision making are multipurpose and universal though their successful application substantially depends on professional qualification of the specialist who must have exact understanding of peculiarities of the

system he studies and must know how to lay down the task. Uninterrupted development of informational technologies and improvement of technological and industrial base put the problem of decision making theory in medical field to advanced level. This fact become apparent in all the fields of medical science relating to the activity of medical establishments, for instance, in form of creation and implementation of specialized medical programs, telemedicine technologies and projects of integrated automatization for hospitals or clinics. Taking into account the professional point of application – a human, his health and ill health – in our opinion, a triad from system analysis, cybernetics and decision-making should be the basic to training program for medical university students.

1.8. Nataliia Svitlychna, Svitlana Rudenko, Alona Promska. Peculiarities of the relationship of psychic working capacity with the success of teaching students at the lyceum of the police.

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of psychic working capacity of adolescents who study at the lyceum of the police. The purpose of our study was to study the dynamics of psychic working capacity and its relationship with the success of training students at the lyceum of the police. During an empirical study among police students at the lyceum were found the problems that hinder learning. The key aspect of the article is the identification of the level of psychic working capacity of in all years of study, as well as the discovery of three types of working capacity by including the subject of certain cognitive abilities during the performance of productive intellectual activity.

1.9. Svitlana Surgova, Olena Faichuk. The role of personality oriented technologies in the professional and practical training of future social workers.

The article reveals the role of personality oriented learning technologies in the process of professional training of future social workers. The main purpose of the article is to analyze the entity and disclose the possibilities of using the personality oriented learning technologies in the process of professional training for future social workers. The article offers the analysis of the four groups of personality oriented technologies for professional training (a technology of the context learning, a game technology of learning, a technology of problem learning and training technologies) that promote an increase of the level of professional maturity of future specialists. The article describes the experience of implementation of personality oriented technologies while studying such disciplines as, 'Social Pedagogy', 'Pedagogical Proficiency, 'Technologies of Social Work', 'Social Work Practice', 'Social Prevention', etc.

1.10. Halyna Tarasenko, Tetiana Kryvosheya, Bogdan Nesterovych. Ecological aesthetics: educational potential in the conditions of higher pedagogical education.

This article highlights an educational potential of ecological aesthetics as a new direction of ecological education in general. It deals with the necessity and possibility of humanitarization of environmental knowledge in the system of higher pedagogical education. Ecological aesthetics, created on the basis of the environmental philosophy and psychology, must fully enter the system of training future specialists in the field of education and make them ready for effective ecological and educational work. That is why, a modern educator needs ecological aesthetics as an updated view upon the philosophy of nature, which, firstly, will help to build a personal attitude to it on the basis of subjection of perceptions and evaluations; secondly, it will ensure personal positioning in nature; thirdly, it will enable the educator to become aware of the genesis of his own ecological consciousness and behavior at the level of powerful

reflection. However, a pilot study of the creative and interpretive thinking of students at Pedagogical University has shown a deficient level of readiness of the overwhelming majority of the responded future educators towards the understanding of aesthetics of nature. Only a third of the students who participated in the survey achieved some skills in drawing up interpretive ecological and aesthetic characteristics for certain objects of nature or ecosystems. In order to correct the ideological values of Ukrainian students, an interdisciplinary course "Ecological-pedagogical aesthetics" was developed and introduced into the system of professional training, which was created on the basis of problem integration of knowledge (philosophy, psychology, art, ecology). The article deals with the ideological meaning and target installations of the given course in the system of ecological education of future teachers.

1.11. Oksana Aleksieieva, Inna Kurlishchuk. Formation of university students of the concept of professional future on the basis of trendspotting.

One of the efficient means of formation of students' ideas about their professional future is trendspotting as a direction for identifying and studying different trends in any area of human life. Educational trends, in particular higher education trends, are the tendency to view its changes, improve the educational process and determine the core elements of modernization. In that regard, the research of the process of formation of students' ideas about the professional future by the means of trendspotting is the most current problem of higher education pedagogy. The article summarizes the theoretical material on the issue and characteristics of the process of students' professional future self-determination through orientation to the trends that are prevalent today both in various areas of social life and in a specific professional field; proves the efficiency of formation of students' ideas about the professional future on the basis of trendspotting.

1.12. Tetiana Armash. Competency-oriented tasks in the study of algebra of future teachers of mathematics.

The purpose of the article is to study the role and place of competence-oriented problems in algebra in the process of preparing future teachers of mathematics. The author's classification of competently oriented problems in algebra is proposed: algorithmic, research, mathematical, instrumental, and modeling. The structure of educational activity is devoted to the solving of competence-oriented problems in algebra, the components of which are: target, design-technical, technological-operational, organizational-research and result-oriented.

1.13. Iryna Babiy. Modern approaches to the learning of innovative vocabulary.

The article deals with modern approaches to the analysis of innovative vocabulary. It is noted that in recent decades the scientific interest in researching new developments has increased significantly. The main aspects of the study of innovative vocabulary are defined: lexical-semantic, structural-grammatical, word-building, functional-stylistic. It is revealed the essence of the main terms of the neologism: neologism, occasional word, potential word. It is determined that a productive way of creating neo-lexemes is composition. There are considered the division of neologisms into general and individual author's. It is traced the transition of author's neologisms to the explanatory dictionaries of language. It is pointed out that the significant component of the modern lexicon of language is neo-borrowings, which belong to various thematic groups: socio-political, economic, legal, etc. It is emphasized the importance of neologism research and the necessity of applying an integrated approach to the study of innovative vocabulary.

1.14. Dmytro Bylbas, Tetiana Chuchyna. Actuality of students' critical thinking development in the conditions of modern education reforming.

The education system reforming is occurring in Ukraine. Innovations which mean putting new qualitative elements into the study process are the main instruments of forming new school education. Modern system of education is characterized with giving much attention to personality. The upbringing of people who can think independently and creatively is a vital importance in the modern conditions of national formation and democratic society in Ukraine. Those who would be able to think and appreciate surrounding facts and events critically, also could generate new ideas in all the spheres of society, be quickly oriented in the information sources, take responsible decisions, defining their own point of view.

1.15. Olena Bilous, Yuliia Fedoruk. Use of innovative technologies in high school.

The issue of introduction and use of innovative technologies in higher education is revealed in the article. The issue of «innovation», «innovative technologies» got a detailed analysis. The classification of the latest pedagogical technologies is presented. Innovative electronic educational products are characterized. Special attention is focused on the use of electronic manuals. The characteristic of person-oriented learning as one of the signs of innovative education is given.

1.16. Nadezhda Belousova, Tatyana Gordienko. Quest-lessons in elementary school.

The article is devoted to the important problems of the diversification of the educational process of the elementary school, the activation of cognitive activity of junior pupils and the expansion of their sphere of interests through the use of modern innovative effective learning forms – quest-lessons. The quest will help students find information, analyze and organize it, solve learning tasks and develop cognitive activity. The analysis of different approaches to the definition of the term "quest" is carried out. The main types of quests are defined: escape, quest in reality, quest-performance, morpheus. The stages of preparation for the quest-lesson are described: the definition of the subject and purpose of the quest, the preparation of the plot, the definition of the roles of participants, the formulation of tasks, the creation of tips for students, the system of evaluation, rules, summing up. A step-by-step instruction for a quest-lesson is given. The description of the web-quest, its structure, types of tasks and the system of evaluation of web quests are offered. It was clarified that the introduction of such innovative forms into the educational process of the New Ukrainian will promote the improvement of the quality of education, the interest of students and teachers.

1.17. Tatiana Borozenceva, Inna Sokolenko, Anastasiia Suzdalceva. Innovative technologies of development level of social responsibility in the process of the creation of youth public organizations.

The article provides a detailed system analysis of the process of creating public organizations as forms of youth social activity. The present role of youth associations in the development of civil society is described. According to the results of the theoretical and methodological research, mechanisms of creation of a public organization have been proved, the processes of self-organization of a public association have been described, and factors that promote the sustainable existence and development of civic organizations, in particular among young people, have been identified. Innovative intellectual technologies that influence the socio-psychological characteristics of the personality by strengthening social responsibility and youth civic activity are offered. The brief description of the content-semantic and activity component of the socio-psychological program of intellectual training of potential leaders and participants of public youth associations is given.

1.18. Maryna Volikova. Traditional and innovative teaching in higher educational establishment in Ukraine: comparative analysis.

The article presents a comparative analysis of traditional and innovative training in higher educational institutions of Ukraine. The substantive characteristics of the concept «innovation»; and the regularity of its passing are ascertained. The advantages and disadvantages of traditional and innovative teaching methods are highlighted. It has been established that the quality of the realization innovation process is determined by its goals, methods and means, knowledge and abilities, the interest of teachers and students in achieving the highest results. The emphasis is on the introduction of innovation education in Ukraine to intensify public and state efforts to bring higher education institutions to the level of international standards and educational achievements.

1.19. Ihor Hevko, Olha Potapchuk. Information and educational technologies in the educational process in institutions of higher education.

The article deals with the introduction of information and educational technologies in the educational process in institutions of higher education. The analysis of theoretical researches of this problem is carried out. The given sequence for the introduction of information and educational technologies into the educational process. The article deals with the actual issues of improving the educational process in high school on the basis of the introduction of information and communication technology teaching. Indicated proper training of teachers and students to use information technology training should be considered a prerequisite for improvements in information education. It is determined that each period of education informatization has two parallel branches of development, namely, the technological basis and innovative processes in the system of education itself. Determined that to improve the quality of education informatization is to build a unified information educational space.

1.20. Yevheniia Holovchanska, Galina Tokar, Anastasia Antonyuzhenko, Kalina Pashkevich, Maryna Kolosnichenko. Innovative technologies in the formation of professional competencies for students of apparel design.

The article considers the components of the modern innovation process in the system of higher education of Ukraine, in particular, when preparing students of the educational program "Modeling, designing and decorative decoration of light industry products". The questions of person-oriented teaching technology are considered. The basic requirements of employers for future designers – designers are determined.

1.21. Mariia Hreb. Modern approaches to the teaching lexicology and phraseology high school pupils in profile education.

The article deals with modern approaches to the teaching of Lexicology and Phraseology of high school pupils in the profile school (competent, personally-oriented, communicative-action, functional-stylistic), the vectors of the implementation the productive methodology of high-school pupils at the profile school are outlined. The Ukrainian language is a reflection and an integral part of the culture of the Ukrainian people, therefore, education must be inextricably linked with the absorption of the culture of Ukrainian people, and consequently, with the consistent inclusion of the national-cultural component of the school education.

1.22. Maryna Dyshkant, Maryna Shastalo. Motivation of formation of the responsible attitude of students of vocational-technical school and higher educational institutions to the values of recreational activities.

The author studies the motivation of formation of the responsible attitude of students

of vocational-technical school and higher educational institutions to the regenerative activities and health maintenance. The author reveals the health culture's scaled constructs that should be formed. Moreover the article demonstrates the results of the students' questionnaire at different universities. The author proves a need for the preservation of health during the whole life as the most value.

1.23. Irina Endeberya. Use of psychological training to increase the professional development of future practical psychologists through the development of their autonomy.

In the article the author presents a program of psychological training to improve the professional development of future practical psychologists through the development of their independence. The main stages, contents, directions of the training and recommendations for its implementation are revealed.

1.24. Inna Zavalniuk, Valentina Bogatko, Nina Kukhar. Modern approaches to studying the linguodidactic terminology system in the course of methodology of teaching Ukrainian (referencing the experience).

The article presents an analysis of the study of the course of methodology of teaching Ukrainian, conducted by undergraduate students of the speciality 014 Secondary Education (Ukrainian Language and Literature) at the faculty of philology and journalism named after Mykhailo Stelmakh in Mykhailo Kotsiubynsky Vinnytsia State Pedagogical University within the development of their linguodicactic competence. A special focus is made on the formation of communicative competence. Also, there is an analysis of the learning and teaching support materials developed for the course of methodology of teaching Ukrainian. There have been defined four stages of assimilation of the concept range of the linguodidactic terminology system. Innovational approaches to the formation of the professional glossary of the future philologist have been suggested. Regarding its integrated nature and academic capacity, the linguoterminological system is viewed as completely open.

1.25. Olena Karanfilova. Bases of formation of creativity in social educational practice.

The article examines the basis of the formation of creativity in the education system. The phenomenon of creativity is revealed as the ability of a person to generate fundamentally new ideas, deviate from traditional thinking patterns and creatively approach specific professional tasks. Creativity is considered as an integration feature of personality, which is manifested in the fact that it invests creativity in all activities. The prerequisite and the ground for the introduction of this principle in the education system is creative activity, the basis of which should be explicated in the educational process.

1.26 Lyudmila Kozak, Denis Kozlitin. The current training state of feature preschool and primary school educators for using the information technologies in professional activities.

The article substantiates the role of the information technologies of educators' training in the pre-school and primary school education; meaningful the concept of "information technologies", "educators' informational culture"; generalizes of experience of using information technologies in the pedagogical practice; analyzes the results of the conducted research in the current state of training the future educators in pre-school and elementary education to using the information technologies in professional activities; reveals the content of information orientation; substantiates the forms and methods of preparation future educators to using information technologies in professional activities.

1.27. Iryna Mazaikina, Viktoriia Mikaielian, Alla Maksymchuk. Group forms of communication in the system of distance learning of foreign languages in the institutions of higher education.

The article summarizes the effectiveness of using distant learning of foreign languages, describes the peculiarities and advantages of group forms of distant communication for students and teachers of higher educational institutions. Qualitative study and mastering of a foreign language is impossible without IT technologies. Therefore, distant learning plays an important role in learning a foreign language.

1.28. Ihor Moskalenko. Pedagogical planning of physical health-improving classes with students of the special medical group.

The article deals with the developed technology of pedagogical planning of physical health-improving classes with students of the special medical group. The technology is aimed at obtaining motivational, emotional and valuable, conditional, practical and activity and cognitive results. It includes complex use of fitness elements, dosed walking and running, active games and elements of sports games, means of therapeutic physical training, respiratory gymnastics and autogenic training that were selected taking into account interests, requirements and preferences of students, features of nosology and levels of their physical state. This technology is presented in the form of the technological map containing the description of the purposes, tasks and methods as well as the expected results of each of five stages of pedagogical planning: diagnostic, before planning, actual planning, realization and control and correction. The high efficiency of the developed technology in increasing the level of physical activity, health-improving, normalization of physical development indicators, physical readiness, functional and psycho emotional state of students of the special medical group is proved. It is also proved that experimental technology promotes the growth of students 'satisfaction with the achieved results, the increase of the level of motivation for physical training classes, forming students' readiness for further systematic physical exercises, and keeping a healthy lifestyle.

1.29. Volodymyr Moskaliuk, Inna Moskaliuk, Oksana Polianska, Igor Polianskyi, Olha Hulaha. New approaches to teaching clinical disciplines at medical universities.

The article outlines the latest approaches to the educational process in medical universities using interactive technologies in the teaching of clinical disciplines. The main task of the modernization of higher education is to improve the scientific and methodological provision of teaching disciplines, to develop and use new means of controlling the quality of knowledge and skills that helps students to discover new qualities, reveal their personality, improve the quality of learning, and allow them to conduct a control process in a favorable atmosphere learning outcomes of students. The teacher can identify the shortcomings in knowledge and identify ways to eliminate them, identify the degree of responsibility of students, identify the reasons that hinder the learning, identify the level of mastering practical skills and outline the ways of their development, stimulate the interest of students to study the discipline.

1.30. Jevgenija Nevedomsjka. Independent work during the training of Ukrainian students.

The current stage of development of national higher education is characterized by upgrading the educational process in line with requirements of the Bologna Declaration, which provides a significant increase in student independent work. The article analyzes the theory and practice of independent work of students in traditional lecture-seminar training system, levels of the formation and structure of teaching aids for independent work of students and tested their performance in terms of credit-modular training.

1.31. Elena Nyevorova, Ludmila Nyevorova, Valentyna Chernij. Features of indexes of the external breathing during physical loads of pupils.

Features of change of a respiration rate at boys of 6 years are considered at an physical activity. The attention to this direction of researches speaks search of possibility of realization of the differentiated approach in physical training by its individualization on the basis of indicators of properties of the nervous processes.

1.32. Iryna Onishchenko. Analysis of the problem of formation and motivation for professional activity of the future primary teachers in the conditions of informatization of education.

The opinions of the scientists on the problem of formation and motivation for professional activity of the future primary teachers in the condition of informatization of education have been analyzed. The essence of the notion «motivation for professional activity», its features, structure, conditions and ways of formation at higher educational establishments have been revealed. It has been determined, that the motivation for professional activity includes the combination of motives, requirements, interests, incentives, adjustments and moral orientations, which motivate a specialist to fulfil his/her professional duties and functions diligently and effectively. The peculiarities of the influence of informatization of education on the process of forming the motivation for professional activity of future primary teachers have been characterized. It has been revealed, that forming the motivation for professional activity contributes to successful professional training of future primary teachers.

1.33. Vira Ostashchuk. Higher education and science in the ideological policy of the Romanian occupation.

The publication is devoted to the study of the politic of the Romanian professional administration in the field of education.

The author comes to the conclusion that the Romanian authorities paid much attention to education. The latter is due, firstly, to the fact that the Romanian occupation administration hoped to support the local population, including the Odessites; and secondly, the Romanians proceeded from the fact that the whole territory of Transnistria was originally Romanian, this was the main concept that was developed because there was not enough support from the authorities.

1.34. Iryna Ostopolets, Alexander Shayda, Natalia Shayda. Technology of psychological support of students of pedagogical higher education institution at the early stage of professionalization.

The article substantiates the expediency of applying psychological and pedagogical support to ensure the quality of professional development of students of higher educational institutions. The main theoretical aspects of the concepts of "psychological support", "professionalization", "ecofacilitation" are revealed and the views of scientists on the interpretation of the essence of these categories are highlighted. The need to develop an integrated comprehensive program of psychological and pedagogical support for university students was noted. The advantages of ecofacilitation as a modern efficient technology of psychological support for students in the early stages of professionalization at the university are presented.

1.35. Alla Popryzhna, Iryna Borysenko. Modern approaches to structuring of history study program in Ukraine and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.

The article presents the comparative analysis of History Study Program in the system of secondary education in Ukraine and in the United Kingdom in terms of main aims, key

competences (skills), subject content and learning outcomes. The areas of similarities and differences in the structure of the program have been outlined. The authors emphasize the importance of coherent knowledge, skills and understanding in history; reveal the problems, which arise during history program modernization in school education. The national standards of education in both countries, their functions are also clarified in the article.

1.36. Olha Puliak, Anastasiya Puliak, Kateryna Havrylenko. Modern information technologies in the study of aquaponics.

The article discusses the possibility aquanote multitron as an integrated system of growing fish and vegetable products, mimicking the natural environment. The advantages and problems of aquaponics as a modern innovative technology and a new scientific topic, which is developing and requires careful research and study, are analyzed. The importance of the study of this technology for teachers is noted. It is determined that aquaponics can be easily integrated into all STEM objects. Development aquanote provided by the introduction of modern information technologies and computerized systems diagnostics, control and improve production technology.

1.37. Olha Radchenko. Development of training course «Psychological conditions for prevention and resolution of organizational conflicts in vocational education».

The article highlights the content and structure of training course «Psychological conditions for prevention and resolution of organizational conflicts in vocational education». The author discusses the technological approach to educational organization employees' psychological training. The content of the basic interactive techniques used in each unit of the training course are revealed.

1.38. Olena Razumova, Olena Beliaeva, Marina Bezbah. Psycho-pedagogical conditions of professional self-concept development of future pedagogists.

The article considers the question of how professional self-concept is developed. It describes relevant psychological conditions and development factors. It analyses the peculiarities of self-concept formation. It specifies the technology of integrative training as a modern method of forming professional self-concept. The use of integrative training has been empirically proven to contribute to the development of a coherent professional self-concept that is formed in a higher education institution.

1.39. Yuliia Sahachko, Viktoriia Kralia, Kateryna Bogomolova. Introduction of innovative technologies as a necessary component in the preparation of a competitive graduate of higher educational institution.

The article substantiates the need to use innovative technologies, teaching and control methods in the educational process of the university in order to improve the quality of professional training of future specialists. The types of innovative learning technologies, as well as the forms and methods of interactive and project learning technologies are highlighted. The conclusion is made that these technologies will contribute to the activization of students' activity, the formation of skills of acquiring and applying knowledge in practice.

1.40. Ana Semak, Yuliana Babyna. The using of traditional ornament in contemporary textile art of Republic of Moldova.

At this stage of the development of modern society the influence of age-old cultural interactions in the Republic of Moldova became very relevant. Some oblivion of folk traditions in different spheres of life and art, in the past decades, has put a few tasks before artists and teachers. In this work we will consider the problem of revival of

traditions of Moldavian people among established artists and youth, ethno-art preparation of students in art institutions (universities), and characteristic features of modern Ornament and methods of application of the traditional ornament in the modern art of textiles in the Republic of Moldova.

1.41. Oleksii Stasenko, Liudmyla Vynohradova. Theoretical principles of forming of professional competency of future teachers of physical culture.

In the article an aim and task of pedagogical practice and her ponderability are exposed for the future teachers of physical culture. Forms and structure of pedagogical practice, that includes for itself the collective and individual forms of work, are certain, in detail each over is brought of them. Reasonably professional to the competence, that must be formed in the process of passing of pedagogical practice. It is in-process marked that pedagogical practice must be maximally close to professional activity of teacher of physical culture, implementation to them of the functions. The functions of future teachers of physical culture are analysed, each is exposed of them.

1.42. Inna Siaska. The use of competency approach and innovative technologies in the process of formation of ecological competency of future teachers of natural sciences.

The article substantiates the application of the competence approach in ecological education at the higher pedagogical school and examines the historical background of its implementation. The components of the educational paradigm of higher education in postindustrial society are analyzed. The own definition of the concept «ecological competency of the teacher of natural sciences» is offered. The role and significance of innovative technologies in formation of the ecological competency of the future teacher is established.

1.43. Inna Trubnik. Training future specialists in the social sphere for the social and legal settlement of conflicts in the territorial community.

The author presents a teaching-methodical complex of the discipline "Socio-legal settlement of social conflicts in a territorial community": purpose, tasks, organizational and pedagogical conditions; content, forms and methods of interaction with students; task for independent work. The sub-task of the discipline the author considers the formation of practical skills of social and legal conflicts resolution at social sector specialists.

1.44. Valentyna Uspenska. Pedagogical technology of life skills development as means of health education of the younger generation.

The article substantiates the implementation of the educational technology – Health education based on life-skills (HEBLS) for teaching Health education to children of general secondary education establishments. The educational subjects, projects and courses of Health education content of Sumy region (Ukraine), where it is expedient to use the HEBLS technology have been analyzed. Health education based on life-skills uses interactive teaching methods that involve engaging students in decision making. Through step-by-step educational activities, organized by a teacher, a student receives developed attitudes, formed intentions, based on knowledge and skills and, as a result, psychosocial competences – life-skills are developed.

1.45. Nataliia Khlus, Serhii Redko, Petro Pustovoyt. Usage and influence of step aerobics health keeping technology at the physical training lessons with senior preschool children.

The article analyzes the health keeping technology – step-aerobics – of senior preschool children's physical education. It was found that the introduction of step aerobics in the educational process of senior preschool children means: increasing the

level of physical readiness of senior preschool children to training at school, develop coordination skills and physical qualities – muscle strength, agility, endurance, flexibility; strengthening the musculoskeletal system, increasing functional activity of organs and body systems. Senior preschool children have a proud posture, emancipation movements and their ease. Each preschool senior child after step-aerobics classes feels physical and moral satisfaction, receives a boost of energy, vitality and positive emotions, new enthusiastically mastering basic aerobics steps. The result of this technology, carrying out correctional work in the basic system of recreation activities in kindergarten was the positive dynamics of strengthening the health of children, the technique quality and expressiveness of movements in motility were appeared.

1.46. Alexandr Kholodniy, Yuliia Muskharina, Ilia Muronenko. Pedagogical model of technology of formation of healthcare saving knowledge in the process of physical education.

The article analyzes the theoretical study of the essence and structure of healthcare-saving knowledge of primary school students, which are formed in the process of physical education. It is proved that the model of realization of the scientific-methodical system of formation of health-saving knowledge in the process of physical culture training ensures the formation of the internal picture of the students in the students, includes a number of representations regarding the personal psychosomatic, spiritual, social health, the level of healthy lifestyle, psychophysical possibilities, self-assessments of health, personal and social value of health.

1.47. Dmytro Tsys, Nataliia Tsys, Andrey Samus. Peculiarities of influence and health improving effect of physical training means on determining biological age of special medical group students.

In the article the problem of biological age students, the isolation of factors that affect the health of students during physical education classes specifically medical university groups. Attention is focused on the effectiveness and feasibility of determining the biological age as the key to a harmonious and healthy student in high school. The peculiarities of the use of physical education students specifically medical groups. The age dynamics of somatic health of the I-III courses students is analyzed in this article. Found out that the level of somatic health of most individual indexes does not go beyond critical. This affirms the lack of statistically significant differences between students of different courses. It proved the need for the formation of the students sustained interest in the physical self-improvement in order to strengthen their own health in the process of physical education classes.

1.48. Leonid Tsubov, Oksana Kalinska. Implementation of educational innovations as away to forming professionalism of teacher of modern education institution.

In the article on the basis of theoretical data the issue of introduction of innovative educational technologies as a way to formation of professionalism of the lecturer of the higher educational institution is highlighted. The problem of the development of the pedagogical professional of the lecturer in the context of the use of modern innovative educational and pedagogical technologies is considered. The importance of the use and influence of educational innovations in the pedagogical process by the lecturer of a modern educational institution is described.

1.49. Tetiana Chyzhyk. Innovative technologies in the physical training of young children of school age.

The article investigates modern innovative technologies in the physical education of

primary school-aged children who can realize the acquisition of key competencies by pupils of the junior school in general and support a healthy lifestyle in particular. The prospects for the development of physical training of younger schoolchildren based on the possibility of reviving the innovative sports complex “Ready for Labour and Defense”, are determined, methods and resources for its implementation, as well as possible results are studied. On the basis of a retrospective analysis, the history of the development of sports and fitness complex "Ready for work and defense" and its degree is considered.

1.50. Larysa Shevchuk. From text perception – to text creation (for example, the use of symmetric-sequential technology).

The article focuses on the importance of skills for effective text work for contemporary students. The vector of its perspective is drawn: from the perception of the text – to the text creation. The possibility and relevance of carrying out the aforementioned activities starting from elementary school is substantiated. The essence of the author's sequential-symmetric technology is described in detail, which involves a gradual transition from the independent perception of unfamiliar text to the recognition of already familiar information, reproduction and restoration of the text, its addition and design. The specifics of its implementation and application on the material texts of different styles and genres are described. Application of sequential symmetric technology in the educational process of modern school is based on the principles of personality oriented, activity and text-centric approaches. The use of the relevant manuals is possible (and expedient) and during the extra-curricular time.

1.51. Nataliia Shcherbatiuk, Roman Postnyi. Sporting orientation in closed accommodation as a west of the event-marketing.

The article deals with the problems of entrants in the choice of institutions of higher education. The marketing measures and tools of Internet marketing in vocational guidance work are described. Attention is drawn to the need for the use of event marketing in a higher education institution. Depending on the format and content of the event, the positioning of both an educational institution and its one or another kind of educational service is taking place. Moreover, this is more effective than using traditional marketing communications.

Part 2. Modernization of the lifelong learning system in the context of Euro-integration processes

2.1. Alona Natorina. The landscape of higher education internationalisation.

Based on international research, the differences between globalization and internationalization are justified. The benefits of internationalization for higher education institutions are revealed. Goals, principles and rationales driving higher education internationalization are considered. In order of importance, the top reasons for internationalising the higher education institutions are identified. The role of student mobility in the context of internalization is determined. Trends that may affect the pace of internationalization are identified.

2.2. Olha Yuzyk, Mariia Yuzyk. Peculiarities of continuing education of teacher of informatics in Ukraine and Poland.

Studied the legal documents, according to which the training in higher educational institutions is provided for the qualification of "bachelor" in Ukraine. The educational plans of Adam Mickiewicz University in Poznan (Poland) (bachelor), the University of Lodz (Poland) (bachelor and comparing them with the curricula of Kamenets Podolsk National University named after Ivan Ogienko (Ukraine) and Kharkiv National University of the name of B. Karazin (Ukraine), which trains specialists in the field of informatics were analyzed. It was applied the comparative study of postgraduate education in Poland in the specialty "Informatics and Information Technologies for Teachers" with the acquisition of the second higher education of the Teachers of Informatics, or the Teacher of Informatics in Ukraine. Proposals on improving the professional training of specialists in computer science in Ukraine are presented.

2.3. Olena Horlova. Modernization of the activity of the system of continuous education in Horlivka institute for foreign languages "Donbas State Pedagogical University.

The article deals with the modernization of the system of continuous education in the Gorlivka Institute of Foreign Languages, which is connected with strategic directions, real paths and measures of modernization shifts in the national system of higher education of Ukraine. The theoretical and methodological basis of modernization of continuous education in Ukraine, its methodical aspects and the main principles of the functioning of the system of continuous foreign language education, approaches to the study of foreign languages and components are considered.

2.4. Hanna Yemelianenko. The impact of innovative technologies on the philosophical and educational paradigm of modernity.

The article discusses a significant change in all spheres of vital activity of modern civilization associated with globalization, scientific, technological and technological progress, information and computer revolution, in which the value perception of reality, value priorities, world outlook relations and understanding of the world are transformed. The dynamics of change is determined, which is evidenced by the fact that humanity is again on the verge of a significant transformation of the state of its existence, which it has won over many millennia. The processes are analyzed on the verge of a possible transition to a qualitatively new type of functioning of all their own life-support and development systems, to a qualitatively new type of social relations, world perception and world outlook.

2.5. Olha Svyrydiuk, Liudmyla Veremiuk. Lifelong Learning: Transatlantic experience.

The article deals with the peculiarities of the organization and functioning of adult education in the education systems of Canada, Germany, Switzerland, and Austria. In particular, the provisions of the educational programs covering the leading spheres of the professional labor market are revealed and are in line with the needs of the adult population wishing to improve their professional level, improve their qualifications or officially confirm the acquired knowledge and skills. The classification of lifelong learning system institutes in different countries has been described, according to their sphere of activity.

Part 3. Legal aspects of information society development

3.1. Iryna Vakulyk. Implementation of international agreements on protection and conservation of flora in Ukraine.

At the present stage, environmental problems are far beyond national boundaries and have transboundary, regional or even global character. Ukraine, which has long been at the crossroads from «Varangians» to «Greeks», can not be isolated nowadays in solving urgent environmental problems related to the protection and preservation of flora. There are a number of legislative documents explaining in which way, at the country level, the control over the implementation of the prescribed provisions should be made. The aim of the study is to identify existing international treaties of Ukraine on environmental protection and conservation of flora, the analysis of implementation properties and the creation of a mechanism for its application nationwide.

3.2. Galina Myhailyshyn, Myroslava Dovha. Legal issues society through the prism of a young family.

The modern condition of a young family, as one of the family as a whole, as training young people for family life is carried out in difficult conditions with a large number of social issues need to be researched. The essence of the legal nature of civil society and defines the concept of "the legal problem of society" are isolated and characterized the main issues faced by young families and the impact of social changes on young people. Also suggested ways of solving problems of young families from the government side, because government support can improve family relationship, to improve the unit the implementation of social and legal protection to overcome modern family difficulties faced by the Ukrainian society.

3.3. Ihor Fedorov. Formation, development and protection of the information society in the context of globalization.

Rapid acceleration of global processes and their impact on world development, and on the international information interaction in the process of formation of a single information space in the context of globalization, are forcing us to change our perspective on the development of modern trends and problems of this process. All processes that occur in the human life cannot exist without the use of information, for example, production of goods and services, their distribution, marketing, creation and use of the latest information technologies. The result is the total dependence of man and state on the information space in which they are located. Therefore, the study of information society is a necessary condition for the progress of mankind.

About the authors:

Part 1. Innovative, informational and educational technologies in teaching and learning processes of preschool, primary, secondary and higher education

1.1. Oksana Abramova – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Viktoriya Vdovenko – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Tetiana Khrinenko – Head of the workroom,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

1.2. Ruslan Chubuk – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

1.3. Natalia Hnedko – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Rivne State University of Humanities, Rivne, Ukraine
Liudmyla Matviichuk – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University "Chernihiv Collegium", Chernihiv, Ukraine

1.4. Tetiana Khrystova – Doctor of Biological Sciences, Professor,
Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Melitopol, Ukraine

1.5. Olena Kryvda – PhD in Economics, Associate Professor,
Natalka Boichuk – Senior Lecturer,
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, Ukraine

1.6. Natalia Myronenko – PhD of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer,
Oleksandr Shchyrbul – PhD of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine
Valerya Myronenko – Student,
National Aviation University, Kyiv, Ukraine

1.7. Yevgenia Radzishevska – PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor,
Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine
Olena Vysotska – Doctor of Technical Sciences, Professor,
Kharkiv National University of Radioelectronics, Kharkiv, Ukraine
Andriy Solodovnikov – PhD of Technical Sciences, Senior Lecturer,
Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine

1.8. Nataliia Svitlychna – PhD of Psychological Sciences, Associate Professor,
Svitlana Rudenko – PhD of Technical Sciences,
Alona Promska – PhD in Philology, Associate Professor,
National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

1.9. Svitlana Surgova – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Olena Faichuk – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

1.10. Halyna Tarasenko – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Communal Higher Educational Institution 'Vinnytsia Academy of Continuing Education', Vinnytsia, Ukraine
Tetiana Kryvosheya – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Bogdan Nesterovych – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

1.11. Oksana Aleksieieva – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Inna Kurlishchuk – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Luhansk Taras Shevchenko National University, Starobilsk, Ukraine

1.12. Tetiana Armash – PhD of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine

1.13. Iryna Babiy – PhD in Philology, Associate Professor,
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

1.14. Dmytro Bylbas – Student
Tetiana Chuchyna – Teacher,
Slovyansk Secondary School № 18, Slovyansk, Ukraine

1.15. Olena Bilous – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Yuliia Fedoruk – Master Student,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine

1.16. Nadezhda Belousova – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Tatyana Gordienko – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Nizhyn State University named after Nikolai Gogol, Nizhyn, Ukraine

1.17. Tatiana Borozenceva – PhD of Psychological Sciences, Associate Professor,
Inna Sokolenko – Student,
Anastasiia Suzdalceva – Student,
Gorlivka Institute for Foreign Languages Donbas State Pedagogical University, Bahmut, Ukraine

1.18. Maryna Volikova – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Kryvy Rih Metallurgical Institute National Metallurgical Academy of Ukraine, Kryvy Rih, Ukraine

1.19. Ihor Hevko – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Olha Potapchuk – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

1.20. Yevheniia Holovchanska – Asistant,
Anastasia Antonyuzhenko – Asistant,
Galina Tokar – Asistant,
Kalina Pashkevich – Doctor of Technical Sciences, Professor,
Maryna Kolosnichenko – Doctor of Technical Sciences, Professor,
Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

1.21. Mariia Hreb – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Berdyansk State Pedagogical University, Berdyansk, Ukraine

1.22. Maryna Dyshkant – Applicant,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine
Maryna Shastalo – Teacher,
Berdyansk Machine Building Professional Lyceum, Berdyansk, Ukraine

1.23. **Irina Endeberya** – PhD of Psychological Sciences, Associate Professor,
Donbas State Pedagogical University, Slovyansk, Ukraine

1.24. **Inna Zavalniuk** – Doctor in Philology, Professor,
Valentina Bogatko – PhD in Philology, Associate Professor,
Nina Kukhar – PhD in Philology, Associate Professor,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

1.25. **Olena Karanfilova** – PhD in Philosophy, Associate Professor,
Odesa State Academy of Construction and Architecture, Odesa, Ukraine

1.26. **Lyudmila Kozak** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Denis Kozlitin – Lecturer,
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

1.27. **Iryna Mazaikina** – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Viktoriia Mikaielian – Lecturer,
Alla Maksymchuk – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vinnytsia National Pyrohov Medical University, Vinnytsia, Ukraine

1.28. **Ihor Moskalenko** – Teacher,
Professional Pedagogical College of Olekasndr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

1.29. **Volodymyr Moskaliuk** – PhD of Medical Sciences, Assistant,
Inna Moskaliuk – PhD of Medical Sciences, Assistant,
Oksana Polianska – Doctor of Medical Sciences, Professor,
Igor Polianskyi – Doctor of Medical Sciences, Professor,
Olha Hulaha – PhD of Medical Sciences, Assistant,
Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Ukraine

1.30. **Jevgenija Nevedomsjka** – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

1.31. **Elena Nyevorova** – PhD in Physical Education and Sports, Associate Professor,
Ludmila Nyevorova – PhD of Biological Sciences, Associate Professor,
Valentyna Chernij – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

1.32. **Iryna Onishchenko** – PhD in Philology, Associate Professor,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine

1.33. **Vira Ostashchuk** – PhD of Historical Sciences, Associate Professor,
Odesa National Polytechnic University, Odesa, Ukraine

1.34. **Iryna Ostopolets** – PhD of Psychological Sciences, Associate Professor,
Alexander Shayda – PhD of Psychological Sciences, Associate Professor,
Natalia Shayda – PhD of Psychological Sciences, Associate Professor,
Donbas State Pedagogical University, Slovyansk, Ukraine

1.35. **Alla Popryzhna** – PhD in History, Associate Professor,
Iryna Borysenko – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

1.36. **Olha Puliak** – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Anastasiya Puliak – Master Student,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
Kateryna Havrylenko – Master,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

1.37. **Olha Radchenko** – PhD of Psychological Sciences, Senior Lecturer,
Bila Tserkva Institute of Continuous Education of State Higher Educational Institution "University of Educational Management", Bila Tserkva, Ukraine

1.38. **Olena Razumova** – Lecturer,
Olena Beliaeva – Student,
Marina Bezbah – Student,
Gorlivka Institute for Foreign Languages Donbas State Pedagogical University, Bahmut, Ukraine

1.39. **Yuliia Sahachko** – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Viktoriia Kralia – PhD in Economics, Senior Lecturer,
Kateryna Bogomolova – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkiv, Ukraine

1.40. **Ana Semak** – PhD of Art Sciences, Associate Professor,
Ion Creanga State Pedagogical University, Chisinau, Republic of Moldova
Yuliana Babyna – Postgraduate,
Ion Creanga State Pedagogical University, JSC Floare-Carpet, Chisinau, Republic of Moldova

1.41. **Oleksii Stasenko** – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Liudmyla Vynohradova – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

1.42. **Inna Siaska** – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine

1.43. **Inna Trubnik** – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Donbas State Pedagogical University, Slovyansk, Ukraine

1.44. **Valentyna Uspenska** – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Municipal Institution Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Sumy, Ukraine

1.45. **Nataliia Khlus** – PhD in Physical Education and Sports, Senior Lecturer,
Serhii Redko – Asistant,
Petro Pustovoyt – Asistant,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

1.46. **Alexandr Kholodniy** – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Yuliia Muskharina – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Ilia Muronenko – Student,
Donbas State Pedagogical University, Slovyansk, Ukraine

1.47. **Dmytro Tsys** – PhD of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer,
Nataliia Tsys – Senior Lecturer,
Andrey Samus – Senior Lecturer,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine

1.48. **Leonid Tsubov** – PhD in History, Associate Professor,
Oksana Kalinska – PhD of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer,
Educational-Scientific Institute of Entrepreneurship and Advanced Technologies of the Lviv PolytechnicNational University, Lviv, Ukraine

1.49. **Tetiana Chyzhyk** – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Pylyp Orlyk International Classical University, Mykolaiv, Ukraine

1.50. **Larysa Shevchuk** – PhD of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow,
Institute of Pedagogy National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

1.51. **Nataliia Shcherbatiuk** – Senior Lecturer,
Roman Postnyi – Student,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Part 2. Modernization of the lifelong learning system in the context of Euro-integration processes

2.1. **Alona Natorina** – PhD in Economics,
SSI "Institute of Educational Analytics", Kyiv, Ukraine

2.2. **Olha Yuzyk** – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Rivne, Ukraine
Mariia Yuzyk – PhD Student,
Kyiv National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

2.3. **Olena Horlova** – Doctor in Philosophy, Associate Professor,
Horlovka Institute of Foreign Languages State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University", Bakhmut, Ukraine

2.4. **Hanna Yemelianenko** – Doctor in Philosophy, Associate Professor,
Donbas State Pedagogical University, Slovyansk, Ukraine

2.5. **Liudmyla Veremiuk** – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Olha Svyrydiuk – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
PavloTychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

Part 3. Legal aspects of information society development

3.1. **Iryna Vakulyk** – PhD in Philology, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

3.2. **Galina Myhailyshyn** – Doctor in Philosophy, Professor,
Myroslava Dovha – PhD Student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

3.3. **Ihor Fedorov** – Senior Lecturer,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine